

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына
және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың
жаңа мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*
**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына және
«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың жаңа
мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*

**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**

халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

Материалы международной научно-практической конференции
**«НОВОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ЗНАНИЕ В ВОЕННЫХ,
СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»**,
*посвященной Программной статье Президента Республики Казахстан
Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»
и ежегодному Посланию «Новые возможности развития в условиях
четвертой промышленной революции»*

Materials of the international scientific-practical conference
**«NEW HUMANITARIAN KNOWLEDGE IN MILITARY,
SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS»**,
*devoted to the Program article of the President of the Republic of Kazakhstan
N.A. Nazarbayev «Course towards the future: modernization of Kazakhstan's
identity» and the annual Address «New opportunities under the fourth industrial
revolution»*

I

2018 жылғы 6 сәуір

Астана, 2018

УДК 378
ББК 74.58
Ә 11

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды

Жауапты редакторлар:

Нұрмағамбетов Б.Ғ., саяси ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Тынышбаева А.А., социология ғылымдарының докторы,
қауымдастырылған профессор

Редакциялық алқа:

Есімсейтов Б.Р., филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Калмурзина З.Ж., заң ғылымдарының магистрі
Филипец О.Б., заң ғылымдарының кандидаты
Алибекова А.М., заң ғылымдарының кандидаты

Әрлендіру және қалыптау
Смагулова Д.А.

Ә 11 Әскери, арнаулы оқу орнындағы жаңа гуманитарлық білім: 2018 жылдың 6 сәуіріндегі халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Жинақ 2 бөлімнен тұрады.
1-бөлім. - Астана: Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, 2018. – 325 бет

ISBN 978-601-7241-35-3

Жинақта Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауына арналған «Әскери, арнаулы оқу орнындағы жаңа гуманитарлық білім» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары берілген.

Аталған жинақ жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылар құрамына, ғалымдар мен жас ізденушілерге арналған.

УДК 378
ББК 74.58

Қолжазба қайтарылмайды. Авторлардың пікірі редакциялық алқа көзқарастарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Ұсынылып отырған материалдардың дұрыстығына автор жауапкершілікті өзіне алады. Жинаққа сілтеме міндетті түрде болу керек.

ISBN 978-601-7241-35-3

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2018

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ

Приветственное слово и.о. ректора Шаяхметова Ш.Ш..... 10

I. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ КАК ГЛАВНЫЙ ОРИЕНТИР В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И СИЛОВЫХ СТРУКТУР

Майкеев М.Ж.

Национальная идея «Мәңгілік Ел» и программа модернизации общественного сознания «Рухани жаңғыру» - идейная основа воспитательной работы вооруженных сил Республики Казахстан..... 11

Рыспаев А.Н.

«Рухани жаңғыру» как вектор дальнейшего развития Национального университета обороны..... 18

Нұрымбетова Г.Р.

Рухани жаңғыру және білім беру мәселелері..... 25

Уразбаев Х.К., Жағыпар Ә.Б.

Президент жолдауы - рухани жаңғыру бастамаларының заңды жалғасы..... 31

Қоянбекова С.Б.

Рухани жаңғыру: оқу мен тәрбие үдерісіндегі өзектілік..... 36

Баймуханова А.М., Марат Е.Т.

«Алаш» қоғамының қазақстандық патриотизмді, мәдени-рухани дамытудағы рөлі..... 45

Хон Н.Н., Марданова Ш.С.

К вопросу о формировании ценностных ориентаций в свете модернизации сознания..... 51

Күрентайұлы А.Х., Құлынтай М.

Тәуелсіздік – жаңғыру және жаңару мүмкіндігі..... 58

II. ГУМАНИТАРИЗАЦИЯ ВУЗОВ, СОЗДАНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПОЛНОЦЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ПСИХОЛОГИИ, СОЦИОЛОГИИ, ПОЛИТОЛОГИИ, ФИЛОСОФИИ, КУЛЬТУРОЛОГИИ, ФИЛОЛОГИИ И ТЮРКОЛОГИИ

Арыстамбаева С.А.

Гуманитарное знание в ВСУЗах: новые задачи в новых условиях..... 63

Афонина Р.Н., Малолеткина Т.С.

Гуманитаризация вузовского образовательного процесса в контексте культурно-антропологической парадигмы..... 68

Ташибаева А.К., Ташибаев Қ.У.

Мемлекеттік тілде сабақ жүргізудің кейбір мәселелері..... 76

Шахина С.Ж.

Мемлекеттік тілдің қоғамдағы қолданыс аясы..... 82

Ескеева М.Қ.

Көне түркі ескерткіштері мен жыраулық мұралар тіліндегі этно-мәдени мазмұн сабақтастығы 86

Шаймердинова Н.Г., Абилкасым М.

Этнокультурные тюрко-китайские контакты..... 92

Мусабеков Е.А., Мусабекова У.А.

Древнетюркская ономастическая система антропонимов в «Книге моего деда Коркута»..... 98

Мусабекова У.А., Айдарбекова А.С.

Особенности формирования и развития антропонимов (на материале английского, турецкого и русского языков)..... 106

Мусабекова У.А., Айдарбекова А.С.

Национально-культурные особенности концептов внутреннего мира в русской и казахской лингвокультурах..... 113

Куракбаева А.О., Смагулова Д.А.

К некоторым вопросам образовательной деятельности..... 118

III. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОСОЗНАНИЯ ВУЗОВСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Даулетияров Д.А.

Психологическая адаптация обучающихся к профессиональной деятельности – как залог формирования правосознания и антикоррупционного поведения..... 125

Турманова Ж. Е.

Құқық қорғау қызметкерлерін кәсіби іріктеудің психологиялық сипаттамасы..... 132

Кирица О.В.

Особенности копинг-стратегий у военнослужащих срочной службы..... 139

Елшібаева К.Ғ.

Пенитенциарлық мекемелердегі жасөспірімдерді психологиялық қолдаудың гендерлік ерекшеліктері..... 148

Исхакова Э.В.

Исследование ценностных ориентаций у казахстанских и российских студентов-первокурсников ВУЗа..... 159

Оспанова М.Б., Жакишева Г.С., Жұманбаева З.К.

ҚММУ студенттерінің психологиялық тұрақтылығын зерттеу..... 168

IV. ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ВОСПИТАНИЯ

Жұмақасова Қ.Ғ.

Жастарды отбасы құндылықтарымен құнарландыру – қоғамның рухани жаңғыруының алғышарты..... 173

Сидоров С.Г.

Внеучебная деятельность как один из факторов повышения качества

юридического образования и совершенствования духовно-нравственных и образовательных компонентов воспитания обучающихся юридического вуза.....	178
Шобухин В.Ю.	
Воспитательные аспекты учебной дисциплины «Служба в органах и организациях прокуратуры».....	188
Аетова А.М.	
Қазіргі білім процесінде құқықтық тәрбие беру мәселелері.....	194
Шерпаев В.И., Щелоков В.Ф.	
Духовно-нравственный потенциал российской армии и оборонно-промышленного комплекса.....	198
Агзамова Н.Ш.	
Этические взгляды восточных мыслителей как важный фактор формирования духовной жизни общества.....	205
Туйганов М.С., Сагимбеков К.С.	
Шракбек Кабылбаев в темиртауских событиях 1959 года и системный кризис разрешения социальных конфликтов в СССР.....	212
Қожанұлы М., Бурнаев З.Р.,	
Жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеуде жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедраның рөлі.....	220
Резникова Р.К., Котов В.С., Полянский Р.Д.	
Роль физической культуры в духовно-нравственном воспитании военнослужащих (на примере вооруженных сил России и сил самообороны Японии).....	228
Жанузакон А.Ж.	
О некоторых проблемах использования различных видов воинской символики в сфере военно-патриотического воспитания курсантов.....	236
Сейдина М.З., Менлибекова Г.Ж.	
Ересектердің толеранттылығы - қоғамның рухани-адамгершілік әлеуеті....	242
V. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ НА ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКЕ	
Рахымов Б.С.	
Гуманитарлық ғылымдарды дамытудағы латын әліпбиінің маңызы.....	247
Қоянбекова С.Б.	
Рухани жаңғыру: қазақ әліпбиін латын графикасына көшірудің өзектілігі.....	251
Есімсейтов Б.Р.	
Қазақ әліпбиін құқық қорғау органдарында дамыту.....	258
Мамаева Г.Б.	
Қазақстан Республикасы қуатты құрылымдарының латын әліпбиіне көшу мәселесі.....	263
Абдурахманов Н.А.	
Қазақ қоғамын түркі әлемімен табыстыратын латын әліпбиі туралы өзекті	

мәселелер.....	269
Уалиев М.Е., Құлынтай М.	
Латын әліпбиіне көшудің маңызы мен мәні.....	275
VI. ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРЕДОВЫХ И ГЛОБАЛЬНЫХ ВЗГЛЯДОВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ ВСУЗОВ В ЦИКЛЕ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН: ИСТОРИИ, ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУРЫ	
Айсенов А.Б.	
Некоторые аспекты внедрения трехязычного образования в Казахстане	281
Владыкина Т.А.	
Профессиональная подготовка судей в Российской Федерации и Республике Казахстан: проблемы формирования общекультурных компетенций.....	289
Шахина С.Ж.	
Мемлекеттік тілдің маңызды мәселелері.....	299
Щербак А.С.	
Способы урбанонимический концептуализации.....	306
Дуйсенбеков Д.Д.	
Об исследовании психологических функций правового самосознания студентов.....	310
Мухамбетова К.А.	
Развитие гендерного подхода в образовании: педагогика свободы и открытости.....	317
Тынышбаева А.А.	
Социально - психологические аспекты воспитания обучающихся в высшей школе.....	325

**Шакир Шаяхметов,
Қазақстан Республикасы
Бас прокуратурасының
жанындағы
Құқық қорғау органдары
академиясы ректорының
м.а., заң ғылымдарының
кандидаты, доцент, әділет
аға кеңесшісі**

***Құрметті әріптестер, қонақтар мен конференцияға
қатысушылар!***

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы және «Төртінші индустриалды революция жағдайында дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Елбасының жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауына арналған «Әскери, арнаулы оқу орнындағы жаңа гуманитарлық білім» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуына қош келдіңіздер.

Бұл құжаттар біздің жұмысымызға стратегиялық бағыт болып табылады. Сондықтан бүгінгі кездесу ведомстволық жоғары оқу орнының ғылыми өмірінде, әсіресе құқық қорғау органдары үшін маңызды оқиға.

Мемлекет басшысының тезистерінде үлкен шығармашылық мағына бар, онда адамның рухани-адамгершілік дамуының маңызды аспектілері көрсетілген. Ұлт көшбасшысы енгізген «қоғамдық сананы жаңғырту» ұғымының мәні және қазақстандық қоғамның алдына қойылған мақсаты өте маңызды.

Елбасы халықты рухани жаңғыруға, сапалы білім алуға, басқа да негізгі құндылықтар мен адамгершілік гуманитарлық білімге қосылуға жол бермейтін іс-әрекеттер туралы ой қозғап отырады.

Жоғары сапалы білім болашақта табыстың іргелі факторы болып табылатын сөздер бұрын-соңды айтылмаған. Менің ойымша, біз үшін бұл ойлар өте жақын және түсінікті.

Жоғары білім сапасына қойылатын талаптарды арттыру – білім беру мекемелері үшін түбегейлі жаңа проблемаларды тудырады.

ЖОО білім беру жүйесін жаңа экономикалық ортада бейімдеу, бәсекеге қабілетті болашақ мамандарды даярлау және олардың еңбек нарығына деген өзекті мәселелерін шешуге тиіс. Өмірдің жылдам өзгертін жағдайына бейімделу үшін дағдыларды дамыту үшін, прогрессивті инновацияларды қабылдау үшін оқу бағдарламаларын қайта құру керек.

Бүгінде біз қазіргі заманғы, прогрессивті ойлауға қабілетті кадрларды тиімді блокқа шығару үшін әлеуметтік-гуманитарлық пәндер бойынша оқу бағдарламаларына, жалпы алғанда, мәдениет пен идеологияның дамуына белсене араласуға қажеттілігін тудырады деген тұжырымға келдік. Бүгінгі күні тарих, саясаттану, әлеуметтану, философия, психология және филология бойынша білім алушылардың толыққанды білім алуы үшін жағдай жасау маңызды.

Осы мақсаттар аталған ғылыми-тәжірибелік конференцияны Құқық қорғау органдары академиясының ұйымдастыруына негіз болды.

Менің ойымша, осындай маңызды бағдарламаларды іске асыру шеңберінде түрлі елдердің ғалымдары мен тәжірибелері үшін осындай интерактивті платформа құру, ғылыми-практикалық тәжірибені біріктіру арқылы өзара қызығушылық тудыратын мәселелерге қызықтыратын тамаша мүмкіндік болады.

Сондай-ақ осы конференцияға қатысушыларға қазіргі құндылықтар негізі ретінде заманауи қоғамның қандай құндылықтарына ие бола алатыны және оны қалай қабылдайтыны туралы ортақ көзқарастардың болуы – ғылыми және қоғамдық позицияның декларациясы бола алады.

Барлық қатысушыларға жемісті еңбек және жаңа идеялар тілеймін!

Шакир Шаяхметов,
и.о ректора Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
кандидат юридических наук, доцент,
старший советник юстиции

Уважаемые коллеги, гости и участники конференции!

Рад приветствовать вас на открытии международной научно-практической конференции «Новое гуманитарное знание в военных, специальных учебных заведениях», посвященной программной статье Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» и ежегодному Посланию Главы государства народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции».

Эти документы являются стратегическим ориентиром для нашей работы. Поэтому сегодняшняя встреча является важным событием в научной жизни ведомственных образовательных учреждений, и особенно для правоохранительных органов.

В тезисах Главы государства заложен огромный созидательный смысл, обозначены важные аспекты духовного и нравственного развития человека. Очень значим смысл, который Лидер нации вкладывает в понятие «модернизация общественного сознания», и цель, которую ставит перед казахстанским обществом.

Президент страны размышляет о вещах, без которых действительно невозможно двигаться вперед – о духовном возрождении народа, качественном образовании, приобщении к общечеловеческим гуманитарным знаниям и других ключевых ценностях.

Как никогда актуально звучат слова о том, что качественное образование – фундаментальный фактор успеха в будущем. И я думаю, нам всем эти мысли очень близки и понятны.

Повышение требований к качеству высшего образования ставит перед учебными заведениями принципиально новые задачи. Вузам необходимо решать насущные проблемы адаптации образовательной системы к новой экономической среде, подготовки будущих специалистов к конкуренции, их востребованности на рынке труда.

Учебные программы должны быть перестроены на развитие способностей адаптироваться к быстро изменяющимся условиям жизни, быть восприимчивыми к прогрессивным новшествам.

И сегодня мы пришли к тому, что эффективная подготовка современных, прогрессивно мыслящих кадров для силового блока диктует необходимость активного включения в учебные программы социально-гуманитарных дисциплин, в целом, развития культуры и идеологии. Сегодня важно создание условий для полноценного получения слушателями знаний по истории, политологии, социологии, философии, психологии, филологии.

Собственно, этими целями была продиктована организация Академией правоохранительных органов данного научно-методического форума.

Думаю, создание такой диалоговой площадки для ученых и практиков разных стран в рамках реализации столь важных программных целей, консолидация научного и практического опыта станет прекрасной возможностью заинтересованного обсуждения вопросов, вызывающих взаимный интерес.

Также конференция может стать декларацией научной и общественной позиции ее участников, выражением общих взглядов на то, какие ценности могут и должны быть восприняты современным обществом в качестве базовых.

Желаю всем участникам продуктивной работы и новых идей!

I. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ КАК ГЛАВНЫЙ ОРИЕНТИР В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И СИЛОВЫХ СТРУКТУР

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» И ПРОГРАММА МОДЕРНИЗАЦИЙ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» - ИДЕЙНАЯ ОСНОВА ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Майкеев М.Ж.

Первый заместитель Министра обороны - начальник Генерального штаба Вооруженных Сил Республики Казахстан, генерал-лейтенант

Аннотация

Описывается современное состояние профессиональной подготовки военнослужащих. Раскрываются значение государственной идеологии в сфере обеспечения национальной безопасности страны, существенные характеристики национальной идеи «Мәңгілік Ел» и программы модернизации общественного сознания «Рухани жаңғыру» как основы воспитательной и идеологической работы казахстанской армии.

Түйіндеме

Әскери қызметшілерді даярлаудың қазіргі таңдағы жай-күйі сипатталады. Еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік идеологияның маңызы, «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының және «Болашаққа бағдар жол: Рухани жаңғыру» бағдарламасының Қазақстан армиясындағы тәрбие және идеологиялық жұмысты жүргізудің негізі ретіндегі айқындалады.

Annotation

The current state of the military's vocational training is described. The value of the state ideology in the sphere of ensuring national security of the country, intrinsic characteristics of the national idea "Mangilik el" and programs of modernization of public consciousness "Ruhani zhangyru" as bases of educational and ideological work of the Kazakhstan army are revealed.

Ключевые слова: профессионализм, государственная идеология, национальная идея, модернизация, «Мәңгілік Ел», «Рухани жаңғыру», патриотизм, национальная безопасность.

За четверть века своего существования казахстанская армия под руководством Верховного Главнокомандующего – Президента Республики

Казахстан Н.А. Назарбаева прошла сложный, поступательный путь развития. С обретением Республикой Казахстан независимости одной из приоритетных задач в становлении государственности ставилось создание боеготовой и боеспособной армии, способной обеспечить защиту суверенитета и территориальной целостности государства.

Сегодня, наша армия обрела профессионализм, высокую боевую готовность, стала самодостаточной и современной, способной ответить на любые вызовы современности. Из года в год наша армия совершенствуется, так прошедший 2017 год стал одним из самых насыщенных и плодотворных для Вооруженных Сил Республики Казахстан:

- Принята новая Военная доктрина Республики Казахстан, которая определяет политику государства в области военной безопасности и обеспечивает взаимосвязь со Стратегией национальной безопасности до 2020 года. В рамках реализации Военной доктрины начато осуществление Плана обороны Государства.

- Введены в действие Правила применения Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований, основанные на объективных закономерностях и принципах военной науки, уточненных с учетом опыта применения армий зарубежных государств в современных военных конфликтах.

- Принятие на вооружение новых образцов военной техники позволило совершенствовать формы и способы боевого применения войск. Так, используя возможности беспилотных летательных аппаратов, в Вооруженных Силах создан отечественный разведывательно-огневой комплекс, применение которого позволило сократить время обнаружения цели, нанесения огневого поражения противнику и обеспечило осуществление контроля результатов.

- С разведывательными подразделениями специального назначения проведены курсы «Разведчик», «Спецназ», «Антитеррор», «Горная подготовка». Для офицеров подразделений тактического звена управления организованы курсы «Тактик».

Тем самым, организован интенсивный процесс по повышению квалификации и профессиональной подготовки военнослужащих.

Свидетельством высокой боевой выучки казахстанских воинов являются результаты завершившихся Армейских международных игр «АрМИ-2017», в которых приняло участие более 4000 военнослужащих в составе 150 команд из 28 государств мира. По итогам всех конкурсов представители ВС РК заняли общекомандное 3 место, вслед за армейцами РФ и КНР.

Ежегодно большие финансовые средства выделяются на решение вопросов в сфере улучшения социально-бытовых и жилищных условий военнослужащих и членов их семей, развития инфраструктуры военных городков и гарнизонов. Бюджет Министерства обороны увеличен до 1% ВВП государства. Увеличены размеры должностных окладов военнослужащим на 25%, увеличен размер надбавки за классную квалификацию офицерскому составу. Буквально недавно Главой государства подписан закон о внесении

изменений и дополнений в законодательные акты по вопросам жилищных отношений, которые улучшают, вопросы обеспечения жильем военнослужащих, разработаны новые механизмы приобретения жилья военнослужащими. Пенсионная система теперь полностью привязана к трудовому стажу. В системе социального страхования также будет усилена взаимосвязь между выслугой лет и размерами выплат. Все эти изменения повлияли как на благосостояние военнослужащих, так и привели к повышению престижа воинской службы, к повышению профессионального уровня военнослужащих.

Таким образом, казахстанская армия уверенно движется вверх в подготовке профессиональных кадров нового формата, служащих основой современной боеспособной армии.

В связи с чем, очередное Послание Президента РК «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», в частности ключевые задачи по устойчивому продвижению в 30-ку передовых стран, являются своеобразным ориентиром на 2018 год и приняты к исполнению личным составом ВС РК [1]. Здесь следует отметить, что самым ключевым и приоритетным направлением в Послании, является седьмое направление «Человеческий капитал – основа модернизации» (Рис.1).

Рисунок 1. Задачи командного состава ВС РК по реализации седьмого направления «Человеческий капитал – основа модернизации» из Послания Президента РК

Перед командным составом Вооруженных Сил стоит задача не только вооружить человека багажом знаний в военной области, а сформировать и воспитать его с высокими патриотическими, нравственными и духовными качествами. На современном этапе считается необходимым обновление программ боевой подготовки для развития критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации, формирования IT (ай-ти)-знаний и

социально-гуманитарной грамотности. Приоритетным в работе с личным составом должно стать выполнение установки Верховного Главнокомандующего по наращиванию потенциала нации для дальнейшего развития казахстанской культуры и идеологии, в соответствии с программной статьей «Рухани жаңғыру»: «Идеалом нашего общества должен стать казахстанец, знающий свои историю, язык, культуру, при этом современный, владеющий иностранными языками, имеющий передовые и глобальные взгляды» [2].

Профессиональный уровень казахстанского воина максимально должен соответствовать высочайшим требованиям времени. Это должны быть прежде всего патриоты своего Отечества, квалифицированные специалисты, ориентирующиеся не только в военных вопросах, но и в политике и культуре, экономике и финансах, в информационных технологиях и робототехнических системах. Именно в таком человеческом капитале заложено поступательное развитие ВС РК и достижение намеченных ориентиров, изложенных в Послании Главы государства. Следовательно, идеологическая работа должна стать одним из приоритетных направлений деятельности Министерства обороны.

Легендарный полководец Бауржан Момышулы по этому поводу очень емко сказал: «Главная сила армии – не в технике, не оружии, а в нравственном капитале. Душа человека – самое грозное, незримое оружие. Ей по праву принадлежит первое место, равных ей по мощности средств борьбы нет и не будет» [3].

История показывает, что государственная идеология является основой для строительства и функционирования Вооруженных Сил любой страны. Отсутствие поддержки народа основ государства сделает любое образование неустойчивым и аморфным. Только в рамках национальной идеи можно объяснить военнослужащим, какие ценности им следует защищать.

В многочисленных исследованиях по вопросам сущности понятия «национальная идея» отмечается:

- любое государство или общество, которое строит свое будущее, обязательно должно опираться в этом на свою национальную идею. Общество, которое не опирается на свою национальную идею, обречено, оно непременно сойдет со своего пути. Поэтому, если она будет определена правильно, то будет судьбоносной, исторической и созидательной для нации. Тем самым национальная идея определяет смысл существования нации [4].

- подлинная национальная идея – это идея совершенствования, причем, прежде всего духовного совершенствования народа. И идея эта – абсолютно универсальна. В этом аспекте понятие национальной идеи, можно рассматривать как принцип устройства жизни народа. Это такой принцип устройства жизни, который соответствует уму, разуму и душе народа [5];

- национальная идея представляет собой комплекс ориентаций, ценностей и идеалов мировоззренческого характера, направленных на консолидацию

народа, устойчивое социально-экономическое развитие общества, укрепление безопасности и независимости государства. Национальную идею невозможно просто придумать [6].

Как мы видим, идеология имеет особое значение для обеспечения национальной безопасности, сохранения суверенитета и территориальной целостности страны. Государство, обладающее национальной идеей и идеологией, намного сильнее государства, в котором господствует деидеологизация. Идея выступает как стратегия успеха. Как гласит восточная мудрость, «если не знаешь куда плывешь, тогда тебе не поможет ни один попутный ветер» [7].

Следует заметить, что в полиэтническом (многонациональном) государстве, каким на сегодняшний день является Казахстан, национальная идея не может быть ориентированной только на государствообразующую нацию. Основной функцией национальной идеи, является не только этноформирующая, но и консолидирующая, смыслообразующая, направленная на объединение всех граждан страны, независимо от их этнической принадлежности, в единый народ Казахстана, на основе общности их казахстанского гражданства. Такой подход называется в современной этнополитологии «гражданским пониманием нации» [8].

Время показало, что самый разумный путь – совмещение интересов всех граждан страны, независимо от их этнической принадлежности. Переход страны к гражданскому состоянию общества, формирование в Казахстане единого народа становится ядром национальной идеи.

Сохранение целостности республики как социального организма на уровне нации и общества остается главенствующей задачей укрепления стабильности, благополучия и безопасности страны. Укрепление гражданской и духовной, этнической и национальной идентичности, ускорение социокультурной и социопсихологической активности населения составляют приоритеты развития казахстанского общества. Принцип единого начала и единого духа в многоэтническом и разноконфессиональном государстве, принцип многообразия в едином направлении их деятельности – вот что стимулирует жизненные перспективы человека и народа Казахстана в XXI веке.

Все это стало основой для патриотического акта «Мәңгілік Ел» как завершенной формы национальной идеи.

Общенациональная идея «Мәңгілік Ел», как компонент духовной жизни общества, выполняет смыслообразующую, этноформирующую, ценностно ориентирующую и общественно консолидирующую функции. В ее основе лежат такие ценности, как духовность нации, любовь к историческому облику и творческому акту своего народа, вера в его духовную силу, его духовное призвание, понимание народом своей культурной самобытности и духовной миссии, глубин и перспектив общественного развития, единство исторической памяти и образа будущего. «Когда привлекательная общенациональная идея охватывает весь народ, тогда она обретает феномен национального духа.

Национальный дух – это совокупный результат качественного состояния национальной реалии. Это высокое чувство связано с защитой Отечества, героической борьбой народа за судьбу страны»[9].

Необходимо подчеркнуть, что стержнем общенационального единства, исторической общности и высокой духовности выступают концептуальные основы идеи Мәңгілік Ел, решаемые в том числе в процессе осуществления четвертой институциональной реформы – «Нация единого будущего»: общенациональное единство, мир и согласие; светское государство и высокая духовность; гражданская консолидация; триединство языков и общенациональные ценности; средний класс как основа казахстанской нации.

Таким образом, выдвинутая Президентом РК в качестве национальной идеи, поддержанная Ассамблеей Народа Казахстана как патриотический акт, «Мәңгілік Ел» на сегодняшний день выступает идеологией государственного и общественного развития РК. На её базе выработан механизм воплощения идейных установок в практическую плоскость реальных достижений – «Рухани жаңғыру».

Государственная идеология «Мәңгілік Ел» и национальный проект «Рухани жаңғыру» представляют огромную значимость для жизнедеятельности Вооруженных Сил и выступают важнейшим условием и основополагающим фактором повышения эффективности идеологической работы в войсках.

Таким образом, ключевым звеном в решении задач строительства и развития Вооруженных Сил по-прежнему остается человек. Выдвижение на первый план вопросов подготовки воина – профессионала, заботы о нем, утверждение приоритета его духовно-нравственных ценностей, личностной позиции, социального самочувствия – является решающим условием успеха в деле обеспечения надёжной обороноспособности страны. Основой идеологической работы является воспитание военнослужащего как личности. Неотъемлемым компонентом поддержания высокой боевой готовности соединений и воинских частей является стройная система воспитательной и идеологической работы, проводимые органами военного управления со всеми категориями военнослужащих ВС РК. Идеологическая работа рассматривается как важнейшее средство формирования здорового морального духа войск и один из решающих компонентов строительства, подготовки и применения Вооруженных Сил.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 г. "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции"
2. Статья Лидера нации – Елбасы Н.А. Назарбаева «Модернизация общественного сознания: взгляд в будущее – повестка на ближайшие годы», 2017 г.

3. Бауыржан Момышұлы. Қолбасшының күнделігі. Дневник Командира. – Алматы: САУАП, 2010 – 137 с.
4. Куддусов Х.С. Национальная идея и ее специфические особенности в условиях обретения независимости. – Дисс. канд. политич.наук . - Душанбе, 2002. – 146 с.
5. Телемтаев М. Национальная идея российского народа. - М.: Изд. «ЭКО», 2005. - 406 с.
6. Нысанбаев А.Н. Национальная идея: мировой опыт и Казахстан. - Общенациональная идея Казахстана: опыт философско-политологического анализа. /Под ред. А.Н. Нысанбаева. - Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2006. - 412 с.
7. Асланова Р.А. Национальная идея: на пути, пройденном от символа независимости к будущей модели развития//1news.az/authors/oped/... копия
8. Нысанбаев А., Кадыржанов Р. Национальная идея Казахстана: гражданская или этническая <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1166999820>
9. Мәнгілік Ел. Учебник. М.Б. Касымбеков, С.Ж. Пралиев, К.К.Жампеисова и др. – Алматы: Ұлағат, 2015 – 16 с.
10. Доктрина национального единства Казахстана, 2010 г.
11. Программный документ «Современное государство для всех: Пять институциональных реформ», 2015г.
12. Послание Президента Республики Казахстан-Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050». Новый политический курс состоявшегося государства - декабрь, 2012 г.

УДК 32.316

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ КАК ВЕКТОР ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ОБОРОНЫ

Рыспаев А.Н.

Начальник Национального
университета обороны имени
Первого Президента Республики
Казахстан – Елбасы,
доктор (философии) PhD,
ассоциированный профессор

Аннотация

В данной статье автор рассматривает программу «Рухани жаңғыру», ставшую идейной платформой для прогрессивных преобразований казахстанского общества, как вектор дальнейшего развития Национального университета обороны. На основе анализа направлений модернизации казахстанского общества, предложенных Президентом страны, автор в данном контексте раскрывает деятельность Университета.

Түйіндеме

Бұл мақалада авторлар қазақстандық қоғамның озық өзгерістерінің идеялық платформасына айналған «Рухани жаңғыру» бағдарламасын Ұлттық қорғаныс университетінің бұдан әрі даму бағыты ретінде қарастырады. Елбасы ұсынған қазақстандық қоғамның жаңғыру бағыттарын талдау негізінде автор бұл мәнмәтінде Университет қызметін айқындайды.

Annotation

In this article, the author considers the program «Rukhani zhangiry», which became the ideological platform for progressive transformations of Kazakhstan society, as a vector for further development of the National Defense University. Based on the analysis of the directions of modernization of the Kazakh society proposed by the President of the country, the author in this context reveals the activities of the University.

Ключевые слова: Рухани жаңғыру, модернизация общественного сознания, Национальный университет обороны, конкурентоспособность, прагматизм, национальная идентичность, культ знания.

Масштабные преобразования, происходящие сегодня в стране, невозможны без преобразования общественного сознания. В этом состоит главный посыл Программной статьи Президента страны – Елбасы Н.А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. Взгляд в будущее:

модернизация общественного сознания» [1]. Статья Главы государства, ориентированная на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом современных рисков и вызовов в полицентрическом мире, стала идейной платформой для прогрессивных преобразований казахстанского общества, определяя ряд магистральных направлений по решению ключевых задач в контексте модернизации общественного сознания.

Идеи Президента органично дополняют конституционную реформу, экономические преобразования в рамках Третьей модернизации и, по сути, является новой идеологической платформой для успешного развития Казахстана. Реализация этих идей позволит еще больше сплотиться единой нацией, сформировав сильное государство, основу которого должно составлять общество самодостаточных личностей, с глубоким уважением к традициям своего народа, его истории, гражданской ответственностью и высоким чувством патриотизма.

Президент предложил несколько направлений модернизации:

Конкурентоспособность.

В современном мире конкурентоспособность нации начинается с конкурентоспособности каждого человека. Данный фактор является весьма важным и в нашем обществе. Очевидно, что для успешного поступательного движения страны каждый ее гражданин должен быть готов к конкуренции в современных условиях при возрастающей роли знаний, в том числе науки, техники, культуры, которые являются главным ресурсом любой развитой экономики.

Таким образом, развитие личностных и профессиональных качеств становится на сегодняшний день единственным условием успеха.

Как отмечено в программе «Рухани жаңғыру», каждый казахстанец должен обладать компьютерной грамотностью, знанием иностранных языков и культурной открытостью.

Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, являясь ведущим научно-образовательным центром в сфере обороны и безопасности благодаря личной инициативе Главы государства имеет в Астане новый современный комплекс, обладающий инновационными обучающими технологиями и уникальной материально-технической базой. В своей поздравительной речи в честь открытия нового комплекса, Глава государства обозначил критерии, которым должны соответствовать выпускники: «Выпускники Национального университета обороны должны соответствовать высочайшим требованиям времени, обладать лидерскими качествами, стать отличными специалистами, ориентирующимися не только в военных вопросах, но и в экономике, финансах и бюджетировании, также разбираться и в военно-политической обстановке в мире» [2, с.15].

В этой связи, главными направлениями работы определены: подготовка лидеров на всех уровнях, учитывая их компетенции, личные качества и

характер, а также создание военно-научной среды для распознавания и интерпретации стратегических вызовов и приближающихся угроз.

Уже сейчас можно говорить, что Университет сформировался как ведущий межведомственный и международный военный научно-образовательный центр, не имеющий аналогов в Центральной Азии.

Поддерживая политику индустриализации и программу «Цифровой Казахстан», Университет продолжает активное внедрение и применение в учебном процессе новых информационных технологий и цифровых образовательных ресурсов.

В качестве примера можно привести Центр имитационного моделирования, предназначенный для изучения и моделирования различных способов и методов боевых действий в рамках учебного процесса по оперативному искусству и стратегии. Возможности Центра также используются при ведении научных исследований, при проведении различного рода штабных учений и военных игр в интересах Генерального штаба, других войск и воинских формирований. В целом ЦИМ - это универсальный объект управления, с которого возможно руководство непосредственно боевой деятельностью войск, других войск и воинских формирований [3, с.104].

Особое внимание уделено изучению иностранных языков. В университете проводятся курсы интенсивного изучения английского языка с целью повышения квалификации военных кадров в области иностранного языка (английского) и последующим направлением на совершенствование получаемых навыков по программе международной военной подготовки и образования - IMET. Необходимо отметить, что за период с 2005 года в университете обучены свыше 700 военнослужащих ВС РК, включая представителей КЧС МВД РК, ПС КНБ РК, КНБ РК, Таможенного комитета МФ РК.

Таким образом, Университет, планомерно решая стоящие перед ним задачи, и осуществляя свою деятельность в рамках вышеуказанных направлений, выстраивает действенную систему обучения военных специалистов, выпуская их Лидерами 21 века с высоким уровнем военно-профессионального интеллекта, морально-психологических и нравственных качеств, самоотверженных и высоко патриотичных офицеров, служащих гарантом мира и стабильности Республики Казахстан.

Прагматизм.

Прагматизм – это рациональность, умение планировать и разумно распоряжаться имеющимися ресурсами и знаниями.

Данное качество в особой мере должно быть присуще гражданину страны, избравшему профессию защитника Родины. Как показывает анализ исторического опыта, исполнение воинского долга легендарными представителями казахской военной элиты основывалось, в первую очередь, на принципах беззаветной преданности своему народу, высокой дисциплинированности и исполнительности, самостоятельности и

инициативности, высокой профессиональной подготовленности, общей эрудиции и настойчивости в достижении цели. Это – неперенные качества, которые должны быть присущи современному офицеру Вооруженных Сил Республики Казахстан, наряду с глубокими военно-профессиональными знаниями, организаторскими способностями, навыками правильного определения целей и способов их достижения.

В стенах Национального университета обороны современный казахстанский офицер получает возможность развивать профессиональное мышление, способность анализировать обстановку, обучаться грамотному прогнозированию своих действий с учетом возможных изменений в динамичных боевых условиях современной вооруженной борьбы. Этому способствуют получение глубоких и всесторонних знаний, развивающих способности действовать не только по алгоритмам, усвоенным при обучении, но и принимать неординарные и творческие решения в соответствии с требованиями практики.

Таким образом, прагматичность – это наличие четких жизненных целей и мотивации, позволяющих достичь поставленного результата. Этим качеством должен непременно обладать современный защитник Отечества.

Сохранение национальной идентичности.

Президент отмечает, что никакая модернизация невозможна без сохранения национальной культуры, национальной идентичности. Это принципиально важно, чтобы не раствориться в потоке глобальных поведенческих моделей. Все успешные примеры развития основаны на сочетании универсального мирового опыта и собственных традиций.

В данном контексте, воссоздание объективной картины военно-исторического прошлого Казахстана является основой возрождения исторической памяти народа, одним из важнейших факторов формирования казахстанской национальной идентичности и единства нации, воспитания патриотизма и чувства гордости за героическое прошлое Родины, готовности к ее защите. Лучшие традиции нашего народа и накопленный исторический опыт должны стать предпосылками и важными условиями для дальнейших успехов.

За свою многовековую историю казахи внесли достойный вклад в мировую цивилизацию и военное дело. На всех исторических этапах развития нашей государственности, начиная с правителей Казахского ханства неизбежно вставал вопрос обеспечения национальной безопасности. Наши предки имели полное представление о своем геостратегическом, геополитическом положении, об отношении к себе соседних государств, их целях, планах, действиях и как следствие умели находить оптимальные и эффективные пути решения, как дипломатические, так и военные.

Благодаря мудрости и прозорливости руководящей элиты казахского народа удалось отстоять свободу и независимость, сохранить для потомков землю обетованную – Великую казахскую степь![4, с.5]. Это подтверждается в научных трудах военных-историков Университета.

Долг благодарных потомков – воссоздать подлинную историю героического прошлого казахского народа, положительный опыт и прогрессивные идеи применять в современных условиях, в которых главенствует культ знаний.

Культ знания.

Сегодня «каждый казахстанец должен понимать, что образование – является фундаментальным фактором успеха в будущем. В системе приоритетов молодежи образование должно стоять первым номером, говорится в статье Главы государства. Тем самым, Елбасы в очередной раз акцентирует внимание на том, что нация, которая уважает знания – всегда достигает успеха.

При этом культ знания означает не просто накопление знаний, а развитие способностей к дальнейшему самообразованию и саморазвитию. И в этом отношении, Национальный университет обороны, гордо носящий имя Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, являясь флагманом военного образования и военной науки страны, своевременно реагирует на изменения, происходящие в обществе, стремится быть в авангарде преобразований, прежде всего в вопросах совершенствования образовательных подходов.

Национальный университет обороны – это военное учебное заведение нового образца, лидер в области внедрения инноваций в сферу военного образования и формирования интеллектуальной военной элиты, крупнейший военный вуз Центрально-Азиатского региона, межведомственный учебно-методический центр для всех военных учебных заведений, Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований страны.

К примеру, в прошлом и начале текущего года проведены курсы для сотрудников Национальной гвардии, Пограничной службы КНБ, Военной прокуратуры, руководящего состава государственных органов, профессорско-преподавательского состава военных вузов и кафедр, сержантского состава Вооруженных Сил.

Кроме того, совместно с Академией правоохранительных органов (при Генеральной прокуратуре) проведены Курсы повышения квалификации сотрудников Президентского резерва, а для представителей госорганов - Учебный курс «Планирование обороны государства».

В настоящее время в Университете функционирует девять факультетов и двадцать одна кафедра, в том числе факультеты: «Академия Генерального штаба», Национальной гвардии, Пограничной службы КНБ, Службы государственной охраны. В соответствии с Генеральной лицензией на право ведения образовательной деятельности в университете осуществляется подготовка магистрантов по одиннадцати и докторантов по трем специальностям.

В учебный процесс, имеющий четко выраженную практико-ориентированную направленность, внедряются новые образовательные программы, нацеленные на подготовку и эффективное применение знаний офицерами в современных вооруженных конфликтах. Таким образом, это

способствует совершенствованию организационных, содержательных и технологических основ подготовки офицеров.

В статье Главы государства на всенародное обсуждение было вынесено предложение о переходе казахского алфавита на латиницу до 2025 года. Переход откроет новые перспективы в сфере технологий, благодаря чему нация сможет получить возможность развиваться и достигнуть показателей самых развитых стран мира.

Утвержденный в феврале т.г. новый вариант казахского алфавита на латинице является мощным инструментом модернизации сознания через развитие языка – ключевого фактора коммуникаций и постижения знаний.

Научные сотрудники Университета приступили к всестороннему изучению данного вопроса, принимая во внимание исторический опыт внедрения латинского алфавита в военное дело в 1929 году. Адаптация военной терминологии к латинскому алфавиту должна найти свое отражение в научном проекте «Переход казахской письменности на латинскую графику и ее влияние на подготовку военных кадров: история и перспективы» [5]. Уже сейчас исследователи университета предлагают пути решения проблем перевода терминов в контексте перехода казахского языка на латиницу по одному из новых направлений военного дела - материально-техническому обеспечению войск в научно-исследовательской работе «Современная казахская военная терминология по вопросам материально-технического обеспечения: формирование терминологии и проблемы перевода». Таким образом, научная работа Университета ориентирована на своевременное решение актуальных вопросов.

Необходимо ясно понимать, что ключевым фактором общественно-государственных преобразований является человек, и от его восприятия и поддержки будет зависеть итоговый успех. Поэтому процесс обновления общественного сознания – это вопрос первостепенной важности.

Говоря об открытости сознания, Главы государства выделяет три основных аспекта: понимание того, что происходит в мире, готовность к переменам, которые несет новый технологический уклад, и, наконец, способность перенимать чужой опыт и учиться у других людей и стран.

В стенах Национального университета обороны осуществляется подготовка военных кадров не только для Вооруженных Сил Казахстана, но и для армий государств-участников ОДКБ. Решением данной организации от 30 октября 2005 года Университет включен в перечень учебных заведений по совместной подготовке военных кадров для вооруженных сил государств-членов ОДКБ. В стенах Университета обучались и сейчас получают квалифицированное военное послевузовское образование офицеры из Республики Армения, Кыргызской Республики и Республики Таджикистан.

В рамках интеграции в международную образовательную и научную среду в апреле 2015 года Университет вошел в состав Евразийской ассоциации университетов, в декабре 2015 года в Оксфордский Академический союз

(Великобритания), в июне 2017 года в Ассоциацию Азиатских университетов. Подписано более 40 меморандумов о взаимном сотрудничестве с ведущими ВУЗами и научными организациями нашей страны и зарубежья.

По инициативе Университета создан Координационный совет руководителей военных учебных заведений государств-участников СНГ, взаимодействие в рамках которого расширяет горизонты сотрудничества и способствует формированию единого образовательного пространства государств-участников СНГ.

Посещение Университета главами оборонных ведомств Китая генерал-полковника Чан Ваньцюаня, Азербайджана З. Гасанова, Главнокомандующего ВМС Кореи адмирала Джон Хо Соба и других высокопоставленных военных делегаций свидетельствуют о высоком интересе со стороны партнеров к научно-образовательному комплексу Университета.

Таким образом, Национальный университет обороны уже сегодня на достаточно крепких позициях, заложенных и развитых в предыдущие годы, имеет большой потенциал для движения в фарватере программных направлений «Рухани жаңғыру», которые служат главным ориентиром в процессе подготовки офицеров новой военно-профессиональной компетенции. А идеи, предложенные в данной программе Президентом страны – Верховным Главнокомандующим Вооруженными Силами Н.А.Назарбаевым исходят из современных трендов, актуальны и своевременны для Казахстана, востребованы нашим обществом.

Список использованной литературы

1. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // Казахстанская правда. - 2017. - 13 апреля
2. Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. 20 лет / Под общей редакцией А.Н.Рыспаева – Астана, 2017. – 190 с.
3. Рыспаев А.Н. Влияние опыта вооруженных конфликтов в Сирии, Ираке и Афганистане на подготовку военных кадров // Сборник материалов конференции «Вооруженные конфликты в Сирии, Ираке и Афганистане: уроки и выводы». – Астана, 2016. – 212 с.
4. Военная история Казахстана / Под общей редакцией И.Н. Тасмагамбетова. – Астана: Мастер По, 2016. – 637 с.
5. Заявки на участие в конкурсе на грантовое финансирование по научным и (или) научно-техническим проектам на 2018-2020 годы (<http://www.ncste.kz/ru>).

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұрымбетова Г.Р.

саяси ғылымдарының докторы,
профессор Абай атындағы ҚазҰПУ

Түйіндеме

Мақалада автор қазіргі қоғамдағы білімге деген көзқарасты талдай отырып, оның орны мен рөлін бағалайды. Сондай-ақ қазіргі қоғамдағы жаңғыру ЖОО-да білім беруде жаңа тенденциялар тудырып, биік талаптар қойып отырғанын ой елегінен өткізген.

Аннотация

В статье автор рассматривает современные подходы к образованию, определяет его роль и место в обществе. Указывает на то, что модернизационные процессы в обществе породили новые тенденции ВУЗ-х и выдвинули более высокие требования к обучению.

Annotation

In the article the author considers modern approaches to education, determines its role and place in society. Indicates that the modernization processes in society have given rise to new trends in higher education and have put forward higher requirements for training.

Тірек сөздер: жаңғыру, білім, білім беру үдерісі, интерактивті әдіс.

Осыдан бір жыл бұрын, 2017 жылдың 12 сәуірінде жарық көрген Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы қоғамды алаңдатып жүрген өзекті мәселелерді көтеру арқылы ұлттық рухымызды көтеріп, қоғамдық сананы сілкінтті. Көзі ашық, көкірегі ояу әр қазақтың ойын дөп басып, Латын әліпбиіне көшу, «Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық», «Туған жер», «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы», «Жаһандағы заманауи қазақстандық мәдениет», «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобалары қоғамнан қолдаушылық тапты. Қай жобаны алып қарасақ та ұлттық бірегейлікті, ұлттық кодымызды сақтауға бағытталғаны айқын байқалады.

Жалпы мақалада маған терең ой салған мәселе, өзім осы сала өкілі болғандықтан болар, білім туралы айтылған аса маңызды ой-пікірлер: «...Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді»[1].

Мұның мәні зор. Себебі қазақ халқы білімді, білімдіні қай кезде де құрметтеп, бағалай білген. Бұған «Білімді мыңды жығады, білекті бірді жығады», «Білімдіге дүние жарық. Білімсіздің күні кәріп», «Оқу – білім азығы, білім – ырыс қазығы», «Күш - білімде, білім - кітап» және т.б. мақал-мәтелдері дәлел.

XVII ғасырда өмір сүрген мұсылмандардың алғашқы төрт халифасының бірі Әзірет Әліге (Әли ибн Әбу Тәлиб) «Білім артық па, байлық артық па?» деген сұрақ қойғанда, білімнің артықшылығы жайлы он дәлелмен былайшы жауап қайтарған екен:

-Білім артық, өйткені ол – пайғамбарлардан қалған мирас, байлық – бақылдардан қалған мұра.

-Білім артық, өйткені ол сені бағады, байлықты сен бағасың.

-Білім досыңды көбейтеді, балық дұшпаныңды көбейтеді.

-Білім іздей берсең көбейеді, оны жұмсағанмен азаймайды. Байлық жұмсасаң азаяды, білімнің артық болатыны осыдан.

-Білім артық, оны ұрыдан сақтаудың керегі жоқ, ал жиған дүниенді ұрылардан күнде қорғау керек.

-Білімнің көп болса сені құрметтейді, байлығың көп болса қызғанады, білімнің артық болатыны сол.

-Білім артық, білімнің көп болғанымен есеп-қисап жүргізбейсің, байлығыңа ұдайы есеп жүргізіп отыруың керек.

-Білім қанша көп болса да, іріп-шіріп бүлінбейді, дүние-мал бүлінеді. Сондықтан, білім артық.

-Білім артық, ол жаныңды байытады. Байлық жан-дүниенді шектейді, өзіңді тура жолдан тайдыруы мүмкін.

-Білімді адам орнымен сөйлейді, мәдениеті артады. Байлығы мол адам оған мас болып мақтанады, астамшылық көрсетеді, сондықтан білім артық.

Біздің ойымызша, қазіргі заманда да Әзірет Әлінің білімнің байлықтан артықшылығын көрсеткен дәлелдері өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Қазіргі заманда ілгерілеудің негізі білім, ғылым, технология. Бірақ ғылым мен технология білімнен туындайды. Тәуелсіздік тұсында білім беру жүйесін реформаладық – орта білім беру саласында 12 жылдық білім беруге көшу үдерісі жүзеге асырылуда, ал жоғары білім беру саласында үш сатылы білім беру жүйесі енгізілді. Басты өзгерістердің бірі мемлекеттік білім мекемелерімен қатар, елімізде жеке меншік, шет мемлекеттермен бірлескен оқу орындары ашылды, академиялық-ұтқырлық бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде алдыңғы қатарлы шет мемлекеттердің оқу орындарында оқуына студенттерге мүмкіндік берілді. Бірақ біз бұл өзгерістердің формасын ғана қабылдап, ал оның мазмұнын елеусіз қалдырмауға тиіспіз. Дамыған алдыңғы қатарлы елдер ағылшын тілінде жұмыс жасайды, ақпарат береді. Сондықтан бізде әлемдік үдерістен қалыс қалмауымыз керек. Демек ағылшын тілін игеру қажеттіліктен туындап отырған мәселе. Соңғы зерттеулер мынаны көрсетуде екі тілді не үш

тілді меңгерген оқушы немесе студент болсын бір тілде оқитын баладан әлдеқайда алда тұрады.

Бұл орайдағы бір маңызды қадам 100 үздік оқулықты шетел тілінен қазақ тіліне аудару болып тұр. Бұл іске де үлкен жауапкершілікпен қарап, аудармалар сапалы болуы тиіс. Сапасыз еңбек кәдеге жарамайтыны белгілі.

Осы жерде білім сапасы, сапалы маман мәселелері туындайды. Сапалы білім алған маман ғана бәсекеге қабілетті бола алады. Нарықтық қатынастар мен бәсекелестік жағдайында білім деңгейі төмен мамандарға сұраныс та жоқ. Елбасы «...Осылайша, болашақтың негізі білім ордаларының аудиторияларында қаланады» деу арқылы мектеп, жоғары оқу орындарының оқытушыларына, мұғалімдеріне үлкен жауапкершілік артып отыр. Ақпараттық-технологиялық өсу заманында білім берудің мақсаты өзгерді. Студенттерге белгілі бір сала бойынша ақпарат, білім берумен шектелмей, оларды ақпаратты табуға, оны талдауға үйретумен қатар, ол ақпаратты қолдана білуге, оның негізінде тиімді шешімді қабылдауға үйрету керек. Білім ақпарат пен проблемаларға тола заманда адамға таңдау жасауға көмектесуі тиіс. Сондықтан біздің бүгінгі міндет – бәсекеге қабілетті сапалы мамандарды дайындау, әлеуметтік және кәсіби білгір тұлғаны қалыптастыру. Себебі еліміздегі қоғамның барлық саласын қамтып отырған өзгерістерді жүзеге асыруда белсенді шығармашылық адамның орны зор. Яғни әрбір саланы кәсіби білікті мамандармен қамтамасыз ету.

Жалпы бүгінде біздің қоғамымызға мемлекеттік билік ұйымдарының саяси шешімдерінің сипаты мен мазмұнына ықпал ете алатын «шығармашылық сипаттағы» адамдар қажет. Қазіргі заманғы институттар өз-өздерінен қызмет істей алмайды, оларға әлеуметтік, экономикалық және саяси мінез-құлық сипаты сай келетін адамдар қажет. Кез келген қоғамдағы әлеуметтік-саяси модернизацияның екінші жағы «қазіргі адам» түсінігіне сай келетін мінез-құлық моделін қалыптастыру. Дәл осындай адамды қалыптастыруда жоғары оқу орындары маңызды рөл атқарады. Демек сапалы, білімді де білікті маман дайындау міндеті осы жоғары оқу орындарының оқытушыларының мойнында. Сондықтан заман талабына сай білікті де білімді, сапалы мамандарды дайындау оқытушылардан да ізденімпаздықты, шығармашылықты талап етіп отыр.

Қазіргі жағдайда мұндай жеке тұлғаны қалай қалыптастыруға болады? Оқытушы шәкіртке білімді қайдан, қалай тауып алатынын ұқтырып, олардың өмірге деген дербес ұстанымын қалыптастыруы керек. Осы тұрғыдан алғанда, оқыту үдерісінде интерактивті әдісті қолдану көп көмек бола алады. Интерактивті әдіс дегеніміз не, соған қысқаша тоқталып кетелік. Ағылшын тілінен аударғанда «interactive» дегеніміз өзара қарым-қатынас дегенді білдіреді. Ал интерактивті әдіс дегеніміз объектілердің бір-біріне өзара ықпал ету үдерісі емес, айқын әлеуметтік бағыты бар арнайы ұйымдасқан танымдық қызмет. Интерактивті әдісті қолдану нәтижесінде қатысушыларда осы үрдіс барысында немесе оның нәтижесі ретінде «жаңа» білім қалыптасуы тиіс.

Қазіргі жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесі көрсетілген мақсатқа тиімді қол жеткізуге мүмкіндік береді ме? Біздің ойымызша, жауап «иә»-ден

гөрі «жоқ». Себебі, дәстүрлі лекция мен семинар сабақтарында ақпаратты беруге негізделген оқыту жүйесі белсенді, дербес, әрі сыни ойлайтын тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік бермейді.

Әр оқытушы дәстүрлі лекция арқылы материалды жеткізудің күрделілігін өз тәжірибесінде айта алады. Олар:

- студенттерге жеткізілуі тиіс материал көлемі;
- уақыт жетіспеушілігі;
- студенттік аудиторияның көңіл-күйі;
- лекцияда студент көңілін аудару қажеттілігі;
- жыл сайын бағдарлама бойынша бір материалды қайталау.

Бұл тізімді әрі қарай жалғастыра беруімізге болады. Өзінің ісін сүйетін әр оқытушы қазіргі заманда білім берудің тиімділігін арттыру үшін басқаша жұмыс қажет екендігін жақсы түсінеді. Бір жақты монолог арқылы ақпаратты студенттерге жеткізу жеткіліксіз. Бұл білімге ұмтылған ХХІ ғасыр студентін де, өз жұмысына шығармашылықпен қарайтын оқытушыны да қанағаттандырмайды.

Қазіргі кезеңде біздің әріптестер арасында, өкінішке орай, «Студенттермен жұмыс жасау қиын, олардың оқуға ынтасы жоқ» немесе «Тексерістерден, қағаз толтырулардан сабаққа дайындалуға ешбір мүмкіндік жоқ» деген сияқты пікірлер кең тараған.

Жоғары оқу орындарында сабақ беру жылдан-жылға күрделенуде. Оқытушы өзі сабақ беретін пән саласында тек ақпаратты студенттерге жеткізуші ғана емес, сонымен бірге жан-жақты білімді, уақыт талабына сай ойлайтын адам болуы керек. Ең маңызды мәселе оқытушы студенттерді дербес жұмыс жасауға үйретуі керек. Яғни студенттерді ақпаратты тауып, ой елегінен өткізіп, оған талдау жасауға және ақпаратты белгілі бір деңгейде шешім қабылдауға пайдалана білуге үйрету қажет. Студенттерді өзіндік жұмыс істетуге үйрету.

Осы орайда, интерактивті әдіс таптырмайтын құрал. Студенттер оқу үдерісіне белсене қатысу арқылы алынған материалдарды жеңіл түсініп, естеріне жақсы сақтайды. Қазіргі жоғары оқу орындарында оқытушы үш салада қызмет жасай алады:

-оқытушы өзін материалын жақсы білетін, басты мәселені басқаларынан ажырата алатын, пәнді оқытуға қарапайым қарайтын маман ретінде көрсететін *пәндік сала*;

-оқытушы әртүрлі сабақ беруді қолданатын, материалды түсінікті беретін оқу саласын ұйымдастырушы ретінде көрсететін *әдістемелік-дидактикалық сала*;

-оқытушы өзін сабақта студенттер мәселелсін түсінетін, топта ықпалдастық пен тұрақтылықты қамтамасыз ету стратегиясын жүргізетін партнер ретінде көрсететін *тұлғааралық сала*.

Оқу үдерісінде оқытушы рөлі түбірімен өзгергенін де айтуымыз керек. Оқытушы тек лектор ғана емес, ол – суретші. Суретшінің әрбір туындысы оның

қиялы мен шығармашылығының нәтижесі. Ол суретшіден үлкен ізденімпаздық пен сүйіспеншілікті қажет етеді. Дәл осы жағдайды, осы күйді оқытушы да өзінің лекциясы мен семинар сабағына дайындалу барысында басынан кешіруі керек. Мүмкін бұл әзірге шағын ғана оқытушылар тобының арманы болар, дегенмен әр оқытушы *оны өз* мақсатына айналдырса «алынбайтын қамал жоқ» дер едік.

Оқытушы міндеті оқыту парадигмасы емес, студенттермен бірге оқу парадигмасы. Кеңес заманында оқытушы мен студент бір-бірінен тәуелсіз және жеке жұмыс жасады. Қазіргі кезең бірігіп жұмыс жасауды талап етеді. Оқытушы мен студент ортақ мақсатқа қызмет жасайды. Ортақ мақсатты көздейді. Мұндай жағдайда оқытушы әр студент қабілетін дамытуға, дарынын ашуға көмектеседі. Оқуға көмектесу оқытушыдан әдістемелік дайындық пен тәжірибені талап ететін өте күрделі үдеріс.

Оқу үдерісіне интерактивті әдісті ендіруде оқытушының жеке стилі шешуші фактор. Себебі, аудиториядағы өзара қарым-қатынас деңгейін анықтауда оқытушы стилінен тәуелді. Аудиториядағы өзара қарым-қатынас тек оқытушы-студент арасында ғана емес, студенттер арасында да қалыптасады.

Интерактивті әдісті оқу үдерісінде қолданбастан бұрын оқытушы өз мүмкіндіктері мен басымдықтарын анықтап алуы тиіс. Себебі, интерактивті әдісті қолдану оқытушыдан белгілі бір деңгейде жауапкершілікті, ұйымдастырушылық қабілет пен шыдамдылықты талап етеді. Интерактивті әдіс оқытушыларды білім беру саласында қордаланған (студенттердің сабаққа қатыспауы, семинар сабақтарына дайындалмауы, жалпы қызығушылықтың болмауы т.б.) мәселелерден бірден құтқаратын жол дей алмаймыз. Интерактивті әдіс оқу үдерісінде студенттер белсенділігін атқаратын тиімді құралға оқытушының өзі дайын болған кезде ғана айналады. Яғни тек студенттерден ғана емес, оқытушылардан да өзгеруді талап ететін әдіс дер едік.

Мысалы, лекцияда тыныштыққа, әрі студенттердің өзін ұйып тыңдағанына үйренген оқытушының студенттердің сабақ үстіндегі белсенді қозғалыстарына үйренуі екіталай. Ал интерактивті әдісті қолдануға құлышыныс танытқан оқытушының өзі алғашқы кезде қарапайым әдістерден бастағаны жөн. Мысалы, топқа бөліп жұмыс жасату, кішігірім пікір-таластар. Бұл оқытушыға тәжірибе жинауына, әрі интерактивті әдісті жүзеге асыруда сенімді болуына көмектеседі. Бірте-бірте тәжірибе негізінде сабақ барысында күрделі әдістерді қолдануға болады.

Интерактивті әдіске негізделген білім жеке тұлғаға бағытталған оқу принципіне құрылады. Студенттің ұсынылған материалды қаншалықты сапалы игергеніне көңіл бөлінеді. Мұндай ұстаным студенттермен жеке жұмысты, олардың жоғары көтерілу қозғалысын, қиыншылықтарымен жұмысын т.б. білдіреді. Оқытушы білім беру үдерісін «баспалдақпен жоғары көтерілу» үдерісі ретінде қабылдайтын болса, онда оқытушы міндеті студентке әр баспалдақтан сүрінбей өтуіне көмектесу болып табылады. Ал нәтижеге студент өзіндік жолымен жетуі тиіс.

Біздің ойымызша, «пікір-таластан шындық туындайды» деп бекер айтылмаған. Пікір-таластардан, күмәндер мен қарама-қайшылықтардан туындаған ойлар іс-әрекетке айналары сөзсіз.

Қорытындылар болсақ, жаһандану мен әлемдік бәсекелестік білім мен ғылымға бұрын-соңды болмаған міндет артуда. Әлемдік стандарттарға сай келетін мамандарды дайындауымыз үшін білім беру жүйесіндегі өзгерістерде сабақтылық, өзара үйлесімділік қажет. Әрине, әлемдік озық тәжірибелерге сүйенуде Қазақстанның ұлттық, экономикалық ерекшеліктері ескерілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан, 12 сәуір 2017 ж.

ОӘЖ 930.24

ПРЕЗИДЕНТ ЖОЛДАУЫ – РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ ЗАҢДЫ ЖАЛҒАСЫ

Уразбаев Х.К.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының жалпы білім беретін
пәндер кафедрасының бастығы, тарих
ғылымдарының кандидаты, полиция
полковнигі

Жағыпар Ә.Б.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының жалпы білім беретін
пәндер кафедрасының оқытушысы,
гуманитарлық ғылымдар магистрі,
полиция аға лейтенанты

Түйіндеме

Бұл мақалада Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауының негізгі он міндеті мен тарихи маңызы зерделенді. Мақала авторы Жолдаудың ерекшелігін қарастыра отырып, «Мәңгілік Ел» идеясымен сабақтастыра байланыстырған. Сонымен қатар мақалада рухани жаңғырудың ерекшелігі мен өзектілігіне тоқтала отырып, Жолдаудағы «Адами капитал – жаңғыру негізі» атты жетінші міндетіне баса назар аударған. Автор рухани жаңғырудың маңызы адами капиталды жетілдіру деп қорытындылайды. Халықтың дамуына аса маңызды стратегиялық құжаттың алтын орны ерекше. Еліміздің тыныштығы мен тұрақтылығын қамтамасыз ету жолында жүрген құқық қорғау қызметкерлерінің негізгі міндеттері мен мәселелерін биылғы Жолдауда қарастырылғандығына аса мән берген.

Аннотация

В настоящей статье рассмотрены основные задачи и исторические значения, предусмотренные в Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». Рассматривая особенности Послания, акцентировал внимание на идею «Мәңгілік Ел». В месте с этим в данной статье рассмотрены актуальность и особенности программной статьи Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»,

особое внимание уделено предусмотренной в седьмой задаче Послания «Человеческий капитал – основа модернизации». В заключении автор отметил, что значимость Послания и статьи Рухани жаңғыру является модернизацией экономики, политики и общественного сознания Казахстанского общества.

Annotation

The given article regards basic tasks and historical significance provided in “New opportunities under the fourth industrial revolution” State of the Nation Address by the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. Considering the peculiarities of the Address the author pays special attention to the “Mangilik El” idea. Moreover the article deals with the actual issues and features of programme document of the Leader of the State “View on the future: modernization of social consciousness”, paying attention to the Paragraph 7 – “Human capital is the basis of modernisation”. To sum up the author notes the significance of the State of the Nation Address and “View on the future” article is in the modernization of economics, politics and consciousness of Kazakhstani society.

Тірек сөздер: Рухани жаңғыру, Жолдау, ұлттық идея, «Мәңгілік Ел», Адами капитал.

Қазақстан ХХІ ғасырда әлемнің дамыған алдыңғы қатарлы елдерінің біріне айналды. «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеологиямызды айқындаған Н.Ә. Назарбаев ұлттық идея хақында: «ұлттық идея идеология жәдігөйлерінің ашқан жаңалығы емес, миллиондаған адамдардың өздерінің ұлттық міндеттерін түсінуінің жемісі болып табылады», - дейді [1, 237]. Идея мемлекеттік сипат алу үшін елде өмір сүріп отырған халықтың мақсат-мүдесімен сай келуі және ел тарихы тамырынан нәр алған болуы керек. Ғалым С.М. Сыздықов «Мәңгілік Ел» идеяның негізгі үш тағанын бөліп көрсетеді: «бірінші – Түркі қағанаты билеушілерінің (Күлтегін, Білге қаған, Тоныкөк) саяси акт – «манифесті» әзірлеп, тарих сахнасына шығаруы екіншісі – әл-Фарабидің философиялық шығармасында идеяның теориялық-философиялық тұрғыдан негізделуі, үшіншісі – Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дидактикалық дастанында құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаларының, яғни Ата заң іргетасының қалануы», – дейді, бұл айтылғаннан шығатын қорытынды, тарих қойнауынан нәр алған «Мәңгілік Ел» идеясын көреміз [2, 4].

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауы жаһандық өзгерістер мен сын-кәтерлерге дайын болу қажеттілігінен туындады және тарихи маңызын «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясының орындалуы жолындағы нақты қадам деп бағалауымызға болады. Осы Жолдауда ХХІ ғасырда озық дамыған отыз елдің қатарына болу мақсатта қабылданған «Қазақстан-2050» даму стратегиясы аясында атқарылып жатқан жұмыстар сараланды, бұлар 100 нақты қадам – Ұлт жоспары, Қазақстанның Үшінші жаңғыруы, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», Индустрияландыру

бағдарламасы, «Цифрлық Қазақстан» кешенді бағдарламасы, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі дамуының кешенді стратегиялық құжаттары жүзеге асырылуда [3, 1].

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Жолдау жайлы: «Бұл Жолдау жаңа әлемге, яғни Төртінші өнеркәсіптік революция әлеміне бейімделу мен жетістікке жету жолын табу үшін не істеу қажеттігін айқындайды», – деп, еліміз әлемнің көшбасшы мемлекеттерінің қатарында болу 10 негізгі міндетті шешуді қарастырады:

1. Индустрияландыру жаңа технологияларды енгізудің көшбасшысына айналуы тиіс. Басқару формасының ауысуындағы циклдік үлгі.
2. Ресурстық әлеуетті одан әрі дамыту.
3. «Ақылды технологиялар» – агроөнеркәсіп кешенін қарқынды дамыту мүмкіндігі.
4. Көлік – логистика инфрақұрылымының тиімділігін арттыру.
5. Құрылысқа және коммуналдық секторға заманауи технологияларды енгізу.
6. Қаржы секторын «қайта жаңғырту».
7. Адами капитал – жаңғыру негізі.
8. Тиімді мемлекеттік басқару.
9. Жемқорлықпен күрес және заңның үстемдігі.
10. «Ақылды қалалар» «ақылды ұлт» үшін [3,1].

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясында Жолдауды терең түсіндіру үшін ақпараттық-насихаттау бойынша ауқымды жұмыстар атқарылуда. Жолдауды талқылауға және түсіндіруге арналған Академияның 1-3 курс курсанттарына, сырттай оқыту факультетінің білім алушыларына дәрістер оқылып, дөңгелек үстелдер мен жиындар өтті. Жолдаудың он міндетін түсіндіруге арналған Академия бастығы, полиция генерал-майоры Д.Т. Кенжетаевтың жетекшілігімен жалпы білім беретін пәндер кафедрасының ұжымымен «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты альбом-кесте үш тілде дайындалып, жарыққа шықты [4].

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында «Адами капитал – жаңғыру негізі» атты міндетінде білім саласын аса мән берілді. «Жоғары оқу орындарына білім беру бағдарламаларын жасауға көбірек құқық беріп, олардың академиялық еркіндігін заңнамалық тұрғыдан бекіту керек. Оқытушылардың қайта даярлықтан өтуіне күш салып, жоғары оқу орындарына шетелдік менеджерлерді тартып, әлемдік университеттердің кампустарын ашу қажет. Ұлттың әлеуетін арттыру үшін мәдениетіміз бен идеологиямызды одан әрі дамытуымыз керек. «Рухани жаңғырудың» мән-маңызы да нақ осында. Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс. Үздік денсаулық

сақтау ісі және дені сау ұлт. Халықтың өмір сүру ұзақтығының өсуіне және медициналық технологиялардың дамуына байланысты медициналық қызмет көрсетуге деген сұраныс көлемі арта түсетін болады» - деп атап өткен болатын Елбасы Н. Назарбаев [3,1]. Сондықтанда жастарға білім беру, дені сау ұлт жасау үшін Жоғары оқу орындарында адами капиталға аса мән берілу керектігі айтылады.

Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың «Азаматтардың конституциялық құқықтарына кепілдікті нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жұмыстарын жалғастыру қажет. Қоғамдық тәртіпті сақтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында көшелерде және адам көп жиналатын қоғамдық орындарда бейнебақылау жүргізетін, азаматтарды анықтайтын және жол қозғалысын қадағалайтын интеллектуалды жүйелерді белсенді түрде енгізу керек» - деп атап өткен болатын. Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрі, полиция генерал-полковнигі Қалмұханбет Қасымов мырза: «Мемлекет басшысының Жолдауы ішкі істер органдарының қызметін жаңғыртуға айтарлықтай серпін беріп, Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында технологиялық дамуға жол ашады» [5] деп ішкі істер органдарының қызметін жаңғыртуға жаңа серпін беретінін айтқан болатын.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауының өзектілігі және тарихи маңызы ерекше. Жолдауды жүзеге асыру ел дамуына жаңа серпін береді деп анық айтсақ болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н. Назарбаев, Тарих толқынында. / – Алматы: «Атамұра», 1999. – 296 бет.
2. С.М. Сыздықов, Қарқаралы – «Мәңгілік Елдің» мәңгі қаласы // Қарқаралы қаласының 190 жылдығына арналған «Қарқаралы қаласы: тарихы мен бүгіні» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Қарағанды, Тенгри баспасы, 2015. – 166 б.
3. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Орталық Қазақстан №4 (22456). – 11 қаңтар, 2018 жыл.
4. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы бойынша ақпараттық-анықтамалық альбом-кесте. // – Қарағанды: Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының баспасы, 2018. – 22 б.

5. ІІМ Алқасының кеңейтілген отырысы өтті // Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің ресми интернет-ресурсы <http://mvd.gov.kz>

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ОҚУ МЕН ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕГІ ӨЗЕКТІЛІК

Қоянбекова С.Б.
ҚР ҰҚК Академиясының
профессоры, ф.ғ.д.,

Түйіндеме

Мақалада рухани жаңғыру жаһандану деңгейіндегі әлемдік өзгерістерге сәйкес бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру мәселесі сана-сезімнің оқу үдерісі мен тәрбие берудегі жаңа өзгерісті қабылдай білуімен тікелей сабақтастырылып, болашақ білімді жастардың кәсіби біліктілігімен қарастырылатыны талданған. Бұл мақсат дамыған 30 озық елдің қатарына енумен ұштастырылып, мемлекеттік саясаттың үшінші жаңғыруын жүзеге асыруға арналған. Реформалар нәтижелілігінің мағыздылығының алғы шарты мәдени кодты өзгерту, жаңа құндылықтармен болашақ бейнесін қалыптастыруды көздейтін қоғамдық сана құрудың білім берудегі бағыттары зерделенген. Жаһандық нарықта ұтымды, маңызды, мәселелер ұсыну біліммен өлшеніп, мемлекеттік тілді жетік меңгеру, сондай-ақ шет тілін білу, мәдени ашықтық факторларымен үйлестірілген. Тәрбие үдерісі отансүйгіштік сезімімен астастырылып, Қазақстанның әлемдік аренадағы ұлттық сипаты жан-жақты қарастырылған.

Аннотация

В статье рассматривается сущность духовного возрождения, напрямую связанная с процессом обучения и принятием новых изменений в образовании в условиях глобализации, заключающаяся в формировании конкурентоспособного, высокообразованного специалиста, обладающего необходимыми профессиональными навыками. Это связано с реализацией основной цели третьей модернизации государственной политики, способствующей вхождению Казахстана в 30-ку развитых стран мира. Исследование направлений, нацеленных на формирование будущего образа человека, его общественного сознания, изменения культурного кода является основным условием эффективной реформы в системе образования. Факторы прозрачности культуры координируются с решением важных, основополагающих проблем, связанных с развитием и усвоением государственного, а также иностранного языков. Кроме этого, в статье всесторонне рассматривается национальный характер, наделенный высоким чувством патриотизма, являющийся всеобъемлющим фактором всего воспитательного процесса.

Annotation

The article deals with the nature of spiritual revival, directly related to the process of learning and the adoption the new changes in education in the context of

globalization. As well as developing the competitive and highly educated specialist with necessary professional skills. This is connected with implementation of the main goal of the third modernization of the State Policy which contributes Kazakhstan to enter into the 30 developed countries of the world. The main conditions of the effective reforms in the education sphere include the directions of the researches which are aimed to shape the future image of a man, his public consciousness and change the cultural code.

Cultural transparency factors are coordinated with the decision of important and fundamental problems connected with the development and mastering the state language as well as foreign. In the addition, in the article comprehensively examines the national character endowed with a high sense of patriotism which is a comprehensive factor of the entire educational process.

Тірек сөздер: рухани жаңғыру, бәсекеге қабілеттілік, мәдени код, рухани құндылықтар, оқу мен тәрбие үдерісі, кәсіби маман.

Рухани жаңғыру еліміздегі білім беру жүйесінің басымдықтары мен оған жеткізетін жолдарын айқындап, көзделген жұмыстардың барынша тиімді жүзеге асыратындығын дәлелдейді. Мақсатқа жету үшін болашақ ұрпақтың санасын жаңғырту ісінің озық тәжірибелерге негізделуі бірнеше бағытта ауқымды атқарылған істермен сабақтастырылады. 2013 жылдан бастау алған «Халық-тарих толқынында» бағдарламасы мазмұндағы әлемнің ең беделді мұрағаттарынан төл тарихымызға қатысты мәліметтерді жүйелі зерттеу, болашаққа нақты қадам басатын сананы өзгертетіні туралы мәселемен ұштастырылады.

Заманауи білім берудің басты бағыт бағдары әлемдік білім кеңістігіне еніп, жаһандық қоғамға лайықты кәсіби маман тәрбиелеу. XX ғасырдағы бастыстық жаңғыру үлгісін қазіргі заманға сай бейімделуі, өркениеттер тоғысындағы жаңа ұрпақ тәрбиелеу, кәсіби маман қалыптасу, жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты-ұлттық кодты сақтай білумен үйлестіріледі.

Ортақ мәселені шешуге бағытталған оқу-тәрбие үдерісінің болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруда, тәрбие үдерісін жүйелі құруға, креативтік іс-әрекетте тәрбиелеуге, жеке тұлғаның өзіндік дамуына ықпал етеді. Бұл мәселелер ұлттық рухани тамырынан нәр алып болашақ көкжиектерін үйлесімді ұйыстыратын ұлт жанының тұғырнамасы ретінде қарастырылатыны ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың мақаласында жан-жақты талқыланды. Атап айтқанда, қазіргі таңда жеке адам ғана емес тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырғанда ғана табысқа жететіні айқындалып, әлемдік деңгейде ұтымды дүние ұсынумен сипатталған. Ол үшін әрбір қазақстандық XXI ғасырға тән қасиеттерге ие болып, компьютерлік сауаттылық шет тілдерін білу мәдени ашықтық сияқты факторлардың алғышарттар санатында қарастырылуы «үш тілде білім беру», «Цифрлы Қазақстан» және т.б.

бағдарламалардың талаптарға сай дайындалып, шынайы прагматизмнің жарқын үлгілерін ұсынуға жетелейді. [1]

Осы тұрғыдан алғанда, білім алушының өзіндік ізденуіне, өзіндік ой қорытып, жан-жақты дамуына, кез-келген мәселені өзбетінше шешуге, сонымен қатар, ұжымда өзін-өзі ұстай білуге, жеке тұлғалық қасиеттерін айқын танытуға, өзін және өзгені әділ бағалауға, басқаның пікірімен санасуға, өзара тіл табысуға бейімдеп, кәсіби құзыреттіліктерін дамытуда оқу және тәрбие – өзара байланыста қарастырылады. Қазіргі қоғамда шынайы мәдениеттің белгісі білімділік, қарапайымдылық, ұстамдылық, қанағатшылдылық, үнемшілдік сияқты қасиеттермен жіктеліп, білім алуда салауатты өмір салтын ұстана отырып, кәсіби тұрғыдан даму барысында ғылымды ұтымды пайдалану болып табылады. Бұл заманауи әлемдегі оқу мен тәрбие үдерісіндегі бірден бір табысты үлгі.

Аталған мәселелерге сәйкес оқу мен тәрбие үдерісіндегі ортақ мәселелер төмендегідей өзекті сұрақтарды қамты, қазақтың тілі мен мәдениетін дамыту білім жүйесіндегі басым бағыттар санатында қарастырылып, нәтижесі кәсіби біліктілікпен өлшенуі қажет. Тәрбие үдерісі оқу элементтерін дамыта отырып, оқытушы мен білім алушы арасындағы ықпалдасты іс-әрекеттің ұйымдастырылу формасына сәйкес өтеді.

Жалпы педагогикалық үдерістің аталған екі қызметінің арасындағы принциптік айырмашылық: оқу барысында білім алушы әртүрлі ғылымдар негізін меңгереді, ал тәрбие үдерісі білім алушының тұлғалық сапа-қасиеттерін қалыптастыруға бағытталады. Озық жетістіктерді тиімді пайдаланып, әдістердің маңызды сипаттамаларын нақтылау үшін М.Я. Бубердің тұжырымдамасы негізінде талдасақ, тәрбиені диалогтық процесс ретінде қарастырады. Диалогтық білім беру оқытушы мен білім алушы арасындағы рухани байланысты білдіреді (қабылдауды қоса алғанда). Оқытушы білім алушыға жеке тұлға ретінде оның мүмкіндігі мен қабілетіне қарауы керек. Білім алушыны серіктесі ретінде қабылдағанда ғана, оқытушы тәрбиеленушінің бойында оқытушыға деген өзіндік көзқарасын қалыптастыра алады. [2.89б.] Оқытушы мен тәрбиеленушінің арасында өзара жақсы қарым-қатынас орнап, оқытушыға деген білім алушының жеке көзқарасы қалыптасып, өзара түсінушілік орнаған жағдайда ғана тәрбие ісі жүзеге асады. Тәрбие әдістері білім алушылардың жеке тұлғалық дағдыларын дамытып, оқу үдерісінде олардың санасының қажеттілік – мотивациялық саласын жетілдіру, мінез-құлық дағдылары мен әдеттерін қалыптастыру, сонымен қатар оларды түзету мен жетілдіру үшін қолданылатын тәрбие жұмысының өзіндік тәсілдері мен жолдарының жиынтығы. Тәрбие әдістерін құрастыру, таңдау, және дұрыс қолдану – педагогикалық шеберлік шыңы.

Рухани жаңғыруда атап өтілгендей, арнайы қарастыруды қажет ететін маңызды сұрақтардың бірі тәрбиенің заманауи концепциялары мен парадигмалары.

Білім берудің көпқырлы динамикалық үдерісінде оқытушы көптеген шешімі алуан түрлі күрделі қиындықтарға кездесіп, мәселені шешуде жаңаша әдіс-тәсілдерге сүйенеді. Сондай тәсілдердің бірі - бинарлық тәсіл. Оқытушының тәрбиелеу әдісінің жұптасуы ретінде бинарлық әдісті қолдануы білім алушының белсенділігін арттырып, болашақ кәсіби маман ретінде көздеген мақсатына жету жолында жеке тұлғаның толыққанды қалыптасуына септігін тигізеді. В.И. Андреевтің пікірі бойынша, тәрбиелеу әдіс-тәсілдерінің ішіндегі ең ұтымдысы бинарлық әдіс болып табылады. Мұндай әдіс тәрбие беру процесінде педагогиканың бағытын айқындап, алға қойған мақсатқа біртіндеп қолжеткізуде нақты әдіс-тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді. [3. 362б.]

Елімізде бірінғай Еуропалық білім кеңістігіне ену мақсатында оқытудағы білім, білік, дағдыға қоса құзыреттілік сапаларының қарастырылуын жаңа парадигма туғызып отырған қажеттілік деп бағалайды. Осы жоғары құндылық сапасын көтерудің басты шарты – болашақ кәсіби мамандар даярлауда білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін дамыту болып табылады. Қоғамдық өмірдің күрделене түсуі гуманитарлық ғылымдарды дамытумен тікелей байланыста зерттеліп, адамгершіліктің маңызын арттырып, бүгінгі білім берудегі функциялардың айқындалуына негіз болып отыр. Білім әлеуметтік құбылыс ретінде қоғамда болып жатқан кешенді өзгерістерді басынан өткізеді, яғни қоғам өзгерісі мен дамуы міндетті түрде білімнің жаңа бағытта дамуына әкеліп, өзара тығыз байланыста қарастыруға міндеттейді. Қоғамның білім беруге қоятын талабына сәйкес берілетін білімнің мазмұндық сапасының маңыздылығында тәуелсіз бақылау мен бағалау өзектілік танытады. Бұл үшін интеграциялық оқытуды жүзеге асыру білім алушылардың танымдық қызығуы мен білім сапасын арттырумен қатар, бір сабақта бірнеше оқу пәндері мақсатының бірігуіне мүмкіндік береді. Демек, пәнаралық байланыс синергетикалық әдістермен ұштастырылып, білім алушының өзіндік ізденуіне синектикалық әдіс-тәсілдерді меңгеруіне мүмкіндік береді.

Өзіндік іздену оқу мен тәрбие – тұлғаның өзіндік дамуына, білім алуына, жеке кәсіби тұлғалық қасиеттерін жетілдіріп, жағымсыз сапаларын жоюға бағытталған саналы әрі мақсатты бағдарланған іс-әрекеттер.

Болашақ кәсіби маман даярлау ісінде көзделетін негізгі мәселе – оқу мен тәрбие үйлесімділігін қолдану арқылы болашақ мамандарға теория мен практиканы байланыстыра қарастырып, кәсіби бағдарға негізделген білім беру арқылы, өзбетінше шешім қабылдай алатын, кәсіби біліктілік деңгейі жоғары, ғылыми әлеуеті заман талабын қанағаттандыратын, кәсіптік қызмет бабында шет тілін оңтайлы қолдануы барысындағы іскерлік қасиеттер мен дағдыларды меңгерген маман даярлау. Білім беру жүйесіндегі ортақ мақсат – тәуелсіз Қазақстанның қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, ұлттық дәстүрлер мен өркениет жетістіктерін сабақтастыра дарытқан, патриот, өз Отанына адал қызмет ететін, білімді де қабілетті, мамандығын шексіз сүйетін, адал, білікті кәсіби маман дайындау. Оқытушылар тікелей өз пәндері бойынша білім беру мен тәрбие ісін

ұштастыра отырып, сонымен қатар, басқа да Академия бөлімшелерімен бірлесе, ортақ тәрбие беруді мақсатын көздейді. Қажетті құзыреттіліктерді жетілдіруде қосымша дайындықты талап ететін білім алушыларға оқу үдерісінен тыс оқу сабақтарын ұйымдастырып, ұжымдық және жеке-дара іс-әрекеттерді жүзеге асыру барысында білім алушылар өзара тіл табысып, ортақ мәселенің шешімін табуда асқан белсенділік танытып, өздеріне талап қоюды және жауапкершілікті сезінеді.

Рухани жаңғыруда болашаққа бағдар ретінде тарих, саясаттану, әлеуметтану, философия, психология, мәдениеттану және филология ғылымдары бойынша білім алушыларға толық қанды білім беруге қажетті жағдайлар жасау, тиіс екені атап көрсетілген. Гуманитарлық зиялы қауым болашақты терең түсіне алатын білімді адамдар қажеттілігіне ерекше мән беріп, білім саласындағы жаһандық бәсекеге бейімделген мамандарды дайындаумен ерекшелінеді. Себебі, жаңа заманның жаңа мамандарын прагматизммен бәсекелік қабілет сияқты сананы жаңғыртудың негізі қағидаларын қоғамда орнықтыратын басты күшке айналады. Бұл мәселені отансүйгіштікпен тікелей байланыста қарастыру бүгінгі білім беру саласының басты бағдары. Патриоттыққа тәрбиелеу арқылы өзінің туып өскен елін, жерін құрметтеуге, жалпы ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіре отырып, борышын адал атқаруға және шексіз қызмет етуге баулиды. Осы орайда, «Мәңгілік Ел Ұлттық идеясы – қазіргі қазақстандық қоғамның дамуының басты бағыты» тақырыбында талқылаулар, білім алушылар арасында өзара пікірталастар өткізу өте тиімді. Сонымен қатар, қоғамдық сананы жаңғырту бағдарламасының концептуалды негізін түсіндіру мақсатында оқу орнында «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласын талқылау бойынша дөңгелек үстел жүргізілді. Патриотизм сезімін және қоғам мен мемлекет алдындағы жауапкершіліктерін нығайтуға, Отанды қорғауға дайын болудың, тарихи сабақтастықтың мағынасын түсіндіру, олардың қызметтегі басты құндылықтар екенін ұғындыруға бағытталған «ҚР Тәуелсіздік күнін мерекелеу мақсатында «Ән шырқаймын, туған жер!» атты патриоттық әндер байқауы және «Ардагерлерді құрметтеу – олардың ерліктеріне тағзым ету!» тақырыбына тақырыптық кештер ұйымдастырылуы оқу мен тәрбиенің сабақтастығын көрсетті.

Моральдық-адамгершілікке тәрбиелеу мақсатында Б. Момышұлының тәлім-тәрбие берудегі ұлы қасиеттері үлгі-өнеге ретінде ұсынылып, білім алушылардың моральдық-психологиялық, іскерлік және мінез-құлық әрекетінің жеке ерекшеліктерін, көңіл-күйін, мұқтаждықтарын, оқудан тыс уақыттағы қызығушылықтарын, әуестіктерін және т.б. зерделеу арқылы өзін-өзі дамыту бағытындағы жұмыстар жүргізілді.

Елімізде тұратын әртүрлі ұлттардың дәстүрлеріне, дінге деген құрметпен қарауға баулып, толеранттық тәрбие беруде білім алушылар мен оқытушылар өзара әрекеттесе ортақ мақсатқа қолжеткізді.

Интеллектуалдық тәрбие беруде белгілі шығармашылық тұлғалармен: ғалымдар, саясаткерлер, жазушылар, актерлер, ақындар, музыканттар, спорт шеберлері т.б. кездесулер өткізу – білім алушылардың қызығушылықтарын арттырып, жалпы ой-өрістерін дамытуға, қоғамның әр саласынан хабардар етіп, танымдық көзқарастарын қалыптастыруға септігін тигізеді. Оқу бөлімшелерімен бірлесе отырып, сабақтан тыс дайындық формаларының белсенділігін арттыруда конференциялар, дөңгелек үстелдер, семинарлар өткізіледі. Мысалы, Кадрлар басқармасы және Тіл дайындығы бойынша факультеттің ұйымдастыруымен «Рухани жаңғыру: латын әліпбиіне көшудің өзекті мәселелері» тақырыбында магистранттар мен тыңдаушылар арасында өткізілген дөңгелек үстелді атап айтуға болады. Мұндай шаралардың өтуі білім алушылардың өзбетінше зерттеулер жүргізіп, іздену, сараптама жасау құзыреттіліктерін қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар, патриоттық сезімдерін оятып, болашақ кәсіби маман ретінде алға нық қадам басуға жетелейді.

Құқықтық тәрбие беруде қызметтік тәртіп нормаларын білуге, мүлтіксіз сақтауға аса жауапкершілік танытуға тәрбиелеу мақсатында білім алушылар қызметтік тәртіп сұрақтарын реттейтін заң актілерімен таныстырылып отырады.

Жеке тұлғаның жетілуі және өзін-өзі жетілдіруі дене тәрбиесі мен спорт қызметі отандық тәрбие жүйесінің бөлінбейтін бөліктерінің бірі. Физикалық тәрбие және салауатты өмір салтын ұстануға тәрбиелеу мақсатында Академияның Қамтамасыз ету басқармасының (6-бөлім) медициналық қамтамасыз ету мамандарының қатысуымен алкогольді ішімдіктер, есірткі, психотроптық, уытқұмарлық мастықты шақыратын заттарды қабылдаумен, темекі өнімдерін қолданудың зияндықтары туралы ескертулер бойынша алдын-алу жұмыстары жүргізіледі. Сонымен қатар, Жауынгерлік және физикалық дайындық арнайы кафедрасымен бірге курсанттар мен тыңдаушыларды қалалық және республикалық турнирлерге қатысуға дайындайтын әртүрлі спорттық секциялардың жұмысы ұйымдастырылады, генерал-майор А.А. Арыстанбековты еске алу аясында қоян-қолтық ұрыс бойынша Республикалық турнирге команданы дайындау шаралары жүзеге асырылады.

Тәрбиелеу үдерісінде тұлғаның дамуына және қалыптасуына негізгі жағдайларды жасай отырып, ынталандыру және жұмылдыру әдістерін ұтымды үйлестіре тәрбие беру арқылы өзіне деген сенімін арттырып, өзін-өзі тәрбиелеуге икемдейміз. Болашақ кәсіби маман даярлауда бинарлық тәрбие беру арқылы, өзара бірлесіп әрекеттесу нәтижесінде, көптеген ортақ нәтижелерге жетуге болатынын айқын аңғаруға болады.

Барлық деңгейдегі білім берудің басты мақсаты негізінен білім алушыларға шетел тілін үйрету кезінде Қазақстан Республикасының және оқытылатын тіл бойынша елдердің қоғамдық-саяси ахуалымен, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өміріндегі тың ақпараттармен, ғылыми және инновациялық қызмет саласындағы жетістіктерімен, оқу-білім және тәрбие

берудегі оң қадамдарымен салыстыра және салғастыра таныстыру болып табылады. Бір сөзбен айтқанда, бұл мақсат Білім беру бағдарламасы негізінде құрастырылған мемлекеттік міндетті, жеке тұлғаны қалыптастыру модульдері, кәсіби пәндер, міндетті компоненттер, пәнаралық және өзіндік оқуға берілетін пән бөліктерінің материалдары негізінде жүзеге асады.

Қазіргі кездегі оқытушының міндеті практикалық сабақтарды бұрынғы дәстүрлі әдіс-тәсілдермен сабақтастықта ұштастырып, теорияны міндетті түрде тәжірибемен байланыстыра отырып жүргізуді, білім алушылардың ой-өрісін кәсіби деңгейде дамытуға жетелейтін өзіндік жұмыспен байланыстырып отырудың жолдарын, ең бастысы, сабақты жаңа ақпараттық технологияны қолданып өткізу әдіс-тәсілдерін қарастыру болып табылады. Өзіндік жұмыстарды жүйелі ұйымдастырып, уақтылы бақылауда ұстаумен қатар білім алушыларға қолайлы жағдайлар жасауымыз шарт. Сондықтан, оқытушы білім алушының өзіндік жұмыс тапсырмаларын ұйымдастыруда мына талаптарды ескеруі тиіс:

- БӨЖ-ді оқу жұмысының басқа түрлерімен дұрыс ұштастыра білу;
- білім алушының жеке дербестігін арттыру;
- білім алушының өзіндік білім алу қабілетін жүйелі түрде дамыту;
- шығармашылық даралығының дамуына үлес қосу;
- өзіндік жұмыс мазмұнына ағымдық ақпараттарды енгізу;
- жаңа ақпараттық технология мүмкіндіктерін кеңінен қолдану;
- білім алушының белсенді үрдіске енуіне жағдай жасау;
- ғылыми талдау негіздері туралы түсінік қалыптастыру.

Қазіргі таңда заманауи білім алушының білімді өзбетінше толықтыруы мен жаңартуы, мамандығына қажетті материалдар бойынша ана тілінде және шетел тілінде өзіндік ізденіс жүргізуі, шығармашыл тұлға болып қалыптасу жолында дербес қабілеттеріне деген талап қоюы – өзекті мәселе болып табылады.

Өзіндік жұмыс оқытушы шешіміне қарай жұмыстың көлемі, мақсаты және нақты тақырыбына, күрделілігіне байланысты жеке немесе тілдік топтардың ұжымдық жұмысы түрінде жүзеге асырылады. Мұндай жұмыс формасы соңғы нәтижеге жету үшін әртүрлі (жазбаша не ауызша) болып келеді.

Оқу үдерісін білім алушының өзбетінше жұмыс істеу қабілетін, белсенділігін арттыруға, өзін-өзі тәрбиелеуге, ой дербестігін дамытуға бағытталған деңгейде ұйымдастыру барысында мына мақсаттар туындайды:

Өзіндік жұмыс	Мақсаты			
	Түрі	Дамытушылық	Тәжірибелік	Тәрбиелік

1) дамытушылық мақсаттың бағытталуы:

- білім алушының жеке тұлғасын қалыптастыруға;

- оқу ынтасын арттыруға, ақыл ойын дамытуға;
- білім алушының қажеттілігі мен қызығушылығын анықтауға;
- жаңа бағыттар мен қажетті талаптарды болжауға;
- белгілі бір дәрежеде кәсіби саладағы ақпарат көздерімен (кітап, басылым) жұмыс жасауды меңгертуге;
- электрондық сөздік және компьютерлік мультимедияны, анықтамалық әдебиеттерді пайдалана білуге дағдыландыруға;
- шет тілін меңгере отырып, өз ана тілін терең дамытуға;
- шығармашылық ойлау қабілетін белсендіруге;
- ой-өрісін дамытып, жалпы дүниетанымын кеңейтуге.

2) тәжірибелік мақсаттың көзделуі:

- оқу тәжірибесі барысында білім алушылармен жұмыс жасау дағдысын қалыптастыруға үйретуге;
- оқытуда қолданылатын негізгі оқу-зерттеу әдістемелерін меңгертуге;
- шет тілін кәсіби пәндермен байланыстыра игертуге;
- жаңа ақпараттық технологияларды қолдану әдістерін үйретуге;
- ойын жүйелі айтып, топ алдында еркін сөйлеу машықтары мен дағдыларын қалыптастыруға;
- қазіргі қоғамдық – өмірге лайықты маман ретінде дайындауға;
- практикалық және ақпараттық материалдарды іріктеуге;

3) тәрбиелік мақсаттың негізделуі:

- меңгеруге тиісті оқу материалдарымен уақтылы жұмыс істеуге дағдылануға;
- жоғары саналық пен ақпараттық мәдениеттілікке баулуға;
- бірін-бірі сыйлау мен отаншылдыққа тәрбиелеуге;
- туған елін, жерін, қоршаған ортаны құрметтеуге;
- Қазақстан мен шет елдердің тарихы мен мәдениетін тереңнен меңгертуге;
- Шет тілдерімен ана тілінде таза сөйлеуге, тіл тазалығын сақтауға.

Білім алушының өзіндік жұмысын ұйымдастыру үрдісінің мақсаттарына сәйкес болашақ маманның қажетті біліктілігі, ізденудегі кәсіби дағдысын қалыптастыру мақсатында тіл үйренушінің қызығушылығы мен белсенділігін арттыруға ықпал ететін тапсырмалар, тұлғалық және кәсіби тұрғыдан өзін-өзі жетілдіруге арналған жобалық жалпы және арнайы ауызша тақырыптар беріледі. Сонымен қатар, әртүрлі тақырыптар бойынша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған тілдік құралдарды, сөйлеу жолдарын үйретуге арналған қосымша жаттығулар, жай және күрделі сөйлеу әрекеттеріне қажетті нақты лексикалық материалдар, сөйлемдерді әртүрлі конструкциялар мен модельдеу үлгілері бойынша құрастыруға арналған тапсырмалар, мәтін түсініктемесін айтуға, суреттерді сипаттауға, жағдаяттық тапсырмалар арқылы диалог құрастыруға арнайы тапсырмалар беріліп, тілдік материалдарды терең меңгеруге мүмкіндік жасалады. Тілдік әрекеттердің іске асу жоспарын (сұраққа

жауап беру, ойын жеткізіп түсінік айту, эссе жазу, пікір алмасу т.б.) бақылап, өзбетінше орындалатын жұмыстың нәтижесі бағаланады, нақты орындалған материалдарды жинау, жазбаша жұмыстардың (эссе, баяндама, слайд) дұрыс рәсімделуін тексеру және презентация жасау бойынша өзіндік жұмыстар қабылданады. Оқытушының өзіндік жұмыстың атқару мерзімін сақтауды талап етуі, сапалы орындау мен атқарылған жұмысқа жауаптылық танытуы, кәсіби танымдық әрекеттерге деген қызығушылығын қалыптастыруы білім алушының өзін-өзі жетілдіруіне және өзін-өзі тәрбиелеуіне ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, болашақ кәсіби мамандарға білім берумен қатар тәрбие жұмыстарын жүйелі ұйымдастыруда барлық қажетті жағдай жасау, жаңа заман талабына сай алдыңғы қатарлы әдіс-тәсілдерді жүйелі қолдану оқытушыларға нақты міндеттер жүктейді. Біздің оқыту тәжірибемізде білім берумен қатар кәсіби маман тәрбиелеу білім алушылардың болашақ кәсіби мамандығына, кәсіптік біліміне, іскерлігі мен дағдыларына қажетті ақпаратты беруге негізделіп, білім алушылардың бойында болашақ мамандығын сүйеге жауапты және сапалы көзқарас қалыптастыру үшін алға қойған мақсатты белгілеп, оған жету жолдарын анықтауға негізделеді. Мұндай құзырлықтың болуы мәселені айқындап, дұрыс шешім қабылдауға, оны іске асыруға мүмкіндік береді.

Тіл дайындығы арнайы факультетінде білім алушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын жандандыру мақсатында «Тілдерді дамыту», «Тілдік мәдениет және шешендік өнерге баулу» және «Үш тілділік» секцияларында белсенді жұмыстардың жүргізілуі тілдерді қолданудың аясын кеңейтудегі іс-шаралардың тиімді жүзеге асырылуы, болашақ кәсіби мамандардың өзіндік ізденімпаздық қабілеттерін ашуға және жауапкершілікті сезінуге тәрбиелейтін игі бастама. Білім алушылардың мамандығын толық игеруі мен өздігінен жұмыс жасай алу қабілетіне қарай бейімдеп, кәсіби мамандыққа баулу жұмыстары білім алушылардың өзбетімен ізденуін ұйымдастыру арқылы оның дербес кәсіби іскерліктерін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» . 2017 жыл 12 сәуір.
2. Бубер М. Я и Ты \перевод В.В. Рынкеевича. – Из кн.: Мартин Бубер. Два образа веры. М., 1995. –16-9с.
3. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития: иннов.курс. кн.1. \В.И. Андреев. – Изд-во Казанского ун-та, 1996. – 565 с.
4. Ковалев, А.Г. Воспитание и самовоспитание .учеб.для вузов /А.Г. Ковалев -М.: Мысль, 1986г. – 287 с.

УДК: 355.233

**«АЛАШ» ҚОҒАМЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМДІ,
МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ**

Баймуханова А.М.

аға оқытушы, академик
Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік
университеті

Марат Е.Т.

академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік
университеті, 4-курс студенті

Түйіндеме

Мақалада «Алаш» зиялыларының Қазақстандық патриотизмнің дамуындағы қосқан үлесі жайлы қарастырылған. Сондай-ақ ХХ ғасырдың бас кезіндегі, халықтың білімі мен мәдениетін, рухани байлығын көтерудегі атқарған еңбектерімен Алаш зиялыларының ұстанған идеялары мен мақсаттары жайлы көрсетілген. Алаш қозғалысының еліміздің мәдени-рухани даму жолында қосқан үлесі айрықша зор екендігі және де «Алаш» зиялылары нағыз үлгі тұтар ұлт патриоттары екендігі мақалада айтылған. Мақалада сонымен қатар елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы патриотизм жайлы қарастырылған. Қазақстандық патриотизмнің қалыптасуына Алаш зиялыларының қаншалықты үлес қосқаны жайлы мәселелер мен қатар ұлттық идеяны қалыптастырудағы міндеттері мен мақсаттары аталып өткен.

Аннотация

В статье рассматривается вклад интеллигенции «Алаша» в развитие казахстанского патриотизма. Также отражены идеи и цели интеллигенции Алаша в начале двадцатого века, их работа по повышению знаний, культуры и духовного богатства людей. В статье отмечается, что движение Алаша вносит большой вклад в культурное и духовное развитие страны и что интеллигенция «Алаша» являются патриотами нации. А также рассмотрено статья главы государство «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» в котором глава государство отмечает о патриотизме в Казахстане. Как интеллигенции Алаша способствовали формированию Казахстанского патриотизма, а также цели и задачи формирования национальной идеи.

Annotation

The article discusses the contribution of the "Alash" intelligentsia to the development of Kazakhstani patriotism. Also, the ideas and goals of Alash's intelligentsia in the early twentieth century, their work on knowledge, culture and spiritual wealth of people are reflected. The article notes that the Alash movement makes a great contribution to the cultural and spiritual development of the country and that the "Alash" intelligentsia are patriots of the nation. And also the article of the head of the state "A look into the future: modernization of public consciousness" in which the head of state notes about patriotism in Kazakhstan. As Alash's intelligentsia contributed to the formation of Kazakhstan's patriotism, as well as the goals and tasks of forming a national idea.

Тірек сөздер: патриотизм, тәуелсіздік, рухани жаңғыру, қозғалыс, мәдени-рухани даму, шығармашылық интеллигенция.

Сан ғасырлар бойы ата-бабаларымыз тәуелсіздік жолында, қилы кезеңдерді басынан өткерді. Өткен ғасыр тарихына үнілсек қазақ халқының ұлттық мемлекет құруда үздіксіз күресін көреміз.

XX ғасырдың алғашқы ширегінде, ғасырлардан келе жатқан тәуелсіздік үшін күрес жолында «Алаш» қозғалысының қайраткерлері, маңызды рөл атқарды.

Өткен ғасырдың бас кезеңінде қазақ жерінің басым бөлігі Ресей империясының жеке меншігіне айналды. Қазақ жеріне қоныс аударушылардың саны күрт өсті. Халықты байырғы қонысынан күшпен шектей бастады.

Ресейдегі бірінші буржуазиялық революция Қазақстан еңбекшілерінің саяси түрде оянуына, өлкеде отарлық, әлеуметтік және басқа әртүрлі қанау түрлеріне қарсы ұлт-азаттық, жұмысшы, аграрлық және басқа қозғалыс түрлерінің дамуына түрткі болды. Сол жылдары ұлттық зиялылар кейін Алаш қозғалысы атанған қоғамдық қозғалыстың негізін қалады. Алты алаштың ардағы Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан қараңғылық пен надандықтың шырмауында отырған халқына білім мен мәдениет керек екенін ұғады, елдің тұрмысын, мәдениетін, білімін көтеруді өзінің алдына мақсат етіп қояды.

Қазақ елінің жеке дара тәуелсіз мемлекет болып қалыптасуында, Алаш зиялыларының сіңірген еңбегі айрықша зор. Алаш қауымының қажырлы еңбегінің арқасында, бүгінгі күнге дейін төл мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді, әдет-ғұрыптарымызды жоғалтпай жетіп отырмыз. Ал, осы аталған құндылықтарымызды қорғап, оны жаңа заман ағымына қарай жаңғырту біздің борышымыз.

Өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында ел басымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев былай деп тұжырымдайды - «Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек.» [6], демек біз, Алаш қайраткерлерінің, сол ғасырдағы қазақ зиялыларының

тәуелсіздік жолында көрсеткен ізгі қасиеттерін, патриоттық сезімдерін өз бойымызға ұялату керекпіз.

XX ғасырдың бастапқы кезін қоғамдық санада ұлт-азаттық идеяларының күшейіп, ұлттық рухтың оянуына түрткі болған кезең деп айтуға болады. Бұған ұйытқы болған ұлттық мәдениеттің жанашырлары – қазақ зиялылары еді. Ұлттың жаршысы болған қазақ баспасөзін ашудан бастаған олар азаттық идеяларын жалпыұлттық санаға айналдыру жолында қызмет етті. Кейін кеңес өкіметі орнағаннан кейінгі ұлттық интеллигенцияның мәдениет саласындағы қызметін азаттық жолындағы күрестің ерекше түрі деп түсінген дұрыс [4,151б.].

Қазақ халқының ұлттық санасының оянуына, халық жүрегіне патриоттық сезім ұялатуда М. Дулатовтың «Оян қазақ» өлеңдер жинағы ұшан-теңіз ықпал жасады.

Ұлттық шығармашылық интеллигенцияның тағдырын зерттеу рухани тегімізді тануға септігін тигізеді, тарихымыздың тұңғыық тереңінен бастау алатын рухани әлемімізге бойлауға мүмкіндік береді [4,154б.]. Белгілі ғалым Ақселеу Сейдімбек бұл жайлы: «Халықтың рухани әлеміне ден қойғанда, өткенін, бүгінін және болашағын біртұтас тарихи-мәдени процесс ретінде қарағанда ғана ғылыми шындықтың шоқтығына қол тигізуге болады» [5,66 б.] - деп тұжырымдайды.

XX ғасырдың басындағы ел басына туған қиын-қыстау кезеңде халық қамын ойлайтын саяси күш – Алаш қозғалысы болды. Зиялылардың Алаш атауын таңдауы да жайдан-жай еместін. «Керегеміз-ағаш, ұранымыз-Алаш». Кереге-мемлекет құрылысы, Алаш-идеология. Тоқтам осы болатын. Түрік-мұсылман халықтарынан шыққан әрбір жәдитшіл азамат өз Отанының еркін, тәуелсіз болуын, байырғы елдік дәстүрдің озығын мықтап ұстап, демократиялық Батыстың жетістіктерін меңгеруді армандады [1,3б.].

Алаш қозғалысының басты мақсаты - қазақ елінің өзін-өзі басқару, ұлттық мүддесін қорғай алатын мемлекеттік жүйе құру құқын метрополияға мойындату, түбінде дербес мемлекет құру, қазақ жеріне ішкі Ресейден қоныс аударуға шек қою, әлемдік озық тәжірибені пайдалана отырып, дәстүрлі мал шаруашылығын өркендету, егіншіліктің, өнеркәсіптің дамуын қамтамасыз ету, рыноктық қатынастарға жол ашу, жеке адам құқын және басқа демократиялық ұстанымдарды қадір тұту, ұлттық мәдениетті өркендету, оқу жүйесінің, тілдің дамуына қажетті шарттар түзу болды [3,5б.].

Алаш зиялылары - ұлтын сүйе білген, ұлт мүддесін алдынғы орынға қоя білген тарихи тұлғалар. Олар Қазақтың руға бөлінгенімен тапқа бөлінбеген қасиетін жақсы білгендіктен, ауқаттылар мен кедейлердің өзара түсінісіп, бірігуін бәрінен жоғары қойып халықпен бірге бола білген. Бұл олардың қазақ менталитетін (ділін) өте жақсы білу қасиеттерінен туындайтын патриоттық сезім белгілері. Елбасымыз өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында патриотизм бейнесі туралы былайша тоқталып өтті, «Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі.» [6]. Туған

жері, елі үшін оның төл мәдениетін салт-дәстүрін, тілін, дінін сақтап қалу үшін кешегі Алаш қауымы үздіксіз атсалысты, сол үшін өз жандарын құрбан етуге дейін барды. Қасық-қаны қалғанша аянбай еңбек етті. Міне осыны патриотизмнің айқын көрінісі деп айтуға болады. Ел есінде Алаш қауымы сол заманның бірден-бір патриоттары.

Егеменді еліміздің сан ғасырлық тарихының ең жарқын беттерін жазған Алаш қозғалысы – тарихи-саяси құбылыс ретінде ұлтымыздың мәдени-рухани даму жолын жаңа арнаға бұрғаны сөзсіз. Өйткені, ол ұлтымыздың саясат, мәдениет сатысына көтерілгендігін айғақтай отырып, ендігі жерде ұлт ретінде дербес өмір сүруге, өзге елдермен терезесі тең халық ретінде азат күн кешу мүмкіндігіне әлеуметті сендіре алған жаңашыл қозғалыс болатын. Қозғалыстың қарқындылығы мен жаңашылдығы – қазақ қоғамы үшін қиын-қыстау сол бір дүбірлі шақта азаттық ұранын салып, іс жүзінде бытыраңқылық пен мемлекеттік институттар қалыптаспаған дала төсінде дербес мемлекет идеясын құруға бел шешіп кірісуінде еді. Алмағайып кезеңде амал тауып, халқының басын қосып, ертеңіне сендірген осындай ұлы топ бұған дейін болмағаны тарихтан белгілі. Олар сол тұста кездескен қиындықтарға қарамастан, түпкі мақсатқа жету үшін қандай да болмасын, замана сауалының оңтайлы шешімдерін таба білді [4,186б.].

Алаштың біртуар ардагер ақыны Әсет Найманбайұлы өзінің «Алаш жыры» дидактикалық сарында жазылған еңбегінде, Алаш идеясын жақсы қырынан жарқыратып көрсетеді: Мәңгі жас Алаш идеясы мынадай үш түйінге жинақталады: Бостандық. Теңдік. Туысқандық. Жыр осы үш мазмұнды өлең сюжетінің алтын арқауы ретінде суреттейді. Алаш рухында халықты немесе меллатты тапқа, жікке бөлмейді, әрбір алаш баласын туысқандар қатарында қарайды [4,175б.].

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев, өзінің «Тарих толқынында» атты кітабында, Алаш Орда еңбектерін былай сипаттады: «XX ғасырдың басында қазақ ұлттық идеясын қалыптастыру міндетін ұлттық ықпалдастыру идеясын алға жылжытқан рухани-интеллектуалды элита өзіне алды. Біздің отандық тарихымызда ұлттық саяси ұйымды құру фактісінің өзі аяғына дейін мойындалмайды. Оның үстіне, өз уақытында «Алаш» партиясының басшылары алға жылжытқан көптеген ережелер өзінің мағынасын қазірге дейін сақтап келеді. Бұл ұлттық емес, патриоттық ұйым болды, ол өзінің мақсаты ретінде қазақ қоғамының біртіндеп өзгеруін және жаңа заманғы реалийге бейімделуін мақсат етті» [2,174б.].

Қазақ елінің сан ғасырлық қилы тарихында Алаш қозғалысы – тарихи-саяси, айрықша құбылыс ретінде ұлтымыздың мәдени-рухани даму жолын жаңа арнаға бұрғаны айқын, ұлт-азаттық ұлы қозғалысқа айналған осы оқиғаның маңызы мен мәнін таразылау – бүгінгі егемендік мұраттарымен байланысты екендігі белгілі. Ол қазақ баласының саясат, мәдениет, ғылым, білім саласына етене араласып, болашақта ұлт ретінде дербес өмір сүруге, өзге елдермен терезесі тең халық ретінде азат күн кешуге болатындығына әлеуметті сендіре

алған жаңашыл қозғалыс еді. Қозғалыстың мақсаты мен мүддесі – қазақ халқы үшін қиын-қыстау сол бір күрделі шақта азаттық ұранын салып, сахара төсінде дербес мемлекет идеясын құруға белсене кірісуінде еді. Қысыл тайан кезеңде амал тауып, халқының басын қосып, ертеңіне сендірген осындай зиялы топ бұғанға дейін болмағаны тарихтан белгілі. Сол шақта кездескен қиындықтардың барлығына төтеп беріп, түпкі мақсатқа жету үшін, қандай да болмасын, замана сауалының оңтайлы шешімдерін таба білді. Кеңес өкіметі Алаш қозғалысына теріс пиғылды баға бергенімен, оның идеялары ұлтжанды азаматтардың жүрегі мен санасында өмір сүріп келді. Тәуелсіздік алып өткенімізбен кешкенімізді қайта еске алған шақта, Алаш идеясының қайтадан жаңа күшпен жаңғыруы осыған мысал. Мұның басты себебі, Алаш қозғалысының ең ұлы мақсаты – ұлттық тәуелсіз мемлекет құру идеясымен сабақтасып жатқанында еді. ХХ ғасырдың басында ұлтының теңдігі үшін қауымдасумен де, қаламмен де, қарумен де күреске түскен Алаш қайраткерлерінің пәрменді еңбегі Алаш баласының есінен еш кетпек емес. Оның дәлелі – тәуелсіз Қазақстанның барлық түкпіріндегі қазақ зиялы қауымының ісіндегі, ойындағы алашшылдық сана. Бүгінгі ұрпақ Алаш қозғалысына жаңаша оң баға беріп, алашшылық сананы бойларына қалыптастырып Қазақ халқының ұлттық өресі де биіктей бермек.[4,160-161б.].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақтың бүкіл тарихы – бірігу тарихы, тұтастану тарихы», – деген пікірін мемлекеттікті гуманистік, демократиялық, құндылық ретінде бағалау деп қабылдауға болады. Мұндай қажеттілік – Қазақстан тарихының кейбір күрделі, әрі қилы кезеңдерін толығымен зерттеп, қалыптасқан көзқарастарды өзгертіп, қайта қарастыру – орынды құбылыстарға айналуға. Тарихымыздың қай кезеңін алып қарасақ та, зиялы атанған тұлғалар, халқына аянбай қызмет еткен оқыған адамдар, интеллигенцияның таңдаулы өкілдері ұлттық элитаның қатарына кіреді. Оның себебі, халқымыз рухани жан-дүниесі бай адамдарды дәулетті адамнан анағұрлым жоғары санап, құрметтеп келді. Бұл тұрғыда, қазақ халқының тарихында із қалдырған зиялы қауымның ғұмырнамасын жасау, көзқарастарын тарихи негізде зерделеу – басты қажеттілік болып саналады.

Қорытындылай келе, тәуелсіз еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев айтқандай, «Өткеннің өнегесі – бүгінгінің баға жетпес байлығы». Біз қазіргі ұлттық дамуымызға, Алаш құндылықтарына да дәл сондай көзқараспен қарауымыз керек.

Қазақстанның тәуелсіздік алуы қазақ тарихының өткенін қайта зерделеп, жаңа заман тұрғысынан шынайы бағалауға мүмкіндік туғызғаны ақиқат. Еліміз егемен болып, атымыз шартарапқа танылып жатқан кезімізде еліміздің өткенін жаңғырту - әр азаматтың қасиетті борышы.

Революциядан революцияға қарай өсе берген қанды қатал кезеңде «Алаш» көшбасшылары өздерінің адамгершілік және идеялық өзегін, базалық принциптерін бұзабай сақтай білді. Олар біз үшін сөзсіз патриотизм

үлгілері, ұлттық борышқа адал болған ерекше тұлғалар. Отан ана туған жер «Алаш» қауымы үшін ең күшті патриотизм негізі болды.

Алаш қауымы салып кеткен бірлік пен достықтың жолы, болашаққа бастайтын жол еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Д. Қамзабекұлы «Алаштың рухани тұғыры», Алматы 2008.
2. Н. Назарбаев «Тарих толқынында»
3. «Азаттықты аңсаған Алаш жолы» библиографиялық көрсеткіш/ құрастырған Г.К. Сейтқожина /Қостанай облысы, Арқалық қаласы 2017.
4. «Алаш Орда: Қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуы және қазіргі заман»: Халықаралық ғылыми конференция материалдарының жинағы 2013.
5. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. – Алматы: Санат, 1997.
6. /egemen.kz/

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В СВЕТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЗНАНИЯ

Хон Н.Н.

доцент кафедры «Психология»
Университет «Туран», доктор Ph D

Марданова Ш.С.

докторант кафедры «Психология»
Университет «Туран»

Аннотация

В статье рассматривается проблема ценностных ориентаций. Определяется, что в структуре сознания ценностные ориентации выполняют важную роль, так как мотивируют установки и поведение человека. Анализируется теория К. Клакхона и Ф. Стродбека, в которой ценностные ориентации рассматриваются как принципы, придающие направленность мотивам человеческого мышления и деятельности в ходе решения проблем. Определенные ценностные предпочтения формируют культуру общества. В теории Ш. Шварца акцентируется внимание на десяти типах универсальных ценностей, которые выступают в качестве руководящих принципов жизни человека. Исследование ценностных ориентаций казахстанского общества необходимо для модернизации общественного сознания, формирования национального самосознания и национальной идентичности.

Түйіндеме

Мақалада адам құндылықтарының бағдары жөніндегі мәселелер қарастырылған. Сана-сезім құрылымында адам құндылықтары маңызды рөл атқаратыны анықталды, себебі ол адам мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін түсіндіреді. К. Клахон мен Ф. Стродбек теориясы бойынша құндылықтар бағдары адам ойлауы мен мәселелерді шешуге бағыт беретін мотивтерді түсіндіретін қағидалар ретінде қарастырылады. Белгілі бір құндылықтарды жоғары қою қоғам мәдениетінің негізін қалайды. Ш. Шварц теориясында адам өмірінің басты қағидалары ретіндегі құндылықтардың әмбебап он типіне басты назар аударылады. Қазақстан қоғамының құндылықтық бағытын зерттеу қоғамдық сананы модернизациялау, ұлттық өзіндік сана-сезімнің қалануы мен ұлттық сананың дамуы үшін өте маңызды.

Annotation

This article deals with the problem of value orientations. It has been determined that value orientations play an important role in the structure of consciousness as they motivate person's attitudes and behavior. The theory of C. Kluckhon and F. Strodtbeck was analyzed, where value orientations are deemed as principles that give a direction to the motives of human thinking and activity in the

process of problems resolution. Certain values preferences form the culture of a society. In Schwarz theory an attention is paid to ten universal values that serve as main principles of human life. Research of value orientations of Kazakhstani society is necessary for modernization of the social consciousness, formation of national self-consciousness and national identity.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, мотивы, сознание, модернизация

Эффективное функционирование любого государства определяется стабильностью политической системы, позитивным экономическим ростом и повышением качества жизни людей. Эти три сферы жизнедеятельности государства тесно связаны и влияют друг на друга. Экономическое развитие требует изменения в политическом устройстве государства, экономические и политические реформы влияют на социально-психологические отношения людей к экономике и политике.

С обретением Независимости Казахстан приступил к активной модернизации в экономической, политической и духовных сферах общества. Основная цель этих преобразований состоит в том, чтобы сделать молодое государство сильным, передовым и войти в число развитых стран мира. Поэтому радикальные изменения происходят и в сфере экономики, и в социально-политическом устройстве, и в системе образования, и в развитии культуры и спорта.

В ежегодных Посланиях народу Казахстана Глава государства определяет наиболее значимые направления развития страны. До недавнего времени все процессы обновления были связаны с политической реформой и модернизацией экономики. На современном этапе развития казахстанского общества Президент страны Н.А. Назарбаев объявил о начале третьей модернизации – модернизации общественного сознания.

В статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Глава государства отмечает, что в быстро изменяющемся мире «занять место в передовой группе, сохраняя прежнюю модель сознания и мышления, невозможно». Поэтому задача каждого казахстанца состоит в том, чтобы «изменить себя и через адаптацию к меняющимся условиям взять лучшее из того, что несет в себе новая эпоха» [1].

В программном документе Н. Назарбаев подробно останавливается на тех направлениях модернизации сознания, которые необходимы как для общества в целом, так и для каждого гражданина в отдельности.

Формирования единого национального сознания и национальной идентичности предполагает деятельность, направленную, с одной стороны, на сохранение «национального кода», «внутреннего ядра национального «Я», с другой стороны, на изменения в рамках национального сознания. Первое направление деятельности связано с сохранением национальной культуры, с

бережным отношением к историческому опыту, национальным традициям. Изменение сознания подразумевает открытость сознания для непредвзятого, объективного анализа политических, социально-экономических, культурных, научных процессов не только в своей стране, но и за ее пределами, расширение сознания как готовность понимать и перенимать мировой передовой опыт, учиться на лучших образцах, гибкость сознания как способность адаптироваться к быстро меняющемуся миру.

Серьезная задача, поставленная Главой государства, дает четкие ориентиры для разработки психологических исследований, связанных с реализацией новой модели сознания.

В психологической науке сознание определяется как высшая интегративная функция психики. Благодаря сознанию происходит отражение окружающего мира, в процессе развития самосознания появляется способность к различению субъекта и объекта, то есть того, что есть «Я» и «не-Я». Сознание обеспечивает целенаправленность деятельности и эмоционально-оценочное отношение к себе, к другим людям и к миру в целом.

В структуру сознания входят ценности и ценностные ориентации личности, выполняющие важную функцию мотивации и регуляции поведения и деятельности человека.

Ценности, доминирующие в обществе, становятся элементом культуры, а ценностные приоритеты мотивируют социально-экономические установки и поведение людей.

Родоначальники изучения ценностей в кросс-культурной психологии К. Клакхон и Ф. Стродбек рассматривали ценностные ориентации как «сложные, определенным образом сгруппированные принципы, придающие стройность и направленность разнообразным мотивам человеческого мышления и деятельности в ходе решения общих человеческих проблем» [2]. Опираясь на положение о том, что все люди в принципе решают одни и те же общечеловеческие проблемы, ученые выделили пять основных направления исследования ценностей:

- 1) ориентация на деятельность;
- 2) отношение к человеческой натуре;
- 3) отношение человека к природе;
- 4) отношение человека ко времени;
- 5) отношение человека к другим людям.

Согласно теории К. Клакхона и Ф. Стродбека существует три основных вида человеческой деятельности: бытие, становление и делание. На основании этого все культуры по деятельностной ориентации делятся на экзистенциальные, пассивные и активные. Активный тип культуры нацелен на достижения, которые поддаются сравнению и измерению. Соответственно для людей такой культуры характерно стремление к соперничеству, к активной борьбе за результат. В пассивном типе культуры люди нацелены в большей степени на сохранение хороших отношений и стабильной социальной

структуры общества. В такой культуре поддерживаются традиции, ценятся социальный статус человека, его опыт, возраст, происхождение. Успешность деятельности связана с работой всей команды. В экзистенциальной культуре деятельность совершается непрерывно, но направлена она не на внешний мир, а во внутренний. Для людей такой культуры ценным являются проблемы личностного роста и саморазвития. При возникновении дилеммы «окружающий мир или человек» люди активного типа культуры стараются изменить мир, представители пассивного типа культуры – изменить себя и приспособиться к окружающей среде.

Человеческая натура, по мнению ученых, может быть доброй, злой или амбивалентной. При этом эти характеристики возможно рассматривать как неизменные, так и поддающиеся изменению. На основании двух параметров выявляются особенности человеческой природы: добрая и подверженная изменениям, добрая и неизменяемая, злая и подверженная изменениям, злая и неизменяемая, соединяющая добро и зло, нейтральная. Вследствие этого возникают разные стратегии поведения. Представители культуры, которые считают, что все люди злы по своей человеческой природе, будут строить отношения на основе контроля и репрессий. Те, кто уверен, что люди – добры, опираются на свободу личности и саморегуляцию. Члены культуры, которые верят в возможность изменения человеческой природы, будут стараться тратить ресурсы на обучение и переобучение. Те, кто полагает, что человеческая натура – неизменна, не будут делать попыток к совершенствованию.

По отношению к природе возможны три дефиниции: человек властвует над природой, человек подчинен природе, человек живет в гармонии с природой. Первое отношение предполагает полный контроль над природными силами и активное использование природных ресурсов. Во втором случае человек пассивно подчиняется силам природы. Гармония с природой означает сбалансированное и непротиворечивое принятие природного мира.

В теории К. Клакхона и Ф. Стробека отношение человека ко времени рассматривается с позиции его направленности на прошлое, настоящее и будущее. Ориентация на прошлое характерна для представителей культуры, где ценятся традиции, опыт, историческое прошлое. Люди, живущие настоящим, мало интересуются как прошлым, так и будущим. Они сосредоточены на событиях данного времени «здесь и сейчас». Культуры, нацеленные на изменения, больше думают о будущем.

Ценности культуры связаны с особенностями межличностных отношений. Исследователи выделяют три модели межличностных отношений: иерархичная, эгалитарная и коллективистская. Межличностные отношения, основанные на иерархии, предполагают подчинение низших должностей, званий, категорий высшим по определенным критериям. В эгалитарной культуре ценным считается отношение к другому человеку как равному по статусу с индивидуалистической опорой на себя, свои потребности, цели,

возможности, взгляды, вкусы. Коллективистская модель культуры основана на групповых потребностях, групповых нормах, правилах, целях, мнении группы.

По мнению К. Клакхона и Ф. Стродбека определенные ценностные предпочтения формируют культуру общества. Понятно, что в каждом конкретном обществе возможно многообразие ценностных ориентаций. Любое общество не стоит на месте, а развивается, соответственно меняются и ценностные предпочтения людей. Однако, ценности, на которые опирается каждое общество, определяют мотивы поведения, установки и жизнедеятельность людей в целом.

В настоящее время для анализа ценностных ориентаций используется концепция, разработанная Ш. Шварцем. Теория ученого базируется на том положении, что все ценности разделяются по типу мотивации. Человеческие ценности, которые возможны во всех культурах, основаны на универсальных человеческих потребностях как осознанные цели.

Ш. Шварц распределил ценности по десяти типам мотивации, которые определяют направленность поведения человека и всей его жизненной активности. При этом каждый тип мотивации имеет ведущую мотивационную цель:

1. Саморегуляция: мотивационная цель - свобода мысли и действия в ситуациях выбора, творчества, познания, вызванная потребностью человека быть автономным и независимым.

2. Стимуляция, иначе говоря, полнота жизненных ощущений: мотивационная цель - ощущение новизны и состязательности в жизни, важные для поддержания оптимального уровня активности организма.

3. Гедонизм: мотивационная цель – получение удовольствия, чувственное наслаждение, наслаждение жизнью. В основе - удовольствие от удовлетворения биологических потребностей.

4. Достижение: мотивационная цель - достижение личного успеха в соответствии с принимаемыми культурными стандартами, получение социального одобрения.

5. Власть: мотивационная цель - приобретение социального статуса, престижа и влияния на других людей, основанная на потребности в доминировании, лидерстве.

6. Безопасность: мотивационная цель - ощущение стабильности, безопасности и гармонии общества, семьи и самого человека. Основная потребность заключается в адаптированности, снижении чувства неопределенности, восприятию мира как безопасного и предсказуемого.

7. Конформность: мотивационная цель - ограничение действий и побуждений, разрушающих социальную гармонию или причиняющих вред другим людям. Вытекает из потребности группы к самосохранению и выживанию, а также личностной потребности гармонично взаимодействовать с другими людьми, подавляя при этом асоциальные наклонности.

8. Традиция: мотивационная цель - уважение и поддержание традиций и обычаев, принятых в определенной культуре и религии. Соблюдение традиций консолидирует группу, отражает уникальность картины мира.

9. Благожелательность: мотивационная цель состоит в поддержании и повышении благополучия людей, с которыми человек находится во взаимодействии. В основе лежит потребность в заботе о благополучии группы и индивидуальная потребность в аффилиации.

10. Универсализм: мотивационная цель - понимание, благодарность, терпимость по отношению ко всем людям, забота о благополучии людей и природы. В основе - универсальные потребности в социальном равенстве, в справедливости, в красоте и гармонии [3].

Выделив десять «мотивационных областей» Ш. Шварц и У. Билски разработали теорию динамических отношений между данными ведущими типами человеческой мотивации [4]. Конфликтные или гармоничные отношения между ценностями отражают стратегию поведения человека. Исследователи представили типологию противоречий между ценностями в кондоминиуме круга. По мнению Ш. Шварца и У. Билски, чем ближе сегменты (типы ценностей) круга расположены друг к другу, тем лучше их совместимость. Увеличение дистанции между ценностными типами приводит к снижению согласованности и увеличению конфликта.

В эмпирических исследованиях, проведенных под руководством Ш. Шварца в разных культурных обществах, показало, что люди в большинстве культур используют эти десять типов ценностей в качестве руководящих принципов своей жизни, поэтому они могут признаваться универсальными. Из этого следует, что на личностном уровне цели и мотивы являются универсальными, культура же отражает степень их выраженности в каждом культурном обществе.

Таким образом, проведенный теоретический анализ двух подходов в исследовании ценностных ориентаций, позволяет по-новому взглянуть на нынешнее состояние казахстанского общественного сознания и оценить важность преобразований, предложенных Главой государства. Н.А. Назарбаев представляет новую модель сознания, которая включает следующие моменты:

- конкурентоспособность на основе компьютерной грамотности, знания иностранных языков и культурной открытости;
- прагматизм и рационализм;
- сохранение национальной и культурной идентичности;
- культ знаний и образования;
- приверженность эволюционному пути развития;
- открытость сознания.

Это практические ориентиры по многим направлениям сопоставимы с универсальными ценностями теории Ш. Шварца и У. Билски. А это значит, что говоря о модернизации сознания, Президент страны провозглашает новую

систему ценностей, которые важны для каждого казахстанца, и закладывает основу для формирования ценностных ориентаций в казахстанском обществе.

Еще раз подчеркнем, что ценностные предпочтения отражаются в мотивах поведения и целях деятельности человека. В современном быстро меняющемся мире политические, социально-экономические преобразования напрямую влияют на ценности. В этой связи важно реализовать ценностные приоритеты казахстанского общества для формирования единого национального сознания и национальной идентичности.

Список использованной литературы

1. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» // http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.
2. Kluckhohn C, Strodtbeck F.L. Variations in Value Orientations. Evanston, IL: Row Peterson, 1961.
3. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries, in: M. Zanna (ed.). Advances in Experimental Social Psychology. Vol. 25. N. Y.: Academic Press, 1992.
4. Schwartz S.H, Bilsky W. Toward a theory of the universal structure and content of values: Extentions and cross-cultural replications // Journal of Personality and Social Psychology, 1990. N 58.

ТӘУЕЛСІЗДІК – ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ЖАҢАРУ МҮМКІНДІГІ

Құлынтай М.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының оқытушысы, г.ғ.м.,
полиция аға лейтенанты.

Күреңтайұлы А.Х.

Орталық Қазақстан академиясының
заң ғылымдарының магистранты,
полиция аға лейтенанты

Түйіндеме

Аталмыш мақалада Тәуелсіздік философиясындағы жаңғыру мен жаңарудың жаңа мүмкіндіктері қарастырылды. Рухани жаңғырудың өзектілігі мен ұлттық рухани құндылықтардың маңызы зерттелді.

Аннотация

В данной статье рассматриваются новые возможности модернизации и совершенствования философии Независимости. Автор исследует актуальность модернизации общественного сознания и значение национальных ценностей.

Annotation

The given article considers new opportunities in modernization and improvement of social cognition of Independence. The author researches the actual issues of modernization of social cognition and the significance of national values.

Тірек сөздер: Тәуелсіздік, отаршылдық, сана, бірлік, рухани жаңғыру, ұлт, жағыру, жаңару, рух, таным, түсінік, намыс, қайта жаңғыру.

XXI ғасырға Қазақстан тәуелсіз ел болып аттады. Қазақстан Республикасы – Ресей отаршылығынан құтылған тәуелсіз мемлекет. Ата-бабаларымыз ұрпақтары үшін жандарын аямай, ұрпағының болашағы үшін қайғыға салынып, бірлігінің, ерлігінің арқасында жауларынан қорғап, ұрпақтарына мұраға қалдырған асты да, үсті де байлыққа толы ұлан-ғайыр жерде Қазақстан Республикасы тәуелсіздіктің көк туын желбіретіп өмір сүріп отыр. Елімізде Асан Қайғы аңсаған «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған» заман орнады. Жер-Ұйық – Қазақстанда 130-дан астам ұлт өкілдері келісімде, татулықта, бірлікте өмір сүріп отыр. Бұның бәрі қазақ халқының өзінің асқан төзімділігінің және сабырлығының (бұдан қазақ халқы алдына жан салмайды) арқасында елдегі

этносаралық та, конфессияаралық та татулықты сақтауға деген ұмтылысынан туындады. Бірлік пен жасампаздықтың 20 жылдық тарихын басымыздан өткіздік. Тек бірліктің мағынасын дұрыс түсінгеніміз жөн. Бірлік, Абай айтпақшы: «бірлік – ақылға бірлік, малға бірлік емес. Малыңды беріп отырсаң, атасы басқа, діні басқа, күні басқалар да жалданып бірлік қылады! Бірлік малға сатылса, антұрғандықтың басы осы...[1]. Сондықтан бірлік дегенде ақылға бірлік, ұлттық рухқа, намысқа бірлік, ұлттық танымға бірлік деп түсінгеніміз жөн. Сөзіміз бен ісіміз бір жерден шықпай, қазақтың тарихын, ұлттық болмысын танудағы өлшемдеріміз қазақтық өлшемдерге сай келмей жатса, антұрғандықтың басы осы. Қате өлшем ақиқатқа бастамайтыны белгілі. Жалған сананың құрсауында қалып қойғымыз келмесе, дүниетанымдық өлшемдерімізді өзгертуіміз қажет-ақ. Тәуелсіз жаңа Қазақстанда өмір сүріп отырып, санамыздағы отарлық сана салып берген өлшемдерден арыла алмауымыз тәуелсіздігімізге сын. Тіпті, тәуелсіздіктің өзі осы өлшемдерден арылуға, өлшемдерді жаңартуға берілген мүмкіндік.

Тәуелсіздік – жаңғыру және жаңару мүмкіндігі. Бұлай айтуға толықтай негіз бар. Біріншіден, бізде реалды мүмкіндіктерді шындыққа айналдыратын объективті, заңды жағдайлар бар. Ол – тәуелсіздік. Еліміз тәуелсіз екендігі шындық, рас, бұны ешкім де жоққа шығара алмайды. Демек, тәуелсіздік бөгде сана әсерінен өзгеріске түскен төл санамыздың жаңғыруына, жаңаруына жол ашады. Екіншіден, сан ғасырлар бойы қазақты қазақ қылып әлемге танытқан, адамзат қауымының өзге халықтарынан ерекшелеп «Қазақ халқы» деген атауды иелендірген, қазақтың тек өзіне ғана тән қасиеттері, ұлттық құндылықтары, ұлттық дәстүрі, ұлттық мәдениеті, ұлттық санасы, яғни, қазақтың төл сана болмысы болған. Бөгде сананың шабуылына ұшыраған төл сананың қайта жаңғырып, жаңаруы тәуелсіздігін енді алған ел үшін үлкен мәселе. Ел тәуелсіздігін алғанымен, оның санасында отарлаушы елдің орнатқан құлдық санасы қалып қоятыны белгілі. Ал елдің құлдық санадан арылмай тұрып толыққанды тәуелсіз болуы екіталай. Тәуелсіз елдің санасы да, рухы да тәуелсіз болуы керек. Елдің шын мәніндегі тәуелсіздігі оның саяси, экономикалық және рухани тәуелсіздігінің болмысының қандай екендігімен анықталады. Рухани тәуелсіздік қазаққа отарлаушылардың көзімен, не болмаса отаршылық жасап берген теріс тұжырымдармен жасалынбайды. Рухани тәуелсіз болу үшін қазаққа дұрыс таным-түсінік қалыптастыру керек. «Адам баласының әрекетінен туындайтын жақсылық атаулының бәрі таным-түсініктің дұрыс, ал жамандық атаулының бәрі таным-түсініктің бұрыс болуынан туындайды. Таным-түсінік дұрыс қалыптасу үшін әуелі бұрын болған істің мәнісі, оның пайдасы мен зиянының себеп-салдары ашылып, содан соң енді болатын істің бағыт-бағдарын, оны істеудің неліктен қажетті-қажетсіздігін анықтау шарт» [2].

Рухтың тоқырауына әсер еткен бұл әрекеттерді көрсету үшін Т.Ы. Әбжановтың «Қазақ рухының философиясы» оқулығындағы ойларды толықтай келтірейік.

«Біз рух мәселесін көтере отырып халқымыздың рухының құлдырау кезеңдерін мынадай сатыларға бөлдік:

Бірінші – XVIII ғасырдың басындағы мен XIX ғасырлардағы Ресейдің Қазақстанды отарлау саясаты. Бұл қылмыстық әрекет (Ресейге еркімен қосылу деген) жалған атпен жүргізіліп келді. Расында, Ресейдің қазақ жерін отарлауы сол кездердегі алып мемлекеттер Англия мен Америка сияқты елдердің Үнді, Қытай, Африка тағы да басқа елдердің халқын ашықтан-ашық қырып жою бағындыруынан өзгешелеу сияқты еді. Формасы алдамшы саясатпен бұркемеленген отарлаудың мазмұны біркелкі болды.

Екінші – XX ғасырдың басындағы бүкіл дүние жүзін дүр сілкіндірген Ресейде басталған 1917 жылғы Қазан төңкерісі қазақ халқы үшін аса қауіпті, әрі қатерлі кезеңнің басы еді болды. Әрине, бұған деген көзқарас әртүрлі еді. Алаш Орда басшылары трагедияның басталғанын бірден аңғарса да, көптеген қазақ зиялылары бұл еркіндікке бастайтын жол шығар деген алдамшы ойдың құрсауында қалды.

Үшінші – 1932 жылғы бүкіл Ресейді жайлаған, оның ішінде қазақ халқына азалы жыл болып, 3,5 миллион халқын қолдан жасаған қырғынға ұшырату. Бұл – «Екінші кіші октябрь» революциясының қазақ халқына әкелген трагедиясы еді.

Төртінші – XX ғасырдың отызыншы жылдарының аяғына қарай басталған зиялы қауымды қырып жою процесі. Еліміздегі ең бетке ұстар ғұлама ғалымдар мен ақын-жазушыларды, саяси қайраткерлерді жазықсыздан-жазықсыз қырып жою кезеңі. Қазақтың рухын енді қайта бас көтере алмайтындай етіп таптап жаныштау тарихта бұрын сонды болмаған зұлымдық еді.

Бесінші – 40-жылдардың аяғына қарай, қазақ елінде, Абай мен Шәкәрім, Мұхтарлардың кіндік қаны тамған жердің іргесінде атом полигонының ашылуы және оның зардабы. Берия, Курчатов, Сахаров, Тихон тағы басқаларының қанқұйлы «ғылыми жетістіктері» 500 000 адамның өмірін құрбандыққа шалып, Қазақстан жеріндегі Семей, Өскемен, Павлодар, Қарағанды, Көкшетау сияқты облыстардың тұрғындарына жазылмайтын аурулардың түрлерін ала келді. Сондай-ақ Қазақстанда орналасқан 19 астам қауіпті ядролық полигондардың және ондағы жарылыстардың қазақ рухына әсер еткені бәрімізге мәлім.

Алтыншы – қазақ рухының дамуына аса қауіпті болған факторлардың бірі Кеңес үкіметінің Хрущев бастаған Қазақстанда тың және тыңайған жерлерді игеру саясаты. Бұл саясат халқымыздың демографиялық жағдайын жасанды түрде түп-тамырымен өзгертуге, қазақтардың санын азайтуға, сол арқылы қазақ тілін жойып жіберіп, мәдениетін өркендетпеуге әкелген процесс еді. Осылардың зардабын әлі күнге дейін бастан кешіріп келеміз» [3].

Қазіргі кезде рухымыздың қайта жаңғырып жатқан жайы бар. Бұған, біріншіден, ата-бабаларымыздың ешбір өзге елге бағынбайтын, азат ұлттық мемлекет құру туралы қиялын, арманын, мақсатын шындыққа айналдыруымыз, яғни тәуелсіздікке қол жеткізуіміз себеп болып отыр; екіншіден, халықты рухтандыратын оның жері, елі, тілі, өнері тағы да басқа этностық қасиеттері және аттары аңызға айналған көсемдері, батырлары, билері, жыраулары, ақындарының

рухы. Қарға тамырлы қазақтың қалыптасуынан бастап, осы кезге дейінгі тарихын қайта зерделеу, мәдениетін, әдебиетін, данышпан ғұламаларын қайта тану рухтың жаңғыруына әсер етуде.

Біздің ел сияқты өзге елдің отарында болған Үнді халқының ұлы Дж. Неру «Индияны тану» атты кітабында: «Индияның бүкіл болмысы менің қанымда қайнап тұр, оның бойындағы барлық құбылыстардың барлығы менің жандүниемді қатты тебірентеді. Сонда да, мен өз еліме, оның бүгініне өзім байқаған өткеннің сарқыншақтарына жаттың көзімен және сондай жеккөрінішпен қарадым. Мен өз елімді батыстың көзқарасы арқылы таныдым және кәдімгі достық пейілдегі европалық оған қалай қараса, мен де солай қарадым... Өйткені менің елімнің тарихы ағылшындардың көзқарасымен жасалған тарих еді» [4] деп жазыпты. Шындық осы. Әр отарлаушы ел өзінің боданындағы елдің елдік санасын, ұлттығын, намысын, рухын жоюға мүдделі. Намыссыз, рухсыз халық қой сияқты, қалай бағатынынды өзін білесің, ләм-мим демей көне береді. Рухсыз халықтан рухсыз ұрпақ туады. «Танымның тамыры – ғылым. Адам баласы жасынан қандай білімнің шәрбатымен сусындап өссе, ақыл-ойы толысқан шағында да халқына сол ілімнің жемісін береді. Тағылымда жаттық жоқ. Ізгілік пен игілікті мәйек етіп ұйытқан ғылымның барлық саласы исі адамзатқа ортақ қызмет етеді. Дегенмен де сол ұлы қазынаға әр ұлт пен ұлыстың қосатын дербес үлесі, оқшау мұрасы, дербес даму ерекшелігі болатыны сөзсіз» [5].

Еліміздің болашаққа қорықпай, үрікпей нық сеніммен аяқ басып аттауы үшін:

Біріншіден, елде деколонизация, яғни отарсыздану процесін жүргізу қажет. Қазақ халқы жаңа ғасырға бодандық қамытынан құтылған азат ел болып аттады. Бірақ бодандық қамыт мойнынан түссе де, миынан, санасынан түскен жоқ. Америкалық ғалым Ева Томсон отаршылдықтың салдары туралы отаршылдардың өздері елден кетсе де, олардың көлеңкесі қалатынын жазған. «Отаршылдық азаттық алған елдің тіршілігінің барлық саласында төбе көрсетіп отырады. Саяси жүйе өзгерсе де, отаршылдардың ойран салуынан әбден зардап шеккен ұлттық сана көп уақытқа дейін ойрандалған қалпында қалады. Оның өзгеріссіз қалуы – азаттық дәуірін бастап кешіп отырған бұрынғы елдердің ең алдымен тілінде көрінеді» деген тұжырым жасайды Ева Томсон. Отаршылдық қамытын киген, әбден тапталған халықтың ұлттық мәдениетін, тілін, санасын тез арада қалыпқа келтіру іс-шараларын жүргізу қажет-ақ.

Екіншіден, әлемдегі өркениетті елдердің қатарына жетіп, олармен терезесі тең ел болуымыз үшін өзіміздің төл дүниетанымымызға сәйкес іргетас, негіз қалыптастыру, төл мәдениетімізді жаңғыртуды қолға алуымыз керек. Өркениетті елдердің қатарына жету үшін тек әлеуметтік-экономикалық ахуалдың кемелдігі жеткіліксіз. Еліміздің еңсесін биік, тәуелсіздігін баянды, ұлттығын берік, дәстүрін өміршең қылатын отарлық-бөгде санадан ада мәдени-рухани өзегіміз.

Үшіншіден, ұлттық рухани құндылықтардан сусындаған адам капиталын қалыптастыру, қазіргі қоғамда қазақтық болмыстағы ұрпақ тәрбиелеу керек.

Елдің болашағы – өскелең жас ұрпақ. Әр елдің болашағының баянды, не баянсыз болуы бүгінгі жастар болмысының ертең қалай қалыптасарына байланысты. Жастар болмысын қалыптастыру отбасындағы тәрбиеден басталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абай Құнанбаев. Қара сөз. Семей, 2001.
2. Қойшығара Салғараұлы. Ойлан, қазақ! Астана, 2009, 142 бет.
3. Әбжанов Т.Ы. Қазақ философиясының рухы. Қарағанды, 2003, 9 бет.
4. Тарих. Адамзат ақыл-ойының қазынасы. Он томдық. Әлемдік тарихи ой. Астана, Фолиант, 2006, 423 бет.
5. Т.Жұртбай. Сүре сөз. Алматы, Экономика, 2005, 17 бет.

II. ГУМАНИТАРИЗАЦИЯ ВУЗОВ, СОЗДАНИЕ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПОЛНОЦЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ПСИХОЛОГИИ, СОЦИОЛОГИИ, ПОЛИТОЛОГИИ, ФИЛОСОФИИ, КУЛЬТУРОЛОГИИ, ФИЛОЛОГИИ, ТЮРКОЛОГИИ

ГУМАНИТАРНОЕ ЗНАНИЕ В ВСУЗАХ: НОВЫЕ ЗАДАЧИ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ

Арыстамбаева С.А.

Кандидат философских наук

Академик МАИН, член-наблюдатель

ГОПАК, член ПС Транспаренси Казахстан

Член Специальной мониторинговой

группы при Департаменте Агентства РК по

делам государственной службы и

противодействию коррупции по г. Астана

Аннотация

В статье поднимаются вопросы нового видения гуманитарного знания в ВСУЗах. Автор предлагает собственное видение уровней, блоков и комплексов подготовки сотрудника органов прокуратуры.

Түйіндеме

Мақалада ЖАОО-дағы гуманитарлық білім туралы жаңа көзқарас туындайды. Автор прокуратура органдары қызметкерін даярлаудың деңгейлері, блоктары мен кешендерінің өз көзқарасын ұсынады.

Annotation

The article raises the questions of a new vision of humanitarian knowledge in VSUs. The author offers his own vision of the levels, blocks and training complexes of the prosecutor's office.

Ключевые слова: правоохранительный орган, органы прокуратуры, гуманитарное знание, высшее специальное образование, Рухани жаңғыру

Поддерживая идею данной конференции о необходимости начать диалог о новом гуманитарном знании в системе специального образования, не могу не заострить внимание на следующем важном аспекте данного диалога.

Любая система образования имеет целью выпуск востребованной продукции – качественного специалиста. Невостребованность выпускника означает последующий спад востребованности самого образовательного учреждения. Если в гражданском ВУЗе такая ситуация является привычным фактором самоорганизации и основанием для принятия далеко идущих

управленческих решений, которые не сказываются катастрофически на работниках и затрагивают, в основном, перечень специальностей, специализаций и преподаваемых дисциплин, то в системе правоохранительных образовательных учреждений это влечет за собой, как минимум, обновление административно-управленческого и профессорско-преподавательского состава, как максимум – реорганизацию самого ВСУЗа.

Следовательно, каждый сотрудник правоохранительного ВУЗа экзистенциально заинтересован в подготовке качественного выпускника по ведущимся дисциплинам. По этой причине считаю необходимым заострить внимание не на содержании и структуре отдельных дисциплин или специализаций, а на концептуальных основаниях новых требований к гуманитарному знанию в системе правоохранительного образования.

В статье «Вопросы совершенствования подготовки юридических кадров для органов прокуратуры и других правоохранительных органов» [1, 9-15] экс-ректор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан Байжанов У.С. поднимает вопрос о том, что «сегодня нам нужны профессионалы – образованные, высоконравственные, психологически и стрессоустойчивые сотрудники, способные управлять, вести переговоры, готовые быстро изменяться, чтобы решать новые задачи».

В упомянутой статье Байжанов У.С. также отмечает, что «... последний конкурс по набору кадров в прокуратуру показал низкий уровень подготовки кандидатов. На первом же этапе тестирования отсеялось 75% кандидатов. Большинство провалились на экзаменах по знанию норм действующего законодательства». И здесь, на мой взгляд, речь не о плохих преподавателях, которые не смогли научить неведж основам законодательства. Здесь я усматриваю низкую степень персональной ответственности, необоснованно завышенную самооценку, отсутствие личной дисциплинированности. Именно эти качества не позволили бы не только прийти на экзамен (собеседование) неподготовленными, но и даже подать свои документы на конкурс, не будучи соответствующим установленным критериям.

А ведь именно на этих качествах – образованность, высоконравственность, психологическая и стрессовая устойчивость, ответственность, самоконтроль, самокритика, дисциплинированность – сосредоточены гуманитарные дисциплины любой ступени академического образования.

Поэтому, ведя диалог о новом гуманитарном знании в ВСУЗах, давайте начнем с основ – с образа гуманитарной дисциплины как личностно-формирующего компонента правоохранительной подготовки.

Если мы говорим о подготовке кадров для нового типа социума, то следует обратить внимание на три блока ожидаемых компетенций выпускника ВСУЗа. Каждый блок определяется в соответствии с конкретными программными документами различного уровня. Разберем эти уровни на примере подготовки кадров для органов прокуратуры. Это особенно важно,

учитывая тенденцию к открытию специалитета на базе Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан [2].

Первым уровнем являются стратегические документы государственного масштаба. Назовем в числе важнейших:

- Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции»;
- Статья Главы государства от 12 апреля 2017 года «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания».

Блок компетенций, определяемых этим уровнем, включает в себя:

- Модернизированное общественное открытое сознание;
- Умение адаптироваться к изменяющимся условиям, конкурентоспособность, восприимчивость к лучшим достижениям, способность к постоянной адаптации к изменениям и усвоению новых знаний;
- Знание и сохранение своей культуры, культурная открытость;
- Прагматизм, рациональность, готовность к переменам;
- Установка на достижение реальных целей с акцентом на образование, здоровый образ жизни и профессиональный успех.

Вторым уровнем выступают нормативные правовые акты, которые регулируют важнейшие общественные отношения, устанавливают основополагающие принципы и нормы правоохранительной деятельности. Сюда входят:

- Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе»;
- Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI «О прокуратуре»;
- Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года;
- Концепция кадровой политики правоохранительных органов Республики Казахстан.

Блок компетенций, определяемых этим уровнем, включает в себя:

- Аналитические способности;
- Умение применять действующее законодательство в соответствии с ситуацией;
- Умение взаимодействовать с представителями других государственных, в том числе правоохранительных органов;
- Умение принимать обоснованные решения, нести ответственность за их последствия;
- Умение убедительно и аргументировано строить речь;
- Владение навыками критически-конструктивного мышления;

- Умение видеть и распознавать причинно-следственные связи между событиями, явлениями и процессами;
- Умение убеждать, спорить, отстаивать законную точку зрения;
- Наличие особой корпоративной культуры и этики, специальном обучении правилам поведения в отношениях с гражданами в различных ситуациях;
- Особая гражданская позиция высокий социальный и нравственный статус.

На третьем уровне находятся подзаконные нормативные правовые акты, среди которых наиболее важными являются:

- Кодекс чести сотрудников системы органов прокуратуры Республики Казахстан;
- Правила отбора кандидатов, принимаемых на службу в органы прокуратуры Республики Казахстан и их предварительного изучения;
- Правила проведения конкурса и стажировки для занятия должностей в органах, ведомствах и учреждениях прокуратуры Республики Казахстан.

Блок компетенций, определяемых этим уровнем, включают в себя:

- Добросовестность, уважение чести и достоинства человека и гражданина независимо от происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства и иных обстоятельств;
- Приверженность политике Президента Республики Казахстан, укрепление своими действиями авторитета государственной власти, доверия граждан и общества к институтам государства;
- Способствование укреплению единства народа Казахстана и межнационального согласия в стране, уважительное отношение к государственному и другим языкам, традициям и обычаям народа Казахстана;
- Соблюдение общепринятых принципов и норм нравственности, морально-психологическая устойчивость, выдержанность, доброжелательные отношения с коллегами, корректность и внимательность в обращении с гражданами и должностными лицами;
- Скромность, недопущение грубости, бестактности и унижения человеческого достоинства.

Соответственно трем уровням нормативных прескрипций и трем блокам компетенций теперь можно сформулировать три комплекса требований к гуманитарным дисциплинам, которые призваны формировать данные компетенции.

Первый комплекс отвечает за формирование общечеловеческих компетенций - культурную открытость, умение принимать обоснованные решения, нести ответственность за их последствия, убедительно и аргументировано строить речь, убеждать, спорить, отстаивать законную точку зрения, владеть навыками критически-конструктивного мышления, уважение

чести и достоинства человека, скромность, недопущение грубости, бестактности и унижения человеческого достоинства. В рамках этого комплекса такие дисциплины, как философия, логика, этика, культурология, социология, политология должны быть ориентированы на освещение и привитие нравственных ценностей. Как правило, вести эти дисциплины должны лица с соответствующим базовым образованием.

Второй комплекс нацелен на формирование общепрофессиональных компетенций - умение адаптироваться к изменяющимся условиям, конкурентоспособность, восприимчивость к лучшим достижениям, способность к постоянной адаптации к изменениям и усвоению новых знаний, прагматизм, рациональность, готовность к переменам, установка на достижение реальных целей, аналитические способности, морально-психологическая устойчивость, выдержанность, доброжелательные отношения с коллегами, корректность и внимательность. В данном комплексе неопределима роль философии, однако необходимы профилированные дисциплины – такие, как «Деонтология», «Конфликтология», «Культура речи и ораторское искусство» и другие. В процесс преподавания этих дисциплин должны быть вовлечены как лица с соответствующим базовым образованием, так и управленческие кадры корпуса «А», обладающие успешным жизненным и профессиональным опытом.

Третий комплекс предназначен для формирования конкретно-профессиональных компетенций через преподавание профильных гуманитарных спецкурсов – таких, как «Профессиональная этика сотрудника прокуратуры», «Юридическая ятрогения», «Аналитическая работа в органах прокуратуры», «Профессиональная психология» и другие. К преподаванию наряду с лицами с соответствующим базовым образованием целесообразно привлекать руководящие кадры органов прокуратуры, что позволит сочетать фундаментально-теоретическую часть с практико-ориентированным компонентом.

Таковы, в первом приближении, размышления о новом пути выполнения главной миссии гуманитарного знания в ВСУЗах – формирования целостной успешной конкурентоспособной личности сотрудника правоохранительного органа.

Список использованных источников:

- 1 Вестник Академии правоохранительных органов. - № 1(3) - 2017 г. // <https://vestnikacademy.kz/>
- 2 Путевка в профессию // <https://academy-gp.kz/?p=1402&lang=ru>

УДК 378.095

**ГУМАНИТАРИЗАЦИЯ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЙ
ПАРАДИГМЫ**

Афони́на Раи́са Николаевна

доцент кафедры философии и
культурологии Алтайского
государственного педагогического
университета, Барнаул, Российская
федерация

Малолеткина Татьяна Степановна

доцент кафедры химии Алтайского
государственного медицинского
университета, Барнаул, Российская
Федерация

Аннотация

В статье рассматриваются культурно-антропологические тенденции обновления высшего профессионального образования. Особое внимание уделяется процессам гуманизации и гуманитаризации образования, рассмотрению их взаимосвязи и взаимозависимости с позиций единства теории и практики. Культурно-антропологический подход представляется как диалог и многофункциональный метод, направленный на развитие и самореализацию личности обучающегося.

Түйіндеме

Бұл мақалада жоғары кәсіби білім беруді жаңартудың мәдени және антропологиялық үрдістері қарастырылады. Білім беруді гуманизациялау және гуманитаризациялау үдерістеріне, олардың өзара байланысын және теория мен практиканың бірлігі тұрғысынан өзара байланысты ескеруіне ерекше көңіл бөлінеді. Мәдени-антропологиялық көзқарас білім алушының жеке басын дамытуға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған диалог пен көпфункционалды әдіс ретінде ұсынылады.

Annotation

The article deals with the cultural and anthropological tendencies of the renewal of higher professional education. Particular attention is paid to the processes of humanization and humanitarization of education, to the consideration of their interconnection and interdependence from the standpoint of the unity of theory and practice. The cultural-anthropological approach is presented as a dialogue and a

multifunctional method aimed at the development and self-realization of the learner's personality.

Ключевые слова: антропологический подход, гуманизация, гуманитаризация.

Изменение традиционных ценностей современного общества в начале XXI в. сопровождается сменой ведущих парадигм в образовании. Первостепенное значение в современном обществе приобретают такие ценности образования как экономическая и социальная эффективность образования, Вместе с тем, деструктивные тенденции в развитии человечества, такие как дегуманизация, бездуховность, техницизм и т.д. определяют необходимость формирования человека более высокого уровня нравственной, умственной и профессиональной культуры. Поэтому перед современным обществом и образованием стоят достаточно сложные задачи по разработке и реализации стратегий образования, адекватных современному этапу социокультурного развития общества. В этих условиях возникает необходимость перехода к другим целям образования и принципиально другим типам содержания, в педагогике складываются новые представления о человеке и образованности, происходит смена антропологических оснований педагогики.

В истории развития цивилизации существовало множество образовательных моделей. Рассматривая цивилизацию как определенный уровень развития материальной и духовной культуры, И.А. Колесникова считает, что педагогика прошла стадии природной цивилизации, затем репродуктивно-педагогической цивилизации и сейчас вступает в стадию креативно-педагогической цивилизации. Стадия природной цивилизации характеризовалась вплетением образования в естественную жизнедеятельность людей, образование на этапе репродуктивно-педагогической цивилизации становится специально организованной деятельностью, направленной на передачу опыта старшего поколения младшему. Переход к третьей педагогической цивилизации, так называемой креативно-педагогической, связан с нарастанием отчуждения содержания образования от потребностей личности. Именно поэтому креативно-педагогический этап означает возрастание рефлексивной культуры человека, организацию образования как «встречу» субъектного опыта обучающего и обучающегося, усиление роли диалоговых методов обучения. Вместе с тем, что в современной педагогике существуют различные подходы к выделению моделей образования или образовательных парадигм, в настоящее время в образовательном пространстве функционируют различные модели, отличающиеся различными целями-ценностями, способами организации образовательного процесса, результатами образования.

В исследованиях отечественных ученых, посвященных изучению философско-методологических оснований развития российского образования,

рассматриваются различные стратегии его развития, поэтому современное состояние образования характеризуется учеными как полипарадигмальное. В современном образовании, как считает Е.А. Ямбург [1] одновременно сосуществуют знаниевая, культурологическая, компетентностная, личностно-ориентированная парадигмы образования. Краткое изложение сущности названных концепций позволяет определить их основные особенности и отличия. В соответствии с знаниевой или когнитивно-информационной парадигмой учебно-воспитательный процесс ориентирован на предметные программы, поддающиеся оценке, а основная цель определяется как передача обучающимся максимального количества накопленных знаний, умений и навыков.

Отличительной особенностью личностно-ориентированной парадигмы является смещение акцента с интеллектуального на эмоциональное и социальное развитие, в связи с этим оценивание результатов обучения осуществляется на основе сравнительного анализа успехов обучающегося в свете предыдущих достижений. Главной целью образования, в соответствии с культурологической парадигмой выступает формирование личности, но в отличие от личностной парадигмы она рассматривает свободу и принуждение как взаимодополняющие начала, элементы педагогического принуждения обусловлены необходимостью передачи ценностей культуры следующим поколениям, которые не осознают в этом необходимости. В соответствии с компетентностной парадигмой в качестве ожидаемых результатов образования рассматривается не система знаний, умений и навыков, а набор заявленных государством компетенций, приоритетным становится подготовка человека умелого и мобильного, владеющего не набором фактов, а способами и технологиями их применения.

В настоящее время в современном образовании существует множество явлений, свидетельствующих о том, что в отечественном образовании традиционная знаниевая парадигма все больше входит в противоречие с тенденциями развития образования и что она уже недостаточна для дальнейшего развития теории и практики образования. Кризис, лежащий внутри самого образования в его методологических основаниях, как утверждает Е.В. Бондаревская «обусловлен переходом от знаниево-просветительской парадигмы к культуротворческой, от «человека образованного» к «человеку культуры» [2].

Становление культурно-антропологического направления в развитии образовании обусловлено тем, что в конце XX века, стал очевидным тот факт, что классическая модель образования фактически исчерпала себя, она уже не отвечает требованиям, предъявляемым к образованию современным обществом и производством. В этих условиях актуализируется роль человекоцентрированного культуроформирующего образования, как социального механизма гармонизации образования и человека, образования и культуры, всестороннего образования личности. В свете этой модели

образование сможет выполнять очень важную функцию – воспитание, восхождение к культуре. Образованный человек – это не только «человек знающий», но и человек, подготовленный к жизни, ориентирующийся в сложных проблемах современной культуры, способный осмыслить свое место в мире.

Рассмотрение сущности ведущих философских идей, определяющих место человека в культуре, как показано в исследовании И.П. Гайсиной [3], сводится к аксиологическому, деятельностному и личностно-творческому подходам. В соответствии с аксиологическим подходом к культуре, она понимается как совокупность материальных и духовных ценностей, выработанных человечеством. В деятельностном подходе фундаментальным свойством культуры является ее способность быть средством деятельности людей, в этой связи культура интерпретируется как совокупность устойчивых форм и способов деятельности, закрепившихся в человеческой практике и общественном сознании. Особенностью личностно-творческой концепции является понимание под культуры в непосредственной связи с человеческими качествами, которые определяют сущностные силы человека, меру его развития в качестве субъекта творческой деятельности. С позиции личностно-творческой концепции деятельность рассматривается с точки зрения того, как она служит развитию, совершенствованию и самореализации человека, акцентируя внимание на гуманистической, личностно-развивающей сущности культуры. Каждая из рассмотренных концепций культуры имеет свою методологическую ценность для изучения педагогических проблем с позиций культурно-антропологического подхода.

В современном образовании основанием для выделения общих положений, объединяющих проблему соотношения образования и человека, образования и культуры является понимание как высшей ценности и цели современного образования, развитие и саморазвитие человека, становление его как личности и индивидуальности, обеспечение вхождения в мир мировой и отечественной культуры и творческой самореализации. Ориентация образования на интересы личности, формирование ее компетентности, развитие творческих начал и общей культуры являются приоритетными направлениями реформирования системы образования. Важнейшим методологическим условием реализации культурно-антропологического направления в современной системе образования является идея единства и взаимодополняемости образования и культуры: трактовка образования как формы трансляции культуры и реализации ее потенциала, а трактовка культуры как важнейшего условия развития личности и совершенствования образовательного процесса. Диалог культурного и антропологического подходов является тем полифункциональным методом, который позволяет перейти к более широкому взгляду на образовательный процесс с доминирующими в нем установками на взаимодействие, сотворчество, рефлексию, саморазвитие. В его рамках содержание образования центрировано

на развитии и самореализации личности обучающегося, ориентировано на ценности культуры общества и человечества. Культурно-антропологическое направление парадигмальных изменений современного образования обуславливает переход от приоритетности рассмотрения знаний, умений и навыков в качестве основной цели образования к формированию всесторонне и гармонично развитой личности.

Взросший интерес науки к проблеме человека обусловлен объективными явлениями в процессе развития научного знания. Педагогическая антропология занимается изучением развивающегося человека в процессе воспитания, образования и обучения и является составной частью педагогической культуры. Согласно Б.Г. Ананьеву, педагогическая антропология, «относится к области антропологии или антропономии как синтезу естественных и общественных наук о человеке» [3]. Она интегрирует знания о человеке, полученные другими разновидностями антропологии: философской, культурной, психологической, социальной, социально-исторической. Взросший интерес науки к проблеме человека обусловлен определенными объективно действующими явлениями в процессе развития научного знания. Образование человека, как утверждает А.Я. Данилюк [4], невозможно без знаний о нем. Основная задача целостных исследований человека, осуществляемая педагогической антропологией, заключена в раскрытии закономерных связей между биологически запрограммированным развитием человека и всеми видами средовых воздействий. Предметом исследования педагогической антропологии является человек с точки зрения его самоосуществления и совершенствования под воздействием воспитания и образования. Методологический арсенал педагогической антропологии, как констатирует В.Я. Ляудис [4], включает естественнонаучные, общенаучные и специальные методы, поэтому задачами педагогической антропологии являются: синтез данных каждой из этих областей; осуществление их педагогической интерпретации; самостоятельное изучение многочисленных факторов, воздействующих на развивающуюся личность.

Именно антропологический подход обуславливает рассмотрение человека как высшей ценности общества, и самоцель общественного развития обуславливает рассмотрение человека как субъекта, как носителя смыслов, исходя из его способности к саморазвитию. Он задает четкий ориентир для построения конкретного процесса развития человека как личности и как индивидуальности в единстве его духовного и физического начал. Таким образом, антропологический подход к образовательной деятельности рассматривается как мировоззренческая, гносеологическая, теоретическая и практическая ориентация ее на человека как свою главную цель и ценность.

Культурологический подход определяет культурные закономерности становления образованности личности как человека культуры и механизмы обретения обучающимися ценностных ориентаций и личностных смыслов. Это

«видение образования сквозь призму понятия культуры, то есть его понимание как культурного процесса, осуществляющегося в культуросообразной образовательной среде». Культурологический подход обуславливает рассмотрение образования в контексте культуры, ориентацию на общечеловеческие ценности, мировую и национальную культуру. Диалог культурного и антропологического подходов представляется тем полифункциональным методом, который позволяет перейти от линейно-дискретных представлений к более широкому взгляду на образовательный процесс с доминирующими в нем установками на взаимодействие, сотворчество, рефлексию, саморазвитие. В его рамках содержание образования центрировано на развитии и самореализации личности обучающегося, ориентировано на ценности культуры общества и человечества. Эта установка обуславливает переход от приоритетности рассмотрения знаний, умений и навыков в качестве основной цели образования к формированию всесторонне и гармонично развитой личности.

Современному образованию принадлежит решающая роль в изменении отношения человека к миру, понимание мира как единой целостности, гармонизации отношений в системе «человек – общество – природа». Являясь важным компонентом общепрофессиональной подготовки будущего специалиста в вузе, естественнонаучное образование призвано способствовать решению задач образования, интеллектуального развития и воспитания в едином процессе получения упорядоченных базовых знаний, их использования для формирования научного мышления, миропонимания и способности к познанию. Сегодня естественнонаучное знание переосмысливается с позиций мировоззрения личности и общества с целью формирования целостного понимания материального мира и места в нем человека. Человек является биосоциальным существом, он живет не только в природной среде, но и в обществе, и поэтому его взгляд на мир не ограничивается представлениями о природе, но включает также его знания об общественном устройстве, его законах и порядках. Поскольку индивидуальная жизнь людей складывается под влиянием собственного жизненного опыта, постольку и их взгляды на общество, и, следовательно, картина общества выглядят неодинаково. Наука же ставит своей целью создание целостной картины общества, которая имела бы общий, универсальный – и что особенно важно – объективный характер. В современных условиях возрастает социальная значимость естественнонаучного образования, его содержательный и мировоззренческий потенциал является не только определяющим фактором технологического прогресса, но и фундаментальной основой всего образования, методологическим базисом приобретения общих и специальных знаний, формирования взаимосвязанных основ гуманитарной и естественнонаучной культуры личности.

Прогрессивным мировым сообществом естественнонаучное и гуманитарное образование рассматриваются как равноправные компоненты фундаментального образования, взаимодействие которых ведет к диалогу и

дальнейшему сближению двух направлений общечеловеческой культуры. Диалог культурного и антропологического подходов представляется тем полифункциональным методом, который позволяет перейти от линейно-дискретных представлений к более широкому взгляду на образовательный процесс с доминирующими в нем установками на взаимодействие, сотворчество, рефлексия, саморазвитие. В его рамках содержание образования центрировано на развитии и самореализации личности обучающегося, ориентировано на ценности культуры общества и человечества.

Современный человек должен видеть мир в его целостности. Потребность в синтезе научных знаний обусловлена все увеличивающимся количеством комплексных проблем, стоящих перед человеком: проблем, решение которых возможно лишь привлечением знаний из различных отраслей науки. Конвергенция как позитивное взаимодействие основных систем научного знания, определяется тенденциями становления культурно-антропологической парадигмы в образовании, появлением принципиально новых моделей объяснения природных процессов, построение единой научной картины мира. Важной задачей высшего образования становится подготовка специалистов, обладающих целостным мировоззрением, целостным мировосприятием, мироощущением. Для достижения целостного образования, создания в сознании человека целостного образа мира необходим синтез естественнонаучного и гуманитарного знания, поэтому в образовательном процессе естественные и гуманитарные науки не должны быть жестко разделены. Качественные изменения в образовательном процессе вуза представляют собой сложный процесс и связаны, во-первых, с изменением содержания и методики преподавания учебных предметов и, во-вторых, с изменением статуса участников учебного процесса, принципиально иной способ и иной уровень обучения. В образовательном процессе должны доминировать такие научные знания, методы и средства обучения, которые определяют формирование целостного мировоззрения личности будущего специалиста [5].

Культурно-антропологическое направление парадигмальных изменений современного образования обуславливает переход от приоритетности рассмотрения знаний, умений и навыков в качестве основной цели образования к формированию всесторонне и гармонично развитой личности. Важнейшим методологическим условием реализации культурно-антропологического направления в современной системе образования является идея единства и взаимодополняемости образования и культуры: трактовка образования как формы трансляции культуры и реализации ее потенциала, а трактовка культуры как важнейшего условия развития личности и совершенствования образовательного процесса. Теоретическое осмысление закономерного характера взаимосвязи человека, образования и культуры позволяет говорить о перспективности и продуктивности культурно-антропологического направления парадигмальных изменений современного образования.

Список использованной литературы

1. Ямбург, Е.А. Гармонизация педагогических парадигм – стратегия развития образования [Текст] / Е. А. Ямбург // Учительская газета. – 2004. – № 12. – С. 8–12; № 14. – С. 6–8.
2. Бондаревская, Е. В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики [Текст] / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 6. – С. 3 –10.
3. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б.Г. Ананьев – Санкт-Петербург.: Питер (Серия мастера психологии), 2001. – 288 с.
4. Ляудис, В.Я. Методика преподавания психологии [Текст]: учебное пособие / В.Я. Ляудис. – Москва: УРАО, 2000. – 128 с.
5. Afonina, R. The problem statement of projecting of pedagogical system of the science education in the liberal arts university [Text] / R. Afonina // Innovations in education / ed. by I. Kaufer. – Vienna, 2015. – P. 110–137.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДЕ САБАҚ ЖҮРГІЗУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ташибаев Қ.У.

Орталық Қазақстан Академиясының қылмыстық құқық және процесс кафедрасының профессоры

Ташибаева А.К.

Б. Бейсенов атындағы ҚР ІІМ Қарағанды Академиясының Ғылыми зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі, заң ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме

Мақалада мемлекеттік тілде сабақ жүргізудің кейбір мәселелері, соның ішінде қылмыстық-процессуалдық құқығы баяндалады. Алғашқы жылдары, яғни 1990 жылдар басында мемлекеттік тілде сабақ жүргізу туралы оқулықтардың, монографиялық еңбектердің, әдістемелік құжаттардың жетіспеуіне, тіпті жоқтығына байланысты елеулі қиындықтардың туындағаны белгілі, бірақ Орталық Қазақстан Академиясының ұстаздар қауымы тиісті құқық салалары бойынша оқулықтар жазып, мемлекеттік тілде сабақ жүргізу мәселесін айтарлықтай шеше білді. Сонымен бірге мақалада қылмыстық процесстік құқық нормаларын оқу барысындағы студенттердің міндеттері анықталған, атап айтқанда студенттердің ғылыми деректерді өз бетінше іздеуі, өңдеуі және игеру тәсілдерін білуі, қылмыспен күресу саласындағы мемлекеттің саясатын білуі және т.б.

Аннотация

В данной статье обсуждаются некоторые проблемы преподавания учебных дисциплин, в том числе уголовно-процессуального права на государственном языке. В первые годы, то есть в начале 1990 года, в связи с отсутствием учебников, монографических работ, различных методических указаний преподавание на государственном языке породило определенные трудности, однако профессорско-преподавательский состав Центрально-Казахстанской академии начали писать учебники, учебные пособия на государственном языке и проблемы преподавания учебных дисциплин стали решать на соответствующем уровне. Вместе с тем в статье определены задачи студентов при изучении норм уголовно-процессуального законодательства, а именно на основе самостоятельного поиска находить научные факты, глубокое усвоение изучаемого материала, умение применять их на практике.

Annotation

This article discusses some problems of teaching subjects, including criminal procedure law in the state language. In the early years, that is, in early 1990, due to the lack of textbooks, monographs, various methodological guidelines, teaching in the state language caused certain difficulties, but the teaching staff of the Central Kazakhstan Academy began to write textbooks, manuals in the state language and the problems of teaching disciplines began to solve at the appropriate level. At the same time, the article defines the tasks of students in studying the norms of criminal procedure legislation, namely, on the basis of an independent search to find scientific facts, the deep assimilation of the studied material, the ability to apply them in practice.

Тірек сөздер: құқық қорғау органдары, Фемида, кәсіби біліктілік, мемлекеттік тіл, білікті маман.

Білім мен ақпаратқа үстемдік құрған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Бүгінгі күні қазақстандық білім жүйесі іргелілік және сапалылық қасиеттерін сақтай отырып, нарық заңдылықтары негізінде ілгері жылжу үстінде.

Бұл мәселе бойынша Н.Ә. Назарбаев «Білім реформасының басты көрсеткіші - біздің еліміздің белгілі бір бағытта білім алған және біліктілікті меңгерген әрбір азаматының әлемнің кез келген елінде қажет маман ретінде танылатын деңгейге жету» деген еді.

Құқықтық мемлекет концепциясында барлық мемлекет органдарының қызметін түбегейлі қайта құру жөніндегі негізгі міндеттер пішінделген және кәсіби білімі жоғары қызметкерлер корпусын қалыптастыру мақсаты айқындалған. Мұның өзі қылмыстық ізге түсу органдарында қызмет жасайтын лауазымды адамдардың білімдері терең, кәсіби деңгейі жоғары болуын талап етеді.

Қылмыстық процесс құқық қорғау органдарының тергеу және жедел іздестіру аппараттарында қызмет жасайтын маман-заңгерлерді дайындауға зор әсер ететін салалық, арнайы және маңызды оқу пәні болып саналады.

Қылмыстық процестік құқық қылмыстық іс жүргізу қызметін жүзеге асыру барысында студентердің кәсіби біліктілігінің тереңділігін қамтамасыз етеді, білімдерін толықтыруға, әрдайым жаңартып отыруға, шыңдай түсуге ықпал жасайды, болашақта заң саласында қызмет жасайтын мамандарды құқықтық демократиялық мемлекеттің заңдарын құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға тәрбиелейді.

Біздің Орталық Қазақстан Академиясын бітірушілердің кәсіби біліктілік деңгейі мынандай сипаттамалармен анықталады:

1) қылмыстық іс жүргізу теориясының мәселелерін, алдын ала тергеу органдарының, прокуратура мен соттың қылмыстық іс жүргізу қызметінің

мәнін, сондай-ақ заңдар мен ведомстволық нормативтік актілердің талаптарын нақты білумен;

2) құқық қорғау органдарының тергеу және жедел іздестіру аппараттарының практикасында туындайтын әдеттегі жағдайларда, жақсы меңгерілген әдістер мен шеберлік көрсете отырып, қылмыстық іс жүргізу құқығының нормаларын қолданумен;

3) анықтама және алдын ала тергеу жүргізу барысында іс жүргізу құжаттарын жасаудың шындалған тәжірибелік дағдысын игерумен.

Қылмыстық процестік құқық нормаларын оқу барысындағы студенттердің міндеттері:

1) ғылыми деректерді өз бетінше іздеу, өңдеу және игеру тәсілдерін білу;

2) оқу барысында ғылыми ұйымдастыру тәсілдерін ұтымды пайдалана білу, сондай-ақ қылмыстық іс жүргізу теориясының дамуына, қолданыстағы заңнаманың өзгерістеріне және толықтыруларына, ішкі органының және өзге құқық қорғау органының қылмыспен күресу және оның алдын алу жөніндегі қызметтерінің стратегиясы мен тактикасын қайта құруға байланысты дербес үйрену және өз жұмысын қайта құра білу;

3) қылмыспен күресу саласындағы мемлекеттің қазіргі саясатын игеру, алдын ала тергеу органдары, прокуратура мен сот күрес жүргізетін қылмыстардың алдын алу тәсілдерін игеру.

Қазақстанда тіл туралы бірінші заң 1989 жылы 22 қыркүйекте қабылданды.

Содан бері тіл туралы, мемлекеттік тіл туралы айтылған, жазылған сөздер, оның ішінде біздің ортада айтылған сөздер аз болмады. Заманында тілдің қамын жеген болып, алдамшы саясаттың шаңын қақтық. Сөйлей-сөйлей тілдің өзін мезі қылдық.

Біздің ойымызша қазақ тілінің көсегесін көлденең көк атты көтермейді, оның көсегесін көтеретін, абыройын арттыра түсетін мына біз, қазақ тілінде сабақ беретін ұстаздар.

Біз осы кішкентай ғана мақалада қазақ тілінде сабақ беретін оқытушы – процессуалистердің алдында тұрған қиыншылықтардың кейбіреулерін ғана атап өтеміз.

Нарықтық экономика бүгінгі күннің талабына сай келетін, іс жүзінде кездесетін мәселелерге тәуелсіз, өз бетімен талдау жасап, олар туралы дұрыс шешім қабылдай алатын жоғары білімді мамандардың болғанын талап етеді. Заман талабына сай, маманның ғылыми теориялық білімі терең болуы қажет, өз алдында білім игеріп, оны ардайым жаңартып отыруға тиіс, жаңа технологиялар мен жұмыс әдістерін меңгеруі қажет. Біз теңдесі жоқ тездету заманында, мәліметтердің үздіксіз нығызданып қатаюы кезінде өмір сүріп жатырмыз. М. Шиман өзінің «Үшінші мыңжылдыққа» атты кітабында «Ғылымның дамуы сондай шапсаң, біз әрбір 8-8,5 жылда білімімізді жаңартып отыруымыз қажет. Сегіз жыл өткеннен кейін біздің барлығымыз сауатсызбыз, сондықтанда қайта оқуымыз керек», – дейді. Ғалымдардың айтуы бойынша

жиырманшы ғасырдың сексенінші жылдары әрбір екі жылда білім деңгейі екі есе өсіп отырса «ал тоқсаныншы жылдары ол жыл сайын өсіп отырған. Сол себепті білім беру әдістері мен нысандары кейде стандарттан тыс жаңартылып отыруы керек.

Грек мифологиясы бойынша сот төрелігінің құдайы, – Фемида, әділдік пен тұрақтылықтың символы. Сот төрелігі құдайының көздері таңылған (әділдік символы), қолында молшылық мүйізі мен таразы бар. «Сот төрелігінің құдайы бір қолына таразы ұстап, оған өлшейтіні құқық болса, ал екінші қолында ұстаған семсермен оны қорғап тұрады. Семсер таразысыз жалаңаш зорлық, ал таразы семсерсіз құқықтың әлсіздігі, дәрменсіздігі» [1].

Біз өзіміздің Академияны бітірген түлектерімізді заңдылық пен қоғамдық тәртіпті қатал сақтайтын, Фемиданың әділ қызметкерлері ретінде, бүгінгі күннің талаптарына сай келетін жоғары білікті маман ретінде көргіміз келеді.

Академияның қылмыстық құқық қылмыстық іс жүргізу кафедрасының жұмыс жасауы қазіргі кезде жаңарып жатқан оқу процесін іс жүзінде жүзеге асыруға және бүгінгі күн тәртібінде тұрған талаптармен байланыстыруға мүмкіндік береді. Барлық оқу жұмыстарын ұйымдастыру мен жоспарлау студенттердің құқық, заң жөнінде күрделі терең білім алуына, олардың өмірде кездесетін жағдайларды танып білу қабілеттілігін, еңбек дағдысын шыңдауға бағытталған. Кафедрада заң білімі жөніндегі Мемлекеттік стандарттың негізгі талаптарына сәйкес және заң туралы кейбір мәліметтерді, әлеуметтік – экономикалық мәселелерді есепке ала отырып, әрдайым оқу процесіне тиісті өзгерістер енгізіліп отырады. Оқу жоспары мен оқу процесіне жаңа тараулар мен тақырыптар, арнайы курстар, интернет жүйесіне қосылған компьютерлер, іс қағаздарын жүргізу негіздері, семинар мен тәжірибе сабақтарының жаңа түрлері-баспасөз конференциясы, дөңгелек үстел, іскерлік ойын, қылмыстық істер бойынша іс жүргізу және тағы басқа түрлері енгізілген.

Қылмыстық құқық және қылмыстық іс жүргізу кафедрасының ұстаздары, сабақты қазақша беру дегенімізді «жүре түзелетін көш» деп есептеп, етекпен тартқан қиындықтарға қарамай, қазіргі Академия, бұрынғы Фемида институты құрылғаннан бастап мемлекет тілінде сабақ жүргізіп келеді.

Содан бері кафедра оқытушыларының ұстаздық қызметтегі еңбектері айқын көрінеді.

Бүгінгі таңда біздің кафедрада оқылатын барлық пәндер бойынша орыс тілімен қатар мемлекеттік тілде жүргізіледі.

Қазақ тілінде сабақ беру тәсіліне арналған кафедра мәжілістерінде әр-уақытта сабақ беру қандай шеңберде, қандай деңгейде болуы керек деген мәселелер талқыланады. Біздің кафедра ұстаздарының пікірі бойынша, қазақ тілінде сабақ беру, өзінің оқулық міндетінен басқа, өз халқын таныту, елін құрметтеу, қазақ халқының өзіне тән ерекшеліктерін білдіру мақсатын көздейді.

Қиындық туғызын отырған кейбір мәселелерге тоқтала кетейік:

Бірінші, қазіргі уақытта қазақша сабақ беріп жүрген ұстаздар өздерінің ой-өрісіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты жұмыс жасап жүр. Олардың

сабақ беруін, сол сабақтың сапасын, кафедра, деканат тереңірек тексеріп, қадағалап отырса дұрыс болар еді.

Академияның әдістемелік Кеңесінің жұмысын жандандыру қажет. Менің ойымша, осы әдістемелік Кеңес тағайындаған сарапшылар, кафедра дайындаған лекциялар мәтініне, семинар, практикалық сабақ жүргізуге арналған жоспарларға, әдістемелік басқа да оқу құжаттарын саралап баға берулері керек. Тек сонда ғана оқу жұмыстарына қойылатын талаптардың бірізділігі қамтамасыз етіліп, қателіктерді, кемшіліктерді жоюға болады.

Тәжірибелі мамандар лекцияның мәтінін музыканың нотасымен салыстырады, ал лекция оқуды (оның естілуін) лектордың дауысынан әсем ән естілгендей әсер ету деңгейінде болу керек деп санайды.

Екінші, кейбір студенттер қазақ тілін нашар біледі. Орта мектепті, сірә, орысша бітіргендер болуы мүмкін, бірақ біздің академияда, бір жеңілдік болар деген оймен, қазақ топтарында оқып жүр.

Олар қазақша жаза алмайды, жазса да, өте нашар жазады. Қазақша сөйлеу деңгейі де сондай. «Қаз үйрек боп талтандап жүрем деп, шатын айырыптының» кебін кигендер.

Олардың ана тілінде нашар сөйлеуі, ана тілін жеткілікті білмеуі бір жағынан өздерінің кінәсі, екінші жағынан, заман ағымының салдары. Сол себепті ондай студенттерге көмектесу қажет, ана тілін игеруге талпынған қадамдарың жемісті болсын деп, ынталарын қолдау керек. Меніңше, осындай студенттерге тіл кафедрасының пайдасы тиюі керек. Тіл кафедрасы, қазақ тобында оқып жүр деп, оларға көп көңіл бөле бермейді. Академияда тіл кафедрасы шеңберінде, «Тіл және сөз өнері» – (шешен сөйлеу өнері) деген арнайы курс (пән) ашылса. Онда қазақ тілі терең зерттеліп, сөз өнері, шебер сөйлеу мәселесі үйретілсе, дұрыс болар еді. Себебі заң саласынды қызмет жасайтын адам, тек қана заңгер емес, сонымен бірге шебер сөйлеу маманы.

Көсем ойлы, тапқыр тілді, сұңқар үнді ділмар мамандар Қазақстан аумағында демократияның жандануына, темірдей берік тәртіптің, имандылықтың, ізгіліктің қанат жаюына әсер етуі сөзсіз.

Үшінші, студенттердің өз бетімен сабаққа дайындалу процесін кім қадағалайды, «самоподготовка» деген сабаққа дайындалу түрі қалай өтеді.

Бір жағынан лектордың де қабілеттілігін байқар еді.

Сонымен бірге әрбір топта кураторлар бар, олар сабаққа сирек қатысады, қазақ тілінде оқитын студенттердің білім сапасын жеткілікті қадағаламайды.

Төртінші, мемлекет тілінде жазылған, дайындалған оқулықтарды, монографиялық жұмыстарды, өзге де әдістемелік нұсқауларды, кезек күттірмей баспадан шығару қажет. Себебі қазақ тілінде жазылған оқулықтар саны өте аз, өзіміздің кітапхана да қазақ тілінде жазылған оқулықтарды сатып алуда сараңдық танытады.

Бесінші, қазақша сабақ беретін оқытушыларды, профессор Қайыржанов Елеген Естілеуович айтпақшы, ынталандыру мәселесі шешімін тапса, оларға

материалдық көмек көрсетілсе, қазақша сабақ беру мәселесінің сапасы арта түсер еді.

«Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар» – дейді, осы айтқандарымызды қорыта келіп айтатыным:

Мемлекет тілінде сабақ беру мәселесі біраз жылдар ішінде үлкен-кіші басқосуларда жан-жақты пікір алмасу болды, істеген жұмыстарымызға, жазылған әдстемелік нұсқауларға, жалпы іс-тәжірибемізге сын көзбен қарадық, алға басудың жолдарын іздедік, біраз тәжірибе жинадық.

Бүгінгі күні біраз жерге жетіппіз, ісіміз алға басын десек «кешегілердің еңбегін елемесек, бүгінгілердің көңіліне қарамасақ, ертеңгілерді қайдан қарқ қыламыз» – деген даналықты естен шығармай, білек түріп іске кірісейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Иеринг Р. Борьба за право. М., 1907.— С.17.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ ҚОҒАМДАҒЫ ҚОЛДАНЫС АЯСЫ

Шахина С.Ж.

Қарағанды медицина
университетінің доценті
филология ғылымдарының
кандидаты, доцент

Мемлекеттік тіл туралы мәселе тек бүгінгі күннің ғана емес, қазіргі қоғам өміріндегі ең өзекті мәселенің бірі екендігі баршаға аян.

Тарих тәжірибесіне көз жіберсек, ертеңіне үміт артқан ел барлық уақытта да ең алдымен тілін, сол арқылы жасалатын ұлттық рухани құндылықтарына көңіл бөлген. Халқының рухын көтеріп, тарихтың талай тайғақ асуларынан таймай өтіп, болашақтың баспалдақтарымен биіктеген қазақ халқы да тәуелсіз ел болып, көк байрағын желбіретіп, тәуелсіз өмір сүруде. Қазақ тілін мемлекеттік тіл деп жариялаған қазақ елі ұлттың мемлекетін құрып, жер жүзіне таныла бастады. Қазақпен бірге оның тілі, әдебиеті, мәдениеті мен өнері де басқа елдерге танылып, әлемдік өркениеттен өз орнын табуға ұмтылуда. Бұл тұрғыда елімізде тіліміздің қоғамдық ролін арттыру мақсатында да көптеген істер атқарылуда. Мұндай істерден өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін оқытып - үйрету мәселесі де қалыс қалмай, қазақ тілі пәні оқытушылары тарапынан да сан-салалы іс-шаралар жүргізіліп жатыр. Алайда, мемлекеттік тіліміздің қоғамдағы ролі мен оның қолданыс аясы қандай деген сұрақтар туындағанда, кімнің де болса ойланып қалатыны анық.

Дүние жүзінде халық та, соған орай тіл де көп. Неміс ғалымдарының соңғы мәліметтеріне қарағанда, дүние жүзінде шамамен 5661 тіл бар. Соның ішінде 4200-і – жеке, дербес тілдер. Ал 1400-ден астамы дами алмай қалған, бұл күнде қолданыстан шыққан, яғни өлі тілдерге айналып кеткен тілдер.

Қазіргі кезде күнделікті өмірде қолданылып жүрген, сөйлеуші халқы бар тілдер тірі тілдер деп аталады. Қазақ тілі – тірі тілдердің қатарына жатады. Кез-келген тіл адамдар үшін, өзінің ортасы үшін, яғни қоғам үшін қызмет етеді. Зерттеушілердің пікірлеріне сүйенсек, тіл дегеніміз – адамдар арасындағы пікір алысу, өзара түсінісу құралы болса, сөйлеу дегеніміз – сол тілді пайдалана білудің әр түрлі амалдары мен жолдары, тәсілдері [1,307].

Қазіргі қазақ тілінің жай-күйін байқау үшін мына бір әлеуметтік сауалнама нәтижелеріне назар аударайық. Бүгінгі таңда қазақтардың 60 пайызы үй-ішілік қарым-қатынастарда қазақша, 11 пайызы орысша, ал 27 пайызы екі (қазақша, орысша) тілде сөйлейді екен. Ал, орыс азаматтарының 0,7 пайызы ғана отбасында қазақша, 1 пайызы екі тілді қатар қолданады екен. Ал қазақтар ең көп тұратын Оңтүстік Қазақстан облысында тұратын тұрғындардың 50 пайызы ғана ана тілін күнделікті пайдаланса, Солтүстік Қазақстанда

қазақтардың 67 пайызы екі тілде сөйлейді екен. Бұған қарап, Қазақстанда тұратын басқа ұлт өкілдерінің қазақ тілін қаншалықты дәрежеде қолданатынын болжау қиын емес.

Қазақ тілін ең аз қолданатын қандастарымыз астанамыз - Астанада. Қазақ қоғамының болашақ даму бағыттарын айқындап, жол көрсетіп отыратын астанамыздағы қазақ тілінің хал-ахуалы кімді де болса ойға қалдырмай қоймайды. Билікті басқарушы, қоғамды алға апаруға жауапты адамдар, яғни басшылардың 90 пайызы, кәсіпкерлердің 68 пайызы орыс тілінде еркін сөйлеп, қазақ тілінде күмілжиді екен [2,12].

Мемлекеттік тілдің әлемдік тәжірибесіне көз жіберсек, басқаша жағдайды көреміз. Басқа тәуелсіз елдерде тұрғылықты халықтың тілі мемлекеттік тіл ретінде қоғамдық өмірдің барлық салаларында қатаң түрде қолданылады. Мысалы, Иранда парсы ұлтының үлесі халықтың үштен бірін құраса да, парсы тілі-бірден-бір мемлекеттік тіл. Мұның басты себебі – Иран мемлекеті парсылардікі, мемлекет парсылардың ұлттық мүддесіне ғана қызмет етеді.

Ойлануға тұрарлық тағы бір мысал келтіре кетейік. Қай бір жылдары Түркияның Сыртқы істер министрі Тансу Чилер Жапонияға барған ресми сапары кезінде журналистермен кездесіп, өзіне қойылған сұраққа түрік тілінде емес, ағылшынша жауап бергені үшін жапондықтар оған түрік тілінің тіл туралы заңын бұзды және Түркияның беделіне нұсқан келтірді деп кіналаған екен [2,15].

Көрші отырған Өзбекстан астанасы Ташкентте тұратын барлық ұлттар тек өзбек тілінде сөйлейді [3,8].

Осы орайда, тілдердің генеологиялық классификациясы бойынша жеке-дара топқа жататын, дүние жүзінде ешбір тілге ұқсамайтын, әлемдік 6 тілдің қатарына (ағылшын, француз, орыс, испан, қытай, араб) жатпайтын жапондықтардың жапон тілін ана тілі ретінде қабылдаушылардың саны қазіргі кездегі санақ бойынша 110 млн-ды құраса, Жапонияда осы тілді жалпы пайдаланушылар саны 150 млн-ды құрайды екен. Таңданбасқа және сүйсінбеске шара жоқ! Бұған қарап, біз сөз етіп отырған халықтың мемлекеттік тіл мәртебесінің ең жоғары мәртебе болып саналатындығын байқаймыз.

Көрші отырған Өзбекстан астанасы Ташкентте тұратын барлық ұлттар тек өзбек тілінде сөйлейді [3,8].

Келесі кезекте өзіміздің күнделікті өмірімізден мысалдар келтірмекшімін. Мұны қазіргі уақытта халық жиі баратын ұлттық , халықтық және т.б.банктердің әкелген жаңалықтары деуге болады. Атап айтқанда, кез-келген адамға банкоматтан ақша алу кезінде үш тілдің біреуін таңдау (қазақша, орысша, ағылшынша) керектігі көрсетілген. Осы орайда, тағы да статистикаға сүйенсек, халықтың басым көпшілігі, *тіпті қазақ тілін білетіндердің өздері орыс тіліндегі түймені басып*, керекті қаражатын алады екен. Анығында, мемлекеттік тілді қанша адам қолданатынын осы банктің «Банкомат» жүйесі арқылы да анықтауға болатынын көпшілік біле бермейді. Көріп отырғанымыздай, қорытындысы көңіл көншітерлік емес.

Дәл осындай олқылықтардың көшедегі қоғамдық көліктерде, қоғамдық қызмет көрсететін мәдениет ошақтары саналатын кітапханаларда, театрлар мен спорт сарайлары және т.б. көпшілік орындарда жиі қайталанатынын көзімізбен көріп жүргеніміз жасырын емес. Тағы бір мәселе-бүгінгі ғаламторда хат жазысқан жастар тілінде қолданылатын жаргондардың еріксіз таң қалдыратындығы. Тілімізді шұбарлау өз алдына, қазақша жазылған сөйлемдердің мағыналарын түсіну оңайға соқпайды. Мұның арты жаһандану үдерісінде «жасанды тілдің» қалыптасуына әкеліп соғуы мүмкін деген ойға жетелейтіндігін жасырмаймыз. Бұдан келіп, тілдік мәдениет, құзірет (языковая компетенция) деген мәселе туындайды. Мұның мағынасы тілді сырттан енген жаргон және басқа тілдің сөздерімен шұбарламай, таза сөйлеу дегенді білдіреді. Жалпы алғанда, қазіргі кезеңдегі тілдік мәдениеттің осындай жағдайда екендігін ешкім жоққа шығара алмайды. Алайда, бұл мәселені біле тұрып, ресми үлкен жиындарда сөз сөйлейтін алдыңғы ұрпақ ағалардың «қазақ тілінде таза сөйле» деген ескертуін сирек еститініміз жасырын емес.

Сөзімізді қорытындылай келе, бүгінгі қазақ тілінің келешегі үшін, мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту ісін өзімізден бастағанды жөн деп санаймыз.

Біздіңше, толғағы жеткен жайттар ретінде алдағы уақытта мынадай көкейтесті мәселелерге назар аудару керек сияқты.

Психологтардың пікіріне сүйенсек, тілдерді үйрену үшін тілдік орта керек [3,9]. Қазақстанда тұратын өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілін меңгеру онша қиындық келтірмейді. Оның себебі, біріншіден, тілдік орта бар. Екіншіден, қазақ және орыс тілдері әр түрлі семьяға жататын тілдер бола тұра, ежелден бері көрші отырғандықтан, көптен бері қарым-қатынасқа түскендіктен, қазақ отбасыларымен етене араласып, халқымыздың мәдениетін, салт-дәстүрін біліп, бірге жасасып келеді. Егер адам тілдік орта бар жерде өмір сүрсе, ол тілді тез қабылдайды. Мұндай қабылдау - өзінен-өзі пайда болатын (яғни, автоматты түрде) әдеттенген қимыл.

Ендеше психологтардың «белгілі бір тілді үйренуде лингвистикалық (фонетикалық, грамматикалық) заңдылықтарды толық біліп шығу міндетті емес, тіл үйренушінің тілді өзінен-өзі пайда болатын түрінде үйренуі дұрыс» деген пікірлері де осыған саяды.

Айналадағы адамдар тобының (ұжымының) белгілі бір тілде сөйлесуі тілдік ортаны қалыптастырып, сол тілдің қарым-қатынас құралы болу функциясын арттырады.

Жоғары оқу орындарында білім алып жатқан студенттердің де өз ортасы, тілдік ортасы бар. Білім беружүйесі екі (немесе үш) тілде жүргізілетіндіктен, қазақ және орыс тілді ортаның болуы заңдылық. Бүгінгі студент - ертеңгі маман ретінде қоғамның түрлі саласында қызмет ететін, экономикамыздың ары қарай көркеюіне атсалысатын жастар ұжымы.

Қорыта келгенде айтарымыз, бүгінгі қоғамымызда тіл үйренушінің практикалық дағдысын қалыптастырудың маңызы артып отыр.

Студенттердің аудиторияда алған білімін әрі қарай дамыту үшін олардың қазақ тілді ортамен араласып, қарым-қатынасқа түсуі қажет.

Бұған барлық мүмкіндік бар, бәрі өзіміздің қолымызда. Әсіресе, қазақ тілді студент жастарымыз өзге тілді тіл үйренушілермен қарым-қатынас жасау барысында көпшілік қоғамдық орындарда, атап айтқанда, көшеде, көлікте, университет ішінде, кітапханада, спорт алаңында, асханада және т.б. жерлерде қазақша сөйлесіп, қал сұрасып жатса, олардың қазақша сөйлеу дағдыларының қалыптасуына белгілі бір дәрежеде ықпал етіп, өз септігін тигізіп жатса, тілдік ортамыздың аясы бұдан әрі кеңейіп, мемлекеттік тіліміздің мәртебесі арта берер еді деген ойдамыз. Ендеше, бүгінгі жастардың бұл іске белсене кірісулері керек.

Сөзіміздің соңын Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың мына бір ұлағатты сөзімен аяқтаймын: «Сіздер біздің саясатымыз турал - 2025 жылға қарай қазақстандықтардың 95 пайызы қазақ тілін білуге тиіс екендігін білесіздер».

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1.Ә. Хасенов. Тіл білімі. – Алматы, 1996.
- 2.«Тіл және қоғам» № 4 (36) 2014
- 3.«Дәстүр» №1(50), қаңтар-ақпан, 2017 жыл.

КӨНЕ ТҮРКІ ЕСКЕРТКІШТЕРІ МЕН ЖЫРАУЛЫҚ МҰРАЛАР ТІЛІНДЕГІ ЭТНО-МӘДЕНИ МАЗМҰН САБАҚТАСТЫҒЫ

Ескеева М.Қ.,

Филология ғылымдарының
докторы, Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ

Белгілі бір кезеңдегі тілдің құрылымдық ерекшеліктерін, танымдық-семиотикалық, ақпараттық-кумулятивтік және коммуникативтік-функционалдық мүмкіндіктерін көрсететін жазба мұралар да ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ауыз әдебиеті үлгілері де тарихи-лингвистикалық дерек ретінде тіл иесі-халықтың дүниетанымы мен дара болмысын сипаттайды. Сондықтан түркі жазба ескерткіштері мен эпикалық-жыраулық мұраларын *тіл↔адам↔мәдениет* триадасының сабақтастығында зерделеу – жалпыадамзат өркениетіндегі түркі өркениетінің мәртебесін айқындауға септігін тигізетін өзекті мәселе.

Дыбыс жүйесін дәл бейнелейтін төл әліпби жүйесінің қалыптасуы ұзақ хронологиялық мерзімді қамтитын лингво-граммотологиялық үдеріс, сақ дәуіріне тән шағын жазу үлгілерінің табылуы да түркілердің жазба дәстүрі YI ғасырға дейін-ақ орныққанын куаттайды. Түркілердің жазба мәдениетіндегі «тасқа қашау дәстүрі» ежелден келе жатқан граммотологиялық амал екенін ауыз әдебиеті үлгілерінің мазмұнынан да аңғаруға болады. Мәселен, Алпамыс батыр жырында:

Ақ шатыр мен көк шатыр,
Баратын тура жол жатыр.
Аяғының астында,
Тақтай тастың бетінде,
Жазылған **таста хат** жатыр.
Хатқа бала қараса,
Іші толған тамаша,
Талай-талай кеп жатыр...
Тасқа қалам басады,
Алпамыс деп ат жазып,
Өзінің атын қосады.

(АБ,24-25), - деген шумақтар кездеседі. Жол жүріп келе жатқан Алпамыстың тасқа жазылған хат тауып алуы, тасқа жауап жазып қалдыруы «тасқа жазу дәстүрі» түркілердің әлеуметтік өмірінде кеңінен қолданыста болғанын дәйектейді. Тасқа қашап жазу біріншіден, түркілердің жартылай көшпелі өмір салтына байланысты болса, екіншіден, олардың ақпаратты ұзақ мерзімге жеткізу мақсатын көздеген саналы шешімі.

Уақыт көшіндегі белгілі бір этностық қауым ұрпақтарының рухани-мәдени даму деңгейлері олардың жазба тілінен ғана емес, ауызша тілінен көрініс тауып отырады. Әрбір ұрпақтың өзіндік ерекшеліктерімен қатар стереотиптік қалыпқа түскен көне белгілердің сақталып отыруы ауызекі тілдік койненің ақпараттық әлеуеті мен әмбебаптық сипатын көрсетеді. Ауызекі тілдің әмбебаптық сапасы жазба тілдің құнарлы да бай болуына, ұрпақ санасына сіңімді болуына қызмет етеді. Ежелгі түркі тайпаларының шешендік дәстүрімен сабақтастықта дами отырып, өмірлік тәжірибеден сұрыпталып, қорытылған, ортақ қолданыстағы ауызша әдеби тілі көне түркілердің жазба тілінің қалыптасуына негіз болғанын қазіргі түркі ауыз әдебиеті үлгілері, тарихи-шежірелік дастандар тілі дәйектейді.

Жазу мәдениеті үздіксіз жалғасып отырған халықтар өздерінің әдеби тілін жазба тілмен тікелей байланыстырады. Орыс әдеби тілі жайлы А.И. Горшков “әдеби тіл - жазба тіл, сол жазу, жазба әдебиет арқылы жалпы халықтың тілдің өңделген стильдік тармақтары қалыптасады, жазусыз әдеби тіл болмақ емес” [1,14] деген пікір айтады. Ал жазба дәстүрі белгілі бір қоғамдық-әлеуметтік себептерге байланысты тарихи желісін үзіп алған, ауыз әдебиеті бай түркі халықтарының әдеби тілін тек жазба тілмен ғана шектеуге болмайтыны белгілі. Қазақ ғалымы М. Балақаев жазба әдебиет арқылы тіл байлықтары, оның құрылысы, сымбаты қалыпқа түсіп екшелетінін көрсете отырып, сөйлеу тілінің де әдеби түрі болатынын атап айтады [2,11].

ҮІ-ІХ ғасыр түркі жазба тілінің деректері көне түркілік ауызша койне негізінен екі тілдік бастаулардың - оғыздық және қыпшақтық бастаулар аралығында қалыптасқанын көрсетеді. Түркілердің руникалық жазуының пайда болуы мемлекеттік бірлестіктердің құрылуына байланысты ауызекі тілдің белгілі дәрежеде әдеби норма құқықтарына иеленуіне, ресми-мемлекеттік тіл дәрежесін алуына ықпал етті. Көне түркі жазбаларының тілдік деректері көрсеткендей, көне түркілік қоғамның жалпы жазбаша әдеби тілі көлемді Орхон ескерткіштерінде кеңінен көрініс тапқан стилистикалық тұрақтылық сапасымен сипатталады. Түркі руникасының қалыптасуымен бірге пайда болған түркі жазба дәстүрі жыл өткен сайын сұрыпталып, ауызша тілдің ерекшеліктерін қамти отырып, Еуразия құрлығының кең-байтақ аумағын алып жатқан суперэтнос – түркілердің барлық ру-тайпаларына ортақ, жалпыхалықтық жазба тілге айналды.

Орхон-Енисей мұраларының жанрлық сипатын поэзиялық туынды ретінде айқындаушы көзқарастар да бар екені белгілі (И.В Стеблева т.б.). Әйтсе де, ескерткіштер мәтініндегі сөйлемдердің қара сөзбен жазылғанын аңғару қиын емес. Бұл жөнінде Қ. Өмірәлиев “Орхон ескерткіштерін “түркі поэзиясы” деп тану – бізге жеткен дүниені түркі халықтарының сөз мәдениетінің басы деп түсінуден туған қате пайымдаулар. ”Күлтегін”, Тонукук” – поэзия да, творчестволық өлең-жыр да емес. Олар, жұрт айтқандай поэма да емес, түркі қағандары мен батырларының ерлік жорықтарын баяндайтын көркем тарихи шығарма, баяндау үлгісіндегі тарихи әңгіме” деген көзқарасын білдіреді [3,21-

22]. Көне түркі жазбалары мен қазақтың жыраулық мұралары жанрлық тұрғыдан ажыратылғанымен, тілдік ұжымның саналы әрекетінің нәтижесінде қоғамдық салада жинақталған дүние-әлем туралы білім қорын сипаттайтын мәдениетанымдық-ақпараттық қызметі бір арнаға тоғысады. Соған орай көркем де бейнелі тілдік жүйеге құрылған стильдік қолданыстары да сәкес келіп жатады. ҮІ-ІХ ғғ. түркі жазба ескерткіштері мен ХҮ-ХҮІІІ ғғ. жыраулар поэзиясындағы дүниетанымдық сабақтастық ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, ұласып жатқан тілдік сананың әлеуетімен өлшенеді. Осындай тілдік дәстүр жалғастығын герман руналық жазбалар тілі мен гомер поэзиясының эпикалық дәстүрінен, көне орыс эпосы мен ежелгі орыс жылнамалары тілінен де аңғарылатыны белгілі.

Орхон ескерткіштерінің де, жыраулық мұралардың да негізгі идеясы – қағандардың немесе қазақ хандарының іс-әрекеті арқылы халықтың санасын оятуға, түркі халқының немесе қазақтардың елдігін, бірлігін сақтауға, қасиетті жер-суын немесе туған елін қадірлеуге, тәңірлік дүниетанымның немесе ислам дінінің ұстанымдарын сақтауға бағытталады. Ескерткіштер тілінде *Тәңір* теонимі қатысатын дайын формулалық сөйлемдердің жиі қолданылуы көне түркілердің діни дүниетанымының беріктігін, өмірлік ұстанымдарының айқындығын сипаттайды. Ислам дінінің орнығуына орай жаратушы ие – *Тәңір* атауын арабтық *Алла*, парсылық *Құдай* теонимдері ығыстырғанымен қазақ халқының лексикалық қорында «*Тәңірі жарылқасын*», «*Тәңірдің қолында*», «*Тәңірі жаратқан пенде*», «*Тәңірдің сыйы*», *Хан Тәңірі*, *Тәңірберген* т.б. тәрізді *täñir* теонимі арқылы жасалған тіркестер мен оралымдардың, антропонимдер мен топонимдердің сақталуы Тәңірлік танымға негізделген дүниетанымның іздері қазақтар санасынан да берік орын алғанын көрсетеді. Қазақтар ұғымында да Тәңір - Құдіретті Күш. Шалкиіз жыраудың (1465-1560 ғғ.):

Батыр болмақ сойдан-дүр,
Жалаңаш барып жауға ти,
Тәңірі өзі біледі,

Ажалымыз қайдан-дүр(ОҒЖ,127) - деген өлең шумақтарының мазмұны да қазақ танымындағы Жаратушы ие формуласын *Ақиқат ↔ Тәңір ↔ Құдіретті күш* моделі құрайтынын көрсетеді. Құдіретті күш – Тәңір тарту еткен қайрат-күш пен ақыл-парасатты, адами қасиеттерді сақтау, қадірін білу – адамның жердегі өмірінің мәнін, басқа тіршілік иелерінен артықшылығын сипаттайтын мазмұнын құрайды. Ежелгі түркілердің Тәңірлік идеясы ислам дінінің ғылыми-ақиқаттық негіздерімен үйлесімділікпен ұласып, қазіргі мұсылман-түркілердің діни дүниетанымының арқауына айналып отыр. Қазақ әдебиетіндегі «Зар заман» ағымының көрнекті өкілі – Мұрат Мөңкеұлының:

Жалғаншы фәни заманда,
Топырақтан жаратқан
Осы бір жүрген адамды,
Асырап, сақтап өсірген
Бір жасаған Құдайым

Он сегіз мың ғаламды (ОҒЖ,235)

- деген өлең жолдары да қазақтың діни дүниетанымындағы Тәңірліктің іздері мен Ислам дінінің ұстанымдары бір арнаға тоғысып, адамзат пен он сегіз мың ғаламның жаратылысы жайлы қазақи көзқарас қалыптасқанын сипаттайды. Көне түркілер өлімді ешбір адам баласы қашып құтыла алмайтын ақиқат ретінде таниды: *Öd teñri jasar, kisi oylı qop ölgeli törimis*. «Уақытты Тәңірі жасар, адам баласының бәрі өлгелі туған» КТү. 50 (Айд.І, 182). Дүниенің жалғандығы мен Алланың құдіреті жайлы:

Өлімнен құтылмассың қашсаң-дағы,
Атадан арыстан туып ассаң-дағы,
Аллахтан шыныменен жарлық келсе,
Жұлдыз да жерге түсер аспандағы (ОҒЖ, 167),

- деп Шал ақын жырлағандай “Өзекті жанға – бір өлімнің” ақиқатына мойынсұну қазақтар танымынан да берік орын алған. Қазақ мәдениетіндегі жоқтау айту дәстүрі, ата-бабаны қастерлеп, оның аруағын құрметтеу үрдісі де көне түркілерден жалғасып келе жатқан халқымыздың ежелгі салты. Арнайы айтылатын жоқтау сарыны да түркілік саз өнерінің бастау-көздерін құрайды.

Жалпыадамзаттық танымның әртүрлі табиғи және әлеуметтік-қоғамдық үдерістерге сай дамып, сараланып, даралануы, этностық/ ұлттық сипаттың қалыптасуына алып келеді. Барлық халықтың дара өмір-салтын, тұрмысын, мәдени-рухани құндылықтарын қалыптастыратын да, дербес ел ретінде еңсе көтеріп, өрлеу мен дәуірлеуіне демеу болатын да - ұлттық дүниетаным мен ұлттық тілдік сана. Ұлттық дүниетаным мен ұлттық тілдік сана - ұлттық

рухтың қайнар көзі, ұлттық рухтың беріктігі – мақсат-мүдделердің мүлтіксіз орындалуының, халық болашағының кепілі.

Ескерткіштер тілінен көрінетін дүниетанымдық ерекшеліктердің бірі - көне түркілердің саяси-әлеуметтік өмірінің тұрақтылығын қамтамасыз етудегі қағанның орны мен қағанға қойылатын талаптар: *Inisi ečisinteg qilinmaduq erinč. Oylı qañynteg qilinmaduq erinč. Biligsiz qağan olurmıs erinč. Jablag qağan olurmıs erinč* «Інісі ағасындай болмады. Ұлдары әкесіндей болмады. Біліксіз қағандар отырған еді. Әлсіз қағандар отырған еді» (КТү). Мәнмәтін мазмұны ел билеуге қыры жоқ қағандардың таққа отыруы халықтың елдігінен айрылып, азып-тозуына алып келетінін сипаттай отырып, қағандардың ел алдындағы жауапкершілігінің маңыздылығын меңзейді. Ел билеуші бектер мен билерге қойылатын басты талап – жауапкершілік мәселесі XIX ғасыр қазақ поэзиясында да кеңінен орын алған, мысалы ел басқару ісіндегі әділетсіздіктер мен ата қонысынан айрылған бұқараның ауыр халін ашына жырлаған, Дулат Бабатайұлының (1802-1871):

Би мен бектің сәні жоқ,
Елін қорғай алмаса,...
Ыстығына күймесе,
Суығына тоңбаса;
Батырлықтың сәні жоқ,

Түн ұйқысын төрт бөліп,
Толғаулы найза қолға алып,
Сары садақ асынып,
Ұлын қорып жауынан,
Тұтамдап оқ жонбаса(ОҒЖ, 175),

– деген өлең жолдарындағы; Мұрат Мөңкеұлының (1843-1906) Патшалық Ресейдің отаршылдық саясатына байланысты, басына қиыншылық түсіп, ата қонысынан ығыстырылған қазақ халқының мұң-мұқтажын сипаттайтын:

Бес қаруын белге ұрса,
Ат үстінде күн көрсе,
Арып-ашып шөл көрсе,
Темір қазық жастанып,
Қарындас үшін қан жұтса –
Ол ер жігітке жарасар(ОҒЖ, 236)

– деген жыр шумақтарындағы негізгі идея ескерткіштер мәтініндегі мазмұнға сәйкес келеді. Бір-біріне жақсылық жасау, игілікті іс істеу түркі болмысына тән қасиеттердің бірі: *türük bodun ücün tün udımadım, küntüz olurmadiм* «түрік халқы үшін түн ұйықтамадым, күндіз отырмадым» КТү. 26,27 (Айд.І,176); *qizil qanım tökti, qara terim jügürti, içig-kuçig bertik* «қызыл қанымды төктім, қара терімді ағыздым, күш-қуатымды да бердім» Тон. 51, 52. (Айд.ІІ,113). Түркі қағандары мен олардың кеңесшілерінің, қолбасшылардың ел алдындағы, ұрпақ алдындағы жауапкершілікті терең ұғынғанын ескерткіш мәтіндерінен айқын аңғарамыз: *Bir kisi jañılsar oyuşı budunı biçükiñe tegi qıdmaz ermıs* «Бір кісі жаңылса, руы, халқы тұқымына дейін қалмас еді» (Айд.169) Көне түркілердің жаугершілік өмірі тек жеңістерден тұрмағаны, ірі жеңілістерге ұшырап, елдігінен айрылып, тіпті бодандыққа ұшыраған кездері де болғаны белгілі. Мұндай сәтсіздіктерді де бұрмаламай тасқа қашап қалдырып отырған: *Tabyaç bodunqa beglik urı oylın qul qilti. Silik qiz oylin küñ qilti. Türük begler türük atin [itti]. Tabyaç[iy] begler tabyaç [atın tutupan. Tabyaç qayanqa kürmıs.* «Табғач халқына бек ұлдары құл болды. Сүліктей қыздары күн болды. Түрік бектері түрік атын жойды. Табғачшыл бектер табғач атын тұтынып, Табғач қағанға бағынды» (Сартқ.,193-198). Бұл сөйлемдер арқылы көне түркілердің өкініші сипатталғанмен, түпкі мақсат – болашақ ұрпақты ата-баба қателігін қайталамауға үндеу идеясы. Сөз қолданысы мен мазмұны жағынан сәйкес шумақтарды қазақтың батырлық жырларынан кездестіреміз. Мысалы, «Алпамыс батыр» эпосындағы Тайшық ханның түсін сипаттайтын жолдар:

Бір арыстан өзіме
Шабатұғын көрінді...
Алатұғын көрінді,
Қойнымда жатқан жарымды.
Айдарлымды құл қылды,

Тұлымдымды тұл қылды (АБ,40)

ҮІ-ІХ ғасыр түркі жазба мұралары мен қазақ эпостарындағы, жыраулық дәстүріндегі мұндай сабақтастықтар көнетүркілер мен қазақтардың танымдық әлеміндегі *жаратқан ие, өмір, өлім, ұрпақ алдындағы, ел алдындағы жауапкершілік, адамгершілік, жау, жеңіліс* т.б. ұғымдарының таңбалануы да, тілдік бірліктер арқылы объективтенуі де бірдей екенін көрсетеді.

Адамзат коммуникациясының универсалды құралы саналатын тіл (ауызша/жазбаша) белгілі бір әлеуметтік ортаның болмысын бейнелей отырып, қоғам мүшелерінің өзара сұхбаты мен қарым-қатынасына бағышталады және ұрпақ сабақтастығы мен дәстүр жалғастығын қамтамасыз етеді. Көне түркі жазба ескерткіштері мен қазақ халқының фольклорлық-эпостық мұраларында, жыраулық дәстүрінде орын алған дүниетаным сабақтастығының тіл арқылы айқын таңбалануы да таңбалар жиынтығынан тұратын тілдіңәлеуметтік сұхбат пен қарым-қатынасқа негізделген функционалдық-коммуникативтік мәні мен тілдік таңбаның рухани-мәдени-онтологиялық мазмұнының тығыз байланысын сипаттайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Горшков А. И. История русского литературного языка. –Москва: Наука,1965. –204 с.
2. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту. – Алматы: Мектеп, 1989. –96 б.
3. Өмірәлиев Қ. ҮІІІ – ХІІ ғасырлардағы көне түркі әдеби жазба ескерткіштері. –Алматы: Ғылым, 1985. –128.

Шартты қысқартулар:

- АБ Алпамыс батыр. – Алматы: ҚазССР ҒА баспасы, 1961.–565 б.
Айд.І Айдаров Ғ. Күлтегін ескерткіші. – Алматы: Ана тілі, 1995.–232 б.
ААйд.ІІ Айдаров Ғ. Тоникуқ ескерткішінің тілі (ҮІІІ ғасыр) – Алматы: Қазақстан, 2000. – 120 б.
КТк Күлтегін кіші жазба
КТү Күлтегін үлкен жазба
ОҒЖ Он ғасыр жырлайды. –Алматы: Дәуір, 2006. – 408 б.
Сартқ. Сартқожа Қ. Орхон мұралары. – Астана: Күлтегін, 2003. –392 б.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ТЮРКО-КИТАЙСКИЕ КОНТАКТЫ

Шаймердинова Н.Г.

Евразийский национальный университет
им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика
Казахстан, доктор филологических наук,
профессор кафедры тюркологии

Абилкасым Максат

Евразийский национальный университет
им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика
Казахстан, магистрант 2 курса, кафедры
тюркологии

Аннотация

В статье рассматриваются истоки формирования средневековых этносов и культур; становление и развитие древнетюркских и китайских этносов и археологических культур, подготовивших основу генезиса китайских и тюркских народов средневековья.

Annotation

In the article we consider origins of the formation of medieval ethnoses and cultures are; formation and development of ancient Türkic and Chinese ethnoses and archeological cultures, which made the basis for the genesis of Chinese and Turkic peoples of the Middle Ages.

Ключевые слова: этнокультура, торговые, китайская хроника, археологические, эпиграфические, социально-культурные.

История и культура тюрков на протяжении многих столетий развивались в тесном взаимодействии с восточными и западными цивилизациями. Китайские, тюркские, монгольские, иранские и арабские древние и средневековые письменные памятники являются ценными источниками для изучения тюркской государственности и их этнополитической истории. В современную эпоху все большее значение для правильного понимания сложных исторических процессов, происходивших и происходящих в обширном регионе Евразии, имеет разработка проблем историко-культурных взаимосвязей тюрков с древности и по настоящее время. Тюрко-китайские контакты имеют многовековую историю культурно-гуманитарного сотрудничества. Наиболее мощное его проявление относится к средним векам, когда пышного расцвета достиг обмен посольствами и торговыми караванами

по Великому Шелковому пути. Цивилизационно-культурное взаимодействие и взаимовлияние тюркских народов с Китаем не прерывалось и в период появления многочисленных государств, созданных предками народов, которые издревле обитали в современных районах Северного и Западного Китая. Открытие морских путей в Китай мало повлияло на значение его сухопутных маршрутов в регионе. Об этом свидетельствуют конные и чайные рынки XIV-XVI веков. При последнем феодальном государстве на территории Китая, созданном маньчжурской династией, вновь возобновились контакты с тюркским народом. Кочевники получали шелк, мату, чай, слитки серебра, бумагу, тушь для письма и личных печатей, другие предметы роскоши из Китая и его новых пограничных территорий. Чай и рис все шире стали входить в рацион их питания. Современные транспортные коридоры «шелкового пути» нашей эпохи могут обеспечить торгово-экономические, социально-культурные и культурно-цивилизационные контакты. *Цинский* император *Цяньлун* вовремя принял предложение казахских предводителей - *Абылай хана*, *Абильфеиз хана* и *Кабанбай батыра*, и открыл сначала в *Урумчи* (с 1757 года по 1765 год), затем (с 1765 года) в *Кульдже* и *Тарбагатае* ярмарки под названием «шелк в обмен на коней». Уникальные сведения, написанные *Чуньюань Циши-и* с одной стороны, показывают, что в то время скотоводческое хозяйство тюркского народа процветало, и открытие внешнеторгового рынка было вынужденным шагом, а с другой стороны, межгосударственные торговые отношения с Китаем дали возможность тюркскому народу в скором времени в изобилии приобрести китайские шелка и другие изделия.

Обнаружены документы о дипломатических отношениях: тюрко-китайских послов, приехавших в Пекин к *Богда Еженхану*, о награждении их грамотами, о тюрко-китайской торговле, документы о быте, традициях тюркских народов. Главными источниками по ранней истории народов Евразии на Востоке стали китайские хроники: подобно античным авторам, описывавшим скифов и сарматов, китайские историки оставили описания быта и нравов «северных варваров» [1,53]. О культуре племен и народностей в период раннего средневековья (VI – XII вв.), сообщают письменные, археологические и эпиграфические (надписи на надгробных камнях) источники. Но контакты эти были односторонними: они прослеживаются только по материалам таежных поселений *хэнтэйской культуры*, в плиточных могилах такие свидетельства практически не обнаруживаются. Тюрки-ашина смогли в VI в. подчинить себе часть другого объединения тюркоязычных племен — теле (огузов) — и восстали (552 г.) против *жуэжан-аваров*. Расширение территорий тюрков привело их в соприкосновение с согдийцами, активными и влиятельными купцами той эпохи. Были обнаружены саркофаги согдийских предводителей *Анцзя*, *Йухунга (Шаньси, Шэньси)* с картинами их приема у тюркского правителя, стэлы с согдийскими надписями (Монгол-Куре, Синцзянь, КНР), повествующими о великих победах тюркских каганов. Согласно китайским источникам, правитель *тугю* потребовал у кагана *жуэжан*

руки его дочери, но тот заносчиво назвал его «простым кузнецом» («плавильщиком железа»), после чего и началась война [2]. Презрительное отношение к покоренным и враждебным народам как к своим слугам и рабам характерно было для господствующих этносов раннесредневековых государств: первопредок самих *жужан* в китайских источниках именовался рабом [3,74].

Проблема этнокультурных контактов с некитайскими народами, проживавшими на территории Китая в период раннего средневековья, выявляет важную особенность китайской цивилизации, заключающуюся в том, что все привнесенные извне элементы постепенно адаптируются, китаизируются и становятся элементами собственно китайской культуры. С другой стороны, например, правление *сяньбийцев*, как и других степных народов, вторгавшихся на север Китая, оказало существенное воздействие на формирование единого китайского этноса в период раннего Средневековья. Впитав в себя инородные компоненты, восприняв многие первоначально чуждые ей элементы культуры, общность древних китайцев не могла не претерпеть существенных изменений. Китайский этнос начала II тыс. уже значительно отличается от своих прямых предков ханьского периода. По китайским хроникам восстанавливается процесс формирования тюркской суперэтнической или метаэтнической общности. В передвижения на востоке Евразии были вовлечены позднегуннские тюркоязычные племена, переселившиеся на территорию северо-западного Китая, но вытесненные оттуда в Турфанскую котловину на отроги Тянь-Шаня. Там они смешались с ираноязычными тохарами и, видимо, восприняли от них родовое имя ашина. Важнейшей особенностью сложившейся этнополитической ситуации было то, что независимо от каких бы то ни было субъективных моментов, государственно-политическое объединение Северного Китая обеспечило объективные условия и возможности для наиболее тесного взаимодействия и постепенного культурного объединения различных народов империи на основе более древней и высокоразвитой китайской культуры.

Китайская культура хотя и перенимала отдельные элементы культур окружающих народов, но так оптимально адаптировала их к собственной среде, что уже через короткое время они становились частью китайской традиции. Особенности китайской цивилизации, проявившейся в сфере этнокультурных контактов с некитайскими народами на территории Северного Китая в эпоху средневековья, которая состояла в том, что все привнесенное извне постепенно китаизировалось. Сама китайская культура хотя и перенимала отдельные элементы культур окружающих народов в процессе взаимодействия, но так оптимально адаптировала их к собственной среде, что через короткое время они становились уже частью китайской традиции.

Наиболее развитые из кочевых народов севера Восточной Азии (в частности сунну) в последние века до нашей эры устанавливали с Древним Китаем постоянные контакты, благодаря которым у них появилась возможность получать такие продукты земледельческого производства и ремесла, как зерно, вино, ткани, лаковые изделия. Начиная с VI в. в Китае

прослеживается интенсивное культурное взаимодействие с тюркскими народами. Важным показателем интенсивности контактов и распространения языка тюрков среди китайцев является составление в *танскую* эпоху[4] тюркско-китайского словаря [5, с.191]. Политическое влияние каганата на востоке было настолько сильным, что правители Северного Китая (Северное Ци и Северное Чжоу) ежегодно платили тюркскому кагану дань-100 тюков шелковой ткани. Стремясь овладеть богатствами оседлых племен, тюрки двинулись в Среднюю Азию. Поход тюрков на запад возглавил младший брат Бумын-кагана-Истеми. К 555 году тюрки захватили земли до Аральского моря. Наиболее опасным противником было государство эфталитов («белые гунны»). После смерти Бильгэ в 734 г. инициативу в регионе перехватили племена киданей и кумоси, обратившихся за помощью к Китаю. Серией военных походов племена кумоси, киданей и туциши нанесли непоправимый урон военной мощи Восточно-тюркского каганата в 735 – 736 гг., что привело к утрате его статуса региональной военной силы и росту внутренних противоречий. В результате дальнейшего ослабления каганата в нач. 40-х гг. из его подчинения вышли племена уйгуров, басими и гэлोलу. Они создали альтернативный политический центр во главе с каганом из племени басими, поддержанный Китаем, главную роль впоследствии в котором стали играть уйгуры и образованный ими Уйгурский каганат (745 – 840).

В период правления династии Тан (618-907 гг.) был достигнут синтез политических культур, который стал основой стабилизации китайского общества. Многие черты управления танской империей сформировались под влиянием политической практики некитайских государств в период 220-581 гг. и были привнесены тюрками. Важнейшим результатом миграций кочевников было распространение двуязычия. Однако правильное усвоение языка нового места обитания оказалось уделом лишь немногочисленной верхушки. Большая часть инокультурных народов могла изучать китайский язык на слух и пользоваться им по собственному разумению в условиях, когда китайское население в местах их проживания зачастую составляло меньшинство. Такая ситуация не могла не привести к возникновению креолизованных вариантов китайского языка. Известно, что именно тюркские народы в эпоху Тан были главными поставщиками лошадей. В первые годы правления этой династии китайский принц лично явился в ставку к тюркскому кагану с богатыми дарами и получил в ответ табун лошадей. С середины VIII в. на рынке коневодства главенствовали уйгуры. В последние десятилетия VIII в. цена уйгурской лошади составляла сорок штук китайского шелка. Вдоль китайских маршрутов Великого шелкового пути жили в прошлом и живут в настоящее время десятки разных народов, говоривших и говорящих на разных языках и использовавших разные виды письма. По Великому шелковому пути в Китай пришли буддизм и ислам, иудаизм и манихейство. Более двух тысяч лет назад был проложен Великий шелковый путь, по которому китайский шелк вышел на «международный рынок» того времени. Разветвленные сети караванных дорог

пересекали Европу и Азию, протянувшись от Средиземноморья до Китая и служа в эпоху древности и средневековья важным каналом торговых связей и диалога цивилизаций Востока и Запада. Наиболее протяженный и, по сути, магистральный участок шелкового пути проходил через территории Центральной Азии. Именно здесь зародились контакты и связи Китая со странами Центральной Азии.

Великий Шелковый путь - одно из наиболее значительных достижений в истории мировой цивилизации. Разветвленные сети караванных дорог пересекали Европу и Азию от Средиземноморья до Китая и служили, в эпоху древности и средневековья, важным средством не только торговых связей, но и являлись культурно-экономическим мостом между Востоком и Западом, соединявшим народы в их стремлении к миру и сотрудничеству.

Шелковый путь оказал огромное влияние на формирование политического, экономического, культурного устройства стран, через которые он проходил. Вдоль всех его маршрутов возникали крупные и малые торговые города и поселения. Особенно испещренной караванными путями была Центральная Азия. Ее города - Мерв, Самарканд, Бухара, Термез, Хива, Отрар, Туркестан, Тараз, Испиджаб, Суяб, Баласагун, Ош, Узген и другие, были не только торговыми центрами, но и центрами науки и культуры. Отрар - родина великого ученого и философа средневековья Абу Насра ибн Мухаммеда, вошедшего в историю под именем Аль-Фараби. Эти артефакты показывают тесные взаимоотношения тюрков с китайцами. На территории КНР обнаружены многие археологические и эпиграфические памятники по истории и культуре тюрков-номадов. Среди них Мавзолей Юйхун. Открыт и изучен в 1991 г. в провинции Шаньси в г. Тайюань. В комплексе захоронен Юйхун и его жена. Над комплексом воздвигнут стела с китайскими надписями и датой захоронения - 592 г. н. э. Юйхун, тюркского происхождения являлся чиновником Жужаньского времени. На каменных стенах в виде барельефа изображены сюжеты о хозяйстве, вероисповедании и жизни тюрков того времени. Процесс национального возрождения сопровождается не только повышенным интересом в тюркской истории, но и возрождением собственных традиций и обрядов.

Следовательно, сравнительный анализ тюрко-китайских контактов в эпоху средневековья, позволяет исследовать особенности этнокультурного развития, а также процессы устойчивости или изменчивости исторических и культурных традиций, их степень сохранения различными группами языков своих этнокультурных особенностей.

Как отметил президент Республики Казахстан Н. Назарбаев в выступлении в Евразийском университете: «Казахстанско-китайские отношения сейчас вступили в новый этап развития. Казахстан является крупным региональным соседом КНР, оказывающим значительное влияние на ситуацию в приграничных с Китаем районах. Китай и Казахстан имеют общие горы и реки, а наша дружба - глубокие корни. КНР и Казахстан тесно связаны

историческими, национальными и культурными традициями, перспективы сотрудничества между КНР и Казахстаном в области просвещения, изучения национальной истории и защиты традиционных культур являются широкими.

Список использованной литературы

1. Бартольд В.В. Новые исследования об орхонских надписях. // Сочинения. - М., 1968, Т. 5.
2. Васильев В.П. Китайская надпись на орхонских памятниках в Кошо-Цайдаме и Карабалгасуне. // СТОЭ, 1897, вып. III.
3. Кляшторный С.Г. Тоньюкук-Ашидэ Юаньчжэнь. // Сб. науч. трудов, Тюркологический сборник. - М., 1966.
4. Малявкин А.Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии. – Новосибирск, 1989.
5. Древнетюркский словарь. - Л., 1969.
6. Мэн Фанжэнь, Чжао Сюнь, Гэн Юйкунь. Гаочан бихуа дзии (Собрание настенной росписи из Гаочана). – Урумчи, 1995.
7. Радлов В.В., Мелиоранский П.М. Древнетюркские памятники в Кошо-Цайдаме. – Сборник Трудов Орхонской экспедиции. - СПб, 1897, IV.

УДК 82-2

ДРЕВНЕТЮРКСКАЯ ОНОМАСТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА АНТРОПОНИМОВ В «КНИГЕ МОЕГО ДЕДА КОРКУТА»

Мусабеков Е.А.

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Республика Казахстан, полковник, кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права

Мусабекова У.А.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан, подполковник, кандидат филологических наук, доцент кафедры тюркологии,

Аннотация

Статья посвящена антропонимам, встречающимся в древнетюркских памятниках. На основе древнетюркской антропонимии, был сделан анализ имен в памятнике «Книга моего деда Коркута». Представлены основные категории имен в древнетюркской антропонимии.

Annotation

This article is devoted to the Anthroponyms of the ancient Turkic monuments. On the basis of the ancient Turkic anthroponyms was made name analysis in "The Book of dede Korkut". It presents the main categories of names in ancient Turkic anthroponomy.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, дед Коркут, древнетюркская общность, этнокультурная система.

Ономастика - это совокупность собственных имен в языке. Система ономастики любой этнокультурной общности не является замкнутой, изначально данной или неизменной. Она претерпевает различные изменения под влиянием, прежде всего экстралингвистических факторов, происходит значительная, а иногда и полная смена ономастического материала. Для тюркского мира особый интерес представляют материалы ономастики древнетюркского периода, а именно, VII – XII вв. Именно к этому моменту сформировался окончательно основной ономастический пласт, в дальнейшем

он претерпевал лишь незначительные изменения и продолжает функционировать в настоящее время.

В древнетюркской ономастической системе особое место занимает антропонимия — совокупность антропонимов, то есть имен собственных, даваемых человеку или группе людей. К антропонимам относятся личные имена, отчества (в тюркской культуре не распространены), фамилии (в образцах литературных произведений не распространены), мононимы (имеют широкое распространение в литературе), псевдонимы, крептонимы. Антропонимы наиболее широко раскрывают и позволяют понять и хронологически зафиксировать исторические события, так произошло с именами правителей хунну. Тюркологам-историкам языка хорошо известен факт о том, что расшифровка древнетюркской руники начиналась с прочтения антропонимов, зафиксированных в двуязычных китайско-тюркских памятниках [1,26]. Имена всегда имели невероятно большое значение. «Имя рождалось как словесное отражение обычаев, нравов, религиозных ритуалов и их предметных атрибутов. Имя не только имеет функцию обозначения индивидов для удовлетворения практической необходимости общения в пределах определенных социумов, но и сложным образом отражает, фиксирует состояние их культуры» [2].

Антропонимы, в сравнении с другими именами собственными, несут значительную социальную функцию, определяют идентификацию личности. «Более того, для древнего общества было характерно также и достаточно четкое противопоставление круга людей, связанных между собой кровнородственными отношениями, другим аналогичным микроструктурам. Так, отдельные роды в племени имели определенные имена или группы имен, которые во всем племени могли принадлежать только им» [3, с.37]. Эту особенность можно проследить во многих образцах литературных произведений, если подробно рассмотреть антропонимы. Имя является некой стратегией, в результате которой человек идентифицирует себя в обществе. Также имя выступает в роли социолингвистического знака, отражающего исторический опыт, закономерность и тенденции развития в этнокультурных традициях социума. Все это фиксируется в произведениях, как устного народного творчества, так и отдельных известных авторов.

В современном мире социологи систематически проводят исследования подобного рода, ведут переписи и проводят статистический анализ с целью определения влияния различных экстралингвистических факторов, а именно их можно назвать решающими, на выбор имени. Эта информация служит для подробного изучения различных сфер жизни народа, одни формы сменяют другие, ряд имен используется значительно чаще прочих в разные периоды времени. Случается так, что одно имя имеет несколько дивергентных форм. Такие изменения происходят в результате переводов, переписи текста, особенностей того или иного тюркского языка. Необходимо упомянуть о том, что в ономастике у имени различают основу и формант. У антропонимов

соответственно можно выделить - антропоосновы и антропоформанты. [4,с.56]. Примером антропоформанта является широко известное *ай*, этот слог можно встретить как в мужских, так и в женских именах. Популярный антропоформант мужских имен - *бек*. Его нельзя путать со словом, используемым для того, чтобы подчеркнуть уважение.

«Мифологическому сознанию свойственно понимание имени как некоей внутренней (глубинной) сущности или же того, что вкладывается, налагается и 'этот архаический «реализм» предполагает, в конечном счете, тождество имени и формы, т.е. природы носителя данного имени» [5].

Таким образом, давая имя новорожденному, предполагается угадать в его характере будущие черты, а также, имя должно стать своеобразным напутствием или пожеланием. Для антропонимической системы тюркского мира характерна многоименность членов общества, распространена традиция получения нового имени при смене статуса и места в общественно-политической системе. Далее мы подробно рассмотрим антропонимы в «Книге моего деда Коркута», но интересную деталь повествования можно отметить уже на этом этапе написания нашей работы, после совершения первого подвига или значительного поступка, характеризующего героя повествования, народ или родители призывают Коркут-ата, чтобы он дал новое имя юноше. В некоторых случаях героя просто называют юношей, до момента пока ему не будет дано имя Коркут. Так же и в рунических памятниках часто можно встретить описание факта получения геройского имени - *er ati*. [6].

Этой теме касался Л.Н.Гумилев в своей работе «Древние тюрки», он предположил, что «тюрки не носили одного и того же имени от рождения до смерти, как европейцы. Имя тюрка всегда указывало на его положение в обществе. Мальчиком он имел кличку, юношей -чин, мужем -титул, а если это был хан, - то титул менялся согласно удельно-лестничной системе» [7]. На сколько это утверждение верно, мы не можем сказать, так как высказывалась и иная позиция по этому вопросу другими крупными исследователями антропонимов в древнетюркском обществе.

В древнетюркской антропонимии исследователи выделяют несколько основных категорий:

1. *Личное имя*, даваемое при рождении или взрослому человеку, и служащее для идентификации личности в пределах определенных социумов. В памятниках древности имена почти не использовались, а вот в эпоху раннего средневековья в литературных и исторических произведениях авторы наоборот отдавали этому типу антропонимов предпочтение. Абсолютное большинство антропонимов в «Книге моего деда Коркута» - личные имена.

2. *Er ati* - «геройское имя» или «мужское имя». Его удостоивались лица, своим мужеством и смекалкой сыскавшие славу. Так, в «Книге деда моего Коркута» юноши, проявившие себя в критических ситуациях, продемонстрировавшие мудрость и отвагу получали новое имя или какое-либо

дополнение к имени. Геройское имя соответственно имело больший вес, и его употребление выходило за рамки семейно-родовой общности.

3. *Родовое имя.* Употреблялось не всегда, но имело важное функциональное значение. Оно служило своеобразным кодификатором, определяющим отношение данного лица к определенному роду. В историческом разрезе это чрезвычайно важно, тюрки всегда особое внимание уделяли кровному наследованию власти, так же о человеке могли судить по его принадлежности к тому или иному роду.

4. *Династийное имя.* Такое имя было присуще только верховным правителям, возглавлявшим целые государства или государственные образования тюрков как в древности, так и в средние века. Например, широко известны династии караханидских правителей - Арслан-хан и Богра-хан.

Исследователи считают, что династийным именем можно назвать и составную часть имени целого ряда правителей - Бильге-каган.

5. *Персонифицированный титул.* Эта антропонимическая категория наиболее близка к категории геройского имени, но исключительно для особ, носящих титул. Она наиболее ёмко отражает самое значительное качество правителя. Эти антропонимы встречаются не слишком часто, не все правители или визири их имели. В произведении «Книга моего деда Коркута» однако можно встретить подобные образцы.

6. *Развернутые формы наименования.* В официальной сфере использовались по отношению к верховным правителям, и были своеобразным восхвалением, подчеркивали божественное происхождение кагана[8].

Прежде чем приступить к анализу антропонимов в произведении «Книга моего деда Коркута», приведем некоторые сведения об этой книге.

«Китаби дедем Коркуд ала лисани таифеи огузан» - «Книга моего деда Коркуда на языке племени огузов» - это героический эпос огузов. Эпос известен в основном по двум рукописям: Дрезденской, состоящей из 12 сказаний (героических дастанов), и Ватиканской, которая состоит из 6 сказаний. Полный перевод памятника на русский язык был осуществлён в 1922 году В. В. Бартольдом (опубликован в 1962). Самый первый перевод на немецкий язык одного из двенадцати сказаний был осуществлен в 1815 году немецким востоковедом Дицем (1751-1817). Перевод стал настоящей сенсацией, это было сказание о Тепегезе, циклопе, аналогичный персонаж описывался и в «Одиссее» Гомера. Сами огузы - это объединенные тюркоязычные племена, жившие в VI – VII вв. на Алтае и в Центральной Азии, а до X века - в Средней Азии и Поволжье. Затем они проникли в Закавказье и оседали там, либо велико кочевой образ жизни.

Анализ антропонимов следует начать с имени **Деде Коркут** или в некоторых вариантах эпоса **Коркыт-ата**. Коркыт - легендарный тюркский поэт-песенник и композитор IX века, выходец из степей вдоль реки Сырдарья. Создатель кобыза, акын, сказитель, покровитель поэтов и музыкантов. Имя претерпевает некоторые фонологические изменения в зависимости от

рассказчика или рассматриваемого варианта эпоса - Коркут/Коркуд, Коркут/Коркыт. В данном случае мы имеем дело с мононимом. Дополнение к имени *ата* или *деде* указывает на преклонный возраст героя и на глубокое уважение, питаемое к нему народом. Так, если мы рассмотрим ранее описанные категории антропонимии, Коркут - это личное имя, в своей полной версии Деде Коркут - своеобразный персонифицированный титул. По одной из версий имя Коркыт происходит от тюркского слова *korku* (тур.), означающего «страх, испуг». Согласно легенде, исполнитель действительно с молодости не мог примириться со скоротечностью жизни, он очень боялся своей смерти, всюду видел ее предзнаменования. Был вынужден скитаться в поисках бессмертия, и обрел его только лишь в своих великолепных музыкальных произведениях.

Первое имя, с которым сталкивается читатель это имя **Баяндур-хана/Байындыр-хана**. Согласно сюжету он является верховным правителем, и его титул присоединяется к имени. В современном турецком языке слово *bayindir* означает «благоустроенный, процветающий». Никаких определенных указаний на происхождение этого имени у других исследователей обнаружить нам не удалось, но данный перевод представляется логичным. Так как государство огузов в период правления Байындыр-хана имело над головой мирное небо и довольный народ. Согласно категориям антропонимии, это личное имя, и хотя в ходе произведения автор не указывает этого, вероятно, геройское, так как хан является взрослым мужчиной, прошедшим немало сражений и он по праву восседает на своем троне. Дополнение к имени *хан* указывает на титул. Но так как и у других персонажей в имени существует подобное дополнение, то, говоря о Байындыр-хане, Деде Коркут называет его развернутое имя, подчеркивая, что он Правитель Правителей.

Дирсе-хан/Дерсе-хан - видный бек, посетивший церемонию и глубоко обиженный Байындыр-ханом. В данном случае у имени так же есть дополнение, обозначающее титул - *хан*. Он влиятельный, богатый человек, управляет значительной территорией и имеет большое поголовье скота.

Сына Дирсе-хана сначала называют просто юношей, у него будто и нет имени. Только когда он доказывает свою храбрость ему удается получить имя от Деде Коркута - **Бугач/Богач**, что означает «бык», в современном турецком языке по-прежнему функционирует слово *boğa*. Происхождение имени не вызывает сомнений, так как антропоним появляется после победы героя над разъяренным быком. Бугач - центральный герой первого сказания. Позднее к его имени так же присоединяется антропоформант - *хан*, знак его власти и выказываемого ему уважения. В Дрезденской рукописи указано развернутая форма именованья - Бугач-хан сын Дирсе-хана.

Излечили ранения Бугача материнское молоко и сок горного цветка, по версии повести азербайджанского писателя Анара, мать Бугача зовут - **Айна Мелек**. Здесь можно обнаружить турецкое происхождение, слово *melek* означает «ангел», слово *ayna* - «зеркало», возможно, что мы столкнулись вновь с антропоформантом *ay* означающим «Луна». Интересно, что в ходе

повествования автор сам раскрывает значение имени матери, когда беременной Айна Мелек советуют чаще смотреться в зеркало и глядеть на Луну, чтобы ребенок был светлым как месяц.

Существует и другое мнение относительно данной антропоосновы. По мнению известного исследователя имен Ближнего Востока и Средней Азии А.Гафурова, в составе женских имен данный компонент означает «красивая, красавица», а в составе мужских - «счастье» [8,62].

Во втором сказании главными героями становятся Салор-Казан/Салур-Казан и Гараджа-чабан.

Салор-Казан/Салур-Казан - богатый правитель, имеющий большое поголовье скота. Его собственное имя - Казан. Так же его называют Казан-беем. В данном случае, *бей* - это знак уважения, и обращение к мужчине. А вот *Sulur* - это родовое имя. Важность его упоминания обусловлена ходом сюжета, так как разграбление дома Казан-бея означает урон всей семье.

Гараджа-чабан или Черный пастух - это одно из самых говорящих имен во всех сказаниях, очевидно, оно является геройским и персонифицированным, так как чабан - это разумеется не титул, а полное имя емко характеризует весь облик и свойства характера героя.

Третье сказание о Бамсы-Бейреке, сыне Кам-Буры-бека. Имя **Кам-Бурабек** - личное, дополнение *бек* означает, что это был глубокоуважаемый человек, мужчина. В современном турецком языке, есть слово заимствованное из арабского *kat* и означает оно - «цель».

Рассмотрим антропоним **Бамсы-Бейрек**, в данном случае имя является геройским, и получено оно было от самого Коркута. Изначальное личное имя - Бейрек, происходит от антропоосновы *бей*, которая ранее использовалась в значении лишь антропоформы. Бей означает «мужчина». С первой частью имени немного сложнее, определенного перевода нет, все ссылки указывают лишь на употребление этого имени в «Книге моего деда Коркута». В пересказе азербайджанского автора Анара, несколько переосмыслившего древнее произведение, Коркут-ата выбирает такое геройское имя для юноши, так как отец ласково называет его Бамсым. Таким образом, этимология данного антропонима до конца не выяснена, требуется более подробное изучение. Развернутое наименование - Бамсы-Бейрек, сын Кам-Буры-бека.

Баньчичек/Банучичек - невеста Бамсы-Бейрека, обещанная с самого рождения. У огузских племен отношение к женщине и ее правам было особым, Банучичек выступает своеобразным символом женственности, верности и красоты. Её имя отражает эти качества в полной мере. Имя состоит из двух основ *Bani* + *çiçek*. Слово *Bani* имеет персидские корни и означает «женщина», а согласно контексту можно переводить как «супруга/жена правителя». Для девушки в тюркском обществе красота очень важна, мы можем проследить это по образцам тюркских древних памятников. Символом красоты является цветок, антропооснова *çiçek* как раз и переводится «цветок».

Еще один персонаж **Делю Карчар/Дели Карчар**. Личное имя звучит как Карчар, а вот дополнение к имени *Deli*, что переводится как «сумасшедший, умалишенный», было дано ему людьми, в сущности, это прозвище. И в ходе сюжета сказитель делает на это акцент, ведь действительно Дели Карчар совершает безумные поступки.

Рассмотрим еще один антропоним - **Тепегёз (Теменной глаз)**. Это мононим, используемый для обозначения циклопа. Само происхождение названий этих существ и «ареал их обитания», согласно историческим записям вызывает много вопросов. Ведь именно сказание о Тепегёзе перевел Диц в 1815 году, и оно вызвало множество споров.

Обратимся к древнегреческому путешественнику и историку Геродоту (V в до н.э.). После описания иссидонов - одного из многочисленных племен Центральной Азии - он сообщает: «... А выше его, по рассказам иссидонов, живут одноглазые люди и стерегущие золото грифоны. Со слов иссидонов повторяют это скифы, а от скифов знаем мы, почему и называем их по-скифски аримаспами. Словом *арима* скифы называют «один», а *спу* на их языке «глаз». Территория аримаспов, судя по древним источникам, находилась где-то между Восточным Уралом и Алтаем. [9] Таким образом, имя Тепегез возникло, позднее, так как сейчас мы уверенно можем сказать, это подчеркивается и в самом сказании, что данный антропоним состоит из двух антропооснов *Tere/Depe* + *göz*. Первая часть означает «темя, вершина», а второе «глаз». Оба эти слова существуют в современном тюркском языке, с некоторыми фонетическими изменениями, но в прежнем значении. Сам антропоним можно назвать персонифицированным, он полностью отражает наиболее характерную, отличающую данного персонажа от других, черту.

В произведении «Книга моего деда Коркута» используется огромное количество антропонимов, каждое имя является неслучайным и несет свой особый смысл, отражает наиболее значимые качества героев, как положительных, так и героев отрицательных. В некоторых случаях имя горит прежде действий его носителя, например, предательство и ложь **Ялынджыка** в одном из сказаний раскрывается не сразу, но антропоосновой является слово *yalan*, активно используемое в современных тюркских языках и означающее «ложь».

Антропонимы дают нам представление о месте действия и о том, кто же такие потомки этого народа. Ведь значения большинства имен можно расшифровать обратившись к словарем современных азербайджанского и турецкого языков. Имена дают нам представления о социальной, культурной и политической жизни народа. Категории антропонимии, которые мы указали и использовали в ходе анализа, перекрывают одна другую, используются параллельно для того, чтобы наиболее полно раскрыть возможности языка повествования и мудрость сказителей, составивших эти сказания. Они включают в себя разнообразные по функциональному значению антропонимические модели. [9, с.84] При выборе женских имен неоспоримое

преимущество отдается словам, семантически связанным с понятием красоты и притягательности, также некоторые имена и сюжетные линии несут на себе религиозный след ислама.

Нужно отметить, что антропонимы в «Книге моего деда Коркута» нуждаются в тщательном изучении, этот вопрос остается открытым, и информация, которую можно получить путем дальнейших историко-лингвистических изысканий может оказаться бесценной для восполнения исторических пробелов. Кроме того, чем больше проходит времени, тем больше количество слов устаревают и выходят из употребления в современных языках, а восстановить связь позднее гораздо сложнее, чем обнаружить ее.

Список использованной литературы

1. Бартольд В.В. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. – Москва, 2002. - 757 с.
2. Митрошкина А.Э. Бурятская антропонимия. – Новосибирск: Наука, 1987. - 221 с.
3. Гаджихмедов Н.Э. Личные имена кумыков: традиции имя наречения, происхождение, семантика и грамматика. – Махачкала: ООО Дагпресс Медиа, 2008. - 184 с.
4. Боранбаева Д.К. Статистические сведения об именной детей из казахских семей (на материале данных архивов ЗАГС г.Алматы за 1998 г.) // Вопросы антропонимики. Выпуск 1. Сборник статей / ред. А.И.Назаров. - Алматы, 2003. - 84 с.
5. Мифы народов мира.А -К. М.Т. 1:Советская энциклопедия [Гос. словарно-энциклопедич. изд-во "Советская энциклопедия"], 1980 . - 671 с.
6. Мори М. Бегю-каган и Поцзуй // Turcologica. - Москва, 1976. - С. 284-290
7. Гумилев Л.Н. Древние тюрки, - Москва, 1967. - 504 с.
8. Гафуров А. Имя и история. - Москва, 1987. - 215 с.
9. Анар. Книга моего деда Коркута. - Семей, 2004. - 152 с.

УДК 82-2

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ АНТРОПОНИМОВ (на материале английского, турецкого и русского языков)

Мусабекова У.А.

Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан,
кандидат филологических наук, доцент
кафедры тюркологии

Айдарбекова А.С.

Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан,
старший преподаватель кафедры
тюркологии

Аннотация

Проблематика данной статьи связана с исследованием языковых картин мира, также номинативных средств языка с точки зрения категории назывной силы имени. Бинарные сопоставления турецкого языка с английским, а также тройные сопоставления (турецкий– английский – русский языки)

Annotation

The subject of this article is connected with the study of the language picture of the world, also the nominative means of language from the point of view of the category of denominative name power. Binary comparison of Turkish language with English as well as triple mapping (Turkish–English – Russian languages)

Ключевые слова: антропонимические формулы, апеллятив, концепт, номинация, социальный знак, семантические поля, эквиваленты

Антропонимика как составная часть ономастики - это та область лингвистики, которая наиболее близко соприкасается с внеязыковой действительностью, а также с разносторонним изучением концепта «человек, личность». Антропонимы являются одним из средств выражения взгляда на мир, прежде всего субъективного, проявлением более общего познавательного процесса, в ходе которого говорящие осуществляют процесс номинации, сознательно выделяя некоторые свойства лиц, которые соотносятся со структурами ценностных знаний, хранящимися в долговременной памяти субъектов номинации. Антропонимы английского, турецкого и русского языков

по семантическим свойствам объединяют в своем энциклопедическом значении разнообразные смысловые оттенки и ассоциации и являются носителями разнообразных сведений по истории, этнографии, религиозным верованиям, в целом о языковой картине мира данных народов. Антропонимы английского языка отображают менталитет народа, его культурно-исторические особенности.

Изучению антропонимики посвящено огромное количество лингвистических работ: А.В. Суперанской, В.А. Никонова, Н.А. Баскакова, В.Г. Бондалетова, Э. Абдиева, Э.А. Бегматова, Л. Каримовой, Т. Эназарова, А. Гафурова, А.И. Исаева, Г.М. Муратовой, И.В. Бестужева-Лада, С.И. Зинина, В.И. Болотова. Английская антропонимия становилась объектом исследования еще с ранних периодов истории языкознания в работах Т. Гоббса, Джона Стюарта Милля, Б. Рассела, А. Гардинера, В. Брендая, Э. Бейссенса, Л. Ельмслева, К. Тогебю и ряда других учёных, которые утверждали, что у собственного имени нет решительно никакого значения. Противоположный взгляд на имя собственное высказывали Х. Джозеф, О. Есперсен, М. Бреаль, Дж. Сирль и др. Русские исследователи провели значительную работу в исследовании английской антропонимии. А.П. Непокупный рассматривает ономастикон, или именной фонд «как один из компонентов истории духовной культуры народа». Анализируя историю становления топонимики, Д.И. Ермолович условно разделяет лингвистические концепции имён собственных, в соответствии с их отношением к теории Дж. Милля, на три группы: 1) «теория различительной формы»; 2) «теория предшествующего знания»; 3) «теория языковой индивидуализации» [1,104]. В конце XX – начале XXI вв. наблюдается активизация антропонимических исследований по отношению к турецким, английскому, русскому языкам и другим языкам, что отражено в работах А.А. Абдуазизова, В.В. Дьяченко, Г.Р. Галиуллиной, С.И. Гарагули, М. Джусупова.

Личное имя, безусловно, является социальным знаком. Оно отражает национальную принадлежность, пол, нередко – статус лица, принадлежность к определенной культуре. Антропонимия английского и турецкого и русского языков системно строго организована, что проявляется в четком структурном и семантическом объединении системы личных имен в сопоставляемых языках. Однако на современном этапе в антропонимии сопоставляемых языков выработалась определенная система структурных схем, по которым образуются антропонимы. Важным в исследовании антропонимов является общая лингвистическая характеристика антропонимии турецкого и других языков, а также обращение к изучению конкретных сфер функционирования антропонимов, к использованию личных имен в социолингвистическом, этнолингвистическом и других аспектах. Антропоним, особенно личное имя, отличается от многих других имен собственных (онимов) характером индивидуализации объекта: каждый объект номинации (человек) имеет имя. Официальное именование человека в развитом обществе имеет свою формулу

имени: определенный порядок следования антропонимов и имен нарицательных (этнонимов, названий родства, специальности, рода занятий, званий, титулов, чинов и т.п.). Следует подчеркнуть также, что антропонимы отличаются от других типов имен собственных (топонимов, зоонимов, космонимов и т.д.) ведущей ролью в организации социальных полей. В собственно языковом плане изучение антропонимов тесно связано с изучением категории определенности/неопределенности, с изучением социальных полей, с разносторонним исследованием языковых картин мира разносистемных языков. Закономерно, что в последние десятилетия расширяется диапазон функциональных исследований. Исследователи языка вновь и вновь обращаются к феномену номинативной ценности слова как одному из средств формирования языковых картин мира в данном языке. В связи с расширением сфер применения английского языка особо актуальными становятся бинарные сопоставления турецкого языка с английским, а также тройные сопоставления (турецкого - английский - русский языки), что исключительно важно в типологическом отношении. Обращение к «языку в действии», в конкретных ситуациях общения за счет подключения разнородных источников фактического материала, от разговорной речи до художественных произведений. К грамматическим средствам выражения категории определенности в турецком языке можно отнести категорию принадлежности. В русском языке категория определенности выражается прежде всего местоимениями, а также противопоставлением форм числа (*юноша-юноши*), (*студент-студенты*).

Во всех трех языках категория определенности/неопределенности для выражения актуально деление существительных на личные и неличные, собственные и нарицательные, вещественные, собирательные, индивидуальные, общие, метаимена, что связано с выражением назывной силы имени. В статье мы используем понятие «назывная сила имени», однако под другим терминологическим обозначением: «номинативная ценность имени», под которой понимается прежде всего способность имени в той или иной степени индивидуализировать объекты. С нашей точки зрения, номинативная ценность имени – это одно из проявлений категории определенности/неопределенности. Номинативная ценность имени реализуется в рамках социальных полей. В отличие от других объединений полевой структуры (семантических, лексических, синтагматических), семантические поля объединяют в себе как элементы чисто языковые (слова и их эквиваленты), так и экстралингвистические, отражающие сложные отношения объектов, важных для данного социума. Выделяются социальные поля семьи, поселка, города, науки, техники, искусства, административное социальное поле и др.

В рамках социального поля каждый денотат может получать различные релевантные свойства, раскрывающие часть сущности денотата. В каждом языке существуют свои правила и закономерности раскрытия свойств денотата. Представление об имени собственном как о своеобразном ярлыке, метке,

которые никак не связаны с семантикой, является необоснованным, так как имя собственное не только индивидуализирует объект, но и вводит в определенный ряд. Разные степени индивидуализации лиц имеют ярко выраженный социальный характер, процессы индивидуализации по-разному осуществляются в разных языках, разных социальных группах, в пределах разных социальных полей. Предельной степенью индивидуализации обладают имена лиц, которым полярно противопоставлены в этом отношении конкретно-предметные существительные. «Описание ономастической картины мира, основанное на исследовании принципов именования, создание словаря ономастической лексики и установление перечня реалий, удостоившихся ношения имени, в известной степени позволит приблизиться к созданию общего инвентаря коннотативных символических систем, определяющих разные направленности человеческого духа» [2, 97]

Современные английские антропонимические формулы в диахроническом аспекте сложились прежде всего на основе древнегерманского ономастикона, который включал пласты, олицетворяющие представления древних германцев о прекрасном и значительном, а также зоофорную группу имен. Мотивом именования было также сохранение имени ближайшего родственника или его варьирование. Современные вариации древних ономастиконов ведут к приданию старым понятиям нового смысла. Определенную роль в становлении именника англоязычных народов сыграли также имена древних ирландцев, скандинавов, норманнов, через которых осуществлялось французское влияние на становление ономастиконов англоязычных народов. С усилением роли христианства распространились имена библейские, имена католических святых, причем юридически законным становится только имя, данное при крещении. В эпоху Реформации распространились новые «значащие» имена *Desiderius u Desire, Amor u Love*, либо использовали особо редкие библейские, например: *Bezaleel, Habakkuk* и т.д. Тенденции именования лиц, связанные с христианской религией, сохранились в современных англоязычных странах. На английский ономастикон оказала влияние и художественная литература, через которую были усвоены, в частности, античные имена. например, *Geleia, Charmian, Julia, Suliet, Hero, Imogen, Miranda* (Шекспир), *Wanessa, Stella* (Свифт), *Manfred* (Байрон), *Rovena, Gedrie, Quentin, Minna* (Скотт). Современная английская антропонимическая формула является принципиально двучленной (*имя + фамилия*), несмотря на наличие второго имени или большего числа личных имен, которые употребляются достаточно часто. Следует отметить большее разнообразие имен по происхождению, широкую вариативность в выборе имен, а также изменчивость тенденций именования в течение десятилетий и зависимость этих тенденций от места проживания лица. «Формирование тюркского народа шло на протяжении XI-XIV вв. путем ассимиляции с местным ираноязычным населением тюркских племен, нашествия которых на территорию, населенную предками, прокатились несколькими волнами, а также

монголов. В карлукской группе тюркской языковой семьи сохранены иранские черты, общие с таджикскими, что нашло отражение и в составе личных имен, и в их фонетике» [3,21].

Весьма значительна доля имен тюркского происхождения (*Тўлқин(ой), Уйғурбек, Жалил, Ағабек(а), Болтхан, Корахон, Мерган, Жаҳонгир*). На становление личных имен значительное влияние оказал именник арабов, а через него – многие доисламские. Через арабский язык вошли и стали частотными многие доисламские имена: *Адҳам* "черный, вороной", *Азиз* "могущественный", "дорогой, милый", *Амин* "верный, честный; хранитель", *Пўлат* (от булат – "сталь"), *Жамал* "красота, привлекательность", *Зайнаб* "полная", *Исмат* "защита, покровительство", *Малик(а)* "царь, правитель (царица, правительница)", *Мурод* "желанный", *Ҳайдар* "лев", *Маҳбуба* "любимый" и др. Через арабский язык в именник пришли имена родственников и сподвижников Мухаммада (*Али, Омар, Ҳамза, Аббас, Айша, Фотима, Хадиджа (Ҳадича)* и др.), имена библейских пророков и царей (*Якуб, Юсуф, Муса, Ибраҳим, Идрис, Исмаил, Сулайман*), имя Иисуса и его матери (*Иса и Марьям*), а также составные имена, прославляющие мусульманскую религию (*Абдулла, Абдунаби, Абдурахим, Абдурахман, Абдулазиз, Абдутаалиб, Сайфутдин* и др.)

А. Гафуров, сопоставляя ласкательные формы имен русских, англичан и восточных народов, пишет: «У таджиков, узбеков, у части казахов ласкательная форма имени «дозволена» в любом возрасте. Более того, когда хотят обратиться к малознакомому человеку, чаще всего называют его по имени, но в ласкательной форме. Для этого к имени присоединяют слово *джан* (в соответствующей фонетической форме)» [4,40]. Во многих случаях *-жон* входят в мужские паспортные имена *Раҳимжон, Ахмаджон, Воҳиджон, Тохиржон, Маъруфжон*.

В русском языке «современная трехсловная формула полного именованного лица (фамилия, имя и отчество) стала всеобщей, вне зависимости от принадлежности к классу, сословию, полу. С первого взгляда кажется, что в истории развития формул именованного лица наблюдается строгая последовательность, полностью определяемая ходом развития нашего общества, эволюция представлялась довольно простой: сначала имя, прозвище, затем отчество и, наконец, фамилия. Однако анализ реальных исторических тенденций развития системы людских имен не подтверждает это строго логическое предположение». Современная антропонимическая формула в русском языке складывалась в течение веков и в настоящее время является трехчленной (*имя + фамилия + отчество*) и официальной, законодательно утвержденной. Этого явно недостаточно для индивидуализации лиц в пределах административного социального поля (предприятие, завод, фирма, студенческая аудитория и т.д.). Поэтому велика роль всех компонентов АФ: личного имени, отчества и фамилии. Антропонимические формулы в английском, тюркском и русском языках сложились в течение веков и в

экстралингвистическом плане отражают исторические, культурные и религиозные традиции данных этносов. Наряду со своеобразием этих формул в сравниваемых языках, наблюдаются определенные черты сходства в мотивации имени, его выборе, наборе имен для мужчин и женщин. В собственно лингвистическом плане они отражают разное проявление номинативной ценности антропонимов и апеллятивов. В качестве универсалии можно выделить во всех языках мира индивидуализацию лица при помощи нарицательных (апеллятивов) по следующим параметрам: пол, возраст, семейное положение, социальный статус, особенности внешности, физического состояния, характера, интеллекта. Таким образом, антропонимические формулы трех языков, сложившиеся в течение веков, во многом определяют структуру социальных полей, что во многом предопределяется сложившейся системой сигналов антропонимов. Часть сигналов антропонимов является общей для трех сравниваемых языков, например, это прилагательные, характеризующие только человека, и глаголы, относящиеся только к человеческой деятельности, а также термины родства. Компоненты АФ трех сопоставляемых языков обладают разной номинативной ценностью, отражая существенные различия языковых картинах мира и структуре социумов трех народов. Антропонимы служат для особого, индивидуального обозначения предмета безотносительно к описываемой ситуации и без обязательных уточняющих определений, выполняют функцию индивидуализирующей номинации. У антропонимов следует разграничивать прямую (первичную) и переносную (вторичную) номинативные функции.

Следовательно, референтами антропонимов являются люди. В прямой номинативной функции антропоним служит для указания на то лицо, которому оно присвоено в индивидуальном порядке и переносная номинативная функция антропонимов характеризуется переносом наименования на другой предмет, в связи с чем оно получает способность приписывать какие-то свойства ряду объектов.

Список использованной литературы

1. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур - М.: Р. Валент, 2002. (С приложением правил практической транскрипции имен с 23 иностранных языков)
2. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 108 – 140
3. Егорова Т. П. Семиотическая функция имени // Ономастика. Материалы к серии Народы мира и культура. – Вып. XXV.- Ч. I. – М.: РАН, 1993. – С. 21.
4. Гафуров А. Имя и история: Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. – М.: Наука, 1981. – С. 40..
5. Никонов В. А. Узбеки // Системы личных имен у народов мира. – М.: Наука, 1989. – С. 312

6. Hewings M. Advanced Grammar in Use. – London: Cambridge University Press, 2003. – P.122.

УДК 82-2

**НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНЦЕПТОВ
ВНУТРЕННЕГО МИРА В РУССКОЙ И КАЗАХСКОЙ
ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ**

Айдарбекова А.С.

Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан,
старший преподаватель кафедры
тюркологии

Мусабекова У.А.

Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан,
кандидат филологических наук, доцент
кафедры тюркологии

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы исследования концептов. Анализируются символические признаки в структуре концептов душа и жан. Описывается связь души с признаками логоса сквозь призму мифологического и религиозного мировоззрения человека.

Annotation

The article considers the issues in studying concepts. Also given the analysis of the symbolic characteristics in the structure of concepts of the soul and jan. Given the description of the relations of the soul with characteristics of logo through the prism of person's mythological and religious worldview.

Ключевые слова: концепт, структура концепта, символика, миф, метафора.

В современной лингвистике немало работ посвящено исследованию концептов. Несмотря на достаточную изученность этой темы однозначного толкования термина еще не существует. Анализ макроконцептов ДУША и ЖАН проводится в рамках Санкт-Петербургской научной школы концептуальных исследований. Вслед за М.В. Пименовой, под концептом мы понимаем «совокупность признаков, представляющих в языковых знаках фрагмент мира или часть такого фрагмента» [Пименова 2003: 161]. В структуру концепта входят мотивирующие, понятийные, образные, категориальные и

символические признаки. Целью данной работы является рассмотрение символических признаков в структуре данных концептов.

Символическими принято называть такие признаки, «которые восходят к существующему или утраченному мифу или ритуалу и могут воспроизводиться в идее метафоры, аллегории или культурного знака. Миф сохраняет ранее распространенное в народе представление о мироустройстве» [Пименова 2007: 431]. Концепты ДУША и ЖАН относятся к категории мифопоэтических, поэтому их признаки мы рассматриваем с опорой на мифы, фольклор и литературные источники. В структуре концептов душа и жан выявлены признаки, соотнесенные с логосом, одним из которых является слово. Первая строка Евангелия от Иоанна выглядит следующим образом: В начале было Слово, и Слово было у Бога, и Слово было Бог. Все чрез Него начало быть, и без Него не начало быть, что начало быть. Святое Евангелие от Иоанна. III, 2. [Иоффе 2000: 48]. (Ср. русск.: **Слово** слову рознь: **словом** Господь мир создал, **словом** Иуда предал Господа; не по **словам** человека судят, по делам; **слово** пуще стрелы разит; Кто не согрешает в **слове**, тот человек совершенный, могущий обуздать и все тело и т.д.). **Слова души** Вам излагаю, С любовью вечной к Вам одной! Минуты, дни, я так страдаю, Невыносимо мне порой. А. Кашира. Слова души.

Значение «дух, душа» соотносится, по М.М. Маковскому, со значением «слово» (символ творящего божества), «говорить» [Маковский 1996: 143].

В древнеиндийском сказании богиня, жена бессмертного Ут-напишти, предложила дать Гильгамешу хлеб, но он ответил жене, что человек живет не хлебом, а дерзанием своим безумным. Вместо хлеба Ут-напишти дал Гильгамешу одно потаенное Слово. Слово жан (души) вдохновляет человека, успокаивает и убаюкивает ребенка в колыбели: **Жанды сөз** бойды ерітіп, маужыратып, Әдилеп жыр бесікті тербегендей. («Слово **растапливает** душу, убаюкивает как песней ребенка в колыбели»). Құдайбердыұлы өлендері.

Попытка сказать слово породила звуки. Звуки, которыми мы говорим, и образы, которыми мы мыслим, дают разные уровни понимания смысла Слова: Русь кипит, шумит: Мысль народа, **звук души**, Всероссийское «ура!» Ты – во всем царю ответ; Лучшей песни в мире нет. А.Кольцов. Ура.

Вы в своих чувствах порхаете за облаками, ваша **душа** – **песня**, и какая – то этакая разбойничья песня, цыганская. В. Шишков. Угрюм-река.

Жан (душа) поет, тоскуя по другу: **Жан жүрегім** эн салады сендерді сағындым деп. Майғазиев. **Душа может петь** не только в минуты радости и вдохновения: Ведь в первый раз ее **душа поет**, а в первый раз поет неодолимо. С.Рафаэльский. Дуэль.

Слово, запечатленное в книге, – еще один признак логоса. **Душа как книга**... Кто-то бережно листает, Читая вслух, вникая в смысл, черпая суть... А кто-то рвет ее, безжалостно жмакает Души страницы, что обратно не вернут. И. Самарина-Лабиринт. Душа как книга.

Светлый, лучезарный человек – как раскрытая книга, которая написана простыми и красивыми словами: Қаттылар бір – бірімен жараспайды, Сараңдар бір – біріне қараспайды. **Жарқын жан – ашық жатқан кітап дерсің**, Сыпайы сұлу сөзден әрі аспайды. (‘Черствые друг с другом не общаются, жадные друг другу не помогают, лучезарного человека назовешь открытой книгой, добродушным, вежливым’). Назарбекұлы.

Логос христианской философии, отождествленный в Евангелии со вторым лицом Троицы, Иисусом Христом, есть, во-первых, прямое присутствие Бога в мире и, во-вторых, нераздельное (хотя и неслиянное) единство с человеческой природой: И слово стало плотью (1, 14).

Книга и дерево связаны, олицетворяя вместе целый космос. В исламе вселенную называют «просторной книгой». В русском языке в процессе объективации концепта душа часто используются метафоры печати (запечатлеться в душе, оставить печать в душе, впечататься в душу): Мгновения **в душе запечатлились**, и сон что был в далекой тишине тот город, где весеннему дождю открылась ему, но только не тебе. Е.Маркова. О нем, о чувстве, что парит в душе. На сером мраморе **печать души** оставишь, И будешь долго вспоминать тот зимний вечер... А.Эскобар. Печать души.

Метафоры печати могут быть характерны не только для жан (души), но и крови, совести: ...Тууда, өмір сүруде, өлуде, сөйлеуде, жүріп – тұруда барлығында көрінетін **жанның**, қанның, ардың **мөрі**. (‘В рождении, жизни, смерти, речи, каждодневном бытие – на всем лежит **печать души**, крови, совести’). Ғалым.

В структуре концептов ДУША и ЖАН выявлены признаки знания, которые берут начало в мифологии народов. Знания, как известно, в Библии считаются лишь временным инструментом для получения более совершенных приобретений (познания, любви и т.д.). В Священном писании знания упоминаются из уст змея, соблазняющего Еву: «...В день, в который вы вкусите их, откроются глаза ваши, и вы будете как боги, знающие добро и зло». Книга Бытие, гл. 3. Знание, данное богом, ведет непременно к нечто большему, чем знание само по себе. Обрести информацию и познать в Библии – не одно и то же. «И познаете истину, и истина сделает вас свободными...». Книга от Иоанна, гл. 8, стих 32. Книга притчи, глава 12, стих 23: Человек рассудительный скрывает **знание**, а сердце глупых высказывает глупых.

Одним из признаков знания является ‘загадка’, ‘вопрос’, в котором «под маской» скрывается определенное слово, а на загаданный предмет лишь делается намек. Известно, что вплоть до XIX века загадывание загадок было составным элементом свадебного обряда у русского народа.

Человек хотел постигнуть тайный язык природы, чтобы овладеть ею:: **Загадка вечная Души** Влечет к познанию неустанно... Огонь горит в ее тиши, Чтоб поднимать нас постоянно. Р.-Н. Шульгина. Загадка вечная души.

Душа любого человека является загадкой для окружающих (ср.: Чужая душа потемки): Өткендегі **жұмбақ жан** қайдан шыға келді. Аспаннан түсті ме,

жерден шықты ма? («Откуда появилась та **загадочная душа** (человек): с неба ли спустилась, или появилась из-под земли?») Мамырбаева. Жұмбақ жан.

Тайна также является признаком знания. Приходя в этот мир, человек получает шанс раскрыть тайну своей души в течение жизни. Принято считать, что человеческая душа сходна с семисвечником, являющимся символом озарения души. Человек обречен остаться во тьме, если не узнает семи тайн своей души, на которые указывают семь лампад семисвечника: Оно непередаваемо, им нельзя поделиться с самым близким человеком, женой, матерью, братом, сыном, другом, отцом, оно **тайна души**, и **душа**, даже если она страстно этого хочет, **не может выдать своей тайны**. В. Гроссман. Жизнь и судьба.

Тайна души таится не только в речах, глазах, она может находиться в лабиринтах. Паломничеством души с земли на небеса символизировался лабиринт в раннем христианстве: Если заглянула в **лабиринт моей души**, Сильно продвигаться вглубь ты не спеши, и возьми с собою Ариадны нить, Или очень трудно будет выходить. Л. Иовлев. Лабиринты души...

Жан (душа) объективируется через признак 'тайна': Тіл – сол ұлттың жан жүйесі мен ділі, дүниеге көзқарасы, тарихи жады, жан **түкпіріндегі** киелі **жан сыры**. ('Язык – система и весь духовный мир нации, взгляд на мир, историческая память, память и святая **тайна, таящаяся в глубинах души**'). Жұртбай. Тіл.

Единицей измерения поступков, нравственности является мера – мера души (по душе; душа всему мера): И приставать не годится: душа мера; я вам, а вы мне – не указ. Н.Полевой. Клятва при гробе Господнем.

Как в русском, так и в казахском языковом сознании жан (душу) «меряют» умом, а не возрастом (ср.: Большой вырос, а ума не вынес; С осину вырос, а ума не вынес): Жас дегенің жыл емес санмен алған, **Жан өлшемі** ақылдан нәрін алған. ('Возраст измеряется не годами, **мера души** питается умом'). Байтасов. Ұнатамын.

Образцом меры, точности является эталон. Душа и жан также могут быть эталоном, по которому можно корректировать свое нравственное поведение: А есть ли **эталон** мышления, сознания или даже самой **души**, Чтоб можно было быстро если что, вмиг обратившись, скорректировать, гармонизировать мышление души? Атлас.

В казахском языковом сознании эталоном жан (души) обладает человек, подающий потомкам пример своим трудом на благо общества: Ол – елі үшін атқарған қызметі кейінгі ұрпаққа **үлгі, өнеге етуге тұратын жан**. Нұрғали. Жақсылықтың шуағы. Жан (душой) измеряется благодеяние: Зайыры мен қайырын **жанмен өлшеп**, Әр нәрсеге тән берген бөлек – бөлек. ('Интеллект и доброту **меряя душой**, каждому существу дано было тело'). Байтасов. Знать, догадываться заранее и чувствовать может только душа: О **вещая душа** моя, О сердце, полное тревоги, - О, как ты бьешься на пороге Как бы двойного бытия! Ф.Тютчев. О вещая душа моя...

Чувствовать на расстоянии чужую боль – привилегия жан (души): Бүгінде неге сонша мұңданамын, Табанында тозамын бір қаланың. Жаныңның ауырғанын **жаным сезді**, Осы екен ғой өмірде мұздағаным. ('Сегодня печаль на сердце, измучаюсь в городе, **душа чувствует, что болит у тебя душа**, Вот что значит замерзнуть в этом мире'). Мәлікова. Жан.

Следует отметить, что пища и все, что связано с едой, может нести символический смысл. К примеру, приготовление пищи женщиной для своей семьи может символизировать любовь, заботу, благодарность и т.д. Приготовление еды также может быть символом самовыражения и творчества. На духовном уровне все символы еды, а также все воды, реки, фонтаны, родники, деревья, плоды – это символы знания, питающие душу и дающие жизнь и бессмертие. Таким образом, сравнивая символику концептов душа и жан, можно выделить закономерность восприятия признаков логоса как символа, что является свидетельством значительного совпадения признаков этих концептов в рассматриваемых лингвокультурах. Проблемы человеческого бытия могут быть более полно раскрыты на основе мифологического материала в разноязычных лингвокультурах, несмотря на принадлежность к разному вероисповеданию.

Список использованной литературы

1. Айдарбекова А.С. Мифопоэтические ментальные образования в русском и казахском языках (на материале лексем душа и жан): дисс. ... канд. филол. наук. – Уфа, 2017. – 194 с.
2. Иоффе Г.А. Словарь библейских крылатых слов и выражений. – СПб: «Петербург – XXI век», 2000. – 480 с.
3. Купер Дж. Энциклопедия символов. Серия «Символы». Книга IV. – М.: Ассоциация Духовного Единения «Золотой Век», 1995. – 416 с.
4. Маковский М.М. Язык – Миф – Культура. – М.: Русские словари, 1996. – 330 с.
5. Мизун Ю.В., Мизун Ю.Г. Тайны языческой Руси. – М.: Вече, 2000. – 448 с.
6. Пименова М.В. Концепт надежда в русской языковой картине мира // Человек и его язык: к 75-летию проф. В.П. Недялкова / Отв. ред. Е.А. Пименов, М.В. Пименова. – Кемерово: ИПК «Графика», 2003). – С. 47-66 (Серия «Филологический сборник». Вып. 4).
7. Пименова М.В. Концепт сердце: образ, понятие, символ. – Кемерово, 2007. – 500 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 9).

К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ОРГАНОВ

Куракбаева А.О.

старший прокурор Управления учебно-методического обеспечения 1-го Института магистр юриспруденции, младший советник юстиции

Смагулова Д.А.

старший прокурор Управления учебно-методического обеспечения 1-го Института, юрист 1-го класса

Түйіндеме

Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіптік компетенцияларының қалыптасуындағы ғылым мен білімнің рөлі, Құқық қорғау органдары академиясының құқық қорғау органдары қызметкерлерін дайындаудағы, қайта дайындаудағы және құқық қорғау жүйесіне құқық магистрлері мен докторларын дайындау міндеттерін іске асырудағы маңызы қаралған.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы роли образования и науки в формировании профессиональной компетенции сотрудников правоохранительных органов, значения Академии правоохранительных органов в реализации задач по подготовке и переподготовке сотрудников правоохранительных органов, магистров и докторов права для правоохранительной системы.

Annotation

The article examines the role of education and science in the formation of professional competence of employees of law enforcement bodies, the value of Academy of law enforcement agencies in the implementation of tasks for training and retraining of law enforcement officers, masters and doctors of law enforcement for the law enforcement system.

Ключевые слова: наука, образование, правоохранительные органы, научно-исследовательская работа, образовательный процесс, повышение профессионального уровня, законность, оперативность и обоснованность правоприменительной деятельности, послевузовское образование

В ежегодном Послании народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» Президент Республики Казахстан - Лидер Нации Н.А. Назарбаев в качестве одной из основных задач, стоящих перед образованием, определил «...необходимость ускорения по

созданию собственной передовой системы образования, охватывающей граждан всех возрастов. При этом, ключевым приоритетом образовательных программ должно стать развитие способности к постоянной адаптации к изменениям и усвоению новых знаний».

Большое значение в реализации поставленной задачи занимает подготовка профессиональных, заинтересованных в работе сотрудников правоохранительных органов, способных адаптироваться к новой, постоянно совершенствующейся среде [1].

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858, указывается на целесообразность консолидации возможностей государства по решению проблем подготовки разнопрофильных юридических кадров в современных условиях, что «позволит избежать распыления государственных ресурсов и повысить качество подготовки юридических кадров» [2].

Во исполнение данного положения Концепции правовой политики разработан и утвержден Указ Президента Республики Казахстан «О мерах по дальнейшему развитию правоохранительной системы Республики Казахстан» от 31 декабря 2013 года № 720, который отвечает потребностям проводимой модернизации правоохранительной системы Республики Казахстан в части подготовки кадров новой формации [3].

В целом на сегодня модернизация правоохранительных органов требует поиска новых концептуальных подходов и методов подготовки высококвалифицированных кадров, обладающих глубокими профессиональными знаниями и компетенциями, способных эффективно реализовывать государственную политику в сфере противодействия преступности.

Кроме того, в связи с концептуальным реформированием административного, уголовного, уголовно-исполнительного и уголовно-процессуального законодательства также актуальной становится проблема укрепления знаний сотрудников правоохранительных органов.

Общественно-политическая ситуация в стране, существенно возросшие требования к профессиональным знаниям и компетенции руководящих кадров правоохранительных органов обуславливают необходимость определения общих подходов в борьбе с преступностью и как следствие единой системы подготовки руководящих кадров правоохранительных органов.

Руководящий состав, обладая организационно-контрольными и координирующими функциями, влияет на оперативность и эффективность принимаемых решений, отражающихся на качестве функционирования правоохранительной системы.

Указанные обстоятельства диктуют необходимость координации деятельности по подготовке руководящего состава правоохранительных и специальных органов.

На сегодняшний день имеются недостатки и в системе научного обеспечения деятельности правоохранительных органов. Отсутствуют фундаментальные разработки в области социально-правового контроля над преступностью, криминологического прогнозирования. Остается не развитой система раннего предупреждения негативных проявлений.

Таким образом, для проведения единой научной и образовательной политики в сфере правоохранительной деятельности, Указом Главы государства от 4 мая 2015 года № 15, как организация образования с особым статусом создана Академия правоохранительных органов Республики Казахстан при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан (далее - Академия).

Образование Академии правоохранительных органов под эгидой Генеральной прокуратуры обусловлено ролью прокуратуры в системе правоохранительных органов.

Так, в соответствии со статьей 20 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре» в целях обеспечения взаимодействия этих органов, взаимного обмена информацией и согласованности их действий при реализации общих задач координация деятельности правоохранительных и иных государственных органов по обеспечению законности, правопорядка и борьбы с преступностью осуществляется органами прокуратуры. Указанная деятельность возложена на органы прокуратуры в рамках постоянно действующих координационных советов, которые создаются при Генеральной прокуратуре, прокуратурах областей и приравненных к ним прокуратурах.

Кроме того, Координационный совет Республики Казахстан по обеспечению законности, правопорядка и борьбы с преступностью образованный в целях координации и повышения эффективности деятельности государственных органов в обеспечении законности и правопорядка в Республике Казахстан, в том числе для объединения усилий и взаимодействия правоохранительных органов в борьбе с преступностью, возглавляется Генеральным Прокурором РК.

Координирующая функция прокуратуры подчеркивается ее ролью в совершенствовании законодательства. В частности координация разработки основных нормативных правовых актов, концептуальных и программных документов в правоохранительной сфере возлагается на Генеральную прокуратуру (*проекты уголовного, уголовно-процессуального кодексов, Государственной программы дальнейшей модернизации правоохранительной системы Республики Казахстан на 2014-2020 годы; Концепции кадровой политики правоохранительных органов и др.*).

Таким образом, основными задачами деятельности Академии определены следующее:

- 1) повышение профессионального уровня сотрудников правоохранительных органов, в том числе состоящих в Президентском резерве руководства правоохранительных органов Республики Казахстан;

2) координация и проведение межведомственных научных исследований в сфере правоохранительной деятельности;

3) реализация программ послевузовского образования [2].

В Академии с момента ее образования повышение профессионального уровня прошло около 2 тыс. сотрудников правоохранительных и других органов.

Данная деятельность организована на совершенно новых подходах, и охватывает все категории сотрудников, начиная с молодых специалистов, заканчивая обучением руководящих должностных лиц.

Особенность образовательного процесса в Академии заключается в нацеленности обучения на удовлетворение реальных запросов практики, определяемых на основе системной аналитической работы.

При этом наряду с привитием профессиональных знаний и навыков, основной акцент делается на развитие управленческих и лидерских качеств, столь необходимых в современных условиях, способных решать задачи по защите прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, прав и законных интересов организации, общественного порядка и безопасности, окружающей среды, конституционного строя и территориальной целостности Республики Казахстан, охраняемых законом интересов общества и государства от общественно опасных посягательств, охрана мира и безопасности человечества, а также предупреждение уголовных правонарушений [4].

Большое внимание в Академии уделяется вопросам повышения квалификации, послевузовского образования, научно-исследовательской работе.

В рамках повышения квалификации, обучающие курсы проводятся по наиболее актуальным вопросам правоохранительной деятельности, с учетом недостатков работы силовых органов и их потребности в обучении. К примеру, впервые были проведены тренинги по тактике переговоров, проектному менеджменту, ораторскому искусству.

У всех сотрудников перед началом курсов проведены срезы знаний, которые по итогам выходного контроля (после обучения) заметно улучшились. Этот вывод основан на результатах тестов, отзывах слушателей и их руководителей, мнение которых запрашивается по каждому сотруднику через 2-3 месяца после их возвращения на рабочее место.

В частности, непосредственные руководители слушателей отметили, что повысилась эффективность и качество работы, в том числе сократились ошибки, стали использоваться новшества и передовые технологии.

В целях экономии бюджетных средств, Академией широко применяется такая форма обучения, как выездные курсы на местах, где занятия проводят профессиональные тренеры, имеющие практический опыт работы.

Образовательный процесс магистратуры и докторантуры PhD осуществляется высококвалифицированными кадрами имеющие ученые степени докторов и кандидатов наук.

Решением Министерства образования и науки Академия определена базовым вузом по специальности «Правоохранительная деятельность». Кроме того, Академия аккредитована в качестве субъекта научной деятельности и успешно прошла государственную аттестацию.

В рамках модернизации учебного процесса, осуществлен переход от традиционных форм проведения занятий к преподаванию дисциплин с использованием инновационных образовательных технологий (вебинаров и мастер-классов).

В Академии открыт и действует Диссертационный совет по защите диссертаций докторов PhD.

В качестве одной из основных задач Академии определено проведение научных исследований по актуальным проблемам деятельности правоохранительных органов и криминологического прогнозирования преступности.

Исследования в Академии проводятся по наиболее востребованным практикой темам. Перечень научных проектов утвержден Научно-методическим советом, состоящим из депутатов Парламента, руководителей аппаратов и кадровых подразделений правоохранительных органов, представителя Национального университета обороны имени Первого Президента РК - Лидера Нации, а также высших учебных заведений Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

Завершены и находятся на стадии апробации исследования по темам: «Обобщение результатов разработки научно-обоснованных нормативов штатной численности и служебной нагрузки сотрудников с учетом требований практики», «Прогнозирование развития криминальной ситуации в Республике Казахстан», «Актуальные вопросы безопасности дорожного движения». Результаты, одобренные Научно-методическим советом, направлены заказчиком: Администрации Президента и Генеральной прокуратуре.

«Обобщение результатов разработки научно-обоснованных нормативов штатной численности и служебной нагрузки сотрудников с учетом требований практики» - Администрацией Президента Республики Казахстан принято к сведению.

В рамках апробации результатов исследования «Прогнозирование развития криминальной ситуации в Республике Казахстан» проводятся совместные региональные проекты ЗКО и Костанайскими областями.

Тема: Проблемы профилактики преступности через криминологическое прогнозирование по Западно-Казахстанской области.

Тема: Проблемы профилактики преступности через криминологическое прогнозирование по Костанайской области.

Академия выступила инициатором разработки проекта программного документа под названием Национальная Концепция безопасности дорожного движения. Работа получила высокую оценку Спецпосланника Генсека ООН по дорожной безопасности. Результаты исследования получили позитивный отзыв неправительственных организаций.

После презентации проекта отдельные положения уже реализуются МВД и местными исполнительными органами. Главная цель Концепции - снижение смертности от ДТП в 2,5 раза к 2020 году.

Научная деятельность активно ведется в рамках криминологического форума «Дискуссии в Косшы». Результаты представлены в 2-х сборниках материалов на темы: «Почему в Казахстане мало назначают уголовные штрафы?», «Почему не хотят быть свидетелем?» и «Потерпевший: надежно ли защищены его права?». Издания направлены заинтересованным органам. Новые технологии, применяемые в учебном процессе, а также практическая направленность обучения обучающихся Академии способствуют формированию у будущих специалистов правоохранительных органов, которым предстоит стоять на страже экономической безопасности, а также по противодействию коррупционным правонарушениям и защиты экономических интересов Казахстана, профессиональных навыков и умений.

Профессорско-преподавательский состав кафедр большое внимание уделяет вопросам воспитания у обучающихся чувства патриотизма, любви к родине и уважения к своей будущей профессии.

Таким образом, рассмотрев вопросы образования и науки в Академии правоохранительных органов, можно сделать выводы, что подобных учебных заведений на постсоветском пространстве не существует.

Академия является единственным учебным заведением, которое обучает сотрудников всех правоохранительных органов Республики Казахстан. Также в 2017 году на заседании Координационного Совета налоговых расследований стран Содружества поддержана инициатива Казахстана о придании Академии статуса базовой организации по подготовке кадров для налоговых расследований.

Сегодня ведутся переговоры о придании Академии статуса базовой организации по подготовке, переподготовке и повышению квалификации работников органов прокуратур СНГ

Поэтому скорейшее становление и развитие Академии становится общей задачей для всей правоохранительной системы Республики Казахстан.

Список используемой литературы:

1. Н.А. Назарбаев «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции». Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана // – 10 января 2018 года.

2. Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858.

3. Указ Президента Республики Казахстан «О мерах по дальнейшему развитию правоохранительной системы Республики Казахстан» от 31 декабря 2013 года № 720.

4. Указ Президента Республики Казахстан «О создании Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан» от 4 мая 2015 года.

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан // от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.

III. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОСОЗНАНИЯ ВУЗОВСКОЙ МОЛОДЕЖИ

УДК 159.9:343

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ – КАК ЗАЛОГ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ И АНТИКОРРУПЦИОННОГО ПОВЕДЕНИЯ

Даулетияров Д.А.

заместитель начальника Актюбинского
юридического института МВД РК имени
М. Букенбаева по учебной работе,
полковник полиции, магистр
юридических наук, соискатель Академии
МВД Республики Беларусь

Аннотация

Одной из актуальных проблем формирования антикоррупционной культуры поведения у сотрудников правоохранительных органов Республики Казахстан является не только принятие к ним соответствующих мер реагирования, но и вопросы превентивных и профилактических мер с первых дней пребывания лиц данной категории на службе, особенно среди молодежи. Автором обращается внимание на вопросы психологической адаптации молодежи к негативному восприятию данного зла и даются практические рекомендации с учетом опыта работы в данном направлении.

Аннотация

Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдары қызметкерлері арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы төзімділік мәдениетін қалыптастырудың өзекті проблемаларының бірі ретінде оларға қарсы тиісті шаралар қолданумен қатар, осы санаттағы қызметкерлерге? Әсіресе жастар арасында, қызметке бірінші күннен кірісуден бастап, алдын алу шараларын іске асыру маңызды болып келеді. Автормен мақалада жастар арасында бұндай зұлымдықты жақтырмау бойынша психологиялық икемдеу сұрақтарына назар аударылған және осы бағытта жиналған тәжірибеер негізінде практикалық ұсыныстар берілген.

Annotation

One of the topical problems of forming an anti-corruption culture of behavior among law enforcement officers of the Republic of Kazakhstan is not only the adoption of appropriate response measures, but also preventive and preventive

measures from the first days of people in this category in the service, especially among young people. The author draws attention to the psychological adaptation of young people to the negative perception of this evil and gives practical recommendations taking into account the experience in this direction.

Ключевые слова: психологическая адаптация, коррупция, молодежь.

Коррупция как одна из острых социальных проблем, стоящих перед современным развитием Казахстана, продолжает существовать в настоящее время практически во всех отраслях экономики и общественной жизни страны. Общеизвестно, что коррупция – как социальное зло, тормозит процесс развития любого государства и общества, негативно воздействует на политические и общественные институты демократического государства, представляет собой серьезную угрозу будущему развитию страны.

Так, за 10 месяцев 2017 года было возбуждено 3400 коррупционных уголовных дел, из них 1000 дел было передано в суды. Из 15 млрд тенге причиненного ущерба, 11 млрд тенге возвращено государству. Наложено арест на имущество на сумму более 7 млрд тенге[1].

Поэтому борьба с коррупцией и принятие против данного явления превентивных мер определена в качестве одного из основных приоритетов государственной политики в Казахстане.

С принятием в 2015 году по инициативе Президента Казахстана – Лидера Нации Н.А. Назарбаева Антикоррупционной стратегии на 2015-2025 годы был четко обозначен переход на качественно новый подход реализации антикоррупционной политики с использованием преимущественно профилактических мер, направленных на превенцию коррупционных проявлений на стадии их генезиса[2]. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы заложила основы новой системы противодействия коррупции, приоритетами которой являются меры по предупреждению коррупционных действий. Принят Закон «О противодействии коррупции», которым введены превентивные инструменты. Ратифицирована Конвенция ООН против коррупции. Казахстан стал участником Стамбульского плана действий ОЭСР по борьбе с коррупцией и продемонстрировал прогресс по 14 рекомендациям из 19. Число казахстанцев, выразивших доверие антикоррупционной политике, выросло с 60% в 2015 году до 73% в 2016 году[3].

В целом, причинно-следственные факторы коррупционного поведения достаточно широки, «однако ведущая роль в нем отводится социально-психологическим факторам», потому что, «коррупционное поведение демонстрирует не только сотрудник, а личность с присущими ей индивидуально-психологическими особенностями, отношением к содеянному, волевой регуляцией и осознанием поведения, нравственно-ценностными ориентирами жизнедеятельности»[4]. Поэтому, «умение разобраться во всей

гамме психологических оттенков и зависимостей своей работы характеризует уровень профессионального мастерства сотрудника»[5], а также «ценностные ориентации и жизненные идеалы образуют содержательную сторону направленности личности и выражают внутреннюю основу ее отношения к действительности»[6].

Вместе с тем, обзор и анализ новостей и комментариев в сети интернет в отношении критических публикации о привлечении к ответственности государственных служащих по коррупционным правонарушениям негативно сказываются как на имидже государственной службы, так и привлечению молодежи в его ряды, в формировании антикоррупционной культуры среди действующих государственных служащих, их веры в торжество закона и принципам меритократии и т.д.

Поэтому, совершенно обоснованно возмущается Президент страны Н.А. Назарбаев отмечая, что «много времени и сил уходит на то, чтобы подготовить квалифицированных чиновников. Сколько нужно тратить времени, чтобы вырастить этих людей до такого уровня! Там, тут их ставить, следить за ними, помогать им, поддерживать и раз, получается так!»[7].

Признавая негативные факторы воздействия коррупции в целом на имидж государственной службы страны, частью которого является и правоохранительные органы Казахстана, государством принимаются различные меры не только по выявлению и принятию мер к лицам, совершившим такие деяния, но и активно прорабатываются вопросы принятия превентивных мер и профилактического воздействия для недопущения коррупционных факторов в будущем, что безусловно, играет немаловажную роль в формировании надлежащего правосознания и определенный алгоритм антикоррупционного поведения у соответствующего контингента, в особенности у молодежи, решивших посвятить себя правоохранительной системе.

На наш взгляд, одним из таких факторов должна являться психологическая адаптация обучающихся специальных учебных заведений правоохранительных органов Республики Казахстан к профессиональной деятельности, которая должна учитывать все риски коррупционного характера, с которым возможно встретиться в будущем. Причем, именно сквозь призму личности проходит оценка выбора будущей профессии сегодняшним курсантом, так и приемлемости того или иного поступка в последующей профессиональной деятельности.

Проведенные исследования показали, что в число психологических предпосылок определяющее коррупционно опасное поведение следует включать своеобразие личности сотрудника, обусловленное наличием деформации и дефектов различных сфер и индивидуально-психологических особенностей, которые влияют на нижеприведенные сферы человека:

1. Мотивационно-нравственная и ценностная сфера личности:
 - осознание и принятие системы морально-нравственных ценностей;

- сформированная и устойчивая мировоззренческая позиция, личное мнение;
- антикоррупционная мотивация поведения, сознательное возложение сотрудником на себя обязательств, ограничений и запретов, нравственная чистоплотность и неподкупность;
- соотношение между индивидуальными мотиваторами жизнедеятельности (т.е. затрагивающими отношение человека к жизни (финансовый достаток, облегченное существование, стремление обходить неприятности и т.д.), мотиваторами, затрагивающими отношение к людям и обществу, мотиваторами, затрагивающими отношение к себе);
- самореализация в профессии и жизни;
- умение поддерживать удовлетворенность сегодняшним состоянием, оплатой труда, позитивным отношением к своей работе и профессии;
- сохранение баланса в трудовых отношениях, гармония в семейной жизни;
- отсутствие нравственно-личностных деформации (напр., ложные мерилы успешности в жизни, как быстрое обогащение и бестактная демонстрация своего материального положения, достигать хорошей жизни, не прилагая к этому никаких усилий.).

2. Интеллектуально-познавательная сфера личности:

- способность осознавать противоправность коррупционного поведения;
- умение своевременно осознать конфликт интересов в сложившейся ситуации и четкое осознание недопустимости последнего;
- обученность и информированность сотрудника относительно границ дозволенного и правомерного поведения в служебной деятельности.

3. Эмоционально-волевая сфера личности:

- развитость эмоционального отражения, происходящего в связи коррупционно опасным поведением (стыд, переживание, чувство вины и т.д.);
- выраженная воля, твердая устойчивость относительно соблазна коррупционного поведения, умение преодолевать индивидуальный протест против сложившихся условий быта как на работе, так и вне его;
- умение выстоять против сложившихся «традиции и понятия», «неписанных правил» в коллективе содержащие признаки вседозволенности, грубости, хамства в отношении других членов общества.

Одним из путей преодоления существующих проблем на «дальних подступах», т.е. в процессе подготовки обучающихся в специальных учебных заведениях правоохранительных органов Республики Казахстан, явилось бы овладение будущими сотрудниками «методами, которые позволяют развить необходимые профессионально важные качества, обеспечивающие эффективность их профессиональной деятельности, обучились психологическим приемам, повышающим их надежность, позволяющим грамотно работать с людьми» [8]. Причем работать следует здесь комплексно,

т.е. соединяя обучающий процесс с воспитательным, моральное с психологическим.

Именно такой акцент делается при организации учебно-воспитательной работы в стенах Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева. Этому способствовало ряд целенаправленных и планомерных совместных действий обучающихся и воспитательных подразделений.

Во-первых, при проведении учебного процесса в учебно-методической документации профессорско-преподавательского состава отражаются воспитательные цели занятия, которые доводятся до сведения обучающихся;

Во-вторых, в ходе различных культурно-массовых мероприятий по линии отдела воспитательной работы активно привлекаются представители профессорско-преподавательского состава

В-третьих, при каждом зачислении курсантов и слушателей на обучение в первую же неделю в обязательном порядке проводятся с ними встречи с участием руководства института, кадровой службы, начальников кафедр, отделов и служб, кураторов учебных взводов, где до сведения обучающихся доводятся основные нормы антикоррупционного законодательства, о государственной службе, правоохранительной службе. Здесь же доводится что у полицейских имеются всего лишь два источника дохода. Это заработная плата и премий по результатам служебной деятельности. Остальные доходы, полученные находясь в должности - вне закона!

В-четвертых, во время зачетно-экзаменационной сессии оценка знаний проводится методом компьютерного тестирования, с видео и -фото фиксацией результатов. А в составах комиссии принимают участие представители ветеранских организации ОВД, общественности, сотрудники УСБ ДВД Актюбинской области.

В-пятых, у сотрудников института взяты дополнительные письменные обязательства о невмешательстве в деятельность лиц, задействованных в оценке переменного состава в зачетно-экзаменационный период с занесением данного документа в их личные дела.

Такие меры, на наш взгляд, с первых дней пребывания в правоохранительной службе закрепляют у обучающихся веру в справедливое рассмотрение оценок их знаний, должное отношение в процессе обучения, объективное и открытое рассмотрение вопросов касающихся их интересов, что в последующем должно способствовать трансформации такого сознания и в практическую плоскость, когда уже самим выпускникам будет необходимо психологически принимать в отношении граждан объективные, законные решения в качестве должностного лица.

Интерес также представляет опыт российских коллег, когда в состав структурных подразделения, входящих в состав отдела морально-психологического обеспечения, входят подразделения воспитательной работы, службы психологической помощи, подразделения социальной работы.

Отдел морально-психологического обеспечения выполняет **задачи** по обеспечению проведения воспитательной, психологической, социальной, культурно-просветительной работы, работы по укреплению служебной дисциплины и законности среди личного состава.

Основными функциями отдела являются:

- организация психологического обеспечения работы с кадрами, профилактика чрезвычайных происшествий среди личного состава, формирование благоприятного социально-психологического климата в служебных коллективах, повышение эффективности служебной деятельности личного состава;

- проведение психологических обследований, специальных психофизиологических исследований с применением полиграфа, направленных на изучение, анализ и оценку индивидуально-психологических особенностей личности кандидатов на службу в органы внутренних дел, стажеров, сотрудников, перемещаемых по службе на другие должности в системе МВД;

- проведение комплексного анализа, оценки и прогнозирования морально-психологического состояния личного состава, социально-психологического климата в учебных и служебных коллективах, проведение по мере необходимости (не реже одного раза в год) социально-психологических исследований и индивидуальных психологических обследований, разработка предложений по совершенствованию морально-психологического обеспечения;

- осуществление мероприятий психологической работы, направленных на выявление сотрудников и работников, находящихся в кризисном состоянии, профилактику суицидальных происшествий и предупреждение профессиональной деформации личности, участие в проведении мероприятий морально-психологического обеспечения со всеми категориями сотрудников института, нуждающихся в повышенном психолого-педагогическом внимании;

- проведение мероприятий психологической коррекции с сотрудниками и работниками, имеющими признаки нарушений психической адаптации или переутомления, консультирование их по вопросам учета психологических аспектов при регулировании семейно-бытовых отношений, профилактики, разрешения и минимизации последствий межличностных конфликтов;

- организация работы по профессиональному психологическому отбору;

- осуществление организационно-методического обеспечения воспитательной, психологической, социальной и культурно-просветительной работы, работы по укреплению служебной дисциплины и законности;

- планирование мероприятий морально-психологического обеспечения, осуществление контроля за их выполнением в институте и реализация мер по повышению эффективности своей деятельности;

- участие в отборе, расстановке и профессиональной подготовке кадров, осуществление мероприятий по повышению их психолого-педагогической компетентности и морально-психологической устойчивости;

обеспечение работы внештатного центра социально-психологических и психофизиологических исследований;

организация воспитательной работы по направлениям: патриотическое, профессионально-нравственное, правовое воспитание;

проведение работы по профессионально-нравственному и патриотическому воспитанию личного состава, сохранению и развитию служебных традиций и ритуалов, изучению и пропаганде истории органов внутренних дел, служебного коллектива, примеров героизма и мужества сотрудников, образцового исполнения ими служебного долга;

принятие участия в проведении мероприятий по противодействию коррупции, укреплению антикоррупционной устойчивости личного состава;

ведение учета сотрудников, нуждающихся в повышенном психолого-педагогическом внимании и др.

Поэтому, использование, перенятие, а также адаптация всех передовых форм психологической адаптации обучающихся к будущей профессиональной деятельности должна безусловно, способствовать формированию правосознания сегодняшних курсантов и антикоррупционного поведения завтрашних сотрудников.

Список использованной литературы:

1. Akorda.kz: Н. Назарбаев: Поблажек не будет никому, никто не сможет уйти от наказания. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев встретился с председателем Агентства по делам государственной службы и противодействию коррупции. 20.11.2017 г.

2. Справочная информация по реализации Антикоррупционной стратегии от 22.02.2017г. Инф. с сайта Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействия коррупции.

3. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года.

4. Особенности личности сотрудника ОВД, совершающего преступления коррупционной направленности: Методическое пособие / Ю.Г.Касперович, Э.А.Васильев и др. — М.: ФГКУ «ВНИИ МВД России», 2013. С.7

5. Тулегенова С.Ш. Профессиональная психологическая подготовка сотрудников ОВД: Учебно-методическое пособие. – Караганда: Карагандинская академия МВД РК им.Б.Бейсенова, 2014 г. С.3.

6. Психологическая профилактика коррупционного поведения сотрудников органов внутренних дел: Лекция / Ю.Г.Касперович, Ю.Н.Зеленов. — М: ФГКУ «ВНИИ МВД России», 2014 г. С.17

7. Today.kz. Министров сажаем в тюрьму – Назарбаев о борьбе с коррупцией. 25.12.2017г.

8. Тулегенова С.Ш. Указ.раб. С.4

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН КӘСІБИ ІРІКТЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Турманова Ж. Е.

Әлеуметтік жұмыс ғылым магистрі
Педагогика кафедрасының аға
оқытушысы Еуразиялық
гуманитарлық институты

Түйіндеме

Мақалада құқық қорғау мекемелеріндегі қызметкерлердің және қызметке қабылданатын үміткерлерді іріктеудегі кәсіби біліктілікті және құқықтық мәдениеттің деңгейлерін анықтау қарастырылады. Сондай-ақ мақалада құқық қорғау мекемелерінің қызметкерлерінің кәсіби маңызды сапаларын талдау ұсынылған.

Аннотация

В статье рассматривались определение уровня профессионализма, компетентности и правовой культуры сотрудников, отбор кандидатов, принимаемых на службу в правоохранительные органы. Также в статье представлен анализ концептуальных подходов к разработке проблемы профессионально-важных качеств сотрудников правоохранительных организаций.

Annotation

In articles determination of level of professionalism, competence and legal culture of employees, selection of the candidates employed in law enforcement agencies were considered. And also the analysis of conceptual approaches to development of a problem of professional and important qualities of staff of the law-enforcement organizations is presented in article.

Тірек сөздер: кәсіби маңызды сапалар, құқық қорғау мекемесі, психикалық, тұлғалық, биологиялық сапалар.

Кәсіби маңызды сапалар еңбек субъектісінің кәсіби іс-әрекетінде өте маңызды, өйткені олардан жұмыс істеудің табыстылығы тәуелді. Кәсіби маңызды сапаларды ескермеуде және оларды теріс диагностикалауда нақты қиыншылықтар туындайды, сонымен қатар, іс-әрекет эффективтілігі төмендеуі мүмкін. В.Д. Шадриков кәсіби маңызды сапаларды іс-әрекет эффективтілігіне және оны меңгерудің жетістігіне әсер ететін субъекті іс-әрекетінің дара сапалары ретінде түсінеді. Оның айтуы бойынша, кәсіби маңызды сапалар сыртқы әсерлер және қызмет талаптары арқылы бүгілетін сол ішкі шарттар

рөлдеріне шығады. Олар іс-әрекеттің психологиялық жүйесін қалыптастырудың түйінді сәті болып табылады [1. б.133-135].

Қазіргі қоғамдағы процессте ішкі істер органдары қызметкерлеріне, олардың кәсіпкерлік деңгейіне, құзыреттілігіне жоғары талаптар қойылады. Құқық қорғау саласы қызметкерлерінің ең маңызды сапаларының бірі ретінде кәсіби-іскерлік сапалар алға шығады, олардың дамуынан барлық құқық қорғау салаларының эффективтілігі және өнімділігі тәуелді.

Құқық қорғау саласының қазіргі заманғы қызметі, көбінесе, құзыреттіліктің интеллектуалды-психологиялық сапаларына, оперативті-қызметтік жұмыстарды табысты шеше білуіне жоғары талап қояды. Жұмысқа орналасуда көптеген жағдайларда негізгі критерийлері ретіндедене бітімі және білім болып келеді.

Ресейлік психология ғылымында кәсіби маңызды сапаларды зерттеумен С. Пряжников, Е.А. Климов, А.К. Маркова, А.В. Карпов, М.В. Клищевская, В.Д. Шадриков айналысады. Болашақ мамандардың кәсіби дайындығын, кәсіби маңызды сапаларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеуде С.Ә. Әбдіманапов, К.М. Арынғазин, Б. Әбдікәрімұлы, К.М. Беркімбаев, Ш.А. Абдраман, З.А. Исаева, М.Ә. Құдайқұлов, Ш.Т. Таубаева т.б. Қазақстандық ғалымдардың үлесі үлкен.

Құқық қорғау саласының қызметкерлерінің қызметі экстремалды жұмыс ретінде қарастырылады, осымен олардың ерекше жағдайларда әрекет етудегі кәсіби-психологиялық дайындығының қалыптасуын күрделендіруі туралы К.В. Сельченко, В.Л. Марищук, Е.А. Пономарева, И.Б. Пономарев, А.Е. Тарас, А.К. Маркова, Ю.В. Слесарев, А.М. Столяренко, В.Д. Шадриков және т.б. айтып кеткен. Н.В. Кузьмина, В.П. Зинченко, А.А. Деркач, Е.М. Борисова, А.А. Бодалев, И.Н. Семенов, В.Г. Зазыкин, Р.М. Янбухтин және т.б. құқық қорғау саласындағы жұмыс көптеген қызметкерлерге қоғамдық мойындауға, тұлғалық және кәсіби өсуге және өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі деп есептеген.

Кәсіби маңызды сапалардың қазіргі заманғы зерттеулер В.Д. Шадриков, Е.А. Климов және А.В. Карповтың еңбектерінде жүйелілік тұрғылар негізінде жүргізілінеді. Қандай-да болмасын іс-әрекет кәсіби маңызды сапалар жүйесінде базасында жүзеге асырылынады. Бұл, біріншіден, әр іс-әрекет кәсіби маңызды сапалардың нақты жиынтығын талап ететіндігін, екіншіден, ақырғысы сапалардың «механикалық» бағасы еместігін, ал олардың заңды тұрғыда ұйымдасқан жүйесі екендігін білдіреді. Жеке кәсіби маңызды сапалар арасында өтеу және көмектесу типіндегі функционалды өзара байланыс құрылады [1. б.153].

Кәсіби маңызды сапалардың өзіндік жүйесі субъективті қасиеттердің нақты сиптомдық кешен ретінде, қандай-да бір қызмет үшін спецификалық болып туындайды. Ол дайын түрде болмайды, субъектіде іс-әрекетті меңгеруде қалыптасады. Сонымен қатар, тек қана іс-әрекет үшін ғана емес, оның негізгі компоненттеріне (Тіректік әрекеттер, негізгі функциялар), кәсіби маңызды

сапалардың спецификалық жүйе астылары қалыптсады. Сондықтан ішкі-психологиялық жағынан – іс-әрекет процесі кәсіби маңызды сапалардың әр негізгі кезеңдерін (әрекет, міндет, функциясы) қамтамасыз етіп, бүтін жүйелік астылардың динамикалық ауысымын тудырады.

Кәсіби маңызды сапалардың жүйе астысын құру – өте күрделі психологиялық процесс. А.В. Карпов оның мәнін жеке кәсіби маңызды сапалардың өздерін өзара байланысу тәртібінде көрсеткенде функционалды қосылу ретінде анықтайды. Бұған жеке ішкі алғышарттар бар, өйткені негізгі психикалық функциялар бір-бірімен онтологиялық байланысуда. Бұл байланыс кәсіби іс-әрекетті меңгеру жолында өзіндік жағымды рөлде көріне бастайды. Осылай, «іс-әрекеттің психологиялық жүйесінің құрылу процесінде іс-әрекетте жетістікке жетуде психикалық функцияның өзіндік функционалды икемделу болады».

Кәсіби маңызды сапалардың жүйе астыларының дамуының жетекші тенденциясы – жеке сапалардың біріктірілу дәрежесінің жоғарлануы. Оған кәсіби маңызды сапаларды жүйе астылары іс-әрекетін меңгерудің әр кезеңінде олар бір-бірінен мәнді ерекшеленуі мүмкін.

А.К. Маркованың пікірі бойынша, кәсіби маңызды сапалар функциясында тұлғаның кәсіби іс-әрекетінің өзіндік психикалық және тұлғалық та, биологиялық сапалары ретінде болуы мүмкін – соматикалық, морфологиялық, нейродинамикалық және т.б. Е.П. Ермолованың айтуы бойынша, «кәсіби маңызды сапалар – білімдер, икемдер, дағдыларды құру үшін психологиялық мүмкіндік; білім, икем және дағдылар – кәсіби біліктілікті құру үшін қажетті шарт». Б.А. Душков, А.В. Королев, Б.А. Смирнов көзқарастары бойынша, тұлғаның даралық сапаларынан басқа, кәсіби маңызды сапаларға да адамға нақты кәсіп жағынан талап етілетін және осы кәсіпті табысты меңгеруге себептесетін дене бітімдік сапалар жатады.

Е.С. Шелепова кәсіби маңызды сапаларды кәсіби жарамдылық компоненттері ретінде, яғни кәсіби міндеттерді табысты шешуге қажетті сапалар деп түсінеді. Олардың арасында әр түрлі сапалардың ауқымды спектрі - табиғи негізден кәсіби білімдерге дейін, олар кәсіби оқыту және өзіндік дайындалу, тұлғаның ерекшеліктерінде (мотивация, бағыттылық, мінез-құлық), психофизиологиялық ерекшеліктер (темперамент), психикалық процесінің ерекшеліктерінде (ойлау, зейін, елес) процесінде алынады.

Құқық қорғау саласы қызметкерлерінің кәсіби сапаларын шетелдік ғылымда зерттеу осы сапалардың қалыптасуына әсер ететін олардың іс-әрекет шарттарын зерттеумен байланыстырған Е.Ю. Артемьева, Ф.Е. Василюк, А.В. Дулов, А.М. Зеличенко, Я.Я. Велик, М.А. Громов, Л.И. Анциферова, А.М. Зеличенко, В.С. Лури, Т.Б. Карцева, Т.А. Дегтяренко және т.б. болған.

А.К. Маркованың анықтамасы мәні бойынша ұқсас: кәсіп-бұл қоғамға қажетті тарихи туындаған іс-әрекет нормалары, оны орындау үшін адамдар білімдер және дағдылар жиынтығына, сәйкес келетін қабілеттер мен кәсіби маңызды сапаларға ие болуы керек. Алайда адамның кәсіби іс-әрекетін

орындауы үшін осы маманға қажетті көптеген психологиялық сапалары болуы қажет, бұл сапалар кәсіби маңызды қасиеттер болып саналады. Ресей психологиясында кәсіби маңызды сапалар ұғымы В.Д. Шадриковпен енгізілген, ол кәсіби маңызды сапалар субъектінің іс-әрекетті орындауда эффективтілігін қамтамасыз ететін процесте өндіру параметрлері, еңбек сапасы және сенімділігі ретінде түсінеді. В.Д. Шадриковқа дейін Е.Э. Смирнова таңдаған бөліміндегі іс-әрекет табыстылығын қамтамасыз ететін тұлғаның параметрлері туралы айтқан. Бұл параметрлерлі ол сапалар деп атаған. Смирнованың мәніне сәйкес біз А.А. Бодалевтің, Л.Г. Лаптеваның және А.А. Дергачтың өз еңбектерінде спецификалық психологиялық ерекшеліктерді немесе сапаларды «таңдалған іс-әрекетті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кәсіпқой психикасының барлық компоненттері: психикалық процестер, қасиеттер, күйлер, құрылымдар» қалыптасуының дәрежесімен түсіндіреді.

Психологияға кәсіби маңызды қасиеттер термині енгізілгеннен кейін ол толық анықталмаған. Керісінше, қазіргі кезде бұл ұғым одан сайын жеңілдетілген. Бұны біз Н.С. Пряжниковтің анықтамасынан анық көре аламыз, оның пікірі бойынша, - бұл еңбек іс-әрекетін табысты орындау үшін қажетті сапалар. В.Д. Шадриков кәсіби маңызды сапаның екі құрылымын бөліп қарастырады: 1. Интрокорреляциялық – жеке әрекеттердің тиімділігін анықтайтын құрылымдар; 2. Интеркорреляциялық – іс-әрекеттің тиімділігін анықтайтын кәсіби маңызды сапаның құрылымдары.

Маңызды сапалар іс-әрекетінің жүйе асты. В.Д. Шадриков кәсіби маңызды сапалар (Б.Г. Ананьев және П.К. Анохин еңбектерінде қарастырылған) мен оқу-маңызды сапаларды (Н.В. Нижегородцев еңбектерінде) бөліп көрсетеді. Мамандықтардың кәсіптік маңызды сапаларының құрылымы В.Д. Шадриковтың және оның шәкірттерінің еңбектерінде қарастырылған. Кәсіби маңызды сапалар тұлғаның білім, іскерлік, дағдыны, құзыреттілікті меңгеру барысында қалыптасатын кәсіптік біліктілігі.

Құқық қорғау саласының жұмыс эффективтілігі кәсіби маңызды болып табылатын көптеген психологиялық сапалармен анықталады [2. б.83].

Оны 4 деңгеймен қарастыруға болады:

- 1) ішкі істер органдары қызметінің міндеттері деңгейінде;
- 2) мінез-құлықтық және жағдайлық деңгейде;
- 3) тұлғаның қасиеттері деңгейінде;
- 4) ішкі істер органдарына қойылатын талаптар деңгейінде;

Кәсіби маңызды сапалар еңбектің жүзеге асуына әсер етеді, табысты кәсіби қызметтің алғышарты болып табылады және іс-әрекетте жүзеге асып, оны жаңадан құрады.

Олардың мінез-құлық деңгейіндегі жұмысында спецификалық оқиғалар туындайды, мысалы, жәбірленушілермен әңгімелесу. Бұндай әңгімелесуде көбінесе аффективті және нақты бір жүріс-тұрысты және реакцияны талап етеді. Қылмысқа күдікті адамдардың ортасына ену, яғни шектеулі ортаға қарым-қатынасқа түсу көптеген жағдайда қызметкерлер де үшін, азаматтар

үшін де қауіптілікті алып келеді. Алынған мәліметті талдаудан адамдардың тағдырына тәуелді.

Осы сипатталған оқиғалар кейбір тұлғалық қасиеттер мен сапалардың жиынтығын шарттайды, олар жоғары эмоциялық ұстамдылық, күшті еріктік компонент және интеллекттің жоғары көрсеткіштері.

Кәсіби маңызды қасиеттерді анықтаудың тағы да бір негізі болып құқық қорғау саласының қызметкерлерінің аттестациялаудағы ҚР-ның ІД-нің кадрлық қамтамасыз ету Департаментінің шектеулер қатарын қою, әр сынақта психологиялық кәсіби жарамдылық бойынша өз өткізілім ұпайы бар.

Көптеген жетекші психологтар Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, Б.Г. Ананьев және т.б. әр уақытта психологиядағы әдістемелік негіздерді өңдеу адамдардың тәжірбиелік іс-әрекетіне психологиялық анализден басталуы керек деп көрсеткен, өйткені, бұл сферада адамның психологиялық өмірінің маңызды заңнамалары бар.

Құқық қорғау саласының жұмысында кәсібилікті жоғарлату елдегі заңнаманың және құқықты тәртіпті нығайтудың бірде-бір алғышарты болып табылады. Қызметкерлердің жұмысының кәсіби шеберлігі және сапасының өсуі көптеген факторлармен анықталады. Олардың арасынан жетекші орындардың біреуін құқық қорғау саласының кадрлық жұмысы алады. Құқық қорғау саласындағы психологтың кадрлық-диагностикалық түрі психодиагностикалық тексерісті өткізуді білдіреді. Психодиагностикалық тексеріс тұлғаның дара - психологиялық ерекшеліктерін, кадрларды дұрыс таңдау және орналастыру, сонымен қатар психотүзетушілік әсер ету мақсаттарында сипаттау және өлшеу, анықтауда көрінеді. Психодиагностикалық тексеріс бірнеше міндеттерді шешеді:

- жұмыстағы нақты жағдайларда өзіндік дара-психологиялық сапасымен жарамды үміткерлерді іріктеу;
- өзінің интеллектуалды даму деңгейі, психологиялық логикалығы және тұлғалық ерекшеліктерінде кәсіби бейімделе алмаушылық деңгейі көрінетін адамдарды анықтау;
- үміткерлердің басшы ретінде жұмысқа қабылдаудағы олардың жарамдылық дәрежесіне психологиялық баға;
- ұнамсыз психикалық күйлерді психологиялық түзетудегі әдістерді таңдау;
- қызметкерлер арасындағы жанжалдардың, тәртіпті және заңды бұзудың психологиялық себептерін зерттеу және талдау;
- қызметкерлердің отбасы мүшелеріне кеңес берушілік және басқа да тәжірбиелік көмекті көрсету.

Жоғарыда көрсетілген міндеттермен сәйкес, тексеріс кезінде тесттер мынаны анықтауы керек:

- үміткердің интеллектуалды дамуының жалпы деңгейін, оның дара-психологиялық қасиеттерінің құрылымын, темперамент және мінез-құлық ерекшеліктерін, мамандыққа сәйкес бейімделушілік мүмкіншіліктерін анықтау;

- жеткілікті деңгейде сенімді болу, диагностикалық валидтілікпен қатар, болжамдық валидтілігінің болуы, яғни үміткердің қазіргі күйін ғана бағалау мүмкіншіліктерін беру ғана емес, сонымен қатар оның ары қарай эффективті қолданудың ғылыми негізделген болжамын құру;

- үміткерлерді шектелген уақыттың ішінде тестілеудің нәтижелерін өңдеуде топтық тексеріс үшін ыңғайлы, шағын болу;

- алынған нәтижелердің сенімділігін, нақтылықтығын және дұрыстылығын жоғарлату мақсатында қайтадан тексеру және өзара толықтыру.

Психодиагностикалық тексеріс көбінесе, зерттелінушілер өздерін еңбекке қабілетті екендерін сезінгенде, яғни жұмыс күнінің жарты уақытында өткізіледі.

Сонымен бірге кәсіби байқау – сынақ мерзімі қолданылады, ол аяқталғанда үміткердің жұмысқа қабылдану мүмкіншілігі шешіледі. Өз кезегінде психологиялық іріктеу «үміткерлердің оқу немесе кәсіби іс-әрекетіне жарамдылығын психологиялық және психофизиологиялық сынақтың нәтижелерін ескере шешім қабылдау» ретінде түсіндіріледі. Психологиялық іріктеу үміткерлерге талаптар жиынтығын іс-әрекетке психологиялық талдау негізінде, содан кейін осы талаптарға сәйкес диагностикалық әдістерді анықтауды болжау [3. б.213].

Қазіргі кезде мемлекеттік күш құрылымындарында: ішкі істер органдарында, кеденде, полицияда және басқа да органдарда қызметке үміткерлерді іріктеудің нақты жүйесі қалыптасқан. Іс-әрекеттің әрбір мазмұнының өзгеруінде психологиялық іріктеу бағдарламасы қайтадан қарастырылады. Кәсіби психологиялық іріктеу бөліміндегі зерттеулер.

Психологиялық бағалаудың нақты міндеттері, осы бағалау жүзеге асатын іс-шаралар типімен анықталады. Мысалы, конкурстық негізде жұмысқа қабылдауда кәсіп талаптарына және жұмыс шарттарына сәйкес келетін үміткерлерді іріктеу психологиялық бағалаудың міндеті болып табылады. Үміткерді басшылық қызметіне алуды шешуде психологтармен ол кәсіби іс-әрекетімен қоса, басшылық қызметін орындай алуға қабілетті ма екендігі анықталады. Психологиялық бағалаудың ұйымдастырушылық өткізілуі мынандай кадрлық шаралармен ұштастырылады: жұмысқа қабылдау, аттестацияны өткізу, басшылық қызметіне алу.

Жалпы айтқанда, құқық қорғау органдарына кадрларды кәсіби іріктеу кезіндегі психологиялық бағалаудың жалпы мақсаты жұмыскердің даралық психологиялық ерекшеліктерінің кәсіптік талаптарына сәйкес келуін анықтау және осы негізде болашақ кәсіби іс-әрекетті функциясы болып табылады, яғни ол бағалау техникасына және әдістемесіне арнайы талаптарды қояды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шадриков В. Д. Способности человека. — М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 1997. — 288 с.

2. Доронин Д.Ф., Егоров Ю.В., Сурадин В.И. Психология и педагогика в деятельности сотрудников ОВД: курс лекций. – М.: ЦИ и НМО КП России, 2000. – 156.

3. Гончаренко Г.С. Выбор и отбор. Методические рекомендации по вопросам профессионального отбора кандидатов на службу в органы внутренних дел. — Ростов н/Д: Абрис, 2001. -238с.

ОСОБЕННОСТИ КОПИНГ-СТРАТЕГИЙ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ СРОЧНОЙ СЛУЖБЫ

Кирица О.В.

Преподаватель Кафедры социально-гуманитарных наук Академии «Stefan cel Mare» МВД Республики Молдова, докторант, старший лейтенант полиции

Аннотация

Современная молодежь менее устойчива к стрессам. Алкоголь, наркотики, тотальная интернет-зависимость формируют личность, которой трудно адаптироваться в социуме, особенно закрытом, как в воинской части, ведь решение задач, связанных с проблемой адаптации призывника срочной службы к условиям воинской деятельности – одна из важнейших проблем практической военной психологии.

Annotation

Modern youth is less resistant to stress. Alcohol, drugs, total Internet addiction form a personality that is difficult to adapt in society, especially closed, as in the military unit, because the solution of problems associated with the problem of adapting soldier for military service which is one of the most important problems of practical military psychology.

Ключевые слова: солдаты, стресс, копинг стратегии, копинг - ресурсы.

*«Люди порой говорят о человеке „Он еще не нашел себя”.
Но себя не находят, а создают».*
Э. Берн

Актуальность исследования. Современное общество характеризуется воздействием определенного числа стрессогенных факторов: постоянно увеличивающийся темп и ритм нашей жизни, постоянная насыщенность ее информацией, различного рода аварии и катастрофы, нестабильное социально-экономическое положение в стране, зачастую порождает у людей психическую напряженность и предъявляет повышенные требования к стрессоустойчивости и психологическим качествам личности [1, с. 48], обеспечивающим преодолевающее поведение и эффективность деятельности в экстремальных условиях. Крайней формой проявления психической напряженности является стресс, который считается самым главным фактором препятствия личностному развитию человека [2, с. 167].

Теоретические основы проблемы преодолевающего поведения только начинают разрабатываться, они тесно связаны с проблемой стресса. Преодолевающее поведение и стресс – два нераздельных для человека процесса.

Успешность прохождения воинской службы напрямую зависит от адаптационного процесса личности к ее условиям [3, с.12]. Адаптация влияет на психические состояния, профессиональное обучение, эффективность вовлечения призывника в военную деятельность, оптимальное взаимодействие с окружающей средой, всю систему социальных связей личности в условиях службы [4, с. 233]. Специфические социальные факторы военной службы, непривычные для вчерашних школьников формы межличностных отношений, воинская деятельность как особая форма коллективного труда, могут приводить к кризисным явлениям, фрустрации, проблемам во взаимоотношениях и, в отдельных случаях, отрицательно сказываться на самочувствии, самооценке, мотивации юношей.

Анализ причин правонарушений, асоциального и суицидального поведения в армии, показывает, что большинство происшествий связано с наличием социально-психологических проблем, и подавляющее их большинство приходится на долю военнослужащих (срочной службы) карабинеров [5], находящихся на начальном этапе службы. Они приводят к затруднениям в адаптации или же полной неспособности адаптироваться к условиям военной службы. Социально-психологическая поддержка призывника может быть эффективной только при условии правильной оценки его индивидуально психологических качеств и особенностей совладания со стрессом: защитных механизмов и копинг-ресурсов. Однако в настоящее время недостаточно изученным является вопрос о роли социально-психологических факторов в предпочтении тех или иных стратегий копинг-поведения. В частности, открытым является вопрос о проявлении копинга и защитных механизмов в различных социально-психологических условиях.

Цель исследования: выявить особенности преодолевающего поведения солдат – карабинеров.

Методы исследования: В ходе исследовательской работы были использованы ряд психодиагностических и статистических методов.

Для изучения восприятия стресса был проведен опросник Cohen&Williamson, а так же опросник «Способы совладающего поведения» Р. Лазаруса и методика нервно-психической устойчивости в стрессе «Прогноз» [6].

Исследование проводилось в одной из воинских частей Департамента Войск Карабинеров. В исследовании приняли участие 60 солдат карабинеров в возрасте 18 – 20 лет.

Результаты исследования. Для исследования нервно-психической неустойчивости, которая является отражением одновременно психического и

соматического уровня здоровья индивида была использована методика «Прогноз».

Нервно-психическая устойчивость (НПУ) показывает риск дезадаптации личности в условиях стресса, то есть тогда, когда система эмоционального отражения функционирует в критических условиях, вызываемых внешними, равно как и внутренними факторами.

Были выделены лица с признаками нервно-психической неустойчивостью, в результате которой были получены следующие данные. У 51,1 % испытуемых – высокий уровень нервно-психической неустойчивости, у 35 % - средний уровень нервно-психической неустойчивости и у 13,3 % - низкий уровень нервно-психической неустойчивости. Исходя из полученных данных можно увидеть, что для большинства солдат карабинеров характерен высокий уровень нервно-психической неустойчивости, т.е. они характеризуются более – высокой вероятностью нервно-психических срывов.

Далее был проведен опросник восприятие стресса «Cohen&Williamson». Согласно полученным данным, у 43,3 % - высокий уровень восприятия стрессовых ситуаций, у 46,6 % - средний уровень и у 10 % - низкий уровень восприятия стрессовых ситуаций. Исходя из полученных данных можно прийти к выводу что, у более половины солдат карабинеров преобладает средний уровень восприятие к стрессовым ситуациям.

Для выявления способов, совладающего поведения солдатами карабинерами была использована методика Р. Лазаруса. Анализируя полученные данные мы можем увидеть, что к **конфронтационному** копингу прибегают большинство солдат карабинеров, то что указывает на самый распространенный способ (20%) воспользоваться данным механизмом совладения. Это означает что солдаты в большей мере прибегают к агрессивным усилиям по изменению ситуации, проявляют некоторую враждебность и готовность к риску при решении проблемы, вызвавший стресс.

К такому механизму совладению как, **принятие ответственности** склонны 15 % участников исследования. Это означает что, этот процент участников исследования склонны к признанию своей роли в решении проблемы.

В равной доли как и выше указанному механизму совладания, 15 % участников исследования склонны к **планированию решению проблемы**. Это означает что, данный процент участников исследования прилагают произвольные проблемно-фокусированные усилия по изменению ситуации, включающие аналитический подход к проблеме.

Так же участники эксперимента, почти или совсем не прибегают к **положительной переоценке** в трудной ситуации. Только 5 % участников исследования используют данный копинг, что указывает, на менее распространенный способ совладения. Это означает, что они не прилагают усилия по созданию положительного значения возникшей проблемы и не сфокусированы на росте собственной личности.

Из вышеуказанных показателей, можно сделать вывод о том, что большинство солдат карабинеров чаще прибегают к таким копинг-стратегиям, как конфронтационный, реже – к положительной переоценки. Из всех перечисленных копинг-стратегий обнаружено что, солдаты в большей мере прибегают к менее конструктивным копинг-стратегиям.

В следующем анализе проследили за тем, как уровень нервно-психической неустойчивости влияет на восприятие стрессовых ситуаций солдат карабинеров.

Для того, чтобы проверить статистическими методами исследования существование взаимосвязи между нервно-психической неустойчивости по методике «Cohen&Williamson» и восприятием стрессовых ситуаций «Прогноз» был использован Chi square(d) test, критерий проверки гипотез, статистика которого подчиняется распределению Chi квадрат.

В таблице 1 приведены результаты достоверных корреляционных связей между нервно-психической неустойчивостью и восприятие стрессовых ситуаций.

Таблица 1. Результаты расчёта корреляции между методиками «Cohen&Williamson» и «Прогноз»

		ПРОГНОЗ			Total	
		высокий	низкий	средний		
СОНЕН	высокий	Count	26		26	
		% of Total	43,3%		43,3%	
	низкий	Count		6	6	
		% of Total		10,0%	10,0%	
	средний	Count	5	2	21	28
		% of Total	8,3%	3,3%	35,0%	46,7%
Total	Count	31	8	21	60	
	% of Total	51,7%	13,3%	35,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	83,122	4	,000
Likelihood Ratio	77,407	4	,000
N of Valid Cases	60		

Анализируя полученные результаты, можем сказать, что существует: прямая связь между психо-эмоциональной неустойчивостью и восприятием стрессовых ситуаций (0,000). Данные выводы позволяют сказать, что уровень психо-эмоциональной нестабильности военных карабинеров отражается в

восприятию стрессовых ситуаций т.е. при высокой психо-эмоциональной нестабильности стрессовые ситуации воспринимаются трудней.

Так же были сопоставлены результаты опросника по восприятию стресса «Cohen&Williamson» с методикой «способы совладающего поведения Р. Лазарус». В таблице 2 приведены результаты достоверных корреляционных связей между используемыми копинг-стратегиями и восприятием стрессовых ситуаций. В результате проведенного корреляционного анализа была обнаружена корреляционная взаимосвязь между используемыми копинг-стратегиями и восприятием стрессовых ситуаций (0,000). Получив эти результаты, мы можем сказать, что выбор копинг-стратегий зависит от особенностей восприятия стрессовых ситуаций военных карабинеров.

Таблица 2. Результаты расчёта корреляции между методиками «Cohen&Williamson» и «Лазарус»

		ЛАЗАРУС А								Total
		Бегство- избегание	Дистанци- рование.	Конфронтацион- ный	Планиров- ание решения	Поиск социальн ой под	Положи- тельная переоц	Принятие ответстве нн	Самоко нтроль	
СОHEN	высокий			11		6		7		26
				18,3%		10,0%		11,7%	3,3%	43,3%
	низкий					1	3		2	6
						1,7%	5,0%		3,3%	10,0%
	средний	7	5	1	9	1		2	3	28
		11,7%	8,3%	1,7%	15,0%	1,7%		3,3%	5,0%	46,7%
Total		7	5	12	9	8	3	9	7	60
		11,7%	8,3%	20,0%	15,0%	13,3%	5,0%	15,0%	11,7%	100,0 %

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	73,655	14	,000
Likelihood Ratio	70,501	14	,000
N of Valid Cases	60		

Следующим этапом исследования была разработана и использована психологическая тренинговая программа ориентирована на стабилизацию психо-эмоциональных состояний и изменению неконструктивных копинг-стратегий данных военных. В данной тренинговой программе участвовало 12 солдат, у которых были негативные результаты после проведенного нами тестирования. Тренинг был нацелен на решение следующих задач:

- увидеть свое истинное «Я» и сменить угол зрения на привычные вещи;

- *формирование жизненных планов, планов служебной карьеры и корректировка ценностных ориентаций;*
- *развитие эмоциональной устойчивости в преодолении сложных жизненных ситуаций;*
- *научиться техникам психологической защиты и техникам быстрого расслабления.*

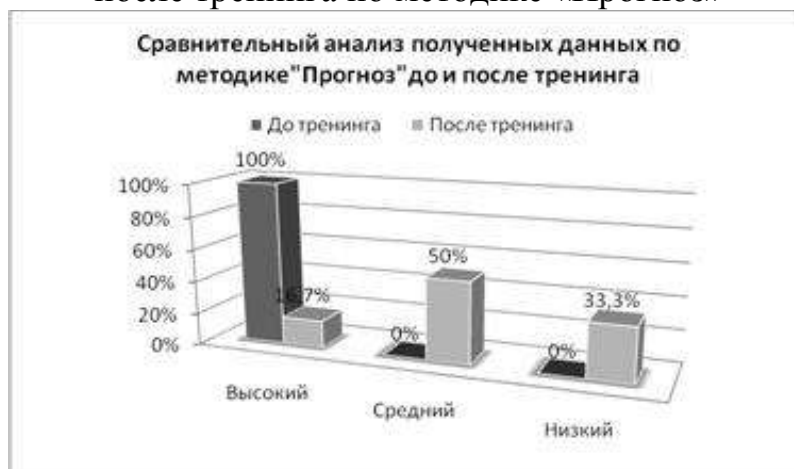
В процессе реализации данного тренинга были замечены некоторые изменения в поведении участников, а именно, в начале первого задания, участники вели себя скромно, скованно и эмоционально, но ближе к окончанию второго занятия, они стали более дружелюбными, немного раскрепостились.

По окончании тренинговой программы было проведено повторное, контрольное тестирование по тем же методикам. Сравнивая анализ полученных данных до и после тренинга у данных участников, мы можем увидеть значимые различия по каждой методике в отдельности. Исходя из полученных данных можно увидеть, что для большинства солдат карабинеров до участия в тренинговой программе, был характерен высокий уровень нервно-психической неустойчивости, наблюдался средний с тенденцией к высокому уровню восприятия стрессовых ситуаций и использовались неконструктивные копинг-стратегии. После пройденной тренинговой программы результаты тестирования были изменены в лучшую сторону.

Для более подробной иллюстрации, результаты исследования можно увидеть в процентном соотношении по всем трем методикам.

Анализируя полученные данные по методике «Прогноз» мы можем увидеть значительную разницу с предыдущими результатами по данным шкалам, что свидетельствует о снижении на 83,3 % уровень нервно-психической неустойчивости у данных испытуемых (смотри рис. 1).

Рисунок 1. Сравнительный анализ полученных данных до и после тренинга по методике «Прогноз»

До проделанной психологической коррекционной работы, средний балл у испытуемых по методике «Прогноз» составлял 27-29 баллов, что является ниже нормы (0-13 балла) – это свидетельствует о повышении нервно-психической

неустойчивости, которая могла грозить солдатам карабинерам – нервными срывами, снижением бдительности на боевом дежурстве, ухудшением самочувствия, проявлении неадекватной реакции в условиях стресса.

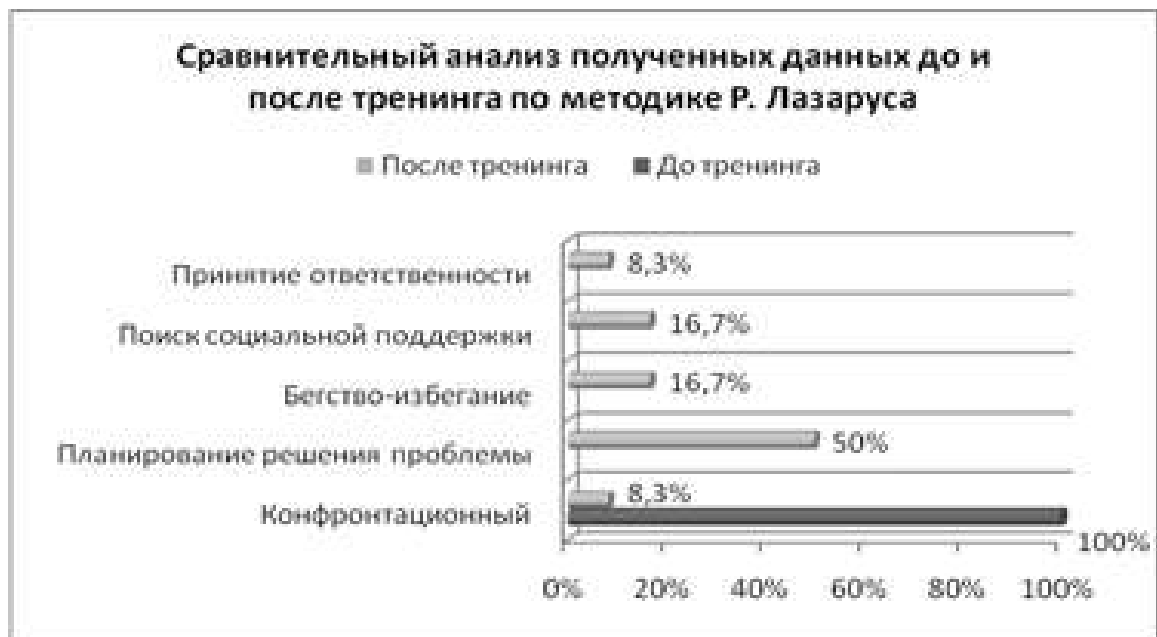
В результате анализа показателей, полученных в ходе контрольного исследования по методике «Cohen&Williamson», мы видим, что у испытуемых снизился уровень восприятия стрессовых ситуаций на 83,4 %. Что так же свидетельствует о благоприятном влиянии тренинга на снижение уровня к восприимчивости на стрессовые ситуации (см. рис. 2).

Рисунок 2. Сравнительный анализ полученных данных по методике «Cohen&Williamson» до и после проведенного тренинга

Анализируя полученные данные по методике Р. Лазаруса мы можем увидеть на рисунке 3, что к такому механизму совладения как, **Планирование решения проблемы склонны** 50 % участников исследования. Это означает что, половина участников исследования прилагают произвольные проблемно-фокусированные усилия по изменению ситуации, включающие аналитический подход к проблеме. **Конфронтационный** копинг и до сих пор сохранил свои позиции, но уже довольно в минимальном – 8,3 %. Так же, данные результаты показывают, что после тренинга участники исследования в большей мере прибегают к более конструктивным копинг-стратегиям.

Рисунок 3. Сравнительный анализ полученных данных по методике «Р. Лазаруса», до и после проведенного тренинга

Выводы. Стрессы – это довольно обычное явление для солдат карабинеров как в период прохождения воинской службы, так и в повседневной жизни. Нарушая внутреннее равновесие, стресс приводит к дезорганизации природных сил организма. Любой человек, в том числе и военные должны уметь защитить себя от вредных воздействий «дистрессоров», укрепляя свое физическое и душевное состояние. Для этого человек использует определенный набор стратегий преодоления.

Исследование показало, что у большинства солдат карабинеров в структуре совладающего поведения преобладает агрессивные усилия по изменению ситуации, проявляют некоторую враждебность и готовность к риску при решении проблемы вызвавший стресс, выражающимся в повышении психо-эмоциональной нестабильностью.

В зависимости от используемых копинг-стратегий солдаты таким образом формируют и закрепляют свои личностные характеристики. То есть, в использовании менее конструктивных механизмов преодолевающего поведения негативно отражается в межличностных отношениях внутри военного коллектива, что ведет за собой нарушение военного устава, что так же негативно отражается и на эмоциональное состояние.

А так же данные выводы позволяют нам сказать, что использование психологической тренинговой программы ведет к стабилизации психо-эмоциональных состояний и изменению неконструктивных копинг-стратегий военных карабинеров.

Список использованной литературы

1. Прохоров А.О. Саморегуляция психических состояний: феноменология, механизмы, закономерности. Москва: ПЕР СЭ, 2005. - 84 с.

2. Calancea A. Trening-ul de dezvoltare a competențelor afective: Ghid pentru formarea practică în consilierea psihologică. Chișinău: Tipografia Centrală, 2012. - 272 c.

3. Rusnac S., Gonța V. Asistența psihologică a cazurilor de violență în familie program de diagnostic și reabilitare a victimei și abuzatorului. Chișinău: ULIM, 2009. - 293 c.

4. Сергиенко Е.А., Крюкова Т.Л. Психология совладающего поведения. В: Материалы Международной научно-практической конференции. Кострома, 2007. - с. 209-211.

5. Legea Republicii Moldova cu privire la trupele de carabinieri (trupele interne) ale Ministerului Afacerilor Interne nr. 806-XII din 12.12.1991.

6. Calancea V., Melniciuc A. Practicum la psihologia clinică. Chișinău: Cetatea de sus, 2012. - 194 c.

ПЕНИТЕНЦИАРЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Елшібаева К.Ғ.

PhD докторы, профессор, психолог-кинезиолог, геронтопсихолог Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Теориялық және практикалық психология кафедрасының аға оқытушысы

Түйіндеме

Соңғы кездері жеткіншектер тұлғасының гендерлік ерекшеліктерін зерттеуге арналған жұмыстар көптеп жарияланып жатыр. Ұлдар мен қыздардың гендерлік әлеуметтенуінің приоритеті мен модельдері бөлек, ал дәстүрлік мәдениетте тіпті олар полярлы екендігі белгілі. Гендерлік әлеуметтенудің қорытындысында ұлдар мен қыздар гендерлік ұқсастықтың әртүрлі типтерін құрастырушы белгілі бір қасиеттерін меңгереді. Адамның тегі (жынысы) және гендер бағыттары кейбір кезде үлесіп, кейбір кезде үлеспеуі де ықтимал. Бұндай хал әр адамның өмір сүруінде кездесетін түрлі қиыншылықтар, түрлі жағдайлармен себептес. Зерттеуде осы мәселелер қаралған.

Аннотация

В последнее время опубликованы много работ, посвященных исследованию гендерных особенностей личности подростков. Приоритеты и модели гендерной социализации мальчиков и девочек рассматриваются отдельно, а они полярны в традиционной культуре. В результате гендерной социализации мальчики и девочки осваивают определенные свойства, составляющие различные типы гендерной идентичности. Иногда пол и гендерные направления человека могут совпадать, иногда не соответствовать друг другу. Такое несоответствие связано с различными трудностями и ситуациями в жизни каждого человека.

Половые интересы детей проявляются до подросткового периода на некоторое время в виде простого влечения. В переходной период этот интерес приобретает личностную форму, что связано с восприятием полового созревания подростка (пубертатный) как психофизиологического процесса. Данная проблема нашла отражение в целом ряде исследований.

Annotation

Recently published a lot of work on the study of gender characteristics of adolescents. Priorities and models of gender socialization of boys and girls are treated separately, and they are polar in traditional culture. As a result of gender socialization, boys and girls develop certain properties that make up different types of

gender identity. Sometimes sex and gender and the direction of a person can coincide, sometimes don't. This discrepancy is associated with various difficulties and situations in the life of each person. Sexual interests of children are manifested before the adolescent period for some time in the form of a simple attraction. The transition period, this interest acquires a personal form, which is associated with the perception of adolescent puberty as a psychological process. This problem is reflected in series of studies.

Тірек сөздер: пенитенциарлы, гендер, масулиндік, девиантты, делинквентті.

Қазіргі заманда елімізде гендерлік саясат өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Еліміздің тәуелсіздік жылдары Қазақстанның әлемдік қоғамдастыққа ықпалдасуы, бірігуі жөнінде үлкен жұмыстар атқарылуда.

Соңғы кездері жеткіншектер тұлғасының гендерлік ерекшеліктерін зерттеуге арналған жұмыстар көптеп жарияланып жатыр. Ұлдар мен қыздардың гендерлік әлеуметтенуінің приоритеті мен модельдері бөлек, ал дәстүрлік мәдениетте тіпті олар полярлы екендігі белгілі. Гендерлік әлеуметтенудің қорытындысында ұлдар мен қыздар гендерлік ұқсастықтың әртүрлі типтерін құрастырушы белгілі бір қасиеттерін меңгереді. Адамның тегі (жынысы) және гендер бағыттары кейбір кезде үлесіп, кейбір кезде үлеспеуі де ықтимал. Бұндай хал әр адамның өмір сүруінде кездесетін түрлі қиыншылықтар, түрлі жағдайлармен себептес. Мысалы, кейбір жас адамның тіршілік ету жолында өзін қатты шалыққандай сезінуі мүмкін, керісінше, жасы үлкен адам өзін ішкі сезім (психология) жағынан жас адамдай сезе беруі ғажап емес.

Соңғы жылдары психологиялық-педагогикалық ғылымының әртүрлі ғылыми бағыттарын қолдану маңыздылығы жылдан жылға арта түсуде. Гендерлік ғылым атты сала пайда болып, жетістікті түрде дамуда.

Жеткіншектің соматикалық және жыныстық дамуының ерекшеліктері, оның кейінгі жылдарының жұмысы мен саулығына тікелей қатынасты болып қана қоймай, толық әлеуметтік дамуына да маңыздылығын көрсетуде де талпынып жатыр.

Балалардың жыныстық жағынан қызығушылықтары жеткіншек жасқа дейін біршама уақытта, қарапайым әуестік түрінде айқындалады. Өтпелі кезеңде бұл қызығушылық жекешелік және сондай қысылушылық күй алады. Бұл психофизиологиялық үдеріс сияқты, жеткіншектің жыныстық жетілу шағын (пубертатты) қалай қабылдайтындығына байланысты.

Жыныстық жетілу – биологиялық сияқты әлеуметтік жағынан да адам өзінің еркек немесе әйел екендігін сезінуінің ең жоғары дәрежесіне жетудің қортындысын алу үдерісі. Баланың жыныстық дамуы оның жалпы дамуынан бөлінбейтін, туғаннан бастап үзіліссіз дами беретін үдеріс. Сонда да болса, дамудың бір кездерінде ол кенеттен жылдамдықпен дамиды да, бір аз уақыт ішінде толық жыныстық кемелдену басталады. Бұл кезең жыныстық кезеңнің

жетілуі деп аталады (әйтпесе пубертатты). Жастық кезеңденуге сәйкес бұл жеткіншек жас болып есептеледі. Қазіргі замандағы жас жігіттер мен қыздар бұрыннан келе жатқан материалды және рухани байлық базасындағы әлеуметтену үдерісі емес, «аталарының» ескі көзқарастарын ысырып тастап, қазіргі заманға лайықты өз беттерінше өмір сүруге мәжбүр еткен, өзіндік мәні бар тарихи оқиғаға тап келді. Соңғы он жылдағы әлеуметтік қайта құрылу қазақ қоғамының әлеуметтік өмірінің экономикалық жағын қайта құрастырумен қатар, тіпті оның құндылық бағдарын да өзгертті. Осыған сәйкес жастар ортасында жаңа ұрпақтың аяғынан тұруын қамтамасыз етуші әлеуметтік тепе-теңдік пен шарттары құнсызданды, ал қазіргі заман қоғамының тәнік тиімді адамгершілігі әлі қалыптаспады. Осындай жағдайларға байланысты, жыныстық айырмашылықтарына байланыссыз, кәмелетке толмағандардың арасында девиантты мінез-құлықтың әртүрлі түрлері пайда бола бастады.

Итальяндық психиатр, антрополог, сот медицинасының профессоры Ч. Ломброзо бірінші рет әйелдердің қылмысына назар аударды олардың жекелік тұлғасын жүйелі түрде зерттеуге бастама жасады, ал оның бұл ісі көпшіліктің жанданған айтысын тудырды. Ч. Ломброзоның пікірі бойынша, жезөкшелік әйелдерге ғана тән, ал бұл - туа біткен бұзылушылыққа бейімділік пен ерекшеленудің қортындысы дей келе, автор одан әдепсіздіктің бастапқы бастауы мен күнәсін көреді. Тәрбие мен білімнің жетіспеушілігі, «нашар» мінез-құлық, әйелдердің бұзылуға бейімділігін ескерту үшін қорғаушы, екінші себептері ретінде ғана қарастырылады.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасындағы пенитенциарлық мекемелерде орналасқан сотталған әйелдердің, жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктерін зерттеу өзекті мәселе болып отыр, себебі бұл жөнінде психологиялық ғылыми зерттеулер жоқтың қасы деп Ақажанова А.Т. өз еңбегінде ашық атап кеткен.

Қалыптасқан сексуальді бірдейлікке байланысты гендерлік қатынастар жүйесін есепке ала отырып, қоғамда өзін «басқа арқылы өзіндік басқаша көрудің» (репрезентациялаудың) тиімді тәсілдерін көрсететін маскулиндік пен феминдік бейнесіне сәйкес екінші гендерлік бірдейлік туындау мүмкін. Осы мәселелерді зерттеу бағытында, пенитенциарлық мекемелердегі кәмелетке толмаған тәрбиеленушілердің мінез-құлық контексіндегі адамның өзіндік анықталуы мен өзіндік қабылдануының ерекшеліктері тұрғысынан бейнелеуі алынып отыр.

Гендерлік мәселелерді зерттеген ғалымдардың тұжырымдамалары

Зерттеуші ғалымдар	Ғылыми жұмыстары	Тұжырымдамалары
З. Фрейд	«Психология женщин» книга, «Женственность» статья	Әйел отбасында тәуелді және екінші дәрежеде болады

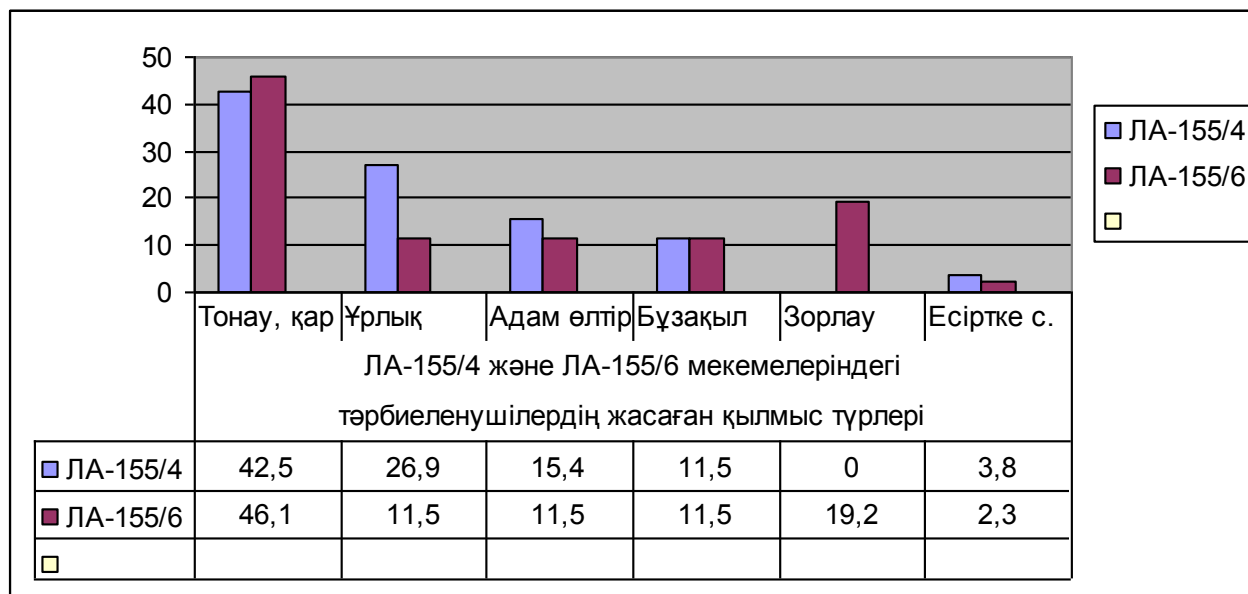

Уэст К., Зиммерман Д.	«Создание гендера», 1997	Гендер - әлеуметтік тәртіптің негізгі категориясы ретінде әйел мен еркек туралы көріністің туындауы, бекітілуі, дәлелденуі, жаңғыруы арқылы тұлғааралық өзара қарым-қатынас жүйесі
Stoller R.J.	Sex and Gender, 1968	Гендер категориясын жыныспен байланыстыруды белгілеу үшін, бірақ тұлғалық және мінез-құлықтық сипаттамалардың тұлғааралық пен әлеуметтік қарым-қатынастар контекстінде пайда болғанда ғана қолдануды ұсынды
С. Бем	«Трансформация дебатов о половом неравенстве», 1999	Андрогиния – дәстүрлі әйел мен ер сипаттамаларының тіркесімі – жағдайға байланысты іс-әрекетін вариациялай алу қабілетін көрсететін адамның психологиялық мінездемесі.
Chodorow N.	«Feminism and difference: gender, relation and difference in psychoanalytic perspective», 1987	Анасы ұлы мен қызын қоғамдағы және экономикадағы гендерлік рөлдерге дайындауға шақырылуы керек. Анасы ұлы мен қызына байланысты тәрбиені бөлек-бөлек жүргізгендіктен қызы аналық және отбасылық әлемге дайындалады, ал ұлы өзін сыртқы әлемге бағдарлай және әйелді бағаламайтын еркекке айналады. Ұл балалардағы осы циклді бұзу үшін Н. Ходоров әкелерді бала тәрбиесіне теңдей араласуға шақырды.
Черазе Ломброзо		Жезөкшелік әйелдерге ғана тән, ал бұл - туа біткен бұзылушылыққа бейімділік пен ерекшеленудің қортындысы, одан әдепсіздіктің бастапқы бастауы мен күнәсі туындайды

Анықтама 1

Пенитенциарлық мекемелердегі кәмелетке толмаған тәрбиеленушілер дегеніміз - әлеуметтік-психологиялық нормадан ауытқыған, мінез-құлқында қылмысқа бейім іс-әрекет бар, қарым-қатынаста этностық жағынан әртүрлі көрініс беретін делинквентті жасөспірімдер.

Гендер – бұл ерлер мен әйелдердің әлеуметтік мінез-құлқын, олардың өзара қарым-қатынасын анықтайтын мәдени сипаттамалардың өзіндік жинағы. Сонымен, гендер, тек әйелдер немесе ерлерге ғана емес, олардың арасындағы қарым-қатынасқа, бұл қатынастардың әлеуметтік құрылу әдісіне де, яғни, жыныстардың қоғамдағы өзара қарым-қатынасына және бұл қатынастардың қоғамдағы «қатарға енуіне де» жатады. Класстар, нәсіл және этникалық концепциялар секілді, «гендер» түсінігі де әлеуметтік процесстерді түсіну үшін аналитикалық инструмент болып келеді.

ЛА-155/4 және ЛА-155/6 пенитенциарлық мекемелеріндегі бас бостандығынан айырылған тәрбиеленушілердің жекелік карталарымен таныса келе, қылмыс жасау салаларын талдай отырып, делинквентті мінез-құлыққа бейім жасөспірімдердің төмендегідей қылмыстарды жасау түрлерін бақылады: кісі өлтіру, ұрып соғу, кісі тонау, адамды кепілдікке алу, бұзақылық, мүлікті ұрлау сияқты түрлері қыздар да, ұлдарда да кездеседі, ал қыздардың жасаған қылмыстарынан ерекше, зорлау сияқты қылмыс түрін ер балалардың жасайтындығы айқындалды.

Бүгінгі таңдағы экономикалық-әлеуметтік жағдай әр отбасы жағдайына дағдарыстар әкелсе, оның салдары келешек ұрпаққа да өз ізін қалдыруда, яғни қоғамдағы жұмыссыздық, күн көріс көзінің төмендеуі отбасы тәрбиесінің әлсіреуіне үлкен септігін тигізуде. Кәметке толмаған жасөспірімдердің жасаған қылмыстарының сандық және салалық жағынан талдайтын болсақ, жоғарыдағы кестеден байқағанымыздай, ер балалар мен қыз балалардың қылмыс жасау түрлері мен деңгейлері қазіргі таңда теңдесуде деп те айтуға болады. Әйелдер бұрынғы заманда әр түрлі қылмыстардың (зорлау, бұзықтық, айлакерлік, соққы, ұрлап алып қашу т.б.) құрбаны болатын болса, қазіргі таңда қылмыс жасаудан ерлерден кем түспеуде. Оның дәлелі ретінде осы зерттеу жұмысының барысында біраз көз жеткіздік. Нәзік жандарға тән емес тонау, бұзақылық, қарақшылық шабуыл, ұрлық, адам өлтіру, есіртке сақтау, нашакорлыққа салыну деген сияқты қылмыстың түрлері, өкінішке орай қыздар тарапынан көрініс алып отыр. Онымен қоса, италяндық ғалым Ч. Ломброзонның пікірі бойынша тек әйелдерге ғана тән жезөкшелік - туа біткен бұзылушылықтың, әдепсіздіктің бастамасы - қазіргі кезде қыздардың үйреншікті әдетіне айналды. Ал осының барлығына әсер ететін не деген сұрақ туындайды. ЛА-155/4 мекемесіндегі қыздармен жеке психологиялық кеңес, жеке әңгіме төңірегінде көз жеткізгеніміз, олардың анасына ұқсау көп сипат алады, олар өздерінің шешелерінің жасаған барлық қылықтарын қайталағысы

келеді, материалды жағынан жетістік ең жоғарғы құндылық деп есептей отырып, оған жету үшін, «қатарынан қалмас» үшін қолдарынан келген іс-әрекеттерді барынша іске асырады. Бұл әрекеттер әрине тонау, ұрлық, қарақшылық шабуыл, өлтіру, басқа адамның сеніміне ене отырып алдап-арбап бағалы мүлкіне зиян келтіру, сонымен қоса жезөкшелік.

Кәмелетке толмаған жеткіншектердің жасаған қылмыстық істермен таныса келе, ұрлық жасаған жасөспірімдердің ұрлайтын заттары көбінесе ұсақ-түйек. Кейде олар ұрлаған заттарын қызығып алса, кейде саналы түрде алады. Осындай қылмысқа қоса қазіргі таңда көбейіп кеткен қылмыстың бір түрі – бұзақылық, жоғарыда қыздар арасында кездесетіндей қарақшылық шабуыл, болмашы нәрсеге кектеніп төңірегіндегілерден өш алу, көше-көшеге, ауыл-ауылға бөлініп төбелесу, аяғы әрине қылмысқа соқтырады. Ер балаларда көп кездесетін қылмыстың бір түрі – зорлау. Жеткіншек жаста орталық жүйке жүйесінің қозуына байланысты, қалыпты жағдайдағы жүйке жүйесінің тітіркендіргіш күші мен оған деген реакция, жас мөлшері мен жекелік ерекшеліктер қатынасы бұзылады. Жүйке орталығы бұл кезеңде қозу тежелуінен асып түсу қызметін жасайды, сондықтан да содан келетін әсерлерге жеткіншектер, ересектер мен қоршаған ортаның әрекетіне өз бетінше реакция береді. Жыныстық гормондар дененің барлық клеткаларына әсерін тигізеді, бірақ та олардың әсерінің екі бағыты болады: біріншіден, ұлдар мен қыздарда екі жыныстық белгілері дами бастайды, яғни, жеткіншектің басқа жыныс адамына деген қызығушылығы пайда бола бастайды; екіншіден, жыныстық гормондар жүйке орталығына арнайы әсер етеді, яғни, жыныстық сипат беретін барлық ақпараттар жеткіншек үшін өзекті бола бастайды. Осы кезеңде жеткіншек өзін өзіне мақұлдату үшін, неше алуан қиялдарға беріле, қалай қылмысқа, яғни жыныстық зорлауға барғанын сезбей де қалады. Бұл фактор да отбасындағы ерлі-зайыптылардың балалардың көзінше ашықтан ашық жыныстық қатынасқа баруы, жеткіншектердің нешеалуан порно фильмдерді жасырын көруі және т.б. себептер көптеп кездеседі. Ал, қыз балалардың жезөкшелікке салынуын жалпы қылмыс деп есептеп айыптайтын ҚР Қылмыстық Кодексінде бап жоқ, негізінде қыздарды, жалпы әйелді жыныстық зорлаушылыққа итермелейтін жәбірленушілердің өздері болып келеді. Себебі, ашық-шашық киіну, ересек ер адамдармен, ер балалармен қалай болса солай аддиктивті қарым-қатынаста болу, өз денесін өзі сату, осы жезөкшелікті «кәсіпке» айналдырудың өзі қылмысқа жатады, өкінішке орай қазіргі таңда жезөкшелер жазаланбауда.

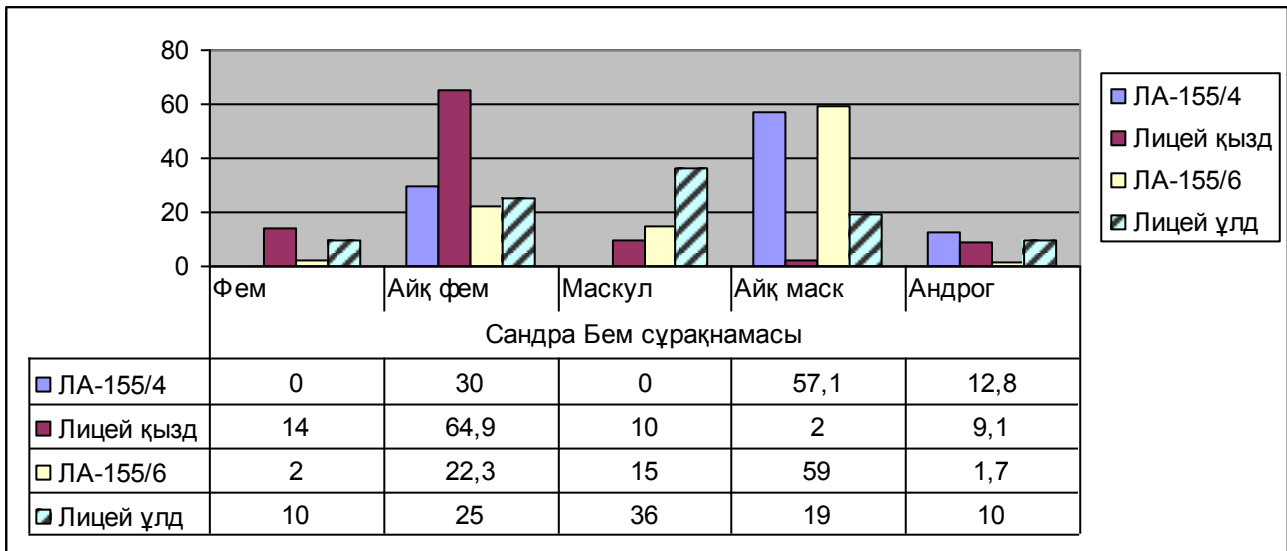
Анықтама 2

Жабық мекемелердегі делинквентті мінез-құлықты жасөспірімдердің педагогикалық-психологиялық тұрғыдағы гендерлік ерекшеліктері дегеніміз – маскулиндікке тән: тәуелсіздік, агрессиялық, көшбасшылық, ерлікке ұмтылыс, шешім қабылдағыштық, төмен дәрежедегі эмпатия т.с.с көрініс беретін қасиеттер.

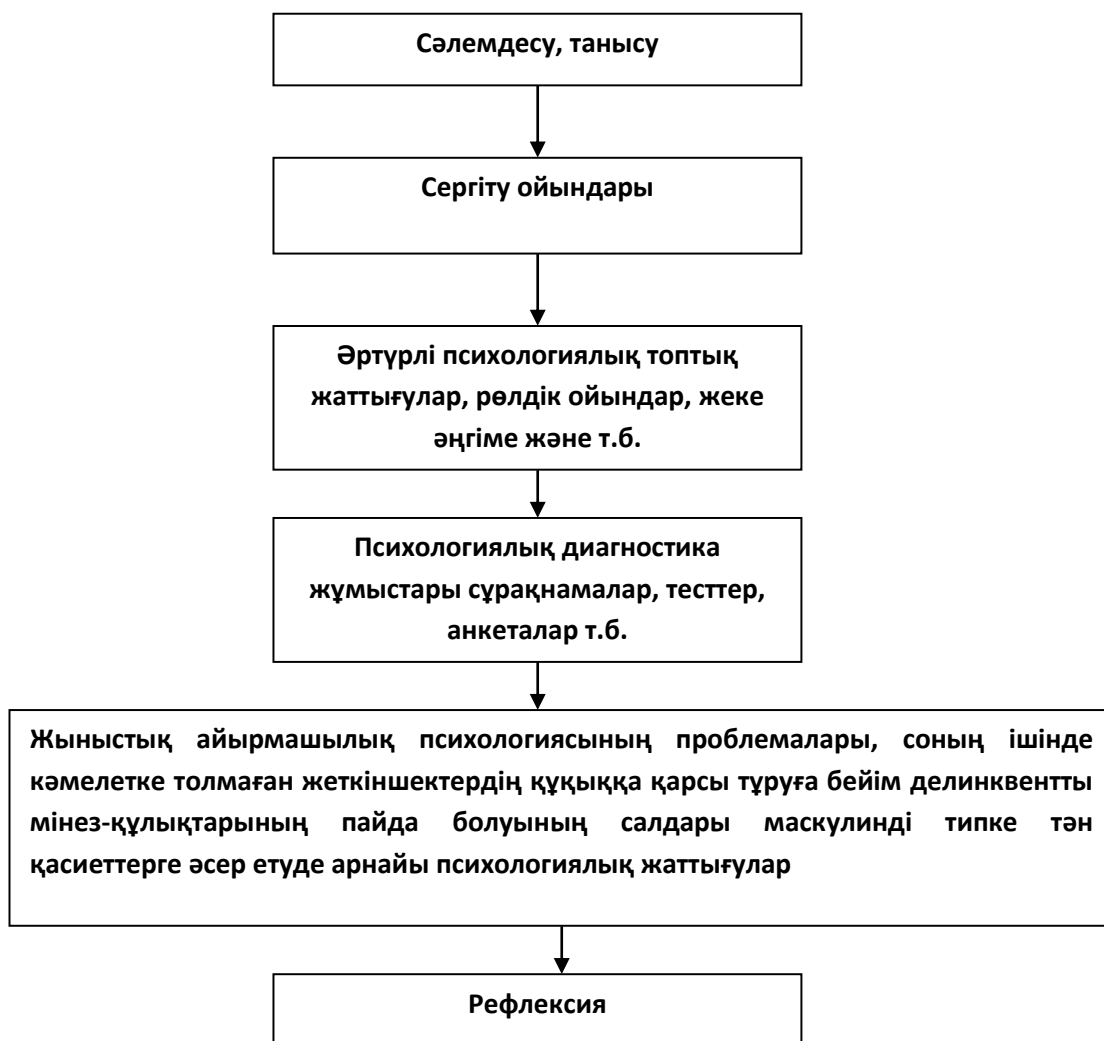

Қылмыстық жолға байқамай түскен, немесе қастандықпен барған жасөспірімдер, қалай болса да қоғамның мүшелері болғандықтан, оларды шеттетпей, уақытында қол ұшын созып, дұрыс жолға түсуде бағыт-бағдар беру әлеуметтік қызметкерлер, педагогтар мен психологтардың борышы екендігін ескертуді жөн көрдік. Осы төңірегінде, ЛА 155/4 және ЛА 155/6 пенитенциарлық мекемелерінің тәрбиеленушілерінің педагогикалық-психологиялық тұрғыда гендерлік ерекшеліктерін зерттей отырып, оларға психологиялық көмек берілді, эксперименттер жүргізу арқылы олардың өзіндік ерекшеліктері айқындалды.

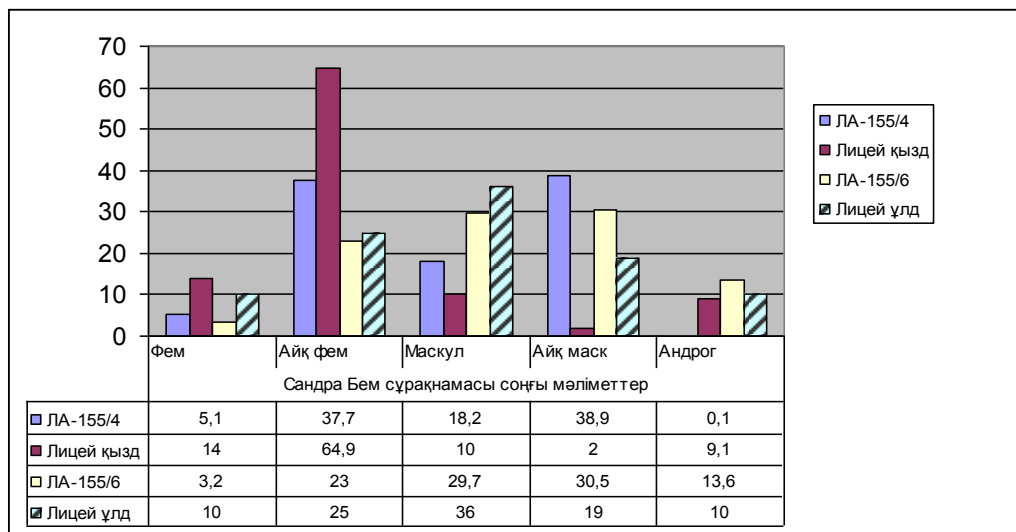
Зерттеуде 14-17 жас аралығындағы төрт топ қатысты. Сұрақнама Алматы облысы және Алматы қаласы бойынша ЛА 155/6 және ЛА 155/4 мекемелерінің тәрбиеленушілері мен лицейдің тәлімгерлеріне жүргізілді. Зерттеу жүргізілгеннен соңғы мәліметтер өңделді және төрт негізгі топ айқындалды.

Пенитенциарлық мекемелердегі құқыққа қарсы тұруға бейім маскулинді типтегі делинквентті мінез-құлықты жеткіншектердің негізгі психологиялық қасиеттеріне әсер ету арқылы қайта психологиялық-әлеуметтенуге арналған бағдарлама сызбасы:

Пенитенциарлық мекемелердегі құқыққа қарсы тұруға бейім жеткіншектердегі гендерлік тип - маскулинділікке тән тәуекелшілдік, көшбасшылыққа талпыныс, агрессия, «көзсіз» ерлікке ұмтылыс, шешім қабылдаушылық сияқты қасиеттерді жоғарыда жүргізілген психокоррекциялық семинар-тренингтерді өткізумен бәсеңдетуге болатындығын жоғарыдағы кестеде берілген. Бұл қасиеттердің бәсеңдеуінің арқасында тәрбиеленушілердің арасындағы айқын білінген маскулиндік деңгейінің төмендігін келесі диаграммадан байқауға болады.

Қорытынды

Зерттеу жұмысымыздың мақсаты жабық мекемедегі тәрбиеленушілердің қылмысқа барудағы гендерлік ерекшеліктері анықталды. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының гендерлік саясатына сәйкес бұл мәселе өзекті болып отыр. Зерттеуде белгіленген болжамдар теориялық және эксперименталдық жағынан толығымен дәлелденіп, зерттеу нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасаймыз:

1. Зерттеу жұмысының теориялық тарауында гендерлік типтерге сипаттама беріліп, пенитенциарлық мекемелердегі делинквентті мінез құлыққа бейім тәрбиеленушілердің гендерлік, психофизиологиялық ерекшеліктері шет ел және отандық ғалымдардың еңбектері арқылы қарастырылып анықталды.

2. Теориялық талдау нәтижесінде «пенитенциарлық мекемелердегі кәмелетке толмаған тәрбиеленушілер» және «жабық мекемелердегі делинквентті мінез-құлықты жасөспірімдердің гендерлік ерекшеліктері» ұғымдарына авторлық анықтамалар берілді.

2. Эксперименттік зерттеулер бойынша тәрбиеленушілердің маскулиндік айырмашылықтар айқындалды. Олар төмендегі қасиеттер бойынша ерекше сипатқа ие: тәуелсіздік, көшбасшылық, шешім қабылдағыштық, «көзсіз» ерлікке ұмтылыс, агрессиялық.

3. Делинквентті жеткіншектер үшін агрессиялық мінез-құлық деңгейі девиантты емес мінез-құлықты тәлімгерлерге қарағанда біршама пайызға жоғары. Жабық мекемедегі тәрбиеленушілердің физикалық және вербалды агрессиясы біршама жоғары.

4. Пенитенциарлық мекемедегі жасөспірімдердің эмпатиялық сезім деңгейі девиантты емес мінез-құлықты жеткіншектерге қарағанда тежелген, ал өзін-өзі бағалау шкаласы бойынша әжептәуір төмен.

5. Делинквентті мінез-құлыққа бейім жасөспірімдердің педагогикалы-психологиялық тұрғыдағы гендерлік ерекшеліктеріне байланысты түзету шараларының бағдарламасы ұсынылды.

Жалпы жұмыстың тақырыбына және мақсатына сай жүргізілген зерттеу әдістемелердің нәтижесі біздің алдымызға қойған болжамдарымызды растайды деп санаймыз. Сонымен қатар, қазіргі кезеңде гендерлік мәселеге түрлі педагогикалық-психологиялық тұрғыда іс-шаралар өткізу қажеттілігіне көңіл бөлу керек деп түсінеміз. Жүргізілген зерттеу, делинквентті мінез-құлықты жеткіншектермен девиантты емес мінез-құлықты жеткіншектердің гендерлік ерекшеліктерін тереңдей зерттеуді қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана: «Нұрлы жол –Путь в будущее». 11 ноября 2014 г. – Астана.
2. Сарсембаева Р. «Гендерная политика – новая философия мира» Саясат-Policy № 5, 2008
3. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 г.
4. Аязбекова С. «Гендерная политика Казахстана в контексте цивилизаций востока и запада». <http://invest.antax.ru>
5. Конституция РК 1995 г. – Алматы: Жеті жарғы, 2003
6. Оспанова Д.Б. Қазіргі Қазақстандағы гендерлік психологиялық зерттеулердің дамуы. Мақала. Жоғары білім берудің қазіргі мәселелері: жетістіктері және болашағы. Академик Т.Т. Тәжібаевтің туғанына 100 жыл толуына арналған қалықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. -2010, 105-108 бб.
7. Академик Т.Т. Тәжібаевтің туғанына 100 жыл толуына арналған қалықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. -2010, 5-10 бб.
8. «Алтын босаға». - 2009. № 4.-34-46 с.
9. Словарь гендерных терминов, 2002. 345 с.
10. Берн Ш. Гендерная психология. Спб.: прайм-ЕВРОЗНАК, -2001.
11. Laqueur T, Making Sex: Boby and Gender from the Greeks to Freud. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.
12. Малкина-Пых. Гендерная терапия. Справочник практического психолога. Москва, ООО «Изд-во «Эксмо» 2006. 26с.
13. Клецина И.С. Психология гендерных отношений: Теория и практика. Спб.: Алатейя, 2004). (Серия «Гендерные исследования»)
14. Клецина И.С. Развитие гендерных исследований в психологии на Западе // Иной взгляд: Международный альманах гендерных исследований. - 2010. С. 18-21.
15. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development, Mass.: Harvard University Press, 1992.
16. Жеребкина И. Феминисткая теория 90-х годов: проблематизация женской субъективности // Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ; Спб.: Алатейя, 2001

17. Ушакин С. Политическая теория феминизма: современные дебаты // Введение в гендерные исследования, Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алатейя, 2011. С.98-117.

18. Клингер К. Феминизм и его счастливый или несчастливый «брак» с различными теоретическими течениями 20-го века //Гендерные исследования. 1998. № 1. С. 46-54

19. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-изд. СПб.: Питер. 2002.

20. Акажанова А.Т., Ельшибаева К.Г. Психологическая служба в закрытых учреждениях: Учебное пособие. – Алматы, «Нур-Принт», 2009.

УДК 159.9.072

**ИССЛЕДОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ
У КАЗАХСТАНСКИХ И РОССИЙСКИХ
СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ ВУЗА**

Исхакова Э.В.

Старший преподаватель кафедры
теоретической и практической
психологии Казахского
государственного женского
педагогического университета,
кандидат психологических наук

Аннотация

В статье рассматривается проблема изучения системы ценностных ориентаций в юношеском возрасте как важной составляющей структуры личности молодого человека, а также одним из компонентов психологической готовности к самоопределению. Ценностные ориентации, как элемент мировоззрения, соединяют в себе функции знания, самосознания и целеполагания личности. Через ценностные ориентации знания приобретают для человека личностный смысл, становятся опорой деятельности. В статье изложен теоретический анализ изучаемой проблемы, а также результаты экспериментального исследования ценностных ориентаций казахстанских и российских студентов-первокурсников.

Түйіндеме

Мақалада жастар тұлғасы компоненттерінің маңызды құрамдас структурасы ретінде, сонымен бірге өзін-өзі анықтаудағы психологиялық дайындықтары компоненттерінің бір бөлігі болып келетін жасөспірімдік кезеңдегі бағыт-бағдар құндылықтар жүйесін зерттеу проблемалары қарастырылады. Дүние таным элементі ретіндегі құндықылықты бағыт-бағдар тұлғаның білім, өзін саналау және мақсатты тұжырымдау функцияларын біріктіреді. Мақалада зерттеліп отырған проблеманың теориялық талдауы, сонымен бірге қазақстандық және ресейлік бірінші курс студенттерінің құндылық бағытбағдарының зерттеу эксперименттерінің қорытындылары да енгізілген.

Annotation

The article examines the problem of studying the system of value orientations in adolescence as an important component of the structure of the personality of a young person, as well as one of the components of psychological readiness for self-determination. Value orientations, as an element of the worldview, combine the

functions of knowledge, self-awareness and goal-setting of the individual. Through value orientations, knowledge acquires a personal meaning for a person, becomes the backbone of activity. The article presents a theoretical analysis of the problem under study, as well as the results of an experimental study of the value orientations of Kazakh and Russian first-year students.

Ключевые слова: ценностные ориентации, юношеский возраст, формирование ценностей.

Юношеский возраст является периодом интенсивного формирования системы ценностных ориентаций, оказывающей влияние на становление характера и личности в целом. Это связано с появлением на данном возрастном этапе необходимых для формирования ценностных ориентаций предпосылок: овладение понятийным мышлением, накоплением достаточного морального опыта, занятием определенного социального положения. Появление убеждений в юношеском возрасте свидетельствует о значительном качественном переломе в характере становления системы моральных ценностей.

В процессе становления личности молодого человека формируется определенная система ценностных ориентаций с более или менее развитой структурой поведения личности. Система ценностных ориентаций личности, хотя и формируется под влиянием ценностей, господствующих в обществе и непосредственной социальной среде, окружающей личность, не предопределена ими жестко. Ценности, предлагаемые обществом, личность «усваивает» избирательно. На формирование ценностных ориентаций оказывают влияние не только социальные факторы, но и некоторые характеристики самого индивида, его личностные особенности. Система ценностных ориентаций не является раз и навсегда данной: с изменениями условий жизни, самой личности, появляются новые ценности, а иногда происходит их полная или частичная переоценка. Ценностные ориентации молодежи как самой динамичной части общества первыми претерпевают изменения, вызванные изменениями в обществе [1, с. 21-23].

Юноши и девушки овладевают сложными интеллектуальными операциями, обогащают свой понятийный аппарат, их умственная деятельность становится более эффективной. Основной особенностью этого возраста становится быстрое развитие специальных способностей, зачастую связанных с будущей профессиональной деятельностью. То есть молодые люди начинают осознавать и реализовывать свои планы, выбирая профессию. Это предполагает достаточный уровень развития ценностных ориентаций. Главным фактором, в этом плане, является адаптация к условиям обучения в вузе. Заниматься уже не под контролем учителей, а по собственному желанию, самостоятельно. В дальнейшем это приводит к осознанию зависимости своих успехов от усилий.

И.В. Дубровина рассматривает ценностные ориентации как один из компонентов психологической готовности к самоопределению. А так же

отмечает, что цель преподавания психологии в школе предполагает развитие готовности ребенка к полноценному взаимодействию с миром природы и миром людей, миром культуры через реализацию задачи раскрытия сущности личностной направленности, куда входят ценностные ориентации [2]. Умение определить свои цели, найти свое место в жизни – важный показатель личностной зрелости в юношеском возрасте. Однако данного уровня достигает лишь небольшой процент юношей. Исследование И.В. Дубровиной показало, что ценностные ориентации, как устойчивое свойство личности, полностью сформированы у одной трети юношей и девушек [3].

Социализация представляет собой процесс и результат усвоения и активного воспроизводства индивидом социального опыта, осуществляемого в общении и деятельности. Как отмечает И.Ф. Клименко, ценностно-смысловые ориентации, усваиваемые в процессе развития, зависят от того, в какую деятельность включена личность [3, с.46].

Многие психологи именно самоопределение рассматривают как основное новообразование раннего юношеского возраста. Главным измерением времени – является будущее, что занимает центральное место в переживаниях юноши. Формирование образа «профессионального Я» становится центральной проблемой профессионального образования в вузе [4, с.29]. Период обучения в вузе – это время активного формирования системы знаний, умений и навыков.

Значение системы ценностных ориентации в регуляции мыслительных и познавательных процессов раскрывается в трудах О. К. Тихомирова, В.Е. Клочко, О. М. Краснорядцевой и других авторов. По образному определению В. Б. Ольшанского, ценности представляют собой «своеобразные маяки, помогающие заметить в потоке информации то, что наиболее важно для жизнедеятельности человека, для его поведения. Что противоречит ценностям, будет неизбежно игнорировано либо невниманием, либо невосприятием, либо неразделением информации». По его словам, «субъект избирает материал в соответствии с уже имеющейся у него точкой зрения» [5].

Предпосылки для начала реального выполнения системой ценностных ориентаций всех своих регулятивных функций окончательно складывается лишь в юношеском возрасте. Как обоснованно пишет Л.И. Божович, «только в юношеском возрасте моральное мировоззрение начинает представлять собой такую устойчивую систему нравственных идеалов и принципов, которая становится постоянно действующим побудителем, опосредствующем все их поведение, деятельность, отношение к окружающей действительности и к самому себе» [6, с.22]. В основе приобретения ценностной системой реально действующего характера, по нашему мнению, лежит осознание человеком личностного смысла своей жизни. По мнению В. Франкла, именно, в юношеском возрасте вопросы о смысле жизни наиболее часты и особенно насущны [7, с.43]. Появление потребности в определении своих жизненных целей, нахождении своего места в жизни становится отличительной особенностью именно этого возраста. Как отмечает И.С. Кон, характерной

чертой юношеского возраста является формирование жизненных планов, возникающих в результате обобщения личностных целей, иерархизации мотивов, становления устойчивого ядра ценностных ориентаций. Появление жизненных планов, выступающих, по его мнению, как явления одновременно социального и этического порядка, характеризуется различием вопросов «Кем быть?» и «Каким быть?», т.е. обособлением процессов профессионального и морального самоопределения. Тем самым в юношеском возрасте складывается собственное мировоззрение человека, создающее возможность формирования внутренней, автономной системы ценностей. Юношеский возраст, таким образом, является решающим в плане формирования ценностной системы личности [4, с.78].

Высшее учебное заведение служит не только и может быть не столько для передачи специальных знаний, сколько для развития и воспроизведения особого культурного слоя, важнейшим элементом которого является и сам специалист. Его как представителя определенной культуры характеризует не только специфический набор знаний и умений, но и определенное мировоззрение, жизненные установки и ценности, особенности профессионального поведения и т.п. Поэтому специалист не только передает студенту знания и профессиональные умения, а приобщает его к определенной культуре, и чтобы эта культура развивалась и воспроизводилась, необходимы живые люди, живое человеческое общение [8].

У первокурсников расширяются социальные связи. Они становятся не только студентами первого курса, но и включаясь в профессиональную общность людей, объединяются по признаку определенного вида профессионального труда. Участие в учебно-профессиональной деятельности изменяет требования, предъявляемые к студентам со стороны преподавателей, эдвайзеров и сверстников. Появляется система прав и обязанностей, существенно отличающаяся от школьной. Самой главной задачей, является усвоение норм, правил и требований учебной деятельности в вузе. В дальнейшем это способствует лучшей адаптации и активизации учебно-познавательной деятельности учащихся.

Ценностные ориентации, как элемент мировоззрения, соединяют в себе функции знания, самосознания и целеполагания личности. Через ценностные ориентации знания приобретают для человека личностный смысл, становятся опорой деятельности. В развитии ценностных ориентаций важным является развитие общих интеллектуальных способностей.

На первом курсе обучения в университете в модели личности студента на объективно-психологическом уровне доминирует морально-нравственный компонент (дисциплинированность, добросовестность, организованность, ответственность). Именно эти качества личности, сформированные еще в школьные годы, активно участвуют в адаптации студента-первокурсника к обучению в вузе и обеспечивают его успешность. В учебном процессе на первом курсе, вероятно, необходимо поддерживать и усиливать развитие

названных качеств (черт) личности. Развитие этих качеств личности будет, на наш взгляд позитивно влиять на развитие других компонентов объективно-психологической модели личности студента, а, следовательно, на процесс профессионального становления студента-первокурсника.

М.К. Бокенчина рассматривала динамику профессионального самосознания студентов в процессе обучения и приходит к выводу, что становление профессионального самосознания студентов происходит в процессе обучения [9]. Мы приходим к выводу, что развитие личностной ценностной структуры студента выступает важным фактором процесса социализации, посредством которого он становится полноправным членом общества. Система ценностных ориентаций складывается в процессе деятельности и усвоения содержания общественных ценностей. В этот момент складывается собственная система ценностей, и ценностные ориентации выстраиваются в определенную иерархию. Системы эти индивидуальны лишь настолько, насколько индивидуальное сознание отражает общественное сознание.

Изучение ценностных ориентаций молодежи дает возможность выявить степень ее адаптации к новым социальным условиям и ее инновационный потенциал. Поскольку, от того какой ценностный фундамент будет сформирован, во многом зависит будущее состояние общества. Ценность социальна по своей природе и складывается лишь на уровне социальной общности, как отдельного социального слоя, так и общества в целом. Для анализа ценностных ориентаций молодежи, по мнению В.В Гаврилюк, необходимо учитывать действие двух механизмов - преемственности и изменчивости. В конечном счете, традиционные ценности, это ценности усвоенные поколение родителей. Отказ молодежи от них, часто означает критику и осуждение образа жизни отцов [10].

Целью экспериментального исследования явилось изучение особенностей и динамики ценностных ориентаций студентов 1 курса двух высших учебных заведений: Казахского Государственного женского педагогического университета (Алматы, Казахстан) и Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы (Санкт-Петербург, Россия).

Задачами экспериментального исследования явились следующие:

- исследование системы ценностных ориентаций казахстанских и российских студентов 1-х курсов.
- определение факторов развития ценностных ориентаций в студенческом возрасте.
- проведение формирующего эксперимента по формированию и развитию (занятий «Самопознание») системы ценностных ориентаций студентов 1 курса Казахского государственного женского педагогического университета.

Для реализации поставленных задач был использован комплекс взаимодополняющих экспериментальных методик, одна из которых методика

ценностных ориентаций М. Рокича (Rokeach Value Survey — RVS), основанная на прямом ранжировании, достаточно широко используемая в отечественной психодиагностической практике[82].

В констатирующем эксперименте приняли участие студенты 1-х курсов Казахского государственного женского педагогического университета и студенты 1-х курсов Санкт-Петербургского государственного института психологии и социальной работы. Экспериментальная группа – 96 казахстанских студентов и контрольная группа - 96 российских студентов.

При анализе полученных результатов мы исходили из общепринятой интерпретации, выделении содержательных блоков. Список ценностей состоит из 18 терминальных и 18 инструментальных ценностей. Мы рассматриваем первые пять (1-5) – как базовые, средние (6-13) – как потенциально базовые или же наименее значимые и последние пять (14-18) как наименее значимые. Нам представлялось важным отследить общую тенденцию, поэтому мы рассмотрели первые пять ценностей каждой группы (А-терминальные ценности и Б-инструментальные) по первому курсу. Результаты исследований приведены ниже.

Среди *значимых терминальных ценностей* у **казахстанских** студентов преобладает *любовь*. На первом курсе 63,4%. Это одна из наиболее часто выбираемых ценностей, являющаяся основной потребностью юношеского возраста, выражающаяся в становлении отношении с противоположным полом и подготовка к браку и семейной жизни.

Второй терминальной ценностью по частоте выборов является – *здоровье*. Это может быть связано с установкой социального окружения на то, что самым главным является здоровье. У студентов, такая ценность как здоровье, имеет 36,6%.

Следующей, преобладающей по рангу ценностью является – *активная деятельная жизнь*. Данная ценность преобладает на первом курсе 43,7%. По нашему мнению, высокий ранг данной ценности связан с началом обучения в учебном заведении, профессиональным самоопределением, изменением социальной ситуации.

Четвертая по рангу ценность – *уверенность в себе* - 38,6%. Преобладание этой ценности связано также с изменением социальной ситуации развития, потребности в ощущениях уверенности в себе на начале обучения в университете.

Пятой выступает такая ценность как – *жизненная мудрость* - 45,2%. Так как юношеский период является периодом формирования жизненных планов. Отсутствие житейского опыта проявляется в стремлении приобрести его как можно быстрее

Анализируя ценностные ориентации студентов необходимо учитывать особенности и условия их развития. Прежде всего, это развитие самосознания, переориентация общения с взрослыми, формирование системы ценностных ориентаций в процессе профессионального и личностного становления.

Необходимо учитывать тот факт, что студенты 1-х курсов находятся в периоде адаптации к новым социальным условиям. Поэтому для студентов первого курса характерно проявление волнения, ситуативную тревожность, нестойкость интересов, влияющих на самооценку личности.

Рассмотрим *наименее значимые ценности* в иерархии **терминальных** ценностей казахстанских студентов. Среди них, последнее – 18 место занимает такая ценность как – **развлечения** - 59,9%. Возможно, это объясняется стремлением получить будущую профессию, стать профессионалом, что предполагает отсутствие времени для развлечения.

На 17 месте, среди наименее встречающихся – преобладает такая ценность, как **общественное признание** 34,0%. Возможно, на данном этапе академической ступени студенты испытывают удовлетворённость того, что преодолели трудности по поступлению в вуз, и сейчас они испытывают удовлетворенность и признание этого факта своего достижения в собственных глазах, не требующего обществе общественного признания.

На 16 месте находится такая ценность как **красота природы и искусства** 38,7 %. В юношеском возрасте, когда все силы направлены на поиск своего места в мире, возможно красота природы и искусства не является столь значимой ценностью по сравнению с другими.

На 15 месте – выступает ценность – **творчество** - 42,1 %, как менее предпочитаемая. Мы предполагаем, что это связано с переходом студентов на новую ступень образования. Студенты недавно пришли из школьной атмосферы, где достаточно полно и насыщенно проходит творческая жизнь детей. Отсюда новая социальная позиция вызвала отторжение данной ценности.

Свобода 51,8 %– находится на 14 месте среди терминальных ценностей студентов. Поступление в вуз, отдаление от родителей (большой процент казахстанских студентов являются жителями других городов и сел), возможно, явились причинами помещения ценности «свобода» наименее избираемых.

Анализ показателей у **российских** студентов позволил определить некоторые особенности ценностных ориентаций в студенческом возрасте. А именно: среди значимых терминальных ценностей студентов на первом месте традиционно преобладает **любовь** – 58,3%.

На втором месте, по частоте выборов находятся такие ценности, как **счастливая семейная жизнь** – 34,4%.

На третьем месте ценностей студентов – **уверенность в себе** – 25,0%.

На четвёртом месте ценностей студентов – два выбора ценностей: **наличие хороших и верных друзей** – 26,0%.

На пятом месте находятся **здоровье и жизненная мудрость** - 21,9%

Показатели среди *наименее значимых терминальных ценностей* у российских студентов: на 18 месте находится – **общественное признание** – 29,2%.

На 17 месте – **развлечения** – 31,3%

16 место – **красота природы и искусства** – 34,4%

На 15 месте находится *материально обеспеченная жизнь* – 30,2%.

На 14-м месте - такая ценность как *творчество* – 20,8%.

Отсюда, мы можем сделать вывод о ведущих терминальных ценностях среди казахстанских студентов и российских студентов, которые показали совпадающие выборы и для обеих групп это такие ценности, как любовь, уверенность в себе, жизненная мудрость. Среди наименее значимых - развлечения, общественное признание, красота природы и искусства, творчество.

Таким образом, по признаку того, что студенты обеих групп являются студентами первых курсов высшего учебного заведения разных регионов можно выделить следующие:

- для казахстанских студентов характерно (кроме совпадающих ценностей: любовь, уверенность в себе, жизненная мудрость, здоровье) - стремление к активной деятельной жизни;

- для российских студентов наиболее значимыми (кроме совпадающих ценностей: любовь, уверенность в себе, жизненная мудрость) являются счастливая семейная жизнь, наличие друзей.

Таким образом, в период очевидных кардинальных изменений в экономической, социальной и других сферах общества проблема изучения ценностных ориентаций приобретает особую значимость. Выделение и изучение ценностей различных социальных групп позволяет выявить значимые тенденции в изменении ценностных ориентаций в целом, послужит ключом к пониманию направления, как общего социального развития, так и отдельных его сторон.

Список использованной литературы:

1. Агеева А.В. Ценностные ориентации российской молодежи: материалы Ломоносовских чтений. – М., 2003. – Т.2. - С.21-23.

2. Практическая психология образования: учебное пособие, 4-е изд. / под ред. И.В.Дубровиной. - СПб.: Питер, 2004. – 592 с.

3. Серый А.В., Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности: учебное пособие. – Кемерово:КемГУ, 1999. – 92 с.

4. Кон И.С. Психология юношеского возраста. Проблемы формирования личности. – М.: Просвещение, 1979. – 175 с.

5. Ольшанский В. Б. Личность и социальные ценности // Социология в СССР. - М., 1965. -Т.2. - С.471-511.

6. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / под редакцией Д. И. Фельдштейна. - М.: Изд-во «Институт практической психологии»: Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. - 352 с.

7. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / пер. с англ. и нем. /общ. ред Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

8. Сабирова Р.Ш. Исследование динамики самосознания личности студентов современного вуза: автореф. ...докт. псих. наук. – Алматы, 1997. – 25 с.

9. Ткачева Н.Ю. Профессиональная направленность как личностное новообразование юношеского возраста: дис. ...канд. псих. наук. – М.,1983. – 154 с.

10. Яницкий М.С. Модификация методики Р. Инглхарта для изучения ценностной структуры массового сознания / Сибирская психология сегодня: сб. науч. тр. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2002. – С.189-195.

ҚММУ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУ

Оспанова М.Б.

ҚММУ кафедрасының оқытушысы-
стажеры

Жакишева Г.С. ҚММУ кафедрасының
аға оқытушысы

Жұманбаева З.К.

ҚММУ кафедрасының оқытушысы-
стажеры

Аннотация

Данная статья посвящена изучению проблемы психологического благополучия и здоровья современного человека, это есть предмет исследования. Целью исследования является диагностика актуального психологического благополучия студентов КГМУ. Психологическое здоровье включает характеристики, позволяющие сохранять динамическое равновесие человека с изменяющейся окружающей средой и реализовывать общественные функции. Из этого следует, что психологически здоровая личность адаптирована к социуму и эффективно функционирует в нём. Психологическое благополучие как целостное, субъективное переживание имеет базовое значение для самого человека и детерминировано терминальными и инструментальными ценностями, к которым относятся счастье, счастливая жизнь, самореализация и т.д. Состояние психологического благополучия определяет отношения с другими людьми, возможности саморазвития, переживание смысла и цели жизни, самопонимание и самопринятие.

Түйіндеме

Осы мақала заманауи адамның денсаулығы және психологиялық тұрақтылық мәселелерін оқытуға арналған. Зерттеудің мақсаты ҚММУ студенттерінің белсенді психологиялық тұрақтылығы болып табылады. Психологиялық денсаулық, адамның қоршаған ортадағы динамикалық тепе-теңдігінің сақтап қалуын және қоғамдық функциясын дамыту болып табылады. Одан шығатын, адамның қоршаған ортаға психологиялық тұрақтылығын бейімдеу және тиімді қолдану. Психологиялық тұрақтылық жалпы өзін-өзі дамыту, терминалогиялық және қолданбалы құндылықтарын және адамдарға арналған субъективті жағдайларына байланысты. Психологиялық тұрақтылық жағдайлары адамдардың басқа адамдармен қарым-

қатынасын анықтау, өмір мақсатының өмірі, өзін-өзі дамыту мүмкіндіктері, өзін-өзі түсінуге және қолдану болып табылады.

Annotation

This article is devoted to the study of the problem of psychological well-being and health of modern man, it is the subject of research. The purpose of the study is to diagnose the actual psychological well-being of students of KSMU. Psychological health includes characteristics that allow us to maintain the dynamic balance of a person with a changing environment and to realize social functions. It follows that a psychologically healthy person is adapted to the society and effectively functions in it. Psychological well-being as a whole, subjective experience is basic importance for the person and is determined by terminal and instrumental values, which include happiness, happy life, self-realization, etc. The state of psychological well-being determines relations with other people, opportunities for self-development, experience of meaning and purpose life, self-understanding and self-acceptance.

Тірек сөздер: психологиялық денсаулық, психологиялық тұрақтылық, тұлғалық өсу, өзін-өзі қалыптастыру.

Психикалық денсаулықты сақтау және нығайту үшін тұрақтылыққа алаңдау қажет. Егер қанағаттану сезімі жоғалып кетсе, онда қысылу туындауы мүмкін, мінез-құлықтың реттелуі азаяды, бұл басқалармен қарым-қатынаста және өмірлік стратегияны дұрыс таңдауда көрініс табады. Әрі қарай компенсаторлық мүмкіндіктері төмендейді, организмде рестурстардың азаяды және әр түрлі бұзылыстар пайда болуы мүмкін. Психикалық денсаулыққа аса маңызды көңіл бөлу қажет. Тұлғаның денсаулығын тұрақтандыру үшін жеке феномен қалыптастыру қажет.

«Психологиялық тұрақтылық» термині анықталмайды. Осылайша, Н. Брэдбурн және Э. Динер бойынша ең алдымен психологиялық тұрақтылықты қалыптастыруда жағдымды және жағымсыз аффектілеріне көңіл бөлу, сонымен қатар адамның өзін-өзі бағалауындағы тұрақтылықты қалыптастыруына әсер етеді. Э. Динер психологиялық тұрақтылықты қалыптастыруда когнитивті және эмоционалдық аспектілері айта келе-адам өзінің өмірінде когнитивті және эмоционалдық талдауда «жақсы-жаман» деңгейлеріне бағалай білуі қажет дейді. Олардың пікірінше, психологиялық тұрақтылық – жеке тұлғаның субъективті критерилері негізінде өзін-өзі есепке алудан басқа нақты субъективті көрсеткіші болу қажет.

Э. Райан және Э. Диси өзіндік детерминизм теориясы негізінде, психологиялық тұрақтылық тұлғалық қажеттіліктерді қамтамасыз етеді:

1) *автономиялық* – адамның конгруэентті ішкі құндылықтары және армандары өзінің мінез-құлқына әсері қоршаған ортаның қолдауы болмағандықтан әсер етеді;

2) *құзыреттілік* – өзі тұрып жатқан қоршаған ортаға және оның тиімді қызметіне бейімделу негізінде, адамның алдына қойған міндеттері кезінде

кездесетін қиындықтарды оптималды түрде алға тарту және оған оң кері байланыс беру;

3) *басқалармен байланысы* – басқалардан жылулық пен қамқорлық негізінде қалыптасқан тығыз қарым-қатынасқа ұмтылу.

Психологиялық тұрақтылықты қалыптастыруда батыс психологиялық мектептерінің тәсілдерін талдай келе, Р. Райан келесі бағыттарды анықтайды:

1. Гедонистикалық – психологиялық тұрақтылық ең алдымен адам өз өміріне қанағаттану немесе қанағаттанбауымен байланысты.

2. Эвдемонистикалық – психологиялық тұрақтылық үшін самоактуализация жайлы түсінік, уақыт аралық перспективада болу, жеке басының өсуі болуы керек

Психологиялық тұрақтылық – өзекті және потенциалды (тамаша) болып көрінуі мүмкін. Ол ұмтылу, дамыту қажет тіршілік аспектілері мен тұрақтылық идеалы секілді адамның өз өміріне деген қарым-қатынасы мен оның өзін психологиялық дәулетті адам ретінде өмірін қалай бағалайтынын көрсетеді.

Осылайша психологиялық тұрақтылық – бұл қандай да бір психологиялық және физикалық аурулардың бар-жоғына тікелей тәуелді емес өзінше бағаланатын көрсеткіш немесе «сау тұлғаға» тән қасиет, сонымен бірге олардың болмысының жағымды не жағымсыз аспектілеріне назар аудару, адаммен маңызды немесе маңызды емес зат ретінде қабылдауы. Айқындалатын құбылыстардың арасындағы тартыстың күшіне байланысты мағынасы психологиялық тұрақтылыққа жақын мағыналы, бірақ ұқсас емес, олардың арасында психологиялық денсаулық та кіретін терминдердің оқшаулану тенденциясы пайда болды [1].

Сонымен қатар, қарама-қарсы тәсіліде бар. Қазіргі уақытта «денсаулық» сөзін кең мағыналы «тұрақтылық» сөзімен тең қарастыруын есепке ала отырып, А.В. Воронина адамның өмір сүру барысында психофизиологиялық қызметтерінің сақталуы негізінде жинаған жүйелік қасиеттерінің көрінісінің психологиялық тұрақтылық ретінде сипаттайды. Ішкі әлеуметтік көзделген мақсатта жету тәсілі ретінде толықтай өмірдің құндылықтары және құрлымдық жинақылыққа уайымы ретінде психологиялық тұрақтылық көрінеді. Осылайша, психологиялық тұрақтылықтың негізгі шарты ретінде жеке бастың қабілетімен потенциалды іске асыру мүмкіндіктері орындалады [2].

Адамның тұрмыстық кеңістігіндегі деңгейлік модельден бас тарта отырып А.В. Воронина психологиялық тұрақтылықтың келесі деңгейлерін ұсынды:

1. Тұрмыстық төменгі биологиялық деңгейге сәйкес келетін психосоматикалық денсаулық. Психофизиологиялық механизмдердің сақталуы, психиканың адекватты жұмыс жасауы, соматикаға психикалық бұзылыстардың ығыстырылуының болмауы.

2. Әлеуметтік бейімделудің тұрмыстық әлеуметтік-педагогикалық деңгейге сәйкестігі. Әлеуметтік қалыпты, әлеуметтік тәртіп дағдыларын меңгеру, қоршаған әлеуметтік ортаға бейімделу механизмдерін игеру.

3. Тұрмыстық әлеуметтік-мәдени деңгейіне сәйкес келетін психикалық денсаулық. Мәдени қалып аралығындағы адамның маңызды-құндылықты өзін-өзі анықтау.

4. Тұрмыстық рухани-тәжірибелік деңгейіне сәйкес келетін психологиялық денсаулық. Саналы мәдени қалып пен жеке-тұлғалық шектен шығу.

Воронинаның деңгейлік моделіндегі психологиялық тұрақтылық өзінің бағынушылығына қарасты жоғарыда көрсетілген денсаулық анықтамасына жататын толық интегралды көрсетеді. Әр жаңа тұрақтылық деңгейі өзі туралы ойды жаңартып отырады, осылайша өзінің потенциалын арттыру үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады. Төмендегі деңгей бұзылған кезде жоғарғы деңгей қалыптаспайды, ал төменде тұрған үш деңгейдің бұзылысы ол сырқат ретінде қаралады, ал жеке немесе екі деңгейдің бұзылуы сырқаттың алдындағы жағдай ретінде қабылданады [2].

Сонымен бірге психологиялық денсаулықтың шыңына жетпей, толық психологиялық тұрақтылық туралы айту дұрыс емес, себебі ол өз кезегінше алдыңғы үш деңгей қалыптаспайынша, оның қалыптасауы мүмкін емес. Бұдан байқайтынымыз, психологиялық тұрақтылық ұғымын кейбір кезде психологиялық денсаулық ұғымен ұқсастыруға болады, себебі оған жеткеннен кейін ғана психологиялық тұрақтылық қалыптасады.

Бұл тақырыптың өзектілігіне байланысты біз психологиялық зерттеу өткіздік, оның мақсаты КММУ студенттерінің психологиялық тұрақтылығының өзекті диагностикасын жүргізу. Біз 84 сұрақтан тұратын К. Риффтің (адаптация Шевеленкова-Фесенко бейімделуі) психологиялық тұрақтылық шкаласын қолдандық. Бұл әдістеме тұлғаның психологиялық тұрақтылығын бағалайтын алты шкаладан тұрады: 1. Қоршаған ортадағы адамдармен позитивті қарым-қатынас жасау. 2. Автономия. 3. Қоршаған ортаны басқару 4. Жеке басының өсуі. 5. Өмірдегі мақсаты. 6. Өзін-өзі қабылдауы [3].

Зерттеуге 17-18 жас аралығындағы 50 студент қатысты.

Барлық алты шкала бойынша студенттердің алынған жауаптар санының басым бөлігі орта көрсеткішке сәйкес келеді. «Қоршаған адамдармен позитивті түрде қарым-қатынас жасау» шкаласы бойынша студенттердің 13% төмен көрсеткішті көрсетті, бұл көптеген студенттер сенімділік қарым-қатынастар құра алмайтындарын, қарым-қатынасқа ашық еместіктерін көрсетеді. Жауаптардың басым бөлігі орта деңгей - 84% құрайды, яғни бұл студенттер адамдармен бірге уайымдарын бөлісіп, позитивті қарым-қатынас құра алады.

«Автономия» критеріі бойынша басқа шкалалармен салыстырғанда бұл шкаланың теріс көрсеткіштері өте жоғары, ол 17% құрайды және студенттердің қоршаған ортаға тәуелді болатынын, олардың өзінің шешімдерін өз беттерінше шеше алмайтындарын көрсетеді. Бұны бірінші курс студенттердің оқу қызметіне, жаңа оқу тобына, жаңа өмір шартына бейімделуімен түсіндіреміз.

«Қоршаған ортаны басқару» шкаласы бойынша жоғарғы көрсеткіштер

жоқ, бұл дегеніміз өзінің құзыреттілігін сезінуін болжайды, әр түрлі қызмет түрлерін меңгереді, керегіне жету қабілеттілігі және алдына қойылған мақсатқа жету үшін қандай да болсын қиындықты жеңу қабілеттілігінің болуы. Берілген жас аралық 17-18 жас, бұл бірінші курс студенттерінің арасындағы кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасу кезеңі, бұл берілген шкала бойынша көрсеткіштің төмен болуын түсіндіреді. «Жеке басының өсу» шкаласы - студенттердің орта көрсеткіші 93% құрайды және төменгі көрсеткіштер мүлдем жоқ, ол дегеніміз маңғаздану мен дамуына деген ұмтылыс, жаңа өмірге деген ашықтығы өте жоғары.

Студенттердің арасында өздерінің істеріне қанағаттанбайтын студенттер бар, олар өздерінің жастарына байланысты таңдаған мамандықтарының дұрыстығына сенімсіздікпен қарайды.

«Өзін-өзі қабылдау» шкаласы бойынша жоғары деңгейді 12,5% студенттер, ортаңғы көрсеткіш 75%, төменгі көрсеткіш - 12,5% құрады. Толығымен студенттердің көбісінде өмірге және өздеріне деген көзқарастары, өзін және өмірді қабылдау, өзін және өзінің тәжірибесін бағалай позитивті түрде көрсетілген.

Осылайша, осы зерттеудегі интегративті фактор болып психологиялық тұрақтылықты анықтау табылады. Осы факторлар бойынша алынған нәтижелердің қосындысы жағымды болды, яғни 90%-і өздерінің өмірлерін психологиялық тұрақты деп санайды: басқа адамдармен ара-қатынастарын, өзіндік даму мүмкіндігін, өмірдің мәні мен мақсатын, өзін-өзі түсіну және өзін-өзі қабылдауын позитивті түрде бағалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шевеленкова, Т.Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т.Д. Шевеленкова, П.П. Фесенко // Психологическая диагностика. — 2005. — №3. — С. 95—123.
2. Куликов, Л.В. Детерминанты удовлетворенности жизнью / Л.В.Куликов // Общество и политика; под. ред. В.Ю. Большакова. – 2000. –№3. - С. 476-510
3. Шевеленкова, Т.Д., Фесенко, П.П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. - 2005. - № 3. - С. 95-129.

IV. ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ВОСПИТАНИЯ

ЖАСТАРДЫ ОТБАСЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЕН ҚҰНАРЛАНДЫРУ – ҚОҒАМНЫҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТЫ

Жұмақасова Қ.Ғ.

«ҰЛАҒАТ» мәдениет және даму қоры,
«Әлеумет тынысы» журналының бас
редакторы

Қазіргі Қазақстан жағдайында рухани құндылықтарды дамыту тұрғысынан қарағанда, қоғамда ерекше көңіл бөлетін өзекті мәселелер жетіп артылады. Солардың бірі: рухани-адамгершілік және білім-тәрбие мәселелері. Бұл саладағы олқылықтар жастарды кез-келген көлеңсіз жағдайларға душар етуі әбден мүмкін екенін өмір өзі дәлелдеп келеді. Олардың түп тамыры, сайып келгенде, дәстүрлі мәдени құндылықтардың күйреуіне келіп тірелетінін мойындауымыз керек. Рухани жұпыны өмір, білімнің таяздығы, тиянақты кәсіби бағдардың болмауы, ата-ана тәрбиесіндегі олқылықтар, ұрпақтар сабақтастығындағы «рух», «намыс», «ата-анаға құрмет» деген ұғымдар жас ұрпақ тәрбиесінде жүйелі де тиянақты орын алмай, қалыс қалып отырғаны - дәстүрлі қазақи отбасы құндылықтарының дағдарысқа ұшырауынан. Бұл ұлт келешегі үшін үлкен қауіп тудыратын жағдай.

Бұл қауіптің алдын алу жолдарының бірі – жастар тәрбиесіне рухани-адамгершілік тұрғыдан қатал әлеуметтік талаптар қою және ондағы біліми компонентке баса назар аудару, соның ішінде білімнің басымдылығын қамтамасыз ету және оны барынша насихаттау. Бұл жердегі негізгі ұстаным мынада: *Отанның тыныштығы, қоғамның қалыпты өмір сүруі - оның рухани тұрақтылығында, білім сапасында, жастар тәрбиесінде.*

Осы тұрғыдан алғанда, жастар тәрбиесі, қоғамның зиялылығы, оның рухани денсаулығын қамтамасыз етудің негізгі тетіктерінің бірі - Әйел, Ана. Дәстүрлі қазақи санаға жүгінсек, Әйел - құндылықтарды таратудың табиғи көпірі және адами капитал ретіндегі ең ұтымды әлеуметтік құрал. Біздің бұл жерде тілге тиек етпек мәселеміз де сол болашақ аналарды, болашақ ел аналары - қыз балаларды отбасы құндылықтарымен құнарландыру, оларға заманауи үлгілермен астарласа жүретін ұлттық негіздегі тәрбие беру. Яғни, *қыз бала және оның тәрбиесі – бүгінгі күннің аса өзекті мәселелерінің қатарында деп түсіну қажет.*

Әйел ананың қоғамдағы мәртебесін аса ұтымды сипаттаған бабаларымыздың бірі, заңғар жазушы Илияс Есенберлин былай деген екен:

«Халықтың мінезін анықтайтын - әйел, Ана. Әр халықтың әйелдері, сол ұлттың мінезін анықтайды. Барлық Шығысты алып қарасаң, қазақ халқының әйелінен артық еркіндік сүйгіш және азат әйел таба алмассың, сірә».

Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050 стратегиясы, қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халыққа жолдауында терең және маңызды ойлар бар. Мысалы, *«әйел – отбасы тірегі, демек мемлекет тірегі»; «қыз бала, әйел әрқашан біздің қоғамның тең құқықты мүшесі, ал ана оның ең сыйлы мүшесі болды», т.с.с.*

Осы орайда, аталмыш сұрақтың өзектілігін және оның нақты жағдайын анықтау мақсатында біздер бүгінгі жастардың пікіріне назар аудардық. Оның ішінде, жастар көшбасшылары да бүгінде жастар арасында дәстүрлі отбасылық құндылықтарға мұқтаждық бар екенін мойындайды. Оспанқұлов Ғабидолла Абдоллаұлы, Қазақстан Республикасы Дін істері және азаматтық қоғам министрлігі, Жастар саясаты департаментінің бұрынғы директоры былай дейді: *«...Ақыл сөздердің ішінде шығыс даналығынан артық айтылған сөз жоқ деп санаймын. Сол шығыс даналарының сөзінде «Әйел баласы үшін отбасылық тәрбиеден артық ештеме жоқ және ол тәрбиені көрген адам ең маңызды адам ретінде танылады». Сәйкесінше, Жапония мемлекетінде әйел баласына бала тәрбиесін міндет ретінде жүктейді. Дәстүрлі емес құндылықтар ол жерге кіре алмайды. Өйткені ол жерде өздерінің салт-дәстүріне негізделген мықты даналығы бар».*

Қалиев Талғат Бегімұлы, «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы директоры: *«...Мынаны білу маңызды: бұрындары халқымыз ұрпақ тәрбиесіндегі әйелдерге жүктелетін жауапкершіліктің өлшемін барынша сезінген. «Ана сүтімен берілген» деген мақал бар, осыдан-ақ бала тәрбиесіндегі әйелдің рөлін қалай бағаланғанын байқаймыз. Ал қазір бала тәрбиесі шын мәнінде де мықты құрал болып табылады ма? Баланы бүгін кім тәрбиелейді – теледидар ма, қоғам ба, мектеп пе, отбасы ма? Мысалы бүгінгі күні жастары отыздан асқан қыздар арасында тұрмыс құрмағандар көп. Олар қызметтік мансап қуалап жүріп, отбасы оған кедергі болады деген жалған ұғымның жетегінде жүргендер. Осы жерде біздің жастардың ұстанымдарын өзгерту керек. Ол үшін біздердің мәдениет, сауат ашу, білім беру салаларындағы жұмыстарымызды ретке келтіру қажет. Жастарға дұрыс бағдар беру керек және оларға отбасын құру қызметті тоқтату емес екендігін, керісінше, отбасы – адам өмірінің ең маңызды бөлігі екенін түсіндіруіміз керек. Сонымен қатар, қызмет жасау және шығармашылық тұрғыдан өзін өзі дамыту отбасын құрумен шектеліп қалмауы керек екендігін жастардың санасына мықтап орналастыру қажет».*

Лушникова Надежда Андреевна, Қазақстан Республикасына еңбегі сіңген қайраткер, ақын: *«Болашақтың баянды болуына әр халық өз құндылығымен жетуі керек. Онсыз ұлттың болмысы, халықтық мәдениеті солғындай түсері сөзсіз. ...Негізінен алғанда, әйелдің, ана мен баланың қоғамдағы орны оларға қажет жағдайлар туғызып қойғанда еселеп артпайды ма? Жастар да, отбасы да жарқын, алаңсыз өспейді ме деген ой әрқашан тыныштық берер*

емес маған. Ол үшін мен не істедім деген сияқты ойлар. Мен Жамбыл бабаның қолынан алма жеген адаммын, ол кісіні көзім көрген тәбәрікпін алдарыңызда отырған, мінеки.»

Бүгінгі қоғамда орын алып отырған қауып – қатерлерді сараласак, олар төмендегідей:

1. *Ерлі-зайыптылардың ажырасу фактлерінің өсуі. Әрбір үшінші отбасының шаңырағы шайқалып, балалар үйі, аналар үйі, дағдарысқа ұшыраған ана мен баланың бас сауғалайтын орны – «Дағдарыс орталықтарының» қатарларының өсуі. Бұл – ұлтқа келген нәубет. Тастанды балаларды, жаңа өмірге келген шақалақтарды далада қоқысқа, дәретханаға тастап кету, өзінің туған баласына қол жұмсап, ажал қаптыру сияқты қатыгездіктер – сол отбасы құндылықтарын сақтаудағы, бала тәрбиесіндегі өрескел кемшіліктердің салдары.*

2. *Жастардың деструктивті жат ағымдардың, радикалды идеологиялардың қармағына ілінуі, олардың жетегінде кетулері.*

Разуев Дархан Абенұлы, ҚР Ішкі істер Министрлігі, экстремизмнің алдын алу департаментінің бастығы: «Қазіргі кезде әйелдердің радикализациялануы қаупін қатаң назарға алу керек. Террористер әйелдерді белсенді түрде өздерінің қатарына тартуда. Сондықтан бұл мәселеде тиімді әдістерді қолдану арқылы ғана аналар мен балаларды аман алып қалуға болады» - дейді.

Замандасымыз Базарбаева Асель Нигматовна былай дейді: «Мен өзімнің деструктивтік ағымда болғанымды жасырмаймын. Салафиттік ағымда болып, мұсылмандықтың жолы осы екен, исламдағы әйелдердің тағдыры осылай жазылып қойған екен деген жалған түсінікте болып, зайырлы білім алуды тәркі еттік. Мен сияқты адасқан қыздар қатары аз емес. Қазір олардың төрт немесе одан да көп балалары бар, және олардың әкелері де әртүрлі адамдар десем-қателеспеймін. Енді олар ішетін тамақ, киетін киім, тұратын орын таба алмай, бөтен адамдардың босағаларын андумен немесе Алладан рахым күтумен күндерін өткізуде. Өкіметтің көп балалы аналарға беретін көмегін, жәрдемақысын да ала алмайды. Себебі, құжаттары жоқ немесе дұрыс емес, ресми некеге тіркелмеген. Мен сол шырмаудан, соқыр сенімнен босанып шыға алдым. Төрт баланың анасымын, өз халқымның адал қызымын. Қазір Іскер әйелдер қауымдастығының Ақмола филиалында жұмыс жасаймын. Ал менің құрбыларым, қаншама әйелдер әлі сол жақта жүр. Осының бәрі ислам діні жайлы сауатты ақпараттың жастар арасында тапшылығы, білімнің жоқтығы. *Ең бастысы – отбасындағы тәрбиені дұрыс жолға қою керек. Ондағы құндылықтарды балаға беру керек, білім мен тәрбиеге басты назарды аудару керек»*

3. *Отбасы институтының дағдарысқа ұшырауы, дәстүрлі ұлттық құндылықтардың күйзеліске ұшырауы қаупі. Себебі, Президент Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан әйелдері Съезінде (2011 жыл 5 наурыз) атап өткендей, ұлтымыздың асыл қасиеттері келер ұрпаққа ана тәрбиесімен беріледі. Қазақ*

қашанда ер азамат үй иесі, ал әйел сол үйдің Ұлттың құндылығы мен дәстүрін сақтайтын киесі деп білген.

Осы жерде не істеу керек?- деген сұраққа жауап іздесек, ғалымдар да, қоғам белсенділері де тиісті іске кірісу керектігін ұсынады. Назар аударайық!

Кәріпбаев Байжол Ысқақұлы, Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ, философия ғылымдырының докторы, профессор: *«Бұл жерде білім, мәдениет, спорт, БАҚ, денсаулық, неке және отбасы институттарына үлкен жауапкершілік жүктеледі. Деструктивтік діни идеологияға қарсы тұра алатындай өзгеше дүниетанымдық көкжиек, мәдени мән мен маңыз қалыптастыру қажет.*

Иванова Ольга Петровна, қоғам белсендісі («Международный институт счастливой семьи» ҚҚ президенті, Өскемен қаласы): *«Жастарды тәрбиелеу мәселесінде отбасын ешқандай өзге әлеуметтік институт ауыстыра алмайды. Ол жастарды рухани-адамгершілік рухта тәрбиелеудің негізі. Қазақ отбасының үлкен бір саласы – ол абысындар арасындағы сыйластық. Абысындар тату болған әулетте құт-береке болған, балалар да, ағайындар да татулық, сыйластық жағдайында өмір сүрген, отбасы берік болған. Уақыт өткен сайын, өмірімізде өзгерістер көп болады. Бірақ осы абысындар дәстүрі бүгінде аса маңызды. Әрине, мүмкін оған жаңа контексте өзгерістер енгізуге болатын шығар. Дегенмен, бұл дәстүр отбасындағы бала, әсіресе қыз балалар тәрбиесінде теңдесі жоқ құрал деп білемін»*

Осы тұрғыдағы біздің тұжырым мынадай: *«Бүгінгі жастарға тұрмыста, ұрпақ тәрбиелеуде, қоғамға пайдалы басқа да әрекеттерде жас қыздарға үлгі боларлық қазақ әйелдерінің келбетін сомдай отырып, оларды халық арасында тікелей және ақпарат құралдары арқылы насихаттауды белсенді қолға алу қажет. Бұл тек менің ғана емес, көпшілік зиялы қауымның, жалпы аналардың тілегінен шығатын көзқарастар жиынтығы деп қабылдауға да болады. Қайткен күнде де, қыздар тәрбиесінде олар бір тұтатын, соған еліктеп өсетін табиғи құралға қоғам мұқтаж.*

Елбасы Н. Назарбаев айтықандай, «қазақ тарихында ұлт мақтанышына айналған әйелдер аз болған жоқ». Айталық, бүгінде де арамызда жүрген Тоты Әмірова, Надежда Лушникова, Зейнеп Ахметова, кешегі Хиуаз Доспанова, Кәмшат Дөненбаева, Гүлнар Міржақыпқызы Дулатова сынды қазақтың біртуар қыздары, Ел аналары. Оларда бар қайрат пен намыс, жігер мен жалын, нәзіктік пен адалдық, бауырмалдық пен туысқандық қасиеттер ұрпағымыздың келешегіне рухани жол ашады, текті елдің өресі кеңиді, өркені өседі деген сенімдеміз! Демек, парасат пен тәрбиенің бұлағы абзал аналарымызды және сүйкімді қыздарымызды дәріптеуден, насихаттаудан ұтарымыз мол.

Бұл жерде, мемлекет тарапынан үлкен қолдау қажет болады. Себебі, бұдан қолда бар мүмкіндіктер мен ресурстарды пайдалана отырып, өзара тиімді, ұзақ мерзімді жобаларды қаржыландыру мәселесін қарастыру қажеттілігі туындайды.

Ойымызға аздаған шегініс жасасақ, «Қазақстан-2050» стратегиясында қыз бала тәрбиесіне үлкен мән берілген, өйткені *«олар болашақ жар, болашақ ана,*

үй ошағын сақтаушылар». Сондықтан да, отбасылық құндылықтарды сақтау, жетілдіру, ұрпақтан ұрпаққа мұра етіп қалдыру мәселесіндегі орталық фигура, ол – *қыз бала және оның тәрбиесі*. Бұл мәселе бүгінгі қазақ қоғамында өте өзекті, оны бүкіл қоғам деңгейінде басты назарда ұстау абзал. Қазақтың тарихи санасында сақталған «қызға қырық үйден тию» деген қыз бала тәрбиесіндегі негізгі ұстаным бүгінгі күні де өзінің маңызын жоймай келеді. Мәселе мынада: осы ұстанымды қазіргі қоғам мұқтаждығына тиімді және сауатты пайдаланып отырмыз ба?

Сонымен, қорытынды пікір ретінде төмендегі нақты ұсыныстарды назарларыңызға ұсынамыз.

Ұсынымдар:

1. Қазақ отбасындағы дәстүрлі құндылықтарды бала тәрбиесінде белсенді пайдалану (ресми және тұрмыстық деңгейде);

2. Жастардың дүниетанымын, олардың рухани-адамгершілік келбетін қалыптастыру және реттеу үрдісінде қазақ отбасындағы дәстүрлі құндылықтарды тәрбие негізі етіп алу: салт-дәстүр, жағымды ырымдар, моральдық шектеулер, ж.б.;

3. Отбасы құндылықтарын өміршең ету мақсатында қыз баланың тәрбиесіне ерекше мән беру, ондағы негізгі түсініктер жүйесін қалыптастыру: *ана, жар, ошақ иесі, келін, әулет анасы, ел анасы, ж.с.с.*;

4. Қыз бала тәрбиесінде жастар және жеткіншек қыздар пір тұтатын, еліктеуге лайық беделді тұлғаны кейіпкер ретінде ашық жарияланымға шығару және оны белсенді түрде насихаттау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050 стратегиясы, қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». - Астана, 2013 ж.

2. Н.Ә. Назарбаев Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. - Астана, 2017 ж.

3. Жастарды рухани - адамгершілікке тәрбиелеудегі және радикалды діни идеологияға иммунитет қалыптастырудағы әйелдер ұйымдарының рөлі" / «Роль женских организаций в духовно-нравственном воспитании молодежи и в формировании иммунитета к радикальной религиозной идеологии». Материалдар жинағы/ сборник материалов. Астана: «Алсем-Астана» баспасы, 2017, 8-38 б.б.

4. Діни экстремизм мен терроризмнің алдын алу мәселелерінде қоғамдық институттардың рөлі = Роль общественных институтов в вопросах профилактики религиозного экстремизма и терроризма». Материалдар жинағы=Сборник материалов. Астана: «Алсем-Астана» баспасы, 2017. – 52 б.

УДК 37.01

**ВНЕУЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ОДИН ИЗ ФАКТОРОВ
ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ И
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ ВОСПИТАНИЯ
ОБУЧАЮЩИХСЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ВУЗА**

Сидоров С.Г.

заместитель директора Института
прокуратуры Уральского
государственного юридического
университета (ФГБОУ ВО УрГЮУ),
кандидат педагогических наук

Кәсіпқойлар дүниеге келмейді - олар құрылады және білім алады.

Аннотация

Статья посвящена актуальным духовно-нравственным и образовательным компонентам воспитания обучающихся юридического вуза. Высказываются предложения повышения качества юридического образования через оптимальную организацию внеучебной деятельности. Анализируется опыт разработки модели деятельности прокурорского работника, его профессиональной структуры личности (система личностных качеств, способностей и компетенций, которые обуславливают профессиональный успех прокурора). На основе выделения условной модели успешного прокурорского работника описываются основные направления воспитательной работы в рамках внеучебной деятельности применительно к практике структурного подразделения юридического вуза, института прокуратуры УрГЮУ.

Түйіндеме

Мақала заң мектебінің студенттерін тәрбиелеудің шынайы рухани, моральдық және білімдік компоненттеріне арналған. Оқудан тыс іс-шараларды оңтайлы ұйымдастыру арқылы құқықтық тәрбие сапасын жақсарту бойынша ұсыныстар айтылуда. Прокурор жұмысының үлгісін, оның кәсіби тұлғалық құрылымын (прокурордың кәсіби жетістіктерін анықтайтын жеке қасиеттер, қабілеттер мен құзыреттілік жүйесі) моделін әзірлеу тәжірибесі талданды. Сәтті прокурордың шартты үлгісін бөлу негізінде, мектептен тыс іс-шаралар шеңберіндегі тәрбие жұмысының негізгі бағыттары, заң мектебінің

құрылымдық бөлімшесі, Урал мемлекеттік заң университетінің прокуратура институтының тәжірибесіне қолданылады.

Annotation

The article is devoted to the actual spiritual, moral and educational components of education of students of law school. Suggestions are made to improve the quality of legal education through the optimal organization of extracurricular activities. The article analyzes the experience of developing a model of the Prosecutor's employee, his professional personality structure (a system of personal qualities, abilities and competencies that determine the professional success of the Prosecutor). Based on the allocation of conditional models successfully prosecutors describe the main directions of educational work in the framework of extracurricular activities in relation to the practice of structural divisions of the law school, of Institute of prosecution of Ural State Law University (USLU).

Ключевые слова: образование, воспитание, подготовка, программно-целевой подход во внеучебной деятельности.

В силу изменившихся социально-политических требований к квалификации специалистов, усиливающейся регламентации общественных процессов и необходимостью их юридического сопровождения вопрос качества юридического образования становится все более актуальным. Более важным в современных условиях государственной службы и надзорной деятельности становятся не застывшие знания нормативно-правовой базы (законодательство постоянно развивается и регулярно меняется), а компетенции выпускника вуза и его потенциал как специалиста, способного к дальнейшему обучению и умению адаптироваться в быстро изменяющихся условиях профессиональной деятельности.

Духовно-нравственным и образовательным вопросам подготовки обучающихся юридического вуза: кого учить, чему учить, как учить – посвящены достаточно много работ и исследований. Ещё в 1976 году профессора Алексеев С.С. и Яковлев В.Ф. в своей статье «О модели юриста и обучении в юридических вузах» [1, с. 73–81] обозначали проблему разработки модели советского юриста. Уважаемые авторы предложили не только общие требования и показатели модели юриста, относящиеся к его «политическому, нравственному, общекультурному облику», но выделили и «специализированные качества, которыми должен обладать юрист на том или ином участке». В частности для прокурорского работника необходим «универсализм в юридических знаниях, умение проводить крупномасштабную организаторскую работу, правильно строить контакты на организационном и руководящем уровне, а также - искусство устной речи и др.».

В 2017 году приказом Минобразования Российской Федерации [2] был утверждён федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования по специальности 40.05.04 Судебная и прокурорская деятельность

– далее ФГОС, который формализует совокупность государственных требований, обязательных при реализации основных профессиональных образовательных программ высшего образования. ФГОС определяет области, объекты и виды профессиональной деятельности выпускников, освоивших программу специалитета, а также способности к решению конкретных профессиональных задач. По итогам освоения образовательных программ у специалиста-выпускника должны быть сформированы общекультурные, общепрофессиональные, профессиональные и профессионально - специализированные компетенции. Таким образом, можно считать, что нормативно-правовые и учебно-методические основы содержания образовательной деятельности по программе специалитета по специальности 40.05.04 Судебная и прокурорская деятельность - раскрыты в полном объёме.

В тоже время мы помним, что образование является «единым целенаправленным процессом воспитания и обучения» [3, п.1 ст.2]. Стратегические ориентиры воспитания сформулированы Президентом Российской Федерации В.В. Путиным: «Формирование гармоничной личности, воспитание гражданина России – зрелого, ответственного человека, в котором сочетается любовь к большой и малой родине, общенациональная и этническая идентичность, уважение к культуре, традициям людей, которые живут рядом».

В тоже время, регулирование процесса воспитания студентов вуза реализуется отчасти посредством федеральной Стратегией развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года [4], Основами государственной молодёжной политики Российской Федерации на период до 2025 года [5], а также государственными программами патриотической направленности и другими нормативными актами. Можно утверждать, что федеральный государственный концепт воспитательной работы обучающихся в рамках внеучебной деятельности вуза находится в процессе своего организационного и нормативного становления. Другими словами, педагогические и организационные вопросы внеучебной деятельности: кого, для чего и к чему готовить, как воспитывать, какой тип абитуриента должен соответствовать будущей профессиональной деятельности, какие качества у него формировать и какие идеалы и ценности вкладывать, полагаю, требуют своего дальнейшего практического исследования и обсуждения.

Качество образования, как известно [6, п.29 ст.2], это комплексная характеристика образовательной деятельности и подготовки обучающегося, выраженная в степени их соответствия государственным требованиям и (или) потребностям юридического лица (в нашем случае интересам Государственного Заказчика, то есть Генеральной прокуратуры Российской Федерации). В этой связи интересен обмен практическим опытом подготовки кадрового резерва для прокуратуры Российской Федерации, формирование из 18-летнего абитуриента будущего сотрудника надзорного ведомства, «Ока Государева».

Прокуратура Российской Федерации в соответствии с ФЗ № 2202-1 «О прокуратуре Российской Федерации» представлена единой федеральной централизованной системой государственных органов, в задачу которых входят обеспечение верховенства закона, единства и укрепления законности, защиты прав и свобод человека и гражданина, а также охраняемых законом интересов общества и государства. Одной из основных форм реализации полномочий прокурора по выявлению, устранению и предупреждению нарушений закона является прокурорский надзор. Кроме того, на прокуратуру возложена обязанность по координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью, участию прокуроров в рассмотрении судами уголовных дел, гражданских и арбитражных дел, а также участие прокурора в правотворческой деятельности. Таким образом, работу прокурора необходимо отнести к категории многообразной и сложной интеллектуально-практической деятельности. Предлагается следующая психологическая модель деятельности прокурора как участника уголовно-судебного процесса: 1) интеллектуальный блок; 2) коммуникативный блок, т.е. контактность с участниками уголовно-судебного процесса с элементами доминантности в общении; 3) блок направленности, т.е. направленность на решение поставленной задачи государственного обвинения; 4) блок активности, предусматривающий высокий уровень самоконтроля, эмоциональную стабильность, смелость и напористость [7].

Следующим этапом исследования важно рассмотреть профессиональную структуру личности успешного прокурорского работника. В эту структуру входит система личностных качеств, способностей и компетенций, которые обуславливают профессиональный успех прокурора. По результатам исследований проведённых Романовым В.В. и Крозом М.В. была разработана групповая профессиограмма труда прокурорско-следственных работников органов прокуратуры [8]. Авторы обратили особое внимание на следующие содержательные характеристики: властный и обязательный характер полномочий следователя/прокурора, ненормированный рабочий день, процессуальная самостоятельность, строгая правовая регламентация всех действий, персональная ответственность прокурорского работника, его физическая и психическая перегрузка, высокая экстремальность деятельности в условиях конфликтных ситуаций и влияние различных стрессогенных факторов.

Проведённый профессиографический анализ позволил сформулировать пять основных факторов профессиональной пригодности, включающих комплексы профессионально значимых психологических качеств прокурорских работников:

I фактор - социальной (профессиональной) адаптации, тесно связанный с высоким уровнем социализации личности, нормативностью поведения работника прокуратуры, его исполнительности и дисциплинированностью,

доминированием социально значимых мотивов в сфере профессиональной деятельности;

II фактор - нервно-психической (эмоциональной) устойчивости личности, связанный со способностью противостоять длительным психофизическим перегрузкам и стресс-воздействиям, сохраняя при этом высокий уровень самоконтроля над своим эмоциональным поведением;

III фактор - познавательной (когнитивной) активности, продуктивности мышления предусматривающий широкий кругозор, аналитический склад ума, прогностические способности и умение выделить главное, а также развитые воображение, интуиция, способность к абстрагированию, рефлексии;

IV фактор - коммуникативной компетенции сотрудника прокуратуры, подразумевающий его способность понимать внутренний мир собеседника, его психологические особенности и мотивы поведения;

V фактор - организаторских способностей, инициативность, находчивость и распорядительность работника надзорного ведомства, планомерность его работы.

Несомненно, что помимо выделенных факторов, необходимо учитывать уровень профессионального правосознания в правоохранительной деятельности и мотивационную составляющую прокурорских работников: её направленность, структуру и приоритетность мотивов и побуждений, их социальную либо индивидуальную ориентированность [9].

Можно согласиться, что выделение такой модели деятельности является некоторой условностью. Однако такой материал как разделение на блоки психологической модели, номенклатура основных факторов профессиональной пригодности, включающих и комплексы профессионально значимых психофизических качеств прокурорского работника, может служить уже началом целеполагания и фактологической основой для начала планирования внеучебной деятельности Института прокуратуры. Также в этой связи для достаточно важно обеспечение системного взаимодействия с кадровой службой прокуратур субъектов. В первую очередь для академического исследования и анализа итогов первых аттестаций молодых специалистов-выпускников вуза на соответствие занимаемой должности помощника прокурора.

Большим подспорьем в целеполагании внеучебной деятельности также послужили бы требования профессионального стандарта юриста, т.е. характеристика квалификации, необходимой работнику для осуществления определённого вида профессиональной деятельности, в том числе выполнения определённой трудовой функции. Однако, до настоящего времени Приказом Минтруда России от 23.03.2015 №183н разработан только один профессиональный стандарт: «Следователь-криминалист».

Необходимо отметить, что воспитательная работа с молодыми специалистами-выпускниками вуза в системе организаций и учреждений прокуратуры Российской Федерации имеет под собой основательную нормативную базу. Это – Конституция РФ, международные договоры РФ,

федеральные конституционные законы, Федеральный закон «О прокуратуре Российской Федерации» и иные федеральные законы, правовые акты Президента РФ и Правительства РФ, организационно-распорядительные документы Генерального прокурора РФ. В числе ведомственных организационно-распорядительных документов можно указать Приказ Генпрокуратуры РФ «Об утверждении и введении в действие Кодекса этики прокурорского работника Российской Федерации и Концепции воспитательной работы в системе прокуратуры Российской Федерации» [10] и Приказ Генерального прокурора РФ «Об основных направлениях работы с кадрами в органах и учреждениях прокуратуры Российской Федерации» [11], в которых подчёркивается, что работа по воспитанию работников является одним из важнейших условий обеспечения эффективной деятельности российской прокуратуры. Очень пристальное внимание также уделяется вопросам профессиональной переподготовки прокурорских работников, разработки и утверждения квалификационных характеристик и требований к должностям прокуроров городов, помощника прокурора города, района и приравненных к ним прокуроров [12]. Также, соответствующим образом формализованы и урегулированы вопросы профессионального психологического отбора кандидатов на службу в органы прокуратуры Российской Федерации и обучение в государственные образовательные организации [13]. Таким образом, воспитательная работа с молодыми специалистами в органах и учреждениях прокуратуры РФ является «комплексом взаимосвязанных правовых, организационных, экономических, психолого-педагогических мероприятий, реализуемых руководителями подразделений, органов и организаций прокуратуры, иными уполномоченными лицами по воспитанию работников системы органов и организаций прокуратуры РФ со стажем работы до трех лет в духе неуклонного соблюдения и защиты прав и свобод человека и гражданина, служения интересам общества и государства, исполнения требований закона и профессиональной этики прокурорских работников» [14].

Однако вернёмся от аттестованных работников и руководителей организаций и учреждений прокуратуры Российской Федерации к, *ab ovo*, абитуриентам юридических вузов и началу подготовки кадрового резерва для органов прокуратуры.

С учётом всего вышеизложенного, а также рекомендаций Министерства образования РФ [15], в настоящее время в Институте прокуратуры УрГЮУ реализуются следующие направления внеучебной деятельности:

1. Социально-психологическая адаптация обучающихся, подразумевающая социализацию бывшего абитуриента, часто иногороднего и иностранного, а также получение им первого опыта профессионализации как студента первого курса юридического вуза. В рамках этого направления прививается навыки познавательной (когнитивной) активности, опыт нормативного поведения, исполнительности и дисциплинированности.

2. Создание и совершенствование информационной среды, но не в осуществлении комплекса информационных и цифровых образовательных ресурсов, а в приоритетном развитии внеучебных коммуникационных каналов обучающихся и деканата с соответствующим контролем и коррекцией контента. Также мероприятия этого направления подразумевают информационное сопровождение событий и наполнение пространства вуза позитивными корпоративными знаками и символами.

3. Гражданско-патриотическое направление, является одной из наиболее значимых и сложных сфер воспитания, поскольку в нем формируется не только соответствующие мировоззренческие и корпоративные ценности, но и происходит становление необходимых личностных и профессиональных качеств, обеспечивающих успешность будущего специалиста. Происходит стимулирование инициативности и распорядительности студентами. Также в рамках этого направления реализуются и блок экологического воспитания обучающихся.

4. Организация досуговой деятельности обучающихся, направленной на раскрытие их творческого начала, стимулирование находчивости и остроумия, установление межличностных коммуникаций и социализации на уровне академической группы, потока, курса, Института и Университета.

5. Развитие и совершенствование органов студенческого самоуправления, в том числе побуждение познавательной (когнитивной) активности студентов, формирование продуктивности их мышления, стимулирования аналитического склада ума, прогностических способностей и умения выделить главное в своей деятельности, а также формирование способностей к плановой организации своей работы.

6. Аналитико-диагностическое направление предусматривающее комплексный мониторинг учебной, научной и внеучебной деятельности обучающегося, создание и пополнение его электронного портфолио для дальнейшей возможной презентации целевому Заказчику, в нашем случае – органам и учреждениям прокуратуры Российской Федерации.

7. Кураторство обучающихся начальных курсов преподавательским составом Университета и шефство старших курсов над младшими.

8. Формирование привычки к здоровому образу жизни и навыков валеологии в рамках служебно-прикладной физической подготовки как основы профессионального и творческого долголетия прокурорского работника.

Безусловно, развитие системы внеучебной деятельности направленной на совершенствование духовно-нравственных и образовательных компонентов воспитания обучающихся можно считать одним из приоритетных направлений стратегии развития юридического вуза. Это обусловлено изменениями логики развития нашего общества и государства, современными требованиями нормативных актов, в том числе и приказов Генеральной прокуратуры Российской Федерации, актуализирующих процессы отбора и воспитания молодых специалистов. С целью обеспечения системного и комплексного

подхода во внеучебной деятельности, полагаю, необходимо обратиться к опыту программно-целевого метода управления. Достаточно серьёзным управленческим преимуществом этого подхода является возможность его реализации в условиях корпоративной полисубъектной деятельности. Кроме того, разработка программы позволяет не только описать планируемую деятельность, но и добиться системности и комплексности в проектировании и реализации всей номенклатуры мероприятий. Нормативные основы подготовки целевых программ были заложены Правительством РФ ещё в 1995 году [16].

При осуществлении программно-целевого подхода во внеучебной деятельности очень важна ориентация на достижение конечного результата в логике поэтапного действия. То есть: разработка концепции как научно-методический этап в формулировании приоритетов и принципов будущей деятельности, определение и утверждение целей и задач, разработка адекватной исполняющей программы мероприятий с указанием персональной ответственности субъектов и сроков исполнения, выделение конкретных ключевых показателей эффективности и непосредственная реализация управляющей программы с последующим анализом её результатов и/или корректировки при необходимости.

Список использованной литературы:

1. Алексеев С.С., Яковлев В.Ф. «О модели юриста и обучении в юридических вузах» /С.С. Алексеев, В.Ф. Яковлев //Правоведение. -1976. - № 4. - С. 73 – 81.
2. Приказ Минобрнауки России от 16.02.2017 №144 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по специальности 40.05.04 Судебная и прокурорская деятельность (уровень специалитета)» (Зарегистрировано в Минюсте России 10.03.2017 №45904).
3. П.1 ст.2 Федерального закона от 29 декабря 2012 г. №273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации».
4. Распоряжение Правительства РФ от 29.05.2015 №996-р «Об утверждении Стратегии развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года».
5. Распоряжение Правительства РФ от 29.11.2014 №2403-р «Об утверждении Основ государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года».
6. Федеральный закон от 29.12.2012 №273-ФЗ (ред. от 29.12.2017) «Об образовании в Российской Федерации».
7. Глушкова О.В. «Психологические особенности деятельности прокурора по обеспечению участия в рассмотрении уголовных дел судами»: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: СПб, 2007, 26 с.

8. Романов В.В., Кроз М.В. Психологическая оценка при профессиональном отборе кадров для прокуратуры (современное состояние и перспективы). // Вопросы психологии. - 1994. - №3. - С. 94-105.

9. Кобец А.В. Психологическая модель правоприменительной деятельности работников природоохранной прокуратуры // Психология, социология и педагогика. 2014. № 8 [Электронный ресурс]. URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/08/3542>.

10. Приказ Генпрокуратуры России от 17.03.2010 №114 (ред. от 22.04.2011) «Об утверждении и введении в действие Кодекса этики прокурорского работника Российской Федерации и Концепции воспитательной работы в системе прокуратуры Российской Федерации».

11. Приказ Генпрокуратуры России от 20.02.2013 №80 «Об основных направлениях работы с кадрами в органах и учреждениях прокуратуры Российской Федерации».

12. Приказы Генпрокуратуры России:

- от 12.08.2010 №316 «Об организации профессиональной переподготовки прокурорских работников, включённых в резерв кадров для выдвижения на должности прокуроров городов, районов и приравненных к ним прокуроров».

- от 02.11.2011 №378 «Об утверждении Квалификационной характеристики должности (квалификационных требований к должности) помощника прокурора города, района и приравнённого к ним прокурора».

13. Приказы Генпрокуратуры России:

- от 15.09.2014 №493 (ред. от 22.12.2016) «О профессиональном психологическом отборе кандидатов на службу в органы прокуратуры Российской Федерации и обучение в государственные образовательные организации».

- от 31.01.2017 №54 «Об организации работы по обеспечению целевого приёма и целевого обучения граждан в государственных образовательных организациях высшего образования».

14. Хатов Э.Б. «Воспитательная работа с молодыми специалистами в органах прокуратуры: понятие и правовые основы. «Lex russica», - 2016. №12.- С. 141-148.

15. Письмо Минобразования РФ от 20.03.2002 №30-55-181/16 «О Рекомендациях по организации внеучебной работы со студентами в образовательном учреждении высшего профессионального образования.

16. Постановление Правительства РФ от 26.06.1995 №594 (ред. от 28.12.2017) «О реализации Федерального закона «О поставках продукции для федеральных государственных нужд» (вместе с «Порядком разработки и реализации федеральных целевых программ и межгосударственных целевых программ, в осуществлении которых участвует Российская Федерация», «Порядком закупки и поставки продукции для федеральных государственных

нужд», «Порядком подготовки и заключения государственных контрактов на закупку и поставку продукции для федеральных государственных нужд».

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «СЛУЖБА В ОРГАНАХ И ОРГАНИЗАЦИЯХ ПРОКУРАТУРЫ»

Шобухин В.Ю.

доцент кафедры прокурорской деятельности
Уральского государственного юридического
университета, кандидат юридических наук,
доцент

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы профессиональной подготовки кадров для органов прокуратуры Российской Федерации. На примере учебной дисциплины «Служба в органах и организациях прокуратуры» автор раскрывает воспитательную роль учебного процесса. Указывая на особый правовой статус прокурорских работников и высокую степень ответственности за выполнение профессиональных задач, автор обращает внимание на закономерно повышенные требования, предъявляемые к ним, а также дополнительные обязанности, запреты и ограничения. Отдельное внимание уделяет этике прокурорских работников и воспитательной работе в системе прокуратуры Российской Федерации. Делает вывод о важности и значительной воспитательной роли учебной дисциплины – «Служба в органах и организациях прокуратуры».

Түйіндеме

Мақалада мәселелер, кәсіби кадрларды дайындау, прокуратура органдары үшін Ресей Федерациясы. Мысалында оқу пәнінің «Қызметі органдарында және ұйымдарда прокуратура» авторы ашады тәрбиелік рөлі оқу процесі. Көрсете отырып, ерекше құқықтық мәртебесі прокурор қызметкерлерінің және жоғары дәрежеде орындалуы үшін жауапкершілікті, кәсіби міндеттерді автор назар аударды жоғары, оларға қойылатын талаптар, сондай-ақ қосымша міндеттері, тыйым салулар мен шектеулер. Сипатталған этика прокурорлық работника, тәрбие жұмысы прокуратура Ресей Федерациясы. Сұрақтар қарастырылады тәрбиелік рөлін, оқу тәртібін – «Қызметі органдарында және ұйымдарда прокуратура».

Annotation

The article deals with the issues of professional training for prosecutors of the Russian Federation. On the example of the discipline «Service in the bodies and organizations of the Prosecutor's office» the author reveals the educational role of the educational process. Pointing to the special legal status of prosecutors and the high degree of responsibility for the efficiency of professional tasks, the author draws attention to the increased requirements imposed on them, as well as additional duties, prohibitions and restrictions. The author draws special attention to ethics of

prosecutors and educational work in the system of Prosecutor's office of the Russian Federation. Formulates conclusion about need and considerable educational role of educational discipline – «Service in bodies and the organizations of Prosecutor's office».

Ключевые слова: учебный процесс, служба, прокурор, этика, воспитание.

В рамках реализации в Федеральном государственном бюджетном образовательном учреждении высшего образования «Уральский государственный юридический университет» (далее УрГЮУ) профессиональной образовательной программы магистратуры по направлению подготовки 40.04.01 «Юриспруденция» по профилю подготовки «Прокурорская деятельность» предусмотрена учебная дисциплина – «Служба в органах и организациях прокуратуры», которая относится к профессиональному циклу и является дисциплиной по выбору. Правда, как показывает наш опыт преподавания в Институте прокуратуры УрГЮУ данной дисциплины (в течение всего периода ее преподавания), абсолютное большинство студентов – магистрантов (близкое к 100 %, а есть примеры и 100%) ежегодно останавливают свой выбор именно на этой дисциплине, что во многом, по нашему мнению, обусловлено не только теоретической ценностью содержания данного курса, но и высоким прикладным значением, а также мотивацией студенческой аудитории в условиях осознанного выбора профиля подготовки – Прокурорская деятельность, нацеленного на получение профессиональных компетенций, необходимых для службы в органах прокуратуры. Очевидно, что для успешного выполнения служебных задач необходимы не только знания в сфере осуществления прокурорскими работниками своих профессиональных полномочий, но и свободная ориентация в вопросах службы и кадровой работы в системе прокуратуры.

Учебная дисциплина – «Служба в органах и организациях прокуратуры» представляет собой наш авторский курс и включает в себя два модуля: «Сущность и правовое регулирование службы в органах и организациях прокуратуры», «Организация службы в органах и организациях прокуратуры». В рамках первого модуля предусмотрены уяснение вопросов системы и содержания учебной дисциплины, ее соотношения с другими учебными курсами, освоение основных понятий, исследование правовых основ службы в прокуратуре, изучение вопросов кадров органов и организаций прокуратуры, понятия, содержания и особенностей правового регулирования трудовых отношений работников прокуратуры, анализ правового статуса прокурорских работников. Второй модуль включает следующие темы: требования и ограничения, предъявляемые к прокурорскому работнику, прием на службу в органы и организации прокуратуры; Кодекс этики прокурорского работника и Концепция воспитательной работы в системе прокуратуры РФ, соблюдение

прокурорским работником требований к антикоррупционному поведению; подготовка кадров для системы прокуратуры, дополнительное профессиональное образование прокурорских работников; аттестация, классные чины и форменное обмундирование прокурорских работников; поощрение и дисциплинарная ответственность работников прокуратуры, особенности уголовной и административной ответственности прокуроров; прекращение службы в органах и организациях прокуратуры; материальное и социальное обеспечение прокурорских работников, меры правовой защиты и социальной поддержки прокуроров.

Целями освоения указанной дисциплины являются формирование у обучающихся комплексного и системного представления о службе в органах и организациях прокуратуры, умения применять нормативные правовые акты, регулирующие вопросы прокурорской службы, развитие общекультурных и профессиональных компетенций, необходимых для осуществления профессиональной деятельности в прокуратуре.

В результате изучения дисциплины «Служба в органах и организациях прокуратуры» выпускник магистерской программы призван знать сущность, цели, задачи правоотношений в сфере службы в органах и организациях прокуратуры, содержание основных понятий, правовых статусов субъектов; уметь реализовывать нормы права применительно к соответствующим правоотношениям, принимать решения и совершать юридические действия в точном соответствии с законом; владеть навыками организации, взаимодействия и коллективной работы по вопросам службы в органах и организациях прокуратуры, навыками составления юридических документов, необходимых для выполнения профессиональных обязанностей в сфере службы в прокуратуре, анализа правоприменительной практики, связанной со службой в органах и организациях прокуратуры.

Что касается воспитательных компонентов рассматриваемой учебной дисциплины то ими наполнено практически всё её содержание. Важно учитывать, что требования, предъявляемые к прокурорским работникам, должны быть свойственны и тем лицам, которые решили связать свою судьбу со службой в правоохранительной системе, в частности, прокуратуре. В первую очередь, это касается студентов юридических вузов, обучающихся по целевым направлениям органов прокуратуры. В этом случае учебный процесс содержит в себе не только информационную составляющую о будущей профессиональной деятельности наряду с формированием некоторых навыков, но и призван оказать большое воспитательное воздействие. Так, например, важную роль играет моральный облик как действующего прокурорского работника, так и лица, которое в будущем решит поступить на службу в прокуратуру, что ранее уже было предметом нашего исследования [1, с. 34-38]. Большое значение здесь имеет в целом культура поведения прокурорского работника и соответственно её формирование ещё до поступления на службу в прокуратуру.

Наряду с требованиями, предъявляемыми к прокурорским работникам, студенты должны в совершенстве уяснить ограничения, запреты и обязанности, предусмотренные в законодательстве для государственных служащих в целом, и прокурорских работников в отдельности. Готовность к их соблюдению и неуклонному следованию, безусловно, должны быть выработаны и воспитаны ещё до поступления на службу в прокуратуру. Важное значение здесь имеет изучение правил антикоррупционного поведения прокурорских работников. Это такие вопросы как предотвращение и урегулирование конфликта интересов, предоставление сведений о доходах, расходах, об имуществе и обязательствах имущественного характера, уведомление об обращениях в целях склонения к совершению коррупционных правонарушений, увольнение в связи с утратой доверия, запреты получать в связи с исполнением должностных обязанностей вознаграждения от физических и юридических лиц, формирование негативного отношения к коррупционному поведению, а также исключение действий, которые хотя и не являются коррупционными, но окружающими могут восприниматься как коррупционные и др.

Безусловно важное значение в воспитании культуры поведения будущих прокурорских работников имеет изучение положений Кодекса этики прокурорского работника и Концепции воспитательной работы в системе прокуратуры Российской Федерации. В рамках этой темы обращается внимание, что прокурорские работники, являясь представителями государства, должны всемерно содействовать утверждению в обществе духа законности и справедливости, сохранению и приумножению исторических и культурных традиций многонационального народа Российской Федерации, осознавая при этом социальную значимость прокурорской деятельности и меру ответственности перед обществом и государством. В служебной и во внеслужебной деятельности наряду с неукоснительным соблюдением Конституции Российской Федерации, федеральных законов и иных нормативных правовых актов, включая нормы международного права и международных договоров Российской Федерации, прокуроры обязаны руководствоваться принципом равенства граждан независимо от их пола, возраста, расы, национальности, религиозной принадлежности, имущественного положения, рода занятий и иных имеющихся между ними различий, не оказывая предпочтения каким-либо профессиональным или социальным группам либо общественным организациям, стремиться в любой ситуации сохранять личное достоинство, быть образцом поведения, добропорядочности и честности во всех сферах общественной жизни, избегать личных и финансовых связей, конфликтных ситуаций, способных нанести ущерб чести и достоинству прокурорского работника, репутации прокуратуры Российской Федерации, воздерживаться от любых действий, которые могут быть расценены как оказание покровительства каким бы то ни было лицам в целях приобретения ими прав, освобождения от обязанности или ответственности, постоянно повышать профессиональную квалификацию,

общеобразовательный и культурный уровень. Воздерживаться от действий, которые могут быть расценены как оказание неправомерного влияния на процесс отправления правосудия.

В работе со студентами актуальны все три направления воспитательной работы (профессиональное, историко-патриотическое и психологическое), что реализуются в системе прокуратуры в соответствии с приказом Генерального прокурора Российской Федерации от 17 марта 2010 г. № 114, а также её формы (торжественные мероприятия, посвященные государственным праздникам и Дню работника прокуратуры Российской Федерации, проведение встреч с участниками Великой Отечественной войны 1941 - 1945 гг., ветеранами прокуратуры (в случае со студентами представляется вполне оправданным также приглашение на учебные занятия и организация встреч с работниками прокуратуры), формирование стендов, посвященных истории прокуратуры, посещение музеев и др.) и методы (например, убеждение, личный пример).

Особое воспитательное воздействие оказывает изучение студентами Присяги прокурора, включающее в себя анализ её положений, уяснение важности их соблюдения и осознание последствий нарушения в виде прекращения службы в прокуратуре.

Наряду с охарактеризованными не менее важную воспитательную роль играет изучение и иных разработанных нами тем в рамках учебной дисциплины «Служба в органах и организациях прокуратуры». Это, например, профессиональная подготовка, аттестация, классные чины и форменное обмундирование прокурорских работников; поощрение и дисциплинарная ответственность работников прокуратуры, уголовная и административная ответственности прокуроров; прекращение службы в органах и организациях прокуратуры. В частности, наряду с уяснением законодательных требований к ношению форменного обмундирования, включая случаи официального представительства органов прокуратуры, у будущих прокурорских работников обязательно должна быть воспитана культура его ношения, сформировано осознание особого статуса прокурорского работника, сопряженного, прежде всего, с повышенной мерой социальной ответственности.

В целях методического обеспечения учебного процесса в рамках рассматриваемого курса и исходя из его содержания нами было подготовлено и в 2015 году издано учебное пособие «Служба в органах и организациях прокуратуры» (см.: Шобухин В.Ю. Служба в органах и организациях прокуратуры: Учебное пособие. – Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2015), которое затем с учетом изменений в законодательстве, потребностей правоприменительной практики и современных проблем организации и деятельности прокуратуры, правового статуса прокурорских работников доработано и в 2016 переиздано (Шобухин В.Ю. Служба в органах и организациях прокуратуры Российской Федерации: Учебное пособие. – 2-е изд., изм. и доп. – Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2016.). Так,

например, в связи с ежегодно возрастающим значением в деятельности каждого прокурорского работника положений Кодекса этики [2] и антикоррупционных стандартов поведения, а также с учетом актуальных проблем их применения, данные вопросы были обособлены в рамках самостоятельной темы (главы) обновленной редакции вышеуказанного учебного издания под названием «Кодекс этики прокурорского работника и Концепция воспитательной работы в системе прокуратуры Российской Федерации. Соблюдение прокурорским работником требований к антикоррупционному поведению» [3, с. 35-44].

Таким образом, в рамках учебной дисциплины «Служба в органах и организациях прокуратуры» студент не только получает содержательный объем информации о службе и кадровой работе в системе прокуратуры, но еще и формирует реальное представление о правовом статусе прокурорских работников, включая те требования, ограничения, запреты и обязанности, которые связаны со службой в прокуратуре. Очевидно, что данная учебная дисциплина кроме информационной играет важную воспитательную роль, что в современных условиях особо актуально и имеет большое прикладное значение как один из эффективных и своевременных инструментов воспитания культуры надлежащего поведения прокурорских работников.

Список использованной литературы:

1. Шобухин В.Ю. Моральный облик прокурорского работника и его формирование в учебном процессе // Подготовка кадров для органов прокуратуры в условиях образования Следственного комитета при прокуратуре Российской Федерации: Материалы научно-практической конференции (Екатеринбург, 22 марта 2008 года) / Отв. ред. Л.А. Лазутин, В.Ю. Шобухин. – Екатеринбург: ООО «Издательство УМЦ УПИ», 2008.

2. Приказ Генерального прокурора Российской Федерации от 17 марта 2010 г. № 114 «Об утверждении и введении в действие Кодекса этики прокурорского работника Российской Федерации и Концепции воспитательной работы в системе прокуратуры Российской Федерации».

3. Шобухин В.Ю. Служба в органах и организациях прокуратуры Российской Федерации: Учебное пособие. – 2-е изд., изм. и доп. – Екатеринбург: Издательский дом Уральского государственного юридического университета, 2016.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ ПРОЦЕСІНДЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аетова А.М.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының оқу-
әдістемелік орталығының
оқытушы – әдіскері, полиция
майоры, құқық магистрі

Түйіндеме

Бұл мақалада адамгершілік тәрбиенің қоғамда негізделген қылмыстың күрт артуы, халықтың әділдікке сенімі жоғалуы, үдемелі құқықтық нигилистік ой бейнесі және адамдардың заңды қадірлемеу мәселесі назарға алынып отыр. Қағида бойынша ұзақ уақыт бойы құқықтық сана, қоғамдық және жеке қалыптасып отыр: өз міндеттерін бұзғаны үшін жазалау шарасының қолданылатынын, адам жеткілікті білу керек. Осындай көзқарасты қалыптастыру, біздің қоғамда жалған сенімді, бұл құқықтық және барлық құқықтық жүйені жалпы алғанда, мәжбүрлеу құралы болып табылатын жеке құқықтық сананы бекітті.

Бұл ретте құқық қорғау органдарының және заң алдындағы қорқынышты қалыптастыру жағдайы ескерілмеді. Онда ескерілмеуі, адам алдындағы басты процесс қорқыныш емес, саналы және ерікті түрде құқықтық нормалары сақталуын қалыптастыру болып табылады.

Аннотация

В статье рассматривают вопросы нравственного воспитания населения, основанием которого является резкое увеличение преступности в обществе, утрата доверия к справедливости значительной части населения, нарастающим правовым нигилизмом и признание людей к закону. На протяжении длительного времени, правосознание, как индивидуальное, так и общественное сложилась по принципу: человеку достаточно знать, что за нарушение своих обязанностей к нему применяются меры наказания. Образование такого подхода в обществе спровоцировала ложные сомнения, что все правовые системы в целом и правовое сознание является орудием принуждения и подавления личности.

При этом не взяли во внимание обстоятельство развитие страха перед законом и правоохранительными органами, и то, что главное в процессе развития правосознания является не принуждение перед законом, а обдуманное и добровольное соблюдение им правовых норм.

Annotation

The article considers issues the questions of moral education of the population. A sharp increase the crime in society, loss of confidence in the fairness of a large part of the population, increasing legal nihilism and people's advocacy for the law are the base of it. For a long time, the sense of justice, both individual and social, has developed according to the principle: it is enough for a person to know that penalties are applied to it for violating duties. The formation of this approach in society provoked a false doubt that all legal systems, in general and, legal consciousness is tools for coercion and suppression of the individual. At the same time, the development of fear under the law and law enforcement agencies, and the fact that the main thing in the development of legal consciousness is not coercion before the law, but deliberate and voluntary compliance with the legal norms, is not taken into account.

Тірек сөздер: білім беру, білім беру процесі, құқықтық қоғам, тәрбие, жеке тұлға, құқықтық сана.

Қоршаған ортаның құқықтық жарамдылығын үздіксіз алдымызға қойған мәселелердің қажеттілік ара қатынасын өз іс-әрекеттері мен қоғам мүдделерін ескере отырып, тәртіптік және мемлекеттік ережелерге сәйкес, оқушыларды құқықтық тәрбиелеу және қалыптастырудың жеткіліксіз ұйымдастырылуынан түрлі өмірлік жағдайларға әкеліп соғады, туындаған құқықтық жағдайды дұрыс шешу кезінде өздерін немесе өзге де құқықтық мәселелерді тыңдаушылар жиі қате бағалайды[1].

Қағида бойынша ұзақ уақыт бойы құқықтық сана, қоғамдық және жеке қалыптасып отыр: өз міндеттерін бұзғаны үшін жазалау шарасының қолданылатынын, адам жеткілікті білу керек. Осындай көзқарасты қалыптастыру, біздің қоғамда жалған сенімді, бұл құқықтық және барлық құқықтық жүйені жалпы алғанда, мәжбүрлеу құралы болып табылатын жеке құқықтық сананы бекітті.

Бұл ретте құқық қорғау органдарының және заң алдындағы қорқынышты қалыптастыру жағдайы ескерілмеді. Онда ескерілмеуі, адам алдындағы басты процесс қорқыныш емес, саналы және ерікті түрде құқықтық нормалары сақталуын қалыптастыру болып табылады.

Тұлғаның құқықтық санасы адамға туғаннан бастап берілмейді, ол өмір бойы қалыптасады. Құқықтық нормаларды қабылдаудың ең сензитивтік кезеңі студенттік жасы болып табылады. Дәл осы кезеңде, қабілеті ойластырылып, дамушы адам бекітіліп, содан кейін істеу керек. Ол тиянақты іс-әрекетке және саналы мінез-құлыққа өту үшін, массалық түйсіктен босатылады.

Тыңдаушыларды оқыту процесінде әлеуетті мүмкіндіктерді, құқықтық сана-сезімді қалыптастыруды жүзеге асырады. Бұл міндеттерді кезең-кезеңі мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, тек қана білім беру мекемесі шеше алады.

Бұл білім беру мекемесінің құқықтық білім беруде іске асырылып салынған мүмкіншіліктері толық емес деп қорытынды жасауға болады.

Тыңдаушылардың құқықтық санасын қалыптастыруды атап айтқанда: бір қатар қарама-қайшылықтардың маңыздылығы және өткірлігімен, осы бағыттағы зерттеулер расталады.

- білім беру мекемелерінің басты мақсаттарының бірі жеткіліксіз өңделген ғылыми негіздерін тыңдаушыларға қалыптастыру, оқушылардың құқықтық сана-сезімдерін қалыптастыру процесінің жариялануы басымдығын;

- осы мәселені шешуге оқытушылардың жеткіліксіз дайындығы және тыңдаушыларға қажетті құқықтық сана-сезімді қалыптастыру;

- бағалау қатынасымен құқықтық құбылыстар сипатымен және құқықты орнату деңгейі, тыңдаушылар арасындағы құқықтық білім беру сәйкессіздігі;

- білім беру мекемелерінде оқушыларды құқықтық пәндерге оқытып, жетілдіру үшін қажетті әдістемелікпен қамтамасыз ету жеткіліксіз [2].;

Жүйелік тәсіл негізгі әдіснама болып табылады. Қазіргі ғылымда жүйелік тәсіл бағыты бойынша әлеуметтік тәжірибе негізінде жатыр, ғылыми таным әдіснамасын және объектілерді қарау ретіндегі жүйелерді білдіреді.

Жүйелі тәсіл құқықтық тәрбиелеуде қолданылады:

- жүйелік талдау, оқушыларға құқықтық тәрбие беру ғылыми-зерттеу тәсілі ретінде;

- әзірлеу және зерттеуде күрделі объект принципі ретінде, құқықтық тәрбие жүйесін талдауға мүмкіндік береді;

- тиісті білім мен дағды жүйесін қалыптастыру арқылы құқықтық мәдениетке, тәрбиелік ортаға қол жеткізу шартын қарастыруға мүмкіндік береді;

Сондықтан, жүйелі зерттеу тұрғысынан құқықтық тәрбиелеуді көздейді: осы процесс оның компоненттерінің арасындағы байланыстарды, орнату компоненттері мен функцияларын айқындау жүйесін тұтастай алғанда құрамдас элементтерді анықтайды.

Аксиологиялық тәсіл. Бұл тәсіл зерделеу құбылысы тұрғысынан мүмкіндік береді, ондағы мүмкіндіктердің адамдарға қажеттіліктерін қанағаттандыруға "құндылық" түсінігі тікелей байланысты.

Аксиологиялық көзқарас жеке тұлғаның қалыптасуына, құқықтық тәрбиесіне ықпал етуге, жұмыс ретінде құндылықтарды анықтайды, құндылықтар - бұл ерекше білім беру құрылымында жеке сана болып табылатын оқушылардың үлгілерімен бағдарлары.

Іс-әрекеттік тәсіл бойынша ерекшелігі, артықшылықты бағдарлау, тәрбиеленушіге көмек көрсетудің қалыптасуы, субъектісі ретінде өзінің тіршілігі. Бұл жұмыс тыңдаушылардың адамгершілік нормаларын қабылдауға, топтағы мінез-құлық және өзара қарым-қатынас, ересектермен қарым-қатынас түсіністікке сүйенуі тиіс .

Құқықтық тәрбие тұрғысы тұлғалық-ізгілікті, көзқарасты құрметтеуге, өмірдегі гуманистикалық рухани құндылықтарды, қабілеттіні таңдап, оның негізінде өз көзқарасын дұрыс таңдауға, мәселелерді қоюға және шешуге, басқа адамдарға көмектесуге, ерікті тыңдаушы тұлға ретінде ол басшылыққа алынады [3].

Қазіргі уақыт арасында әдіснамалық тәсілдермен педагогикалық құзыреттілік тәсіл жиі аталады - бұл иелену адамға тиісті құзыретіне кіреді, оның жеке қарым-қатынасындағы құзыреті және қызметінің мән сипаттамасы, адамға нәтиже беретін тиімділігін бағалау, оның белгілі бір шеңбердегі іс-қимылының маңызды бағытталған мәселелерінің қоғамдастықтағы рұқсаты.

Осылайша, тыңдаушылардың осы тәсілдермен әлеуметтік ұстанымын жандандырады, олардың адамгершілік құндылықтар шкаласын байытады; адамгершіліктің жоғары қасиеттерін қалыптастырады: белсенділік, бастамашылық, дербестік; таңдауды еркін жүзеге асыру қабілеттілігі, шешім қабылдау; тыңдаушының қоғамда өзін дұрыс ұстауына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гурин В.Е. Оқушының тұлғасын және еңбегін дамыту. / В.Е. Гурин. - Краснодар, 2000. - 142 с.
2. Рябко И.Ф. Құқықтық сана және құқықтық тәрбие. / И.Ф. Рябко. - Ростов-на-Дону, 2003. 116 с.
3. Амонашвили Ш.А. Балаларға деген жеке көз қарасы. / Ш.А. Амонашвили. - Акад. пед. соц. Наук, Моск. Әлеуметтік - психолог ин-ты. - М.: Изд-во «Практикалық психология ин-ты». - Воронеж, 2008. - 93 с.

УДК 355/359+37.017.92

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РОССИЙСКОЙ АРМИИ И ОБОРОННО-ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Шерпаев В.И.

профессор кафедры теории государства и права Уральского государственного юридического университета, полковник в отставке, доктор политических наук, кандидат философских наук, доцент

Щелоков В.Ф.

Генеральный директор Союза предприятий оборонных отраслей промышленности Свердловской области, Советник РАН, кандидат социологических наук

Аннотация

В центре внимания статьи стоит проблема духовно-нравственного потенциала российской армии и оборонно-промышленного комплекса, надежности персонала армейских и производственных коллективов оборонно-промышленного комплекса. По этим проблемам авторы высказывают точку зрения, которая основывается на осмыслении исторической практики. Духовно-нравственный потенциал армии и оборонно-промышленного комплекса авторы рассматривают как показатель, мощностью которого измеряется сила, та духовная энергия, активность, которая основывается на мироощущении, жизненной позиции человека-воина, труженика оборонно-промышленного комплекса. Предложено в структуре духовно-нравственного потенциала армии и оборонно-промышленного комплекса выделять три уровня (уровень высших воинских ценностей, нравственно-психологический уровень, нравственно-поведенческий уровень). Проанализированы возможности развития духовно-нравственного потенциала коллективов оборонно-промышленного комплекса в современной России.

Түйіндеме

Мақалада орыс армиясының рухани және адамгершілік әлеуеті және қорғаныс-өнеркәсіп кешені мен әскери-өнеркәсіптік кешені, әскери қызметкерлер сенімділігі мен өндірістік ұжымдарының мәселелері қарастырылады. Осы мәселелер бойынша авторлар тарихи практикаға негізделген армияның рухани және өнегелік әлеуетін, әскери-өнеркәсіптік кешен қуаты индексін өлшеуге тырысады. Сондай-ақ жауынгердің өмірлік ұстанымы, рухани энергетикасы, оның қызметі қорғаныс-өнеркәсіптік кешені

болып табылады. Әскери және қорғаныс өнеркәсібінің рухани-өнегелік әлеуетті құрылымына үш деңгейді (жоғары әскери құндылықтар деңгейі, моральдық-психологиялық деңгейі, өнегелік және мінез-құлықтық деңгейі) бөліп ұсынады. Қазіргі заманғы Ресейдің әскери-өнеркәсіптік кешенін ұжымдық әлеуетінің рухани және өнегелік дамуының мүмкіндіктері талданады.

Annotation

The paper deals with the problem of spiritual and moral potential of the Russian army and the military-industrial complex, military personnel reliability and production teams of the military-industrial complex. The authors express the point of these issues that is based on the understanding of historical practice.

The authors consider spiritual and moral potential of the army and the military-industrial complex as an indicator, by the power of which the force, spiritual energy and activity are measured. The force, spiritual energy and activity of the army and the military-industrial complex based on the worldview, the life position of the warrior man, the worker of the military-industrial complex. The authors proposed to distinguish three levels in the structure of the spiritual and moral potential of the army and the military-industrial complex (the level of the highest military values, the moral and psychological level and the moral-behavioral level). The opportunities for the development of spiritual and moral potential and industrial teams in military-industrial complex in modern Russia are analyzed.

Ключевые слова: духовно-нравственный потенциал, российская армия, оборонно-промышленный комплекс, инженерная школа, моральный дух.

В военной социологии и военно-теоретической науке существует целый ряд понятий, связанных с разного рода воздействием духовных и нравственных факторов на сознание и поведение воина, людей, занятых в производстве вооружения, успех трудовой деятельности: «морально-психологическое состояние», «моральный дух», «моральный фактор» и др. [1; 2] В контексте статьи эти понятия будут особо важны для людей, занятых в проектировании, испытании, производстве и применении высокоэффективного с точки зрения поражающего фактора вооружения, военной техники и обладающих знаниями, содержащими сведения, составляющие государственную тайну.

Наиболее емким и теоретически важным является понятие *духовно-нравственный потенциал армии* (далее – ДНП армии) [3; 4], работников военно-промышленного комплекса (далее – ВПК). Принято выделять различные аспекты и источники силы армии, оборонно-промышленного комплекса (далее – ОПК) и, следовательно, различные аспекты потенциальных возможностей: материально-технический, связанный с убойной силой оружия и военной техники, с боевой выучкой солдат, профессионализмом работников ОПК; научно-технический, определяемый достижениями военной науки; управленческий – связанный с уровнем компетенций в различных областях; политический, связанный с внешними и внутренними государственными

отношениями, сферой политики и т.д. Если отмеченные выше потенциалы дают возможные варианты ответов: как может быть достигнута победа над противником, для чего армия вступает в войну или готовится к военным действиям, (ибо они связаны с представлениями о средствах, целях военной деятельности); для чего в условиях сохраняющейся угрозы крупномасштабного вооруженного конфликта одним из сдерживающих факторов остается российский ядерный потенциал, военная техника, разработанная и произведенная на ОПК, которые обеспечивают военно-политическое равновесие в мире, глобальную безопасность и развитие на пути к мирному полицентричному миропорядку, то духовно-нравственный потенциал армии и ОПК касается смысла их существования и связан с вопросом: во имя чего армия начинает военные действия или готовится к ним, для чего происходит процесс перевооружения вооруженных сил, модернизации ОПК и в конечном итоге обеспечивают национальную безопасность страны в целом.

Таким образом, духовно-нравственный потенциал связан с ценностными основами поведения и деятельности военнослужащих, работников ОПК с мотивацией, которая помогает стойко переносить трудности и опасности войны, добросовестно и эффективно трудиться в конструкторских бюро, научно-исследовательских институтах, на заводах ОПК, достойно выполнять долг по вооруженной защите Отечества. В духовно-нравственном плане воин, работники ОПК ощущают себя защитником жизненно важных интересов своего народа перед лицом внешней агрессии. При этом они, в конечном счете, отстаивают и общечеловеческие идеалы, и ценности: свободу, независимость, справедливость, право человека на жизнь, на мирный созидательный труд и т.д. В то же время, будучи общечеловеческими, эти ценности одновременно являются его жизненным смыслом, т.е. значимыми лично для каждого воина, работника ОПК, ценностями, связанными с его судьбой, будущим предприятия, его семьи, народа, Родины.

Отсюда: духовно-нравственный потенциал армии, ОПК – это показатель, мощностью которого измеряется сила, та духовная энергия, активность, которая основывается на мироощущении, жизненной позиции человека-воина, труженика ОПК.

ДНП армии и ОПК – это готовность военнослужащих, работников ОПК следовать нормам общечеловеческой и воинской морали, способность к максимальной затрате духовных сил, нравственной духовной энергии, направленных на данном этапе на решение задачи по вооруженной защите Отечества [5].

«... В силе духа и заключается главное отличие человека, способного с честью защищать Отечество, от человека, не годного для этой цели. Не развивая духа, сделать солдата легко, сделать же настоящего воина – трудно», – писал один из военных историков России Н.Н. Обручев [6, с. 55].

Материально-технический, политический и духовно-нравственный потенциалы армии активно взаимодействуют. В начале Великой Отечественной

войны 1941–1945 гг. фашистская Германия с военно-промышленным потенциалом Европы имела военно-техническое и организационное превосходство над Советской Армией [7, с. 3-7]. Однако уже в течение 1941 года произошла перегруппировка сил, что в немалой степени было обусловлено политической волей государства, духовно-нравственным освободительным подъемом армии и народа. В дальнейшем патриотизм, основанный на ДНП, стал главным фактором нашего перевеса в войне, который и привел в итоге к победе над фашизмом. Маршал Советского Союза Г.К. Жуков пишет в своих воспоминаниях: «Обо что же споткнулись фашистские войска, сделав свой первый шаг по территории нашей страны, что, прежде всего, помешало им продвигаться вперед привычными темпами? Массовый героизм наших войск, их ожесточенное сопротивление, упорство, величайший патриотизм армии и народа» [8, с. 313]. Примеров, подтверждающих слова великого советского маршала Победы множество. Один из них эпизод при встрече с ветеранами-тружениками тыла, не принимавших участия в военных действиях, работавших во время Великой Отечественной войны в танковом КБ и цехах завода. В начале двухтысячных годов ветераны посетили танковый музей Министерства обороны РФ на Кубинке. Увиденные и оцененные ими с точки зрения сравнения технических характеристик немецкие танки поразили их мощностью двигателя, вооружения и толщиной брони. В высказываниях было нескрываемое удивление, как можно было побеждать! И тут же был дан ответ. Героизм танкистов, вера в победу, преданность своей земле, делу защиты её от врагов, высочайший патриотизм и жертвенность были там коэффициентом, усиливающим технические характеристики танка Т-34, что и обеспечило Победу.

Будущие поколения никогда нам не простят, если мы окажемся неготовыми к вызовам и угрозам XXI века и, прежде всего, к военным угрозам национальной безопасности нашей страны. Мы должны помнить об угрозах, которые создаются, если мы вовремя чего-то не делаем, должны помнить об уроках истории, в том числе о трагических событиях начала Второй мировой войны, Великой Отечественной, о том, чем обернулись тогда просчёты в военном строительстве и планировании, недостаток новой военной техники.

Современная научно-техническая революция, появление оружия невиданной разрушительной силы, выявленные новые факты массового героизма в военных действиях и в тылу, вновь делают актуальным вопрос о роли духовно-нравственного фактора общества и армии, ОПК в международной политике.

В 2015 году ВЦИОМ проведены исследования по необходимости создания государственной идеологии. По высказываниям генерального директора Центра В. Федорова большинство респондентов ответили утвердительно о необходимости идеологии связанной с ценностными основами жизненной позиции россиян.

Из предшествующих рассуждений следует, что природа ДНП армии,

ОПК обусловлена спецификой феномена Духа (духовности), его особой энергии, силы, активности.

В чем специфика морали как выражения человеческой духовности? Мораль (от лат. *moralis* – нравственный) – важнейший способ нормативной регуляции поведения человека с позиции разграничения добра и зла. Идеалы, нормы морали имеют всеобщее значение для общества и образуют его ценностное основание, культуру межчеловеческих взаимоотношений. Существенно и то, что нормы морали имеют характер императивных требований, долженствований, которым человек обязан следовать всегда и безусловно.

Сами условия воинской службы, работы в ОПК ставят человека в экстремальную ситуацию, требующую героических усилий, в том числе над собой. В силу исключительности ратного труда в армии и ОПК присуща высокая степень координации и субординации действий военнослужащих и работающих в коллективах ОПК. Нормой здесь является беспрекословное повиновение установленным порядкам, соблюдения технологической дисциплины. Наконец, осуществление государственных и боевых задач невозможно без кадрового ядра подразделений коллективов и внутренней культуры организации ВПК, согласования интересов различных профессиональных групп, слаженных действий боевых единиц, взаимопомощи, поддержки, выручки [9, с. 234-237]. Это накладывает свой отпечаток на стиль и нормы взаимоотношений в воинской среде, Государство-образующих предприятиях, корпоративном регламенте на предприятиях ВПК. Мужество, храбрость, дисциплинированность, достоинство, мужская дружба, честь – все эти качества обычно высоко ценились в профессиональной среде военных и ОПК вызвали уважение со стороны других людей [10, с. 40-41].

Ядром ДНП, его основой являются нравственные качества. Эти качества – основные показатели нравственной культуры. Но ДНП не сводится только к ним. В структуре ДНП армии и ОПК можно выделить три уровня, «слоя»: 1) уровень *высших воинских ценностей*; 2) *нравственно-психологический уровень*; 3) *нравственно-поведенческий уровень*. Коротко их рассмотрим.

Высшие воинские и ОПК ценности. Во имя чего человек рискует, а то и жертвует жизнью? Наполеон и некоторые другие военные теоретики утверждали: во имя славы, личного успеха, честолюбия. Разумеется, честолюбие, тщеславие в некоторых случаях являются действенными стимулами героических поступков. И все-таки нормой данное положение считать нельзя. Ведь из всех личных ценностей ценность жизни для обычного «массового» человека приоритетна. Однако, на войне героизм и жертвенность нередко носит именно массовый характер. Значит, должен быть более мощный, чем личный, стимул объединяющий способность пожертвовать жизнью. Этим стимулом является любовь к Отечеству, родному народу, отчему дому, которые защищает солдат, воин, рабочий ОПК.

Нравственно-психологический уровень. Специфика воинской

деятельности, труда на предприятиях ОПК в том, что они сверхтрудны и потому требует сверхусилий, сверхнапряжения. «Труд вновь становится основой человеческого бытия, метафизической категорией, своего рода религией. Ибо через труд – самоотверженный и упорный – мы способны совершать этот рывок. Заводы – это таинственное явление человеческого бытия. Государствообразующие заводы – заводы, без которых не мыслимы государство, его величие, безопасность, благоденствие. Эти заводы влияют на внешнюю и внутреннюю политику, включают страну в систему мирового сотрудничества и мирового соперничества. Они – драгоценное достояние родины, плод великих, длящихся столетиями трудов» [11].

Будничная армейская жизнь, трудящихся на ОПК – это состояние постоянной боевой готовности, высочайшей ответственности. Она требует организованности, точности, собранности. И, если угодно, мужества переносить тягость и монотонность ежедневного труда, выдерживать специфический, своеобразный ритм, темп военной службы, трудности боевой службы и работы. Необходимое подспорье в этом – дисциплина, которая регламентируется воинскими уставами, рабочим ОПК – внутренней культурой организации, корпоративный регламент и другие.

Дисциплина упорядочивает психологическое состояние этих людей, формирует автоматизм правильного поведения, что так важно в боевой обстановке, где часто нет времени на рассуждения, размышления. Высшим проявлением дисциплинированности является самодисциплина, когда человек может делать себе самовнушения, самоободрения, самоприказы. Это значит, что он способен вести себя правильно без всякого внешнего принуждения, на основе внутренней регуляции.

Нравственно-поведенческий уровень. Его необходимость в структуре духовно-нравственного потенциала армии и ОПК обусловлена тем, что воинская деятельность, работа предприятий ОПК – коллективное дело. А воинский коллектив и трудовой коллектив ОПК боеспособен в достижении целей, когда слажен, спаян; представляет собой единый организм, единую волю, единую ударную силу. Значит, в его жизнедеятельности весьма велика роль нравственно-поведенческого аспекта.

Итак, в структурном аспекте ДНП армии, ОПК – это совокупность высших воинских и корпоративных ценностей и соответствующих чувств, моральных норм и нравственных качеств, в которых выражается готовность и способность воина (воинского коллектива) рабочего, инженера, ученого ОПК выполнить задачу по вооруженной защите Отечества. Главная цель формирования, укрепления и развития ДНП армии и ОПК состоит в том, чтобы впоследствии одержать морально-психологическую победу над противником [12].

Таким образом, ДНП – сложное образование, в котором присутствуют духовные и поведенческие, сознательные и неосознаваемые, рациональные и эмоциональные, процессуальные и результативные моменты воинской

деятельности, связанные с организацией, управлением, мобилизацией, регуляцией боевой активности воина, воинского и трудового коллектива промышленности вооружений. Эту включенность ДНП в воинскую и ратную деятельность выражают его основные функции: *организационно-воспитательная, ориентационно-оценочная, регулятивно-управляющая* [13]. В реальной деятельности они тесно взаимосвязаны. Но в теоретическом отношении их следует различать.

В заключение хотелось бы добавить, что три составные части успеха ОПК – человек, убеждения и технологическое превосходство позволит предприятиям обеспечить достижение поставленных задач, не смотря на череду и ожидаемый длительный период кризисов созданных глобальными капиталом.

Список использованной литературы:

1. Шерпаев В.И. Духовно-нравственный потенциал Российской армии: дисс. ... кандидата философских наук. – Екатеринбург, 1995.
2. Шерпаев В.И. Духовно-нравственный потенциал Российской армии / В.И. Шерпаев // Образование и наука. Известия Уральского отделения Российской академии образования. – 2006. – Приложение №2(2). – С.40-49.
3. Система морально-психологического обеспечения в Вооруженных силах Российской Федерации: учеб. пособие. – М., 2005.
4. Во имя России. Российское государство, армия и войсковое воспитание: Учеб. пособие по общественно-государственной подготовке. – М., 2001.
5. Шерпаев В.И. Моральный дух российской армии. – Екатеринбург, 1999.
6. Обручев Н.Н. О вооруженной силе и ее устройстве // Российской военной сборник. Вып.1. – М., 1992. – С. 55.
7. Шерпаев В.И. Духовно-нравственный потенциал советской армии в годы Великой Отечественной войны / В.И. Шерпаев // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2015. № 6. – С. 3-7.
8. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. – М., 1969.
9. Щелоков В.Ф. Развитие кадрового потенциала страны как приоритет современной промышленной политики России / В.Ф. Щелоков // Экономика региона. – 2007. № 3. – С. 234-237.
10. Щёлоков В.Ф. ОПК: действуем системно / В.Ф. Щёлоков // Энергетика и ЖКХ Урала. – 2014. № 122. – С. 40-41.
11. Проханов А. Страна великих заводов. // Известия. 2016. 26 сент.
12. Шерпаев В.И. Духовно-нравственный потенциал российской армии: учебно-методическое пособие. – Минск, 1995.
13. Шерпаев В.И. Духовно-нравственный потенциал армии: регулятивно-управляющая функция // Социальные регуляторы человеческой деятельности: философия, методология, прикладная технология. – Уфа, 1995.

ЭТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Агзамова Н.Ш.

Национальный Университет Узбекистана
имени Мирзо Улугбека, кандидат
философских наук, доцент кафедры
«Этики и эстетики»

Аннотация

В данной статье проанализированы вопросы совершенствования процесса этического и эстетического воспитания личности, влияния на этот процесс идей и взглядов Аль-Фараби и Ибн Сина. Идеи Аль-Фараби и Ибн Сина созвучны достижениям современной философии нравственности и философии музыки. В процессе формирования системы убеждений личности музыкальное искусство играет значительную роль, так как является эмоциональной основой личностных принципов и норм. Запросы духовной жизни общества требуют постоянного обращения к отечественному философскому наследию, в данном случае, Аль-Фараби и Ибн Сина. Эти ученые наглядно продемонстрировали нравственно-педагогический потенциал музыки в жизни общества и каждой личности. Музыка в их представлении есть одно из эффективных средств "исправления нравов" граждан.

Түйіндеме

Бұл мақалада адамның этикалық және эстетикалық тәрбие үдерісін жетілдіру, Әл-Фараби мен Ибн Синнің идеялары мен көзқарастарына әсер ету мәселесі талданады. Әл-Фараби мен Ибн Сина идеялары қазіргі заманғы моральдық философия мен музыка философиясының жетістіктеріне сәйкес келеді. Жеке тұлғаның сенім жүйесін қалыптастыру барысында музыкалық өнер маңызды рөл атқарады, өйткені ол жеке принциптер мен нормалардың эмоционалдық негізі болып табылады. Қоғамның рухани өміріне сұраныс отандық философиялық мұраға үнемі көңіл бөлуді талап етеді, бұл жағдайда Әл-Фараби мен Ибн Сина. Бұл ғалымдар қоғамның және әрбір адамның өміріндегі музыканың моральдық-педагогикалық әлеуетін айқын көрсетті. Олардың көзқарасы бойынша музыка - азаматтардың «әдет-ғұрыптарын түзету» тиімді құралының бірі.

Annotation

This article analyzes the issues of improving the process of ethical and aesthetic education of the individual, the influence on this process of the ideas and views of Al-Farabi and Ibn Sina. The ideas of Al-Farabi and Ibn Sina are consonant with the achievements of the modern philosophy of morality and philosophy of

music. In the process of forming the belief system of the individual, musical art plays a significant role, since it is the emotional basis of personal principles and norms. Requests for the spiritual life of society require a constant appeal to the domestic philosophical heritage, in this case, Al-Farabi and Ibn Sina. These scientists clearly demonstrated the moral and pedagogical potential of music in the life of society and each individual. Music in their view is one of the effective means of "correcting the customs" of citizens.

Ключевые слова: Этическое, эстетическое, воспитание, философия музыки, личность, восточные мыслители.

Запросы духовной жизни общества требуют постоянного обращения к отечественному философскому наследию, в данном случае, Аль-Фараби и Ибн Сина. Эти ученые наглядно продемонстрировали нравственно-педагогический потенциал музыки в жизни общества и каждой личности. Музыка в их представлении есть одно из эффективных средств "исправления нравов" граждан. В их наследии четко прослеживается этическая интенция (intent – англ. намерение). Имеется ряд понятий, которые являются "сквозными" в рассуждениях Аль-Фараби и Ибн Сина. Это такие понятия, как понятие гармонии, совершенства, наслаждения и др. Они присутствуют и в музыковедческих, и в эстетических, этических, психологических воззрениях Аль-Фараби и Ибн Сина.

Произведения Аль-Фараби и Ибн Сина не только строгие научные трактаты, но и написаны в стиле адаб, то есть всегда имеется а) обращенность к читателю, б) элементы нравоучения и в) наставление, каковым следует быть. Поэтому исследования Аль-Фараби и Ибн Сина всегда содержат воспитательный аспект или "смещение"[1] в нравственную плоскость.

Философские концепции Аль-Фараби и Ибн Сина «этичны». Они видели предназначение искусства в том, чтобы содействовать совершенствованию личности. По мнению восточных перипатетиков «естественная», гармоничная музыка способна улучшать моральное поведение людей. Аль-Фараби и Ибн Сина писали о терапевтическом потенциале музыки в лечении прежде всего душевных недугов, главный из которых – злой нрав. Аль-Фараби однозначно ставит диагноз: «Плохой нрав – душевный недуг»[2], в процессе избавления от которого следует использовать и музыкальные средства.

Аль-Фараби пишет: «Действия, которые мешают [достижению] счастья, являются плохими или уродливыми действиями» [3]. Здесь слово «уродливый» есть синоним эстетической категории «безобразное». Этическая оценка поступка человека подкрепляется его эстетическим образом. Ибн Сина в «Каноне врачебной науки» дает «медицинское» описание безобразного человеческого тела: «Если строение человека непропорционально, то он плох даже по уму, по рассудку... Если у человека круглая голова и лоб, а лицо очень длинное, шея толстая, а в глазах видна тупость – то он относится к числу

людей, далеких от добра» [4]. Ибн Сина описывает физиологию человека, диагноз ставит этический. Этические и эстетические категории перетекают друг в друга. Пластичность этических и эстетических категорий, можно объяснить триединой (логической, этической и эстетической) природой гармонии, наличие ее трех ипостасей: истины, добра и красоты. Категорию наслаждения, к примеру, Аль-Фараби, так и Ибн Сина используют, когда из контекста следует, что речь идет об эстетическом наслаждении, доставляемом музыкой. Затем рассуждения перетекают в этическую плоскость, когда речь заходит о назначении наслаждения в жизни человека или в область психологии, когда речь идет о механизме ощущений.

«Естественное» – категория, которая не используется в современной этике, но эта категория активно использовалась восточными перипатетиками. Позднее французские просветители XVIII в. также возьмут на вооружение категорию "естественности", когда будут доказывать естественные права человека на равенство и социальную справедливость и др. Аль-Фараби делит не только мелодии на естественные и неестественные. Он пишет: «Полнота ощущения способствует наслаждению, а несовершенство причиняет страдание. Естественность – наилучшее состояние бытия...»[5]. Естественное состояние – это состояние гармонии и счастья, в котором должны пребывать все жители добродетельного города. Согласно древнегреческому учению эвдемонизма (от греческого слова *eudemonia* – счастье), счастье – необходимое условие жизни индивида, в то время как Аль-Фараби постоянно речь ведет о всеобщем счастье. Перед личностью ставится и поощряется следование общим интересам, долгу, а затем уже личным. Коллективизм является не просто нравственной нормой, а образом жизни, в отличие от европейской традиции философствования, которая культивировала индивидуализм. Реальная практика, история показали, что невозможно создать идеальные условия жизни для какой-то отдельной группы людей, когда вокруг бедствует большинство; такой дисбаланс приводит к краху государства. Гипертрофированный индивидуализм, иначе, эгоизм имеет свои ограничения – нельзя нарушать интересы другой личности, сообщества.

Аналогично, множество смысловых оттенков можно разглядеть при употреблении Аль-Фараби и Ибн Сина таких категорий как совершенство, гармония, прекрасное и др.; все они несли и этическую нагрузку. Например, «Обостренное чувство прекрасного – одна из характерных черт, выработанных мусульманской культурой. В литературных памятниках той эпохи «махаббат аль-джамаль» (любовь к красоте) считается необходимым элементом воспитания... утонченная и изысканная светская жизнь требовала и соответствующего «теоретического» обоснования этой изысканности – как чисто в житейском плане, так и в плане философской и художественной рефлексии» [6], речь здесь идет о целостном, мировоззренческом восприятии гармонии. По Ибн Сина, стремление к совершенствованию – сущностное свойство мира и человека. Занимаясь самосовершенствованием, человек

поднимается над низшим, животным состоянием, обретая духовность, он обретает «высшую природу», истинную сущность.

Центральной идеей этических взглядов Аль-Фараби и Ибн Сина было их представление о свободе воли - *ихтияр*. Аль-Фараби в своих социально-этических трактатах описывает три вида воли: первое это желание – ощущение, затем следует воображаемое желание и на их основе «в человеке образуется третий вид воли, а именно желание, исходящее из мыслительной способности. Это последнее называется свободным выбором, оно присуще только человеку, но никоим образом не другим животным. Аль-Фараби учит различать «свободолюбие» и «свободомыслие» как две ступени ихтияра человека. Он пишет: «Стремление к тому, что постигается, это, в целом, проявление свободной воли. Если оно исходит из ощущения или воображения, то оно носит название, общее с проявлением свободной воли; но, если оно исходит из размышления или рассуждения, его называют общим [термином] свободного выбора, присущего именно человеку» [7]. Если «свободная воля» имеет чувственную природу, то «свободный выбор» есть осознанное нравственное решение личности.

Аналогичные мысли присутствуют и в наследии Ибн Сина [8], который логично доказывал, что если не признавать свободу воли за человеком, совершающего всяческие поступки, в том числе и недобрые, то источником зла на Земле становится не воля человека, а воля Бога. Учение о свободе воли подымало проблему личной ответственности перед собственной судьбой, обществом и Богом за свершаемые поступки.

Идея свободы воли, свободы выбора позднее трансформировалось в учение об автономии личности, которое зародилось в лоне немецкой классической философии. Автономия личности — это те нормы, которые признает за собой личность, это право выбора поступать, как ему хочется, а не как он должен. Именно из этой разницы *как должен* поступать человек и как он *имеет право* поступать и вытекает зло. И именно в этом состоит нравственность: выбирать между должным и желаемым (собственной волей)

Такое свободомыслие, признание за человеком свободы выбора не могло не вызвать возражения. Талантливый мыслитель Ал Газали занялся скрупулезным рассмотрением подобных взглядов. По его изложению, существует два способа познание Бога: мистическое постижение и умозрительное познание. Первый способ познания Бога - это иррациональное слияние с Богом, что является целью теории и практики суфиев. Ал Газали осуществляет противопоставление взглядов Аль-Фараби и Ибн Сина, восточных перипатетиков с иррациональностью суфизма, которое принесло в сокровищницу мировой культуры немало достижений (главное их которых, на наш взгляд, идея и практика духовно-нравственного совершенствования, которую исповедовали суфии). Тем самым Ал Газали делает очевидным различия их философий и помогает понять, что за личности были Аль-Фараби и Ибн Сина. Они были рационалисты по складу ума и пользовались научными

методами познания, «философы, утверждающие, что они поборники логики и доказательства» (Ал Газали).

Это мнение опровергает один из стереотипов, циркулирующих в общественном сознании мирового сообщества, который состоит в том, что проводятся ассоциации восточной философской культуры [ментальности] с духовностью, а западной – с рациональностью. Причем "духовность" трактуется в этом случае как нечто мистическое, иррациональное, но привлекательное. Иногда присутствует налет романтической идеализации в иррациональном ключе философского наследия Востока. Пример тому, как благоговейно относились к философии Востока немецкие мыслители Шопенгауэр, Шеллинг, Гете, Ницше. С другой стороны, отказ в рациональности восточной философии является удобным имплицитным объяснением современных социально-экономических проблем восточного мира. Между тем, мыслители мусульманского мира с эпохи средневековья внесли немалый вклад в развитие учения о разуме (ноологии) и развили рационалистическую методологию познанию, в частности, теорию рационального исследования феномена музыки. На Востоке сложился иной тип философской культуры, иной тип философского дискурса. Восточные перипатетики, на наш взгляд, удачно сочетали в себе, как навыки европейского теоретического анализа, так и собственно мусульманско-философские мировоззренческие принципы.

В XX в. появились новые попытки возражать против теории персональной нравственной ответственности. Это так называемые объективистские этические учения. Они утверждают, мораль вне отдельного человека (дана Богом, заложена в природе, выработана коллективным разумом, - варианты различны), а отдельный человек соглашается или отказывается ее соблюдать. Действительно, мораль это совокупность общественных норм, которые регулируют отношения людей. Но они тогда соблюдаются, когда персонифицируются, становятся личностными. Мораль по содержанию есть совокупность общих закономерностей, по форме выражения всегда индивидуальна. Об этом твердят моралисты, когда утверждают, что человек сам автор своих деяний, он свободен, у него есть свобода выбора.

Аль-Фараби и Ибн Сина были носителями не просто прогрессивных знаний, а авангардных: учение о свободной воли личности, о путях построения идеального государства, о «практической философии» как исправительницы нравов, - таким образом, они не считали эту задачу исключительной прерогативой веры. Этика в их понимании это «практическая» философия, которая на практике помогает сделать правильный нравственный выбор, а не просто набор умозрительных, далеких от реальной жизни, рассуждений.

Аль-Фараби и Ибн Сина считали, что музыка – свойства космоса, она может быть подвергнута измерению. Все в этом подлунном мире поддается измерению. Количество, число это мера субстрата вещества, она определяет качество явления. Число, мера, форма есть то, что отличает один предмет от

другого, одну мелодию от другого. Такая линия рассуждений именуется пифагорейской. Она была популярна среди восточных перипатетиков.

Число – абстракция, оно не зависит от ситуации использования. При помощи 10 числовых знаков можно описать любую гармонию: "красота имеется только там, где осуществилась числовая гармония, само искусство тоже есть не что иное, как число и структура" (Лосев А. Ф.). Число это предел существования беспредельного, диалектическое единство предельного и беспредельного. Соразмерность чисел иначе именуется гармонией. Беспредельное есть неосмысленное, неразумное; предельное есть оформленное, понятное, разумное, то есть гармоничное. Гармония это равновесие составных частей. Эти представления подготовили почву для пониманию того, что именуется мерой, чувством меры. В этике это один из основополагающих принципов: «середина крайностей» (Аристотель), которая и есть добродетель. Никто не предлагает игнорировать собственные желания, но их надо соизмерять с желаниями других (разумный эгоизм); способность жертвовать собой (альтруизм) в ущерб собственным интересам, рождает паразитизм окружающих; постоянное стремление к получению наслаждения (гедонизм) рождает пессимизм, ибо жизнь есть не только наслаждение; поступать исходя исключительно из соображений пользы не означает всегда поступать благоразумно и т.д. Мораль, нравственность это соразмерность во всем.

Для Ибн Сина понятия полезного, целесообразного действительно прообразы понятия добра, блага. Полезного не в грубо утилитарном смысле, а в том смысле, что полезное есть свойство гармоничного совершенного предмета. Хотя, как сказал поэт. И. Бродский, «эстетика – мать этики», однако нет прямой связи между художественно-эстетическим вкусом человека и его нравственными принципами. (Высокопоставленные чины в нацистской Германии, как правило, обладали тонким эстетическим вкусом, ценителями живописи и классической музыки, и при этом организовывали массовые пытки и убийства.) Образование, интеллект, талант – не всегда являются гарантией нравственности. Главное, что характеризует личность как человека, это как он относится не к природе, красоте, власти, а к другому человеку.

Добродетель, главная категория этики Аристотеля, это выработанное нравственное качество человека. Оно формируется, а не задается как данность, и она заставляет человека поступать так, а не иначе. «Добродетель» образуется от сочетания двух слов: добро деятель. Его противоположность – слово «злодеяние» образуется от двух слов – зло деятель. Кажется, Аристотель как воспитатель Александра Македонского ставил перед собой цель – воспитать высоконравственную личность. Александр действительно стал великим, великим но (!) завоевателем.

Таким образом, велико значение идей Аль-Фараби и Ибн Сина для совершенствования процесса этического и эстетического воспитания. Идеи Аль-Фараби и Ибн Сина созвучны достижениям современной философии нравственности и философии музыки и служат дальнейшему

совершенствованию теории и практики духовно-нравственного и эстетического воспитания подрастающего поколения.

Список использованной литературы

1. Соколов В. В. Средневековая философия. – М.: Высшая школа, 1979. – С. 228.
2. Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1973. – С. 21
3. Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1970. - С. 180.
4. Ибн Сина. Канон врачебной науки. Кн. 1. – Ташкент, 1954. – С. 231.
5. Ибн Сина. Канон врачебной науки. Кн. 1. – Ташкент, 1954. – С. 87.
6. Серебряков С. Б. Трактат Ибн Сины (Авиценны) о любви. – Тбилиси: Мецниеререба, 1976. – С. 19-20.
7. Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата: Наука, 1972. – С. 288.
8. Ибн Сина. Избранные философские произведения. - М.: Наука, 1980. - С. 382.

ШРАКБЕК КАБЫЛБАЕВ В ТЕМИРТАУСКИХ СОБЫТИЯХ 1959 ГОДА И СИСТЕМНЫЙ КРИЗИС РАЗРЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ В СССР

Туйганов М.С.

старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, магистр педагогики и психологии, аспирант факультета Востока и Евразии ЧелГУ, капитан полиции

Сагимбеков К.С.

доцент кафедры уголовного и уголовно-исполнительного права Таразского государственного университета им. М. Дулати, кандидат юридических наук

Аннотация

В статье рассматриваются политико-правовые аспекты темиртауских событий 1959 года в контексте системного кризиса разрешения социальных конфликтов в СССР и деятельности министра Шракбека Кабылбаева, которая имеет огромный потенциал для духовно-нравственного воспитания будущих сотрудников правоохранительных органов. Задача государственной политики не просто предотвращать, или подавлять конфликт, а направлять его в конструктивное русло. В этом аспекте весьма поучительным является опыт Советского Союза. Темиртауские события 1959 года являются примером советской практики разрешения социальных конфликтов. Шракбек Кабылбаев, будучи министром внутренних дел Казахской ССР, оказался в сложной жизненной ситуации. Несмотря на жесткие рамки и меры командно-административной системы Шракбек Кабылбаев достойно их преодолел.

Түйіндеме

Мақалада 1959 жылдың темиртау оқиғасының саяси-құқықтық аспектілері КСРО-дағы әлеуметтік қақтығыстарды шешу дағдарысының және министр Шырақбек Қабылбаевтың қызметінің контекстінде қарастырылған. Шырақбек Қабылбаевтың қызметі болашақ құқық қорғау органдары қызметкерлердің рухани тәрбиелеу барысында шексіз қор. Мемлекеттік саяси билігінің міндеті - қақтығыстарды тоқтату, немесе оны басып жою емес, - ал оны конструктивті жолға бағыттау. Бұл тұрғыда жанжалдарды шешу мәселесінде Кеңес Үкіметінің тәжірибесі өте орынды болып саналады. 1959 жылғы темиртау оқиғалары кеңестік тәжірибесінің қақтығыстарды шешуінің үлгі ретінде қарастыруға болады. Шырақбек Қабылбаев Қазақ КСР ішкі істер министрі болғандықтан ол

өте қиын жағдайға соғылды. Әкімшіл-әмірлік жүйесінің қатан жағдайы мен әдістеріне қарамастан Шырақбек Қабылбаев оларды тұрарлық түрде өтіп шықты.

Annotation

The article deals with the political and legal aspects of the Tötmaurian events of 1959 in the context of the systemic crisis of resolving social conflicts in the USSR and the activities of Minister Shrabek Kabylbaev, which has great potential for spiritual and moral education of future law enforcement officers. The task of public policy is not simply to prevent, or to suppress, the conflict, but to channel it into a constructive channel. In this aspect, the experience of the Soviet Union is very instructive. The Temirtau events of 1959 are an example of the Soviet practice of resolving social conflicts. Shrabekbek Kabylbaev, being Minister of Internal Affairs of the Kazakh SSR, found himself in a difficult life situation. Despite the strict framework and measures of the command and administrative system, Shaqbek Kabylbayev adequately overcame them.

Тірек сөздер: әлеуметтік қақтығыстар, идеология, бюрократия, қақтығыс әлеуеті, қақтығыс субъектілері

Для современного Казахстана все актуальней становятся вопросы Советской истории для осмысления настоящего состояния и возможностей перспективного развития. Среди них особое место занимают вопросы природы, характера, разрешения социальных конфликтов. Любое человеческое сообщество имеет конфликтный потенциал. Однако, как и всякое социальное явление, конфликт амбивалентен. Управление конфликтом, направление его в конструктивное русло и использование в качестве преимущества, а не недостатка есть одна из главных задач политической теории и практики.

Значительный вклад в научную разработку проблемы социальных конфликтов внесли Э. Дюркгейм, Г. Зиммель, М. Вебер, П. Сорокин, Р. Дерендорф и др.

К. Маркс был первым социологом, который рассматривал в качестве источника развития общества противоречия и конфликты, прежде всего в материальной жизни. Он абсолютизировал роль экономических факторов в возникновении социальных конфликтов, а политическим факторам отвел роль следствий и проявлений экономических конфликтов.

Георг Зиммель является основоположником функциональной теории конфликта, и считал конфликт явлением универсальным, так как гармоничное и бесконфликтное общество невозможно. Огромным вкладом немецкого социолога в теорию конфликта является рассмотрение включения в конфликт третьей стороны.

В своем творчестве Макс Вебер показал особую роль бюрократии в конфликтах современного общества, представляющую собой особый слой людей. Могущих проводить свои интересы через систему государственных

учреждений. Особое значение конфликт на ценностной основе имеет в религии в форме различных религиозных мировоззрений.

Немалую долю в понимание сути культурологического конфликта по ценностным основаниям внес П. Сорокин. В своих работах «Кризис нашего времени», «Человек и общество в бедствии», «Социальная философия в век кризиса», «SOS: значение нашего кризиса» он пытался разобраться в причинах кризиса (конфликта), охватившего западную цивилизацию.

Р. Дарендорф сохраняет понятие классового конфликта, хотя и обращает внимание на то, что в наиболее развитых капиталистических обществах он подвергается процессу институционализации.

Основными субъектами конфликта у Р. Дарендорфа являются крупные социальные группы. Он также выделяет три основных варианта структурных преобразований власти в результате разрешения конфликта: 1) в ходе конфликта полностью меняется состав правящего слоя (преобразование революционного типа); 2) имеет место частичная замена правящего слоя (эволюционный вариант социального развития); 3) вообще не происходит изменений состава управляющего персонала. Меняется лишь политика, проводимая им [1]. Современная «конфликтологическая парадигма мировосприятия признает конфликт нормальным, обычным явлением, но элементом социальной динамики...» [2, С. 174].

Из выше сказанного следует, что социальные конфликты как неизбежные спутники социального бытия должны восприниматься, прежде всего, политической властью в качестве неких «сигналов». Эти «сигналы» должны, в свою очередь, способствовать изменению системы изнутри, а также изменению ее функций взаимодействия с внешней средой.

Как и всякое общество, советское общество было не без конфликтов. Послевоенная экономическая разруха, низкий уровень жизни населения, отсутствие инфраструктуры с одной стороны, и командно-административный, жестко идеологизированный подход к разрешению проблем, с другой предопределили возникновение и развитие, по крайней мере, латентных форм социальных конфликтов в советском обществе. Необходимо отметить, что особенностями командно-административной системы, в конфликтологическом контексте, является жесткая иерархичность, обратная связь имеет преимущественно номинальный характер, основными приоритетами являются приоритеты партии, даже если они противоречат интересам человека и общества.

ЦК КПСС и Советское правительство, проведя в 1954 г. и 1956 г. комплекс мер, направленных на устранение излишней централизации и расширение прав союзных республик, целым рядом принятых актов свело на нет провозглашенный рост суверенитета. Выработка общей линии в области экономики, назначение и смещение кадров и многое другое оставалось в руках узкого круга лиц, республики оставались отчужденными от них [3].

Освоение целинных и залежных земель в таких общественно-политических условиях, в необеспеченном элементарными условиями Казахстане несло в себе огромный конфликтогенный потенциал. Как известно, каждый город, совхоз, объекты индустрии, агропромышленного комплекса постепенно превращались в самоцель для рапортов в высшие партийные органы по итогам квартальных, полугодовых, годовых, пятилетних планов и т.п. Положение и условия, в которых жили и трудились рабочие стояли последним вопросом в «повестках дня».

Известно, чтобы скрыть провал планов шестой пятилетки (1956-1960гг), руководство страны запланировало семилетку (1959-1965 гг). Metallургический комбинат в Темиртау был объявлен Всесоюзной комсомольской стройкой. В область прибывало огромное количество людей. Не хватало ни жилья, ни питьевой воды, ни продуктов. К примеру, на 25 тыс. работавших имелось 16 столовых на всего на 2120 посадочных мест [4]. Эти и другие факты бытового характера вызвали протесты со стороны рабочих.

По поводу рабочих. Некоторые источники ссылаются на то, что в Темиртау направлялись, прежде всего, криминальные элементы. Так, в одном из источников говорится: «Некоторые города отправляли и вовсе сброд. Как это произошло в Одессе. Там местная милиция выловила за несколько суток всех преступников и тунеядцев города, и оформила их в Темиртау. Они вели себя в Казахстане очень уверенно, их называли "жориками". Их насчитывалось несколько сот человек, и жили они по воровским законам» [5] /. Безусловно, советская пропаганда, довольно эффективно справлялась со своими функциями, и всесоюзные стройки, где бы они ни начинались, имели в своем социальном составе криминальные элементы. Однако, отсылка причин восстания к данному факту мы считаем необоснованным. Как известно, все криминальные элементы были осведомлены о санкциях и методах деятельности в конфликтных ситуациях как советскими, так и специальными органами. И вряд ли без крайне веской причины они осмелились бы на такое вооруженное столкновение. К тому же, нельзя забывать о постоянном идеологическом влиянии над криминальными элементами со стороны комсомольских и партийных работников и организаций. После прекращения беспорядков было задержано почти 200 бунтовщиков, из них 70 (!) человек были комсомольцами [6].

Эти факты в контексте нашей темы говорят о многом. Во-первых, сколько бы криминальных элементов не было в Темиртау к лету 1959 г. темиртауские волнения нельзя характеризовать как чисто бандитское преступление. Хотя, полковник милиции М. Васютин защищает обратную позицию, придерживаясь при этом конфронтационного стиля поведения [См. 7, С. 118-122]. Во-вторых, конфликтная ситуация назревала довольно продолжительное время, можно сказать с самого объявления Всесоюзной стройки в 1950 году. Ведь в 1959 г., т.е. через 10 лет в Темиртау не создали самых элементарных условий для рабочих. В-третьих, конфликтная ситуация

вскрыла большие организационно-управленческие недостатки командно-административной системы, и неспособность контролировать и управлять социальными конфликтами.

Необходимо напомнить, что контроль и управление социальными конфликтами, и исходящие из них функции политической власти (предупреждение, прогнозирование, разрешение, направление в конструктивное русло и др.) являются одной из важнейших характеристик эффективности власти.

Теперь определим основные этапы разрешения темиртауского конфликта.

Из материалов дела, с определенной долей условности, можно обозначить следующие этапы (данные этапы могут экстраполироваться на другие социальные конфликты имевшие место в Советском Союзе):

1) *Назревание конфликта* (до августа 1959 г.);
2) *Острая фаза конфликта* и его подавление – собственно вооруженный конфликт (1-4 августа 1959);

3) *Поиск виновных*. Система вместо того, чтобы фокусироваться и искать ответ на вопрос «Что делать?» ищет ответ на вопрос «Кто виноват?». Этот метод есть типичный элемент в разрешении социальных противоречий и конфликтов в жестко иерархизированных тоталитарных и авторитарных режимах, в том числе в Советском Союзе;

4) *Наказание виновных и саморефлексия системы;*

5) *Постконфликтный период*. Для него характерно было переосмысление ситуации, а также реабилитация некоторых обвиненных, или замена вынесенных судом наказаний, восстановление в должностях и званиях.

Анализ литературы показывает, что Шракбек Кабылбаев, безусловно, не был причастен к *первому этапу* – назреванию и возникновению причин конфликта, коренившиеся в хозяйственно-бытовых аспектах. *Вторая – острая фаза конфликта и его подавление*: Шракбек Кабылбаев (по материалам дела № 3/29 – сл.) поставил перед руководителем Темиртауского горотдела милиции Н.Любых обеспечить порядок без применения оружия. Более того, Ш. Кабылбаев запретил Н.Любых стрелять даже вверх, чтобы стрельба не могла быть использована в провокационных целях бесчинствовавшими [7, С. 247]. Все эти факты подтверждены в ходе судебного процесса и после него.

Именно факт применения огнестрельного оружия органами правопорядка и последовавшие человеческие жертвы стали главным «козырем» в руках власти для следующего этапа – *поиска виновных*. Статья 145 ч. 2 – превышение власти. Социальные конфликты разрешаются властью. Политическое руководство Казахской Магнитки, КССР, и Советского Союза, несмотря на письмо от болгарских рабочих на имя Н.Хрущева еще в июне 1959 года о неудовлетворительной воспитательной работе в заводском поселке так и ничего не предприняла [7, С. 83]. В Темиртау, в целях самосохранения система должна была кого-то наказать. Уж слишком велики оказались жертвы для мирного социалистического общества.

Во-первых, виновными были объявлены после прекращения беспорядков уголовные дела возбуждены на 40 человек. Часть из них привлекли к ответственности за организацию массовых беспорядков и бандитизм, а двух наиболее активных (по мнению следствия) участников бунта, рабочих Меньшова и Загарина, суд приговорил к исключительной мере наказания — расстрелу. Правда, президиум Верховного суда СССР заменил столь суровую меру на пятнадцатилетнее заключение [8]. 15 лет за то, что люди выдвигали вполне законные требования!

Так как коренные причины трагедии в Темиртау исходили от сложившейся политической системы, то логично, что наказаны были и представители власти. Но кто? Кто оказался виноват? Первый секретарь Карагандинского обкома КП Казахстана Павел Исаев, первый секретарь ЦК КП Казахстана Николай Беляев, министр внутренних дел КССР Шракбек Кабылбаев и руководитель Темиртауского горотдела милиции Николай Любых.

При этом почему-то основная доля ответственности из руководства страны и региона легла на плечи Министра внутренних дел КССР Шракбека Кабылбаева и руководителя Темиртауского горотдела милиции Николая Любых, которые были привлечены к уголовной ответственности. Люди, в компетенции которых было обеспечение общественного порядка, а не обеспечение рабочих элементарными бытовыми условиями.

Все это традиционная для советской политической догматики практика. Система привыкла к насильственным санкциям в случае неэффективности пропагандистских методов.

В итоге, 22 октября 1959 года первый секретарь Карагандинского обкома КП Казахстана Павел Исаев был снят со своей должности и исключён из рядов КПСС. 19 января 1960 года первый секретарь ЦК КП Казахстана Николай Беляев был переведён с понижением на пост первого секретаря Ставропольского крайкома КПСС. Через несколько месяцев он был отправлен на пенсию [9].

Как верно выразились М.Есбулатов и А.Штульберг по поводу уголовного дела в отношении Шракбека Кабылбаева: «Явная несправедливость по отношению к человеку, отдавшему всего себя своему долгу, была одним из симптомов злокачественного пренебрежения к людям со стороны правящей волюнтаристской системы» [7, С. 55].

Почти год длился процесс по разбирательству Темиртауского конфликта. Наказав вначале Шракбека Кабылбаева и Николая Любых лишением их должностей и заведением против них уголовные дела, началась саморефлексия всей системы. Это положительное явление, когда система заглядывает «внутрь себя», пытаясь «понять себя». «Органы следствия не установили конкретных виновников, допустивших применение боевого оружия без разрешения, без чего убийства и ранения при ликвидации беспорядков не могут быть вменены в вину Кабылбаеву и Любых» [7, С. 277]. Благо, что в итоге справедливость восторжествовала.

Постконфликтные периоды в Советском Союзе также имели свои характерные особенности. В частности, к ним относится такой факт как конспирация, т.е. неразглашение информации о произошедшем конфликте. К примеру, до сих пор не раскрыты причины конфликтной трагедии в Новочеркасске в 1962 году. Что стало решающим фактором для рабочих, что заставило пойти их на столь решительные действия. Хотя были ли они такими решительными? Кто отдал приказ стрелять в невинных рабочих, которые не хотели «революции», а лишь хотели улучшить своё бедственное положение? Был ли этот приказ отдан спонтанно или власти заранее позаботились о «инструменте» для укрощения рабочих? И всё таки, повлияла ли эта акция рабочих на их положение, на правительство, на доверие людей к «рабочей» власти? Что стало с людьми, которые участвовали в событиях, и как они живут сейчас?.. [10]. Эти вопросы актуальны по сей день. И на большинство из них из-за советского конспирологического тренда ответы не найдены. Ещё одной особенностью постконфликтного периода можно назвать то, что после налаживания отношений кардинальных положительных изменений в бытовых условиях не происходило. Насильственные санкции командно-административной системы стали ее «ахиллесовой пятой». Такое отношение к народу не могло не формировать и тем более, сохранять долгие годы криминальный мир, романтизировать его.

Таким образом, Темиртауские события стали типичным примером системного кризиса разрешения социальных конфликтов в Советском Союзе. В Темиртау июля-августа 1959 г. прослеживаются все этапы этого кризиса. Многие люди стали его жертвами, и на каждого он повлиял по-своему. Многие сдавались, не выдерживали и опускали руки, соглашались «плыть по течению». Но не Шракбек Кабылбаев. Он бросил вызов системе. Высшим проявлением героизма было то, что Шракбек Кабылбаевич отказался от адвоката в ходе судебного процесса. Но, по нашему мнению, еще больший героизм и феномен Кабылбаева проявился в том, что он, защищая себя, *никого не обвинял*, как это часто происходило в ходе судебных процессов. Традиционная схема выражается в фразе: «То есть говоришь, что ты не виновен, тогда назови виновного...». И даже после оправдательного приговора Шракбек Кабылбаев говорит: «Я жаловаться на следователя не собираюсь, хочу быть на уровне коммуниста, депутата Верховного Совета Казахской ССР» [7, с. 285]. И, думаю, что мы можем добавить к его словам, со ссылкой на Абая Кунанбаева - «на уровне Человека...».

Список использованной литературы

1. Т.Н. Жуйкова Социальный конфликт как предмет научного исследования // Вестник Воронежского института МВД России №4/2007, <https://cyberleninka.ru/article/v/sotsialnyu-konflikt-kak-predmet-nauchnogo-issledovaniya>.

2. Е.А. Терешина Культура управления конфликтом во взаимодействии власти и общества: от конфронтации к выстраиванию конструктивного партнерства // PolitBook – 2013 – 4, с. 172-178.

3. Электронный ресурс URL: <http://e-history.kz/ru/contents/view/302/> Дата обращения 28.06.2017 г.

4. События 1959 г. в г. Темиртау // Электронный ресурс URL: <http://sdamzavas.net/2-24881.htm/> Дата обращения 28.06.2017

5. Восстание рабочих в Темиртау. Как это было // Электронный ресурс URL: <https://www.nur.kz/1347817-vosstanie-rabochikh-v-temirtau-kak-eto-b.html/> Дата обращения 28.06.2017

6. Выступление темиртауских рабочих (1959 г.) // Электронный ресурс URL: <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3271/> Дата обращения 28.06.2017/.

7. Т. Балақаев, Ә. Исабаев және т.б. Қабылбаев Шырақбек. – Алматы, 2004 – 292 бет

8. Электронный ресурс URL: <http://tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3271/> Дата обращения 29.06.2017 г.

9. Электронный ресурс URL: <https://www.nur.kz/1347817-vosstanie-rabochikh-v-temirtau-kak-eto-b.html/> Дата обращения 29.06.2017 г.

10. Электронный ресурс URL: <http://novocherkassk.net/wiki/1962/> Дата обращения 29.06.2017 г.

ӘОЖ: 796.37.034 (574)

**ЖАСТАРДЫ ӘСКЕРИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕ
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫ ЖАНЫНДАҒЫ
ӘСКЕРИ КАФЕДРАНЫҢ РӨЛІ**

Қожанұлы М.

аға ғылыми қызметкер, ф.ғ.к., доцент.,

Бурнаев З.Р.

бас ғылыми қызметкер, подполковник, п.ғ.к.,

доцент Қазақстан Республикасының Тұңғыш

Президенті – Елбасы атындағы ұлттық

қорғаныс университеті, Астана қ.

Түйіндеме

Авторлар еліміздің азаматтық жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедралардың қалыптасу тарихына қысқаша тоқталып, жастарға ел қорғау, Отанға қызмет етуде, сондай-ақ, қазақстандық офицерлер әлеуетін қалыптастыруда азаматтық жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедралардың рөліне тоқталады. Сонымен қатар, әскери кафедра қазақстандық патриотизмнің жарқын үлгісі ретінде қазақтың дарабоз батырлары: Б. Момышұлы, С. Нұрмағамбетов, Б. Ертаев және т.б. аға буын өкілдерінің жүріп өткен жолдарын және жастарды әскери қызметке дайындаудың және әскери-патриоттық тәрбиелеудің ажырамас бөлігі және Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттық рухта тәрбиелеуде мемлекеттік бағдарламаны іске асырушы екенін сөз етеді.

Аннотация

Авторы кратко останавливаются на истории создания военных кафедр при гражданских высших учебных заведениях нашей страны, обучении молодежи, которая служит Родине, а также рассматривают роль военных кафедр в формировании потенциала казахстанских офицеров. Кроме того, неотъемлемой частью военно-патриотического воспитания молодежи на военных кафедрах и реализации Государственной программы патриотического воспитания граждан Республики Казахстан являются яркие примеры казахстанского патриотизма Б. Момышулы, С. Нурмагамбетова, Б. Ертаева и другие.

Annotation

The authors briefly dwell on the history of the creation of military department at civil universities, the training of young people who serve the Motherland, and also consider the military departments in building the capacity of Kazakhstan officers. In addition, an integral part of the military patriotic education of young people at

military departments and the implementation of the State Program for the patriotic education of citizens of the Republic of Kazakhstan are examples of the patriotism of B. Momyshuly, S. Nurmagambetov, B. Ertaev and others.

Тірек сөздер: ел қорғау, Отанға қызмет ету, Мәңгілік Ел, әскери кафедра, әскери-патриоттық тәрбие, жаңа қазақстандық патриотизм.

Еліміздің Ата Заңында «Елін, жерін, Отанын қорғау – әрбір азаматтың қасиетті парызы» [1],- деп атап көрсеткендей, туған елді қорғау, Отанға қызмет ету - қазақстандық жастардың парызы және басты міндеттердің бірі.

Жастардың елін сүю, азаматтық борышын орындау, ұлтжандылыққа тәрбиелеу туралы «Қазақстан жастары-2015» Ұлттық баяндамасында: «Әскери - отансүйгіштік тәрбиенің негізгі мақсаты – жастардың бойында Қазақстанға адалдық сезімін, азаматтық борышты, Отанды қорғаудың маңызды заңнамалық міндеттерін орындауға дайындық және жоғары отансүйгіштік сананы қалыптастыру» [2, 113],- дегендей, жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеуде еліміздің азаматтық жоғары оқу орындарындағы әскери кафедралардың (одан әрі - әскери кафедра) алар орны ерекше.

Әскери кафедрадағы әскери-патриоттық тәрбие жұмысы білім берудің басым бағытының бірі ретінде стратегиялық маңызды рөл атқаруымен бірге, жастарды әскери қызметке дайындаудың және әскери-патриоттық тәрбиелеудің ажырамас бөлігі және Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттық рухта тәрбиелеуде мемлекеттік бағдарламаны іске асырушы болып табылады.

Осы бағытта елімізде тұңғыш рет Ұлы Отан соғысына дейін Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанынан 1934 жылы әскери кафедра ашылып, бүгінгі таңда азаматтық жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедралар саны 29-ға жетті. Олар: Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті, С. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медициналық университеті, т.б. және еліміз Тәуелсіздік алғаннан кейін жоғары оқу орындары жанынан ашылған әскери кафедралар: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, т.б. әскери білім беру жүйесінде өзіндік қолтаңбасын қалыптастыруда. Олардың негізгі мақсат-міндеттерінің бірі - жастардың азаматтық борышын орындаудағы беталысын айқындау, олардың мәселелерін шешудің, патриоттық рухты жетілдірудің тиімді жолдарын анықтау, рухани құндылықтар мен отансүйгіштік сезімнің негізгі үрдістерін практикалық тұрғыда қарастыру, сондай-ақ жоғары оқу орындары жанындағы әскери кафедралардың әлеуетін кеңінен пайдаланып, жастарды әскери даярлау ісінде: отаншылдыққа, ұлтжандылыққа, адалдыққа баулу, еліне, халқына қызмет ету арқылы әскери-патриоттық рухта тәрбиелеу болып табылады.

Осы жерде шартты түрде қазіргі кезде *жастарға және жауынгерлік қызметін өтеп жүрген сарбаздарға* берілетін әскери-патриоттық тәрбие берудің мақсаты мен міндеттері бір болғанымен бағыттарында аз да болса айырмашылықтары бар. Себебі, *жастарға әскери-патриоттық тәрбие беруде*, негізінен, әртүрлі жағдайда Отанын қорғауға даяр тұру, азаматтық борышын орындау, елімізге қауіп төндіретін кез келген сыртқы және ішкі күштерге қарсы тұру, т.б. жұмыстарымен бірге, әскери-патриоттық тәрбиенің мән-мазмұны – өз Отанына адалдық, сүйіспеншілік және әскери моральдық рухты сіңіру болып табылса, ал *жауынгерлердің әскери қызметін өтеуде әскери патриоттық тәрбие* - Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде жауынгерлердің бойына әскери қызметін өтеуге қажетті жоғары адамгершілік-жауынгерлік қасиеттерін қалыптастыру және соғыс қиыншылықтарына төзіп, дұшпанды жеңіп шығуға дайындығын, қабілеттілігін арттыру мақсатында олардың рухани және тұлға жағынан дамып, жетілуіне жүйелі әрі нысаналы түрде ықпал ету үрдісіне бағытталған. Ол Қазақстан Республикасы Конституциясының, Қазақстан Республикасы Президенті – Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Бас қолбасшының әскери мәселелері жөніндегі шешімдерінің, Әскери ант пен Әскери жарғы талаптарының негізінде жүзеге асады.

Әскери-патриоттық тәрбиенің мән-мазмұны ҚР азаматтарын әскери-патриоттық тәрбиелеуді жетілдіру жөніндегі іс-шаралар жоспарында Қарулы Күштердегі, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардағы идеологиялық жұмысты жандандыру керектігі айқын көрсетілген [3].

Осы жерде ескеретін нәрсе: арнайы әскери мамандықтарды даярлауда әскери кафедралар жастарға білім берумен қатар, әскери-патриоттық тәрбиелеуде туған елін, жерін қорғау, Отанға деген сүйіспеншілік сезімін, азаматтық парызын қалыптастырудың негізгі тәрбие элементтеріне тоқталсақ, олар:

Адамгершілік - адам бойындағы гуманистік құндылық, әдеп ұғымы. «Кісілік, ізгілік», «имандылық» тәрізді ұғымдармен мәндес. Адамгершілік - адамшылық, қаталдықпен салыстырғанда жақсылық тілеу қарым-қатынастары [4].

Азаматтық парыз – адам мен қоғам үйлесімділігін білдіретін әлеуметтік-этикалық ұғым, жеке тұлғаның туған жер, ата-мекен, Отан, халық алдындағы парызы [5, 32].

Борыш - (адамдық борыш) - өзіне ғана емес, өзгелерге көрсете алатын қызметі. Халқыңа қызмет етсең, сенің білімің, кісілігің мол дегенді білдіреді [4].

Жаңа қазақстандық патриотизм – біздің көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыз табысының негізі [6].

Жаңа қазақстандық патриотизмнің идеялық негізі – осы мемлекет құраушы, жалпыұлттық құндылықтарда жатыр [6].

Отансүйгіштік – халқымыз кір жуып, кіндік кескен атамекенін аялап, елін, тілі мен мәдениетін, әдебиеті мен тарихын, біртуар аяулы перзенттерін мақтан тұтып, қадірлеп-қастерлеуді ұрпағына аманат еткен. ...Қазақ елі - біздің Отанымыз, атамекеніміз, қастерлеп келе жатқан туған жеріміз [7, 412].

Парыз – адамның ел-жұрт, мемлекет пен қоғам алдындағы борышын білдіретін әдептілік ұғым.

Парыз: 1) адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынастың ұрпақтық мән-жайын іріктейді; 2) адамның адамға қамқорлығын, жағымды әдеп пен адал еңбек ету үлгісін сақтайды, жастардың үлкендер мен Отан алдындағы перзенттік қарызын, азаматтық міндетін тиянақты орындауға жұмылдырады; 3) адамның жақсы қасиетін орнықтыруға ұлтаралық қатынастың тиімді түрлеріне қызмет еткізеді [7, 432-433].

Патриотизм - [грек, *patris* - отан, атамекен] - өзінің жеке және топтық мүдделерін жалпы елдің мүдделеріне бағындыратын, оған адал қызмет етіп, қорғауды мақсат тұтатын өз Отанына, Атамекеніне деген терең сүйіспеншілік сезімі [4].

Тәрбие – 1) әлеуметтік мағынасында – өскелең ұрпақты өмірге дайындау бойынша барлық әлеуметтік құрылым: қоғамдық институттар, діни ұымдар, бұқаралық ақпарат құралдары мен мәдениет, отбасы және мектеп орындайтын қоғамның функциясы [8, 317].

Ұлттық намыс – ар-ожданнан бастау алатын, отансүйгіштікпен ұштас, рухани-құндылық сезім. Ұлттық намыс адамның ұлттық құндылықтарының маңызын түйсінуден туындап, халқының мұң-мұқтажын түсініп, туған елін қорғаумен сипатталады [5, 777].

Ұлттық рух – халықтың өзін-өзі тануымен айқындалатын, өскелең арман-мұраттарымен сипатталатын, елдік тұтастық идеясымен негізделетін өміршеңдік күш-қуаты [5, 778].

Жоғарыдағы тәрбиенің негізгі элементтерімен қатар, әскери кафедраларға қабылданған жастарға мектептегі «Алғашқы әскери дайындық» пәнінен алған білімдерін, бірінші күннен бастап төмендегі әскери ұғым-терминдерді одан әрі тереңдету мақсатында мағұламаттар беріледі. Олар:

Әскери қызмет (Военная служба) – азаматтардың қарулы күштер қатарында өз еркімен мемлекеттің жүктеген міндеттерін атқаруы немесе өз еркімен мерзімнен тыс қызмет етуі.

Әскери тәртіп (Воинская дисциплина) – барлық жауынгерлердің заң мен әскери жарғыда белгіленген тәртіп пен ережені бұлжытпай орындауы.

Әскери тәртіп дегеніміз – барлық әскери қызметшілердің ҚР Конституциясы мен заңдарында, әскери жарғылар мен командирдің (бастықтардың) бұйрықтарында белгіленген тәртіп пен ережелерді, сондай-ақ әскери қызметшілердің арасындағы мінез-құлық және өзара қарым-қатынас нормаларын қатаң және дәл сақтауы [9, 70].

«Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» ҚР-ның заңында: «Сарбаздар (матростар) – сарбаздар (матростар) құрамының әскери атақтары берілген әскери қызметшілері» [10],- деп айқындалса, Сөздікте: «Солдат (итал. Soldo – теңге, жалдау, жалақы төлеу) - жаяу әскер құрамындағы қатардағы жауынгер, әскери адам» [9, 336],- делінген.

Ұлан (*гвардия*) – 1) әуелде патшаны күзететін әскер; 2) батырлық, табандылық пен ерекше құрметке бөленген жауынгер, әскери бөлім [9, 397].

Жоғарыдағы санамалап көрсеткен әскери термин-ұғымдар әскери кафедрада оқитын студенттердің жоғары моральдық, кәсіби-әскери және психологиялық қасиеттерін, ұйымшылдық, тәртіптілік қасиеттерін қалыптастыруға негізделеді және бұл қасиеттер олардың Конституциялық міндеті болып табылатын Отанды қорғау ісін жүзеге асыруға көмектеседі.

Әскери кафедрадағы әскери-патриоттық тәрбиенің негізгі міндеттері:

- Отанды қорғау идеясын, Қазақстан Республикасының Конституциясының талаптарын, Президенттің әскери қызмет пен әскери құрылыс жөніндегі мәселелерін айқындау;

- студенттердің және ішкі бөлім бойында жоғары саналылықтың, қырағылықтың, Отанға деген адалдықтың, қажетті моральды-әскери қасиеттердің қалыптасуы;

- халықтың өткен тарихындағы ерлік істер мен Қарулы күштердің атақты әскери ғұрыптары мен міндеттерін, олардың қазіргі таңдағы сипатын насихаттау;

- үлкендердің, бастықтардың бұйрықтарын бұлжытпай, нақты орындау дағдыларын енгізу, Отан және халық алдындағы борыштық сезімді тәрбиелеу, елдің қорғаныс күшін нығайту және тұрақты халықтық қорғанысты ұйымдастыру дағдыларын енгізу;

- еліміздегі халықтар арасындағы достық сезімді тәрбиелеу және Қазақстан Республикасын қорғауға дайын болу дағдысын енгізу [11]. Бір сөзбен айтқанда, әскери кафедрада әскери-патриоттық тәрбие жұмысы тек оқу процесінде ғана емес, жастар бойына Қазақстан Республикасы Конституциясының, Қазақстан Республикасы Президентінің, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Бас қолбасшының әскери мәселелер жөніндегі шешімдерінің, Әскери ант пен Әскери жарғы талаптарының негізінде отаншылдық ерлік рухты қалыптастырудың ортақ парызын, тікелей міндеттерін әскери-патриоттық тәрбиелеу форматы арқылы жүзеге асырылады.

Жастарды, қоғам мүшелерін Отанға, халқына, елге, жерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеп, мұны олардың бойына сіңіріп, қалыптастыруда Қазақстан Республикасы Ата Заңының 2-бөлімінің 36-тарауының 1-бабындағы «Қазақстан Республикасын қорғау – оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті» [1],- деген жолдарымен және Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігінде 2013 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде идеологиялық жұмысты дамыту стратегиясы» [13] атты құжаты бүгінгі – әскери кафедрада білім алып жатқан

ертеңгі ел қорғау қатарына қызмет ететін жастардың бойына әскери-патриоттық тәрбиелеу жөніндегі идеологиялық жұмыстарды ұйымдастыруда және жүргізуде негізгі көзқарастары мен қағидаттарын дамытумен бірге сабақтасып жатқанын көреміз.

Бүгінгі Қазақстан әскерлері, Елбасы Н.Ә. Назарбаев сөзімен айтқанда, «даңқты өткенімізден күш ала отырып», өткенімізді рухани жалғастырушы жаңа күш екеніне кәміл сенеміз,- дегендей, ең бастысы, бүгінгі – жастарға, ертеңгі - офицерлерге ел қорғау және армияға аянбай қызмет ету, елді сүю, ант пен парызға адал болудың жарқын үлгісін көрсеткен аға буын өкілдері қаншама десеңізші...

Сол аға буын өкілдерінің бір тобы – кешегі отты майдан жылдарынан аман-есен туған елге оралып, бүгінгі кәсіби қуатты қазақ армиясының одан әрі қалыптасып дамуына өзіндік үлес қосқан қазақтың дарабоз батырлары: Б. Момышұлы, С. Нұрмағамбетов, Т. Бигельдинов және т.б. аға буын офицерлердің жүріп өткен жолдарымен сабақтасып, жастардың жаңа қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеу мектебі негізінің қалыптасуына ықпал еткенін көреміз.

Ел қорғау, Отанға қызмет етуде бүгінгі жастардың бойына отансүйгіштікті қалыптастыруда жазушы Б. Момышұлының: «Ұлттық рух тамаша қасиеттерге ие, өз ұлтынды тануға көмектеседі» [12, 40],- деп жазғандай, әскери рух, әскерлердің моральдық-адамгершілік бейнесі жоғары идеялық пен патриотизм негізі – қазақтың рухани-мәдени құндылықтарымен, Елбасы сөзімен айтқанда, «Жаңа қазақстандық патриотизмнің идеялық негізі осы мемлекет құраушы, жалпыұлттық құндылықтарда жатыр» [6],- деген жолдары жоғарыдағы Ұлы Баукең сөзімен астасып жатқанын көреміз.

Әскери ғалым-маман А.Н. Рыспаев өз зерттеуінде отандық және шетелдік ғалымдардың «патриотизм» және «патриот» ұғымы туралы пікірлерін жинақтай және саралай келіп, қазіргі заманғы қазақстандық азаматтардың патриоттық шынайы он келбетін (имиджін) алты бағыт аясында пайымдауы [12, 48-53], даңқты қолбасшы Б. Момышұлының: «Патриотизм» - Отанға (мемлекетке) деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман-саулығы, қоғамдық-мемлекетке тәуелді екенінді, мемлекет нығайту дегеніміз – жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз – мемлекет деген ұғымды, оның жеке адаммен барлық жағынан өткенімен, бүгінгі күнімен және болашағымен қарым-қатысын біріктіреді» [13, 55],- деген пікірлерімен сабақтасып жатқанын көреміз.

Жастардың ел қорғау, Отанға қызмет ету көзқарасын қалыптастыруда әскери кафедралар отбасынан басталған рухани құндылықтарды әскери оқыту, тәрбиелеу процестерімен тығыз бірлікте қарастырып, кешенді түрде патриоттық тәрбиені «отаншылдық, туған жерге, елге деген сезім», «патриот», «әскери-патриот», «әскери парыз», «әскери рух», «парыз бен қарыз» т.б. ұғым-түсініктер арқылы оларға «Мәңгілік Ел» идеясымен сабақтастырып, тәрбиелеу жұмыстарын жетілдіруді орынды деп санаймыз.

Қорыта келгенде, әскери кафедралар бүгінгі таңда еліміздегі Қарулы Күштердің Елбасы ұстанған «Қуатты Армия» - «Мәңгілік Ел» идеясынан туындайтын офицерлерге қойылатын талаптарды басшылыққа алып, жастарды ұлттық рухани жаңғыру аясында жаңа қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеуде Отанға шексіз берілген, адамгершілік тұрғыда берік, жоғары тәртіпті, әскердегі лауазымдық міндеттерін орындауға қажетті әскери білім мен қабілетке ие запастағы офицерлер даярлауға ат салысуы қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы [Электрондық ресурс] - Қолжетімділік режимі: Источник: ИС ПАРАГРАФ, 10.01.2012.
2. «Қазақстан жастары-2015» Ұлттық баяндамасы. Сәлімгерей А.А., Әбдірайымова Г.С., Абдикерова Г.О. және т.б. – Алматы: «Қазақ университеті», 2015.-254 б.
3. Электрондық ресурс-қолжетімділік режимі: «ҚР азаматтарын әскери-патриоттық тәрбиелеуді жетілдіру жөніндегі іс-шаралар жоспары» ҚР Үкіметінің 2008 жылғы 4 сәуірдегі № 322 қаулысы.
4. Электрондық ресурс-қолжетімділік режимі: [https://kk.wikipedia.org/wiki/ Адамгершілік](https://kk.wikipedia.org/wiki/Адамгершілік); [https://kk.wikipedia.org/wiki/ Патриотизм.](https://kk.wikipedia.org/wiki/Патриотизм.); [https://kk.wikipedia.org/wiki /Адамдық борыш](https://kk.wikipedia.org/wiki/Адамдық_борыш);
5. Айбын. Энциклопедия/Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. -880 б.
6. ҚР Президенті-Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан - 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» 14.12. 2012 ж. [Электрондық ресурс] - Қолжетімділік режимі: (Интернеттен).
7. Жарықбаев Қ.Б., Саңғылбаев О.С. Психология: Энциклопедиялық сөздік. А., 2011. -624 б.
8. Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік /Бас редактор Ж.Қ. Түймебаев. Ред. алқасы: А.Е. Әбілқасымова, И.Б. Бекбоев т.б. -Алматы, 2009.-400 б.
9. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс/ Жалпы ред. басқ. п.ғ.д., проф., ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты А.Қ.Құсайынов. – Алматы: «Мектеп» ААҚ., 2001 – 480 б.
10. «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» ҚР-ның 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы.
11. Әскери-патриоттық тәрбие және жалпылама қорғану жұмысы// [http://ektu.kz/ departments/military/training.aspx](http://ektu.kz/departments/military/training.aspx)
12. 2013 жылы Қорғаныс министрінің бұйрығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде идеологиялық жұмысты дамыту стратегиясы» атты құжат.
13. Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. - А., 2010.

14. Рыспаев А.Н. Формирование у военнослужащих казахстанского патриотизма // Ұлттық қорғаныс университетінің хабаршысы. - 2013, №2. 48-53-б.

**РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ДУХОВНО-
НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ
(НА ПРИМЕРЕ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РОССИИ И СИЛ
САМООБОРОНЫ ЯПОНИИ)**

Резникова Р.К.

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры морально-психологического обеспечения военного учебно-научного центра Военно-Морского Флота «Военно-морская академия им. Адмирала Флота Советского Союза Н.Г. Кузнецова», г. Санкт-Петербург, Россия.

Котов В.С.

кандидат технических наук, доцент кафедры газовых турбинных установок военного учебно-научного центра Военно-Морского Флота «Военно-морская академия им. Адмирала Флота Советского Союза Н.Г. Кузнецова», г. Санкт-Петербург, Россия.

Полянский Р.Д.

лаборант кафедры иностранных языков Балтийского Государственного Технического Университета «Военмех» им. Д.Ф. Устинова, г. Санкт-Петербург, Россия.

Түйіндеме

Бұл мақалада дене шынықтырудың әскери қызметшілердің рухани-адамгершілік тәрбиесіне әсері қарастырылады. Ресей Федерациясы Қарулы Күштерінің және Жапонияның өзін-өзі қорғаныс күштерінің әскери қызметшілерін дене шынықтырудың негізгі стандарттары ұсынылды. Жапонияның өзін-өзі қорғаныс күштеріндегі дене шынықтыру мен спорттың ерекшеліктері анықталды. Әскери қызметшілерді тәрбиелеу құралы ретінде дене шынықтыру әлеуетін іске асыруға назар аудару.

Аннотация

В данной статье рассматривается влияние физической культуры на духовно-нравственное воспитание военнослужащих. Представлены основные нормативы по физической подготовке военнослужащих Вооруженных Сил Российской Федерации и Сил самообороны Японии. Определены характерные

особенности физической культуры и спорта в Силах самообороны Японии. Акцентируется внимание на реализации потенциала физической культуры как средства воспитания военнослужащих.

Annotation

In this article the influence of physical culture on the spiritual and moral education of servicemen is considered. The main standards for physical training of servicemen of the Armed Forces of the Russian Federation and the Self-Defense Forces of Japan are presented. The characteristic features of physical culture and sports in the Self-Defense Forces of Japan are determined. Attention is focused on realizing the potential of physical culture as a means of educating servicemen.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, физическая культура, физическая подготовка, отношение к физической культуре в Японии.

Духовно-нравственное воспитание военнослужащих определяется в соответствии с базовыми государственными ценностями и является одной из ключевых задач воинского воспитания и обучения. Решение задачи воспитания военнослужащего, как человека, гармонически сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство возможно через средства физической культуры.

Физическая культура гармонично развивает организм и на долгие годы сохраняет отличное физическое состояние, является частью культуры человека и культуры общества как совокупность ценностей и знаний, которые используются обществом для развития физических и интеллектуальных способностей человека.

На протяжении многих веков составной частью системы боевого совершенствования войск являлась физическая подготовка воинов. Уровень физической подготовки войск колоссально влияет на боеспособность воинских подразделений. Свидетельствует об этом и исторический опыт ведения вооруженной борьбы и боевой подготовки армии и флота: показатели физического состояния, различные свойства и навыки, вырабатываемые в процессе физической подготовки, влияют на успех учебно-боевой и боевой деятельности личного состава. На современном этапе физическая подготовка в армиях мира – это часть профессиональной деятельности военнослужащих.

Духовно-нравственное воспитание военнослужащих средствами физической культуры рассматривается как совокупность реальных и перспективных возможностей, необходимых для реализации содержания профессиональной деятельности. Для профессиональной культуры военнослужащих характерны определенные нравственно-волевые ценностные ориентации и физическая подготовленность - качества, специфичные в данной сфере.

Процесс физического совершенствования обеспечивает благоприятные возможности для развития всех основных физических качеств военнослужащих

- выносливости, силы, быстроты и ловкости. Под выносливостью понимается способность организма противостоять утомлению в процессе двигательной деятельности. Развитие выносливости имеет особое значение для успешного выполнения военными различными учебными и боевыми задачами. Поддержание работоспособности и здорового состояния военного – важное условие успешной учебы и последующей профессиональной деятельности.

Необходимо отметить, что вопросам духовно-нравственного воспитания средствами физической культуры в зарубежной военной педагогике уделено достаточно много внимания.

Проведя краткий анализ научной литературы о развитии физической культуры в Японии, ее роли в духовно-нравственном воспитании, мы сможем увидеть отличительные особенности физической подготовки военнослужащих Сил самообороны Японии.

Физическая культура и спорт Японии основывалась на самобытных, трудовых, военных или религиозных обрядах [4]. Традиционное боевое искусство Японии - поединки сумо - упоминались в VII веке н.э. Культура воинов-самураев отличалась от европейских школ владения оружием. В Японии воины практиковались во владении мечом, луком, верховой езде, но особое влияние уделялось воспитанию не только «тела» воина, но и его «духа». Самурай на поле боя, где он мог в любой момент лишиться жизни, должен был не только сохранить ясность ума, но и заставить себя действовать и мыслить гораздо быстрее, нежели вне поля боя [4].

После прекращения изоляции страны в конце XIX века коренные реформы коснулись и государственной системы физической культуры. Физкультура стала обязательной учебной дисциплиной во всех образовательных учреждениях, в начале XX века были созданы Японская ассоциация любителей спорта и Олимпийский комитет Японии [11, 12].

Особенностью Японии стал симбиоз, родившийся от традиционных искусств и заимствованными западными идеями, благодаря учителям иностранцам в программу стали входить традиционные европейские виды спорта [11, 12]. На территории школ и университетов стали проходить первые спортивные соревнования, марафоны, матчи.

Духовно-нравственное воспитание японца проявлялось в милитаризации спорта и возвращении к традиционным видам боевых искусств. Благодаря физической подготовке, человек через физические упражнения проникался идеями неоконфуцианства и дзен-буддизма, становился усерднее, терпеливее и умел работать в команде. Спорт поддерживался государством, как метод практического воспитания и превратился в один из методов военной подготовки [7].

В настоящее время физическое воспитание рассматривается в Японии как составная часть системы образования. Основой системы спорта и физической культуры в Японии, является школьно-студенческий спорт, направленный на

получение базовой физической подготовки и достижения результатов массового уровня [7]. Прежде всего, спорт направлен на формирования личности, командного духа и определяет особенности духовно-нравственного воспитания, а не только на достижение результатов.

Большое внимание в Японии уделяется не количеству учебных часов, а клубной деятельности. Клубы считаются маленькими ячейками общества: 50% учащихся после обязательных занятий посещают подобные клубы и проводят там 6-8 часов в неделю. При устройстве выпускников на работу, работодатель может больше интересоваться клубами, которые посещал соискатель, и если человек достиг в клубах определённых успехов, он будет с большей вероятностью взят на работу [9, 10]. Это означает, что соискатель будет соблюдать правила компании и знать свое место в ней. Большая часть подобных секций и клубов – спортивные [9, 10].

В данной системе ясно выражается задача духовно-нравственного воспитания личности, способной в будущем как руководить людьми, так и быть важной частью той или иной группы. В японском обществе на традиционном уровне интересы группы превосходят интересы отдельных личностей, группа порождает чувство солидарности. Система воспитания готовит молодых людей к тому, что концепция группового сознания проявляется в различных явлениях жизни японцев.

Японская система духовно-нравственного воспитания личности средствами физической культуры и спорта имеет явную направленность на подготовку человека в физическом, психологическом и социальном плане.

Физическая подготовка в вооруженных силах Японии начинается ещё в учебных заведениях. Существуют такие специализированные школы и техникумы, как «Высшая техническая школа Сил самообороны», «Офицерская школа Сил самообороны» или «Химическая школа Сил самообороны».

В Силах самообороны Японии уделяется огромное внимание физической культуре. Основана «Военная школа физического развития», в которой проходят подготовку не только спортсмены международного класса, олимпийцы. В ней так же получают физкультурное образование «специалисты по физическому развитию», способные обучать военнослужащих реслингу, боксу, дзюдо, стрельбе из лука, из огнестрельного оружия, плаванию, пятиборью, тяжелой и лёгкой атлетике. Помимо обучения кадров школа проводит изучение вопросов связанных с физическим воспитанием и спортом.

Существуют определенные упражнения и нормативы по физической подготовки для военнослужащих Сил самообороны Японии.

Минимальным порогом для получения 7-го разряда и вступления в ряды вооруженных сил примерно таковы:

1)общий разряд: разгибание рук в упоре лежа - более 28 за 2 минуты; подъем туловища – более 40 раз за 2 минуты; бег на дистанцию 3 километра – 16 минут 33 секунды и менее.

2) второстепенный разряд: подтягивание на турнике – более 11 раз; прыжки в длину – более 4 метров 50 сантиметров; бросание гранаты – более 50 метров (две попытки) [7, 8].

Японские силы самообороны делятся на Сухопутные силы самообороны, Морские силы самообороны и Воздушные силы самообороны. В каждом из видов войск помимо изучения специализированных предметов для своего типа войск, солдаты и курсанты обязаны иметь определённый вид физической подготовки [7, 8, 9]. В таблице 1 представлены основные нормативы физической подготовленности военнослужащих Сил самообороны Японии.

Обязательные упражнения включают в себя:

- бег на дистанцию 3 километра,
- выпрямление рук в упоре лежа (количество за 2 минуты),
- подъем туловища (количество за 2 минуты).

В зависимости от результатов присуждается один из семи разрядов: первый самый высший и седьмой низший соответственно.

Таблица 1.

Нормативы физической подготовленности военнослужащих
Сил самообороны Японии

15-24 лет						Баллы	60-64 года					
Муж			Жен				Муж			Жен		
Отжимания	Пресс	Бег 3 км.	Отжимания	Пресс	Бег 3 км.		Отжимания	Пресс	Бег 3 км.	Отжимания	Пресс	Бег 3 км.
89	86	9'56"	52	70	12'17"	100	60	56	13'05"	35	54	15'23"
88	85	10'03"	51	68	12'26"	99	59	55	13'12"	34	52	15'32"
87	84	10'10"	50	67	12'34"	98	58	54	13'19"	33	51	15'40"
·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
30	37	15'31"	16	17	18'46"	52	1	7	18'40"		1	21'52"
29	36	15'38"		16	18'54"	51		6	18'47"			22'00"
28	35	15'45"	15	15	19'02"	50		5	18'54"			22'08"

Получение первого разряда о физической подготовке считается почетным. Военнослужащий Сил самообороны Японии удостоивается знаком отличия – нагрудным и на погоны – и уважением своих коллег. Денежная премия за выполнение нормативов первого разряда не выплачивается.

Помимо приведённых выше разрядов за физическую подготовку, присутствует «второстепенные» разряд для мужчин моложе 40 лет и женщин

моложе 30, который включает следующие упражнения: подтягивание на турнике (подтягивание под углом с ногами на земле для девушек), прыжки в длину и бросание гранаты. В таблице 2 разряды указаны без критериев на возраст, но различаются для мужчин и женщин [7, 8].

Таблица 2.

Проверка физических способностей (второстепенный разряд)

Муж			Жен			Баллы
Турник	Прыжки в длину (см)	Метание гранаты (м)	Турник	Прыжки в длину	Метание гранаты	
26	620	90	50	480	46	100
	615	88	49		45	98
25	610	87	48	470		97
	
11	450	50	17			50~
3	360	30	12	245	16	20

Каждый военнослужащий должен поддерживать свою физическую форму, подтверждая свой разряд. Для службы в Воздушных силах необходимо иметь не ниже 6-го разряда и не ниже 4-го для не достигших 24 лет, 5-го в возрасте 25-29 лет. [7, 8]. В Морских силах самообороны обязательно осуществляются занятия по плаванию, в которых тоже можно получить свой разряд [7, 10].

В Вооруженных Силах России физическая подготовка является одним из основных предметов боевой подготовки, это важная и неотъемлемая часть воинского обучения и воспитания военнослужащих. Её содержание направлено на формирование умений и навыков, развитие физических качеств военнослужащих, необходимых, прежде всего, для эффективного выполнения поставленных задач по их боевому предназначению.

В таблице 3 указаны нормативы физической подготовленности военнослужащих Вооруженных Сил России [5].

Таблица 3.

Нормативы физической подготовленности военнослужащих
Вооруженных Сил России

Ед. изм./баллы	Упражнение № 4 подтягивание на перекладине	Упражнение № 5 поднимание ног к перекладине	Упражнение № 6 подъем переворотом на перекладине	Упражнение № 7 подъем силой на перекладине	Упражнение № 9 сгибание и разгибание рук в упоре на брусьях	Упражнение № 10 угол в упоре на брусьях	Упражнение № 16 сгибание и разгибание рук в упоре лежа	Упражнение № 15 наклоны туловища вперед
	Количество раз	Количество раз	Количество раз	Количество раз	Количество раз	с	Количество раз	Количество раз
Баллы свыше	1р=36	1р=26	1р=36	1р=36	1р=26	1с=26	1р=16	
100	30	36	32	15	50	54	75	70
99	-		31		49	53	74	

98	29	35	30	14	48	52	73	69
97			29		47	51	72	

15					5			15
14							17	14
13								13
12					4		16	12

Современный этап развития Вооруженных Сил России ставит качественно новые задачи в области духовно-нравственного воспитания военнослужащих. Проведенный сравнительный анализ содержания физической подготовки военнослужащих Вооруженных Сил России и Сил самообороны Японии выделил физические нормативы, позволяющих оценить выносливость, силу и скорость у военнослужащих различных возрастных категорий.

Понимание роли физической культуры только как обеспечение общей и профессионально-прикладной физической подготовленности военнослужащих обедняет ее потенциал. Она способствует повышению социальной и трудовой активности военнослужащих, эффективному выполнению служебно-боевых задач. Физическая культура удовлетворяет социальные потребности в общении, в некоторых формах самовыражения личности через социально активную полезную деятельность.

Основные показатели состояния физической культуры это уровень здоровья и физического развития военнослужащих, степень использования физической культуры в процессе воспитания и образования, в организации свободного времени.

Раскрытие возможностей физической культуры как средства духовно-нравственного воспитания военнослужащих Вооруженных Сил России позволит решить множество задач морально-психологического обеспечения, создания сплоченности, командного духа и совершенствование навыков в коллективных действиях на фоне больших физических и психических нагрузок, поддержание высокого уровня развития жизненных сил, спортивных достижения, нравственного, эстетического, интеллектуального развития.

Список использованной литературы

1. Бойченко С.Д., Карсеко Е.Н., Леонов В.В. и др. О некоторых аспектах изучения координационных способностей в теории физического воспитания и теории спорта // Теория и практика физ. культуры. 2003, № 8, С. 15-18.

2. История и основы теории физической культуры. /Под. ред. В.В. Миронова и В.Г. Федорова. - СПб.: ВИФК, 2005. – С. 294.

3. Кашапова Д.Р. Физическая культура за рубежом. Набережночелнинский Институт Казанский (Приволжский) Федеральный Университет, 2015 г.

4. Синицын А.Ю. Рыцари страны восходящего солнца. – СПб.: “Паритет”, 2011 г. Стр.293
5. Теория и организация физической подготовки войск: Учеб. для курсантов и слушателей Военного института физической культуры/ Под ред. В.В. Миронова. - СПб.: ВИФК, 2000. -С.18-31.
6. Фадеев О. В. Развитие физических качеств у курсантов военных учебных заведений // Молодой ученый. — 2011. — №12. Т.2. — С. 220-221.
7. Физическое воспитание населения и массовый спорт в Японии: Обзор информ / Подгот. А.В Цариком, В.С. Савниным – М.: Отдел исслед. Орг. Метод. Пробл. НИД ВНИИФК, 1989 г. Стр. 3.
8. Физическая культура / В.В. Миронов, В.А. Собина и др. - М.: Военное издательство, 2005. – 462.
9. 大卒から自衛隊に入るには [Электронный ресурс]. URL: <https://www.aex.ru/news/2013/8/23/109635/>. (Дата обращения: 08.08.2017).
10. Букацу, или клубы по-японски [Электронный ресурс]. URL: <http://info-japan.ru/articles/bukacu-ili-kluby-po-yaponski> (Дата обращения: 26.09.17).
11. Япония: Немного подробностей о японской школе [Электронный ресурс]. URL: <https://ralphmirebs.livejournal.com/164158.html> (Дата обращения: 05.9.2017).
12. Школьные клубы в Японии: интересные особенности [Электронный ресурс]. URL: <http://www.poznaysebia.com/2016/03/06/shkolnye-kluby-v-yaponii-interesnye-osobennosti/> (Дата обращения: 05.9.2017).

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ВИДОВ ВОИНСКОЙ СИМВОЛИКИ В СФЕРЕ ВОЕННО- ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КУРСАНТОВ

Жанузаков А.Ж.

Старший преподаватель кафедры
социально-гуманитарных дисциплин,
Военно-инженерного института
радиоэлектроники и связи Министерства
обороны Республики Казахстан,
полковник, магистр гуманитарных наук.

Аннотация

В данной статье рассматривается ряд проблемных вопросов возникших в сфере обоснованного и правомерного использования, изготовления воинских символов, различных опознавательных знаков различия, эмблем, правил ношения военной и ведомственной формы одежды в ходе обучения курсантов военно-учебных заведений силовых ведомств нашей страны. Специфика учебно-воспитательного процесса, использование потенциала визуально-психологического восприятия всего комплекса воинской символики в процессе военно-патриотического воспитания как важнейшего компонента системы военного образования. Затрагиваются вопросы идейного содержания и воплощения исторического опыта и боевых традиций в воинских символах, а также дальнейшее развитие геральдической науки в Республике Казахстан.

Түйіндеме

Бұл мақалада біздің еліміздің әскери және құқық қорғау органдарының жоғарғы оқу орындарының, курсанттарды даярлау барысында әскери рәміздер мен әртүрлі тану белгілерінің, эмблемалардың, әскери және ведомстволық киім үлгілерінің кию ережелерін заңды және орынды пайдалануында туындаған бірқатар проблемалық мәселелер қарастырылған. Әскери-патриоттық тәрбие үрдісіндегі әскери символдардың тұтас кешенін визуалды және психологиялық қабылдау әлеуетін, әскери білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде пайдаланудың ерекшелігі. Сонымен қатар Қазақстан Республикасында геральдикалық ғылымның одан әрі дамуы, сондай-ақ әскери нышандардың идеологиялық мазмұнында тарихи тәжірибе мен әскери дәстүрлердің іске асуы туралы мәселелер қозғалды.

Annotation

This article discusses a number of problematic issues that have arisen in the sphere of justified and lawful use, the production of military symbols, various distinctive signs of distinction, emblems, and rules for wearing military and departmental clothing in the course of training cadets of military schools of law

enforcement agencies of our country. The specificity of the educational process, the use of the potential of visual and psychological perception of the whole complex of military symbols in the process of military-patriotic education as an important component of the military education system.

The issues of ideological content and the embodiment of historical experience and military traditions in military symbols are touched upon, as well as the further development of the heraldic science in the Republic of Kazakhstan.

Ключевые слова: воинские символы, военная форма одежды, военно-учебные заведения, военно-патриотическое воспитание.

Испокон веков защита Отечества является нравственным и священным долгом, одной из важных и почетных обязанностей граждан. Воинский труд у нашего народа в особенности для молодёжи всегда ассоциировался с благородством и мужественностью. Военный человек был олицетворением патриота, образцом преданности народу и государству, воинскому долгу. Однако, не секрет что современные социально-экономические преобразования, происходящие в обществе привели к изменению стереотипов в сознании и ценностных установках молодежи. Это приводит к тому, что юноши призывного возраста оказываются недостаточно подготовленными к выполнению своей конституционной обязанности - защите своей Родины-Республики Казахстан в рядах армии. В современных условиях, требующих дальнейшего укрепления обороноспособности страны, проблема военно-патриотического воспитания будущих офицеров - защитников Отечества по значимости выходит на одно из первых мест.

Задачи реформирования Вооруженных Сил, сложность имеющихся в армии психолого-педагогических и других проблем актуализирует вопросы совершенствования процесса военно-патриотического воспитания будущих офицеров и требует постоянного качественного обновления этой работы в высших военных образовательных заведениях. Военно-патриотическое воспитание является важнейшим компонентом учебно-воспитательного процесса в военном ВУЗе. Как известно, без осмысления богатого опыта прошлого, критической оценки настоящего трудно определить пути в будущее. Творческое воплощение всего ценного, исторического опыта и боевых традиций нашло отражение в наших воинских символах. В концепции военно-патриотического воспитания, вопросы использования военной символики занимают важное место. Как известно, военно-патриотическое воспитание - многоплановая, систематическая, целенаправленная и скоординированная деятельность государственных органов, общественных объединений и организаций по формированию у молодежи высокого патриотического сознания, возвышенного чувства верности к своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга, важнейших конституционных обязанностей по защите интересов Родины [1, С. 5]. Воспитание патриотических чувств

личности предполагает повышение уровня эмоционального состояния, чувств и глубины переживаний. И в этой связи роль и значение воинской символики очень важно. Воинские символы различны и многообразны по своему функциональному предназначению и тематике. Наряду с традиционными и общеизвестными воинскими символами как: Боевое Знамя, флаги видов Вооруженных Сил, эмблемы – существуют менее заметные, но не менее важные воинские символы. Так как воинская служба – это особый вид государственной службы, внешний вид военного человека во все времена отличался от гражданского его формой одежды, которая является не просто предметом гардероба, а символом вооруженного защитника Отечества. Таким образом весь комплекс военной формы одежды – включает в себя различные виды воинской символики и представляет общее название всех предметов обмундирования, снаряжения и знаков различия в армии государства [2, С. 18]. Появление формы одежды, воинских символов у воинов относится к глубокой древности. Древние понимали, что все должно работать на победу, враг - увидев символ своего противника должен был прийти в смятение, оцепенение и трепет. Поэтому правильно выбранный символ нес в себе огромную роль психологического воздействия.

Знаки различия также являются воинскими символами и указывают на принадлежность военнослужащих к виду или роду войск и их воинские звания. К знакам различия относятся погоны, нагрудные и нарукавные знаки, знаки на головных уборах, погонах и петлицах, канты, лампасы и эмблемы. Несомненно что молодой человек не в последнюю очередь выбирающий столь сложную профессию военного во многом именно благодаря красоте, элегантности и мужественности и всего того что придаёт военная форма одежды, в какой то момент перестаёт ценить ношение столь вожделенной формы одежды. Как же получаются что некоторые военнослужащие относятся к ношению военной формы одежды как к спецовке: грязная, мятая, засаленная военная либо ведомственная форма не только не вызывает какого-либо уважения, но и отталкивает, вызывает неприятие. Пришитые криво эмблемы, разного калибра и производства звезды, дырявые погоны...

В конечном результате: все эти воинские символы призванные воспитывать и воодушевлять - работают на обратный негативный эффект. Если подобное отношение со стороны военнослужащих срочной службы можно оправдать порой «невысоким интеллектуальным уровнем», которое впоследствии порождает различного рода мемы и подобные выражения как рядовой «мотошвейных войск», то курсанту – будущему офицеру такое отношение не простительно. Однако как показывает опыт некоторые курсанты по принципу «дурной пример заразителен» начинают привносить свои дизайнерские новшества, зачастую идущие вразрез с требованиями воинских уставов и правил ношения военной формы: ушивают по фигуре, на один шеврон клеят сверху два, вставляют под погоны различные вставки и.т.д. Во многом конечно же молодые курсанты идут на это подверженные тем

негативным фактам происходящим в нашем обществе в части отношения к военной форме. Когда любой желающий, не имея никакого отношения к военизированным подразделениям может одеть камуфляж и спокойно разгуливать в нем по улице. И никого не возмущает этот факт. При этом во многих странах Европы и Америки запрещено ношение форменной одежды со знаками различия, с символикой государственных военизированных организаций, правоохранительных или контролирующих органов. За нарушение - штраф и конфискация формы. В США несанкционированное ношение военной или полицейской формы и знаков различия - уголовное преступление. Наказания вплоть до лишения свободы.

И хотя законодательством нашей страны ношение военной формы также строго регламентировано, однако общественное мнение в данном вопросе пассивно. Так согласно статьи Закона Республики Казахстан «О воинской службе и статусе военнослужащих», разрешение на ношение военной формы одежды предоставляется гражданам, безупречно прослужившим в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях двадцать пять лет и более. Нарушение требований статьи 675 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях РК «Незаконное ношение (использование) одежды со знаками различия и (или) символикой военной формы, а также форменной одежды и специального обмундирования» влечет штраф на физических лиц в размере пяти, на юридических лиц в размере двадцати пяти месячных расчетных показателей, с конфискацией одежды со знаками различия и (или) символикой военной формы, а также форменной одежды и специального обмундирования [3].

Следующей проблемой требующей безусловного разрешения является инициативный выпуск различных эмблем выпускниками военных и ведомственных ВУЗов. Зачастую, многие выпускники различных ВУЗов силовых ведомств нашей страны решив увековечить годы своего обучения в том или ином военно-учебном заведении изготавливают нагрудный знак роты, курса и.т.д. Тут то и начинается буйствовать фантазия вчерашнего курсанта совсем незнакомая с законами, основными положениями геральдической науки и вместо желаемого эффекта получается пародия на воинский символ, что в свою очередь дискредитирует данное понятие, что крайне недопустимо. Воинские символы должны быть безупречными по исполнению и наполнены глубоким смыслом, в то же время величественны и убедительны. В них закладывается глубокое идейное содержание и эмоционально-торжественный смысл. В этом плане, ощущается недостаток развития геральдической науки в Республике Казахстан. Бесспорно, что назрело создание специального органа подобного военно-геральдической службы Вооруженных Сил Российской Федерации, так как именно такой орган должен отвечать за соблюдение всех норм и стандартов военной геральдики.

Согласно Указа Президента Республики Казахстан от 18 июля 1996 г. № 3068 «О воинских символах Вооруженных Сил Республики Казахстан»

государственные органы обязаны реализовать на постоянной основе комплекс мер по пропаганде воинских символов Вооруженных Сил Республики Казахстан, формированию у граждан и военнослужащих уважительного отношения к воинским символам Вооруженных Сил Республики Казахстан [4]. Поэтому контроль за обоснованным и продуманным использованием воинских символов является задачей не только воспитательных органов, но и всего командного состава. Профессорско-преподавательскому составу военно-учебных заведений в этой связи необходимо разъяснять историю возникновения функционального и смыслового содержания наших воинских символов. Органам воспитательных структур всеми формами воспитательной работы прививать уважительное отношение к воинской символике.

Конечная цель воспитания в военном ВУЗе состоит в формировании из курсанта конкурентоспособного специалиста, с высшим профессиональным образованием, обладающего социальной активностью, высокой общей культурой интеллигента, способностью уверенно ориентироваться в быстроменяющихся условиях общественной жизни.

Поэтому, на наш взгляд, формированию высоких морально нравственных качеств будущего профессионала в вопросах уважительного отношения к воинской символике, соблюдению традиций будет способствовать:

-активная и планомерная пропагандистская работа со стороны воспитательно-идеологического аппарата по воспитанию уважительного отношения к государственным и воинским символам.

-проведение тематических мероприятий по изучению истории возникновения наших воинских символов с приглашением известных ученых из данной сферы.

-широкое использование плановых занятий в системе боевой подготовки, особенно по государственно-правовой подготовке, культурно-досуговые мероприятия и другие формы массовой работы.

-систематический контроль со стороны командиров всех степеней за соблюдением требований руководящих документов по обоснованному использованию и изготовлению всех видов воинской символики.

Таким образом скрупулезная и планомерная работа по разъяснению смысла и содержания воинской символики Вооруженных сил - формирование у курсантов патриотического сознания оказывает высокое эмоциональное, воспитательное воздействие и способствуют формированию настоящего офицера.

Список использованной литературы:

1. Бурлакова И.И. Патриотическое воспитание: от теории к практике Москва, 2015 М.: Центр «Перспектива», 2015. – 174 с.
2. Драчук В.С. Рассказывает геральдика. Издательство: Наука, - Москва, 1977. – 254 с.
3. http://kodeksy-kz.com/ka/ob_administrativnyh_pravonarusheniyah/675.htm

4. <https://www.mod.gov.kz/rus/dokumenty/ukazy/cid=0&rid=342>

Указ Президента Республики Казахстан. N 3068 «О воинских символах Вооруженных Сил Республики Казахстан».

УДК 37.01

ЕРЕСЕКТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫ - ҚОҒАМНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ӘЛЕУЕТІ

Сейдина М.З.

докторант

Менлибекова Г.Ж.

п.ғ.д., профессор Л.Н. Гумилев

атындағы Еуразия ұлттық университеті

Түйіндеме

Мақалада ересектердің толеранттылығын қалыптастырудың теориялық мәселелері, олардан келер ұрпақтың үлгі алуы көрсетілген. Авторлар толеранттылықты білім берудің рухани-адамгершілік компоненті ретінде қарастырған.

Аннотация

В статье выражены теоретические проблемы толерантности взрослых и как последующие поколения берут с них пример. Авторы рассматривают толерантность как духовно-нравственный компонент образования.

Annotation

The article expresses the theoretical problems of adults tolerance and how subsequent generations take the example from them. The authors consider tolerance as a spiritual and moral component of education.

Тірек сөздер: толеранттылық, рухани, адамгершілік, ересектер, білім-беру

Толеранттылық заманауи қоғамдағы түбегейлі күрделі өзгерістерден ересектердің іс-әрекеттерінен көрініс тауып, болашақ ұрпақтарға жалғасын табады. Бұл - біздің бабаларымыздан мирас болып, қанымызға сіңген ізгі қасиеттеріміздің бірі. Қазақстан қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға алды. Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында: «Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу» [1] деп, аталған екі жаңғыру процесінің де нақты мақсат-міндеттері, басымдықтары мен оған жеткізетін жолдары бар екендігін, көздеген жұмыстардың бәрі дер уақытында және барынша тиімді жүзеге асырылатындығын айқын көрсетті.

Қазақстан Республикасы әлемде дамыған 30 елдің қатарына кіруде барша ұлттардың азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени құқықтарын

қорғауға байланысты жүзеге асырылатын шараларды халықаралық стандарттарға сәйкес жүзеге асыруда екенін айта кеткен жөн. Сонымен бірге еліміздің ішкі саясаты қазақстандықтарды түрлі діни конфессияларға деген толеранттылыққа тәрбиелеумен байланысы. Олай болса, алдағы уақытта толеранттылық біздің ересектеріміздің күнделікті өмірінің дағдысына, дәстүріне айналуы керек. Бұл, ересектердің ұрпақ алдында толерантты қоғам арқылы ұлттық болмысымызды жойып алмауымызға баса мән берілгендігі дегенді білдіреді.

Бұл әлемдегі экономикалық, саяси, әлеуметтік, діни, білім беру, оқыту, тәрбиелеу мәселелерінің рухани адамгершілік компоненті ретінде ересектердің толеранттылығын қалыптастыруды қажет етіп отыр. Өйткені, толеранттылық мемлекетаралық, дінаралық, адамзаттың құқығы мен бостандығының сақталуы, олардың татулықты қалауы мен өркениетті қоғам тұтастығын қамтамасыз етеді. Сондықтан да, қазіргі ашық кеңістікте өмір сүруіміз бізден бәсекеге қабілетті кәсіби біліміміз бен рухани-адамгершілік қасиеттерімізді біріктіріп алып жүруімізді талап етеді. Ал, рухани-адамгершілік қасиеттерді біріктіретін күш – толеранттылық. Олай болса, ересектерде толеранттылықты қалыптастыру білім беру мекемелерінде жүйелі түрде сабақта, сабақтан тыс, қосымша білім беру мен білімін жетілдіру, арнайы курстар мен семинарларда жүргізілуі шарт.

Ересектердің жас буынға ықпалы және олардан үлгі алуы мектепте орта білім алған уақыттан басталады. Өйткені, кішкене балалар мектепте жана ортаға түскен уақыттан бастап ересек адамдармен қарым-қатынаста болады және өзінің сабақ беретін мұғалімін үлгі тұтады. «Болашақта кім болғын келеді?» деген сұраққа, бірден үлгі тұтар мұғалімін айтады. Мектеп қабырғасында қоғамдық өмірге белсене қатысады. Олардың қоғамдық өмірге белсене араласуы сол ортадағы ересектердің ықпалы әсер етеді. Олар: жоғарғы сынып оқушылары (олар үшін үлкен адам болып есептеледі), мұғалімдер, оқушылардың ата-аналары т.б.с.с.

Жоғары оқу орындарының студенттеріне ересектердің ықпалы мен олардан үлгі алуы кәсіби мамандығына байланысты. Студенттің кәсіби маман болуына сол жоғары оқу орындарындағы ересектердің ықпалы әсер етеді. Олар: өздерінен жоғары оқитын студенттер (бакалавриат, магистратура, докторантура бойынша оқитын жастар), кураторлары, эдвайзерлері, кафедра профессор-оқытушылары, кафедра меңгерушілері мен деканат, университет басшылығы т.б.с.с.

Мектеп бітірушілері білімін кәсіби колледждер, діни, әскери, медициналық (барлық мамандықтар) білім беретін мекемелерде жалғастыратын болса, сонымен қатар, алған кәсіби білімі бойынша жұмыс істейтін орындарында да үлгі алатын және оларға ықпал ететін ересектер бар.

Жастар (мектеп оқушысы, студент, жас маман т.б.) күнделікті болып жатқан қоғам талаптарына ересектердің қарым-қатынасын (отбасындағы ата-ана, ұжым, БАҚ, интернет желілері т.б.), бағытын (экономикалық, саяси, діни, сал-дәстүр т.б.) жеңіл қабылдаса, оларда жеңіл көзқарастар қалыптастырады.

Сондықтан да, әрбір ересек «үлкенге құрмет, кішіге міндет» қағидасына сәйкес толеранттылық принципін ұстанғаны жөн.

Көптеген білім беру мекемелерінде толеранттылық рухани-адамгершілік тақырыбы аясында тәрбие сағаттарында, жеке тұлғалармен кездесулер және театрларға барумен ғана шектеледі. Жас буынды қоғамдық өмірге дайындау, жас маман ретінде даярлау ересектердің тарапынан толеранттылықты қажет етеді.

Толеранттылық - рухани-адамгершілік белгілердің жиынтығы. Олар: адамзаттық құндылықтарды құрметтеу, мейірімділік, ар сақтау, ұятқа қалмау, мәдениетті қарым-қатынас, тәрбиелік, қарапайымдылық. Аталмыш белгілерді өз бойына қалыптастырған ересектер қоғамның рухани жаңғыруына өз үлестерін қосары анық.

Толеранттылықты қалыптастыру ересектердің өзін-өзі тануы, өзін-өзі дамытуы, өзін-өзі басқаруы және өзін-өзі іске асыруында байқалады. Сонымен қатар, жастарда «толеранттылық» туралы түсініктер төмендегідей болады:

- әлемнің тұтастығын, адамның, қоғамның және табиғаттың бірлігі және өзара тәуелділігі;
- адам және оның өмірінің, абыройы мен қадір-қасиетін, құқықтары мен бостандықтарының құндылықтарын, жалпыадамзаттық құндылықтарға жақындығы;
- қоғамдағы өзінің орны мен кәсіби білімін жүзеге асыру қажеттілігі;
- өмірдегі адами қарым-қатынастар құндылығын (отбасы, махаббат, достық, ұлт) терең түсіну.

Толеранттылық өз Отанын сүйу, басқа ұлттың Отанына құрметпен қарауды, өзі елжанды азамат болу, тарихқа, отандық және әлемдік мәдени мұраны қадірлеу; әлемді қабылдауда жасампаздық белсенділік таныту; өмірлік және кәсіби жағдаяттарда рухани-адамгершілік қасиеттерді басшылыққа алу; адамдарға түсіністікпен қарау, өзге наным сенім, көзқарастағы адамдарға шыдамдылық таныту; табиғатқа, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау; салауатты өмір салтын ұстану, өзінің физикалық және эмоционалдық-рухани жағдайын бірқалыпта ұстай білу.

БҰҰ қабылдаған "Адам құқықтарының жалпы декларациясының" басты баптарын адамдармен қарым-қатынас нормаларына сәйкес рухани-адамгершіліктің әдептіліктерін төмендегідей көрсетуге болады:

- барлық адамдар тең құқықты, ерікті және қадірлі;
- азаматтар нәсіліне, ұлтына, жынысына, тіліне, шыққан тегіне, дініне, сеніміне, мүліктік және лауазымдық жағдайына қарамай заң алдында бірдей;
- өмір сүру құқығы, адамның бас бостандығы мен жеке өмір сүру еркі.

Ересектердің толеранттылығын қалыптастыру кәсіби білім беру жүйесінде гумандылық принципі негізінде жеке тұлғаны кәсіби ерекшелігіне сәйкес дамытады. Ол адамды немесе топты қабылдау қабілеті мен өмір сүру салты ерекше адамдармен бір қоғамда өмір сүре алуға тәрбиелейді. Жоғарыда көрсетілген осындай жағдайларға дайындау мен толеранттылықты анықтау

мүмкіндіктері жеке тұлғаға оқу процесінде танымдық іс-әрекет қабілетін белсендіреді.

«Толеранттылық» тақырыбында бірнеше ғылыми бағыттарда зерттеу жұмыстары орындалған және арнайы зерттеушілер ғылыми тұжырымдар жасаған. Бірнеше ғылыми жұмыстарға талдау жасай келе, ересектердің толеранттылығын қалыптастырудың екі негізгі бағытын айқын көрсетуге болады:

- сыртқы толеранттылық (басқаларға) – қалыптасқан сенім, жеке тұлға ретінде өзінің позициясын басқа адамдарға білдіре алу, дау-дамай жағдаятын әртүрлі көзқарастардан көре білу, әртүрлі дәлелдер мен аспектілерді ескеру;

- ішкі толеранттылық (ішкі тұрақтылық) - дау-дамай жағдаятында тепе-теңдікті сақтау қабілеті, шешім қабылдай алу және осындай жағдайларда іс-әрекет жасау.

Ересектердің ішкі және сыртқы толеранттылығы бірін-бірі толықтыра түссе, кездескен жағдаяттарда өзіндік дұрыс іс-әрекеттің нәтижесіне қол жеткізеді. Мұндай жағдайларда ересектердің толеранттылығы олардың жас және дара ерекшеліктерімен, өзінің ортасына байланысты болатынын ескерген жөн.

Т.Ю.Фадеева болашақ педагог-психологтардың толеранттылығын қалыптастыру процесін модельдеудегі жұмыстардың басым бағыттарын қолдануды ұсынады [2]:

- бірінші курста, тұлғааралық қарым-қатынас үйлесімді және өзін-өзі бағалауы адекватты дамыту мен жұмыс бағыттарын арттыру деңгейі тиімді;

- екінші курста, копинг-стратегияларды меңгере алу мен өздігінен реттеу дағдыларын дамыту;

- үшінші курста, өзін-өзі бағалауы адекватты болу, күшейген күйзелісті жеңу әдістерін тиімді меңгеру, коммуникативті құзыреттілікті жетілдіру және әлеуметтік қабылдау;

- төртінші курста, студенттердің жеке өзін-өзі бағалауы мен кәсіби белсенділікті дамыту, мінез-құлық стереотивтерін өзгерту, әлеуметтік-психологиялық тұрақтылықты дамыту, тұлғааралық және кәсіби өзара іс-әрекеттердегі дау-дамайларды шешу дағдыларын жетілдіру.

Ересектерге толеранттылықты қалыптастыруда, оларға берілген жұмыс бағыттары мен оны шешудегі білім, білік, дағдылары мен тәжірибесінің жеткілікті немесе жеткіліксіздігіне де байланысты болары анық.

Г.С. Кожухарь студенттер мен психологтардың толеранттылығы мен сәйкестіліктің өзара байланысын қарастырды. Автор толерантты психологтар жоғары деңгейде өзін-өзі таныстыруды меңгерген, олар өзін-өзі талдауда көп қырлы, сәйкестілік құрылымы жағынан барлық компоненттердің үйлесімділігін көрсетеді [3].

М.М. Гарифуллина: «өзара мейірімділік, ашылу үшін бірін-бірі өзіндік құндылық ретінде қабылдауға негізделуден шыққан, диалогтарды көбеюту, шығармашылыққа жекеленген, толеранттылық қабілеттілікті қарым-қатынасты

диалог ретінде дамыту»,-деген тұжырымы жеке тұлғаға интегралды сипаттама бергендігін көрсетеді [4].

Сонымен қатар, А.Г. Асмолов толеранттылықты өзге көзқарастарды қабылдауға дайын және өзара бәсекелес мәдениеттер арасындағы өркениеттік ымыра нормалары, әртүрлілікті сақтау шарты ретінде, өзінің тарихи құқығында өзгешелік, ұқсамайтындылық, ерекшеліктер ретінде түсіндіреді. Автор толеранттылықты былай сипаттайды: біріншіден, біреудің пікіріне, мінез-құлқына төзімділік, бейбітшілікті сүю, өзін-өзі ұстау, сабырлылық білдіру; екіншіден, әлеуметтік орта және қоршаған табиғи ортаға ыңғайлану, бейімделу қабілетінің жоғары байқалуы; үшіншіден, өткір дау-жанжал жағдаятында келісім жолмен шыға білу. Бұдан А.Г. Асмоловтың толеранттылықты өмір сүру нормасы ғана емес, сондай-ақ, жеке тұлғаның тұрақтылық қасиеті ретінде басқа адамдарға мейірімділік пен жанашырлық білдіруге, байланысқа дайын болу қабілеті ретінде көрсетеді [5].

Ғылыми еңбектерге толеранттылық, ең алдымен, адамзат мәдениетінің алуан түрлілігі мен көп өлшемділігін және теңдікті мойындау ретінде қарастырылады. Ересек адамдардың толеранттылығы қоғамдағы рухани-адамгершілік әлеует болып табылады, өйткені ол тұлғаның рухани тәжірибесінің нәтижесі ретінде айқын көрінеді.

Қорыта келе, білім берудің рухани-адамгершілік компоненті ретінде ересектердің толеранттылығы – өркениетті қоғамның тұрақтылығы мен ашық кеңістікте өмір сүретін болашақ ұрпақтардың толеранттылық болмысын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты // http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Фадеева, Т. Ю. Формирование толерантности у будущих педагогов-психологов в образовательном процессе вуза /Т.Ю. Фадеева // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 2(5). – С. 194-197.
3. Кожухарь, Г. С. Соотношение толерантности и идентичности студентов-психологов / Г. С. Кожухарь // Психологический журнал, 2009, том. 30, № 6. –С. 40-50.
4. Гарифуллина, М. М. Толерантное общение как психологический механизм здоровья / М. М. Гарифуллина // Вопросы психологии. – 2009. - № 5. – С. 41-52.
5. Асмолов А.Г., Глебкин В.В., Солдатова Г.У., Магун В.С. и др. На пути к толерантному сознанию. - М.: Смысл, 2000. - 255 с.

V. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ НА ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКЕ

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫ ДАМУДАҒЫ ЛАТЫН ӘЛІПБИІНІҢ МАҢЫЗЫ

Рахымов Б.С.

филология ғылымдарының докторы,
профессор, Е.А. Бөкетов атындағы
ҚарМУ

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласындағы «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарынан бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұхият дайындалдық» дегені көпшіліктен қолдау тауып, санаға сілкініс туғызған еді. Биылғы жылы Елбасының әліпбиге қатысты №569 Жарлығына өзгерістер енгізілгені мәлім.

Анығында сөзге шешен, туған тіліне мұқият қараған халықтың ұрпағына қалдырған ғибраты жеткілікті еді. Сөз өнерін айырықша қадірлейтін алаш жұрты: «Бір жақсы сөз бітірер мың көңілдің жарасын», «Сөз сүйектен өтеді, таяқ еттен өтеді», «Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ», «Андамай сөйлеген ауырмай өледі», «Өнер алды – қызыл тіл», және т.б. нақылдармен ұрпағына аманат қылған. Тіліміздің құдіретін бабадан қалған өлең-жыр, мақал-мәтел, ертегі-аңыз, жұмбақ-жаңылтпаштар, шешендік сөздер мен айтыстар, батырлық, ғашықтық, тарихи жырлар және т.б. арқылы түсінеміз. Асыл сөзіміздің ауызша айтылып, таңбаға түсуінің өзі де ерте замандарды меңзейді. Оның дәлелі мен дерегі көне түркі тас жазба ескерткіштерінде тұр. Бүкіл түркі халықтарына ортақ бұл әліпбидің құпиясы ашылып, ғылыми зерттеулердің нәтижесінде оқылғанына дейін қаншама ғасыр өтті. Түркі халықтарының ішінде әліпбилер соғысын көп көріп, жазу өнерін де «жазмышқа не шара» дегенді айтқан қазақтар екені мәлім. Алғашқы көне түркі таңбасы, арап әліпбиі, шағатай жазуы, араб таңбасына негізделген «төте жазу», латындандырылған «Біртұтас түркі алфавиті» жаңа әліпбиі, одан кейінгі кириллицаға ауысу, бәрі де уақыт безбенімен болып, саясаттың салқынымен санаға сіңген еді.

Еліміз егемендік, туған тіліміз мемлекеттік мәртебе алғандағы қуанышты айтып жеткізу қиын. Енді бүгін бұрынғы қазақ тілі мен қазіргі сөйлеу тілінің арасын алшақтатып, туған тілдің қадір-қасиетін кетіріп алмаймыз ба? – деп алаңдаймыз. Ауызша сөйлеу мен жазу тілімізде ағаттықтар кетіп жатыр. Тәуелсіздік алғаннан бері латын әліпбиіне көшу мәселесі көтеріліп, Елбасының

2017 жылғы 12 сәуірдегі аталған мақаласында енді іске көшу керектігі түсіндірілді. Жаңа әліпби жасауға жарыса кірісті. Бұл істе бірінші бағыт ұстағандар, бұл әліпбидің түркі әлеміне қосар үлесін, өркениетке қатысты өресінің баяндылығын көздеді. Екінші бағыттағы бағдар, әлемге аян ағылшын тіліне таңбамызды жақындастыруға тырысты. Үшінші ұстаным, туған тілдің тазалығын сақтап, орыс тілінен өлшеусіз еніп жатқан кірме дыбыстардан арашалау деп түсіндіреді. Осы бағдар мен ұстанымдар негізінен гуманитарлық салалар ғалымдары тарапынан айтылған еді.

Ең алдымен біздегі гуманитарлық ғылымдардың Кеңес дәуірінде жеткен жетістіктері, өрескел кемшіліктері де болды. Алғашқы алашшыл арындылар, солардың соңынан ерген дарындыларды «халық жауына» айналдырып, шетінен соттап, жер аударып, атқандары аян. Олардың көпшілігі гуманитарлық саланың мамандары болатын. Елдің үрейін ұшырып, шындықты айтқандарды «ұлтшыл» деген жаламен қылмыстық жауапқа тартудың асқынуынан гуманитарлық ғылымдар өз нысанасын жүйелей алмады. Анығында біздегі тарих, филология, философия, педагогика, психология, заңтану, саясаттану және т.б. бір-бірімен байланыспай, әркім өз әлінше әрекетке көшті. Орта білім беретін мектептер мен ЖОО-да оқылатын Қазақстан тарихы қосымша оқу курсы, әлемдік тарих, Кеңес тарихының тасасында қалды. Гуманитарлық ғылымның негізі болып табылатын философия ілімі түркі әлемінің бір данышпанын бағдарламасына енгізбей, марксизм мен ленинизмді айтумен өтті. Басқа салалар да дәл осылай болғаны белгілі. Зор ауыртпашылықтың жүгін көтерген қазақ философиясы ұлттық мәселені алға оздыра алмай қиналып, сәл артық кеткендерін аңдушылар сазайын беріп отырды. Бұл арада қаншама ақын-жазушы, ғалымдардың сотталып, азап шеккендері ақиқат. Бір белгілісі, Кеңес дәуіріндегі ішкі саясаттың пәрменділігіне қоғамдық ұйымдардың көбейіп, олардың қырағылығын арттыруға бағытталған партияның қаулы-қарарлары әсер етті. 1940 жылы латындандырылған «Біртұтас түркі алфавитін» тастап, орыс графикасына негізделген кирилл әліпбиіне көшуге не себеп болды? Бұнда біріншіден – кеңестендіру (орыстандыру) саясаты, екіншіден – ұлттық тілдің тынысын тарылту, үшіншіден - түркі халықтарын бір-біріне жақындастырмаудың айла-шаршысы болуы мүмкін. Нәтижесінде өз ұлтына қырын қарап, туған тілінен безінген «дүбәра» ұрпақ қалыптасты. Қоғамдық ұйымдар, әкімшілік істердің бәрі де орыс тілінде жүргізілді. Орыс тілінен басқа ұлттардың тілі ауылдық тіл болып қана қалды. Сын айтатын гуманитарлық ғылымдар басшылығы төменнен бастап, жоғарыға дейін орыс тілін білетіндермен алмастырылды. Жөн сұрағанға «орысша айт» деген тіркес содан басталып, әлі де жалғасып келеді. Орыс тілі арқылы еніп, ұлттық тіліміздің дыбыстық, айтылу және жазылу жүйесін бұзған сөздердің санына жету де қиынға айналды. Бұның бәрі өткеннің ғана ісі емес, бүгінде жалғасып жатқаны мәлім.

XX ғасырдың 40 жылында жолда қалған латын графикасына қайта оралып, ұлттық тілімізге түзету енгізбекшіміз. Бірінші, әліпби ауыстыру

халықтан қолдау тапты. Гуманитарлық саланың мамандары бұл мәселені алдымен қолдап, кейбіреулердің қарсы екенін естідік. Қолдаушылардың бәрі алдымен жаңа әліпбидің түркі халықтарымен жақындастырып, жаңа ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктеріне сай болуын алға тартады. Қисынды пікір. Қазақ тілінің шығу тегі, қалыптасуының негізі түркі әлемінде жатыр. Оның анықтамасын фонетикалық заңдылықтар түсіндіріп берген. Ендеше ең басты мәселе – дыбыс. Тарихшылардың түсіндіруінше әлемде 40-тан астам түркі халықтары бар, олардың жалпы саны 300 миллиондай екендігі айтылады. Осы халықтардың туыстығын тілдің дыбысталуы ғана емес, салт-дәстүрі, әдеп-ғұрыптарының ұқсастықтары да нақтылай түседі. Онда біздің әліпбидің таңбасы түркі халықтарына сәйкестеніп, түп-тегімізді тануға, ортақ тарихымызды білуге, ортақ сенімге негізделуі керек. Әділдігіне келсек әліпбидің маңызы осында екендігі көпшілік тарапынан айтылып, туыстас халықтардың гуманитарлық сала мамандарының мән берген мақалалары шықты. Ендігі міндет емленің ережелерін тіл білімі салалары бойынша нақтылып, баршаға баянды болатын анықтамалар жасай алсақ, онда біз заңды түрде жазу реформасын жасағанмыз болып шығады.

Демек, жазу реформасы әліпби жасаудың ғана ісі емес. Бұған бүкіл салалар бойынша мамандар ат салысып, соның басты қозғаушы және қолдаушы күшіне гуманитарлық ғылымдардың білгір ғалымдары ат салысуы керек. Сонда ғана қазақ тілінің емле-ережелері түзеліп, табиғи тілдің төлтумалығын сақтап қалуға болады. «Өзіңді-өзің сыйласаң, жат бойынан түңілер» дейтін ұлттың ұрпағы бүгінде өз тілін ұмытып, өзге тілдің шылауында кетіп қалғанын уақыт дәлелдеп тұр. Ең дамыған елдің бірі – Жапония десек, мұнда ұлттық тілдің қолданысы 96% пайызды көрсетеді. Онда халықаралық қатынас ағылшын тілінде жүргізіліп, елдегі шаралар өз ұлттық тілінде ғана өтеді екен. Қазақстанда екі ауыз қазақша сөйлемей-ақ, жауапты жұмыстар атқаруға, ақыл айтып, ел басқаруға болатынын Кеңес үкіметі үйретіп кеткен. Бұл үрдісті бүгінде көріп, өмірімізге өшпестей таңба салған өткеннің өрескел ісіне көніп келеміз. Одан шығар жол іздеп, туған тілдің тағдырын ойлайтын сәт келді. Біздің шын мәніндегі рухани жаңғыруымыз осыдан басталып, тоқтаусыз уақыт көшіндегі ұрпақ жалғастығын табуы тиіс. Бастысы еліміздің басшысы, ұлт тағдырына алаңдайтын Елбасының сындарлы саясатын түсініп, сол мәселені еліміздегі жұрттың санасына жеткізу жолында қажырлылық қажет.

Егер өз ұлтын, өз тілін білмей өзекті талдырып, басқаның боданында кетіп жатса, ұлт ыдырап, ата-баба аманатына деген сенім құлдырайды. Кеңес дәуірінде алғаш қазақ халқының жауапкершілігін мойнына алып іске кіріскен тарихи тұлғаларымыз да тіл үшін күресіп баққан. Өркениетке шығар жолдың тар жол, тайғақ кешуі көп. Ол уақыт пен бүгінді салыстыруға келмейді. Жер бетіндегі ұлттар мен ұлыстар ертеңіне үңіліп, бүгінгі туралы толғанады. Сол бір үкім үміттер, қиял-армандардың басында тіл тұрғаны қандай қиын. Қазақ халқы бұны бастан өткеріп келеді. Өйткені ұлы жазушы, данышпан Л.Н.Толстой: «Тіл – ұлттың жан дүниесі» десе, талантты сөз зергері К.Г.Паустовский: «Ана тіліне

немқұрайлы қарау – өз халқының өткеніне, бүгініне, болашағына немқұрайлы қарау деген сөз» дегені баршаны алаңдатады. «Өнер алды – қызыл тіл» деп ұлағат айтқан Абайы бар елдің ұл-қыздары тіл төлтаңбамыз екенін ұмытпағаны ләзім. Егер рухыңды жаңғыртсаң онда – өскенің, ал оған опасыздық жасасаң – өшкенің. Осы істе гуманитарлық ғылымда толғанатын тақырыптар, талдау мен тұжырымдар жасалатын түйіндемелер өте көп. Себебі, «Мәңгілік Ел» болудың тегершігі болып, мәдени өрлеуге жол басшы болатын туған тіліміз екендігі ақиқат.

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ: ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА КӨШІРУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Қоянбекова С.Б.

ҚР ҰҚК Академиясының
профессоры, филология
ғылымдарының докторы

Түйіндеме

Латын әліпбиіне көшу ұлтымыз үшін жасалған ең маңызды қадамдардың бірі. Ұлттық сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы ТІЛ. Латын қарпіне көшу қазақ тілін жаңғыртудың, әлемге танытудың төл әліпбиді қалыптастырудың игі қадамы кемел келешек кепілі. Латын әліпбиіне көшу – қазақ халқының алға жылжуына, жаңа заман талабына сай өсіп-өркендеуіне, болашақта еліміздің жан-жақты дамуына үлкен үлес қосып, жемісі мен жеңісін әкелері сөзсіз. Біз латын әліпбиіне көше отырып, өркениетті елдердің қатарына қосылып, тіліміздегі дыбыстық жүйелерді нақ анықтап, қазақ тілінің жазылуы мен дыбысталу кезінде сөздер қолданысындағы артық кірме сөздерден арыламыз. Сондықтан латын әліпбиіне көшу біз үшін, болашақ үшін әлдеқайда маңыздырақ.

Аннотация

Переход на латинский алфавит является одним из важных шагов, предпринятых для успешного процветания нации. Язык – мощный фактор, способствующий сохранению нации и, наоборот, его потере. Переход казахского языка на латинскую графику служит гарантом статусности государственного языка и его будущности в мировой цивилизационной системе. Безусловно, латинизация казахского языка станет надежным щитом не только для самого казахского языка, но и в целом отразится на укреплении культурной, духовной и нациообразующей составляющей народа. Переход к латинскому алфавиту является очень важным шагом для формирования национальной идентичности казахов. На наш взгляд, идентифицируя звуковую систему и графику казахского языка, избавляясь от лишних слов, необходимо руководствоваться лингвистическими принципами и законами языка, которые позволят привести нашу страну к светлому будущему как единой и могущественной нации.

Annotation

The transition to the Latin Alphabet is one of the important steps taken for the successful prosperity of the nation.

Language is the powerful factor contributing to preserve the nation and vice versa to its loss.

The transition of the Kazakh language to the Latin script serves as a status guarantor of the state language and its future in the world civilization system.

Certainly, the transition of the Kazakh language to the Latin will become a reliable shield not only for the Kazakh language itself but also will effect on the cultural, spiritual and nation-forming constituent of the people.

Transition to the Latin alphabet is a very important step for the formation of the national identity of Kazakhs.

In our opinion, identifying the sound system and graphics of the Kazakh language, getting rid of unnecessary words, it is necessary to be guided by linguistic principles and laws of language that will lead our country to a good future as a united and powerful nation.

Тірек сөздер: Рухани жаңғыру, латын графикасына көшудің өзектілігі, , негізгі міндеттер, кезең-кезеңмен көшуді жоспарлау, адами капиталды қалыптастыру, қазақ тілінің әлемдік деңгейдегі орны.

Латын әліпбиіне көшу туралы мәселе тәуелсіздік алған жылдардан бермен қарай талқыланып, 2006 жылы Қазақстан халықтары Ассамблеясының XII сессиясында: «Қазақ әліпбиін латынға көшіру жөніндегі мәселеге қайта оралу керектігі нақты айтылды, ҚР Президентінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы білім берудің методологиялық ұстанымдарды заманауи талаптарындағы өзектілігі дәлелденіп ғылымның мәдени салаларындағы стандарттары мен әмбебап қағидалары мен нормалары ұлттық рухымызға әсер етуде. Әсіресе, ұлттың бірегейлігімен тұрақтылығын, тұтастығын құрайтын тіл ұлттық бірегейлікті мәдениетпен ұштастырудағы өзектілігімен ерекшеленіп отыр. Осы тұрғыдан алғанда, тілді оқыту ұлттың рухани, мәдени және ментальдық болмысымен тікелей байланысты. Бұл ғылыми тілде соңғы кездері «ұлттың коды» деп те аталады. Ұлттық код компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты ұлттық сапалық көрсеткіштерін арттырып, өркениеттің дамуына өз үлесін қосуға мүмкіндік туғызады. Ұлттық бәсекеге қабілеттілігін арттыру қымбат қазынамыз тіл сияқты асыл құндылықтарды жаңғырта отырып, бәсекеге қабілеттіліктің мәні мен мазмұнын көрсетеді. Аталаған мәселелер кәсіби стандарттар негізінде білім беру бағдарламаларын қайта қарастырып, өндіріс дамуының заманауи деңгей талаптарын ескере отырып, болашақ мамандардың біліктілік дағдыларын арттыру негізінде гуманитарлық білімнің барлық бағыттары бойынша Қазақстанның үшінші жаңғыруына жаңа серпін беретін идеяларды басшылыққа алуға мүмкіндік туғызады. Қазақстанның білім беру саясатындағы латын әліпбиіне көшу негізіндегі жаңа реформаның жүйеге асырылуы, бастауыш буыннан бастап тілдің үштұғырлығының басымдығына негізделеді. Бұл гуманитарлық ғылым саласындағы мамандарға жаңа міндеттер жүктеп, ХХІ ғасырдағы ұлттық сананы жаңғыртудың бәсекеге қабілеттілік прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, білімнің салтанатты құруы, Қазақстанның

эволюциялық жолымен дамуы, сананың ашықтығы туралы айтылған пікірлер мен үндесіп, рухани жаңғырудың негізіне айналмақ. Осыған орай қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ, заманауи ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты 2018 жылдың 19 ақпанында латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиі ұсынылды.

Бұл оқиғаның қазақ елінің даму тарихында алатын орны мен маңызы айрықша. Халықтың ғасырлар бойы игерген барлық жетістіктері жазу мұрасы арқылы танылатыны белгілі. Қазір әлемде 8268 тіл бар екені анықталса, оның 6642 қолданыста екені, ал әрбір 100 жылда 3000-нан астам тіл жойылып отыратыны да анықталған, алайда олардың құндылықтары жазу арқылы сақталып келеді.

Жалпы қазақ тіл білімінің тарихына қысқаша шолу жасасақ, қазақ тілінің тарихы шартты түрде ұлттық тіл біліміне қалыптасқанға дейінгі кезең және ұлттық тіл қалыптасқаннан кейінгі кезеңге деп екіге бөлінеді. Ұлттық тіл білімі қалыптасқанға дейінгі кезең 19 ғасырдың 2-ші жартысынан басталады. Қазақ тілінің грамматикасының кейбір ерекшеліктерін таныстыратын 1860-1861 жылдарғы Н.И. Ильминскийдің «Матерали к изучению киргиз-казахского наречие» алғашқы еңбегі 1875 жылы М.А. Терентевтің «түрік, парсы, қырғыз және өзбек тілдерінің грамматикасы», 1894-1897 «Қысқаша қазақ-қырғыз грамматикасы», 1897 жылы В.В. Катаринкидің «Қырғыз тілі грамматикасы», еңбектерінде қазақ тілінің ерекшеліктері үстіртін қарастырылғанмен, мұнда қазақ тілі заңдылықтары орыс тілімен салыстырылып, сол тілдің негізінде түсіндірілуге тырысты. 19 ғасырдың 2-ші жартысында қазақ тілінің лексикографиялық жұмыстары жедел қолға алынып ұлттық тілдің қалыптасқанға дейінгі кезеңге қырыққа жуық сөздік жарық көрді. Ресей империясымен қарым-қатынас жасау көмектесу мақсатын көздеген бұл сөздіктер ескі сөздердің мағынасын ашып көрсетті.

XIX ғасырдың 2-ші ғасырында Ы. Алтынсарин қазақ жазуын орыс графикасына негіздеуге талпыныс жасаса, 20-ғасырдың басында А.Байтұрсынов қолданып келеген араб графикасын жетілдіре отырып, қазақ жазуына икемдеді. Осында дауысты және дауыссыз дыбыстар анықталып, үндестік заңының фонологиялық ерекшеліктерін айқындап шықты. Бұл үрдіс Е. Омаров, Қ. Кемеңгеров, Т. Шонанов, Ш. Аймауытов, Қ. Жұбанов, С. Аманжоловтың еңбектерінде жалғастығын тапты. Дауысты, дауыссыз дыбыстар санын анықтау үлкен талас тудырып, еңбекші қазақ жаңа мектеп басылым мектептерінде мақалалар талқыланып, қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінде қаралды. Грамматика, фонетика, емле, лексикология, ономастика, терминология және т.б. мәселелері ішінара сөз болғанымен, 1950-1960 жылдары ономастика бөлімі құрылып, топонимика, антропономика бойынша еңбектер жарық жарық көрді. Қазақ тіліндегі сөздердің жазылу нормаларын белгілейтін сөздіктер 1941 жылы шықты. 1948 жылы, 1960 жылы емле ережелер бекітіліп, 1974 жылы қайта шығарылды. Мұнда Қазақ ССР жоғарғы Кеңес 1957

жылы бекіткен қазақ тілі орфографиясының негізгі ережелері басшылыққа алынды. Мұнда біркөк сөздер, күрделі атаулар, адам есімдері, және т.б. мәселері қарастырылып емле ережелер толықтырылса, 2000 жылы емлесі қиын сөздер қарастырылды.

5-15 ғасырда түркі тілі еуразия құрылығының аса құнды бөлігінде ұлтаралық қатынас тілі болды. Мысалы, Алтын орданың бүкіл ресми құжаттары мен халықаралық хат-хабарламалары ортағасырлық түркі тілінде жазылып келді. Ислам діні қабылданған соң, руникалық жазулар біртіндеп ысырылып, араб әліпбиі тарала бастады. 10-шы ғасырдан 20-шы ғасырға дейін 900 жыл бойы араб әліпбиі қолданылды. Тарихқа жүгінетін болсақ, қазақ халқы басқа түркі халықтары сияқты 4-5 ғасыр бойы араб жазуын пайдаланды. 19 ғасырдың 2-ші жартысында зиялылар, Ы. Алтынсарин тәрізді ағартушылар қазақтың жазба тілін қалыптастыру үшін, оның дыбыстық жүйесінде жаңа алфавит қабылдауды ойлады.

Араб жазуының кемшіліктерді байқала бастап, кирицаға көшу идеясы қызу талқыланды. алфавит әрқашан дінмен бірге қабылданды. Мысалы, Батыс Еуропа латын алфавитін латын шіркеуі, орыстар грек алфавитін славян шіркеуі арқылы қабылданған. Татарларда өзге мұсылмандар сияқты араб жазуына ислам таралуына байланысты көшкен. Араб жазуы ислам дінімен байланыстырушы үлкен құрал болып табылды.

Түркі тілінде сөйлейтіндер 20-шы жылдардың аяғына дейін араб графикасына негізделген алфавитті қолданды, 1929 жылы латын графикасының негізінде жаңа алфавитті қабылдады. Латын графикасына негізделген жазу сауатсыздықты жоюға негіз болды.

А. Байтұрсынұлы қазақтың тұңғыш фанологы дыбыстар жүйесін арнайы зерттеп, әліпби құрастырды, өзінің бүкіл өмірін басқа тілдердің ықпалынан тазартумен айналысқан қазақ тілін дамытқан ірі ғұлама 1910 жылдан бастап араб жазуының қазақ тілі үшін қолайлы емес жақтары түзеп, дыбыстық ерекшеліктерге 24 әріптен тұратын сингармоникалық әліпби түзді. Бұл 1924 жылы Орынборда өткен қазақ-қырғыз білімпаздарының тұңғыш құрылтайында қабылданды.

1929-1940 жылдары аралығында халқымыз латын графикасын пайдаланса, 1940 жылдан бері кирилицаны қолдануда. Дүниежүзілік ақпаратта латын әліпбиінің орны үлкен, сондықтан бұл мәселе шешімін түпкілікті шешімін табу тиіс. Өйткені, ортақ әліпбидің болуы халқымыздың бір-біріне оң ықпал етуіне әсерін тигізетініде сөзсіз.

Бұл саяси реформаның маңызы зор, өйткені түркі әлемінің бізден басқа 180 миллион халқы латын қарпін қолданса, дүние жүзінде ғылым-технология, индустрия жаңалықтарының 80 пайызы латын қарпіне негізделген.

Латын әліпбиіне көшу туралы мәселеде Елбасының мақалаларында, Қазақстан халқына Жолдауында, Үндеуіндегі идеяларында ұсыныстар мен міндеттер белгіленіп, белсенді жүзеге асыру шаралары кезең-кезеңімен

жоспарланып, «Қазақстан-2050» стратегиясында латын тіліне 2025 жылы толық көшетіміз туралы айтылды.

Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ, ХХІ ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты қарастырылды. 2018 жылдан бастап жаңа әліпбиді үйрететін мамандарды және орта мектептерге арналған оқулықтарды дайындауға кірісуіміз қажеттігіне сәйкес «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қаулысының тәуелсіз Қазақ елінің даму тарихында алатын орны мен маңыздылығын көрсетті.

Тәуелсіз елімізде мемлекеттік мәртебеге ие ана тілін – Қазақ тілінің заман талабына сай жан-жақты дамыту бағытындағы баға жетпес тұңғыш тарихи қадам екенін көрсетті. Аталған міндеттерді жүзеге асыруда еліміздің саясаткерлері, ғалымдары, зерттеу нәтижелерінде төмендегідей басым бағыттарды негізге алуды ұсынды:

- латын әліпбиіне көшу өзге тілдермен салыстырғанда, тілдік қоры бай қазақ тілінің қаймағын бұзбай, өзіне тән тілдік, дыбыстық ерекшеліктерін бастапқы қалпына сақтай отырып, келер ұрпаққа жеткізуге жол ашады;

- қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру ана тіліміздің әлем тілдерінің деңгейіне көтеріліп, халықаралық аренада өз орнын алуына барынша ықпал етеді. Бұл әлеммен бірлесе түсуге балалардың ағылшын тілмен интернет тілін жетік меңгеруіне, ең бастысы қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады;

- қазақ тілі – барша түркітілдес халықтар тілдерінің алтын қоры. Сондықтан еліміздің латын әліпбиіне өтуі қазіргі күні анағұрлым қарқынды дамып келе жатқан әлемдік ақпараттар кеңістігіне енуі мен оған жылдам бейімделуінің бірден-бір оңтайлы, тиімді жолы.

Жалпы түрік елдерінің стратегиялық мақсаты-зайырлы қоғам ретінде мемлекет құрудың батыстық үлгісін сіңіре отырып, ислам негіздерін сақтаумен қатар, ұлттық салт-сана дәстүрлі қалыптасқан демократиялық елге айналдыру.

Тарихқа қайта оралу жаһандық ақпараттық кеңістікке ену және ұлттық тілдік ерекшелікті сақтап қалуымен байланыстырады. Бұл ҚР Президенті Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» деп аталатын мақаласында «Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады. Біз қазақ тілін жаңғыртуды жүргізуге тиіспіз...» деген пікірімен тікелей үндеседі. Өйткені жаңа ғасыр – жаңғыру ғасыры.

Жоғарыда аталған латын әліпбиі туралы дереккөздерді келтіре отырып, қазақ қоғамына, халқына латын әліпбиінің қаншалықты маңызды екенін аңғаруға болады. Осы жайында Елбасы: «Бұл ой еліміз тәуелсіз алғаннан кейін мені жиі мазалады. Бірақ біз көп ұлтты халықпыз. Әр ұлттың ой-пікірі бар. Қазіргі кириллица арқылы қазақтардың да, қазақстандықтардың да бірнеше буыны тәрбиеленіп, білім алды. Өмірді таныдық, дүниені көрдік. Сондықтан латын қарпіне көшкен жағдайда да кириллица көпке дейін қатар қолданылады,

екеуі біразға дейін бірге пайдаланылады деп ойлаймын». «Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» - деген салиқалы ойларын төмендегідей негізделген факторлармен жүйелеуге болады:

- қоғамдық-әлеуметтік сұраным. Біріншіден, пайдасы мен қаупі тең түсетін жаһандану дәуірінде әр халықтың өз бет-бейнесін сақтап қалуы, ең алдымен, оның мәдени иммунитетінің беріктігіне, рухани құндылықтарын сақтай алуына тікелей байланысты. Сол құндылықтардың ең басты өзегі тіл екені белгілі. Тіл – мемлекет қауіпсіздігінің кепілі, ұлтты ұйыстырудың, бірегейлендірудің тетігі. Сондықтан қоғамның сауатын қалыптастыратын жазу таңбасын сауатты меңгеріп, сәтті ендіру – біздің ең басты міндет.

- жаңа әліпбиді меңгеруде отандық ғылымның, оның ішінде қазақ тіл білімінің, жазу іліміне қатысты бір ғасырға жуық уақыт аясында әбден қалыптасқан қағидаларын ескеру. Қазақ жазу ілімінің теориясы А.Байтұрсынұлы еңбектерінде алғаш қалыптасып, негізделді. Ғалымның әлемдік жазу тарихына әкелген реформасы дәл бүгінгі күні де негізгі дәстүр ретінде сақталып, ұлт жазуының жаңа жүйесін меңгертуде тірек етіп алынуы керек деп санаймыз.

- таңдалған жаңа жазу жүйесін қоғамның, әсіресе, жас ұрпақтың саналы, сапалы меңгеруін қамтамасыз ететін педагогика, психология, әдістеме ғылымдарының бірлігін қамтамасыз ету. Бұл жерде жаңа әліпбиді үйрету үдерісінде тілді оқыту әдістемесі саласының мамандарына үлкен жауапкершілік жүктеледі. Жалпы, оқытудың әдістемелік жүйесін сөз еткенде оның әрбір құрауышы маңызды орын алады.

Атап айтқанда, оқытудың мақсаты, білім мазмұны, оқыту формалары мен технологиясы, оқыту нәтижесі. Мақсат пен нәтиженің сәйкес келуі, ең алдымен, ұсынылатын мазмұнға тәуелді. Яғни, түпкі нәтижеде сауатты кәсіби тұлға тәрбиелегіміз келсе, біздің ұсынатын материалымыз да сол сауаттылықты дұрыс қалыптастыруға ыңғайлы, ұтымды болып жасалуы шарт. Сондықтан елімізде қызу талқыланып жатқан жазудағы реформаға қатысты ұсыныстар көпшілік тарапынан қолдау тауып, кезек күттірмейтін төмендегідей міндеттерді жүйеледі:

- Ұлттық комиссия және арнайы жұмыс тобын құруды жоспарлау;
- Әліппеде 32 әріп болғанымен, әрбір таңбаның жазылуы, сөз тіркестерінің қолданылуына мән беріліп, сөздіктер дайындау қажеттігі;
- Орфографиялық, орфоэпиялық, терминологиялық және салалық сөздіктерді дайындауды жүйелеу;
- әліпбиді енгізуге аса қажетті әдебиеттер, ережелер дайындау;

- Емлелік ережелерді құрастыруда тілдің төл заңдылықтарын бұзбай, төл ерекшеліктерін сақтауды ескеру;
- Мұғалімдерге, оқытушыларға арналған курстар ұйымдастыру;
- Кириллицада жазылған әдебиеттерімізді кезең-кезеңмен аудару мәселесін жоспарлау және т.б.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы, 2017 жыл 12 сәуір,
2. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы, 2018 жыл 10 қаңтар,
3. ҚР Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНДА ДАМУ

Есімсейтов Б.Р.

ҚР Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының
әлеуметтік-гуманитарлық пәндер
кафедрасының доценті
филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Түйіндеме

Мақалада Елбасының қазақ алфавитіне қатысты саясатына, қазақ әліпбиінің тарихына шолу жасалған. Автор жаңа әліпбиді қолданудағы құқық қорғау органдары жүйесіндегі бір қатар мәселелерге тоқталады. Сондай-ақ мақалада қазақ жазуының құқық қорғау органдарында қолданысқа енуі үшін қажетті іс-шаралар көрсетілген ұсыныстар беріледі.

Аннотация

В статье приводится краткий обзор политики, проводимой Президентом относительно казахского алфавита, истории казахской письменности. Также статье описывается роль перехода на казахский алфавит на основе латинской графики в продвижении языкового статуса.

Annotation

The article describes the role of the transition to Kazakh alphabet based on Latin graphics in promoting language status. The article provides a brief overview of the policy pursued by the President concerning the Kazakh alphabet, the history of Kazakh script.

Тірек сөздер: қазақ әліпбиі, рухани жаңғыру, тілдік жаңғыру, қазақ жазуы.

Қазіргі Қазақстан қоғамының дағдарыс заманында жаңаруы мен жақсаруы, болашақ мақсаттарға жетуі - ең алдымен елдің бірлігіне және сол елдің бірлігін қалыптастыратын елдің рухани мәдениетіне байланысты. Президент Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: Қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» [1] делінген.

Қазіргі таңда Қазақстан қуатты да табысты мемлекет болғандықтан мемлекеттік тілдің биік тұғырға көтерілуі маңызды болып отыр. Өйткені қазақ тілі қазақ халқының ұлттық рухани байлығын көтеріп, қоғамдағы ұлттық сананың орнын белгілейді. Тіл - адамдардың ісі мен әрекетінің барлық саласында, өндіріс пен экономикалық қатынастар саласында, қоғамдық өмір мен күнделікті тұрмыста, саясат пен мәдени салада бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік беретін негізгі құрал екені белгілі. Қазақ тілі - біздің рухани негізіміз болғандықтан халықтардың өзара түсіністігін, достығын қамтамасыз ететін факторлардың бірі болып табылады.

Бұқаралық ақпарат деректеріне сүйенсек, бүгінде әлемдегі мемлекеттердің 71% латын жазуы арқылы білімді игеріп, ғылыми зерттеулермен танысуда. Бұл дегеніміз – білім, ғылым, саясат пен техника, мәдениет пен өнер, спорт т.б. қатысты жазбаша ақпараттың барлығы дерлік латын графикасымен беріледі, қоғамдық өмірдегі жаңалықтардың басым бөлігі осы графиканың негізінде таралады дегенді білідерді. Демек, латын әліпбиінің біздің отанымыздың әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына қосылу талабының орындалуы жолында маңызды роль атқаратыны сөзсіз.

Біздің елде ХХ ғасырдың 20-жылдары қазақ зиялылары латын әліпбиіне көшу мәселесін көтерді. Қазақ тілінің табиғатына сай әліпби үлгісін жасап, қолданысқа енгізген болатын. Қазақ тіл білімінің негізін салушы ғалым А.Байтұрсынұлы ХХ ғасырдың басындағы қоғамдағы қарым-қатынастық үрдістерді зерделей келе: «Біздің заманымыз – жазу заманы: жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман. Сондықтан сөйлей білу қандай керек болса, жаза білу керектігі одан да артық», - деген болатын. Қазір жазудың маңызы бұрынғыдан бірнеше есе өскен заман. Сондықтан, әлемдегі елдердің басым бөлігі, соның ішінде туыстас түркі халықтары қолданатын латын әліпбиіне көшу – жаһандану дәуіріндегі рухани жаңғырудың алғашқы да маңызды сатысы.

Бүгінде ғалымдар қазақ әліпбиін латын қарпіне көшіру қажеттілігін жан-жақты әр аспектіде зерделеп жатқанымен **түсіндіру, халыққа жеткізу бөлек шаруа**. Халық арасында тіптен «Латын тілінде сөйлейді екенбіз», - деген де түсінік бар. Басқа да сенімсіздіктердің қарасы көп. Сондықтан түсіндіру жұмыстарын жүргізу керектігі айқын. Түсіндіру жұмыстарының басы бүгінге дейін қолданылып келген «Латын әліпбиі», «латын графикасы», «латын графикасындағы әліпби» тіркестерінің қолданылуын тоқтатып, «**ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІ**» деген тіркесті қолданудан бастау керек. Әрине алғашқы кездері қазақ әліпбиінің жаңа нұсқасының 40 жылдары қабылданған әліпбиден ерекшелеу мақсатында жоғарыдағы тіркестерді қолдандық. Ендігі жерде Елбасының Жарлығымен бекітілген әліпбиімізді қолға ұстағаннан кейінгі жерде оны дұрыс атап, дұрыс қолдану керек. Тілді қолданушы халыққа оны күрделендіріп, үрей шақыратындай, сауатсыздықтың апанындай етіп көрсетпей қарапайым түрде қажеттілігін айтып түсіндіру жұмыстары жүргізілуі қажет.

Осы мақсатта Құқық қорғау органдары академиясының Біліктілігін арттыру, арнаулы алғашқы оқыту курстарына келген тыңдаушылар үшін «Қазақ жазуының тарихы» атты дәрістер оқытылып, қызметкерлердің пікірімен танысу үшін сауалнама алынды. Берілген сауалдарға қызметкерлер ашық жауап берді. Алаңдаушылықтарын да білдірді. «*Qazaq latyn álipbiine kóshýde Siz qandai jaǵdaıdan qorqasyz, nege senimsizsiz?*» - Латын қарпінде берілген сөйлемді оқи алдыңыз ба? - деген сауалға, сұралғандардың 80 пайызы түсінетіндігін және жаза алатындықтарын көрсетті. Сонымен қатар қызметкерлер осы мәселелерге қатысты өз пікірлерімен бөлісті. Бұл дегеніңіз өз кезегінде құқық қорғау органдарында қазақ жазуының жаңа әліпбидегі сипаттамасын дамытуда неден бастаймыз, қалай жұмысты жоспарлаймыз деген сауалдарға жауап береді және жүйелі түсіндіру, жоспарлау, іске асыру т.б. жұмыстарының барысын жеңілдетеді, нәтижеге жетуге көмектеседі.

Өз тарапымыздан мына ұсыныстарды жолдаймыз.

1) Құқық қорғау органдары жанындағы оқу орындарында қазақ жазуының тарихымен таныстыратын курстар оқытылуы керек деп санаймыз. Бұл болашақ мамандардың қазақ жазуының қалыптасуы мен болашағын саралай білу арқылы өз қызметіндегі тіл қолданысының шеңберін кеңейтуіне, дамытуына жол ашады. Осы курстар шеңберінде қазақ әліпбиінің емлелік ережелері негізінде салалық мәтіндерді жаңа әліпбимен жазуда тәжірибелік машықтандыра, дағдыландыра оқытуға басымдылық беру қажет.

2) Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің әрқайсысы қазақ әліпбиінің дамуына өз құзыреті шеңберінде үлес қосуы керек. Ол - тергеуші хаттамасының, прокурордың айыптау сөзінің үлгісі, сондай-ақ құқық қорғау қызметінің қолданысында қажетті құжаттардың шаблондық т.б. жаңа әліпбиде жазылған үлгісі болуы мүмкін. Яғни, жаңа әліпбиге негізделген іс қағаздарының анықтамалығын ұйымдастыру (соның ішінде электронды) т.б.

3) Қазақ әліпбидің өзгерумен көптеген сөздердің жазылуы мен айтылуында өзгерістер болады. Яғни, жаңа қазақ әліпбиінде жоқ әріптермен берілген кирил графикасындағы заң терминдерін дыбыстық өзгеріспен немесе баламасын берумен, туыстас халықтардың сөзін алумен жаңғыртуды ұсынамыз. Яғни, жаңа қазақ әліпбиіне негізделген заң терминдері бойынша орфографиялық сөздіктер, елді-мекен атауларының дұрыс жазылуы және кісі есімдерін дұрыс ресімдеуде қажетті құқық қорғау органдарының жергілікті мекемелеріне ұсыну үшін «Топонимдер», «Антропонимдік» сөздіктер құрастыруға (соның ішінде электронды) атсалысу қажет.

4) Қазақ тілін оқыту курстарынан бастап, барлық оқыту ұйымдарындағы жүргізілетін қазақ тілі, кәсіби қазақ тілі пәндерін оқыту әдістемелерін толықтай өзгерту керек. Мемлекеттік қызметшілерді, барлық сала кадрларын оқыту, іс жүргізуді үйрететін қысқа мерзімді он-лайн курстар, вебинарлар ұйымдастыру керек. Алғашқы бір-екі жыл мемлекет қаражатынан, содан кейінгі уақытта қызметкер қаражатынан болғаны дұрыс.

5) Мемлекет тарапынан жаңа әліпбиді оқытуға, үйретуге бөлінетін қаражатты қазақ әліпбиінің дамуына өз құзыреті шеңберінде үлес қосқан нақты құқық қорғау қызметкерлерін марапаттауға жұмсауды ұсынамыз. Өткен тәжірибе Мемлекет тарапынан тілді оқытуға бөлінген қаражаттың басым бөлігінің нәтижеге жетудегі тиімсіздігін анықтап отыр. Қаражат бөлінді – тіл орталықтары жұмыс жасады, оқытты – қазақ тілінде сөйлеп кеткендер немесе жазып кеткендер саны біз күткеннен әлдеғайда аз болып шықты. Сондықтан қателікті қайталағанша жаңа бәсекелестік деңгейде яғни қызметкерлердің өз қызметтері шеңберінде қазақ жазуының дамуына қосқан үлесі бойынша оның еңбегін бағалау керек. Сонда қызметкердің жазу, сөйлеу құзыреті күнделікті қызметте отырып-ақ ешбір тіл орталықтарын жағаламай-ақ қазақ жазуын дамытудағы үлесі артады. Ол сол қызметі үшін тағы да қосымша қаражатты болады.

6) Бүгінде қазақ әліпбиі бар. Ол Елбасының Жарлығымен бекітілді. Қазақ филологтары қазақ жазуының емлелік ережелерін жасау үстінде. Емлелік ережені зерттеу үшін әріптерді - сөз, сөз тіркесі, сөйлем сипатында айналымға енгізу қажет. Сонда қазақ жазуының емлелік сипаттамасы жан-жақты ашылып, айқындалатыны белгілі. Ол үшін заң мәтінімен күнделікті қызмет барысында тікелей айналысып отырған заңгерлер, салалық ғалымдар осы мәселеге атсалысулары қажет. Жазу кезіндегі қиындықтар немесе туындаған сұрақтар бойынша тиісті мамандардың көмегіне жүгінулері қажет.

7) Құқық қорғау органдарының бірінде осы мәселелерді жинақтап, реттеуші орталықтың құрылуы қажет. Ол орталық құқық қорғау органдарының қазақ әліпбиі, қазақ жазуына қатысты мәселелердің дамуына ықпал жасауы керек.

Осы мәселелер үнемі барлық құқық қорғау қызметкерлерінің назарында болуы қажет деп топшылаймыз, себебі қызметте қолданбайтын, қабылдамайтын тілдің болашағы жоқ.

Қазақ жазуын латын графикасымен жасауда еңбектеніп жүрген азаматтардың қай-қайсының да ортаға салып жатқан пікірлері оң. Олар әр аспектіде осы ортақ мәселенің шешімін табу жолында бірін-бірі толықтыруда. Сондықтан ұлттық әліпбидің жасалуында да әр пікір маңызды.

Жазу - адамзат дамуындағы қол жеткен ең маңызды құндылық. Бүгінгі тарих тағылымы жазуы бар, сол жазуын сақтаған елдің рухани мәдениетін терең бағалап, өз бетінен ең бір қадірлі орнын белгілейді. Төл жазуын қасиеттеп, киелі санап, ие болған ел мәдениет тарихынан өзінің тиянақты орнын тұрақты белгілей алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру //Егемен Қазақстан. 24.04.2017.

2. «Түркі жазбалары мен мәдениеті күндері» шарасы аясында өткізілген «Тамыры терең әліпби: жалпы түркілік бірегейліктің мызғымас негізі»

халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары – Алматы, 2017. – 320 б.

3. Машқанова Н.Т. Ахмет Байтұрсынов – қазақ жазуының реформаторы. Ф.ғ.к. дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. -Алматы, - 1994. – 154 б.

УДК 10.02.02

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚУАТТЫ ҚҰРЫЛЫМДАРЫНЫҢ ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУ МӘСЕЛЕСІ

Мамаева Г.Б.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметі академиясы кәсіби тіл дайындығы кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты, майор

Түйіндеме

Мақалада ҚР Елбасының қазақ алфавитіне қатысты саясатына, қазақ әліпбиінің тарихына шолу жасалған. Өзбекстанның латын әліпбиіне көшуінде болған қиындықтарға салыстырмалы түрде сипаттама беріліп, ҚР қуатты құрылымдарында қызметтік құжаттардың латын әліпбиіне көшуінде болатын қиындықтарды алға тартып, олардан шығу жолдары көрсетілген.

Аннотация

В статье приводится краткий обзор политики, проводимой Президентом относительно казахского алфавита, истории казахской письменности. Автор в качестве сравнения приводит трудности, с которыми столкнулся Узбекистан при переходе на латинский алфавит, а также указывает на проблемы, которые могут возникнуть в силовых структурах РК при переводе служебной документации на латинскую графику, вместе с тем в статье приводятся и пути их решения.

Annotation

The article provides a brief overview of the policy pursued by the President concerning the Kazakh alphabet, the history of Kazakh script. The author gives as a comparison the difficulties faced by Uzbekistan in the transition to the Latin alphabet, and also points out the problems that can arise in the power structures of the Republic of Kazakhstan when translating official documents into Latin script, but also the ways of their solution are given in the article.

Тірек сөздер: латын әліпбиі, кириллица, жазба тіл, іс жүргізу, қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын ресімдеу, грамматикалық сауаттылық, сөйлеу мәдениеті.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек.

Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық», - деп айтқан еді. «Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл - ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады», - деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті [1].

Соңғы екі-үш жылдың көлемінде қазақ әліпбиін латынға көшіру мәселесі тұрғысынан халық арасында әр түрлі қарама-қайшы пікірлер қалыптасып келеді. Кейбіреулер қазақ әліпбиінің кириллицада қала беруін, латын әліпбиіне көшсек, қазақ әліпбиіндегі сауатсыздықтың белең алатынын болжап айтса, қалғандары елдің көшінде қалмай, басқа халықтар сияқты еуропаға жақындап, еліміздің мәдениеті мен білімін дамыту үшін латиницаға көшкенімізді қалайды.

Жалпы, латын әліпбиі әлемде кеңінен қолданылады. Латын әліпбиі б.з.б. ҮІІ ғасырда Римде грек және этрус әліпбиінің таримағы ретінде пайда болып, б.з. І ғасырда қалыптасқан. Орта ғасырда латын әліпбиі Еуропаға тарады. Африка, Америка және Азия халықтары латын әліпбиін жазба тілінде кеңінен пайдаланады. ХХ ғасыр басында түркі халықтарының батыстың ықпалына түсуі, батыс елдерінің мәдениетімен таныстығы артты. Түркі халықтарының ішінде ең бірінші болып Түрік және Әзірбайжан мемлекеті араб графикасын тастап, латын әліпбиіне өтті. Латын алфавиті реформасы Еуропа елдеріне жақындау, өркениетке ілесу, ғылым-білімді дамыту, модернизация, халық ағарту ісі мақсатымен жүргізіледі.

Қазақ әліпбиінің тарихында қазақтар латын әліпбиімен алғаш кездесіп тұрған жоқ. Қазақ әліпбиі тағдыр-талайды басыннан кешірді. Қазақ әліпбиінің тарихына тоқталсақ, 1926 жылы Баку қаласында түркі тілінің мамандары бас қосқан конгресс өтіп, Қазақстан делегациясын бастап барған Ахмет Байтұрсынов араб графикасының жетілдірілген нұсқасы, яғни сол кездері қолданыста болған «төте жазу» жобасын жақтады. Бұның себебі сол уақыттың өзінде Татарстан мен Қазақстанда араб жазуының жетілдірілген нұсқалары енгізіліп, халық арасында кеңінен қолданысқа түсіп, кітаптар, журналдар төте жазумен шыға бастады. Сол кездегі тағы бір қоғам қайраткері Нәзір Төрекұлов түркі тілдес халықтардың ортақ әліпбиін жасау жөніндегі комиссияға төрағалық етіп, араб әліпбиінен латын әліпбиіне көшуді жақтап, «Біртұтас түрік алфавиті» жобасын құрды.

Алфавит туралы ескі араб жазуында қалайық деуші «арабшылар» мен жаңа латын жазуына көшейік деуші «латыншылар» арасында қызу пікірталастар сол кездегі Қазақ елінің астанасы Қызылордада жүрді. 1928 жылы 14 желтоқсанда өткен Қазақстан орталық атқару комитетінің ІҮ сессиясында 29 таңбаға негізделген Қазақ латын алфавиті қабылданды. Бірақ 30 жылдардың соңында Сталин жаппай қуғын-сүргін саясатын жүргізіп, енді бүкіл елді

орыстандыру саясатына басымдылық берді. 1938 жылы СССР Халық комиссарлар кеңесінің және Комунистік партия Орталық комитетінің «Ұлттық республикалар мен облыстарды орыс тілін міндетті түрде оқыту туралы» қаулысы шығып, кириллицаға көшірді. Кириллица негізіндегі қазақ алфавиті 1940 жылы 10 қарашада Қазақ ССР Жоғары Кеңесінің 5-сессиясының қаулысымен қабылданды. Қазіргі кездегі орыс кириллица графикасы негізіндегі қазақ алфавитін филология ғылымдарының докторы, түрколог Сәрсен Аманжолов жасады [3]. Міне, содан бері сексен жылға жуық кириллицамен сауатын ашып, жазба тілде қолданып келеді. Ендігі мәселе – бір ғасырдан астам уақыт бойы қол үзген латиницаға қалай ораламыз деген сұрақ. Латын тіліне көшсек, алдымызда бізді не күтеді: сауаттылық па, сауатсыздық па? Орыс тілінің ықпалынан шыға алмай, мемлекеттік қызметкерлерінің (оның ішінде басшылық құрамы) басым бөлігі орыс тілінде сөйлейтін елдің латын әліпбиіне көшуге дайындығы бар ма?

ТМД елдерінің ішінде алғашқыларының бірі болып латын әліпбиіне көшкен Өзбекстан Республикасы болды. Қазақстанның жазба тілінің латын әліпбиіне көшуінде қандай қиындықтар мен тиімділіктер күтіп тұрғанын осы өзбек әліпбиі негізінде болжап байқауға болады. Өзбекстанда 1989 жылы «Мемлекеттік тіл туралы» Заңын қабылдап, елдің шығармашылық және зиялы қауымы жас мемлекет өзбек тілінің әліпбиі реформасын жасау қажеттілігі туралы ұсыныс жасайды. Латын тілін жақтаушылар оны тарихи тұрғыда латын графикасы басымдық ететін халықаралық әліпбиі деп есептеп, өзбек тілін әлемдік ақпараттық және мәдени кеңістікте теңестіру қажет деп түсінеді. «Латын графикасы арқылы шет тілін үйрену де оңай болады. Сондай-ақ, латын графикасы кириллицаға қарағанда түркі тілдеріне көбірек жақын және ыңғайлы, тиімді», - деп басшылыққа өз пікірлерін жеткізді. Осы негізде ел басшысы шығармашылық зиялы қауымды қолдап, 1993 жылғы 2 қыркүйекте «Латын графикасына негізделген өзбек алфавитін енгізу туралы» Заң қабылдады. Латын әліпбиіне көшу 2005-2010 жылдар аралығын қамтып, бірталай қиындықтар мен кедергілер кездесті. Экономикалық жағдайы орташа мемлекетке латын әліпбиіне көшуде бірнеше миллион долларға шақты. Елдің басқа ұлт азаматтарына латын әліпбиін игеру өте қиын болды және латынша шетелдік өзбектер жаза алмады. Латын тілін мектеп оқу бағдарламасына енгізіп, көше аттары, кинофильмдердегі титрлар латынша да, кириллицада да жазылды. Ғаламтор сайттарында екі әліпбиі де қолданылса, кітап баспаларында оқырмандарын жоғалтпау үшін кітаптардың жазба тілін кириллицамен шығарды. Іс қағаздарын жүргізуді латын әліпбиіне көшіру қиындық туғызып жатыр. Өйткені жергілікті тұрғындардың басым бөлігі кеңестік дәуірде кириллицамен білім алған және де министрлер кабинетіндегі ресми құжаттама, қылмыстық іс жүргізу құжаттары, ведомстволық ережелер, нұсқаулар, статистикалық және қаржылық есептер – барлығы кириллица әліпбиімен басылып жүр. Ұлттық валютасы да екі алфавитті қатар қолданған [2]. Яғни Өзбекстан халқы кириллицаны да, латынды да қатар қолданады. Өзбекстанның

латын әліпбиіне көшкеніне 30 жылдан астам уақыт өтсе де, тілші ғалымдарының пікірінше, әлі де болса қиындықтар кездеседі деуге болады.

Ал енді қазақ әліпбиіне келер болсақ, өзбектердің латын әліпбиін жаппай енгізуінде кездескен қиындықтар бізді де күтіп тұрғанын байқауға болады. Ондай күрделі мәселелер әсіресе қуатты құрылымдардың қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын қазақ тілінде ресімдеу барысында кездеседі. Өкінішке орай, тәуелсіздігімізді алып, мемлекеттік тіл етіп ана тілімізді белгілегенімізге отыз жылға жуық уақыт өтсе де, орыс тілінің шырмауынан шыға алмай, қызметтік құжаттарымыздың басым бөлігін орыс тілінде ресімдеп, орыс тілінде әскери отырыстар мен жиындар өткізіп, орыс тілі қуатты құрылымдарда қарым-қатынас тілі екені ешкімге жасырын емес. Әрине, бағынышты басшысына қарап барып соның ізімен жүреді. Сол сияқты БАҚ-тан ҚР Парламентінде, Үкіметінде, жергілікті билік органдарында министрлер мен басшылардың орыс тілінде отырыстар өткізгеніне қарап, ана тіліне көшу үдерісі асықпайтынын байқауға болады. Конституцияда қазақ тілі мемлекеттік тіл болып белгілеген соң қазақ тілін мемлекеттік органдарға жаппай енгізуге байланысты заңдар, нормативтік-құқықтық актілер жарық көрді. Тіл туралы заң актілерінің негізінде Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері, басқа да әскерлер мен әскери құрылымдарының Жалпыәскери жарғысында мынадай талаптар жазылған: «14. Қарулы Күштерінде мемлекеттік тілмен қатар ресми тілде орыс тілі де қолданылады. Әрбір әскери қызметшінің борышы – Қазақстан халықтарының консолидациясының басты факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру. Командирлер (бастықтар) мемлекеттік тілді жан-жақты дамытып, барлық әскери қызметшілердің мемлекеттік тілді еркін және тегін меңгеруіне ұйымдастырушылық, материалдық-техникалық жағдай жасауға міндетті». Құжаттар жарық көріп, талаптар қойылғанымен, қазақ тілінің әскери ортада кеңінен өріс алуына жағдай жасалып жатқан жоқ. Әрине, тілді дамытуға қатысты ғылыми конференциялар өткізіліп, әрбір әскери бөлімде мемлекеттік тіл бөлімі құрылып, қазақ тілінен сабақтар, тілдер мерекесі күндері мерекелік іс-шаралар өткізіледі. Бірақ аталған іс-шаралардың өткізілуі қазақ тілінің жаппай қолданылуына мүмкіндік туғыза алмай отыр. Статистикалық тұрғыда әскери құрылымдардың әскери қызметшілерінің басым бөлігі қазақ тілін еркін меңгермегендіктен, мемлекеттік тілде іс жүргізіп, қызметтік құжат ресімдей алмайды. Ал, мемлекеттік тіліміз – қазақ тілін дамытып, қолданыс аясын кеңейтпей жатып, латын әліпбиіне көше алуымыз екіталай. Тілі дамымаған құрылымдарда еріксіз түрде барлық құжаттарды латынша әліпбиге көшірген жағдайда жазба тілінде жаппай сауатсыздық белес алады. Сондықтан латын әліпбиіне көшу мақсатында әскери құрылымдарда ең алдымен қазақ тілінің өрісін кеңейтіп, дайындық жасау қажет.

Жоғарыда айтылып кеткен өзбек тілінің тәжірибесіне сүйенсек, Өзбекстан біздің еліміз сияқты өз ана тілінен Кеңестік Одақта да қол үзбеген. Тәуелсіздігін алғанға дейін де өзбектер ана тілінің қолданысын кеңейтіп, отбасылық тәрбиеде де, мемлекеттік саяси тұрғыдан да әрбір тұрғыннан өзбек

тілін меңгеруді талап еткен. Тәуелсіз Өзбекстанда басқа ұлттың өкілдерінің Қазақстанға қоныс аударуына да осы тіл саясаты себеп болды. Өзбектер тілдік саясатын сақтап қалса да, латын әліпбиіне көшу үдерісі әлі күнге дейін ұзақ қалыптасуда. Ал басым бөлігі орыс тілді азаматтарды құрайтын біздің елдің латын әліпбиіне көшуі екі есе қиындықты бастан кешуі мүмкін. Сондықтан латын тіліне көшу үшін қол қусырып отырмай, қазірден бастап дайындық жұмыстарына көшу керек.

1. Басқа ұлт өкілдеріне қиындық тудырмас үшін командалық құрам тарапынан әрбір әскери қызметшінің мемлекеттік тілді терең меңгеріп, қолдана алуына мүмкіндік туғызатын жағдай жасалуы керек. Сонымен қатар, тілдің аясын кеңейту туралы нормативтік құжат қабылданып, оның мазмұны бойынша қазақ тілін белгілі бір деңгейде (орта, ортадан жоғары) меңгерген әрбір әскери қызметшіге мемлекеттік тілде қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын ресімдеуге талап қойылып, ол талаптың орындалуы қатаң қадағалануы қажет.

2. Жоғары лауазымдарға әскери қызметшінің мемлекеттік тілді меңгеру деңгейіне қарай тағайындаған дұрыс. Өйткені қазақ тілін жетік білген басшы өзінің бағыныштыларының қазақ тілінде құжаттарды ресімдеуін қатаң қадағалайды.

3. Әскери қызметшілердің мемлекеттік тілде қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын сауатты ресімдеуін іске асыру үшін формальды емес, жүйелі түрде өзекті тақырыптар бойынша қазақ тілінен сабақтар өткізілгені дұрыс (аударма жасау тәсілдері, кәсіби терминдердің қолданылуы, жазбаша грамматикалық сауаттылықты қалыптастыру, қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын қазақ тілінде ресімдеу тәртібі, сөйлеу мәдениетін дамыту мәселелері бойынша). Сабақ нәтижесі бойынша Қазтест тарапынан тестілеу жүргізіліп, әскери қызметшілердің тілді меңгеру деңгейі белгіленген соң, деңгейлеріне қарай қызметтік-жауынгерлік құжаттарды ресімдеуге жіберген жөн.

4. Әскери ұйымдарда қазіргі таңдағы келелі мәселе – терминдер мен кәсіби сөздердің бірізденуі. Өкінішке орай әр әскери ұйымда белгілі бір термин әр түрлі нұсқада қолданылады. Кейбір халықаралық терминдер қазақ тіліне аударылып, түсініксіз жағдайлар туындап жүр. Осы жағдайдың алдын алу мақсатында әскери ұйымдарда аударма мәселесі, қызметтік-жауынгерлік іс-құжаттарын қазақ тілінде ресімдеу талаптары, т.б. тілге қатысты өзекті мәселелер көбірек қарастырылып, дөңгелек үстелдер, конференциялар өткізіліп, терминдерді бекітіп, біріздендіру жұмысы алға қойылуы керек. Яғни ол отырыстар тек ғылыми қызметкерлер ғана емес, тәжірибесі мол командалық құрамның, командирлердің тікелей қатысуымен өткізілгені дұрыс.

Қазақ тілінің әскери ұйымда қолданылу аясын бір негізге келтіріп, әскери қызметшілердің басым бөлігі қазақ тілінде сауатты құжат толтыра алған жағдайда ғана жазба тілімізді латын әрпіне көшіру мүмкіндігі туады. Сонда ғана әріпті игеруде кездесетін қиындықтарды жеңіл өткеруге мүмкіндік бар. Болашақта әскери құрылымдарда сауатсыздық жайлатпай, латын әрпіне көшуді дайындықты қазірден бастаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә., «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан халқына Жолдауы \ 2012 жылғы 14 желтоқсан.
2. Шухрат Хуррамов, Долгая дорога к латинице: чему учит 23-летний опыт Узбекистана? 365 Info.kz
3. Латын әліпбиі: рухани тәуелсіздік жолы / Қазақ үні, 11 сәуір 2017 жыл, 7 б.

ӘОЖ: 94(574)

ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫН ТҮРКІ ӘЛЕМІМЕН ТАБЫСТЫРАТЫН ЛАТЫН ӘЛІПБИІ ТУРАЛЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Абдурахманов Н.А.

Оңтүстік Қазақстан медициналық
академиясының Қазақстан тарихы және
әлеуметтік-қоғамдық пәндер кафедрасының
доценті м.а., т.ғ.к.

Түйіндеме

Латын әліпбиіне көшу мәселесі - қазақ қоғамын түркі дүниесімен рухани тұрғыда жақындастыратын батыл қадам. Сондықтан латын қарпіне негізделген әліпбиге өтудің ең алдымен ұлттық мүддеден туындап отырғандығын түйсініп, қоғамның рухани кеңістігін кеңейтетін осынау оң бастамаға барынша қолдау білдіргеніміз абзал. Таяуда ел Парламентінде өткен осы мәселеге қатысты талдау мен латын әліпбиінің жаңа жобасына арналған тыңдауда да сан түрлі пікір-ескертпелердің, ұсыныс-тілектердің айтылуы, қоғам белсенділерінің өз ұстанымдарын барынша батыл байқатуы өзінің өркениеттік тандауын жасаған ұлтымыздың ұлы мұраттарға бастайтын жаңа белестерге бет алғанын көрсетеді. Қалай дегенде де бүгінде латын жазуының жаһандық ақпарат таратудың басты құралына айналғанын ешкім де жоққа шығара алмайды. Біз де осынау шағын мақаламызда сол кезеңдегі әліпби төңірегіндегі айтыс-тартысқа, әліппе мәселесіне келгенде қақ жарылған қазақ зиялыларының ұстанымдарына аз-кем тоқталсақ дейміз.

Аннотация

Переход на латиницу - решительный и смелый шаг для еще более крепкого сближения в духовном отношении казахского общества с тюркским миром. Большинство наших родственных стран из тюркского мира использует латинский алфавит. Это является наглядным показателем удобства латиницы для звуков, присущих только тюркским языкам. В мире все инновационные новшества, в первую очередь, производятся на латинской графике. Поэтому всесторонняя поддержка перехода на латинские буквы в наших национальных интересах, а также для расширения духовного пространства общества. В связи с этим в данной статье анализируется история предпосылки и причины перехода на латиницу в Казахстане в 1920-1930-е годы. Рассматриваются различные дискуссионные направления по данной тематике среди интеллигенции казахского народа.

Annotation

The transition to the latin alphabet is a decisive and courageous step for an even closer rapprochement of the kazakh society with the turkic world. Most of our sister countries from the turkic world use the latin alphabet. This is a visual indicator of the convenience of the latin for sounds that are inherent only in the turkic languages. In the world, all innovative innovations, first of all, are produced on the latin chart. There fore, comprehensive support for the transition to latin letters in our national interests, as well as to expand the spiritual space of society. In this regard, this article analyzes the background of the background and the reasons for the transition to the latin alphabet in Kazakhstan in the 1920s-1930s. Various dissusive directions on this subject are considered among the intellectual of the kazakh people.

Тірек сөздер: латын әліпбиі, латындастыру, араб графикасы, сауаттандыру, ұлттық мүдде.

Жалпы ақиқатын айтқанда араб жазуының артықшылықтарын дәлелдеп баққан Ахмет Байтұрсынұлы бастаған топ та, латын әліпбиіне көшудің заман талабынан туындап отырғанын айтқан Н. Төрекұлов, М. Мұрзин бастаған тұлғаларымыз да ұлт мүддесі дегенде аянып қалған жоқ, жалтақтық танытпады. Ал А. Байтұрсынұлының араб графикасына негізделген алфавитінің өміршеңдік тауып, ел қолдаған емленің 1924 жылы маусым айында Орынборда өткен қазақ-қырғыз білімпаздарының съезінде қабылданғаны баршамызға мәлім. Осы келелі кеңесте әліпбиге қатысты баяндама оқыған А. Байтұрсынұлы былай деген екен: «Араб әрпінен жасап алған әліпбиімізге жер жүзінде әліпби баламасы жетпейді. Араб әрпімен түзеген емлемізге бізге мәлім емлелердің бірі жетпейді. Мұны ешкім бекер деп айта алмайды. Түзелген араб әрпі арқылы жазу машинасына бір түгілі, екі түрлі әріп қоюға болады. Түзелген әріп терушілердің де бейнетін жеңілдетейін деп отыр. Осының бәрі араб әрпінің қай жағынан болса да, қалай жұмсаймын десе де келе беретін, көне беретін ыңғайлы, қолайлы әріп екенін көрсетеді» [1].

Айтса айтқандай «Ахаң түрлеген ана тілінің» ғұмыры ұзақ болды. Оның қазақша әліппе ретінде белгілі болған, Орынбордағы «Каримов. Хусаинов и К» баспаханасында 1912 жылы басылған «Оқу құралы» еңбегі, кейіннен «Казиздат» баспасы арқылы елмен қауышып, 1926 жылы Қызылордада жарық көрген «Әліп-би» атты жаңа оқу құралы да жұртшылықтың көңілінен шықты. Әсіресе жоғарыда аталған «Әліп-би» еңбегінің алғы сөзінде ұлт ұстазы төңкерістен кейін базбір елдердің «тұтас оқу» жүйесі арқылы алға ілгерілеп, ал шама-шарқы белгілі, құрал-сайманы жеткіліксіз елдердің көш соңында келе жатқанын айта келе: «Арттағы жұрттың бірі - қазақ. Басқалар жаңаланып жатқанын көріп, біз де жаңаланғымыз келеді, бірақ, не пайда! Көңіліміз тілегенмен, қолымыз жетпейді. Іске жалғыз көңіл ғана емес, қол да керек. Сондықтан жаңаланамыз десек те, жаңалық бізден әлі алыс жатыр. Бұл әліб-бій кітабы жаңа әдіске көшу жүзіндегі көңіл тілегі мен қол қысқалығын бір-біріне

жанастырып, жақындастыру шарасын табу түрде шығарылып отыр. Үйрету жағынан «дыбыс әдісі» мен «тұтас оқу» әдісінің екеуіне бірдей жарарлығы көзделді. Мазмұн жағынан қазақ жағдайына жанастырылып, жаңа проғраммаша (Гуус проғрамынша) болуы көзделді.

Қазақстанда сүгіретші болмағандықтан, қазақ тұрмысына арналған даяр сүгіреттер табылмағандықтан, бұл әліп-бій кітабында да сүгірет жағынан кемшілік көп. Онысы оңдала жатар. Мұғалімдерден өтінеріміз: бұрынғы «Оқу құралы» мен бұл «Жаңа құрал» екеуінің қайсысы үйретуге жеңіл? Екінші сөзбен айтқанда, қайсысымен оқытқанда балалар оқу мен жазуды тез үйренеді? Осы жағынан тәжірибе түйілсе екен. 90 проценті қат білмейтін жұртқа оқу мен жазуды оңай үйрететін әліп-бій кітабынан артығы жоқ. Аш адам астың бабы мен дәміне қарамайды. Қазақ оқу жағынан қандай ашығып отырғанын топырлап мекеме алдын тоздырып, оқитын орын таба алмай жүрген қазақ балалары көрсетіп отыр. Сол ашығып отырған қазаққа бабын-дәмін келтіріп соңыра беретін асыңнан, бабы, дәмі кем болса да әзір берген асың артық. Тамақты қарны тойыңқырап, қанағаттанған кезде талғайды» [2], -деп бұл саланың түйткілді мәселелерін тізбелеумен бірге, өз оқулықтарының олқы тұстарынан да оқырмандарын хабардар ете кетеді. Әліпби атаулының тек сауат ашу құралы ғана емес, ілім - білім үйренудің қайнар-бастауы екендігін де жан-жүрегімен сезінеді.

Балаға қазақша хат танытуға бар болғаны бір-ақ жыл керек екендігін алға тартқан реформатор-ғалым А. Байтұрсынов біздіңше халқымыздың табиғи қалпын сақтап қалу мақсатында білім беру жүйесінде ана тілімен оқыту тәсілін ұстанып, латыншаға бар болмысымен қарсы шықты. Тіпті: «Араб әліппесі қазақ арасына дінмен бірге таралған, сіңген, дінменен бірге байласқан әліппені алып тастап, басқа әліппені алдыру қиын жұмыс...» [3], -деп батыл байлам жасайды, ұлттық рухани құндылықтар қатарына кіретін әліпбиді қаймағы бұзылмаған күйде келешек ұрпаққа дін аман аманаттауды ұлттық мүддеге сай келетін абыройлы іс деп біледі. Десек те сол орыстың ірі ғалымдарының өзі мойындап, сол 1924-1931 жылдарда «Байтурсуновская графика», «Байтурсуновский алфавит» аталып, түркі әліпбилері ішіндегі ғылыми түрде жүйеленген үлкен жетістік саналған бұл әліпби неден жазықты болды? Мұнда ұлттың рухани түлеуін көздеуден гөрі әкімшіл-әміршіл жүйенің саяси мақсаты басым болған сияқты. Қазақ жазуын бір емес үш мәрте ауыстырған кеңестік тоталитарлық билік сол мақсатына жетті де. Әсіресе осы кезеңде халқымызды рухани тамырынан, түркілік болмысынан бездіру үдерісі аса қарқынды жүргізілді.

Әйтпесе түркі жұртының 90 пайызы араб жазуын пайдаланып жатқан тұста латыншаға өтуге қажеттілік бар ма еді? Демек, Кеңес үкіметі осынау астарлы саясаты арқылы бізді керісінше түркі әлемінен барынша оқшаулауға тырысып бақты. Мұны А. Байтұрсынұлының әліпбиді жақтаған баяндамасынан да айқын көруге болады. Осы баяндамасында ол: «... Латын әрпін бірден алып, бірден соған түсіп кетуге одан да көп қаржы мен қайрат керек. Ондай бірден табыла қоятын мол қаржы мен қайрат түрік жұрттарында тағы жоқ. Бірден

мұғалімдердің бәрін латынша үйретіп, бірден баспаханалардағы әріптерді латынға айналдырып, адамдарын латынша үйретіп, оқу кітаптарын латынша бастырып, арабша сауаттыларды латынша сауаттандырып жіберу адамның керек қылуын былай қоя тұрғанда да, он шақты күнде, он шақты миллион қаржымен біте қоятын жұмыс емес. Солай болған соң әріп алмастыру деген жеңіл мәселе болып шықпайды», -деп ұлт келешегі үшін шырылдайды.

Латыншаға өтудің қарсаңындағы жоғарыда аталған екі топтың арасындағы тартыс, пікірталас 1926 жылы ақпан мен наурыз айларында Баку қаласында өткен Бүкілодақтық түріктанушылардың Бірінші съезінде үдей түсті. Нәтижесінде бұл мәселеге дауыс беру барысында 7 адам қарсы болып, латыншаға өтуді жақтаушы делегаттардың саны 101-ге жетті. Осы съезге еліміз атынан арнайы қатысқан А. Байтұрсынов, Е. Омаров, Б. Сүлеев, Ә. Байсейітовтер арасында әсіресе латыншаны қолдаған Н. Төрәқұловтың еңбегі ерекше атап өтуге тұрарлық-ақ. Ол өзінің «Жаңа әліппе» (Мәскеу, 1924), кітабында, сол Бакудегі басқосуда оқыған баяндамасында да түркі тілдерінің табиғатын терең білетінін аңғартып, ескі араб әліппесін оң бағалаумен бірге жаңа қоғамда жаңа әліппеге өту қажеттілігі туындап отырғанын жұртшылыққа жеткізген еді. Сондықтан оның оқу-ағарту саласына арнаған мақалаларынан бөлек «Қырғыз-қазақ үшін жаңа әліппе» (1924), «Жаңа әліппе неге керек?» (1926) атты кітаптарының лайықты бағасын беретін уақыт келді деп білеміз. Өйткені кеңестік құйтырқы саясаттың әсерінен бұл әліппенің ғұмыры қысқа болса да, белгілі нәзіртанушы А. Балтабайұлы атап көрсеткендей, Н. Төрәқұлов Жаңа түркі әліппесі жөніндегі комиссияның төрағасы ретінде араб жазуынан латыншаға өтудің қажеттігін негіздеді. Латыншаға көшірудің барлық түркі этностарына, ұлттық сезіміне, жазба мәдениетіне қатыстылығын анық біліп, дайындық кезеңінің басты міндеті бір жағынан үгіт-насихатқа мейлінше зейін қою, латыншаға көшуге көмектесетін жергілікті ұйымдастыруды нығайту, екінші жағынан жаңа түрік әліппесіне көшуді ғылыми негіздеуді қамтамасыз ету деп санады [4].

Дегенмен, Төрәқұловтай тұлғаның бұл ұсыныс-ұстанымдары барынша ескерілді дей алмаймыз. Себебі еліміздің мектептері мен жоғары оқу орындарына латын әліппесі бірден енгізілді де, оны үйретуде ересектер мен жастар түгел қамтылып, халық тұрмысында толықтай көрініс тапқанымен, оқу құралдарының жетіспеушілігі, оқу сағаттарының аздығы үлкен кедергі келтірді. Сондай-ақ латын жазуы әріптерінің жиі өзгеріске ұшырауы қарапайым халық арасында түсінбестік тудырып, оқытушылардың өзін сарсаңға салып қойды. Міне, осы тұста Алаш қайраткерлерінің босқа қауіптенбегені байқалып қалды. Бәлкім олар бұл алдарқатудың кириллицаға өтудегі уақытша баспалдақ екенін сезген де болар. Олай дейтініміз, Қазақстанның сол жылдардағы оқу-ағарту комиссариаты тарапынан мектепте оқыту туралы шығарған қарардың 7-тармағындағы: «Орыс тілі Қазақстанда мемлекет тілі; орыс тілі қазақ пролетариатына, қазақ жұмысшыларына басшылық жасап тұрған орыс пролетариатының тілі. Орыс тілі ғылым-техника саласында жер жүзіндегі ең

бай тіл. Орыс тілі қазақ жұмысшыларының ең керекті тілі. Сол үшін орыс тілін білу Қазақстанның әрбір жұмысшысына міндетті. Осы жағдаймен қазақ мектебі оқушыларына орыс тілін жақсы үйретіп шығарған уақытта ғана совет мектебі бола алады. Орыс тілін жақсы үйреткенде ғана қызметшілерге болған мұқтаждығымызды қанағаттандырып, қоғамдық құрылыстың құралы бола алады. Сол себепті қазақ мектептерінде (ең кешіккенде бастауыш мектептердің 3-сыныбынан бастап) орыс тілі міндетті пән болып оқытылып, маңызды орын алуы керек» [5] деген жолдар осыны меңзейтін сияқты. Қалай болғанда да пролетариат көсемі Лениннің өзі «Бұл-Күншығыстағы мәдени революция» деп «баға» берген латыншаға өтудің жедел әрі қарқынды жүргізілгені анық. Осылайша Алаштың Ахметі өз баяндамасында жақсы әліпби тілге шақ болуы керек, жазуға жеңіл болуы тиіс, баспа ісіне де, үйретуге де қолайлы, тілге шақ болғаны жөн деген жақсы әліпбидің қасиеттері жайындағы ескертпелері елеусіз қалғандай. Ал латындастыру ісінің әсіре науқаншылдықпен жүзеге асқандығын 1929-1939 жылдары «Жас Түркістан» журналында жарық көрген «Аткелтір» деген бүркеншік автордың «Жаңа түрік латын әліппесі» мақаласынан да көруге болады. Қараңыз: «... Қазақстанда бірінші басқыш мектептер түгелдей жаңа әліппеге көшкен. 2-басқыш мектептер үшін жалғыз қоғамдық сабақтар ғана жаңа әліппеде басылған. Осы жылдың 4 октябрінде, яғни Қазақстан Советтік Республикасының 10 жылдық мерекесіне шейін Қазақстан халқының жүзден он бесін жаңа әліппемен сауаттандыруға тырысуда. Күнделікті баспасөзден «Қызыл әскер» газетасы, «Жаңа мектеп» және «Жаршы» журналдары, 1928 жылдан бастап «Әйел теңдігі», «Жаңа әдебиет», «Қызыл Қазақстан» журналдары, яғни осы жылдың февраль айынан бастап дерліктей жаңа әліппемен шығады. Май айының 5-нен бастап бүкіл қазақ газеталары 2 бетін латын әріптерімен теруге мәжбүр. 4 октябрден бастап барлығы латын әріптеріне көшірілмек» [6]. Толық айтқанда, алдымен Ташкентте, соңынан Қызылордада өткен латыншаға қатысты конференциялардан кейін 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесі латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулыны қабылдап та жіберді.

Негізін латын әрпі құрайтын бұл жазудың 1940 жылға дейін ғана қолданылғаны белгілі. Ал осы кеңестік кезеңдегі латын әліпбиінің жобаларының бірін бұл әліпбиді қолдамайтынын ашық айтса да, Х. Досмұхамедұлы жасап берді. Сондай-ақ 28 әріптен тұратын Н. Төреқұловтың жобасы да сол кездегі мерзімді басылымдарда жарияланып, 1929 жылы Қызылордада өткен конференцияда Т. Шонанұлы, Е. Омаров, Қ. Кемеңгеров, Қ. Жұбанов, т.б. қолдап-қуаттауымен латын әліпбиі қолданысқа енген еді. Кейіннен 1933 жылы оған Қ. Жұбанов, сонымен бірге С. Жиенбаев пен С. Аманжолов бірқатар толықтырулар мен түзетулер енгізді.

Шындығында Кеңестік Қазақстандағы латын әліпбиі мәселесінің Алаш мүддесі тұрғысынан қайта қарастыруды талап ететіні де еш талас тудырмайды.

Біз де латыншаға өтудің бүгінгі жарқын болашаққа бет алған жаңа қазақ қоғамында аса маңызды міндет екендігін құптай отырып, ұлттық мүддемізбен, межелі мақсаттарымызбен сәйкесетін осынау тарихи қадамды қолдау – ел келешегіне бей-жай қарамайтын әрбір отандасымыздың азаматтық һәм перзенттік парызы деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Смағұлова С. «Әліпби жолындағы тартыстар» Класс – тайм, №11. 2013ж, 13 наурыз.
2. Байтұрсынов А. Әліб-биі. // Шығармалар жинағы.4-том – Алматы: Ел-шежіре, 2013,39-40б.
3. Сонда. 323 б.
4. Балтабайұлы А. Жұлдызды ғұмыр. Егемен Қазақстан, 18 тамыз, 2017ж
5. Алаш көсемсөзі: Тіл мәселесі. . 2-том. А-2014, 223б.
6. Сонда. 234 б.

ОӘЖ 930.24

«ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДІҢ МАҢЫЗЫ МЕН МӘНІ»

Уалиев М.Е.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының аға оқытушысы, з.ғ.м.,
полиция майоры

Құлынтай М.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының оқытушысы, г.ғ.м.,
полиция аға лейтенанты.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қарастырылған латын әліпбиінің маңызы мен мәні қарастырылды. Аталмыш мақалада сонымен қатар, Қазақ елінің рухани жаңғыруының бастауы мен оның негізгі мәселелері зерттелді. Сонымен қатар, рухани жаңғырудың негізгі тірегінің бірі латын әліпбиіне көшу екені анықталды. Жалпы латын әліпбиінің тарихына тоқтала отырып өзекті мәселесі зерттеледі. Латын әліпбиіне байланысты басқа да тұлғалардың көзқарасын салыстырмалы түрде ала отырып қорытынды шығарған.

Аталмыш мақалада латын әліпбиінің тарихы мен латын әліпбиінің негізгі міндеттері қарастырылған. Сонымен қатар соңғы қабылданған 2018 жылғы 19 ақпандағы Қазақстан Республикасының Президентінің №637 Қаулысындағы негізгі өзгерістерін қарастыра отырып, оның тиімділігіне тоқталған.

Аннотация

В данной статье рассматривается актуальность и значимость перехода казахского алфавита на латинскую графику, отраженных в статье Главы государства «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». Таким образом в работе рассматриваются первопричины и основные проблемы модернизации общественного сознания. По мнению авторов, одной из основ модернизации общества выступает переход на латинскую графику. В частности, рассматриваются актуальные проблемы функционирования латиницы, на основе чего анализируются мнения и предложения по введению латинской графики.

Также в данной статье рассматриваются исторические этапы развития казахского алфавита. Более того, рассматривается вариант латинского

алфавита, утвержденный Постановлением Президента Республики Казахстан от 19 апреля 2018 года № 637.

Annotation

The given article considers the actual issues and significance of transfer of the Kazakh language to Latin graphics provided in the Article of the Head of the State “Modernization of society”. Thus, the work regards the prerequisites and main issues of modernization of society. In the authors’ opinion the transfer of the Kazakh language to Latin graphics is considered to be one of the bases of modernization of society. In particular, the issues of functioning of Latin graphics are considered. Therefore various viewpoints are taken into account.

The main tasks of the Latin graphics are taken into consideration. The basis for the investigation is in the project of the Latin graphics provided in the Decree 637 of 19 April, 2017 and approve by the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev.

Тірек сөздер: латын әліпби, жаңғыру, қоғам, сана, тіл.

Елабасы Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы бүгінгі таңда өте өзекті мақала болып табылады. Аталмыш мақалада көптеген мәселелер көтерілді. Мемлекет басшысы Н. Назарбаев «Рухани жаңғыру» сөзіне аса мән беруді ұсынды. Жалпы «жаңғыру» сөзіне тоқтала кетсек. Жаңғыру, даму режимі. Бұл режимде қоғамның саяси жүйесі үздіксіз кемелденіп отырады, онда жаңғыру тенденциясы басым болады. Ол жеткілікті түрде белсенді жаңғыруларды қабылдайды, уақыттың саяси талаптарына сай жаңаруға талпынады. Саяси практиканың қызмет етуінің бұл режимі компоненттері саяси белсенділікті, саяси қатынастар субъектілерінің белсенділігін қамтамасыз ететін, сондай-ақ қоғамдық өмірдің барлық негізгі тенденцияларының жүзеге асу мүмкіндігі заңды тұрғыда болатын жоғары дамыған демократиялық-саяси мәдениет жағдайында ғана мүмкін болады. Мемлекеттік билік құрушы құрылымдары қажетті әлеуметтік-саяси заңдық мүмкіндіктерге, аса жоғары заңдылыққа және саяси тұрақтылық жағдайын қамтамасыз етуге бағытталған әсер ету құралдары мен әдістері арсеналына ие [1].

Елбасы Н. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қазақ тілін латын әліпбиіне көшіру мәселесіне ерекше назар аударды. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» деп айтқан еді. 1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін»

енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды. Сондай-ақ, Елбасымыз өзінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек. Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» – деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті [2].

Расмен де латын әліпбиінің тарихы тереңде жатыр. Тарихи деректерге сүйенетін болсақ, 1929 жылға дейін Қазақстанда араб жазуы пайдаланылды. XX ғасырдың басында Ахмет Байтұрсынұлы ұсынысымен қазақ фонетикасының ерекшеліктері ескеріліп жасалған, араб графикасына негізделген «төте жазу» пайдаланылған. 1929-40 жылдар аралығында латын графикасына негізделген әліпбиді жазу жүйесіне енгізіп, 1940 жылдан бері қарай кирилл графикасы әліпбиін қолданып келеді. Мысалы, айта кетсек, Қазақ тілі үшін әр кезеңдерде және әр аймақтарда келесі жүйелер Қазақстан Республикасында - кирилл жазуы негізінде, ресми түрде Қазақстанның бүкіл жерінде және Моңғолияның Баян-Өлгей аймағында пайдаланылған. Тағы да көршілес Қырғызстан, Ресей, Түрікменстан және Өзбекстан елдерін бірыңғай мекендеген қазақ жұрты пайдаланады, сонымен бірге басқа ыдыраған КСРО республикаларында да пайдаланылады. Сонымен қатар Түркия, Германия, АҚШ т.б. батыс елдерінде қазақ диаспорасы әртүрлі қалыпты емес латын жазуын пайдаланады.

Бүгінгі күнгі бұқаралық ақпарат құралдары мен зиялы қауым өкілдері арасында кеңінен талқыланып жатқан мәселелердің бірі – осы қазақ тілін латын әліпбиіне көшіру үрдісі. Бұқаралық ақпарат деректеріне сүйенсек, бүгінде әлемнің 70% елдері латын жазуы арқылы білімді игеріп, ғылыми зерттеулермен танысуда. Бұл дегеніміз – білім, ғылым, саясат пен техника, мәдениет пен өнер, спорт т.б. қатысты жазбаша ақпараттың барлығы дерлік латын графикасымен беріледі, қоғамдық өмірдегі жаңалықтардың басым бөлігі осы графиканың негізінде таралады дегенді білідерді. Демек, латын әліпбиінің біздің отанымыздың әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына қосылу талабының орындалуы жолында маңызды роль атқаратыны сөзсіз. Мемлекет басшысының «Латыншаға көшудің терең логикасы бар. Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ, ХХІ ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты» Бұл арада біздің ұтар тұсымыз

көп. Өзіміз үшін ағылшын тілін үйреніп жатырмыз, ал ағылшын тілінде де осы латын әліпбиі қолданылады. Латын әліпбиімен әріп танитын ұрпақ үшін бұл өте тиімді. Ағылшын тілін де игеру осылайша оңайға түседі деген тұшымды ойы бүгінгі таңда латын әріпінің маңызын көрсетеді.

Белгілі философ Амангелді Айталы аталмыш мәселеде бірнеше елдің тәжірибесін салыстыра отырып қарастырған. Тоқтала кетсек, латын әліпбиіне көшкенде қазақ тілінің ахуалы қалай болмақ деген мәселе қоғамда қызу талқылануда. Қазақстан ғалымдары латын әліпбиіне көшкен Түркия, Әзербайжан және Өзбекстанның тәжірибесіндегі бірнеше ойымен бөлісті. 1. Күні бүгінге латын әліпбиіне 1928 жылы көшкенмен, әлі де түрік тілінің дыбыстық қорындағы бірқатар дыбыстарды таңбалайтын әріптер түріктер әліпби жүйесіне енбей қалған. Өзбектерде де ондай мәселе бар. 2. Әзербайжан, өзбектерді айтпағанда, түріктер сан ғасырлық араб графикаларына негізделген рухани мұраларын пайдалана алмай отыр. 3. Балалар әдебиеті тапшы. 4. Ғылыми әдебиет кирилл графикасында жазылған. Азербайжандар мен өзбектер де ана тілдерін толық меңгерген ұлттар. Қазақстандағы жағдай өзгеше. 2009 жылғы халық санағы бойынша қазақтардың 98,3% ауызекі тілді түсінеді, 95,4% еркін оқиды, 93,2% еркін жазады деп көрсеткен [3].

«Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы №569 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы қаулы етілді: 1. «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы №569 Жарлығына (Қазақстан Республикасы ПҰАЖ-ы, № 50-51-52, 326-құжат) мынадай өзгеріс енгізілді: аталған Жарлықпен бекітілген латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиі осы Жарлыққа қосымшаға сәйкес жаңа редакцияда жазылсын. 2. Осы Жарлық жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев Астана, Ақорда, 2018 жылғы 19 ақпан № 637 қаулысы. Аталмыш қаулыға тоқтала кетсек.

Қазақстан Президенті Н.А. Назарбаев 2018 жылдың 19 ақпан күні №637 Жарлыққа қол қойды. Онда «Қазақ тілін кириллицадан латын тіліне көшіру» туралы аса маңызды мәселе аталған. Қазақстан халқына лайықталған жаңа латын алфавитінде 32 әріп, оның ішінде қазақ тілінің төл әріптерін ерекшелеп көрсету үшін 6 әріп (ә, ғ, ң, ө, ү, у) көрсетілген. Одан кейін 2 әріп – ш, ч әріптерін екі әріпті қосып жазу арқылы берілген. Бұл нұсқа бұрынғыларына қарағанда жазудың ыңғайына дұрыс құрылған сияқты.

Латын графикасына негізделген қазақ тілі
ӘЛІПБИІ

№	Жазылуы	Дыбысталуы	№	Жазылуы	Дыбысталуы
1	A a	[a]	17	Ñ ñ	[ɲ]
2	Á á	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	Ó ó	[e]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[r]
7	G g	[g]	23	S s	[s]
8	Ĝ ĝ	[ɣ]	24	T t	[t]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ú ú	[y]
11	İ i	[ɪ], [i]	27	V v	[v]
12	J j	[j]	28	Y y	[ɣ]
13	K k	[k]	29	Ý ý	[y]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[ʃ]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[tʃ]

Бүгінде әлемде 4 млрд 200 млн адам осы латын әліпбиін қолданады. Олай болса, латын графикасына көшу арқылы әлемнің басқа мемлекеттерімен еркін қарым-қатынас жасауға жол ашылады. Осылайша латын тіліне көшу ағылшын тілін тез үйренуге жән көптілділікті дамытуға септігін тигізеді сөзсіз. Мамандардың пікірінше, латын әліпбиі компьютер тілі және тілімізді халықаралық дәрежеге шығуына жол ашады, түркі тілдес елдермен ынтымақтасуды кеңейтеді. Ендігі латын әліпбиін кімдерге қалай, қанша уақытта үйретуге болады деген мәселеге тіреледі. Латын әліпбиіне көшкен кейбір түркі тілді республикада мектеп оқушылары мен студент жастар тез меңгергендерімен ересектер, орта жастан асқандар үйрене алмай кириллицада қалып екі топ бірінің жазғанын бірі оқи алмай қиналуда екен. Менің ойымша, латын әліпбиін тезірек, ұйымдасқан түрде және ғылыми негізде үйретуге назар аудару керек сияқты. Латын әліпбиі ең алдымен қазақ ұлтына қатысты болғандықтан бәріміз жұмыла осы іске кірісуіміз қажет. Латын әліпбиін үйрену – латын тілін емес, таңбасын (әліпбиін) игеру деп айтсақ болады.

Қазіргі заманда әлем бойынша мойындалған және БҰҰ-да тіркелген 6 тіл бар. Олар: ағылшын, француз, араб, қытай, орыс және испан тілдері. Бұл тілдер жер шарының мемлекеттеріне кең таралған. Бүгінгі күні жаһандану заманында ақпарат алмасудың және технологияның тілі ағылшыншаға басымдық беріліп отыр. Өйткені, әлемге кең таралған ағылшын тілі көп қолданысқа ие екендігі белгілі. Яғни, ағылшын тілінің бүкіл әлем бойынша ортақ түсінісетін, ақпарат пен технологияны дамытуда үлкен артықшылығы бар. Енді, осындай жаһандану жағдайында Қазақстан Республикасы әлемдегі дамыған мемлекеттердің көшінен қалмау үшін және бүкіл дүниежүзілік ақпарат пен технологияның, білім мен ғылымның кеңістігіне енуі үшін аса қажет латын

алфавитін үйрену, меңгеруі және сол алфавитте жазуға көшуге қадам жасауы заман талабынан туындап отыр.

Ал бүгінгі таңда қазақ елі үшін латын әліпбиіне өту маңызды әрі ерекше қадам. Сондықтан да тарих көрсеткендей, еліміз үшін латын әліпбиінің уақыт қажеттілігі екені анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жаңғыру. //kk.wikipedia/
2. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. //www.akorda.kz/
3. Латын әліпбиіне көшу мәселесі. //e-history.kz/

VI. ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРЕДОВЫХ И ГЛОБАЛЬНЫХ ВЗГЛЯДОВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ ВСУЗОВ В ЦИКЛЕ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН: ИСТОРИИ, ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУРЫ

УДК 81.246.3

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ ТРЕХЪЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Айсенов А.Б.

начальник кафедры языков
Костанайской академии МВД РК
имени Шракбека Кабылбаева
майор полиции, кандидат
филологических наук

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы трехязычного образования в Казахстане. Идея развития трех языков: казахского как государственного, русского как языка межнационального общения и английского как международного впервые в Республике Казахстан была озвучена Главой государства Н. Назарбаевым. Этапы внедрения и принципы создания современной эффективной системы трехязычного образования показаны в основных программных документах. Также в статье описываются некоторые аспекты внедрения трехязычного образования в средних общеобразовательных учреждениях и вузах страны. Особое внимание уделено учебным предметам, которые преподаются в школах на целевом - втором языке. Показаны статистические данные количества учеников и студентов, обучающихся по программам трехязычного образования. Рассматриваются вопросы подготовки педагогических кадров, в частности проблемы подготовки профессорско-преподавательского состава, специалистов-предметников, осуществляющих преподавание не языковых дисциплин на английском языке.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстандағы үштілділік білім беру мәселелері қарастырылады. Қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі ретінде үш тілді дамыту идеясын Қазақстан Республикасында алғашқы рет Елбасы Н. Назарбаев атап өткен болатын. Үштілділік білім берудің заманауи тиімді жүйесін енгізу кезеңі мен оны құру қиғидасы маңызды бағдарламалық құжаттарда көрсетілді. Сондай-ақ, мақалада үштілділік білім беруді еліміздің

жалпы орта білім беру мекемелерінде және жоғары оқу орындарында енгізудің бірсыпыра аспектілері жазылған. Мектептерде белгілі мақсатқа арналған екінші тілде оқытылып жатқан оқу пәндеріне ерекше көңіл бөлінеді. Үштілділік білім беру бағдарламасы бойынша білім алып жүрген оқушылар мен студенттер санының статистикалық деректері көрсетілген. Тілдік емес пәндерді ағылшын тілінде оқытуды жүзеге асыратын педагогикалық кадрларды даярлау, сонымен қатар профессорлық-оқытушылар құрамын, пән мамандарын даярлау мәселесі қарастырылады.

Annotation

The article considers issues of trilingual education in Kazakhstan. The idea of developing three languages: Kazakh as a state language, Russian as a language of interethnic communication and English as an international one in the Republic of Kazakhstan for the first time was announced by the Head of state N. Nazarbayev. Stages of implementation and the principles of creating a modern effective system of trilingual education are shown in the main program documents. Also, the article describes some aspects of the introduction of trilingual education in secondary and high schools of the country. Particular attention is paid to the subjects taught in schools in the target second language. The statistical data of the number of pupils and students studying under the trilingual education programs are shown. The questions of training of pedagogical personnel, in particular, the problems of training the teaching staff and subject specialists who teach non-linguistic disciplines in English are considered.

Ключевые слова: трехъязычие, образование, школы, вузы, педагогические кадры.

Современные исследования показывают, что распространение многоязычия в мире - закономерный процесс, обусловленный коренными изменениями в экономике, политике, культуре и образовании [1].

Идея трехъязычия в Республике Казахстане впервые была предложена Н. Назарбаевым в 2004 г. В 2006 г. на XII сессии Ассамблеи народа Казахстана Глава государства еще раз отметил, что знание, как минимум, трех языков важно для будущего наших детей. В 2007 г. в Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Президент страны предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков», согласно которому необходимо развитие трех языков: казахского как государственного, русского как языка межнационального общения и английского как языка успешной интеграции в глобальную экономику [2].

В своем очередном Послании народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев еще раз подчеркнул важность знания трех языков: будущее казахстанцев – за свободным владением казахским, русским и английским языками [3].

Полиязычие было закреплено в следующих законодательных актах: Конституция Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О языках», Закон «Об образовании», План нации – 100 конкретных шагов, Государственная программа развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы, Государственная программа развития образования и науки в Республике Казахстан на 2016-2019 годы.

В данных документах определены роль и место трехязычного обучения, этапы внедрения и принципы создания современной эффективной системы трехязычного образования, которое ориентирует на углубленное изучение казахского языка как государственного, русского – как официального и английского – как международного.

В целях реализации положений, указанных выше документов, была разработана «Дорожная карта развития трехязычного образования на 2015-2020 годы», которая направлена на обновление содержания учебных программ на всех уровнях образования; обеспечение преемственности трехязычного образования в контексте единой образовательной среды; совершенствование системы подготовки и переподготовки педагогических кадров для эффективного внедрения трехязычного образования; обеспечение проведения эффективных научных исследований в области трехязычного образования в Казахстане; популяризацию культурного проекта «Триединство языков» [4].

Трехязычное образование – один из эффективных инструментов подготовки современного, конкурентоспособного, квалифицированного специалиста.

Международные исследования показывают, что у обучающихся по программам трехязычного образования, повышается мотивация и интерес к процессу обучения, они четко видят необходимость и преимущества изучения нескольких языков; показывают лучшие результаты успеваемости по всем предметам, на всех языках, чем группы, обучение в которых осуществлялось только на родном языке.

Одним из примеров внедрения трехязычного образования в Казахстане являются Назарбаев Интеллектуальные школы. Согласно интегрированной образовательной программе трехязычие в данных учреждениях внедряется через преподавание языковых предметов (казахский, русский, английский языки) и преподавание предметов на трех языках. При этом основными методиками и подходами являются интегрированное обучение предмету и языку (CLIL), командное преподавание и языковое погружение.

Что же касается школ в целом, то в соответствии с аналитической справкой «Состояние трехязычного образования в Казахстане», подготовленной Национальной академией образования им. И. Алтынсарина в 2016 году программы трехязычного образования реализовывались в 168 организациях среднего образования разного типа (таблица 1) [5].

Таблица 1 – Сведения об организациях среднего образования, реализующих программы трехязычного образования

Контингент учащихся					
с казахским языком обучения		с русским языком обучения		Всего	
<i>число</i>	<i>доля</i>	<i>число</i>	<i>доля</i>	<i>число</i>	<i>доля</i>
29507	52,36 %	12136	21,54 %	41643	73,90 %

В результате анализа реализации трехязычного образования был установлен сильный тематический разброс предметов и спецкурсов, изучаемых на целевых языках, т.е. на казахском/русском в зависимости от языка обучения и английском. Подобное положение дел обстоит и в вопросе выбора целевых языков для изучения предметов как общественно-гуманитарного, так и естественнонаучного направлений.

Так, выяснилось, что в школах с русским языком обучения перечень предметов, изучаемых на казахском языке помимо «Казахского языка» и «Казахской литературы», включает такие предметы, как «Естествознание», «Абайтану», «Биология», «Всемирная история», «География», «История Казахстана», «История моей Родины: прошлое и настоящее (спецкурс)», «Қызықты қазақ тілі», «Начальная военная подготовка», «Познание мира», «Разговорный казахский язык», «Самопознание», «Сказочные традиции в казахской литературе» «Культурное наследие казахского народа (спецкурс)», «Технология», «Тіл дамыту», «Физика», «Физическая культура», «Химия», «Человек. Общество. Право», «Черчение».

В школах с казахским языком обучения на русском языке помимо «Русского языка» и «Русской литературы» изучаются «Законы русской орфографии», «Морфология русского языка», «Морфология. Правописание», «Особенности знаменательных частей речи», «Практикум русского языка», «Начальная военная подготовка», «Человек. Общество. Право», «Физическая культура», «Биология», «Всемирная история», «География», «История Казахстана», «Занимательный русский», «Искусство публичного выступления», «Краеведение», «Культура речи», «Лексика и фразеология русского языка», «Литературное чтение», «Говорим по-русски», «Основы орфографии», «Самопознание», «Практический курс русского языка», «Практикум по пунктуации», «Русская словесность», «Русский язык и литература (интегрированный курс)», «Текст и контекст», «Технология», «Трудные вопросы орфографии».

На английском языке, помимо предмета «Английский язык» изучаются «Family Friends», «Region Pavlodar», «Абай әлемінде», «Абайтану», «Биология», «Дополнительные главы математики», «Калейдоскоп» (спецкурс по биологии), «Мультимедиа» (спецкурс по ИВТ), «Халықаралық тіл және биология», «Botany», «English theatre», «Enjoy english (спецкурс по биологии)», «Human biology», «Mathematics», «Real reading», «Sunny English» (спецкурс по ИВТ),

«Алгебра», «Биология», «География», «Геометрия», «Грамматика на английском языке», «Домашнее чтение», «Елтану», «Естествознание», «Информатика», «История Казахстана», «Қызықты ағылшын», «Логика», «Математика», «Подготовка к TOEFL», «Разговорный английский язык», «Экономика» (спецкурс), «Исторический puzzle» (история Казахстана на английском языке), «Технический перевод», «Физика», «Химия», факультативы «Химия на английском», «Биология на английском», «Машхуртану» [5].

Достаточно большой разброс в выборе дисциплин, изучаемых на целевых языках, может привести к нарушению единой тенденции освоения предметного содержания, что влечет за собой разницу в уровне и качестве знаний школьников по той или иной предметной области.

На занятиях по вышеуказанным предметам, изучаемых на целевых языках, учителя используют в основном учебники, рекомендованные Министерством образования. Исключение составляют учебники, используемые на уроках по предметам, изучаемых на английском языке. Здесь наряду с рекомендованными учебниками используются и другие.

Это свидетельствует о необходимости в регулировании перечня учебников, используемых педагогами в рамках трехязычного образования.

Безусловно, ключевым фактором качества образования, в том числе и трехязычного обучения, выступает педагог и его квалификация.

В этом плане в 74 школах с русским языком обучения, принявших участие в мониторинге, из 4665 учителей, в программе трехязычного образования, т.е. ведущих предметы на казахском языке, задействовано 526 человек, что составляет 18,9 %.

Если говорить об учителях, ведущих предметы на русском языке в школах с казахским языком обучения, в 74 школах с казахским языком обучения, принявших участие в мониторинге, работают всего 4504 учителя. В программе трехязычного образования задействовано 356 человек, что составляет 15,2 %.

Число учителей, ведущих предметы на английском языке независимо от языка обучения в 120 школах составила - 7268 человек, задействованных в программе трехязычного образования - 694 человек, что составляет 9,5 % [5].

На сегодняшний день в Костанайской области в 16 школах региона химию, физику, биологию и информатику преподают на английском языке. Почти тысяча школьников принимает участие в пилотном проекте по изучению предметов естественнонаучного цикла на английском языке. Из них в 6 школах один из предметов ведут полностью на английском языке. Это 450 школьников и 11 учителей. В оставшихся 10 школах внедряются элементы преподавания одного из предметов на английском языке. В этом эксперименте принимают участие 227 школьников и 12 учителей. В полном объеме казахстанские школы на новый формат обучения перейдут в 2019 году: в 10-11 классах дисциплины естественнонаучного цикла будут преподаваться на английском языке.

Если говорить о вузах, то в 2008 году МОиН РК были определены базовые вузы (КарГУ им. Е.А.Букедова и КазУМОиМЯ им. Аблай хана) в которых апробировалось трехязычное образование.

С 2012-2013 учебного года в 32 вузах были открыты специальные отделения с обучением на английском языке.

В 2015-2016 учебном году специальные отделения с обучением на английском языке в рамках трехязычного образования функционируют в 42 вузах.

В Назарбаев Университете, Международном университете информационных технологий, КБТУ, Университете КИМЭП обучение ведется на английском языке.

В соответствии с Государственный общеобязательный стандарт высшего образования (2012 г.) вузы, внедряющие программы трехязычного образования, осуществляют планирование и организацию образовательной деятельности на трех языках: языке обучения, втором и английском языках.

При этом предусматривается 50% учебных дисциплин преподавать на языке обучения (казахский или русский), 20% учебных дисциплин – на втором языке (русский или казахский соответственно) и 30% учебных дисциплин на английском языке.

Всузы, внедряющие программы трехязычного образования, осуществляют обучение на трех языках: казахском, русском и английском языках. Всузы, внедряющие программы двуязычного образования, осуществляют обучение на двух языках: казахском и русском. При этом процентное соотношение дисциплин, преподаваемых на разных языках, определяется Всузом [6].

По данным аналитической справки за 2016 год общий контингент студентов 28-и вузов, реализующих программы трехязычного образования, составляет 110923 студента, из них на отделении с казахским языком обучения учатся 80212 студентов, на отделении с русским языком обучения – 30711 студентов.

Особо неблагоприятная ситуация с кадровым обеспечением трехязычного образования в вузах в аспекте ППС со знанием английского языка: число ППС 28 вузов, принявших участие в мониторинге, составляют преподаватели, читающие на английском языке – 1506 преподавателя, или 10,7% (таблица 2) [5].

Таблица 2 – Сведения о преподавателях вузов, принявших участие в мониторинге

Преподаватели, читающие							
только на каз.яз.		только на рус.яз.		на каз. и рус. яз.		на англ. яз.	
число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС
4371	31,2	2867	20,4	5228	37,3	1506	10,7

Таблица 3 – Сведения о преподавателях костанайских вузов, принявших участие в мониторинге

Вуз	Преподаватели, читающие							
	только на каз.яз.		только на рус.яз.		на каз. и рус. яз.		на англ. яз.	
	число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС	число	% от общего числа ППС
КГУ им. А.Байтурсынова	81	19,4	162	38,8	189	45,2	28	6,7
КГПИ	49	23,0	78	36,6	69	32,4	19	8,9

В данном направлении ведется определенная работа. Так, в вузах республики осуществляется переподготовка преподавательского состава для работы в условиях трехязычного образования на основе грантового финансирования.

С 2017 по 2020 годы будет осуществляться прием по госзаказу в профильную магистратуру (500 мест) и бакалавриат (900 грантов) для обучения на английском языке [7].

Практика показывает, что достаточно большое количество абитуриентов связывает выбор своей будущей профессии со знанием английского языка, считает знание иностранного языка необходимым для получения престижной работы и продвижения по служебной лестнице в будущем и полагает, что владение несколькими языками поможет им повысить социальный статус и занять достойное место в современном полиязычном мире.

Вузы в свою очередь должны выстроить учебный процесс так, чтобы, например, будущие юристы смогли овладеть тремя языками в рамках определенного тематического минимума по дисциплинам права, а будущие психологи - овладевать знаниями по психологии на трех языках и т.д. Вопрос только в том, в рамках каких дисциплин будет осуществляться трехязычная подготовка специалистов, а также в уровне языковой компетенции, которого должен достичь выпускник. Учитывая, что трехязычного образования только набирает обороты, данные аспекты пока еще не урегулированы в полной мере в учебных заведениях.

Конечно, Казахстан, по сравнению с европейскими странами, из-за своего географического положения не имеет условий для естественного внедрения массового полиязычия со знанием активно функционирующего мирового языка. Следовательно, необходимо организовать учебный процесс таким образом, чтобы обучающиеся имели достаточный уровень полиязычной компетенции для последующего непрерывного повышения речевой и коммуникативной компетенции на трех языках. Это требует специального проектирования процесса обучения неязыковым дисциплинам, которое способствовало бы без увеличения часов в учебном плане добиться как выполнения образовательного стандарта по освоению содержания учебных

дисциплин, так и овладения тремя языками в рамках выбранной изучаемой дисциплины.

Подводя итоги, необходимо отметить, что для более успешного внедрения трехязычного образования, на наш взгляд, следует более детально и углубленно изучить вопросы кадровой политики в области трехязычного образования; проработать систему языковых компетенций обучающихся в аспекте освоения программного материала по целевым языкам; разработать систему квалификационных требований к педагогическим работникам, задействованным в реализации программ трехязычного образования.

Список использованной литературы

1. Lanson T. A Short History of Language. - Oxford University Press, 2002.
2. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. – 2007, марта. - № 33.
3. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» от 10 января 2018 г. // <http://www.akorda.kz>.
4. Дорожной карты развития трехязычного образования на 2015-2020 год: совместный приказ и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от 5 ноября 2015 года № 622, Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 9 ноября 2015 года № 344 и Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 13 ноября 2015 года № 1066.
5. Состояние трехязычного образования в Казахстане. Аналитическая справка. - Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016. - 34 с.
6. Государственный общеобязательный стандарт высшего образования: постановление Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080.
7. Официальный интернет-ресурс Министерства образования и науки Республики Казахстан // <http://edu.gov.kz/ru/>.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СУДЕЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Владыкина Т.А.

докторант кафедры судебной деятельности
Уральской государственной юридической
академии, кандидат юридических наук,
доцент, судья в отставке

Аннотация

В статье проведен краткий сравнительный анализ норм законодательства о статусе судей Российской Федерации и Республики Казахстан в части профессиональной подготовки судей в образовательных учреждениях высшего профессионального образования. Сквозь призму положений Федерального государственного образовательного стандарта высшего образования по специальности «Судебная деятельность и прокурорская деятельность» исследуются общекультурные компетенции вузовской подготовки судейских кадров. Обозначаются проблемы сложившиеся в подготовке судей, предлагаются их организационно-правовые и законодательные решения. Резюмируется необходимость непрерывной, в том числе, самостоятельной профессиональной подготовки судей в целях эффективного осуществления ими правосудия, вынесения законных, обоснованных и справедливых судебных решений.

Түйіндеме

Мақалада Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы судьялардың жоғары және кәсіби білім беретін мекемелерінде соттың дәрежесі туралы заңдылық нормаларына қысқаша салыстырмалы талдау жасалады. Жоғары білім беру мамандығы бойынша Федералдық мемлекеттік білім беру стандартында «Сот қызметі және прокурорлық қызметі» мамандығы бойынша сот кадрларын ЖОО орындарында дайындаудың жалпы мәдени құзыреттілігі зерттеледі. Соттарды дайындаудағы проблемалар және оларды құқықтық-ұйымдастыру мен заңдылықты шешімдері беріледі.

Annotation

The article gives a brief comparative analysis of the legislation on the status of judges of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan in terms of training of judges in the educational institutions of higher professional education. Through the prism of the provisions of the federal state educational standard of higher education in the specialty "The judicial activity and prosecutorial activities" explores common cultural and professional competence of university training of judicial personnel.

Designated problems existing in the training of judges, offered their organizational, legal and legislative solutions. It summarized the need for continuous, including the self-training of judges for the effective implementation of the justice rendered lawful, reasonable and fair judgment.

Ключевые слова: профессиональная подготовка судей, общекультурные компетенции, знания, умения, навыки.

Суждение о том, что судья должен обладать значительными по объему и разнообразными по содержанию знаниями, позволяющими ему эффективно осуществлять правосудие, аксиоматично. Значимость специальной подготовки будущих судей, постоянного повышения квалификации действующих судей отмечено в ряде международных правовых актов: Европейской Хартии о статусе судей, Основных принципах ООН по вопросу о независимости судебного сообщества и др. В Российской Федерации обязательным условием замещения должности судьи является наличие у него высшего юридического образования (п. п. 1 п. 1 ст. 4 Закона Российской Федерации от 26 июня 1992 г. №3132-1 «О статусе судей в Российской Федерации») (далее – Закон о статусе судей в РФ) вне зависимости от формы обучения, полученное в вузе, имеющем государственную аккредитацию, и подтвержденное дипломом государственного образца. В соответствии с п. 12 ст. 2 Федерального Закона Российской Федерации от 29 декабря 2012 г. №273 «Об образовании в Российской Федерации» (далее – Закон об образовании в РФ) профессиональное образование - вид образования, который направлен на приобретение обучающимися в процессе освоения основных профессиональных образовательных программ знаний, умений, навыков и формирование компетенций определенных уровня и объема, позволяющих вести профессиональную деятельность в определенной сфере и (или) выполнять работу по конкретным профессии или специальности. От него следует отграничивать профессиональное обучение - вид образования, состоящий в приобретении обучающимися знаний, умений, навыков и формирование компетенций, необходимых для выполнения определенных трудовых, служебных функций (определенных видов трудовой, служебной деятельности, профессий) (п.13 ст.2 Закона об образовании в РФ).

Нормы действующего законодательства об образовании РФ, критический анализ мнений ученых и государственных служащих системы профессионального образования РФ, собственный судейский стаж, а также двадцатипятилетний опыт педагогической деятельности приводит нас к выводу о том, что знаниями можно и нужно овладевать, в то время как умения и навыки (например, решение задач по уголовно-процессуальному праву студентами факультета подготовки кадров для судебной системы) формируются. О компетенциях, нашедших самостоятельное отражение в легальном определении понятия «обучение», следует сказать особо, в том числе

и потому, что их набор разнится применительно к уровню профессиональной квалификации (степени) высшего образования - бакалавриат, специалитет, магистратура.

В требованиях, предъявляемых к кандидату на должность судьи в Республике Казахстан, значится наличие высшего юридического образования (п. п. 2 п. 1 ст. 29 Конституционного закона Республики Казахстан от 25 декабря 2000 г. №132-П (в ред. от 22 декабря 2017 г.) «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан») (далее - Конституционный закон Республики Казахстан о судебной системе и статусе судей Республики Казахстан). В России исключено попадание в судьи лиц, имеющих только базовое образование, подтвержденное дипломом бакалавра по направлению подготовки «Юриспруденция». Требуется высшее образование по направлению подготовки «Юриспруденция» (степени) «магистр» при наличии диплома бакалавра по направлению подготовки «Юриспруденция». Отдельно следует сказать о специалитете. Если ранее на судейскую должность мог претендовать лишь тот, кто имел высшее юридическое образование по специальности «Юриспруденция» (п. п. 1 п. 1 ст. 4 Закона о статусе судей в РФ), то в ближайшем будущем ситуация, по-видимому, изменится. Повод для таких изменений - утверждение в феврале 2017 года Министерством образования и науки Российской Федерации ФГОС ВО по специальности 40.05.04 «Судебная и прокурорская деятельность» (уровень специалитета).

Как точно отметили В.В. Блажеев, А.А. Свистунов: «профессиональные стандарты предназначены для определения должностных обязанностей работников, планирования их профессионального роста, организации профессиональной подготовки и повышения квалификации в соответствии с предъявляемыми сегодня требованиями к качеству, подбору, расстановке и использованию юридических кадров» [1, с. 17]. Комплексный анализ требований к результатам освоения основных образовательных программ по специальности 40.05.04 «Судебная и прокурорская деятельность» (уровень специалитета) позволяет утверждать, что выпускник должен обладать совокупностью общекультурных, общепрофессиональных, профессиональных, профессионально-специализированных компетенций.

К первым отнесено обладание достаточным уровнем профессионального правосознания. Юрист (судья) должен не только знать право, но и верить в него, служить ему, утверждать право своей повседневной жизнью и работой, а не искать схем, чтобы соблюдалась лишь видимость закона [2, с. 3]. Формирование правосознания юристов в процессе обучения можно представить в виде целостного педагогического процесса с множеством взаимосвязанных компонентов, среди которых следует выделить гносеологический, связанный с овладением правовыми знаниями, развитием способности анализировать правовые ситуации, применять полученные знания, обновлять их по мере изменения правовой теории и практики. Для достижения этих целей реализация компетентностного подхода предусматривает широкое

использование в учебном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий (компьютерные симуляции, деловые и ролевые игры, разбор конкретных ситуаций) в сочетании с внеаудиторной работой на основе отбора, обработки и оценки правовой информации, при соблюдении основных требований информационной безопасности, в том числе защиты государственной тайны. Оперативная информационная коммуникация студентов-юристов и профессиональных юристов между собой, а также возможность их коммуникации с государственными структурами, участие в общественном обсуждении законопроектов положительным образом сказывается на их профессиональном правосознании, о чем неоднократно указывалось в литературе [3].

Ценностный компонент формирования правосознания юристов означает формирование уважения к праву и закону как социальной ценности. Компонент праксиологический предполагает формирование у выпускника-юриста профессиональных компетенций как устойчивых правомерных позиций и установок на активную деятельность правового характера, осуществляемую в сфере правотворчества, правоохраны, экспертизы и консультирования, правовой организации управления, научных исследований, преподавания. Для судьи ключевой выступает правоприменительная деятельность, предполагающая способность квалифицированно применять нормативные правовые акты, реализовывать нормы материального и процессуального права при отправлении правосудия. В целом «правосознание судьи имеет двуединую природу: биологическую и социальную, что отражается на действиях и решениях судьи в процессе его профессиональной деятельности» [4, с.3-4], в основе которых должны быть этические принципы.

М.К. Горбатова, Е.В. Надыгина, Е.С. Носакова сетуют на то, что в российском ФГОС по юриспруденции нет требований к нравственной характеристике личности юриста, с чем трудно согласиться [5, с.3-4]. Основные этические понятия и категории, содержание и особенности профессиональной этики в юридической деятельности, возможные пути (способы) разрешения нравственных конфликтных ситуаций в юридической практике, сущность профессионально-нравственной деформации, пути ее предупреждения и преодоления составляют базовую часть гуманитарного и социального цикла ФГОС. Хотя не будем отрицать, что нравственное воспитание юристов действительно имеет проблемный характер. На наш взгляд, объем и глубина овладения этическими знаниями во многом носит субъективный характер и зависит от множества факторов (качества преподавания профессиональной этики юриста, жизненных (эмоциональных, нравственных, ценностных) установок студента и др.).

В соответствии с п. 1 Указа Президента Российской Федерации от 26 мая 2009 г. №599 «О мерах по совершенствованию высшего юридического образования в Российской Федерации» одной из наиболее важных и необходимых мер по модернизации юридического образования является

формирование правосознания обучающихся путем привития нетерпимости к коррупционному поведению. Данная позиция отражена в общекультурных компетенциях выпускника-юриста. Как показывает судейский опыт автора настоящей статьи, в коррупционных ситуациях их инициаторами все чаще выступают лица с высшим профессиональным, в том числе с высшим юридическим, образованием. В числе мер предупреждения коррупции в упомянутом Указе закономерно значатся повышение профессионального уровня юридических кадров и правовое просвещение, рассмотрение системы высшего и послевузовского профессионального образования в качестве ресурса реализации антикоррупционной политики. Для формирования нетерпимого отношения выпускников–юристов к коррупционному поведению необходимо установить непрерывную взаимосвязь процессов целенаправленного формирования сознания личности как законопослушного гражданина (включая правовоззрение, нравственные идеалы, правовые установки и ценностные ориентации) и соответствующего мотивационно-отрицательного отношения к познаваемому содержанию коррупционных проявлений [6]. Потребность к противодействию таким проявлениям должна характеризоваться своей «ненасыщаемостью» (термин использован психологом Л.И. Божовичем). В силу повышенной социальной значимости судебной деятельности такое «ненасыщение» должно быть присуще всем судьям независимо от их национальной принадлежности.

В профессиональном правосознании судьи отражается не только действующее право, но и его история, а также правовые явления других обществ. Познание этих феноменов невозможно без использования иностранного языка как средства профессионального общения при безусловной способности логически верно, аргументированно и ясно строить свою устную и письменную роль на родном языке. Практика показывает: правильно выстроенное речевое поведение судьи – явление не столь частое как хотелось бы. Разумеется, речь не идет о крайностях, например, банальном косноязычии. Пробелы вузовской подготовки в области судебной риторики, помноженные на отсутствие четких и доступных рекомендаций по судебному говорению для представителей судейского корпуса, существенно снижают грамотность их речи. Это имеет как непосредственный (неверное и (или) негативное восприятие ее участниками судебного разбирательства), так и отсроченный эффект – снижение доверия граждан к судебной власти, ибо неграмотный судья вольно или невольно ассоциируется ими не столько с конкретным судом, сколько со всей судебной системой государства.

Правовое сознание формируется в основном под воздействием трех групп явлений: иных форм сознания, социальных условий, бессознательного [7, с.21-22]. Психологический компонент правосознания играет двоякую роль. С точки зрения национального правопорядка он оказывает значительное влияние на формирование и реализацию права. С позиции подготовки будущих судей он обуславливает культуру мышления и, что немаловажно, правовую культуру,

основы которой закладываются в процессе профессионального обучения [8] и оказывают значительное влияние на культуру поведения, готовностью к кооперации с коллегами, работе в коллективе. В отношении профессиональной подготовки судей – это вопрос чрезвычайно важный. Остановимся лишь на одном его аспекте – конформизме.

Внутренняя конформность проявляется в том, что, имея свое мнение по какому-либо вопросу, человек сознательно изменяет его, сближая или подстраивая под мнение коллег. Не исключена и личностная конформность, когда человек ведет себя так, как будто имеет определенные, не свойственные ему черты личности. При этом он может публично защищать чужое мнение, руководствуясь какими-либо конъюнктурными соображениями. Конформизм в этом случае – результат внушения или расчета, а также следствие психологического давления, оказываемого на человека со стороны референтной для него группы. Такая ситуация характерна не только для «судей факта» (присяжных заседателей), хотя в их среде проявляется наиболее отчетливо. Любопытен диалог присяжных заседателей, приводимый В. Ступницким, длительное время являвшимся старшиной коллегии присяжных в Пермском областном суде: «Я думаю, что подсудимого надо оправдать. Он невиновен. – Да как вы можете это говорить? Он убийца! – Ой, тогда, конечно же, он виновен» [9].

Полагаем, что для определения психических особенностей кандидатов в судьи целесообразно осуществлять не только психологическое тестирование, весьма распространенное ныне в России, но и внедрять в российские правовые реалии положительный опыт коллег Республики Казахстан – исследование претендентов на полиграфе. По смыслу п. п. 1 п. 2 ст. 15 Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2015 г. №436-V «О Высшем Судебном Совете Республики Казахстан» (в ред. 11 июля 2017 г.) оно позволяет, в том числе, своевременно выявить скрытые расстройства поведения, негативные психические и физические зависимости кандидата на должность судьи.

Важное значение для профессиональной подготовки будущих судей имеет учет их способностей, т.е. таких индивидуально-психологических особенностей, которые имеют отношение к успешности выполнения одной или нескольких видов деятельности; они не сводятся к наличным навыкам, умениям или знаниям, но могут объяснить легкость и быстроту приобретения этих знаний и навыков [10, с.16-17]. Анализируя данное определение применительно к юридической профессии, И. Михайлов приходит к выводу о врожденном характере образовательных способностей [11, с.114-125], с которым невозможно согласиться. Совместные исследования педагогов и психологов убедительно доказывают, что врожденным могут быть лишь анатомо-физиологические особенности, т.е. задатки, которые лежат в основе развития способностей, сами же способности – результат развития. Полагаем, что с этих позиций следует анализировать обучение школьников в профильных юридических классах общеобразовательных школ. Задача педагогов,

работающих с этими школьниками, видится в диагностике их способностей и задатков к юридической профессии, а при их выявлении – в научно обоснованном их формировании и развитии. Пока же действительность такова, то учащиеся определяют свой жизненный путь в лучшем случае по склонностям, а часто – по случайным обстоятельствам (по желанию родителей, из солидарности с друзьями и др.). Нельзя не учитывать и тот факт, что способности вполне могут не совпадать со склонностями и интересами обучающегося, а вторичные факторы, например престижность юридического факультета (института) представляется иногда более важной, нежели необходимость реализации своих собственных дарований.

Еще в начале XX века Ф. Парсонс сформулировал три основных принципа выбора профессии: 1) ясное понимание будущим работником самого себя: своих способностей, умений, интересов, притязаний; 2) знание требований, возможностей и перспектив выбранной работы; 3) правильное и обоснованное соотнесение этих двух групп факторов. Позже Ф. Парсонс разработал концепцию «Черта-фактор», суть которой сводилась к тому, что каждой профессии соответствует свой определенный набор психических и физических требований; успешность и удовлетворенность профессией прямо пропорциональны степени соответствия ей индивидуальных качеств. Педагогической психологией выделено два типа познавательных способностей – невербальные и вербальные, каждый из которых имеет свои достоинства и недостатки. Школьники, представители так называемого художественного типа, часто обладающие невербальными способностями и выраженностью правополушарных функций, отличаются детальным и ярким запечатлением явлений действительности. Они импульсивны, эмоциональны, стремятся к новым ощущениям, обнаруживают рисковый характер. Представители так называемого мыслительного типа, часто обладающие вербальными способностями, большей выраженностью левополушарных функций, используют в основном опосредованные формы запоминания, отличаются повышенным самоконтролем, ответственностью [12, с.253-256]. Учет обозначенных мыслительных особенностей представляется важным как при подготовке школьников в профильных юридических классах, так и в процессе вузовской подготовки будущих судей, которую целесообразно проводить на факультетах подготовки специалистов для судебной системы, предполагающих углубленное изучение правовых норм, регулирующих процесс отправления правосудия, получение практических навыков по ведению судебного процесса и подготовке процессуальных документов.

В целом потребность познания – системное свойство, в реализацию которой вовлечены взаимодействующие мозговые образования. Физиологам мозга известны структуры, повреждение которых ведет к утрате любознательности [13, с.90-91]. Еще в начале XX века в работах по педагогической психологии оценка возрастных возможностей интеллекта и оценка индивидуальных умственных способностей были объединены благодаря

понятию «уровень умственного развития». Считалось, что высота умственного развития (определяемая по успешности выполнения тестов разной степени сложности) соответствует определенной возрастной ступени и что индивидуальные различия могут быть установлены по степени отклонения от высоты развития, признаваемой нормой для данного возраста). Уровень умственного развития стал общей мерой возраста и индивидуальности, который, считалось, позволял судить как о темпе возрастного развития, так и о способностях [14, с. 238].

Означает ли это, что можно не различать понятия «умственное развитие» и «способности», или «уровень развития» и «степень, величина умственных способностей»? Разве один возраст отличается от другого только по величине, по степени умственного развития и не имеет иных, качественных особенностей? Полагаем, что имеет. С этих позиций мы критично относимся к нормам Закона о статусе судей в РФ (ст. 4), позволяющим замещать судебские должности низового уровня лицам, достигшим 25 летнего возраста и, фактически обладающим небольшим жизненным и профессиональным опытом. Представляется правильным законодательный подход, отраженный в п. п. 1 п. 1 ст. 29 Конституционного закона Республики Казахстан о судебной системе и статусе судей Республики Казахстан, в соответствии с которым судьей может быть назначено лицо, достигшее возраста 30 лет.

Несмотря на подчеркнутые в специальной литературе отличия правового регулирования вузовской подготовки судей в Российской Федерации и Республике Казахстан [15], уверены: мнение о том, что судья должен поддерживать свою квалификацию на высоком уровне для чего ему следует использовать, в том числе, возможности самостоятельного обучения не вызовет возражений. Самообразование направлено на достижение самоанализа и самоконтроля по отношению ко всем компонентам профессиональной деятельности судьи. Самоанализ стимулирует умение сочетать теоретические знания с разрешением конкретных правовых споров. При этом у судьи должен быть высокий уровень самосознания и мотивации. Приобретая знания, обучаясь своей профессии, судья сам творит себя как работника высшей квалификации, которая выступает как его чисто индивидуальное свойство. «Постоянное самообразование способствует непрекращающемуся развитию личности, формированию новых познавательных потребностей и интересов, побуждает к творческой работе» [16, с.17-19], открывает путь к наиболее значительному повышению социальной продуктивности труда судьи. В конечном счете, самообразование способствует процессу познания судьей жизни и самого себя, формированию его профессионального мировоззрения.

Список использованной литературы:

1. Блажеев В.В., Свистунов А.А. Проблемы и перспективы развития юридического образования // Судья. 2011. N 9. С. 17-19.
2. Яковлев В.Ф. Не судите сгоряча // Российская газета. 2012. 22 февраля.

3. См.: Лебедева Н.Н. Правовая культура личности и Интернет (теоретический аспект). Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2003; Надыгина Е.В. Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание: Дисс. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2007; Пискунова С.С. Правовая информация как средство формирования правового сознания граждан: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004 и др.

4. Колоколов Н.А. Честь вместо этики? //ЭЖ-Юрист. 2010. №14. С.3-4.

5. Горбатова М.К., Надыгина Е.В., Носакова Е.С. Новые подходы к формированию правосознания студентов-юристов в контексте реформирования высшего юридического образования //Юридическое образование и наука. 2011. №4. С.7-9.

6. См., подробнее: Владыкина Т.А. Формирование и развитие профессионального мировоззрения судьи в свете российских правовой и культурной традиций. Екатеринбург, 2015.

7. Белканов Е.А. Структура и функции правосознания: Дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 1996.

8. Механизм формирования правовой культуры в процессе юридического образования – благодатная почва для многочисленных, в том числе диссертационных исследований. См., например, Алешина Е.А. Формирование правовой культуры в процессе юридического образования: Автореферат дисс. ... канд. юр. наук. Ростов н/Д, 2008; Горбатова М.К. Высшее юридическое образование в современной России: теоретико-правовые аспекты развития. Дисс. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007; Курлаева Е.И. Юридическое образование и формирование профессионального сознания юристов. Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2005 и др.

9. См., подробнее: Владыкина Т.А. Методологические основания производства по уголовным делам, рассматриваемым судом с участием присяжных заседателей. М., 2016.

10. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т.1 М., 1985.

11. Михайлов И. Правоприменительная деятельность: объективный и субъективный компоненты. Ростов-на-Дону, 2009.

12. См.: Голубева Э.А. Опыт комплексного исследования способностей //Человек в системе наук. /Отв. ред. И.Т.Фролов. М., 1989.

13. Симонов П.В. Мотивированный мозг. М.,1987.

14. Подробнее об истории вопроса см.: Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. М.,1971.

15. См., например: Жукокова Н.К. Подготовка и повышение квалификации судей: сравнительный анализ законодательства России, Казахстана и Белоруссии //Юридическая наука и правоохранительная практика. 2015. №2 (32). С.177-182; Она же. Сравнительно-правовая характеристика отбора судей в Российской Федерации и в Республике Казахстан // Юридическая наука и правоохранительная практика. 2014. №3 (29). С.150-156.

16. Янова Л.А. Самообразование как фактор формирования и развития личности студента //Юридическое образование и наука. 2009. №8. С.17-19.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шахина С.Ж.

Қарағанды медицина
университетінің доценті, филология
ғылымдарының кандидаты, доцент

Тіл дегеніміз – адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау құралы. [1, 307]. Тілдің осы аталған коммуникативтік функциясы жеке сөз арқылы емес, сөйлем арқылы іске асады. Ойды байланысты түрде басқаға жеткізу, тіл үйренушіде қазақша сөйлеу дағдысын қалыптастыру сөйлем құрайтын негізгі тұлғаларды оқытумен тікелей байланысты.

Бұл мәселеде ХХІ ғасырдың жастарына оқу-білім арқылы жаңашыл әдістермен танымдық сабақтар жүргізудің пайдасы зор. Соның бірі өзге тілді аудиторияда азаматтық құқық мәселесіне байланысты өткізілген практикалық сабақ барысын көпшіліктің назарына ұсынып, тәжірибемізбен бөлісуді жөн санадық.

Жалпы өзге тілді аудиториялардағы тіл ұстарту жұмыстары мәтіндер арқылы жүзеге асады. Бұл тұрғыда өзге ұлт өкілдерін қазақша сөйлеуге үйретуде көбіне-көп жаңа сөздер, сөз тіркестері мен сөйлем түрлерін қолданамыз және сабақ барысында осы мәселеге жиі назар аударамыз.

Бұл туралы лингвист-ғалымдарымыздың теориялық еңбектерінде мынадай пікірлер бар:

1. «Сөздер өзара тіркесу арқылы сөйлем құрамына енеді. Сондықтан сөз тіркестері – сөйлем құраудың шоғырланған материалдары» [2]

2.«Сөз тіркесінің де, сөйлемнің де лексика – грамматикалық элементі – сөз. Оның өзгеруі, басқа сөзбен байланысып жұмсалуды сөйлемде (контексте) ғана анықталады. Бұл, жеке сөздер мен тұрақты сөз тіркестері сияқты сөйлем құраудың материалы болады» [3]

3.«Сөздер өзара тіркесе келіп, бір тұтас сөйлем құрайды... [4]

Көріп отырғанымыздай, ойды білдіру сөйлеммен байланысты, ал *сөйлем мәтінде* іске асады. Сондықтан әр сабақ барысында сөз етіліп отырған тілдік бірліктердің өзіндік ерекшеліктеріне баса назар аударамыз. Бұл заңдылық – тіл ұстартудың бірден-бір жолы.

Сонымен, тақырыбымызға орай өзге тілді аудиторияда мәтін арқылы жүргізілетін тіл ұстарту мәселесіне тоқталсақ.

Сабақ тақырыбы: Азаматтық құқық түсінігі.

Сабақ мақсаты: I. Білімділік: Тіл үйренушіге Қазақстан Республикасының құқық жүйесі салаларының бірі болып саналатын азаматтық құқық туралы түсінік беру. II. Дамытушылық: а) Мәтін мазмұнына сәйкес азаматтық

заңдармен қандай қатынастар реттелетіндігі, олардың түрлері, азаматтық құқық қағидалары және т.б. ақпараттар арқылы тіл үйренушінің ой-өрісін, шығармашылық әрекетін дамыту, сөздік қорын молайту, қазақша сөйлеу қабілетін арттыру; ә) Өздік жұмыстарын орындауға, сауатты жазуға жаттықтыру. III. Тәрбиелік: Жастарды Қазақстан Республикасының Конституциясын, азаматтық заңнаманы, туған елін, халқын құрметтеуге тәрбиелеу.

Қазіргі кездегі жаңаша оқытудың бір тәсілі видео мәтінді тыңдау және түсіну болып табылады. Әдістемеші ғалымдардың пікірлеріне сүйенсек, видео және аудиоматериалдар сабақта мынадай мақсатта қолданылады: біріншіден, қажетті ақпаратты нақты және күшті әсерлілікпен жеткізеді; екіншіден, үйренушінің бақылаушылығын және талдау дағдысын жетілдіреді; үшіншіден, өз пікірін, ойын тұжырымдап айтуға көмектеседі [5].

Сабақта қолданылған видеоматериалды (мәтінді) бағдарламаға сай алдын ала даярлап жоспарладық. Сонымен үйренушіге алғашқы тапсырма ретінде видеомәтінді тыңдап, ондағы жаңа сөздер мен сөз тіркестерін түсініп, жадында сақтау және оларды жазып отыру, аудару жұмыстары тапсырылды. Видеоматериалға негізделген мәтіннің мазмұны төмендегідей:

Азаматтық құқық түсінігі

Азаматтық құқық дегеніміз – азаматтық заңдарда көрініс тапқан мүліктік және мүліктік қатынастармен байланысы бар мүліктік емес жеке қатынастарды реттейтін нормалар жиынтығы. Бұл нормалар азаматтық заңнамада көрініс тапқан. Азаматтық құқықтың да өзіндік реттеу пәні бар. Ол – мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастар. Мүліктік қатынастар дегеніміз – заттарды, заттар мен өзге де материалдық игіліктерге қатысты құқықтар мен міндеттерді иелену және пайдалану жөніндегі қатынастар. Басқаша айтқанда, мүліктік қатынастар – материалдық игіліктермен байланысты қоғамдық қатынастар. Мысалы, мүлікті, бағалы қағазды, ақшаны сату, сатып алу, жалға беру немесе мұраға қалдыру. Мүліктік емес жеке қатынастар екі топқа бөлінеді – мүліктік қатынастармен тығыз байланысты мүліктік емес жеке қатынастар және мүліктік қатынастармен байланысы жоқ мүліктік емес жеке қатынастар. Бірінші топтағы мүліктік қатынастармен тығыз байланысты мүліктік емес жеке қатынастардың тікелей мүліктік сипаты мен ақшалай құны болмайды. Бұл топтың негізін интеллектуалдық меншікпен байланысы бар қатынастар құрайды. Ғылыми еңбектің авторы немесе өнертапқыш өзінің авторлық құқығын қорғауға байланысты сотқа талап арыз беріп, арыз сот арқылы қанағаттандырылатын болса, онда ғылыми еңбектің авторының немесе өнертапқыштың қаламақы немесе басқалай сыйақы алуға құқығы болады. Бұл жағдайда мүліктік емес жеке қатынастар мүліктік қатынастармен байланыстылық сипат алады. Жеке мүліктік емес қатынастардың екінші тобын – мүліктік қатынастармен байланысы жоқ мүліктік емес жеке қатынастар құрайды. Адам денсаулығына көлік арқылы зиян келтірілді. Денсаулыққа келтірілген зиянның нақты ақшалай құнын анықтауға болмайды. Дегенмен де, азаматтық құқықтың нормалары істің

мән-жайына байланысты денсаулыққа келген зиянның орнын толтыруды реттейді (зиян келтірушінің кінәсін, зиян келтіруші мен жәбірленушінің материалдық жағдайын және т.б.). Жеке өмірге, тұрғын үйге, ар-намысқа, іскерлік беделге қолсұқпаушылық екінші топтағы жеке мүліктік емес қатынастарға жатады. Реттеудің азаматтық-құқықтық әдісі заңды тараптардың теңдігін, құқық бұзушылық кезіндегі жауапкершіліктің мүліктік және өтемақылық сипатын, сотқа жүгіну арқылы жүзеге асатын құқық қорғаудың айрықша әдісін білдіреді. Бұл әдіс диспозитивті деп аталады. Бұл тараптардың теңдігін, әрекеттің тәуелсіздігін, қарым-қатынастың еріктілігін білдіреді. Мысалы, дүкен иесі тауар жеткізіп берушілерді өзі анықтайды, тараптар баға мен басқа да шарттар туралы келіседі және бұл әрекеттерді келісімшарт түрінде рәсімдейді. Аталған келісімшарт бұзылғанда тараптар келісімшарттың күшін жояды, ал бір-біріне қоятын талаптары болса, онда ол мәселелер сот арқылы шешіледі.

Азаматтың мынадай құқықтық қағидаларына ерекше мән беру қажет: тараптың теңдігі; шарт еркіндігі және таңдау құқығы; еркіндік; меншікке қол сұқпаушылық; біреудің жеке ісіне келісімсіз араласпауы; азаматтық құқықтардың еш кедергісіз жүзеге асырылуы; бұзылған құқықтарды қалпына келтіруді қамтамасыз ету; азаматтық-құқықтық қатынасқа қатысушылардың құқықтарын сот арқылы қорғау жатады.

Аталған қағидаларды азаматтық құқықтың барлық қатысушылары басшылыққа алуы тиіс, өйткені олар әрбір адам өмірінің негізін қалаушы мәнге ие.

Сонымен, азаматтық құқық дегеніміз – тараптардың бір-біріне тәуелсіздігіне, теңдігіне негізделген тауар-ақша қатынасы, басқа да мүліктік қатынастарға тікелей байланысты жеке қатынастарды реттеуге арналған құқықтық нормалардың жиынтығы болып табылады. Қазақстан Республикасының азаматтық құқығының негізгі қайнар көзіне Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі, заңдар, заңға негізделген актілер, әдеттік құқық, т.б. жатады.

Видеомәтінді үш рет тыңдау барысында тіл үйренушілер тапсырма шартына сай сөздік жасау жұмысымен айналысып, төмендегідей сөздер тізбегін жазып, мағыналарын түсінді:

Сөздік

азаматтық құқық- гражданское право

мүліктік қатынастар – имущественные отношения

материалдық игіліктер – материальные блага

мұраға қалдыру – оставить в наследство

жалға беру – сдавать в аренду

авторлық құқықты қорғау – защита авторских прав

адам денсаулығы – здоровье человека

тұрғын үй – жилой дом

зиян келтіруші – вредитель

жәбірленуші – потерпевший

тараптардың теңдігі – равенство сторон және т.б.

Тапсырманың келесі шарты бойынша тіл үйренушілер екі топқа бөлініп, мәтін мазмұнын ашу мақсатында бір-біріне сұрақ қойып, сұхбаттасады. Бұдан соң оқытушының жаңа мәтін бойынша әзірлеген сұрақтарына ойын әдісі арқылы жауап береді. Ескеретін жәйт: білім алушылар өтілген мәтінге қатысты дайындалған жалпы саны 16 сұраққа жауап берулері тиіс. Олар «Кім жылдам?» ойыны арқылы экраннан көрсетіліп, топ студенттері өз қалаулары бойынша нөмірленген түймелерді басып, белгіленген уақыт аясында сұрақтарға жылдам жауап берулері тиіс.

Осыған орай, «Кім жылдам?» ойынына арналған сұрақтардың реті төмендегідей:

1. Азаматтық құқық қандай заңдарда көрініс тапқан? *(азаматтық заңдарда)*
2. Азаматтық заңдармен қандай қатынастар реттеледі? *(мүліктік және мүліктік емес жеке қатынастар)*
3. Мүліктік қатынастар қандай игіліктермен байланысты? *(материалдық игілікпен)*
4. Мүліктік қатынастарға нелер жатады? *(мүлікті, бағалы қағазды, ақшаны сату, сатып алу, жалға беру, мұраға қалдыру)*
5. Мүліктік емес қатынастар неше топқа бөлінеді? *(екі топқа)*
6. Мүліктік емес қатынастардың бірінші тобына қандай қатынастар жатады? *(мүліктік қатынастармен тығыз байланысты мүліктік емес жеке қатынастар)*
7. Мүліктік емес жеке қатынастардың екінші тобына қандай қатынастар жатады? *(мүліктік қатынастармен байланысы жоқ мүліктік емес жеке қатынастар)*
8. Бірінші топтың негізін нелер құрайды? *(интеллектуалдық меншікпен байланысы бар қатынастар)*
9. Ғылыми еңбектің авторы өзінің авторлық құқығын қорғау барысында не алуға құқылы болады? *(қаламақы немесе сыйақы)*
10. Денсаулыққа келген зиянның орнын қандай нормалар реттейді? *(азаматтық құқықтық нормалары)*
11. Нелерге қолсұқпаушылық екінші топтағы жеке мүліктік емес қатынастарға жатады? *(жеке өмірге, тұрғын үйге, ар-намысқа, іскерлік беделге)*
12. Реттеудің диспозитивті әдісі нелерді білдіреді? *(тараптардың теңдігін, әрекеттің тәуелсіздігін, қарым қатынастың еріктілігін)*
13. Тараптар өз әрекеттерін немен ресімдейді? *(келісімшартпен)*
14. Келісімшарт бұзылғанда, тараптардың талаптары кім арқылы шешіледі? *(сот арқылы)*

15. ҚР азаматтық құқығының қайнар көзіне нелер жатады? (ҚР-ның Конституциясы, ҚР-ның азаматтық кодексі, заңдар, заңға негізделген актілер, әдеттік құқық)

16. Біреудің жеке ісіне келісімсіз араласпау мәселесі азаматтық құқықтық қағидасына жата ма? (иә, әрине, жатады)

Сабактың келесі бөлімінде мәтін бойынша құрастырылған сөздер тізбегін жаңа алфавит бойынша жазуға жаттықтыру жұмыстары іске асырылады. Ол үшін экраннан латын әріпіне негізделген жаңа қазақ алфавитін көрсетіп, үйренушілердің назарын 32 дыбысқа, соның ішінде қазақ тіліне тән ерекше дыбыстардың орналасу реті мен таңбалануына назар аудартамыз. Тапсырманың шарты бойынша олар сөздіктегі жаңа сөздерді латын әріптерімен жазып, дағдыланулары керек. Тапсырма өз деңгейінде орындалды. Мысалы:

азаматтық құқық- azamattyq ququq
мүліктік қатынастар – mu liktik qatynastar
материалдық игіліктер –materialdyq igilikter
мұраға қалдыру – murag a qaldyru
жалға беру – jalg a bery
авторлық құқықты қорғау – avtorlyq ququqty qorg ay
адам денсаулығы – adam densay lyg y
тұрғын үй – turg yn u i
зиян келтіруші – zian keltiry shi
жәбірленуші – ja birleny shi
тараптардың теңдігі – taraptardyn ten digi

Жоғарыда берілген сөз тіркестерімен сөйлемдер құрастыру және оларды жаңа алфавит негізінде жазу жұмыстары да оң нәтиже берді:

Біз азаматтық құқық туралы әңгімелестік-Biz azamattyq ququq ty raly a n gimelestik

Мүліктік қатынастар материалдық игіліктермен байланысты болады - Mu liktik qatynastar materialdyq igiliktermen bailanycty bolady.

Біздің тіліміз атадан балаға мұра болып қала бермек - Bizdin tilimiz atadan balag a mura bolyp qala bermek.

Қазіргі уақытта жалға берілген пәтерлер көптеп саналады – Qazirgi u aqytta jalg a berilgen pa terler ko ptep sanalady.

Салауатты өмір салты – адам денсаулығының кепілі - Salay tty o mir salty – adam densay lyg unyn kepili.

Қоғамға зиян келтіруші адамдар заң алдында жауап береді -Qog amg a zian keltiry shi adamdar zan aldynda jay ap beredi.

Жәбірленуші ұрланған заттары туралы прокуратураға шағым жазды - Ja birleny shi urlang an zattary ty raly proky raty rag a shag um jazdy .

Жұмыс беруші мен жұмысшы келісімшартқа қол қойды – Jumys bery shi men jumysshy kelisimshartqa qol qoidy.

Тараптар сот алдында жауап берді – Taraptar sot aldynda jay ap berdi.

Сөздік қордың толықтырудың келесі тәсілі мәтінде қолданылатын тірек сөздермен тіл дамыту жұмыстарын жүргізу. Айталық, сабақ тақырыбына сәйкес «азаматтық құқық» сөзінің мағынасы анықталып, мәтін мазмұны ашылды.

Тілді оқып үйрену лексикалық материалды (яғни, мәтінді) игерумен шектелмейді. Бұл ретте тіл ұстарту жұмыстарын жағдаяттық (ситуациялық) тапсырмалармен ұштастырамыз. Ол үшін «азаматтық құқық» сөз тіркесінің құрамындағы «азаматтық» сөзінің сындық мағынада жұмсалып тұрғандығын сұрақ қою арқылы (қандай) және аталған сөздің басқа да сөздермен тіркесу қабілетіне мысалдар арқылы көз жеткіземіз. Айталық, «азаматтық міндет», «азаматтық іс», «азаматтық намыс», «азаматтық парыз», «азаматтық борыш», «азаматтық рух», «азаматтық қорғаныс» және т.б. Көріп отырғанымыздай, мысалға келтірілген сөз тіркестері мәтіннің мазмұнын толықтыруға және тіл үйренушінің ойлау қабілетін арттырып, сөйлемдер құрастыруына ықпал етеді. Бұл тұрғыда «азаматтық міндет дегеніміз не?», «азаматтық рух деген сөздердің мағыналарын қалай түсінесіз?» деген тәрізді жетекші сұрақтар төңірегінде сұхбат жүргіземіз.

Келесі кезекте тіл үйренушінің сөздік қорын толықтыру мақсатында «азамат» сөзін септеу, септелген сөздерден сөз тіркестерін және сөйлемдер құрастыру жұмыстары да өз нәтижесін берді:

А. азамат (білімді, іскер, шыншыл, әділ, ақылды, саналы, бәсекеге қабілетті)

І. азаматтың (білімі, намысы, парызы, міндеті, қабілеті, іс-әрекеті)

Б. азаматқа (жүктелді, тапсырылды, айтылды, берілді)

Т. азаматты (марапаттады, қолдады, кездестірді, шақырды)

Ж. азаматта (бар, жоқ, болады)

Ш. азаматтан (сұрады, алды)

К. азаматпен (ақылдасты, пікірлесті, келісті)

Септелген сөздерден мына тәрізді сөйлемдер құрастырылды: Жастардың міндеті – бәсекеге қабілетті азамат болу. Нағыз азамат деп сөзіне берік, ісіне адал азаматты айтамыз және т.б.

Сонымен, тіл үйренушілерді топқа бөліп оқыту тиімді әдіс және мұндай жұмыстар үйренушінің қазақша сөйлеу дағдыларын саналы түрде қалыптастыруға мүмкіндік жасайды.

Сабақтың келесі бөлімінде екі топқа бөлінген тіл үйренушілер «Азаматқа лайықты іс» және «Азаматқа лайықты емес іс» тақырыптары бойынша пікірталас жүргізді.

Қорыта келгенде, бүгінгі күні өзге ұлт өкілдерінің қазақ тілін үйренуге деген қызығушылықтары артып келеді және осыған орай, тіл үйренушілер тарапынан қойылатын сұрақтар негізінен жоғарыда біз сөз етіп отырған мәселелерге, атап айтқанда, сөз тіркесі мен сөйлемдер құрастыруға, сөйлемдегі сөздердің орын тәртібіне қатысты туындап жатады. Сондықтан біздер, оқытушылар, осы мәселені басты назарда ұстауымыз керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Хасенов Ә. Тіл білімі. – Алматы, 1996.
2. Қазақ тілінің грамматикасы. Синтаксис. – Алматы: Ғылым, 1997
3. Төлегенов О. Қазіргі қазақ тіліндегі жалпы модальді және мақсат мәнді жәй сөйлем типтері. – Алматы: Мектеп, 1998
4. Балақаев М. Қазіргі қазақ тілі. – Астана, 2006
5. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мұрагер, 2005. -154б.
6. Азаматтық құқық. М.К.Сүлейменов. Ю.Г.Басин. – Алматы, 2003.
7. ҚР Азаматтық Кодексі 05.06.2006ж. 159-бап, 11-тармақ

СПОСОБЫ УРБАНОНИМИЧЕСКОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ

Щербак А.С.

доктор филологических наук, профессор
Тамбовский государственный университет
(Россия) им. Г.Р.Державина

Работа выполнена в рамках реализации
РФФИ за 2017 г., проект № 15-04-00379а

В последние годы использование когнитивного подхода к языку является весьма актуальным [1] Особый интерес в этом отношении представляет осмысление когнитивных аспектов в формировании наименований фрагментов внутригородского пространства – линейным адресным объектам, т.е. урбанонимам [4].

Под урбанонимами понимается название внутригородского объекта, «способного выполнять адресную функцию, имеющее официальную фиксацию в городских документах и указывающее на объект, содержащий на своей территории отдельные строения с номерами» [3, с. 219]. Выделяются собственно урбанонимы, к числу которых относятся *годонимы* (названия линейного объекта в городе: проспект, улица, проезд, переулок, набережная, линия, бульвар) [2, с. 52] и *агоронимы* (названия городской площади, рынка [2, с. 27]).

Важность изучения урбанонимов в когнитивном аспекте заключается в том, что урбанонимические единицы функционируют в качестве средств репрезентации ономастических знаний и служат уточнению современных урбанонимических процессов, происходящих в русском языке [4].

Реальное бытие урбанонимических знаков локализовано в трех важнейших координатах – в пространстве, времени и человеческом сознании. Под термином «урбанонимический знак» нами понимается имя собственное как вторичный знак, служащее для названия линейного адресного объекта и отражающее комплекс знаний об урбанониме (языковые и энциклопедические знания) и являющегося организатором урбанонимического знания в человеческом сознании.

Взаимосвязь этого триединства обусловлена двумя причинами. Во-первых, пространство и время являются объективными категориями, которые едины и неразрывны. Во-вторых, осознание и восприятие единства пространства и времени, фиксация и анализ этого единства в урбанонимии, а также само существование тех или иных урбанонимических знаков невозможно без мыслящего субъекта – носителя городского ономастикона который дает «жизнь» урбанонимическим знакам и в то же время сам может лишиться их «жизни» (например, при переименовании названий, при восстановлении первоначальных

названий, что активно происходит в наши дни). Следовательно, урбанонимы, будучи репрезентантами деятельности коллективного сознания, служат фактором выделяемости линейных адресных объектов на основе знаний, которые, некогда расширяясь, накладывались на новые сведения, т.е. в урбанонимическом пространстве города может совмещаться предыстория и последующая история названий, дополняя друг друга.

Необходимо обратить внимание на урбанонимические концептуальные области, позволяющие установить основополагающую роль в организации урбанонимической категории, обратив внимание на основные способы урбанонимической репрезентации, в частности, *процессуальный, объектный, смешанный процессуально-объектный и градуированный*.

Процессуальный способ

В основе этого способа лежит признак РОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ человека. Изначально многие улицы получали свое названия по деятельности, занятию человека. Как известно провинциальный русский город Тамбов был основан как город-крепость: появились и названия улиц *Пушкарская, Полковая, Стрелецкая*, где жили пушкари, полковые конные казаки, стрельцы

Стрельцы и пушкари были служилыми людьми «по прибору» (XVI-начало XVIII в.), стрельцы сформировали первое в России постоянное пешее войско, слово *пушкарь* (начало XV вв.), обозначало название русского артиллериста.

Выделяется *адъективная* модель образования урбанонимов (улица *Рабочая*, переулок *Рабочий*, проезд *Рабочий*, где сосредоточены жители рабочих профессий), и *генетивная* модель (бульвар *Строителей* улица *Строителей*). В названиях линейных городских объектов преобладает адъективная модель, что свидетельствует об экономическом развитии города.

Объектный способ

Признак ОБЪЕКТ лежит в названиях внутригородских адресных объектов и служит для выделения объекта, расположенного непосредственно в черте города. Ср.: названия улиц, расположенных вблизи вокзала (*Паровозная, Локомотивная, Железнодорожная, Вокзальная, Вагоностроительная*), на месте базара – *Базарная* площадь, по расположению Варваринской церкви – *Варваринская* площадь, улица, идущая к Тезиковому мосту – *Тезиковская* улица, по расположенности вблизи реки Студенец появились улица *Студенецкая, Студенецкая набережная, Студенецкий* проезд.

Во все времена такими объектами могли выступать административные здания или и хозяйственные помещения, которые имели особое значение в жизни горожан, расположение которых на той или иной улице или площади и служивших для создания и присвоения имени собственного внутригородскому адресному объекту.

Процессуально-объектный способ

Проанализированные тамбовские урбанонимические единицы свидетельствует о том, в основе смешанного *процессуально-объектного*

способа лежат концептуальные признаки «объект» и «род деятельности». Например, улица *Мастерских*, площадь *Мастерских*. Здесь располагались сами мастерские и жители улиц, которые работали в мастерских.

Градуированный способ

В основе этого способа лежат признаки размера объекта, который предполагает некий относительный стандарт. Квантитативы (*один, два* и т.п.); при освоении городского пространства свидетельствуют о том, что название, включающее числительное первый, является в аспекте времени первичным, соответственно, все другие – последующие.

Числительные и порядковые слова актуализируются в сознании как урбанонимические единицы, служащие для кодирования нумеративного урбанонимического смысла. Так, названия улиц города, в которых используются числительные, хранятся как отдельные единицы, структура каждой из которых отражает очередность появления той или иной улицы. Именно с помощью нумерации различаются улицы и переулки. Ср.: улицы *Первая Центральная* и *Вторая Центральная* (с. Новоникольское Тамб. обл.), названия остановок – *Первый Пятачок*, *Второй Пятачок* и *Третий Пятачок* (п. Строитель (Тамбовский р-н), тамбовские переулки *Лермонтовский 1-й* и *Лермонтовский 2-й* (Советский р-н), *Максима Горького Первый* и *Максима Горького Второй*, (Советский р-н); улицы *Первая Полковая* и *2-я Полковая*; *Первая Шацкая* и *Вторая Шацкая*, *Первая Высотная*, *Вторая Высотная*, *Третья Высотная*, *Четвертая Высотная* (Октябрьский р-н), *Первая Линия*, *Вторая Линия*, *Третья Линия* (Октябрьский р-н).

Пространственную ориентацию во времени отражают и названия, в состав которого входят элементы *-ново*, отражающие принцип оппозитивного образования городских адресных объектов, который лежит в основе категории градуальности, широко представленной на материале двухсловных урбанонимов с числительным компонентами. Причем кго значение не носит никакого оценочного характера, оно просто указывает на то, что где-то уже есть городской объект с точно таким же вторым элементом, а эта улица, переулок, проезд и т.п., в названии которого есть дифференциал «*новый*», явно основан позже.

Иными словами, бинарная противопоставленность дифференциалов «старый-новый» в тамбовских урбанонимах прозрачна по своему значению: однословное название объекта появилось раньше, чем название, включающее элемент «ново» и перенявшее название уже существующего. Это очень древняя русская топонимическая традиция, о чем свидетельствуют многие лингвисты, занимающиеся вопросами ономастики. Ср.:

проезд Рубежный – проезд Новорубежный,
улица Южная – улица Новоюжная,
улица Полынковская – улица Новополынковская
улица Ленинградская – улица Новоленинградская
улица Дорожная – улица Новодорожная

В этом случае необходимо подчеркнуть, что важнейшим фактором организующим речемыслительную деятельность человека при формировании градуированных смыслов внутригородских адресных объектов является принцип индивидуализации, который предполагает индивидуальное осмысление названий с темпоральной семантикой, сообщающей о времени его появления.

Таким образом, каждый из указанных способов высвечивает когнитивную (концептуальную) область, которая Р. Ленекером определяется как некоторые сведения (сумма) знаний, приобретенная человеком в ходе его взаимодействия с окружающей его действительностью. Эти сведения являются базовыми для осмысления названий внутригородских адресных объектов, что и обеспечивает понимание средств их репрезентации.

Список использованной литературы:

1. Когнитивная ономастика: взгляд из Европы: A Reader / ed.by S. Brendler. – Hamburg: Baat 2016. – 204 с.
2. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука. – 1988.
3. Супрун В.И. Проектная работа со школьниками по изучению ономастики города (на примере изучения эргонимии Элисты) // Проблемы общей и региональной ономастики. Материалы X Международной научной конференции. – Майкоп: редакционно-издательский отдел АГУ, 2016. – С. 217-221.
4. Щербак А.С. Когнитивная специфика урбанонимов // Вопросы когнитивной лингвистики. –2016. № 4. –С. 110-113.

УДК 159.922

ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ПРАВОВОГО САМОСОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ

Дуйсенбеков Д.Д.

профессор кафедры общей и прикладной психологии Казахского Национального Университета им. аль-Фараби, доктор психологических наук

Аннотация

В статье представлены некоторые положения и выводы теоретического и эмпирического исследования правового самосознания студентов в контексте университетской социализации. Выявлены и описаны разновидности правового самосознания: эмпирическое, рациональное и метафорическое.

Түйіндеме

Мақалада студенттердің университеттік оқыту өрісіндегі құқықтық өзіндік сана-сезімінің психологиялық қызметтерін теоретикалық және эмпирикалық зерттеунің кейбір ұстанамалар мен қортындылар ұсынылған. Құқықтық өзіндік сана-сезімінің түрлері анықталған және сипатталған: эмпирикалық, рационалды және и метафорикалық.

Annotation

The paper presents some principles and conclusions of theoretical and empirical research of students' legal self-consciousness in the context of the university socialization. There are revealed and described varieties of legal self-consciousness: empirical, rational and metaphorical.

Ключевые слова: сознание, правовое сознание, самосознание, правовое самосознание, индивидуальность, личность.

Самосознание выступает в качестве одной из основных функций сознания, как индивидуально-своеобразная форма рефлексии человеком самого себя, как "Я–концепция" человека, как психологический стержень человеческой индивидуальности и личности, понимаемой не столько как биосоциальное образование, сколько как результат психосоциального развития, т.е. обогащения индивидуального сознания социальным и культурным содержанием. Самосознание, по словам С.Л. Рубинштейна, "всегда есть познание не чистого духа, а реального индивида, существование которого выходит за пределы сознания и представляет собой для него объективную реальность" [1, 273]. Иначе говоря, в нашем самосознании прежде всего

фиксируется "Я–реальное" человека и только затем другие психологические составляющие, такие как "Я–идеальное" и "Я–зеркальное" [2; 3; 4]. В связи же с правовой действительностью можно предположить, что существуют и функционируют некие "правовые" проекции этих разновидностей "Я", рефлекслируемые в содержании единой системы правосознания и право-осознания человека.

Данное предположение основано на представлении А.Г. Спиркина о "человеческом "Я" – как высшем и сложнейшем интегральном образовании в духовном мире человека, как динамической системе всех сознательно осуществляющихся психических процессов. "Это некий нравственно-психологический, характерологический и мировоззренческий стержень личности. Человеком с настоящим "Я" является тот, кто, с одной стороны, ставит себе существенно содержательные цели, а с другой – твердо придерживается этих целей, так как его индивидуальность, его "Я", потеряло бы все свое специфическое существование, если бы он вынужден был отказаться от них. ... Таким образом, "Я" выступает прежде всего как *субъект сознания, психических явлений в их интегральной целостности*" [5,132-133].

Из всего этого следует, что правовое самосознание человека ("Я-правовое") скорее всего и является внутренним механизмом всей сознательной деятельности человека, осуществляющим выбор нравственно-ценностных ориентиров для своих действий и поступков и их относительную стабилизацию в условиях изменчивой социально-культурной и правовой действительности. В более широком значении, сознание является предметом самосознания и поэтому при сопоставлении понятий "сознания" и "самосознания" налицо их некоторое противопоставление. Познание же субъектом самого себя выступает в качестве результата такого самосознания или само-осознания. Поэтому, "если сознание есть субъективное условие ориентировки человека в окружающем мире, то самосознание есть ориентировка его в собственной личности. ...осмысление человеком своих действий, чувств, мыслей, мотивов поведения, интересов, своего положения в обществе" [5, 141].

Таким образом, если правосознание человека является условием ориентировки человека в правовой действительности, в правовой культуре, то правовое самосознание есть ориентировка его в собственном "Я-правовом", то в более широком плане это направленность на более или менее гармоничное личностное совмещение (идентификация) с определенной правовой культурой или же установка на отчуждение от нее в диапазоне от нейтрально-индифферентного до деструктивно-агрессивного отношения.

В связи с последним А.Г. Спиркиным подчеркивается двойственность (амбивалентность) самосознания, в картине которого репрезентировано "двойное изображение: и внешнего объекта, и самого субъекта. Как объект самосознания личность – это человек, каким он ощущает, наблюдает, чувствует себя, каким он известен себе и каким он мыслится, с его точки зрения, другими.

...Самосознание связано со способностью взглянуть на себя "со стороны". Одной из наиболее существенных характеристик самосознания является "способность мыслящего человека не только отделить себя от остального мира, но и **противопоставить** себя ему. Вместе с тем в самосознании происходит осознание самого себя не как чего-то абсолютно обособленного от этого мира, а в многообразном отношении с ним. Самосознание не есть монолог сознания с самим собой. Это скорее диалог личности со своим опытом" [5,142]. Соответственно и "Я-правовое", как самосознание человека в правовом контексте, соотносится со способностью субъекта взглянуть на себя не просто "со стороны", а со стороны "соответствия или несоответствия себя" определенным правовым нормам и критериям или же, напротив, "соответствия или несоответствия тех или иных правовых норм" своим личным критериям и требованиям. В последнем случае и возникают всевозможные ситуации противопоставления себя, своего "нереализованного" или "недооцененного", как представляется субъекту, "Я-правового" существующей правовой действительности.

Понятие "самосознания" включает в себя различные и в то же время взаимосвязанные аспекты активности сознания человека. Прежде всего – это функция **самоконтроля**, благодаря которой объектом сознания являются не только внешний мир, но и собственное сознание человека. Поэтому, отражая в своем сознании внешнюю реальность, "человек отражает и реальность самого себя, он знает, что осознает ее. Он ощущает, воспринимает и мыслит и вместе с тем знает себя как ощущающее, воспринимающее и мыслящее существо. Соотносясь с предметом, сознание вместе с тем характеризуется самоотношением" [5,143].

Поэтому разумная деятельность не представляется возможной без сколько-нибудь минимального знания самого себя. При этом развитие и совершенствование функции **саморегуляции** является условием психосоциального развития личности. Качественные особенности данной функции определяют различия в уровне самосознания человека. Самосознание человека, осознание им "своего "Я", не носит непосредственного характера. Оно опосредовано отражением внешнего мира и других людей. Самосознание есть полагание сознания и вместе с тем предположение природного и социального мира". [5, 144].

В соответствии с этим и "Я-правовое" человека, или его правовое самосознание, может рассматриваться как полагание им собственного правосознания и предположение правовой реальности (системы правоотношений, прав собственных и других людей). В результате человек оказывается способным осознать такое правовое воплощение своей личности как "гражданин" вместе с порождением собственного "правового представления о себе" со всеми возможностями и ограничениями, правами, свободой и ответственностью.

В этой связи развитие личности студента в университете, иначе, вузовская социализация, представляет собой не только профессионально-ориентированную, но и социально-культурную и гражданско-правовую основу формирования самосознания студентов, развивающегося в условиях вуза, а также как особая форма социальной психики, как связующего элемента между общественным и индивидуальным сознанием, между культурно-историческим опытом человечества и содержанием его индивидуальной психики, между правовой культурой и обыденным правосознанием человека. Являясь "актуальным" проявлением общественного сознания (правового, нравственного, политического и т.п.), социальная психика, по мнению болгарского ученого В. Вичева, является не столько познанием общественного бытия, а скорее "эмоционально-побудительной и санкционирующей реакцией на события, факты, поступки и т.п., затрагивающие интересы данной общности людей. Она существует и функционирует как особое состояние общественного сознания, проявляющееся при переходе научных и оценочных мыслительных образований к практике, к совместной предметно-практической деятельности в форме *одобрения* (утверждения), *порицания* (наказания) и ранжирования (классификации)" [6, 66].

Такой совместной деятельностью являются воспитание и обучение и, в частности, разносторонняя подготовка будущего специалиста в современном вузе. Специфика социальной психики заключается в том, что она обеспечивает поведенческую регуляцию общественного сознания, что реализуется благодаря следующим функциям:

1. *Интегративно-научающая функция*, обеспечивает содействие "овладению социальным опытом", а также "единое направление мыслей, воли и чувств в данной социальной группе. Она является важным механизмом в процессе научения, передачи социального опыта, который закреплен в структуре определенной человеческой деятельности и передается с помощью средств труда, предметов, знаков и других продуктов человеческой деятельности." [6, 82]. Данная функция обеспечивает передачу социально-культурного (в том числе и правового) опыта, а также редупликацию (воссоздание) приоритетных в данной группе, социуме, этносе и культуре форм обыденного сознания и правосознания. Л.С. Выготским было установлено два основных способа передачи социального опыта в зависимости от его материального носителя: а) орудийно-предметный (фиксация социального опыта в орудиях производства) и б) словесно-знаковый [7]. В орудийно-предметной форме закрепляются те или иные способы деятельности, в знаковой же репрезентированы представления и знания.

2. *Адаптивно-соотносящая функция*, заключающаяся в "способности социальной психики соотносить и приводить индивидуальное сознание в соответствие с принципами и нормами (в том числе и с правовыми – Д.Д.), господствующими в социальной группе или классе (обществе)". По сути, это особая разновидность социального научения, так как любая культура создает и

реализует "формы и правила коммуникации, соответствующие конкретным условиям взаимодействия между людьми и призванные обеспечивать наиболее эффективное достижение целей (коллективных или индивидуальных)" [6, 83]. В процессе общения личность приспосабливается к доминирующим в группе паттернам поведения, что приводит, как отмечает Т.Шибутани, к достижению согласия и принятию личности в группе [8].

3. **Экспрессивно-побуждающая функция** социальной психики заключается в ее способности: а) оказывать активизирующее и усиливающее воздействие на механизмы поведения и деятельности человека вследствие воздействия группы, доминирующих в ней чувств и мнений и б) создавать и развивать новую коллективную производительную силу и посредством этой силы повышать силовой потенциал индивида. При этом влияние группы на индивида может характеризоваться более или менее явной афиллятивной тенденцией [9], отношениями референции (совместности, сопричастности) [10], необходимостью соотносить и идентифицировать себя с определенной группой, с ее нормами и оценками [11], стремлением ощущать и рефлексировать группу как реализатора психологической защиты [12]. Именно, благодаря ей, становится возможным усвоение правовой эмпирии "значимого другого" в условиях реализующейся, главным образом, в группе "зоны ближайшего культурного и социально-правового развития" или "зоны социально-правовой аккультурации".

4. **Контрольно-вариативная функция** обеспечивает непосредственное или в той или иной мере воздействие норм и санкций социальной психики на реальное поведение индивида. Социальная психика является носителем "системы неформальных санкций общества, класса, группы, посредством которой поведение индивида подчиняется социальной общности, согласуется с интересами социального целого. Она содействует охране той "свободной зоны" для варьирования поведения, которая определена нормами и требованиями группы, класса (общества)" [6, 85]. В основе этой функции социальной психики находится явление "социального контроля", описанное Т. Шибутани. Субъективно-психологической основой социального контроля в значительной мере является самоконтроль человека, который постоянно соотносит свои действия и поступки (как совершенные и совершаемые, так и те, что предполагаются к совершению) с реальными и прогнозируемыми реакциями других людей и групп.

5. **Функция поведенческой разгрузки**, смысл и предназначение которой состоит в том, что социальная психика, связывая поведение людей общественно выработанными предписаниями и ограничениями, приводящими к накоплению напряжения, возбуждению, конфликтам и эксцессам (в том числе и противоправного характера), способствует освобождению от напряжения и разрядке в различных поведенческих ситуациях. Причем определяющую роль в этом процессе играют различные формы и проявления социальной культуры, т.е. "праздники, массовые представления, карнавальные шествия, ритуалы и

др., при которых особая социально-психологическая атмосфера служит отдушиной, разгрузкой", [6, 86], а также обширный спектр возможностей, предоставляемых социальными сетями, современными средствами связи и СМИ.

Проведенное нами в контексте изучения общепсихологической природы правосознания исследование правового самосознания [13] позволило выявить и описать его стилевые разновидности, такие как, эмпирическое, рациональное и метафорическое, представляющие индивидуальное своеобразие личности студента.

На *эмпирическом* уровне человек рефлексирует свое собственное "я" как результат социально-правовых отношений и продукт правовой культуры. При этом внутреннее содержание правового самосознания постоянно дополняется и обогащается благодаря приобретению новых эмпирических знаний, их проверке и дополнению в повседневной жизни, сопровождающихся значимыми для субъекта переживаниями непосредственного плана.

На *рациональном* уровне правовое самосознание непротиворечивым для самой личности образом расценивается с позиций соответствия правовым установкам доминирующей в обществе идеологии и правовой морали, культурным и этническим стереотипам. В то же время собственное правосознание воспринимается не только как "зонтик" или "защитный экран" от негативных воздействий извне, но и как средство воздействия на социальный мир.

На *метафорическом* уровне, благодаря переосмыслению аспектов социальной реальности, у человека возникает представление об эфемерности (изменчивости и даже ирреальности) существующей правовой действительности, вследствие чего правовое самосознание личности, становясь более раскрепощенным и освобождаясь от групповых норм, социального контроля, культурных ограничений и этнических стереотипов, может выходить за пределы общественной детерминации.

При этом в некоторых ситуациях правоохранительной деятельности и практики и возникает необходимость сканирования и отслеживания различных проявлений индивидуальной активности людей в социальных сетях и в СМИ, а иногда их последующей экспертной оценки, естественно, с неукоснительным соблюдением их гражданских прав и свобод.

Список использованной литературы:

1. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.
2. Blanch G, Blanch R. Ego Psychology: Theory and Practice. – N.Y.: Columbia Univ. Press, 1974. – 394 p.
3. Кон И.С. Категория "Я" в психологии // Психологический журнал. – 1981. – №3. – Т. 2. – С. 25-38.

4. Шильштейн Е.С. Уровневая организация системы Я // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 1999. – № 2. – С. 34-45.
5. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
6. Вичев В. Мораль и социальная психика / Пер. с болгарского / Общ. ред. и послесловие д-ра психол. наук Ю.А.Шерковина. – М.: Прогресс, 1978. – 358 с.
7. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Проблемы общей психологии / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
8. Шибутани Т. Социальная психология. / Пер. с англ. В.Б. Ольшанского. – Ростов н/Д.: изд-во "Феникс", 1998. – 544 с.
9. Маградзе Г.А. Афилиативная тенденция и влияние группы на индивида // Проблемы формирования социогенных потребностей. Материалы I всесоюзной конференции. – Тбилиси: Мецниереба, 1974. – С. 282-284.
10. Келли Г. Две функции референтных групп // Современная зарубежная социальная психология. Тексты / Под ред. Г.М. Андреевой, Н.Н. Богомоловой, Л.А. Петровской. – М.: МГУ, 1984. – С. 197-203.
11. Авдудевская Е.П. Принадлежность к группе и самовосприятие личности // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 144-150.
12. Штроо В.А. Группа как субъект психологической защиты // Ежегодник Российского психологического общества: Психология сегодня. – Вып. 2. – Т. 2. – М., 1996. – С. 14-15.
13. Дуйсенбеков Д.Д. Правосознание как общепсихологическая проблема. 19.00.01 - общая психология, психология личности, история психологии, этнопсихология. Автореферат дисс. на соиск. уч. степени доктора психолог. наук. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2009. – 42 с.

УДК 316.612

РАЗВИТИЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ: ПЕДАГОГИКА СВОБОДЫ И ОТКРЫТОСТИ

Мухамбетова К.А.

доцент кафедры педагогики
Евразийского гуманитарного
института, кандидат социологических
наук

Түйіндеме

Мақалада гендерлік білім беруді дамыту және ЖОО-да мамандарды даярлауда тәжірибесіне гендерлік әдістерді ендіруді мәселелерін қарастырады. Гендерлік білім беру – бұл жыныстық айырмашылықтар туралы білім алу сондай-ақ осыған байланысты жыныс дәреже сатысының пирамидасы билік-бағыну мен келешек жетістіктері туралы жыныстардың теңдігі, экономикалық, әлеуметтік және саяси салалардағы әділетсіздіктер. Білім берудегі гендерлік өлшемдерді енгізу оқытушының әдіснамалық тұрғыдан дайындығын, алдын ала дайындалған курс тұрғысына гендерлік талдау жасау, лекциялар мен семинарлардағы негіздемелерге назар аудару, студенттерді назарын «жыныстар факторы» ретінде маңызды құрастыру шарты және елеулі сипаттамалары кез келген әлеуметтік жүйе ретінде қарастыруын көздейді.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития гендерного образования и включения гендерного подхода в практику подготовки специалистов в вузах. Гендерное образование – это получение и приращение знаний об относительности половых различий, в связи с этим о несправедливости субординации полов в пирамиде власть-подчинение и о перспективах равенства полов в экономической, социальной и политической сферах. Включение гендерного измерения в образование предполагает методологическую готовность преподавателя переосмыслить ранее разработанный курс с точки зрения гендерного анализа, расстановку необходимых акцентов в лекциях и семинарах, привлечение внимания студентов к «фактору пола» как важному условию конструирования и существенной характеристики любых социальных систем.

Annotation

In this article, the author analyzes the development of gender education and the inclusion of a gender approach in the practice of education in universities. Gender education is the acquisition and growth of knowledge about the relativity of gender differences, the injustice of gender subordination in the power-subordination pyramid

and the prospects for gender equality in the economic, social and political fields. The inclusion of the gender dimension in education implies the methodological readiness of the teacher to rethink the previously developed course from the point of view of gender analysis, placing the necessary emphasis in lectures and seminars, attracting students' attention to the “gender factor” as an important condition for the design and essential characteristic of any social systems.

Ключевые слова: гендерный подход в образовании, гендерное образование, гендерное равенство.

Тема гуманитарного знания, несомненно, является одной из актуальных в системе высшего образования. Современность поставила перед обществом совершенно новые вопросы, связанные с такими глобальными кризисами, как кризис утраты смысла в мире человека, экологический и демографический кризис, кризис межкультурных отношений, терроризм... Человечество уверенно использует мощные компьютерные технологии, формирует глобальное информационное пространство, создает нанотехнологии, использует роботов, клонирует и генетически модифицирует живые клетки. Но при этом очень редко задумывается о том, чему действительно служат все эти технологии? Как они изменяют человеческое общество? Как они изменяют самого человека? Где точки духовного и нравственного роста в подобном мире? Оценку происходящего способно дать только гуманитарное знание, которое подталкивает не только к вопросам, но и поиску ответов на них, дает возможность сориентироваться в мире, понять то, что происходит и каковы истинные потребности человека.

Значимость социально-гуманитарных наук заключается в понимании связей между явлениями, событиями, процессами: философия, история, литература, лингвистика, право, психология, социология и экономика позволяют видеть происходящее и в мире, и в человеке в целостности, единстве, преемственности прошлого, настоящего и будущего. Важнейшая задача гуманитарного знания - раскрывать смыслы и давать возможность понимания не только мира, но и себя в нем. Поэтому очевидно, что основным образовательным ориентиром становится личность, ее «человеческие» качества.

Гуманитарное знание многогранно и противоречиво, расширяется проблематика, стираются границы, усложняются исследовательские подходы, вводятся новые критерии оценки достигнутого. Результатом же образования сегодня должен быть не просто специалист, пусть даже «высококласный», а человек — знающий, понимающий, умеющий, культурный и гуманный... В свое время известный ученый И. М. Ильинский предложил концепцию образования, в которой ключевым было требование синтеза разума и чувства, знаний и воспитания: «... Если мы говорим о человеке, то одного ума для его характеристики недостаточно... Система образования обращена только к одной

половине человеческого мозга, где размещается это самое «ratio» — разум. В итоге мы видим мир и понимаем жизнь однобоко, частично, а не в полном объеме» [1, 333].

Понятно, что качественное образование – это не только то, чему человека учили, а то, сколько и как им понято, освоено. Если образовательный процесс сориентирован на понимание, то эффективность обучения резко возрастает, а понимание предмета приводит к взаимопониманию, диалогу студента и преподавателя. Понятно, что центральной фигурой в образовательном учреждении должен стать сам учащийся, для которого важны желание и способность видеть будущее, умение прогнозировать завтрашний день.

В свете изложенного проблема гендерной компетентности и гендерного образования приобретает особый смысл, несмотря на то, что гендерная тематика в академическом пространстве престижной не является, сохраняя статус некоей маргинальной области, научной периферии. Уровень гендерной грамотности людей и даже целых общественных структур очень неоднороден. Существует практика представления гендерной тематики как только женского вопроса, возникает однополюсность, подход от проблем, причем почти всегда от проблем женской гендерной группы. Иными словами, мужчины в гендерной тематике сегодня практически отсутствуют, за редким исключением.

Между тем, участие мужчин необходимо, поскольку для достижения гендерного равенства необходимо формирование эгалитарной культуры и партнерских отношений между мужчиной и женщиной. Мужская социальная группа тоже имеет проблемы, которые необходимо идентифицировать и искать пути их решения.

Кроме того, сохраняется разрыв между теоретиками и практиками, недостаточность взаимодействия между ними, знания теоретиков не востребованы в практическом секторе, а практики могут не признавать необходимости в повышении уровня своих теоретических знаний, включении новых концептов и навыков в профессиональную деятельность.

Вспомним, что возраст гендерных исследований (gender studies) как особого научного направления насчитывает не более четырех десятилетий с момента, когда в университетах США были открыты соответствующие факультеты и кафедры, а в Западной Европе появились ассоциации и научно-исследовательские центры. Гендерные исследования сформировались в процессе эволюции женских исследований (women's studies и feminist studies), которые старше примерно на 10 лет [2, 17]. Гендерные исследования многослойны и мозаичны, поскольку выдвигание гендера в качестве категории анализа социально-культурных и образовательных проблем позволяет значительно расширить исследовательскую повестку дня. Здесь возможна постановка многих вопросов, развитие идей, носящих зачастую провокационный характер. Сказанное относится, в частности, к плюрализму пола/гендера; отказу от понятия «правильный» выбор гендерной/половой идентичности, признание релятивности понятий «женщина» и «мужчина»;

акценту на конфронтации мужчин и женщин, на критике патриархатной мужской культуры; акценту на проблеме власти-подчинения [3]. В свое время в рамках разработки идей феминисткой науки – предтечи гендерно-ориентированной – произошел методологический взрыв, обнаживший несовершенство традиционного научного дискурса.

Развитие гендерных исследований шло рука об руку с разработкой проблематики мультикультурализма и этничности, расширяя границы, первоначально заданные феминизмом. Начавшись с призыва «добавить женщину в учебный план», осознания факта исключения женщин из публичного дискурса, гендерные образовательные программы сегодня приобрели глобальную ориентацию, далеко шагнув за пределы европейской или американской академии. Все больше публикаций посвящается вопросам политики, социально-экономического развития, проблемам милитаризма, беженцев, работы и семьи. Появляются новые направления, связанные с теорией этики, культурными конфликтами, коллективными идентичностями.

Разработка гендерной проблематики часто ставит под сомнение методы и гипотезы традиционных наук. Немаловажную роль при этом играет применение междисциплинарной методологии, признающей целостность социального знания и позволяющей изучить любой вопрос с разных сторон. Необходимо признать, что это совершенно особый взгляд на окружающий мир. Кроме того, наверное, только в этой сфере поощряются коллективные формы действия, активизм, нацеленность не просто на теоретическое осмысление проблем, связанных с полом, но и их практическое решение, изменение порядка, устранение всех типов гендерного неравенства.

Каким образом можно определить понятия «гендерное образование» и «гендерный подход в образовании»? Как проблемы гендера представлены в учебных планах вузов? Каковы перспективы развития данной области знания?

Отечественному научно-педагогическому сообществу гендерная тематика была представлена в 90-е годы на волне политических и социально-культурных трансформаций, которые неизбежным образом затронули статусные позиции различных социальных групп и категорий граждан. В сфере гендера это касается изменения структуры семьи, системы социальных гарантий, экономического и политического статуса женщин. Все эти явления описываются через такие формулировки, как феминизация безработицы и бедности, дискриминация по возрасту и полу при найме на работу, коммерциализация сексуальности, распространение домашнего насилия, торговля женщинами и т.д.

В педагогике же фактор пола остается «серой зоной», педагогами часто не осознается влияние гендерной социализации учащихся в процессе образования на выбор жизненных стратегий самореализации, неясны причины и тенденции изменения подходов к «вопросу пола» в образовании. Как пишет Л.В. Штылева, педагоги по-прежнему то утверждают симбиотическую связь между полом и гендером, биологией и культурой, то отождествляют эти

понятия, то призывают обратиться к опыту народной педагогики и традиционного подхода к воспитанию девочек и мальчиков [4], оставаясь на позициях эссенциализма. В этом случае реализуется идея «правильной» гендерной ориентации себя в мире. Цель преподавателя – научить мальчиков и девочек быть «настоящими мужчинами» и «настоящими женщинами», тем самым успешно встроить их в систему социально-культурных отношений, где они будут вести себя как компетентные мужчины и женщины. В результате лишь подчеркиваются гендерные различия, а «вместо воспитания гармонично развитой личности, способной понимать чувства другого человека, ориентированной на партнерские отношения с окружающими будет углубляться гендерная асимметрия социализации, формирующая категорическое недопонимание и множественное неравенство между полами в семье и обществе» [4].

Хотя, целью скорее должно стать привитие навыков критического анализа гендерных стереотипов как на уровне теоретического (мифология, религия, идеология, философия), так и на уровне обыденного мышления. Главной идеей выступает мысль о социальной детерминированности полоролевых моделей поведения, а не их природной данности. С точки зрения антиэссенциализма, гендерное образование – это получение и приращение знаний об относительности половых различий, в связи с этим о несправедливости субординации полов в пирамиде власть-подчинение и о перспективах равенства полов в экономической, социальной и политической сферах.

Включение гендерного измерения в образование не связано с увеличением количества часов или другими организационно-нормативными изменениями. Оно предполагает методологическую готовность преподавателя переосмыслить ранее разработанный курс с точки зрения гендерного анализа, расстановку необходимых акцентов в лекциях и семинарах, привлечение внимания студентов к «фактору пола» как важному условию конструирования и существенной характеристики любых социальных систем, включая образование [5].

Со структурной точки зрения, гендерное образование включает в себя три уровня: 1) уровень получения и приращения информации о проблемах пола/гендера; 2) уровень формирования ценностного отношения к себе и окружающим, формирование толерантности и 3) уровень практического научения навыкам взаимоотношения полов [3].

Как совершенно справедливо отмечает О. Чеснокова, категория «гендерное образование» возникла не просто для того, чтобы застолбить некое исследовательское пространство [3]. Речь идет о гораздо более глубоких вещах, развитии педагогики свободы, включении в учебный план опыта ответственности, социального участия, толерантности и равноправия.

Аудитория превращается в интерактивную обучающую среду, интеллектуально и эмоционально вовлекающую всех студентов. Все это

означает кардинальное изменение технологий обучения, включение в образовательный процесс методов «партисипаторного (участвующего) знания», «коллаборативного (партнерского) писания» и триангуляции (одновременного сочетания нескольких методических стратегий) [3]. Таким образом, акцент делается на сотрудничестве, активном вовлечении и обсуждении собственного, а не абстрактного, жизненного опыта.

Гендерное образование строится на принципе «субъект-объектной взаимности», установлении взаимодействия между обучающим и обучающимся, уходе от дихотомии «учитель – ученик» [6]. Важным является признание многогранности истины и знания; взаимовлияние истины и опыта, истины и интересов; знание перестает быть просто феноменом культуры. Интердисциплинарность и мультикультуризм гендерной теории способны обеспечить максимальную толерантность мышления развивающейся личности.

При этом сам преподаватель должен «включать» в свои риторику и поведение ключевые принципы гендерного образования — формирование представлений о праве на равенство для всех в одинаковой степени, воспитание адекватного отношения к гендерным различиям и их оценок. Для реализации перспективы равенства необходим диалог со студентами во время занятий в стиле «участвующего знания» и «заинтересованной педагогики». Теоретические знания необходимо закреплять фактами и практиками, тем более что актуальность гендерных отношений, позволяет интерпретировать гендерное знание как «теорию, основанную на практике». Каждый из обучающихся под влиянием той или иной обсуждаемой темы может обратиться мысленно к аспектам личной жизни, связанным с дискриминацией, несправедливостью, несоблюдением прав или проблемой выбора между гендером/полом, и высказать результат размышлений вслух.

Анализируя шестилетний опыт преподавания курсов по гендерной проблематике, О.Г. Овчарова полагает, что методики обучения, применяемые в гендерном образовании, должны соответствовать непосредственно его концепции - философии и практике равенства. В этом случае становится возможным, по словам Белл Хукс, «работать ради свободы, требовать... открытости ума и сердца... искать способы двигаться вопреки границам», пересмотреть функциональные границы традиционных гендерных норм и ценностей и алгоритмы социального взаимодействия в пределах этих норм [7].

Строить прогнозы о судьбе гендерного образования в казахстанских вузах по-прежнему сложно. Хотя тема гендерного образования в Казахстане, поднималась не однажды. Так, этому посвящен целый ряд статей известной исследовательницы С. Шакировой. В одной из них были обозначены его слабые стороны, сохранившие актуальность и в настоящее время, спустя почти десятилетие: 1) методологический плюрализм, когда гендером называют всё, и роль женщин в истории, и дискриминацию, и гендерное равенство; 2) отсутствие критической массы преподавателей и исследователей, способной придать гендерным исследованиям характер признанной учебной и

академической дисциплины; 3) неясность организационной структуры. Как лучше организовать гендерные исследования – в рамках центра, кафедры или магистерской программы? [8].

На сегодняшний день гендерное образование существует в виде спецкурсов и не включается в обязательный государственный компонент. Поэтому, наверное, правильнее ориентироваться на включение гендерного блока в рамки любого гуманитарного курса, будь то философия, социология, политология, культурология, психология или история. Заметим, что очень важен личностный фактор. Без профессионализма, научной репутации и энтузиазма авторов курсов трудно представить себе устойчивое развитие этого исследовательского направления. Тем более в условиях дефицита специальной литературы, сложностей, связанных с многообразием и многозначностью терминов, настороженностью по отношению к поднимаемым вопросам. Еще в 1999 году российские исследовательницы-активистки в числе необходимых компонентов стратегии институционализации гендерных исследований в целом, и их преподавания в частности, предложили «энтузиазм и заинтересованность в тематике», «бесплатный труд и инфраструктуру университета» [9].

Гендерные исследования могут восприниматься как целиком чуждый – западный – опыт, здесь возможны попытки тотального копирования, а также сохранение познавательной дистанции к западному опыту и одновременно его самостоятельное критическое осознание. Как бы там ни было, изучение гендерных отношений – необходимый элемент осмысления социальных преобразований. В обсуждение гендерных отношений включаются разные социальные науки – история, психология, культурология, антропология, социология, искусствоведение, литературоведение, лингвистика, философия. Несмотря на противоречивость контекста, можно предполагать, что интерес растущей группы исследователей и проблематизация гендерных отношений в казахстанских реалиях будет способствовать постепенному развитию данного направления в рамках академической мысли.

Список использованной литературы

1. Ильинский И.М. Образовательная революция. – М., 2002. – 596 с.
2. Ярская-Смирнова Е. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе // Введение в гендерные исследования. Ч.1 / Под ред. Жеребкиной И. – Харьков: ХГЦИ, 2001. – 708 с.
3. Чеснокова О. Место и роль гендерного образования в духовной культуре современной Беларуси // Адукацыя і выхаванне. - 2003. - № 6 // <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/176011.html>
4. Штылева Л.В. Гендер и педагогика: проблемы согласования языка // Женщина в российском обществе. – 2009. - №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gender-i-pedagogika-problemy-soglasovaniya-yazyka> (дата обращения: 25.03.2018)

5. Штылева Л.В. Гендерный подход в вузовском курсе истории образования и педагогической мысли // Педагогическое образование в России. – 2011. - № 4. – С. 128-134. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-podhod-v-vuzovskom-kurse-istorii-obrazovaniya-i-pedagogicheskoy-mysli> (дата обращения: 25.03.2018).

6. Гайдено В. Эпистемологические альтернативы в образовании (методология и методы гендерного образования) // «Женщина. Образование. Демократия». Материалы 2-ой международной междисциплинарной научно-практической конференции. - Мн., 2000. - С. 58

7. Овчарова О.Г. Гендерное образование: методики равенства // Женщина в российском обществе. - 2011. - №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernoe-obrazovanie-metodiki-ravenstva> (дата обращения: 26.03.2018).

8. Шакирова С. О состоянии гендерного образования в высшей школе в Казахстане // Публикация на сайте <http://giacgender.narod.ru/n1m2.htm>

9. Здравомыслова Е., Темкина А. Кому нужно развитие гендерных программ в университетах? (Материалы «круглого стола») / Социология образования в России / Под ред. Кугель С. – СПб, 1999.

СОЦИАЛЬНО - ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПИТАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Тынышбаева А.А.

профессор Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре,
д.с.н., к.психол.н., советник юстиции

Аннотация

Проблема воспитания в высшей школе является одной из ключевых аспектов в образовательном процессе. В данной статье рассматриваются социально - психологические аспекты воспитания обучающихся, необходимость формирования и реализации новой воспитательной концепции.

Түйіндеме

Жоғары білім берудегі тәрбие беру мәселесі білім беру процесінің негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Бұл мақалада жаңа білім тұжырымдамасын қалыптастыру мен енгізу қажеттілігін тәрбиелеудің әлеуметтік-психологиялық аспектілері қарастырылады.

Annotation

The problem of upbringing in higher education is one of the key aspects in the educational process. This article examines the socio - psychological aspects of upbringing and learning the need for the formation and implementation of a new educational concept.

Ключевые слова: развитие личности, воспитание, концепция воспитательной работы

Процессы социализации личности, ее структура и содержание имеют сложный, разносторонний характер. С одной стороны, это целенаправленное воздействие общества на определенные установки, понятия, принципы, ценностные ориентации развивающейся личности. С другой, развитие человека как личности в условиях и обстоятельствах жизни индивида, со своими особенностями развертывания социальных отношений.

Профессиональное становление вузовской молодежи все чаще происходит в условиях так называемой сегрегации. Несмотря на то, что для них основной источник дохода является помощь родителей и родных, стипендия или случайные заработки, современные молодые люди быстрее отделяются от своих родителей и все больше времени проводят в образовательных институтах. Современные юноши склонны держаться в отдалении, как от детей

младшего возраста, так и от взрослых частично по выбору и независимым от них обстоятельствам.

В целом, следует отметить, что общество влияет на молодежь гораздо сильнее, чем на другие категории возраста. Безусловно, это повышает их уязвимость, они острее испытывают влияние социальных кризисов. С помощью средств массовой информации и социальных сетей они узнают прямо у себя дома не только о местных и региональных кризисах, но и отдаленных. Сформированные идеалистические воззрения обуславливают активность молодежи в поддержке политических и религиозных движений.

Формирование сексуального поведения и сексуальных отношений особая и острая проблема у студенчества. В современном обществе в понятие феминность входит пассивность, заботливость и способность приспособливаться. Однако у девушек поддерживается приобретение различных умений, необходимых для обогащения своей личности и получения финансовой самостоятельности, независимо от планов замужества, а средства массовой информации поощряют проявления сексуальности у обоих полов. К сожалению, для некоторого числа молодежи первый сексуальный опыт приобретается без их согласия и насильственным способом.

Кроме этого, взрослея, молодежь сталкивается с аспектами морали, с которыми они ранее не встречались. Им приходится оценивать поведение и установки своих сверстников, которые употребляют наркотики и алкоголь, решать, нужно ли хорошо учиться; могут ли они приспособливаться к обществу, где успех измеряется в основном деньгами, какую роль играет религия в их жизни.

Проблемы обучающейся молодежи могут обостряться под воздействием некоторых отрицательных факторов. Так, например, их волнуют следующие проблемы, как:

- ухудшение социально - экономического статуса;
- потеря работы;
- проблема доступности получения профессионального образования;
- морально - духовная деградация;
- рост преступности среди подростков и молодежи;
- отсутствие института лидерства; действенных общественных молодежных объединений и организаций;
- недостаточный политический интерес к молодежи со стороны государства;
- неопределенность социального статуса молодежи;
- снижение общей физической подготовки;
- доступ и распространение алкоголя и наркотиков среди молодежи;
- недостаточное отношение к институту семьи и др.

В этой связи в казахстанских вузах уже давно назрела необходимость формирования и реализация новой воспитательной концепции с учетом данных социально – психологических аспектов. Концепция воспитания предполагает

изучение специфических нужд и интересов молодого поколения, касающаяся их индивидуального и творческого развития. Основное внимание здесь должно быть сосредоточено на воспитании у молодежи, сознательного и целенаправленного формирования личностных и гражданских качеств.

Вузы должны предоставить будущим специалистам широкие возможности для их максимального самовыражения, самореализации, развития социальной активности. В этих целях важно всемерно обеспечивать организацию их многоплановой деятельности, системе различных официально создаваемых молодежных, студенческих объединений - клубов, студий, штабов, обществ, отрядов, но обязательно на принципах подлинной самостоятельности и самоуправления.

Университеты предназначены не только для передачи профессиональных знаний, но и для воспроизведения культурного слоя для общества. Важнейшим субъектом этой деятельности является педагог высшей школы. Профессорско-преподавательский состав должен в связи с этим передать обучающимся не только профессиональные знания и умения, но и приобщить их к определенной культуре.

Наряду с этим, должна решаться важнейшая задача вузовского воспитания - формирование личностного и профессионального стиля деятельности и общения. Для реализации такой задачи преподавателю высшей школы важно уметь использовать в работе с обучающимися некоторые методы психодиагностики, психологического наблюдения, а также умения развивать у них приемы самопознания с учетом психологических и психофизиологических особенностей, социальным статусом, возрастом и характером основной деятельности.

Что склонна ожидать современная молодежь, когда она выйдет на рынок труда? Это, прежде всего проблемы трудоустройства и занятости, а также получения доступного, качественного образования или переквалификация профессии. Утрата жизненной перспективы, безработица, потеря стимула жизни, несчастная любовь и др. являются основными причинами сложных и опасных для жизни последствий, суицида молодежи. В рамках такой проблемы вузам необходимо предпринять меры по адаптации выпускников к рынку труда. К привлечению трудовой занятости на старших курсах, прохождение практики на будущих местах работы и их закрепления. Иными словами, создавать еще в стенах вуза Бюро (центры) занятости, придать прикладной характер учебному процессу.

Важнейшее профессиональное качество педагога высшей школы - знать и понимать обучающихся, объективно оценивать качества личности, принимать во внимание возрастные особенности и индивидуальные различия в воспитательно - образовательном процессе вуза. Сфера профессиональной компетентности современного преподавателя высшей школы должна отвечать следующему:

- способность к ценностному самоопределению в отношении целей и средств воспитания, перспектив развития личности молодежи;
- овладения технологиями психолого - педагогической работы и постоянное повышение педагогического мастерства;
- развития педагогической рефлексии, осознание подлинных мотивов своей педагогической деятельности, своих воспитательных поступков;
- умения отличать собственные затруднения и проблемы от затруднений и проблем воспитанников;
- способности к эмпатии и децентрации;
- оценивать последствия собственных личностных влияний на воспитанников, умения видеть себя в отражении жизни других.

Трудности методологического плана снижают эффективность воспитательных мероприятий проводимых с обучающейся молодежью на фоне дефицита научных исследований комплексных стратегических по своему замыслу, направленных на осуществление взаимосвязи личностного развития человека и педагогического процесса, где педагогический процесс обеспечивал бы условия этого развития. Таким образом, проблемы воспитания имеют целый ряд аспектов в области педагогики и психологии высшей школы, в которых должны быть предприняты попытки разработать различные приемы и способы воздействия на обучающуюся молодежь. Более того, назрела необходимость раскрыть идейное внутреннее содержание процесса воспитания.

Основные подходы к данным проблемам могут быть представлены в программном документе организации образования. В них должны найти отражение все актуальнейшие и злободневные проблемы и вопросы современности, четко и ясно определены тенденции развития общества, это немаловажно, так как адекватное понимание и отражение действительности помогает формулировать более прогнозируемые цели и результаты.

Потребность в современных методологических позициях важна, поскольку имеет значение в определении цели, путей и методов в очень сложном и непростом деле воспитания подрастающего поколения. Значимость разработки идеологии и методологии воспитания молодежи обусловлена также и тем, что возрастает в современных условиях общественный статус образовательных учреждений в связи с обновлением содержания и структуры воспитания на основе духовных ценностей и национальных идей которые заложены в Программной статье Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Болашаққа бағдар: Рухани жанғыру». Учитывая то, что область воспитания, наименее разработанная проблема в психолого - педагогической и философской литературе разработка данного документа является весьма своевременным важным методологическим, научным и методическим ориентиром в организации научно - исследовательской и воспитательной работы в высшей школе.

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына
және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың
жаңа мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*
**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

2018 жылғы 6 сәуір

Әрлендіру және қалыптау
Смагулова Д.А.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының баспасында шығарылған.
100 дана.

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына
және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың
жаңа мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*
**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына және
«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың жаңа
мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*

**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**

халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

Материалы международной научно-практической конференции
**«НОВОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ЗНАНИЕ В ВОЕННЫХ,
СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»**,
*посвященной Программной статье Президента Республики Казахстан
Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»
и ежегодному Посланию «Новые возможности развития в условиях
четвертой промышленной революции»*

Materials of the international scientific-practical conference
**«NEW HUMANITARIAN KNOWLEDGE IN MILITARY,
SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS»**,
*devoted to the Program article of the President of the Republic of Kazakhstan
N.A. Nazarbayev «Course towards the future: modernization of Kazakhstan's
identity» and the annual Address «New opportunities under the fourth industrial
revolution»*

II

2018 жылғы 6 сәуір

**Астана
2018**

УДК 378
ББК 74.58
Ә 11

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды

Жауапты редакторлар:

Нұрмағамбетов Б.Ғ., саяси ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Тынышбаева А.А., социология ғылымдарының докторы,
қауымдастырылған профессор

Редакциялық алқа:

Есімсейтов Б.Р., филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Калмурзина З.Ж., заң ғылымдарының магистрі
Филипец О.Б., заң ғылымдарының кандидаты
Алибекова А.М., заң ғылымдарының кандидаты

Әрлендіру және қалыптау
Смагулова Д.А.

Ә 11 **ӘАОО-дағы жана гуманитарлық білім:** 2018 жылдың 6 сәуіріндегі халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Жинақ 2 бөлімнен тұрады. 2-бөлім. - Астана: Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, 2018. – 303 бет

ISBN 978-601-7241-35-3

Жинақта Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауына арналған «Әскери, арнаулы оқу орнындағы жаңа гуманитарлық білім» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары берілген.

Аталған жинақ жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылар құрамына, ғалымдар мен жас ізденушілерге арналған.

УДК 378
ББК 74.58

Қолжазба қайтарылмайды. Авторлардың пікірі редакциялық алқа көзқарастарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Ұсынылып отырған материалдардың дұрыстығына автор жауапкершілікті өзіне алады. Жинаққа сілтеме міндетті түрде болу керек.

ISBN 978-601-7241-35-3

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2018

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ

I. МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН

Денисова С.С. Методические подходы к обучению иноязычному общению.....	7
Сақтағанов Б.К. Магистранттардың креативті ойлауын дамыту шарттары мен критерийлері.....	11
Мадина Г.К. Азаматтық қорғау саласында сапалы білім беру ерекшеліктері.....	17
Орехова Е.П. К вопросу об инновационных подходах в преподавании криминалистики	21
Алмазова О.Н. Задачи преподавания психологии как общеобразовательной дисциплины	26
Афони́на Р.Н. Психодидактические условия реализации общекультурного потенциала учебной дисциплины «естественнонаучная картина мира».....	32
Кофанова Е. В. Экологизация подготовки студентов в высших учебных заведениях в условиях активного развития глобализационных процессов.....	38
Русинов Р.К. К вопросу о цифровизации юридического образования.....	44
Оразова Ж.У. Болашақ педагогтардың құзыреттілігін зерттеушілік оқыту технологиясы арқылы дамыту.....	49
Bobesh R.S. The issues of postgraduate education in the Republic of Kazakhstan: the competitive approach in teaching foreign languages.....	54
Сабырбай Б.Е. ЖОО-да психологияны оқытудағы жаңа технологиялардың тиімділігі.....	58
Баймуханов Е.М., Асатаев С.А. Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық жоғары оқу орындарындағы білім беру процесінде, курсанттардың бойында экологиялық мәдениетті қалыптастыру жолдары	64
Shakenova Zh.Zh. Issues in teaching research methods and methodology in the social and humanitarian sciences.....	68
Болатбекова Н.Ж. Студенттің танымдық - шығармашылық деңгейін жетілдірудегі сын тұрғысынан ойлау әдісінің маңыздылығы.....	76

Ахметов Т.С.	82
ЖОО-да дене тәрбиесі сабақтарын өткізудің педагогикалық жағдайлары	
II. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОГО ЗНАНИЯ В ВСУЗЕ: ПРОФИЛАКТИКА ЭКСТРЕМИЗМА СРЕДИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	
Ахметов Д.Т., Баймуханов Е.М.	
Социально-политическое и идеологическое противодействие современному экстремизму и терроризму в рамках реализации программной статьи главы государства «взгляд в будущее» модернизация общественного сознания.....	86
Матвиенко Е.А.	
О причинах экстремизма в связи с необходимостью его профилактики в молодежной среде.....	94
Кусаинов К.К.	
Некоторые психологические особенности двух основных мировых религии в Казахстане.....	99
Ынтықбаев М.Қ., Дүйсембеков А.М.	
Қазақстандағы діни экстремизмнің дамуының кейбір өзекті мәселелері...	104
Нұрмағамбетов Б.Ғ., Калмурзина З.Ж.	
Дін туралы еліміздегі тарихи орын алған ахуалдар мен экстремистік топтардың қаупі.....	108
Айқынбаева Г. Қ., Телегенова Г.Т	
Жастар арасындағы діни сауаттылық мәселесі.....	116
Байсағатова Д.Б.	
Соотношение понятий «терроризм» и «экстремизм».....	122
III. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ	
Калистратова Н.С., Вережкин И.Е.	
О роли научной деятельности в обучении студентов праву.....	132
Рахимов Н.Б.	
Қазақ тілі құқықтық мәртебесінің қалыптасуы.....	137
Мендыбаева Д.Т., Тулкинбаева Ш.Ж.	
Ішкі істер органдарындағы электронды-ақпараттық технологиялар.....	146
Аймухамбетов Т.Т.	
Понятие «исламизм» и «политический ислам»: исторический анализ.....	153
Кузьменкова С.В.	
К вопросу о некоторых особенностях исполнения и отбывания наказания в виде ареста.....	158
Джаксыбаев А.С.	
Правовой статус органов прокуратуры Республики Казахстан: юридическая природа, эволюция и функционирование системы прокурорского надзора.....	165

Бактыбеков М.Б. Конституционализм идеясы қоғам мен мемлекеттің тұрақты дамуының кепілі.....	172
Бирманова А.И. Қазақстан Республикасында адамның мәдени өмірге қатысу құқығын қамтамасыз ету мәселелері.....	178
Денисов А.Е. История становления и развития военной подготовки в гражданских вузах с XVII века по настоящее время.....	187
Нұрхан А.С. Қылмыстық теріс қылықтардың статистикасы және жаза тағайындау тәжірибесі.....	202
Мурзагалиева А.М. Некоторые вопросы прокурорского надзора в сфере инвестиционной деятельности.....	210
Ажибаев М.Г. Воспитание патриотизма - элемент криминологического обеспечения безопасности общества.....	217
Аяганова С.С. Проблемы классификации видов транснациональной организованной преступности.....	223
Леонов Д.Н. К проблемным вопросам формирования уголовного законодательства Казахстана (исторический аспект).....	228
Хасанов Т.Т. К вопросу о криминализации лжепредпринимательства в уголовном законодательстве Республики Казахстан.....	233
Джумабеков А.М., Талкибаев А.Б. Актуальные проблемы института процессуального прокурора.....	240
Ашимов Қ.М. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізуінде медиация институтын дамытудың өзекті мәселелері.....	246
Молдашев Н.Е. Қолданыстағы қылмыстық заңнама бойынша автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сыйымсыз иеленіп алудың саралану мәселелері.....	256
Есенбекова Ж.Б. Юридическая ответственность за нарушение прав участников уголовного процесса.....	263
Джумагулов Е.А. Юридическая ответственность должников по алиментным обязательствам.....	270

Қозыбаева Д.А.	276
Салық төлеушінің мүлкін шектеу және өткізу мәселелері.....	
Беккужинов А.А.	282
Понятие и признаки экстремизма.....	
Кулмуханов Р.Н.	287
Проблемы правового регулирования трудовых прав сотрудников органов прокуратуры.....	
Ерікұлы М., Абулгазин Е.С.	292
Уголовно-процессуальные проблемы возобновления сроков досудебного производства по уголовным делам прошлых лет.....	
Касенова А.М.	297
Конфискация имущества: понятие и сущность.....	
Нурпеисова А.Х.	303
Проблемы академической честности в исследовательских работах обучающихся университетов.....	
Жакиянов К.Т.	309
Вербальные и невербальные уровни изобличения во лжи при раскрытии и расследовании уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств.....	

I. МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН

УДК 387.016:802

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ

Денисова С.С.

Заведующий кафедрой белорусского и иностранных языков Академии Министерства внутренних дел Республики Беларусь, кандидат педагогических наук, доцент

Түйіндеме

Мақалада шет тілін қарым-қатынас құралы ретінде оқыту, сондай-ақ сөйлеу әрекеттерінің функцияларын, соның ішінде шет тіліндегі сөйлеу сөздерін қалыптастыру және қабылдау үдерістерін зерттеу қажеттілігі қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы обучения иностранному языку как средству общения, а также необходимость изучения функций речевой деятельности, включая процессы порождения и смыслового восприятия речевых высказываний на иностранном языке.

Annotation

The problems of teaching a foreign language as a means of communication is discussed in the article as well as the need to study the functions of speech activity, including the processes of generation and semantic perception of speech utterances in a foreign language.

Ключевые слова: иноязычное общение, порождение и смысловое восприятие речевых высказываний.

Ведущей тенденцией современной методики обучения иностранным языкам является коммуникативная направленность, то есть стремление обеспечить овладение и владение иностранным языком через общение. В современных условиях иноязычное общение становится существенным компонентом будущей профессиональной деятельности специалиста.

Иноязычное общение представляет собой процесс функционирования языка и речи, однако речь не является единственным средством общения.

Согласно данным зарубежных исследований при помощи неречевых средств общения передается до 40% информации. В связи с тем, что речевая деятельность включена в общий контекст коммуникативного поведения обучающегося, для акта общения характерно единство вербального и невербального компонентов. К невербальным средствам общения относятся экстралингвистические факторы и параметры общения, а также паралингвистические характеристики. К лингвистическим средствам обычно относят движения, предметные действия человека, к паралингвистическим действиям относят вокальные характеристики речи, мимику, жесты, позы.

В целом общение может быть представлено в виде системы взаимосвязанных и вытекающих друг из друга действий на иностранном языке. Данные действия характеризуются самостоятельной и промежуточной целями, а также наличием программы, в соответствии с которой общающийся на иностранном языке обучающийся производит речевые действия.

При анализе речевого действия выделяются те факты, которые обуславливают речевую интенцию (намерение), и те, которые определяют реализацию речевого намерения сначала на внутреннем уровне, а затем на уровне внешней речи. Так же как и другие формы деятельности, речевая деятельность человека обусловлена характером функционирования его восприятия, мышления, памяти, которая составляет основу психологических механизмов речевой деятельности. Речевая деятельность характеризуется единством внутренней и внешней ее сторон, а также единством содержания и формы ее реализации. Речь человека, являясь составной частью общей деятельности обучающегося, способствует познанию и обобщению. В иноязычной речевой деятельности обучающегося реализуются как общие функции деятельности (коммуникативная, номинативная, экспрессивная, указательная, эстетическая и др.), так и частные функции (сообщение, осведомление, наблюдение, принятие к сведению, согласие и др.). В зависимости от ситуации общения возможно сочетание этих функций деятельности.

Важным также представляется тот факт, что под деятельностью общения не следует понимать простую передачу некоторого объема информации от одного человека к другому. Для передачи определенного содержания необходимо отнести его к известной группе явлений, что требует определенного обобщения. Из этого следует, что речевую деятельность, в том числе на иностранном языке, нельзя рассматривать как самостоятельный процесс, поскольку она представляет собой единство общения и обобщения. Важно, что в процессе иноязычного общения на занятиях по иностранному языку происходит обобщение, то есть усвоение некоего правила общения. Обобщение в данном случае достигается, с одной стороны, реализацией серии актов общения, а с другой стороны – овладением техникой, правилами общения на иностранном языке с учетом функционально-грамматических характеристик речи. Необходимо также отметить, что иноязычное общение представляет

собой не простую передачу определенной информации, а реализацию взаимоотношений вступающих в общение людей, и в этом плане особое значение придается ролевому взаимодействию партнеров по общению.

Речевая деятельность, согласно И.А. Зимней [1, с.45], ее структурной организацией и предметным содержанием. Так же, как и другие формы деятельности, речевая деятельность человека обуславливается характером функционирования его восприятия, мышления, памяти, которые составляют основу психологических механизмов речевой деятельности.

В процессе обучения профессиональной речевой деятельности как средству общения выявляются недостатки, свидетельствующие о том, что речь обучающихся не всегда отработана как средство общения. Этот факт свидетельствует о недостаточной сформированности механизмов порождения и смыслового восприятия речевых высказываний на различных их уровнях. Знание процессов порождения и смыслового восприятия речевых высказываний позволяет не только наглядно представить эти процессы, но и наметить пути управления ими в процессе обучения профессиональному иноязычному общению.

Механизмы порождения и смыслового восприятия речевого высказывания характеризуют процесс овладения иноязычной речью. Речь человека появляется в процессе его деятельности, и речевое высказывание рассматривается как речевое действие внутри целостного акта деятельности, которому присущи такие признаки, как мотивация, целенаправленность, трехчленность структуры (выработка плана, его реализация и сличение). В начале любого высказывания всегда лежит *мотив*. С появлением ситуации мотивация формирует *речевую интенцию (намерение)*. На данном этапе порождения речевого высказывания оценивается и определяется характер будущего высказывания – будет ли это просьба, отказ, предложение, Речевая интенция определяет также функцию речевого высказывания, что представляет собой этап внутреннего программирования речевого высказывания. На данном этапе порождения речевого высказывания программой фиксируется содержание как всего речевого целого, так и отдельных высказываний. Именно на начальном этапе порождения речевого высказывания происходит так называемая закладка содержания будущего высказывания.

Затем следует этап *семантической грамматикализации* или этап грамматики значений, составных компонентов высказывания. Здесь происходит соотнесение различных значений, предвосхищающее выбор определенных речевых средств. Основные ошибки, затрудняющие взаимопонимание на иностранном языке, начинаются и появляются именно на уровне семантической грамматикализации в процессе порождения речевого высказывания.

На следующем этапе порождения речевого высказывания – этапе *моторного программирования* – происходит так называемое «нанизывание» различных значений непосредственно на слова. Практически на этом этапе

порождения смыслового высказывания происходит формирование синтаксиса будущего речевого высказывания, а также программирование выбора всех конкретных языковых средств. На последующем этапе – *моторной реализации* – все конкретные слова приобретают конкретную форму. Завершающим этапом порождения речевого высказывания является *уровень фонации (звучания)* – выход в речь.

Психолингвистический анализ ошибок устной речи обучающихся позволяет определить трудности овладения иноязычной речевой деятельностью, которое во многом объясняется использованием определенных, но неадекватных целям обучения профессиональному иноязычному общению, методических приемов и упражнений. Сравнительное изучение продукта (текста) говорения, условий процесса порождения речевых высказываний, используемой методики и процесса функционирования механизма порождения и восприятия речевых высказываний позволяет сделать заключение относительно причин порождения ошибок, степени влияния интерференции в процессе обучения иностранному языку. В целом процесс профессионального иноязычного общения должен представлять собой взаимодействие процессов порождения и смыслового восприятия речевых высказываний.

Список использованной литературы:

1. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке.- М.: Просвещение, 1985.- 158 с.

МАГИСТРАНТТАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМУ ШАРТТАРЫ МЕН КРИТЕРИЙЛЕРІ

Сақтағанов Б.К.

Қазақ ұлттық хореография
академиясының доценті,
PhD доктор

Түйіндеме

Мақалада магистранттардың креативті ойлауын дамыту шарттары мен критерийлерін зерттеу ғылыми тұрғыдан қарастырылады. Білім беру барысындағы магистранттардың креативті ойлауын дамытуға мүмкіндік туғызатын шарттарға сипаттама беріледі. Магистранттың креативті ойлауын дамытуға ықпал ететін критерийлер ұсынылады.

Аннотация

В статье рассматриваются условия и критерии креативного мышления магистрантов. Дается характеристика условий развития креативного мышления магистрантов. Предлагается возможность использования разных критериев на развития кротивного мышления магистрантов.

Annotation

The article examines the conditions and criteria for creative thinking of undergraduates. Characteristics of the conditions for the development of creative thinking of undergraduates are given. It is suggested that different criteria can be used to develop the thinking skills of undergraduates.

Тірек сөздер: креативтілік ойлау, дамыту, шығармашылық, мотивация, рефлексия, үрдіс.

Қазіргі уақыттағы заманауи жоғары білім беруде психология және педагогика пәндері бойынша оқу бағдарламаларын және ЖОО-ның ішіндегі әдістемелік нұсқауларды талдау кезінде, көбінесе оқытушы магистранттар түсінуі, оқу материалдарының мазмұнын игеруі, нақты білім алуы және оларды қолдануы үшін өзінің мақсатына жетуге тырысады. Сабақтың жалпы мақсаттары: оқу материалдарына кіріспе және бекіту, тәрбие мазмұнын жүйелеу, оқылатын материалдар бойынша мазмұнын игеру. Бұндай мақсат қоюшылық креативті ойлау үрдісін дамытуға жағдай жасамайды, өйткені көптеген тапсырмалар конвергенттік ойлауды дамытуға есептелген. Магистранттардың креативті ойлау үрдісін дамытуға бағытталатын, үлкен еркіндік берумен сипатталатын дивергенттік ойлау бұндай сабақтарда дамымайды деп айтуға болады. Ал магистрантқа оқу міндеттерінен басқаша,

шынайы өмірде кездесетін, дұрыс біртұтас шешімі жоқ мәселелік міндеттерді шешуге тура келеді.

ЖООлар тәжірибесі көрсеткендей, магистранттардың креативті ойлауын дамытудың маңызды шарты оларды оқыту барысында шығармашылық жағдайлар туғызу болып табылады, тек сол кезде ғана әралуан түрдегі оқу іс-әрекетіне қабілеттілік пайда болу мүмкіндігі туады. Сонымен бірге әрбір адамның жалпы іске деген үлесінің маңыздылығын, кішіпейілділігін марапаттау, қызығушылығын дамыту, мотивациясын жоғарылатуды ескеру керек, пікірі мен әрекетінің еркіндігі қажет. Бұл оқыту жүйесінде бар, статикалық түрде қойылған, шеңберден шығып кететін бірнәрсені айтуға және жасауға деген қорқыныш сезімін төмендетуге мүмкіндік береді.

Аталғандардың қатарында магистранттардың креативті ойлауын дамытуға оң ықпал ететін шарттар да бар. Бұған қатыстылар креативті ойлау құндылығын тану, қоршаған ортаға магистранттардың жағымды сезімдерін дамыту, нысандар мен идеяларды еркін қолдану, креативті үрдіс туралы нақты ақпарат беру шеберлігі, өзін-өзі құрметтеуді мадақтау, бағалау алдында қорқыныш сезімін жеңу және т.б.

Өз кезегінде психология және педагогика пәндері бойынша сабақтарда магистранттардың креативті ойлауын дамытуға кедергі келтіретін шарттарды да ескеруіміз керек. Бұған жататындар: конформизм, цензура, ригидтілік (ескі білімдерді пайдалауға ұмтылыс), одан қайта жасалушылықты шынайы талап ететін, іс-әрекет жағдайында берілген бағдарламаны өзгертудегі қиыншылық (толық қабілетсіздікке дейін), қандай жағдай болса да жетістікке жетуге ұмтылыс, тез жауап табуға тырысу, беделділіктің алдында кішірею және т.б. Бұндай атмосферадағы сабақта магистранттарда қате жасап қоям ба деген қорқыныштың пайда болуы және өз пікірін айта алмау тосқауылын жеңудің қиыншылықтары болуы мүмкін.

Оқу сабақтарында креативті ойлауды дамыту көбінесе оқытушыға, оның тұлғалық және кәсіби қасиеттеріне, олардың таңдайтын сабақ әдістеріне, көбінесе өздері жасайтын оқыту материалдарына байланысты болады.

Психология және педагогика пәндері бойынша сабақ өткізуде оқытушының негізгі міндеті ойлаудың өнімділік және дивергенттік типіне тән креативті ойлауды дамыту болып табылады.

Олардың ішіндегі маңызды орын оқытушының креативті қабілетіне бөлінеді. Тек қана креативті дарынды ұстаз ғана ерікті ойлауға қабілетті магистранттарды тәрбиелеуі мүмкін. Педагогикалық қызмет ең бір динамикалық, тіпті оқыту мазмұны өзгеріссіз болса да оқыту үрдісіндегі әрбір сәт қайталанбас, ерекше болып табылады. Сондықтан оқытушыдан өзгеріске бейімделу ғана емес, оларды оқытудың креативті үрдісіне белсенді ендіру де талап етіледі.

Сондықтан, магистранттардың креативті ойлауын дамыту үшін талап етілетін өзгеріс енгізудің үнемі қажеттілігі мен оқытудың тиімді әдістерін,

тәсілдерін, оқыту формаларын өзіндік бейнедегі оқытушылық консерватизм арқылы бекітуге ұмтылу арасындағы қарама-қайшылықтар туындайды.

Педагогтың креативті тұлғасын тәуекелге дайындық, пікірге тәуелсіз, қарқындылық, танымдық «нақтылық», пікірге сынилық, өзіне көңілі толушылық, қиял мен ойлаудың сенімділігі, әзілқойлық, шығармашылыққа нақты бағыттылық, жоғары деңгейдегі шығармашылық қабілеттермен бірлікте көрінетін мотивациялық-шығармашылық белсенділік белгілерімен сипаттауға болады.

Зерттеу шеңберінде психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жүргізілген талдау магистранттардың креативті ойлауын мақсатты қалыптастыру үшін оқу үрдісінде шығармашылық атмосфера тудыруға мүмкіндік беретін жүйе талаптарына сүйену керек. Бұл ең алдымен оқу іс-әрекетінің іздеушілік-зерттеушілік сипаты, тәжірибелік міндеттерді шешудегі өзбетінділікті марапаттау, оқытуды ұйымдастыруда мәселелік тұрғыны кең қолдану, бұл магистранттардың қатаң күн тәртібінде өте маңызды [1].

Оқытушының магистранттардың креативті ойлауын дамытудағы ерекше міндеті к магистранттарды топқа бөлетін оқытуды жіктеу болып табылады. Бұл кедергі келтіретін кейбір факторларды жоюға мүмкіндік береді және бұнымен жарысқандық емес, бірлестік атмосферасын құру жеңіл.

Магистранттардың креативті ойлауын дамыту критерийлерін бөліп қарастыруға болады:

1. Кәсіби-бағытталушылық іс-әрекетке мотивациялық-құндылықты қатынас. Бұны біз психологиялық-педагогикалық пәндерді оқуға құндылықты-мотивациялық қатынас; әртүрлі деңгейдегі күрделі міндеттерді шешуге ұмтылыс; топта жұмыс істеуге ұмтылыс (курстастарымен байланысқа түсе алу шеберлігі), кәсіби өсуге қызығушылық деп түсінеміз. Аталған критерийдің *көрсеткіштері*: кәсіби іс-әрекетті игеруге тұлғаның мотивациялық-шығармашылықты белсенділігі мен бағыттылығы; тұлғаның эмоциональды-еріктік сапалары (мақсатшылдық, жұмысқа қабілеттілік, бірбеткейлік, өзіне сенімділік, өз әрекетін басқаруға қабілеттілік, іс-әрекетіне қанағаттанушылық) болып табылады.

2. Интеллектік-креативтілік шеберлік. Бұған біз оқу ақпараттарын әртүрлі көздерден іздеу шеберлігін; қойылған міндеттерді орындауда креативті жұмыс істеу шеберлігі, еркін шешім қабылдау, жаңа жағдайға тез бейімделу; қарапайым тапсырмаларды шынайы тәсілмен шешу шеберлігі. Аталған критерийдің *көрсеткіштері*: кәсіби тәжірибелік міндеттерді шешу әдістері мен тәсілдерін білу және оларды креативті қолдану; креативті ойлауды дамыту.

Магистранттардың креативті ойлауын дамытудың деңгейлері критерийлердің сапалы жақтары мазмұндық көрсеткіштерде ашылатын оның құрылымдық компоненттерінде жүзеге асу дәрежесімен анықталады.

3. Өз іс-әрекетінің рефлексиясы ақпаратты өңдеу (ең бастысын бөлу, мәселені анықтау, идеяны сіңіру, дәлелдер мен құбылыстар арасындағы өзара байланысты табу) шеберлігі; ойлаудың сынилығы; психология және педагогика

пәндері бойынша оқу міндеттерін орындау (өнімділікті, мәселелі, бөлшек-іздеушілік) шеберлігі; оқыту ақпараттарымен жұмыс істеу кезінде, сондай-ақ соңғы кезеңдегі рефераттар мен аннотация (психология және педагогика пәндері бойынша емтихан тапсыру) орындау үшін қажетті ойланушылықта көрінеді. Аталған критерийдің *көрсеткіштері*: өзін-өзі бағалау мен өзінің шығармашылық іс-әрекетін талдау, іс-әрекет мотиві мен мақсатын өзіндік талдау, шешім қабылдаудағы өзбетінділік, білімін көрсетуге қабілеттілік, кәсіби және әлеуметтік тәжірибемен (ұқсасын іздеу) көрінеді.

Магистранттардың креативті ойлауын дамытудың деңгейлері оның құрылымдық компоненттерін жүзеге асыру дәрежесімен анықталады, критерийлердің сапалы жақтары мазмұндық көрсеткіштерде ашылады [2, 65-78 б.].

Осыған дейін ескерілгендей, магистранттардың креативті ойлауын дамытуда өзінің кәсіби іс-әрекетінде игерген білімдерін, қалыптасқан сөйлеу дағдылары мен шеберліктерін шынайы қолдануға деген талаптарын сезінуі, өздерінің танымдық белсенділігін көрсетуі мүмкін, түрткілер мен шарттар тудыру үлкен рөл ойнайды. Бұл үшін сабақтарда мақсатты түрде магистранттардың маңызды жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағытталған ақпараттық және танымдық материалдарды, сондай-ақ магистранттың іздеушілік іс-әрекетін ұйымдастыруға негізделген, олардың әртүрлі, өмірлік және кәсіби қарама-қайшылықтарды анықтау мен шешуі үшін мәселелік оқыту элементтерін қолдану керек. Оқыту кезінде оқытушы магистранттарға өздерінің ойлау мүмкіндіктерін кеңейту және тереңдету үшін қажетті материалдарды сезінуге итермелейтін әртүрлі тәсілдерді қолдануы маңызды.

Оқытушы мен магистранттардың өзара әрекеті тәсілі бойынша мақсатты түрде оқытудың түсіндірмелі-көрнекілік, бөлшектік-ізденушілік, мәселелік және зерттеушілік әдістерін қолдану керек. Ізденушілік іс-әрекет нәтижесінде магистранттарда ойлаушылық, жинақылық, дағдылар мен шеберліктер дамиды.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының ЖОО-да оқытудың – мәселелік, модульдік, қарқынды, қарым-қатынастық түрлері кең қолданылады.

Заманауи білім беру жүйесінде пән аралық тосқауылдар магистранттарға пәндердің өзара байланысын, олардың болашақ кәсіби қызметтегі және өмірдегі рөлі мен орнын қарастыруға мүмкіндік бермейді. Сондықтан пән аралық байланыстарды көрсете білу шеберлігі маңызды, өйткені магистранттардың сабақ барысында қарастыратын оқу материалдары олардан ғылымның әр саласынан (физика, әлеуметтану, математика, физиология, анатомия) терең білімі болуын талап етеді.

Сондықтан оқытушы оқыту барысының нәтижесінде кәсіби білім, білік, дағдыны креативті түрде игеру жүретін, ойлаушылық, креативті және танымдық қабілеттерінің дамуы жалғасатын магистранттар шешім табуға өздерінің танымдық іс-әрекетін белсендіретін мәселелік жағдайлар тудыруы керек.

ЖОО-да психология және педагогика пәндеріне жылдық оқу сағаттары аз бөлінеді, бұл өз кезегінде магистранттардың білімінің аздығын жеңу үшін олардың өзіндік жұмысына көп уақыт бөлінеді. Мысалы, жоғары креативті қабілеті бар магистранттар (35,34%) оқу материалдарын жеңіл игереді және тапсырманы шынайы, дұрыс және тез орындайды. Мәселелік тапсырмаларды шешу мен әртүрлі жобаларды орындауда шығармашылық орта тудыру магистранттардың креативті ойлау үрдісін жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін және сонымен бірге олардың креативті ойлау үрдістерін дамытатынын ескеруіміз керек.

ЖОО-да психология және педагогика пәндерін оқытуда оқытушы магистранттардың креативті ойлауын дамытуға бағытталады, олардың оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдерін қолдануы мүмкін. Аталған пәндер бойынша магистранттардың оқу білімділік, шеберлік және дағды деңгейлері, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей алуы; оқу-мотивациялық іс-әрекетті жүзеге асыруға магистранттардың құндылықты-мотивациялық бағытталуы мен дайындығын, тәжірибелік қабілеті мен өзіндік дайындық уақытын дұрыс бөле алу шеберлігін ескере отырып оқытушы жеке тұлғаның креативті қабілетін жемісті дамытады.

Сондықтан, педагогикалық-психологиялық талдау нәтижесіне және оқыту үрдісінің тәжірибесіне сүйене отырып, ЖОО магистранттарының креативті ойлауын дамыту оқытушы мен магистранттың субъект-субъект өзара әрекетінің мақсатқа бағытталған және тұлғалық-бағытталған үрдісі қатаң басшылыққа алынған күн тәртібі шеңберінде оқытушының мәселелік тапсырмалардың әр алуан түрін және формаларын, сондай-ақ жобалау әдісін қолдана отырып нақты педагогикалық-психологиялық шарттарды сақтай отырып, жеке тұлғалық «акмеге» жетуін көрсетеді – деген қорытындыға келеміз.

Магистрант оқу іс-әрекетінде өзін-өзі дамыта отырып, креативтілік нәтижесінде көрінетін шығармашылық үрдіске қосылады. Бұл нәтиже тек қана материалдық тұрғыда ғана емес, соңыра рухани құндылықтарда, бірақ тек қана субъективті ғана емес, объективті жаңа өнімдік тұлғалық қалыптасуда көрінеді. Креативті іс-әрекет үш деңгейлі құрылымда, негізгі қызметті рефлексия атқаратын - өзіндік ізденушілік-шығармашылық іс-әрекетте жеке тұлғаның ой толғауы; креативті қайта жасалатын іс-әрекет және шығармашылық бірлестік деп болжауға болады. Магистранттардың креативті ойлауын жетістікті дамыту үшін мақсатты түрде оқушылардың қуаттық мүмкіндіктерін жан-жақты ашатын, педагогикалық-психологиялық пәндерді оқытуда тұлғалық-бағытталушылық амалды жетістікті қолдануға көмектесетін акмеологиялық тұғырға негізделген оқыту технологиясын жобалау керек, өйткені акмеология қойылған міндетті креативті шешуді қамтамасыз ете отырып терістерді бұзу және жағымды стереотиптерді қалыптастыру тәсілдеріне назар аударады және кәсіби іс-әрекетті түзеу және жетілдіру мәселелерін зерттейді [3, 45 б.].

Қазіргі уақыттың маманға қойып отырған талабы, маманның шынайы, стандартсыз мәселелерді шешу кезінде өз білімін басқа жағдайларға аударатын, өз бетімен таңдау сәттерінде жаңалық ашуда пайда болатын жоғары креативті қабілет. Технологиялық заман әлеуметтік, ғылыми-техникалық және мәдени дамудың қозғалмалылығын және күрделілігін, адамзат алдында тұрған кездейсоқ қиыншылық мәселелерін көрсетумен сипатталады. Өз саласындағы кәсіби міндеттерді шешу үшін жоғары санатты мамандар талап етіледі. Болашақ мамандарға жоғары кәсіби дайындық пен тәртіптілік аздық етеді, олардан кең жалпы білімділік пен арнайы білім, техникалық, ұйымдастырушылық-психологиялық мәселелерді шығармашылықты шешу шеберлігі талап етіледі. Маманнан бар білімнің негізінде үнемі өзгеріп тұратын жағдайда, уақытша болашақта оның салдарын болжай отырып тез арада дұрыс шешім қабылдау қажет.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ЖОО-да маманды дайындау кезінде магистранттардың креативті ойлауын дамыту қажет деп сеніммен айтуға болады. Бұны тек қана арнайы пәндерде ғана емес, басқа пәндерді қоса отырып, оның ішінде педагогикалық-психологиялық пәндерден дәріс өткізгенде жасау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шестак Н.В. Высшая школа: технология обучения. - М., 2000.
2. Виленский М.Я., Образцов П.И., Уман А.И. Технология профессионально-ориентированного обучения в высшей школе // Под ред. В.А.Сластенина. — М.: Педагогическое общество России, 2004. – 192 с.
3. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Книга 2. Акмеологические основы управленческой деятельности. - М., 2000. – 533 с.

АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДА САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мадина Г.К

Көкшетау техникалық институтының
Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер,
тілдер және психологиялық дайындық
кафедрасының аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі,
азаматтық қорғау майоры

Түйіндеме

Аталмыш мақалада курсанттарға білім беру үрдістері қарастырылған. Жас ұрпаққа сапалы білім беріп, олардың алған білімдерін біздің мемлекетімізге салынатын инвестиция ретінде қарауымыз керек екені де айтылған. Курсанттармен жұмыс жасау кезінде оқытушымен бірнеше педагогикалық әрекеттер қолдану әдістері де қарастырылған. Жана технологиялар арқылы біз курсанттардың білім дәрежесін арттыра отырып, оқуда жаңа жетістіктерге жетеміз. Сонымен қатар аталмыш технологиялар тек қана білімдерін арттырмай, тұлғаның жалпы дамуына да, оның интеллектуалды және коммуникативті дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар еліміз тәуелсіздік алғалы бері Қазақстан Республикасы Президенті, ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев білікті мамандар дайындау ісіне үнемі көңіл бөліп жатқаны белгілі екені айтылған.

Аннотация

В данной статье рассматриваются некоторые процессы обучения. Также говорится, что качественное знание, получаемое обучающимися мы должны рассматривать как инвестицию нашего государства. С помощью новых технологии мы повышаем уровень знания курсантов и достигаем наилучших результатов в обучении. Кроме того, данные технологии ориентированы не только на процесс усвоения курсантами знаний, но и направлены на общее развитие личности, развитие его интеллектуальных и коммуникативных умений. Кроме того в статье говорится, что с приобретением независимости Президент Республики Казахстан, Главнокомандующий Н.А. Назарбаев постоянно уделяет внимание на подготовку высококвалифицированных кадров.

Annotation

This article discusses some learning processes. It is also said that the qualitative knowledge received by the students we must consider as an investment of our state. We increase the level of knowledge of cadets with the help of new

technology and achieve the best results in training. In addition, these technologies are oriented not only to the process of learning by cadets of knowledge, but also aimed at the overall development of the individual, the development of his intellectual and communicative skills. In addition, the article says that with the acquisition of independence, the President of the Republic of Kazakhstan, the Commander-in-Chief of N.A. Nazarbayev constantly pays attention to training highly qualified personnel.

Тірек сөздер: ұрпақ, білім, ғылыми, құндылықтар, бірлік.

Білім барлық уақытта жоғарғы құндылықтардың бірі болған. Тек білімді, сауатты адам ғана келешек тізгінін қолына ала алады. Осыны ескере отырып, Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің әрі қарай дамыту, жетілдіру жоспарын құрып, көптеген мақсаттарды көздеп отыр. Олар: білім беруді және заманауи техникалық мамандықтар жүйесін дамыту. Бүгінгі ұрпақ білімді болса, ел ертеңі жарқын болмақ дегендей, қазіргі уақытта Мәңгілік Ел болу үшін азаматтарымыз білім, ғылыммен мықты қаруланған болуы қажет. Себебі кез келген мемлекеттің басты байлығы ол халқы, адам капиталы. Сондықтан Мәңгілік Ел болу үшін әр азаматымыз осы бағытта жұмыс жасау керек деп ойлаймын [1]. Елбасымыздың бастамасымен көптеген оқу орындары ашылды. Олар: Еуразия Ұлттық университеті, Ұлттық мемлекеттік заң университеті, Назарбаев университеті, көптеген лицейлер мен колледждер, Президенттік «Болашақ» бағдарламасы іске асуда, ол бойынша жастар дүниежүзінің ірі оқу орындарында білім алып жатыр. Бұл тұстағы басты мақсат сапалы білім болашаққа салынатын инвестиция ретінде қарауымыз керек. Елбасымыздың негізгі мақсаты - ел бірлігін сақтау, өзге ұлт өкілдерімен қазақ елі арасындағы саяси тұрақтылығын сақтай отырып, болашақта егемендік тірегін ұстар жастардың жарқын келешегін қамтамасыз ету [2]. Білім беру – күрделі және шеберлікті талап ететін үрдіс. Сондықтан білім беру үдерісін қазіргі заман талабына сай етіп жаңартуымыз керек. Осыған орай, ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және жаңа технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Сонымен қатар білім беру үрдісінде, білім алушылардың ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін ескеріп отыру қажет. Курсанттарға білім беру кезінде ең алдымен оқытушы:

1. Әрдайым өз білімдерін көтере отырып, жұмыс жүргізудің икемді және ұтқыр оқу жоспарын құра білуі тиіс;
2. Курсанттардың өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
3. Курсанттардың қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
4. Сабақтарда шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу, орындау, талдау жұмыстарын жүйелі жүргізу;

5. Білім алушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыруға тиіс;

6. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарға - пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, зияткерлік турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы ұйымдастырып жүргізуі керек.

«Заманың түлкі болса, тазы болып шал» дейтін мақалды білімге қатысты қолданатын кезде де енген секілді. Өйткені, мына заман жаһандану заманы. Сонымен қатар тілдерді меңгермейінше, бәсекеге де ілесе алмайтынымыз анық қой. Елбасының үш тұғырлы тіл саясатының мәні де осында жатыр. Үш тілді-қазақ, орыс және ағылшын тілдерді білу Қазақстан халқына қойылып отырған бүгінгі заман талабы. Тәуелсіздікке қол жеткізуіміздің арқасында көптеген осындай жетістіктерге жеттік [3]. Өзіміздің ұжымымызбен бірлесе отырып «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесіне де ат салыстық. Кәсіби орыс - қазақ - ағылшын тілдерінде «Тілашар» әзірленіп, көптиражды данасы басылып шығарылды. Қазіргі кезде үш тілде сөздік әзірленіп жатыр.

Адам баласының ғылыми дүниетанымын, көзқарасын қалыптастыруда білімнің мәні зор. Бүгінгі жастар - ертеңгі маман иегері. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың оқыту үрдісінде ақпараттық технологияларды білім беру сапасын жақсартуда қолданыс аясында кеңейтуге баса назар аударды. Осының арқасында әлемдік ақпараттық даму жүйесіне еркін енуге жол ашуда.

Жастар қоғамның болашақ құрушылары. Қоғамның тағдыры солардың қолында. Ұлы ғұлама ғалым әл-Фараби айтқандай «тәрбиесіз білім адамзат жинаған құндылыққа зиянын тигізеді» Қазақстанға жан жақты білімді, барлық халықтың тілін, тарихын, әдет ғұрпын сыйлайтын, осы ел үшін бар білімі мен күш жігерін аянбай жұмсайтын нағыз азаматтар керек.

«Қазақстан 2050» стратегиясындағы «Білім және кәсіби біліктер және Жаңа Қазақстандық патриотизм» тарауында жастарды тек білім алумен шектелмей, заман талабына сай жоғарғы технология жағдайында жұмыс істей алатындай етіп даярлау керектігі айтылды [4].

Тәуелсіздік алғаннан бері Елбасымыз жастарға үнемі әлем халқының басым көпшілігі еркін меңгерген халықаралық қатынас тілі- ағылшын тілін үйренуге ақыл-кеңес берумен келеді. Қазақстан Республикасының тәуелсіз даму жолында, дамыған, гүлденген өркениетті елдер қатарына қосылуын жүзеге асыратын қазіргі жас азаматтар. Қазақстанға жан-жақты білімді, барлық халықтың тілін, әдет ғұрпын сыйлайтын нағыз отаншыл азаматтар керек. Еліміз тәуелсіздік алғалы бері Қазақстан Республикасы Президенті, ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев білікті мамандар дайындау ісіне үнемі көңіл бөліп жатқаны белгілі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында көрсетілгендей: Қазақстан Республикасының демократиялық, зайырлы құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп айтылған. Яғни, Ата-

заңымызда айтылғандай, қоғам мен мемлекеттің ең басты құндылығы - адам, ал адам құндылығы - оның зияткерлігі. Жоғары білім- білім, ғылым және мәдениеттің тоғысқан жері. Бізді қоршаған әлем үнемі өзгеріп отырады, күрделенген сайын жаңа мүмкіндіктер ашумен болады [5].

Қорыта айтқанда, қазіргі кезеңде өзін және дарынды білім алушыларды танып біле алатын, оқыту әдістерін меңгерген, оқу тәрбие процесін жүзеге асырудың шығармашылық жолдарын, өзін қоршаған ортаны, өзгелермен қарым-қатынасты ізгілікті негіздерде жаңғыртып, өзгертіп отыруға қабілетті, ой-өрісі, көзқарасы, жеке басының мәдениеті жоғары, педагогикалық кәсіби дайындығы жан-жақты дамыған педагогтар ауадай қажет болып отыр. Қазақстан Республикасының Президенті, ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылдың 10 қаңтары күнгі «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауының «Адами капитал-жаңғыру негізі» - деп аталатын 7-бағытында көрсетілген «оқыту үрдісіндегі қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу, педагогтар құрамының сапасын арттыру, біліктілікті бекітудің тәуелсіз жүйесін құру, жастарға тек білім беріп қоймай, оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту» сияқты тапсырмаларды басшылыққа ала отырып, «ең ақылды ұлт-біз» -деп, мақтанышпен жауап беретін күнге жете берейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сыдықов Е. «Mangі El» халықаралық ғылыми Көпшілік тарихи журнал - Алматы, «Pride print» баспасы-09.2013-108-109 бет.
2. Қонаев Д. Ақиқаттан аттауға болмайды.- Алматы: Санат. 1994-36 бет.
3. Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Ұлытау төріндегі сұхбаты. «Ақиқат» Ұлттық қоғамдық саяси журнал, басты бет. 26.08.2014
4. Н. Назарбаев, Ғасырлар тоғысында Алматы, «Атамұра» 2003ж
5. Қазіргі Қазақстан тарихы. (Тәуелсіздік шежіресі). – Алматы: «Раритет», 2010.- 432 бет.

УДК 378.046.2

К ВОПРОСУ ОБ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДАХ В ПРЕПОДАВАНИИ КРИМИНАЛИСТИКИ

Орехова Е.П.

доцент кафедры криминалистики
юридического факультета
Белорусского государственного
университета, кандидат
юридических наук

Аннотация

Тезисы доклада посвящены системно-интегративному подходу к совершенствованию образовательного процесса в учреждениях высшего образования при преподавании дисциплины «Криминалистика» на примере юридического факультета Белорусского государственного университета. Рассматриваются актуальные вопросы повышения качества обучения в учреждении высшего образования. Называются группы обучающихся технологий, активно развивающихся в системе образования. Сделан вывод о том, что с целью совершенствования образовательных технологий следует расширять сотрудничество учреждений высшего образования с правоохранительными органами по проведению мастер-классов, организации стажировок профессорско-преподавательского в правоохранительных органах, обмена методическими рекомендациями и пособиями, осуществление совместных научных разработок.

Түйіндеме

Баяндаманың тезисі Белоруссиялық мемлекеттік университет заң факультетінің мысалында «Криминалистика» пәнін оқыту кезінде жоғары оқу орындарында оқу процесін жетілдірудің жүйелік-интегративтік тәсіліне арналған. Жоғары оқу орнында білім сапасын көтерудің өзекті мәселелері қаралды. Білім беру жүйесінде белсенді дамып келе жатқан білім беру технологиялары тобы деп аталады. Білім беру технологияларын жетілдіру мақсатында жоғары оқу орындары мен құқық қорғау органдары арасындағы ынтымақтастық кеңейтілген мастер-класстар өткізу, құқық қорғау органдарында факультеттің тәжірибелерін ұйымдастыру, әдістемелік нұсқаулар мен әдістемелік құралдармен алмасу және бірлескен ғылыми зерттеулерді жүзеге асыру керек.

Annotation

The theses of the report are devoted to the system-integrative approach to the improvement of the educational process in higher education institutions when

teaching the discipline "Criminalistics" on the example of the Law Faculty of the Belarusian State University. Topical issues of improving the quality of education in the institution of higher education are considered. Groups of educational technologies actively developing in the education system are called. The conclusion is made that in order to improve educational technologies, cooperation between higher education institutions and law enforcement agencies should be expanded to hold master classes, organize faculty internships in law enforcement agencies, exchange methodological recommendations and manuals, and implement joint scientific developments.

Ключевые слова: образовательный процесс, криминалистика, высшее образование, подготовка кадров, проблемное обучение

В век высоких технологий и быстро развивающегося технического обеспечения от сотрудников криминалистических подразделений правоохранительных органов требуются не только навыки работы на конкретном оборудовании, но и умение овладевать новыми технологиями, мыслить неординарно с целью обнаружения следов произошедшего события или действия. Однако профессионализм и компетентность приобретаются человеком не только непосредственно во время службы в правоохранительных органах, но и при прохождении в обучения в учреждения высшего и среднего образования, а также в форме переподготовки, повышения квалификации. В настоящее время Образовательные стандарты специальностей юридического профиля предусматривают изучение криминалистики и иных дисциплин криминалистической направленности. Однако в связи с сокращением времени на фундаментальные и профессионально-ориентированные дисциплины, уменьшением количества аудиторных занятий специфика подготовки студентов юридических специальностей определяется разработкой новых методов преподавания.

Как отмечает П.Л. Боровик [1, с. 221], анализ доминирующих тенденций технологизации процесса профессионального обучения, позволяет выделить следующие группы обучающих технологий, активно развивающихся в системе образования:

- технологии развивающего обучения (проблемное, дискуссионное, развивающее, интерактивное обучение, диалогическое общение и др.);
- информационно-педагогические технологии (программированное, алгоритмическое, компьютерное обучение, кейс-технология, медиаобразование);
- технологии, основанные на индивидуально-дифференцированном подходе (дифференцированное, концентрированное обучение, модульно-рейтинговая технология и др.);
- технологии сотрудничества (игровые, тренинговые, мастер-класс и др.);
- технологии укрупнения дидактических единиц (цельноблочное, блочно-модульное, интегративное обучение, интегральная технология и др.).

Все перечисленные технологии обучения активно внедряются в образовательный процесс, обеспечиваемый юридическим факультетом Белорусского государственного университета. Основным акцентом небезосновательно делается на эвристическое обучение, которое, как отмечает ректор Белорусского государственного университета А.Д. Король, «представляет собой процесс вопрошания на каждом из отрезков его индивидуального образовательного пути, причем процесс, ориентированный стремлением учащегося на формирование новых для него знаний. По сути, данная методология должна помочь научить обучающегося ставить вопросы, формирующие его активную позицию по отношению к познавательной реальности» [2]. Особую значимость приобретает опережающий характер развития образования, в связи с чем содержание и методики обучения должны быть направлены на развитие творческих качеств личности человека, его способностей к самостоятельным действиям и решениям, к непрерывному обновлению знаний и профессиональных компетенций [3, с. 7].

Обучение дисциплинам криминалистического блока на юридическом факультете Белорусского государственного университета проводится не только в аудиториях, но и на созданном криминалистическом полигоне, который оборудован криминалистической техникой разного поколения. Например, студенты знакомятся и получают общие практические навыки дактилоскопирования живых лиц как с использованием дактилоскопической краски и бумажных дактокарт, так и станции дактилоскопической регистрации на базе ладонного дактилоскопического сканера «Папилон». Общие положения технико-криминалистического исследования документов студенты осваивают как с использованием луп просмотровых, приборов компактных «Регула», так и более современных приборов контроля подлинности документов «Регула», ПАК микроскопа спектрального люминисцентного «Регула», а также знакомятся с функциями информационно-справочной системы «AUTODOCS». Общие правила обращения и основы исследования огнестрельного оружия и боеприпасов к нему изучаются с использованием макетов огнестрельного оружия, стреленых гильз, а также названного выше микроскопа спектрального люминисцентного «Регула». Студенты осваивают общие положения криминалистической фотографии и видеозаписи, а также особенности использования фото-, видеотехники при проведении ряда следственных действий с помощью цифровых фотоаппаратов, стереофотоаппаратов, цифровых видеокамер. В связи с ограниченным количеством часов, отведенных на изучение криминалистики и дисциплин криминалистического цикла, не ставится цель углубленного обучения студентов специальными знаниями, которыми должен обладать судебный эксперт. Однако студенту предоставляется возможность на высоком уровне освоить общие положения криминалистической техники, знание которых необходимо сотрудникам правоохранительных органов.

Обучение студентов криминалистике зачастую проводится в малых группах, что позволяет ознакомить их с большим количеством функциональных возможностей криминалистической техники, отработать некоторые теоретические знания на практике, а также успешно применять коллективную рефлекссию. Использование командных методов в преподавание направлено не только на развитие навыков коллективной работы, но несколько приближает процесс проведения учебного занятия к реальным ситуациям, с которыми выпускник юридического факультета может столкнуться на службе в правоохранительных органах. Групповые методы преподавания криминалистики (в том числе, криминалистической техники) способствуют развитию у студентов коммуникативных навыков, а также толерантности и уважения к чужому мнению.

Руководством юридического факультета и Белорусского государственного университета в целом, изыскиваются возможности для расширения технико-криминалистической базы и модернизации методов преподавания с целью подготовки выпускников, обладающих не только базовыми навыками работы со следами преступления, но и умеющих думать, развиваться, работать в неординарной ситуации.

Конечно же, процесс подготовки высококвалифицированных кадров не может быть оторван от практической деятельности. В связи с этим все студенты специальности «правоведение» проходят ознакомительную учебную практику в правоохранительных органах. Благодаря сотрудникам правоохранительных органов Республики Беларусь, для студентов юридического факультета проводился целый цикл мастер-классов по различным темам криминалистики, которые вызвали неподдельный интерес аудитории. Стоит отметить, что студенты, принявшие участие в названных мастер-классах, в последующем высказались о том, что у них проявился или углубился интерес к изучению дисциплин уголовно-правовой и криминалистической направленности, а также они заинтересовались возможностями дальнейшего трудоустройства в правоохранительные органы.

На основании изложенного можно сделать вывод, что успешной подготовке высококвалифицированных кадров для прохождения службы в правоохранительных органах, непосредственно будет способствовать дальнейшее сотрудничество с правоохранительными органами по проведению мастер-классов, организации стажировок профессорско-преподавательского в правоохранительных органах, обмена методическими рекомендациями и пособиями, осуществление совместных научных разработок.

Список использованной литературы:

1. Боровик, П.Л. Системно-интегрированный подход к совершенствованию образовательного процесса в учреждении высшего образования правоохранительного профиля / П.Л. Боровик // Преступление, наказание, исправление: III Междунар. пенитенциарный форум (к 20-летию

вступления в силу Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации): сб. тез. выступ. и докл. участников, г. Рязань, 21–23 нояб. 2017 г. : в 8 т. – Т.1. – Рязань: Академия ФСИН России, 2017. – С. 221–228.

2. Король, А.Д. Зачем и как организовывать коммуникации в учебном процессе? (вопросы реализации эвристического обучения на основе диалога) [Электронный ресурс] / А.Д. Король // Интернет-журнал «Эйдос». - Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2009/1021-2.htm>. – Дата доступа: 28.02.2018.

3. Бачила, В.В. Проблемы совершенствования подготовки юридических кадров для государственных органов системы обеспечения национальной безопасности / В.В. Бачила, А.В. Башан // Вестн. Акад. МВД Респ. Беларусь. – 2015. – № 1 (29). – С. 5–8.

ЗАДАЧИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПСИХОЛОГИИ КАК ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ

Алмазова О.Н.

магистр психологии

Аннотация

В данной статье автор рассуждает о необходимости освоения психологических знаний студентами всех специальностей, получающих высшее образование. Выделяется 5 задач преподавания психологии в рамках высшего образования: получение знаний, необходимых для интеграции в специальность, самопомощь, культура и психогигиена общения, формирование грамотного потребителя психологических услуг, расширение общего кругозора. Каждая задача раскрывается как в общих чертах, так и на конкретных примерах. Имеется противопоставление научной психологии и житейских знаний, которые сегодня доступны, но не проверены и не всегда безопасны. Также автор пишет о некоторых ограничениях практической психологии, рассогласовании ожиданий населения и реальных возможностей психологов-практиков.

Annotation

In this article the author discusses the need for the development of psychological knowledge by students of all specialties receiving higher education. There are 5 tasks of teaching psychology in the framework of higher education: obtaining the knowledge necessary for integration into the specialty, self-help, culture and psychogigien communication, the formation of a competent consumer of psychological services, the expansion of the General Outlook. Each task is described both in General terms and on specific examples. There is a contrast between scientific psychology and everyday knowledge, which is now available, but not tested and not always safe. Also the author writes about some limitations of practical psychology, mismatch of expectations of the population and real opportunities of psychologists practitioners.

Ключевые слова: знание, понимание, самопомощь, психогигиена, кругозор

Сегодня психология преподается студентам всех специальностей. Психологическая наука, предметом которой является человек во всей полноте своего бытия, непосредственно связана с такими гуманитарными дисциплинами, как культурология, философия, литература и многие другие социально-гуманитарные науки. Изучение основ психологии служит повышению общей гуманитарной культуры студентов, а также является

стимулом для нового осмысления и обобщения материала, уже изученного в других учебных курсах, так как психология личности синтезирует в себе подходы, сложившиеся в разных отраслях психологической науки [1].

Преподавание психологии, вне зависимости от специальности, призвано решить ряд задач, важных для формирования личности профессионала с высшим образованием. В данной статье выделяются следующие задачи:

1) Получение знаний, необходимых для интеграции в специальность

Обязательной частью преподавания психологии не специалистам-психологам является блок, описывающий психические процессы, от ощущения и восприятия до мышления и высших психических функций. Практически любая деятельность человека опирается на закономерности внимания и памяти, которые являются сквозными психическими процессами: необходимо знать средний объем внимания и восприятия, закономерности, которым подчиняется утомляемость, и т.п. [2]. Все это нужно не только для организации собственной трудовой деятельности, но зачастую и для эффективного руководства деятельностью других людей.

Отдельные виды ощущений требуют особой тренировки у специалистов разных профессий. Тактильные ощущения, к примеру, играют значительную роль в работе врачей, музыкантов, специалистов легкой промышленности. Студенты охотно делают доклады на экзотические темы, подхваченные кинематографом, к примеру, об использовании людей с усиленно чутким обонянием в парфюмерии и кулинарии.

Ограничения психофизиологических возможностей человека как объективная данность должны быть при получении высшего образования обязательно освоены, притом с позиций своей специальности. Так, совершенно по-разному они будут восприниматься, к примеру, специалистами следственной деятельности, педагогами или врачами.

Некоторые общеобразовательные дисциплины рассказывают о закономерностях социальной психологии, различных социальных феноменах: эффекте толпы, эффекте ореола и т.п. это позволяет будущим профессионалам получить представления о массовом поведении, научиться лучше осознавать собственную зависимость от массовых влияний.

Традиционно, наиболее интересен блок, рассказывающий о личности. Он востребован у учащихся всех специальностей, поскольку удовлетворяет их интерес к себе, возможность лучше понять свои потребности, мотивы и цели. Взгляд на личность с позиций различных теорий, понятие бессознательного и другие термины различных школ психологии позволяет понять условность многих привычных положений.

2) Самопомощь

Современный ритм жизни, нагрузки, которые предполагает обучение в вузе, неизбежно вызывают психологические сбои. Между тем, информационная среда, доступ к всемирной паутине позволяют студенту самостоятельно

отыскать информацию по аутотренингу и различным саморегулирующимся практикам.

В этом есть значительная опасность, поскольку избыток информации заставляет настороженно относиться к ее качеству. Преподавание психологии призвано научить студентов, прежде всего, фильтровать такую информацию, то есть: вложить научную основу для отбора.

В некоторых случаях, знания достаточно для того, чтоб человек мог сам себе объяснить свое состояние и снять, таким образом, тревожность. Такова информация о режиме труда и отдыха, утомляемости, а также об эмоциональных состояниях, которые, как известно, временны.

Также нужны сегодня знания о психосоматике. Многие болезни легально и полулегально приобретают статус психосоматических, т.е. таких, возникновение и протекание которых связано с психогенными факторами. В 1818 г. немецкий врач Хайнрот обнародовал вывод, согласно которому органические заболевания коренятся в нарушениях психической деятельности. В психологической науке существуют специальные исследования на данную тему. Так, Сапаровой И.А. выделены черты личности, сходные у определенных категорий соматических больных.

Зачастую студентов интересует не способ решения проблем, а возможность достижения лучших результатов: техники визуализации, построение различных жизненных планов и позитивное мышление. Необходимо разъяснять, в числе прочего, ограничения подобных методов, поскольку в массовом сознании укрепился стереотип, будто они должны срабатывать, как волшебство. Разочарование от нереалистичных ожиданий часто также оказывается необоснованным, и лишает будущих специалистов полезного инструмента только из-за того, что ограничен спектр решаемых им задач и не выяснены условия, в которых техника будет эффективна.

Кроме того, следует предостерегать от оголтелого экспериментаторства, а также использования практик, сомнительных с этической точки зрения.

3) Культура и психогигиена общения

Сегодня востребованы знания и тренинги об основах эффективной коммуникации, поскольку менеджмент пронизывает практически все сферы деятельности. В этом плане преподавание обычно отягощено большими ожиданиями, и не всегда ожидания эти этичны. Так, обучаемые ждут, что их, по сути, обучат эффективной манипуляции, достижению собственных целей в обход существующих ограничений, и бывают разочарованы, когда преподаватель указывает на недопустимость подобного образа действий.

Построение гармоничных, удовлетворительных отношений, как рабочих, так и личных, является важной задачей любого человека. Психологические дисциплины в составе общеобразовательного блока призваны помочь студентам приобрести знания и навыки, позволяющие наладить общение. Обычно дисциплины содержат такую информацию, как

- стили общения и их уместность в определенных ситуациях, предпочтительность того или иного стиля для решения конкретных задач. Прошло время, когда считалось, что демократический стиль является предпочтительным во всех случаях. Директивность необходима в таких структурах, как армия, полиция, пожарная служба, служба ЧС. Либеральные отношения уместны в научной и творческой деятельности, где сотрудники достаточно внутренне мотивированы, и результат их работы зависит только от их заинтересованности.

- открытость в отношениях и установление адекватной дистанции, основы психологической защиты. Каждому человеку необходимо ранжировать круг общения и определять, насколько уместны те или иные отношения. Так, руководитель неизбежно очерчивает границы дозволенного в коллективе; в семье также нужно определять правила и придерживаться их. Нужно также учиться осознавать, до какой степени механизмы психологической защиты приносят пользу, и когда они становятся препятствием к решению жизненных задач [3].

- особенно важно для представителей профессии человек-человек понятие профессионального истощения, или выгорания. Выгорание есть продукт взаимодействия личностных и ситуационных факторов, или результат несоответствия между личностью и работой. Эмоциональное истощение определяют как основную составляющую «профессионального выгорания»; оно проявляется в переживаниях сниженного эмоционального тонуса, утрате интереса к окружающему или эмоциональном перенасыщении, в агрессивных реакциях, вспышках гнева, появлении симптомов депрессии; деперсонализацию, проявляющуюся в деформации (обезличивании) отношений с другими людьми: повышении зависимости от других или, напротив, негативизма, циничности установок и чувств по отношению к реципиентам (пациентам, подчиненным, руководству); редуцирование личных достижений, которое проявляется в тенденции к негативному оцениванию себя, снижении значимости собственных достижений, в ограничении своих возможностей, негативизме относительно служебных обязанностей, в снижении самооценки и профессиональной мотивации, в снятии с себя ответственности или отстранении («уходе») от обязанностей по отношению к другим [2]. Знание о таких особенностях позволяет купировать выгорание на ранних стадиях.

4) Формирование грамотного потребителя психологических услуг

При кажущейся подкованности современной молодежи в психологических знаниях, зачастую обращение за профессиональной психологической помощью вызывает у людей страх. «В отличие от других услуг, где принимающая сторона – клиент, как правило, способен самостоятельно разобраться, насколько качественную услугу ему предоставляют, практика психологической работы не имеет критериев качества, несомненных с первого взгляда. Знания о психологическом консультировании/коррекции клиенты чаще всего черпают из популярных

источников, телевизионных передач, где акцент ставится на зрелищность, эффектность и просвещение» [4, с.154]. В качестве клиента, человек не может быть уверен, что получит психологическую помощь на научной основе и с соблюдением норм профессиональной этики.

Кроме того, по-прежнему существует проблема нереалистических ожиданий, когда от специалиста ждут «чуда», разрешения всех проблем после единственного сеанса, объяснения всех причин сразу и т.п. человек может быть не готов даже принять некоторые свои особенности, допущение причин своих поступков, а тем более – корректировать их. Существует разделение потребителей психологических услуг на клиентов и заказчиков. Заказчики – чаще всего руководители, которые непосредственно не участвуют в психологических сеансах, а только оговаривают желаемый результат и оплачивают труд психолога. Клиенты же участвуют в работе, то есть их задача – меняться. Сложность в том, что клиенты зачастую пытаются вести себя, как заказчики.

Студентам следует объяснять, что, прежде всего, причины обращения следует разделять на проблемы и кризисы. И, если проблема конкретна, затрагивает определенную сферу жизни и решается сравнительно быстро, то кризис системен и требует пересмотра основных жизненных позиций. Последнее потребует длительной целенаправленной работы, прежде всего-с его стороны. То есть – оговаривается фактор времени, и крайне редко он бывает определен четко. Однако клиент вправе знать примерное количество сеансов и примерные сроки, которые потребуются для решения его запроса.

Далее, методика, которую применяет конкретный психолог, может не соответствовать запросу конкретного человека. Обычно в Казахстане психологи получают универсальное образование и овладевают спектром методик, однако возможны исключения. Не всегда клиент, особенно в кризисной ситуации, способен определить, что услуга ему не подходит, и обычно психолог не заинтересован в том, чтоб сообщать ему об этом. В рамках вузовского обучения психологии целесообразно сформировать у студентов сетку, соотносящую знание некоторых основных методов и спектра проблем, которые с их помощью решаются.

5) Расширение общего кругозора

Высшее образование призвано сформировать всесторонне развитого человека, который разбирается в широком спектре вопросов. В этом плане психология, как наука синтетическая, объединившая знания как гуманитарные, так и естественнонаучные, с разных сторон исследует вопросы, неизменно вызывающие интерес.

Психологическая тематика обширна. К примеру, изучение психики животных и классификация смысложизненных ориентаций относятся к различным ее областям, однако опираются на общие закономерности психики, такие как отражение. Знание психологических закономерностей делает

человека интересным собеседником, позволяет лучше понимать других людей и разбираться в жизни.

Таким образом, психологические знания, усвоенные в процессе получения высшего образования, призваны как помочь в становлении профессионала конкретной специальности, так и способствовать лучшей адаптации в жизни в целом.

Список использованной литературы

1. Типовая учебная программа дисциплины «Психология»
2. Пряжников Н.С., Ожогова Е.Г. Стратегии преодоления синдрома «эмоционального выгорания» в работе педагога // Психологическая наука и образование, 2008. -№2. С.34.
3. Крупник Е.П., Лебедева Е.Н. Психологическая устойчивость личностных конструкторов в период взрослости // Психологический журнал №6, 2000
4. Алмазова О.Н. К проблеме нарушений основ профессиональной этики практикующими психологами в Республике Казахстан. / Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы гуманитарных и технических наук в контексте современной цивилизации». - Алматы, 27-29 мая 2008 г. - с. 154-159

УДК 378.095

**ПСИХОДИДАКТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
РЕАЛИЗАЦИИ ОБЩЕКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧЕБНОЙ
ДИСЦИПЛИНЫ «ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНАЯ КАРТИНА МИРА»**

Афони́на Р.Н.

доцент кафедры философии и
культурологии Алтайского
государственного педагогического
университета, Барнаул, Российская
Федерация

Аннотация

Содержание учебной дисциплины «Естественнонаучная картина мира» имеет большое значение в общекультурной и общепрофессиональной подготовке специалиста гуманитарного профиля. Концептуальные основы реализации образовательного процесса по дисциплине «Естественнонаучная картина мира» отражают современные научные представления о его сущности, содержании и специфике. Психодидактические условия реализации дисциплины, рассматриваемые в контексте развития общекультурных и общепрофессиональных компетенций будущего специалиста гуманитарного профиля, определяются теорией планомерного формирования умственных действий и понятий.

Annotation

The content of the academic discipline «The Natural Science Picture of the World» is of great importance in the general cultural and general professional training of a humanitarian specialist. The conceptual framework for the implementation of the educational process in the discipline "The Natural Science Picture of the World" reflects modern scientific ideas about its essence, content and specifics. Psychodactical conditions for the implementation of the discipline, considered in the context of the development of general cultural and general professional competencies of the future humanitarian specialist, are determined by the theory of the planned formation of mental actions and concepts.

Ключевые слова: общекультурная компетентность, естественнонаучная картина мира.

Для эффективного осуществления профессиональной деятельности сегодня требуется интеллектуальный специалист, обладающий профессиональной и общекультурной компетентностью. Соответственно, такой

установке должна отвечать адекватная образовательная модель подготовки специалиста в медицинском вузе, которая будет ориентирована на формирование его профессиональной и общекультурной компетентности.

Профессиональная компетентность, как пишет Б.С. Гершунский [1], является производным компонентом общекультурной компетентности любого человека. Размышляя в этом ключе И.А. Зимняя [2] особо выделяет, что выпускники вуза должны обладать целостной компетентностью. В настоящем исследовании мы опираемся на определение Г.К. Селевко [3], рассматривая компетентность, как сложное личностное качество, которое проявляется в способности и готовности к продуктивной деятельности. В основе компетентности лежат знания и личный опыт, они приобретаются при обучении и социализации и ориентированы на самостоятельную жизнедеятельность. В понимании компетенции, мы исходим из определения А.В. Хуторского [4], рассматривающего компетенции как заранее заданные социальные требования к образовательной подготовке обучающегося. Компетенция является необходимым условием для осуществления продуктивной деятельности специалиста в конкретной сфере деятельности. В рассмотрении соотношения понятий «компетентность» и «компетенции» мы вслед за И.А. Зимней [2], считаем, что компетентности состоят из компетенций и выступают их внешним выражением.

Общекультурные компетенции, наряду с названными структурными компонентами имеют отличительные особенности. Общекультурные компетенции характеризуются большей устойчивостью, они обладают неугасаемым характером в отличие от других компетенций. Общекультурная компетентность обуславливает активную социально-личностную и профессиональную деятельность специалиста. В отличие от профессиональной компетентности, являющейся недолговечной из-за быстрых темпов роста информации, общекультурная компетентность является базисной, она реализуется в процессе всей жизни человека. Общекультурная компетентность выступает в качестве основополагающей для умения ориентироваться в различных сферах социальной и профессиональной жизни, активной деятельности человека, она необходима для решения широкого диапазона задач его жизнедеятельности.

Организация вузовского образовательного процесса требует направленности на формирование и развитие не только профессиональных, но и общекультурных компетенций. Общекультурные компетенции, как слагаемые общекультурной компетентности современного специалиста составляют ядро модели выпускника вуза по всем направлениям подготовки. Общекультурная подготовка имеет в своей основе формирование этических и общеобразовательных знаний, умений и способов деятельности, которыми должен обладать каждый член общества, не зависимо от его профессиональной принадлежности. Общекультурная компетентность детерминирует гармонию внутреннего мира человека и его взаимоотношения с природой и социумом.

Поэтому, справедливо утверждение, что наличие фундаментальной общекультурной подготовки является одним из важнейших условий эффективной профессиональной и социальной деятельности современного специалиста.

Общекультурный потенциал естественнонаучных и социогуманитарных дисциплин, реализуемых в образовательном процессе вуза, является важным условием для интеллектуального, культурного и нравственного развития [5]. определяющего формирование гармонично развитой личности и профессиональной компетентности специалиста. Цель реализации дисциплины « в образовательном процессе «Естественнонаучная картина мира» обусловлена участием в формировании общекультурных и общепрофессиональных компетенций на основе развития системного естественнонаучного мышления, целостного представления о живых системах в общенаучной картине мира с учетом профессиональной направленности подготовки специалиста. Общекультурные и общепрофессиональные компетенции обучающихся, формируемые в результате освоения дисциплины определяются в основной образовательной программе подготовки специалиста как способность к абстрактному мышлению, анализу, синтезу; способность использовать основы философских знаний для формирования мировоззренческой позиции готовность к саморазвитию, самореализации, использованию творческого потенциала, готовность руководить коллективом в сфере своей профессиональной деятельности, толерантно воспринимая социальные, этнические, конфессиональные и культурные различия. Междисциплинарные темы учебной дисциплины «Естественнонаучная картина мира» необходимы для последующего изучения философии, культурологии, профессиональной этики, антропологии, логики, безопасности жизнедеятельности.

Для формирования общекультурных и общепрофессиональных компетенций в наибольшей степени подходит теория планомерного формирования умственных действий и понятий П.Я. Гальперина [6]. Эта теория подтверждена многочисленными исследовательскими работами и реальной практикой обучения под руководством Н.Ф. Талызиной [8], И.И. Ильина [8], И.И. Ильясова [9], А.С. Подольского [10], З.А. Решетовой [11], З.И. Калмыковой [11], И.П. Калошиной [12], А.С. Лидерс [13] и др. Основные положения концепции планомерного формирования умственных действий заключаются в следующем:

1. Всякое действие является сложной системой, имеющей ориентировочную, исполнительную и контрольно-корректировочную части. В процессе обучения наиболее выражена ориентировочная часть деятельности при общей направленности процесса обучения на формирование всех составляющих действия.

2. Каждое действие характеризуется набором параметров, они являются относительно независимыми и могут встречаться в разных сочетаниях, определяющих форму совершения выполняемого действия; меру его обобщенности; меру развернутости; меру самостоятельности; меру освоения

действия. Выделяются вторичные качества действия, такие как разумность, сознательность, прочность и мера абстракции. Полноценное формирование действия требует последовательного прохождения шести этапов, два из которых являются предварительными, а четыре – основными.

I этап – мотивационный. Мотивация базируется на познавательном интересе. Познавательная мотивация пробуждается с помощью проблемного обучения. Если обучающийся приходит на занятие со сложившимся мотивом, то специальной работы на этом этапе не требуется. В противном случае необходимо с помощью внешней или внутренней мотивации включить обучающегося в совместную деятельность с преподавателем.

II этап – ориентировочный. Он включает в себя предварительное ознакомление с тем, что подлежит усвоению, составление системы ориентировочной основы будущего действия. Главным результатом на этом этапе является понимание. Глубина и объем понимания зависят от типа ориентировки или типа учения.

III этап – материальный или материализованный. На этом этапе обучающийся усваивает содержание действия, а преподаватель осуществляет объективный контроль за правильностью выполнения каждой операции, входящей в состав действия.

IV этап – внешнеречевой. На этом этапе все элементы действия представлены в форме устной или письменной речи. Это обеспечивает резкое возрастание меры обобщения действия благодаря замещению конкретных объектов их словесным описанием.

V этап – беззвучной устной речи. Отличается от предыдущего этапа только большей скоростью выполнения и сокращенностью.

VI этап – умственного или внутреннего действия. На этом этапе действие максимально сокращается и автоматизируется, становится абсолютно самостоятельным и полностью освоенным.

В наибольшей степени качество действия зависит от способа построения ориентировочного этапа, а именно от типа ориентировочной основы действия. В основу типологии ориентировочной основы действия положены три критерия: 1) степень полноты ориентировочной основы действия – имеется в виду полнота отражения объективных условий, необходимых для успешного выполнения действия (полная, неполная, избыточная); 2) мера обобщенности ориентировочной основы действия (обобщенная или конкретная) 3) способ получения (построена самостоятельно или получена в готовом виде от преподавателя).

Особенности использования метода планомерного формирования умственных действий при работе со студентами заключаются в следующем:

1. На первом этапе, при формировании мотивации действия, первостепенное значение приобретает актуализация профессиональных интересов студентов, включение формируемой задачи в контекст будущей профессиональной деятельности. Большую роль играют также использование

элементов деловых игр, активного социально-психологического обучения, применение технических средств обучения.

2. Чаще используются самые высокие типы построения ориентировочной основы действия – третий и даже четвертый. Это становится возможным благодаря высокому уровню обобщения тех знаний, умений и навыков, которые обслуживают сам процесс ориентировки.

3. Исключительно важной частью работы преподавателя по применению метода планомерного формирования умственных действий и понятий в вузовском обучении становится содержательный анализ материала, с целью выделения таких инвариант в конкретной области знания, которые позволяют значительно уменьшить объем подлежащей усвоению информации.

Психолого-педагогический анализ знаний с точки зрения их обязательного и первоочередного усвоения предполагает выделение предметных (специальных), логических и психологических составляющих, или инвариант. К первым относятся собственно закономерности, факты и методы конкретной (частной) науки; ко вторым – логические операции и приемы логического мышления, которые как правило, жестко не привязаны к данной предметной области и могут быть одинаковы при решении, например, химической, физической и биологической задачи; к третьим – умения планировать свою деятельность, контролировать ее ход, вносить при необходимости в нее коррективы и оценивать конечный результат с точки зрения поставленной задачи.

Список использованной литературы

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века [Текст] /Б.С. Гершунский – Москва: Флинта, 1998. 432 с.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня, 2003. № 5. С. 34–44.

3. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация [Текст] / Г.К. Селевко // Народное образование, 2004. № 4. С.136-144.

4. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования [Текст] / А.В.Хуторской // Народное образование, 2003. № 2. С. 58–64.

5. Afonina R. The problem statement of projecting of pedagogical system of the science education in the liberal arts university [Text] / R. Afonina // Innovations in education / ed. by I. Kaufer. – Vienna, 2015. – P. 110–137.

6. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий [Текст] /П.Я. Гальперин. – Москва: Наука, 1966. 165 с.

7. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. Психологические основы [Текст] / Н.Ф. Талызина. – Москва: МГУ, 1984. 344 с.

8. Ильин Е.П. Сущность и структура мотива [Текст] / Е.П.Ильин// Психологический журнал. Т. 16, №2. 1995. С. 27 – 41.
9. Подольский, А. И. Введение [Текст] / А.И.Подольский // Вестник Московского Университета. Серия 14. Психология. 2012. № 1. С 5-10.
10. Решетова З.А. Психологические основы профессионального обучения [Текст] /З.А. Решетова. – Москва.: Просвещение, 1982. 218 с.
11. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости [Текст] / З.И. Калмыкова. – Москва: Просвещение, 1981. – 200 с.
12. Калошина И.П. Структура и механизмы творческой деятельности [Текст] /И.П. Калошина. – Москва: МГУ, 1983. 168 с.
13. Лидерс А. Г. Метод планомерного формирования в истории отечественной психологии [Текст] / А.Г. Лидерс, Ю.И.Фролов // Культурно-историческая психология. 2006. № 2. С. 60-67.

УДК 378.147

**ЭКОЛОГИЗАЦИЯ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ В УСЛОВИЯХ АКТИВНОГО РАЗВИТИЯ
ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ**

Кофанова Е.В.

Профессор Национального
технического университета Украины
"Киевский политехнический институт
имени Игоря Сикорского", д. пед. н.,
профессор

Аннотация

Рассмотрены методические аспекты экологизации профессиональной подготовки студентов высших учебных заведений в условиях активного развития глобализационных процессов. Обсуждаются положительные и отрицательные аспекты функционирования Болонской системы в украинских вузах, а также сложности, возникающие при изучении экологии и экологических дисциплин, обусловленные недостаточно качественной химической подготовкой студентов. Рассмотрены перспективы повышения уровня профессиональной подготовки студентов благодаря использованию в учебном процессе мультимедийных технологий, а также создания ситуации успеха. Обсуждаются основные проблемы, возникающие при использовании данных технологий в учебно-воспитательном процессе, а также при самостоятельной и научно-исследовательской деятельности студентов.

Annotation

The article deals with the methodical aspects of the ecologization of professional training of students at higher educational institutions or universities in conditions of active development of globalization processes. Positive and negative aspects of the functioning of the Bologna system in Ukrainian universities are discussed, as well as the difficulties that arise during the study of ecology and ecological disciplines, due to insufficient qualitative chemical preparation of students. Prospects for improving the level of professional training of students are discussed, due to the use of multimedia technologies in the educational process, as well as the creation of a situation of success. The main problems in using of these technologies, as well as in the independent or research activities of students, are discussed.

Ключевые слова: экологизация, мультимедийные технологии, мотивация, ситуация успеха

В последние десятилетия во всех сферах жизнедеятельности человека, а также в сфере его взаимодействия с природой произошли кардинальные изменения, причем, к сожалению, очень часто данные изменения носят негативный характер по отношению к окружающей нас среде. Глобальные, региональные или даже локальные экологические проблемы по своей сути являются проблемами комплексными, обусловленными сложным взаимодействием различных факторов и требующими от специалистов широкого круга знаний из различных областей науки, техники и технологий. Активное развитие глобализационных процессов, зависимость благополучия любой страны не только от собственного уровня развития, но и от уровня развития других стран-соседей обуславливает необходимость повышения уровня подготовки студентов в высших учебных заведениях, в том числе и с помощью экологизации изучаемых ими дисциплин. Американский эколог Ю. Одум еще в 1986 г. провозгласил, что только при условии объединения экологии и экономики мы сможем быть оптимистами относительно нашего общего будущего [1].

Таким образом, обеспечение качественного высшего образования, его экологизация являются приоритетными направлениями развития любой страны. При этом в современном мире переориентация массового интереса на использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и заинтересованность в получении новых знаний на протяжении всей жизни приводят к тому, что при подготовке студентов в высших учебных заведениях особое внимание уделяется использованию в учебно-воспитательном процессе современных компьютерных технологий. Чтобы стать частью мирового научно-образовательного сообщества вузам необходимо кардинально пересмотреть подходы к организации учебного процесса, особенно что касается поиска новых моделей интенсификации учебно-познавательной деятельности студентов, формирования у них ключевых, предметных и профессиональных компетентностей.

В связи с этим целью работы является поиск и обоснование возможных путей модернизации профессиональной подготовки будущих специалистов-выпускников высших учебных заведений, в частности, за счет усовершенствования химической подготовки и внедрения в учебный процесс и самостоятельную работу студентов современных мультимедийных технологий. Овладение студентами комплексом химических и профессиональных знаний в их последовательности и взаимосвязи позволит не только расширить круг исследований в природоохранной сфере, решить многие уже существующие проблемы человечества, но и изучить свойства и закономерности происходящих в природе явлений и процессов обеспечить устойчивое развитие общества и биосферы.

В профессиональной деятельности будущему специалисту будет необходимо не только использовать на практике полученные в вузе знания и умения, но и обеспечивать принятие правильных, экологично безопасных

решений, способствовать распространению природоцентрических взглядов в обществе. В рамках Болонского процесса очевидно стремление стран объединить свои усилия в создании единого научно-образовательного пространства. При этом Болонский процесс не ставит целью унификации образовательных систем, а, наоборот, направлен на укрепление международных связей и улучшение взаимодействия и взаимопонимания между образовательными системами разных стран. То есть создаются условия для сближения систем образования разных стран с сохранением их уникальности и национальных традиций.

Среди положительных моментов перехода высшей школы Украины на Болонскую систему образования относим:

- повышение мотивации студентов к обучению, побуждение их к приобретению новых знаний;
- использование инновационных педагогических и информационных технологий в учебном процессе;
- укрепление взаимосвязей не только в рамках отдельной дисциплины, но и междисциплинарных связей, а также системный подход к организации учебно-воспитательного процесса в высшей школе.

Есть, конечно, и отрицательные моменты при внедрении системы, в частности, стоит отметить некоторое упрощение преподавания отдельных дисциплин из-за сокращения аудиторной нагрузки, в том числе и времени, отведенного на практические и лабораторные занятия;

- увеличение объема самостоятельной работы студентов без учета предварительного уровня их подготовки, что особенно проявляется при изучении таких дисциплин, как математика, химия, физика;
- увеличение числа студентов в группах для практических и семинарских занятий, а также при проведении лабораторных и компьютерных практикумов.

По мнению многих ученых, в системе высшего образования наблюдается существенный разрыв между теорией и практикой, а также между преподаванием фундаментальных и профессиональных дисциплин. В связи с этим использование студентами приобретенных знаний и умений осуществляется на практике в большей степени на репродуктивном уровне или на уровне стандартных ситуаций и аналитико-синтетическом уровне. Как следствие, при изучении спецкурсов студенты оказываются неспособными к творческому решению сложных и практически ориентированных задач. В частности, при изучении экологии и экологических дисциплин наблюдаются определенные трудности, связанные с недостаточно качественной химической подготовкой студентов. Причем данная проблема зарождается в средней школе, когда, по мнению специалистов [2–4], происходит игнорирование химии как важной составляющей фундаментального образования. Это, в свою очередь, приводит к ограниченности и бессистемности знаний, в том числе и экологических, к снижению качества профессиональной подготовки студентов.

Учебно-познавательная деятельность студентов обусловлена многими мотивами, среди которых существуют мотивы доминирующие. Мотивацию к определенному виду деятельности характеризуют с помощью количественных (сильная или слабая мотивация) и качественных (внутренние или внешние мотивы) характеристик. В частности, важным компонентом внутренней мотивации человека выступают его интересы. Как показывает практика, от силы и структуры мотивации студентов непосредственно зависит их учебно-познавательная активность и успеваемость. Кроме того, при наличии у студента высокого уровня положительной учебно-познавательной мотивации она может даже компенсировать нехватку его природных способностей и даже недостающие знания [5], а негативное отношение к учебе возникает при отсутствии у студентов ощущения успеха.

Среди основных способов создания позитивной мотивации студентов к изучению экологии и экологических дисциплин, успешное освоение которых основано на качественных химических знаниях, наиболее действенными являются:

- обоснование теоретической значимости изучаемого материала, демонстрация его практического значения;
- привлечение познавательных примеров из жизни, использование жизненного опыта самих студентов;
- создание ситуации успеха, демонстрация далеких и ближайших перспектив использования полученных знаний;
- использование ИКТ, в частности, мультимедийных презентаций, электронных портфолио в учебно-воспитательном процессе.

Кроме того, в сети Интернет находится огромное количество программ и программных комплексов, позволяющих проводить виртуальные химические, физические и биологические эксперименты. Широкое распространение получили также программные средства контроля знаний и системы автоматизированной обработки экспериментальных данных. Все большее значение приобретают электронные учебники, пособия, методические указания, дистанционные учебные курсы. Таким образом, использование ИКТ в учебном процессе подготовки студентов в вузах, особенно при организации их самостоятельной и научно-исследовательской работы, открывает принципиально новые возможности для их творческой реализации [6].

Как правило, большинство студентов сегодня являются уверенными или, как говорят, продвинутыми пользователями компьютеров. Поэтому, подготовив реферат, курсовую работу или осуществив исследовательский проект в рамках какой-либо дисциплины (возможно, междисциплинарное исследование), студенты представляют полученные результаты в виде мультимедийных презентаций, наилучшим образом демонстрирующих их творческий потенциал. Кроме того, одним из наиболее прогрессивных инструментариев решения образовательных задач в современном высшем образовании является так называемая "технология портфолио" [7; 8]. Данная технология позволяет

решить как минимум две основные задачи в области повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов: во-первых, появляется возможность проследить индивидуальный прогресс студента в процессе его обучения в вузе, а во-вторых, оценить успехи студента по различным разделам курса, дисциплинам, циклам и т. д., дополнив таким образом традиционные формы контроля.

В современном информационном обществе наибольшее распространение получили электронные портфолио (или Вэб-портфолио), которые являются более мобильными и удобными, поскольку позволяют творчески подойти к их оформлению, используя практически неограниченные возможности ИКТ и сети Интернет. Для оценки эффективности использования мультимедийных технологий в учебном процессе проводилось исследование, участниками которого были около 300 студентов технических вузов Украины. Были выбраны четыре критерия, а именно: активность студентов на занятиях; доля студентов, присутствующих на занятии; доля студентов, опережающих график учебного процесса и доля отстающих от графика учебного процесса студентов, с помощью которых изучалась динамика изменения познавательного интереса студентов, их заинтересованность учебным материалом [9]. При этом коэффициент значимости для каждого из выбранных критериев был принят равным единице.

Как показало исследование, использование ИКТ практически не повлияло на посещаемость занятий, но существенно сократилось количество студентов, отстающих от графика учебного процесса и, соответственно, увеличилась доля студентов, опережающих график (данные были получены по результатам аттестаций, которые проводятся в отечественных вузах). Отношение студентов к обучению с использованием мультимедийных технологий выясняли методом анкетирования, которое проводилось анонимно и позволило получить объективную информацию. Результаты эксперимента также показали, что ИКТ являются перспективными для повышения творческой составляющей учебно-познавательной деятельности студентов во время их самостоятельной и научно-исследовательской работы. Студенты перестают быть пассивными участниками учебного процесса, стараются самостоятельно и творчески подходить к поиску информации (как учебной, так и внеучебной), сотрудничать с коллегами, презентовать свои достижения и результаты проведенных исследований.

Таким образом, в процессе исследования выяснено, что если будущий специалист не будет иметь качественные знания, то он будет не в состоянии осознать причины и следствия многих природных и технологических процессов и явлений, прогнозировать поведение и превращения веществ в различных экосистемах и компонентах окружающей среды. Как следствие, он не сможет качественно выполнять свои профессиональные обязанности, принимать правильные и экологически безопасные решения. В свою очередь, высокий уровень профессиональной подготовки студентов способствует повышению качества жизни, сохранению и восстановлению потенциала биосферы,

устойчивому развитию общества. Следовательно, подготовка в высших учебных заведениях высококвалифицированных и компетентных специалистов является одним из приоритетных заданий реформирования высшей школы.

В то же время, будущему специалисту необходимо иметь высокий уровень информационно-коммуникационной компетентности, опыт использования мультимедийных технологий на практике. Это способствует формированию у студентов необходимых компетентностей, заинтересованности в освоении новых знаний и умений, активизации их исследовательской и проектной деятельности. Особенно актуален такой подход на современном этапе развития общества, поскольку активное использование информационных технологий стало необходимым условием работы специалиста любого профиля.

Список использованной литературы

1. Одум Ю. Экология: в 2-х т. / Ю. Одум. М.: Мир. 1986. Т. 1. 328 с.
2. Мітрьосова О. П. Інтегрований підхід до навчання хімії студентів аграрного університету: монографія / О. П. Мітрьосова. Миколаїв, 2006. 295 с.
3. Пищулин Н. П. Формирование естественнонаучного мировоззрения и гуманизация образования / Н. П. Пищулин // Химия в школе. 2004. № 4. С. 2–5.
4. Кофанова О. В. Хімічна підготовка майбутніх інженерів-екологів: теорія і практика: монографія / О. В. Кофанова. К.: НТУУ "КПІ", 2012. 400 с.
5. Бордовская Н. В. Педагогика: учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. СПб.: Питер, 2000. 304 с. (Сер.: "Учебник нового века").
6. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств / Г. К. Селевко. М.: НИИ школьных технологий, 2005. 208 с.
7. Кадемія М. Ю. Оцінювання досягнень студентів за допомогою Веб-портфоліо / М. Ю. Кадемія, А. П. Кобися // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія: збірн. наук. праць. Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2011. Вип. 35. С. 77–83.
8. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю Бухаркина, М. В. Моисеев и др.; под ред. Е. С. Полат; 2-е изд., стер. М.: Издательский цент "Академия", 2005. 272 с.
9. Кофанова Е.В. Мультимедийные технологии как средство повышения мотивации и заинтересованности студентов-экологов при изучении дисциплин химического цикла / Е. В. Кофанова // Профессиональное образование в России и за рубежом. Кемерово: Гос. образовательное учреждение "Кузбасский региональный ин-т развития профессионального образования", 2013. –С 76–83.

К ВОПРОСУ О ЦИФРОВИЗАЦИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Русинов Р.К.

Заместитель председателя Учебно-методического центра по образованию в области юриспруденции Уральского федерального округа, профессор кафедры теории государства и права Уральского государственного юридического университета, канд. юрид. наук, доцент

Аннотация

Статья посвящена вопросам перехода системы образования на «информационно-цифровые рельсы». Предлагается рассматривать высшее учебное заведение как сложно организованную образовательную среду, состоящую из большого количества элементов, находящихся во взаимодействиях друг с другом. Выделены элементы образовательной среды высшего учебного заведения – студенты, преподавательский состав, управленческие, хозяйственные, материально-технические подразделения. На примере Уральского государственного юридического университета демонстрируется процесс внедрения цифровизации в образовательное пространство. Автор приходит к выводу, что цифровизация образовательного процесса позволит индивидуализировать и дифференцировать формирование общекультурных и профессиональных компетентностей. Предлагаются рекомендации по развитию цифровизации образования.

Түйіндеме

Мақалада білім беру жүйесін «ақпараттық-цифрлық рельстерге» көшу мәселелері қарастырылды. Жоғары білімді бір-бірімен өзара әрекеттесетін көптеген элементтерден тұратын күрделі ұйымдастырылған білім беру ортасы ретінде қарау ұсынылады. Жоғары оқу орнының білім беру ортасының элементтері - студенттер, оқытушылар, әкімшілік, шаруашылық, материалдық-техникалық бөлімшелер бөлінеді. Орал мемлекеттік заң университетінің үлгісі білім беру кеңістігіне цифрлауды енгізу процесін көрсетеді. Автор білім беру үдерісін цифрландыру жалпы мәдени және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруды жіктеу мен саралауға мүмкіндік беретіндігі туралы қорытындыға келеді. Білім беруді цифрландыруды дамыту бойынша ұсынымдар ұсынылады.

Annotation

The paper deals with the transition of the education system to "information-digital rails". It is proposed to view higher education as a complexly organized educational environment consisting of a large number of elements that are in interaction with each other. There are different elements of the educational environment of the higher educational institution such as students, teaching staff, administrative, economic, material and technical departments. The process of introducing digitalization into the educational space is demonstrated by the example of the Ural State Law University. The author concludes that the digitalization of the educational process will allow individualizing and differentiating the formation of general cultural and professional competencies. Recommendations for the development of digitalization of education are proposed.

Ключевые слова: образование, цифровизация, юридическое образование, образовательный процесс, компетенции.

Вся система образования активно и многопланово входит в процесс информационно-цифровизационного развития современного общества. Определённая часть людей, участвующих в образовательной деятельности, осознаёт необходимость использования современных технологий в педагогической деятельности и, осмысливая этот сложный процесс, нарабатывает новый опыт повышения эффективности своего образовательного труда.

Задачи повышения эффективности педагогической деятельности путём её цифровизации директивно ставятся Министерством образования и науки РФ. Цифровизация внедряется в сферу правового регулирования, в юридическую науку и юридическое образование. Правда не всегда в благих целях, в научно обоснованных, корректных и легальных формах. Например, в диссертационных исследованиях слабо аргументировано говорится о новом виде субъективного права - цифровом праве. Отрадно отметить, что в юридическом образовании широко используются электронные образовательные ресурсы, но как квалифицировать ситуацию, когда фирма с электронным адресом «usla.dist-kurs.ru» предлагает студентам выполнение за них заданий в цифровой, но не безвозмездной форме. Есть опасение, что о цифровизации в образовании будем много и не очень осмысленно говорить и мало делать для грамотного использования данного технологического явления в педагогическом процессе. Заведующий лабораторией дидактики информатики Института содержания и методов обучения Российской академии образования доктор педагогических наук С.А. Бешенков не считает цифровизацию «ключевой задачей современного образования», полагая, что проблемы содержания и смысла образования должны быть важнейшим компонентом применения данного технологического явления [1].

Принимая участие в реализации образовательных инноваций, необходимо

понимать, что цифровизация образования сложный, многоаспектный процесс, требующий всестороннего осмысления. В педагогической литературе подчёркивается необходимость осознавать, что цифровизация как инновационный процесс несёт в себе как позитивные моменты, так серьёзные риски [2]. Безусловно, современные информационно-коммуникативные технологии дают возможность работы с учебным материалом в самых благоприятных для обучающихся условиях, но не менее очевидно, что сформировать общекультурные и профессиональные компетентности юриста с помощью «цифры» невозможно. Обсуждение содержания и смысла государственно-правовых явлений в жизни общества должно происходить в непосредственной коммуникации студента с преподавателем, наставником, учителем.

Вуз – это сложно организованная образовательная среда, состоящая из большого количества элементов, находящихся во взаимодействиях друг с другом. Этими элементами являются студенты, преподавательский состав, управленческие, хозяйственные, материально-технические подразделения. Образовательная среда вуза обладает фрактальным характером, то есть состоящей из частей, которые в каком-то смысле подобны целому [3, с. 56]. Отсюда следует, что цифровизацией должны быть охвачены все структурные элементы вуза и, в первую очередь, в те, которые непосредственно осуществляют образовательную деятельность.

В Уральском государственном юридическом университете уже два десятилетия внедряются в образовательную деятельность информационные (цифровые) технологии. Цифровая технология обеспечивает нормальную работу приёмной комиссии, учебного отдела, деканатов учебных подразделений. В УрГЮУ создана и эффективно используется система тестового контроля знаний «Лемон». Работа отдела тестирования Учебно-методического совета по образованию в области юриспруденции Уральского Федерального округа позволила создать банк сертифицированных тестовых заданий, которые применяются в различных формах контроля знаний.

В рамках работы Института повышения профессиональной квалификации УрГЮУ с 2010 года проводилось обучение преподавателей вуза работе с современными источниками информации. Сотрудники вуза, обладающие знаниями и опытом работы в информационной образовательной среде обеспечили создание и использование в учебном процессе электронных образовательных ресурсов почти по 40 учебным дисциплинам.

Безусловно, необходимо продолжить и активизировать работу по цифровизации, во-первых, в целях увеличения эффективности взаимодействия подразделений учебного заведения и, во-вторых, для укрепления конкурентоспособности вуза на рынке образования и привлечению абитуриентов.

Необходимость внедрения цифровизации в образовательный процесс обусловлена наряду с упомянутыми рядом других факторов. Становится всё

более очевидным фактор владения практически всеми студентами новыми информационными технологиями в повседневной жизни. Уже становится опасной безмерная увлечённость молодёжи интернет-технологиями. Молодые люди теряют навыки межличностной речевой коммуникации. Поэтому львиную долю трансляции учебной информации следует перевести в цифровую форму. Аудиторные занятия по профессионализации должны проводиться в устной речевой диалоговой форме. Интернет-технологии необходимо активно разработать и эффективно использовать в тех ученых дисциплинах, цели которых направлены на формирование социализации и политической грамотности студентов. Но пока не видно созданных и работающих электронных образовательных ресурсов по политологии и социологии.

Цифровизация технологически обеспечивает эффективное воплощение в практику проектного обучения, которое приобретает все большую популярность в вузовской среде. Проект (от лат. *Projectus* — брошенный вперёд) прототип, прообраз, мыслительная модель какого-либо реального или идеального объекта. Проектный метод направлен на реализацию деятельностной, компетентностной парадигмы образования. Этот метод органично сочетается с групповым подходом к обучению, способствует приобретению и закреплению коммуникативных умений и владений в деятельностном процессе. Цифровизация коммуникативных процессов позволяет значительно расширить воплощение в практику проектные методики образования. Проектные модели обучения в вузе предполагают практико-ориентированное обучение, направленное, например, на создание нормативных актов, проведения и политико-правовых мероприятий, референдумов.

Нормативные документы всё более актуализируют вопросы выбора студентами индивидуальной образовательной траектории [4]. Цифровизация образовательного процесса позволит индивидуализировать и дифференцировать формирование общекультурных и профессиональных компетентностей.

Актуальным направлением развития цифровизации образования является повышение уровня информационно-технологической грамотности преподавательского состава вузов. Достаточно обоснованно замечено, что преподавательский корпус умеет и любит учить, но очень не комфортно чувствует себя в статусе обучаемого. Практика работы со студентами при реализации электронных образовательных ресурсов показала низкий уровень эффективности этой формы педагогического процесса при низкой цифровой грамотности педагога. Следовательно, основное направление работы структурных подразделений, осуществляющих работу по повышению уровня педагогической квалификации, должно быть связано с обучением преподавательского корпуса использованию в своей деятельности цифровых технологий.

Список использованной литературы:

1. Цифровизация образования [Электронный ресурс] / Официальный сайт

пресс-службы ТГТУ. – Режим доступа: <http://press.tstu.ru/index.php/aktualnoe-intervyu/2345-tsifrovizatsiya-obrazovaniy> (дата обращения: 01.03.2018).

2.Сидоров Г. Цифровой университет: применение цифровых технологий в современных образовательных учреждениях [Электронный ресурс] / Официальный сайт АО «СК ПРЕСС». – Режим доступа: <https://www.itweek.ru/idea/article/detail.php?ID=192831> (дата обращения: 01.03.2018).

3.Русинов Р.К. Информационная среда вуза XXI века / Р.К. Русинов, Т.Ю. Сажина, Н.В. Ядыкина // Информационная среда вуза XXI века: материалы Международной научно-практической конференции. – Куопио, 2012. – С. 56.

4.Сытина Н.С. Когнитивная навигация студента в проектировании учебного процесса / Н.С. Сытина // Педагогический журнал Башкортостана. – 2009. – № 6. – С. 8-18.

ӘОЖ. 047.37.013

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЗЕРТТЕУШІЛІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ

Оразова Ж.У.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
мемлекеттік университеті, магистр

Түйіндеме

Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесін реформалау педагогтардың кәсіби әрекетінің нәтижесіне және мазмұнына жоғары талаптар қояды. Бұл талап жоғары мектеп оқытушыларынан асқан жауапкершілікті және педагогикалық құзыреттілік тұрғыдан білім беру ісін талап етеді. Білім беру үдерісінде құзыреттіліктің қалыптасуы бірінші орында болашақ педагогтың ақпараттылығы емес, әртүрлі аймақтардағы мәселелерді шеше білу білігін қамтиды. Ендеше, жоғары оқу орнындағы болашақ педагогтар проблеманы шеше білу құзыреттілігін игеруі тиіс. Проблеманы шеше білу құзыреттілігін білім беру құзыреті контекстінде қарастыра отырып, болашақ педагогтардың проблеманы шеше білу құзыреттілігі параметрлерінің көрсеткіштерін зерттеушілік оқыту технологиясы арқылы аналитикалық жолмен басқаруға болады.

Аннотация

На сегодняшний день реформа системы образования ставит высокие требования результатам и содержанию профессиональной деятельности педагога. Эти задачи требуют от педагога высшей школы большой ответственности и педагогической компетентности. В процессе образования формирование компетентности на первое место ставит не информирование будущего педагога, а способность решать проблемы в разных областях. Поэтому будущие педагоги ВУЗов должны освоить компетенции в решении проблем. Рассматривая вопросы умения решать проблемы в контексте образования можно управлять аналитическим путем в исследовательском обучении.

Annotation

Today's reforming the education system today puts high demands on the results and content of the professional activities of teachers. It requires more responsibility for teachers of the secondary school and teacher education. The priority of the future teacher is not only the formation of competence in the learning process, but the ability to solve problems in different areas. Thus, future teachers of higher education institutions must master the competence of solving the problem. Given the ability to solve the problem in the context of educational competence, indicators of

competency parameters of future teachers can be analytically examined using research training technologies.

Тірек сөздер: Проблеманы шеше білу құзыреттілігі, зерттеушілік оқыту технологиясы, визуалды-проблемалы дәріс, зерттеу әрекеті.

Бүгінгі жаһандану заманында Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын әлемдік өркениетті және мәдениетті 50 елдің қатарына көтеру мәселесі білім беру саласына түбегейлі өзгерістер енгізіп отыр.

Бүгінгі алдыңғы қатарлы идея - білім берудің негізгі міндеті болып белгіленген білімдік шоғырланудан нәтижеге бағдарланған құзыреттілік тұрғыға көшу. Олай болса, білім беру нәтижелері түріндегі құзыреттіліктер жиынтығы болашақ педагогтың бойынан сөзсіз табылуы керек. Солардың бірі - проблеманы шеше білу құзыреттілігі.

Проблеманы шеше білу құзыреттілігі – түрлі зерттеу тапсырмалары арқылы проблеманы талдау және оны шеше білу қабілеттілігі.

Біз болашақ педагогтардың проблеманы шеше білу құзыреттілігін қалыптастыруда зерттеушілік оқыту технологиясымен біртұтастықта қарастырдық, яғни тәжірибелік – эксперименттік жұмыс барысында студенттер алғашқы күннен бастап өз оқу әрекеттерін зерттеушілік оқыту технологиясының жүйесі бойынша ұйымдастыруға дағдыланды. Дәріс сабақтары визуалды-проблемалы формада өткізілді. Визуалды дәрісте дәрістің негізгі мазмұны бейнелі формада (сызба - слайд) ұсынылады. Бұл - түрлі белгілік жүйе арқылы берілетін ақпараттық тәсіл. Ал проблемалы дәріс теориялық тұжырымдама арқылы көрсетілетін шынайы өмірдің қайшылықтарын үлгілейді. Мұндай дәрістердің мақсаты – студенттердің білімді өздігінен алуы [1,5].

Проблемалы дәріс білімнің тиімді меңгерілуін және шығармашылық қабілеттер мен ғылыми ойлаудың қалыптасуын қамтамасыз ететін дәрістің тиімді түрі [2,32]. Проблемалы дәрісте ақпаратты мұғалім ендірмейді, ол бірлескен пікірталас пен белсенді ізденісте табылады. Визуалды дәріс – оқу материалын көзбен көріп қабылдау және соған сәйкес бірлесіп талдау негізінде құрылады .

Визуалды-проблемалы дәріс барысында студенттердәріс жоспарын негізге ала отырып, өздерінің зерттеушілік әрекеттері жоспарын құрады. Оған 5 минут уақыт беріледі. Жоспар құруда зерттеушілік оқыту технологиясының жүйесіне сүйенеді. Ол төмендегідей бірізділік жүйе бойынша ұйымдастырылады:

- 1) Зерттеу проблемасы мен бағытын анықтау.
- 2) Зерттеу міндеттерін анықтау.
- 3) Зерттеу әдістерін тандау.
- 4) Зерттеу жүргізу (ақпараттар жинау және өңдеу, бақылау т.б.)
- 5) Алынған материалды талдау және тарату.
- 6) Қорытындылау. Есеп беруге дайындалу (негізгі ұғымдарға анықтама беру, зерттеу нәтижелері бойынша хабарлама жасау т.б.).

7) Презентация жариялау (қорғау, сұрақтарға жауап беру).

8) Аяқталған жұмыс қорытындысын талқылау. Рефлексия[3,4].

Зерттеушілік оқыту технологиясы барысында проблеманы шеше білу құзыреттілігінің жеті аспектісі бір-бірімен тығыз байланысқа түсіп, болашақ педагогтардың проблеманы шеше білу құзыреттілігінің қалыптасуына негіз болды.

Зерттеу әрекеті - тұлғаның жеке шығармашылығына бағытталған әрекет. Мұндай әрекет жеке білім аумағын қалыптастыру арқылы нәтиженің туындауына мүмкіндік береді. Зерттеушілік ізденіске қажет білік пен дағдыны дамытуға қажетті, зерттеу қабілеттерін дамыту бағдарламасын өңдейтін 5 қағиданы ескереміз: (А.И. Савенков әдістемесі бойынша):

1. Зерттеу ұғымын кеңінен түсіндіру қағидасы

2. Жалпы зерттеу біліктерімен дағдыларының өзіндікқұндылық, қағидасы

3. Пәнаралық байланыс қағидасы

4. Тренингтерге сүйену қағидасы

5. Импровизация қағидасы

Демек, болашақ педагог аталған 5 қағиданы жете түсінуі керек. Себебі оқушылардың зерттеу әрекетімен дұрыс шұғылдана білуі мұғалімнің зерттеу мәдениетінің жоғары болуымен тікелей байланысты.

Проблеманы шеше білу құзыреттілігі аналитикалық жолмен үйретілуі керек. Аналитикалық жол амалдардың жүйелі, бірізді болуын көздейді:

1) шешу құралдарын талдау;

2) мақсатты талдау;

3) егер мақсат орындалмаса, онда шағын мақсаттар ұсыну;

4) қол жеткен нәтижені бастапқы мақсатпен салыстыру;

5) бастапқы мақсат пен шағын мақсатты салыстыру, бастапқы мақсат орындалғанша шағын міндеттерді саралай беру.

Байқап отырсақ, зерттеушілік оқыту технологиясы да, проблеманы шеше білудің аналитикалық жолы да, проблеманы шеше білу құзыреттілігінің параметрлері де амалдардың жүйелі, бірізді орындалуын талап етеді.

Проблеманы шеше білу құзыреттілігі оқу жетістігін бағалау шеңберінде білім беру салаларының ерекшелігіне сәйкес «В» деп белгіленгендігін ескере отырып, проблеманы шеше білу құзыреттілігінің жеті параметрі: (В-1- проблеманы анықтау, В-2 - әрекетті жоспарлау және мақсат қою, В-3 - технологияларды қолдану, В-4 - ресурстарды жоспарлау, В-5 - қызметті бағалау, В-6 - қызмет өнімінің нәтижесін бағалау, В-7 - өзіндік қозғалысын бағалау) болашақ педагогтарды проблеманы шеше білу құзыреттілігін қалыптастырудың операциясы болады. Өйткені, адам баласының әрекетте қалыптасатыны және көрінетіні жалпыға мәлім. Олай болса, болашақ педагог проблеманы шешу үшін әрекетке түседі. Ол жай әрекет емес, оқу әрекеті.

Яғни, болашақ педагогтардың проблеманы шеше білу құзыреттілігін қалыптастыру үшін проблеманы шеше білу құзыреттілігінің жеті параметрі бойынша операция орындалады.

В-1 проблеманы анықтау параметрінде студенттер талдаумен шұғылданады. Себебі кез-келген әрекет талдаудан басталады. Талдау болмаған жағдайда студенттер проблеманың мәнін түсіне алмайды, одан шығатын жолды көрмейді. Талдау кезінде олар белгісізді белгіліден ажыратады, олардың арасында қандай байланыс бар? Нені білу талап етіледі? Деген сұрақтар туады, *шешу құралдары анықталады*. Нәтижесінде маңызды нәрсені бөліп алады. Бұл проблеманы анығырақ түсінуге және оны шешуге қай тұрғыдан келуге болатынына көмектеседі. Олай болса, талдауды проблеманы шеше білу құзыреттілігін қалыптастырудың алғашқы бастамасы десек те болады.

В-2 әрекетті жоспарлау және мақсат қою параметрінде болашақ педагогтар проблеманы шешу үшін алдарына мақсат қойып, оны *талдайды* жоспар құрады. Мақсат-бір нәрсеге жету үшін қойылған міндет. Ал жоспар – белгілі бір жұмыстың алдын-ала жасалған жобасы. Алға қойған мақсатқа жету үшін міндеттер белгіленеді. Сол міндеттерді шешуде қадамдардың логикалық және уақытша бірізділігі анықталады. Бұл аспектіде студенттер белгілі бір ізденіске түседі, яғни проблеманы ізденіс арқылы шешу талап етіледі. Ізденіс проблеманы шешудің көзі. Мұнда студенттер проблеманы сөзбен тұжырымдайды, яғни проблеманы қалай түсінгендігін, оны шешудің қандай жолдарын ұсынатындығын айтады. *Егер мақсат орындалмаса, онда шағын мақсаттар ұсынады*.

В-3 технологияларды қолдану параметрінде болашақ педагогтар зерттеушілік оқыту технологиясының бірізділік жүйесі бойынша қатаң нұсқаулықпен жүргізуге үйренеді, яғни мұнда болашақ педагогтар әрекеттер технологиясын қолдануға мүмкіндік алады.

В-4 ресурстарды жоспарлау параметрінде (Ресурс- қаражат, қор деген мағынаны бідіреді. Бұл жерде педагогтың «ресурсы» оның білімі, білігі, дағдысы, тәжірибесі, т.б.) болашақ педагогтар белгілі әрекеттерді орындауы үшін қажетті ресурстарды (ереже, заңдылық, теорема, т.б.) атайды.

В-5 қызметті бағалау параметрінде болашақ педагогтар берілген тапсырманы өз беттерінше орындайды.

В-6 - қызмет өнімінің нәтижесін бағалау параметрінде проблема шешіледі, жоспарланған өнім мен алынған өнім сипаттамаларын салыстырады, яғни *қол жеткен нәтижені бастапқы мақсатпен салыстырады*, өнім сапасына сәйкес қорытынды жасалады, проблеманы шеше білудің параметрлері еске түсіріледі. Бұл туралы М.И. Махмутов бұны «өткен жолды талдау» деп атайды және оның мәні неде екенін түсіндіреді. Оның негізгі мәні: проблеманың пайда болып шешілгенге дейінгі кезеңдеріне қайта шолу жасалынып, талданады, оны өмірмен байланыстырады, яғни проблема нақты өмірден алынатындығы түсіндіріледі [4,57].

Демек, «өткен жолды талдау» болашақ педагогтардың проблеманың пайда болып шешілгенге дейінгі аспектілеріне қайта шолу болып табылады. Мұның пайдасы: проблеманың шешу жолы қайта еске түсіріледі. Шешілген проблема осыған ұқсас проблемаларды шешуде негіз болатындығы айтылады.

Кейін болашақ педагогтар өз әрекетінің өнімін берілген өлшемдер мен тәсілдерге сәйкес бағалайды.

В -7 өзіндік қозғалысын бағалау параметрінде болашақ педагогтар өз әрекетінің әлсіз және күшті жақтарын көрсетеді, яғни проблеманы шешуде қажет болған білімді пайдалана алуы, нені біледі? нені білмейді? нені қайталау керектігі анықталады.

Сонымен, оқу әрекеті зерттеушілік оқыту технологиясының жүйесі бойынша ұйымдастырылып және визуалды-проблемалы дәріс формасында өз бетінше меңгеруіне жағдай жасалынған кезде болашақ педагогтардың проблеманы шеше білу құзыреттілігін қалыптастыра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кагазбаева А.К. Формы учебных занятий и контроля результатов обучения в высшей школе. – Ақтобе, 2003
2. Бапаева М.К., Бапаева С.Т. Психологияны оқыту әдістемесі. – Алматы, 2006
3. Кенжеғұлова А. 12 жылдық білім беру жүйесінің педагогикалық-психологиялық негіздері. – Ақтөбе, 2009
4. Махмутов М.И. Мектепте проблемалық оқытуды ұйымдастыру. – Алматы, 1981

УДК14.35.09

**THE ISSUES OF POSTGRADUATE EDUCATION IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN: THE COMPETITIVE APPROACH IN TEACHING
FOREIGN LANGUAGES**

Bobesh, R.S. a teacher of Language Training Department, Senior Lieutenant of Police, Barimbek Beissenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Master of Education(Foreign Languages)

Түйіндеме

Аталған мақалада Қазақстан Республикасында шет тілінде білім беру әдістемесін жетілдіру негіздері күзіреттілік ролі ретінде қарастырылған. Автор тілдік емес ЖОО бейіндік және ғылыми-педагогикалық магистратурадағы білім беру бағдарламасында білім алушылардың мәдени-тілдік қарым-қатынас күзіреттілігін қалыптастыру деңгейінің талаптарын көрсетіп, «күзіреттілік» және «күзірет» түсінігін айқындап, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде шет тілін оқытудың отандық әдістемесінің қазіргі жағдайын талдайды; кемшекте оны жетілдіру бойынша ұсыныстар береді.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль компетентностного подхода как основы совершенствования методики иноязычного образования в Республике Казахстан. Автор приводит требования к уровню сформированности межкультурно- коммуникативной компетенции у обучающихся образовательных программ профильной и научно-педагогической магистратуры в неязыковом вузе, разграничивает понятия «компетентность» и «компетенция», анализирует современное состояние отечественной методики преподавания иностранных языков в системе послевузовского образования, приводит рекомендации по дальнейшему ее совершенствованию.

Annotation

The given article considers the role of the competence approach as the bases of improvement of the methodology of foreign language education in the Republic of Kazakhstan. The author suggests the requirements to the level of formation of cross-cultural communication references of the Master degree students of non-language educational institutions, determines the notions “competence” and “reference”, analyses the current state of Kazakhstani methodology of teaching English in the

system of post-graduate education, suggests particular recommendations on its further improvement.

Key words: Profile and Research Master's degree, formation of cross-cultural communicative competence, competence, reference.

Тірек сөздер: бейіндік және ғылыми-педагогикалық магистратура, мәдени-тілдік қарым-қатынас күзіреттілігін қалыптастыру, күзіреттілік, күзірет.

Ключевые слова: профильная и научно-педагогическая магистратура, формирование межкультурно-коммуникативной компетенции, компетентность, компетенция.

Integration processes that have intensively been developing in the last decades, the growth of professional and academic exchanges, and the deepening of international cooperation have stimulated the progressive development of foreign-language education.

Foreign language education of training Master degree learners in a non-linguistic university meets the requirements of the C1-level of the Common European Framework of References. The task of foreign-language education in Profile Master's degree program is to master an advanced level of language for special purposes (LSP) for its further profession-based use in oral and written communication types within a particular specialty framework. The tasks of foreign-language education in the Research Master's degree program in the research direction are the continuation of the development of professionally-oriented mastery of a foreign language (Language for Specific Purpose) and the mastery of an advanced level of a foreign language for academic purposes (LAP), which will allow the learner to operate the scientific and conceptual apparatus of the specialty, expand the scientific and information base, improve the skills of interpreting scientific information, giving arguments, persuasion, scientific controversy, academic writing. This will ensure a free exchange of views at the international level during discussions, scientific conferences and forums, as well as conducting classes with students in a foreign language in accordance with the profile of the specialty[1].

According to Kunanbayeva, S.S. the competence approach, representing today the innovation process in education, corresponds to the general competence of the educational standard adopted in most developed countries and is directly related to the transition from shaping the content of education and quality control systems to the system of competences [2].

In the modern post-soviet method of foreign-language education, the competence approach is affirmed as a contemporary and demanded approach [3], which defines the terms of references recommended for introduction into the education system as a qualitative and productive indicator.

The competence vector of the intercultural and communicative ability, which is the core of the intercultural and communicative activity structure of the "subject of intercultural communication," implies the replacement of the "knowledge-based

model of education for a competent, and, accordingly, the need to determine its role in the modern paradigm of foreign-language education". It should be noted that the main value is not in the system of knowledge, abilities and skills to be formed and developed, but in the core competencies [4]. Formation of the complex of "key competences" is introduced into the strategy for the development of general education in the programs of many states [5].

The basic distinctive features of "competence education" are defined as follows:

- Learner-centered education ensuring the possibility of taking courses based on personal needs and interests.
- Developing and age-ranged organization of education structure.
- Ability to solve socially and personally significant problems.
- Formation of search and creative thinking, creativity and the ability to solve problems using non-standard methods.
- Orientation to self-development of the person, awareness of the individual's uniqueness, creative self-development of the person, etc.

It is necessary to distinguish the difference between the concepts of "competence" and "competency/ reference". An understanding of the "competence" of a person as an acmeological category and the potential of intellectual and professional development of an individual, whose characteristics are "competencies/ references" that must be formed in the process of education as systemic quality innovations. "Competency/ reference" acts as an integrated characteristic of the quality of education and training of graduates [2]

According to the Common European competence descriptors, the goal of the modern methodology of foreign language education is the formation and development of intercultural and communicative competence that represents a system of interrelated and complementary subcompensatory [4]:

- 1) Language competence (knowledge of vocabulary and grammatical rules).
- 2) Socio-linguistic competence (ability to use and interpret language forms in accordance with the situation / context).
- 3) Discursive competence (the ability to understand and logically construct separate utterances for the semantic communication purposes).
- 4) Strategic competence (ability to use verbal and non-verbal communication means to compensate lack of knowledge).
- 5) Social and cultural competence (a certain degree of familiarity with the social and cultural context);
- 6) Social competence (desire and willingness to interact with others, ability to manage the situation).

According to the level model of teaching foreign languages that exists in our country, Master's degree students in a non-linguistic university meet the requirements of C1-level set in the CEFR. In this regard, the issue of the training graduates and postgraduates in accordance with the Common European Framework for References is regarded as an actual one.

In order to improve the foreign language training of Master's program students, we give the following suggestions and recommendations:

1) To compile and publish dictionaries for general and professional use, textbooks of CUP, OUP, Pierson Publishing House, etc., syllabi and different teaching aids and materials, introduce an interactive training system, innovative methodical video-recorded classes on intensive course of teaching English to public officials [6].

2) In order to develop critical thinking and form the skills for independent search for information, we should implement active training methods widely practiced in the world, such as brainstorming, case study technology, role games, etc.

3) The Master program students are recommended to use the English language in writing scientific articles.

4) To ensure high quality of personnel's competence it is necessary to practice participation in various training courses for teachers of English on the methods of teaching foreign languages, including CELTA courses by the academy expenses.

5) It is recommended to involve native speakers in teaching English.

To conclude one should say that any action or step in a language policy requires a thorough thought-out approach and only then sensible initiatives will reach their embodiment much more quickly and efficiently. The profound changes in professional, communicative and personal competence of law enforcement academy students will be displayed within a short time period as soon as the methodology of foreign language education is properly organized and carried out.

List of used literature:

1. Концепция развития иноязычного образования Республики Казахстан. - Алматы: Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, 2010 г.

2. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. - Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, 2010. - 344 с. - ISBN 978-601-270-038-1.

3. Государственная программа развития языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы // edu.gov.kz.

4 Common European Framework of Reference for languages: Learning, Teaching, Assessment. - Language Policy Unit, Strasbourg, 1996.

5. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 гг. Астана. - 2004.

6. Калыкова А.С. Проблемы изучения иностранного языка в подведомственных вузах правоохранительных органов РК // Труды Международной научно-практической конференции «Научная дискуссия постсоветского пространства: проблемы и перспективы». - Тараз, ТарГПИ. - Т.1. - 2014. - С.219-221.

ЖОО-ДА ПСИХОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Сабырбай Б.Е.

Орталық Қазақстан академиясы,
оқытушы

Түйіндеме

Бұл мақалада психологияны оқытудағы студенттердің оқу мотивациясын арттыру мәселелері зерттелген. Осыған байланысты мақалада бірнеше оқыту технологиялары қарастырылған, атап айтқанда: жобалап оқыту технологиясы, ойын технологиясы, дамыта оқыту технологиясы, модульді оқыту технологиясы және қашықтықтан оқыту.

Осы аталған технологиялар студенттердің қызығушылықтарын арттырады және бұл технологиялардың әкелетін пайдасы да айтылған. Жаңа технологиялар мәліметтерді оңай қабылдауға айтарлықтай өз септігін тигізеді. Сонымен қатар, студенттердің танымдық белсенділіктерін қалыптастырады.

Танымдық дербестіктің компоненттері де көрсетілген: мотивациялық, мазмұндық-амалдық және еріктік. Аталған компоненттер студенттердің танымдық өзіндік жұмыстарын қалыптастырудың негізгі тірегі болады. ЖОО психологияны оқытуда инновациялық технологиялар, жаңа әдіс-тәсілдер мен формалар қолданылады.

Аннотация

В данной статье изучаются вопросы по повышению мотивации студентов к учебному процессу в преподавания психологии. В связи с этим, в статье указано несколько технологии обучения такие как: технология проектирования, игровая технология, технология развивающего обучения, модульная технология обучения, новые информационные технологии и дистанционное обучение.

Данные технологии помогают повысить интерес студентов к учебной деятельности и оказывают на них благоприятное воздействие. Инновационные технологии будут в значительной степени способствовать быстрому изучению материалов. Также, способствуют повышению познавательной активности.

Указаны компоненты познавательной индивидуальности: мотивационный, содержательно-операционный и волевой. Указанные компоненты являются основой для самостоятельной познавательной деятельности студентов. В высших учебных заведениях при изучении психологии используются инновационные технологии, новые методы и формы обучения.

Annotation

In this article, questions are being studied to increase students' motivation for the teaching process in the teaching of psychology. In this regard, the article mentions several training technologies such as: design technology, game technology, developmental learning technology, modular learning technology, new information technologies and distance learning.

These technologies help to increase students' interest in learning activities and have a favorable impact on them. Innovative technologies will greatly facilitate the rapid study of materials. Also, they help increase cognitive activity.

The components of the cognitive individuality are indicated: motivational, content-operational and volitional. These components are the basis for independent cognitive activity of students. In higher education institutions, when studying psychology, innovative technologies, new methods and forms of instruction are used.

Кілт сөздер: психологияны оқыту, жаңа технологиялар, танымдық белсенділік.

Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында былай деген болатын: «Біз тарих, саясаттану, әлеуметтану, философия, психология, мәдениеттану және филология ғылымдары бойынша студенттерге толыққанды білім беруге қажетті барлық жағдайды жасауға тиіспіз. Гуманитарлық зиялы қауым өкілдері еліміздің жоғары оқу орындарындағы гуманитарлық кафедраларды қайта қалпына келтіру арқылы мемлекеттің қолдауына ие болады. Бізге инженерлер мен дәрігерлер ғана емес, қазіргі заманды және болашақты терең түсіне алатын білімді адамдар да ауадай қажет» [1].

Инновациялық білім беру оқу-тәрбие процестерінің қайтадан құрылуын көздейді. Б.Ц. Бадмаев бойынша қайта құрылу төрт компонентте қарастырылған:

1. Педагогтың өз тұлғасы. Педагог пәндік білімнің, ақпараттың тасымалдаушысы, нормалар мен дәстүрлерді сақтаушы ғана емес, студенттегі білім көлеміне, оны түсіну не түсінбеу деңгейіне қарамастан, ондағы тұлғаны сыйлайтын, оның қалыптасуының жіне дамуының көмекшісі. Демократиялық өзара әрекет, ынтымақтастық, көмек, шабыт, студенттің бағытына және талпыныстарына, тұлғалық өсуіне назар аудару бағыты бекітілген. Студенттің өзі де өзгеріске түскен, мұнда білімінің нәтижесі мен алынған бағасы емес, оқушының мұғаліммен және басқа балалармен белсені әрекеті бағаланады.

2. ЖОО меңгерілетін білімнің құрылымы мен қызметі, оларды меңгеруді ұйымдастыру әдістерінің өзгеруі. Қазіргі кездегі білім қоғамның жаңа ақпараттандырылған деңгейіне сай жүйелі, пәнаралық, жалпыланған сипатта беріледі. Оларды игеру процесінің өзі сан алуан формада – ізденімпаздық, сындарлы ой әрекеті, өнімді шығармашылық процесс ретінде беріледі.

3. Даралап оқу емес, топтық оқу формасына, бірлескен әрекетке, өзара әрекет пен қарым-қатынастың алуан түрлі формаларына, күнделікті

ынтымақтастық пен бірлескен шығармашылықтан туындайтын қуанышқа толы «ұжымдық субъект ішінен» даралықты «өсіруге» бағдарлану.

4. Оқу мен тәрбиенің бағалау өлшемін қолдана отырып қадағалау мен бағалаудың басымды, деструктивті рөлінен бас тарту [2].

ЖОО-да психология оқытушысы алдында ең бірінші міндет тұрады, бұл – студенттің оқу әрекетін қалыптастыру немесе оны психологияны оқуға үйрету. Осы мәселені шешуде әр түрлі зерттеушілер оқу барысында студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселеге тәжірибелік тұрғыдан келуді қарастырады:

1) Өзіндік жұмысты ұйымдастыру арқылы (Н.Я. Голант, В.К. Майборода, Б.П. Есипов, М.И. Скаткин және т.б.).

2) Танымдық әрекетті ұйымдастыру әдістері арқылы (Б.Н. Богоявленский, Е.Н. Кабанова – Меллер, В.В. Давыдов, Д.Б. Эльконин).

3) Іс-әрекеттің бағдарлы негізін құрайтын жалпы білімді енгізу арқылы (П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина).

4) Әдістемелік білімді оқытуға кіргізу арқылы (М.Я. Ленер, Б.И.Коротяев).

5) Оқу әрекетін өзіндік қадағалауды шешу арқылы (Л.И. Рувинский).

В.И. Лозовая алғашқылардың бірі болып тұлғаның танымдық белсенділігі мәселесін көтерген болатын [3]. Ол тұлғаның мәнін және осы ұғымның іс-әрекет ұғымына қатынасынуда түрлі көзқарастар бар екенін атап өтеді.

А.Абылқасымованың пікірінше, танымдық белсенділік пен танымдық дербестік әлеуметтік белсенділік пен әлеуметтік дербестіктің түрлері болып табылады. Оның пікірінше, белсенділік пен дербестіктің қайнар көзі танымдық қажеттілік болып табылады, оның мындай ерекшеліктері бар:

- танымдық қажеттілік – бұл ең алдымен ақпаратқа деген қажеттілік;

- танымдық қажеттіліктің негізгі ерекшелігі ретінде оның ақпаратқа деген «аштығы»;

- танымдық қажеттілік ең алдымен таным процесінің өзіне бағытталған;

- жағымды эмоциямен тығыз байланысты.

Осыған байланысты А.Абылқасимова танымдық дербестікті үш компонентке бөледі:

•мотивациялық;

•мазмұндық-амалдық;

•еріктік [4].

Автор студенттің өзінің белсенділігі деп аталатын факторға ерекше назар аударуды атап өтеді. Себебі адамның өзінің белсенділігі – бұл адамзаттың қандай да бір жетістікке жетуінің негізі болып табылады. Демек, осыған байланысты кәсіби дербестікті тұлғаның жинақталған қасиеті деп қарастыру керек, өйткені ол танымдық, эмоционалдық процестер мен мотивтердің, өз бетінше әрекет ету тәсілдердің, қажеттіліктердің бірігуінен қалыптасады.

Жобалап оқыту технологиясы – белгілі бір мақсатқа жету жолында жоба құрып, жоспар бойынша іс-әрекет жасайды. Мектеп практикасында

жобалау әдісін енгізумен айналысқан – С.Т. Щацко болды [5]. Оның басшылығымен 1905 жылы осы әдіс енгізілді. Жоба негізіне: студенттердің танымдық дағдысының дамуы; студенттердің өз бетімен білімді қорыту білігі; ақпарат кеңістігіне бағыттау білігі; сыни тұрғысынан ойлауының дамуы жатады. Жобалау әдісінде белгілі уақыт аралығында жеке, жұптық және топтық тұрғыда өздік іс-әрекет жасауға бағытталған. Бұл әдіс бойынша белгілі бір мәселені әр түрлі әдістер, оқыту құралдары, біріктірілген белгілі, әр түрлі ғылыми техника саласындағы білімі негізінде шешуге негізделген.

Жобалау әдісін орнындауға қойылатын талаптар:

- Белгілі мәселені немесе тапсырманы, есепті шешуде творчестволық, зерттеу бағытының болуы, ол үшін жан-жақты білімі болуы, зерттеу ізденістерін жүргізу керек. Зерттеу нәтижесінің теориялық, практикалық, танымдық маңызының болуы.

- Студенттің өздік іс-әрекетінің болуы.

- Зерттеу әдістерін қолдану.

- Зерттеу міндеттері, гипотезаны ұсыну, зерттеу әдістерін ойластыру, алынған нәтижесін өңдеу, талдау, қорытынды (ой шабуылы, дөңгелек үстел, статистикалық әдіс және т.б.).

Ойын технологиясы. Оқытудың белсенді тәсілдерінің ішінде студенттердің қызығушылығын арттыратын ойынның рөлі зор [6]. Ойын, оқу, еңбек адамның негізгі іс-әрекеті. Ойын оқушының оқуға білім алуға деген оң көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Ойын әрекетінің негізгі принциптері: оқу мазмұны мен мақсатының сай келуі; технологиясы мен мақсатының сай болуы; пайдалану жүйелілігі және біртіндеп қиындалуы; ойын әрекетінің әртүрлілігі; оқушының тәуелсіздігі, ойын кезіндегі белсенділігі; қарым-қатынастың дамуы.

Дамыта оқыту технологиясы – студентті оқыта отырып, жалпы дамыту. Яғни, студент бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбек сүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамиды.

Дамыта оқытуды 1950 жылдың аяғынан бастап Л.В. Занков және Д.Б. Эльконин зерттей бастады [7]. Дамыта оқытудың негізгі талаптары: жоғары деңгейлі қиындықпен, теориялық білімнің жетекші міндетін ескере отырып, жылдам темппен оқыту.

Модульді оқыту технологиясы. ЖОО сапалы оқу бағытын айқындайтын жаңа жолдарының бірі – пәндерді модульдік технология арқылы оқыту. Бұл мәселені ғалымдар Дж. Рассель, П. Юцявичене, Р. Бекирова, Г. Лаврентьева және Н. Лаврентьева, М. Жанпеисова, К. Жақсылықова, Е. Туяков және т.б. дәлелдеп келеді [8].

Модульді оқытудың негізгі құрамы модуль бағдарламасы. Дұрыс құрылған бағдарлама модульді оқытудың нәтижелі болуының негізгі шарты. Сондықтан да модульді оқытудың негізгі алғашқы кезеңі модуль бағдарламасын дайындаудан басталады. Оқу модуль үш құрылымды бөліктен тұрады: 1) кіріспе бөлімі (модульге тақырыпты енгізу); 2) әңгімелесу бөлімі

(студенттердің танымдық қызметін өзара әңгімелесу негізінде ұйымдастыру); 3) қорытынды бөлім. Әрбір оқу модулінің сағат саны әр түрлі. Бұл оқу бағдарламасы бойынша тақырыпқа, тақырыптар тобына тарауға бөлінген сағат санына байланысты. 7-12 сағаттан тұратын оқу модулі неғұрлым тиімді.

Жаңа ақпараттық технологиялар. Білім беру жүйесінде жаңа ақпараттық технология дегеніміз – оқу және оқу-әдістемелік материалдар жинағы, оқу қызметіндегі есептеуші техниканың техникалық құралдары, оқытушылар мен студенттер еңбектерін жүзеге асыру үшін оларды қолдану формалары мен әдістері деген анықтама беруге болады. Қазіргі кезде жаңа ақпараттық технология қызметінің құралы ретінде *компьютер* қолданылып жүр. Заман талабына сай барлық ЖОО компьютерлермен жабдықталып, ол студенттердің іс-әрекетінің интеллектуалды құрылысымен сәйкес келеді.

Компьютермен жұмыс істеу студенттің шығармашылық қабілетін дамытып, жалпы мәдениетінің деңгейі мен ықыласын көтереді.

Компьютерді сабақта қолданудың артықшылығы:

- ✓ пәннің бірнеше тақырыптарының қамтылуы;
- ✓ оқу материалының жеткізілу көрнектілігі, түсі, дауысы, қозғалысы;
- ✓ оқу тәжірибесінде көрсетілмейтін тәжірибелерді көруге болады;
- ✓ оқушылардың пәнге қызығушылығы артады.

Қашықтықтан оқыту (ҚО) – интернет жүйесі арқылы білім негіздеріне ұлттық халықаралық білім беру мекемелерінің мәліметтер негіздеріне қол жеткізу. Қашықтықтан оқыту формасын тәжірибеге ендірудің бірнеше артықшылықтары бар, себебі қашықтықтан оқыту негізгі сипаты мыналар болып табылады: 1) Икемділік. Студенттер дәріс және семинар сабақтарына жүйелі қатыспайды, олар өздеріне ыңғайлы уақытта, орында және қарқында жұмыс істейді. 2) Модульділік. Әрбір жеке курс белгілі бір сала жөнінде тұтас түсінікті қалыптастырады, ол бір – біріне тәуелді емес курстар жиынтығынан – модульдерден – жеке және топтық қажеттілікке жауап беретін оқу бағдарламасын жасауға мүмкіндік береді. 3) Экономикалық тиімділік. Әлемдік білім беру жүйесінің орташа бағасы қашықтықтан оқытудың дәстүрлі білім беру жүйесінен екі есе не одан да арзанға түсетінін көрсетіп отыр. 4) Оқытушының жаңа рөлі. Оған танымдық процестерді бағыттау, оқытылатын курсты түзету, кеңес беру, оқу бағдарламасын басшылыққа алу және т.б. сол сияқты жаңа қызметтер жүктеледі. 5) Білім берудің арнайы бақылауы – қашықтықтан ұйымдастырылған емтихандар, әңгімелесу, практикалық, курстық, дипломдық жұмыстар және т.б.

Едәуір көп тараған электрондық басылымдардың бірі – **электрондық оқулық (ЭО)** болып табылады. Оған мәтіндерден басқа студенттерге оқу материалын қабылдаудың әр түрлі формаларымен меңгеруге мүмкіндік беретін құрылымдық – логикалық сызбалар және көрнекі материалдар кіреді. Оларға сонымен қатар негізгі құқықтық құжаттар, терминдердің сөздігі, ақпаратты іздеу модульдері, тест кіруі мүмкін [2]. Электронды оқулықтың артықшылығына мыналарды жатқызуға болады: тәжірибені шұғыл кері

байланыспен қамтамасыз ету; ақпарат іздеуге көмек, гипермәтіндік түсіндірулерге бірнеше қайтара жүгінуде уақытты едәуір үнемдеу. Студенттің дара ерекшеліктерінің қарқынына орай белгілі бір тарау бойынша білімді тексеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде оқытушылар инновациялық технологиялар мен жаңа әдіс-тәсілдерді психологияны оқытуда пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне, сонымен қатар танымдық белсенділіктерін қалыптастыру мен шығармашылық ойлауының дамуына, жалпы тұлғалық қасиеттерін арттыруға, жеке, жұппен және топтық жұмыс жасауға өз септіктерін тигізетіндері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нұрсұлтан Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. <https://aikyn.kz/2017/04/13/9894.html> – ғаламтор көзінен алынды.
2. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. – Москва «Владос», 2001. - 390 с.
3. Карандашев В.Н. Методика преподавания психологии. – СПб., 2005. - 250 с.
4. Бархаев Б.П. Методическое обеспечение преподавания психологии. – М., 2000. - 180 с.
5. Цукерман Г.А. Психология саморазвития: задача для подростков и их педагогов. – Рига: «Эксперимент», 1995. - 210 с.
6. Игры – обучение, тренинг, досуг / Под ред. В.В. Петрусинского // В четырех книгах. – М.: Новая школа, 1994. - 174 с.
7. Эльконин Д.Б. Психологическое развитие в детских возрастах. – Воронеж, 1995. - 320 с.
8. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2002. - 82 с.

ОӘЖ 574 (075.8)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ ВЕДОМСТВОЛЫҚ ЖОҒАРЫ
ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ,
КУРСАНТТАРДЫҢ БОЙЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

Баймуханов Е.М.

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының доценті, полиция майоры, с.ғ.к.

Асатаев С.А.

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жалпы білім беретін пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны, экология магистрі

Түйіндеме

Қазіргі кезде адамзат қоғамының қоршаған ортамен қарым-қатынасын түсіну үшін экологияның ғылым ретінде маңыздылығы артуда. Ғылыми-техникалық үрдістің экологиялық кері әсерлері техникалық және экологиялық саясаттағы жіберілген қателіктерден туды, ал олар антропогендік әсердің экологиялық салдарын және экономикалық зарарын дұрыс бағаламаумен байланысты орын алды. Қоғам мен қоршаған орта арасындағы қарым-қатынастардың шиеленісуі жылдан-жылға күшейіп, экологиялық зардаптар тіршілікке қауіп төндіріп отыр. Болашақ құқық қорғау органдарының қызметкерлерін дайындауда, курсанттардың экологиялық санасын, экологиялық мәдениетін қалыптастыруда экологиялық білімнің маңызы зор. Бұл мақалада Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық жоғары оқу орындарындағы білім беру процесінде, курсанттардың бойында экологиялық мәдениетті қалыптастыру жолдары көрсетіледі.

Аннотация

В настоящее время экология как наука приобретает огромное значение для понимания взаимоотношений человечества с окружающей средой. Негативные экологические последствия научно-технического прогресса обусловлены, как правило, ошибками в технической и экологической политике, связанными с недооценкой экологических последствий и экономического ущерба от антропогенных воздействий. Из-за обострения отношений между обществом и окружающей средой каждый год экологические последствия

ставят под угрозу жизнь. Экологическое образование играет важную роль в подготовке будущих сотрудников правоохранительных органов, формировании экологического сознания и экологической культуры курсантов. В данной статье рассматриваются вопросы пути формирования экологической культуры курсантов в образовательном процессе в ведомственных вузах МВД Республики Казахстан.

Annotation

Nowadays, ecology as a science is of great importance for understanding the relationship of mankind with the environment. Negative environmental consequences of scientific and technological progress are usually caused by mistakes in technical and environmental policies related to underestimation of environmental consequences and economic damage from anthropogenic influences. Because of the worsening of relations between society and the environment, environmental consequences threaten life every year. Environmental education plays an important role in the training of future law enforcement officers, the formation of environmental consciousness and the ecological culture of cadets. In the given article are investigated the questions of way formation of cadets ecological culture in educational process in law-enforcement educational institutions of MIA of the Republic of Kazakhstan.

Тірек сөздер: Экологиялық мәдениет, экологиялық сана, экологиялық білім мен тәрбие беру, қоршаған орта.

Адам жерде пайда болған кезден бастап оның биосфераға тигізетін әсері үнемі үдеп отырды. Бірақ тек индустриалдық қоғам және демографиялық жарылыс жағдайында ғана адам әрекетінің жағымсыз зардаптары ғаламдық сипатқа ие болды. Қоршаған орта бұған дейін ешқашан байқалмаған қарқынмен ластанып жатыр. Энергетикалық және минералдық ресурстардың сарқылу үрдісі байқала бастады. Антропогендік әрекеттің саналуан түрлері жануарлар мен өсімдіктердің көптеген түрлерінің тікелей немесе жанама түрде жойылуына әкеліп соқты. Табиғи ортаның химиялық ластануы, радиациялық жағдай, азық - түлік пен ауыз судың сапасының нашарлауы және т.б. халықтың денсаулығының нашарлауына әкеліп соқты. Бірқатар ғаламдық экологиялық проблемалар пайда болды: жылыжай эффектісі, озон қабатының жұқаруы, Әлемдік мұхиттың ластануы, шөлдену және т.б. Экономиканың экстенсивті дамуына байланысты экологиялық жағдай Қазақстанда да күрт нашарлады. Арал экожүйесінің бұзылуы, Каспий маңында және Шығыс Қазақстандағы қолайсыз экологиялық жағдай, Семей сынақ алаңына іргелес жатқан территориялар, топырақтың құнарсыздануы және т.т.

Бірқатар уақытқа дейін, Ле-Шателье принципіне сәйкес, адамның қоршаған ортаға әсері биосферадағы өтіп жатқан процестер нәтижесінде жұмсартылып келді. Бірақ қазіргі кезде антропогендік өзгерістер планетаның барлық дерлік экожүйелерінен байқалады, атмосфераның газдық құрамы, жердің энергетикалық балансы өзгерді. Бұл адамның әрекеті табиғатпен

қарама - қайшылыққа түсіп, «биосфера - адамзат» жүйесі барған сайын тепе - теңдік күйден ауытқып бара жатыр деген сөз, нәтижесінде әлемнің көптеген аймақтарында табиғаттың динамикалық тепе - теңдігі бұзылды. Барлығы жинала келіп қазіргі биосфераның жағдайының нашарлауына, адамның денсаулығы мен рухани дүниесінің бұзылуына себепші болады. Ғаламдық «қоғам - табиғат» жүйесіндегі тұрақты даму - әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік - экологиялық жүйелерде динамикалық тепе - теңдікті сақтау болып табылады. Адамзат осыны неғұрлым ертерек түсініп осы жолға түссе, оның Жер бетінде тірі қалу мүмкіншілігіде соғұрлым жоғары болмақ. Бұл жолда мазмұны мен болмысы әрбір жеке тұлғаның және курсанттардың экологиялық дүниетанымы мен мәдениетін қалыптастыру болып табылатын экологиялық сауаттылық шешуші рөлге ие болады және оның негізін «Экологияның қазіргі замандағы проблемалары» пәні құрайды. Курстың негізгі мақсаты - табиғаттың және қоғамның тұрақты дамуының негізгі заңдылықтары туралы біртұтас түсінік қалыптастыру. Болашақ мамандар өздерінің кәсіптік білімдері мен дағдыларын шаруашылық қызмет әсерінен туып, күрделеніп жатқан экологиялық мәселелерді шешуде және болжауда жемісті пайдалана алады [1].

Экологиялық білім берудің негізгі мақсаты – қоршаған ортаға деген жауапкершілік қарым-қатынастарды қамтамасыз ету. Экологиялық білім беру дегенде әрбір адамның жалпы экологиялық мәдениеттілігін қалыптастыруға бағытталған үздіксіз білім, тәрбие беру және даму процестерін түсінеміз. Экологиялық білім мен тәрбие беру – көп сатылы процесс. Біріншіден, адамның, қоғамның қоршаған ортаға әсер ету ортасындағы білімнің ғылыми жүйесін негіздейді. Екіншіден, жеке тұлғаның адамгершілік дүниетанымын тәрбиелейді. Экологиялық білім мен тәрбие табиғат ресурстарын тиімді пайдалану және қоршаған ортаны қорғауда белсенді әрекет жасай алатын жеке тұлғаның экологиялық сенімін қалыптастырып, белсенділігін көтереді.

Курсанттардың экологиялық мәдениетін көтеруде бұқаралық ақпарат құралдарының, радио-теледидардан берілетін хабарлардың, дәрістердің, интернет көздерінен алынған экологиялық деректердің, курсанттардың экологиялық санасын қалыптастыруда рөлі айрықша. Сондай-ақ, олардың экологиялық мәдениетін қалыптастыратын семинар, баспасөз конференциялары, дөңгелек үстел т.б. экологиялық мәдениеттің қайнар көзі болып табылады.

2018 жылдың 10 қаңтарында жарияланған Қазақстан Республикасының Н.Ә. Назарбаевтың “Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері” атты Қазақстан халқына Жолдауында, Елбасы барлық жастағы азаматтарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету қажет – деген болатын [2].

Білім беру моделі деңгейі экономикалық және ғылыми-техникалық прогрестің ең негізгі көрсеткіші екені белгілі. Оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз процесі- сапалы білім беру.

Қазіргі таңда экологиялық білім берудің сапасын жақсартуда курсанттарды ізденіске, шығармашылыққа, сыни тұрғыдан ойлауға, шешім қабылдай алуға баулу керек. Еліміздегі заманауи білім берудің басты мақсаты болып үдемелі дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, өзінің жеке басының қамымен қатар қоғам мүддесі үшін күш-жігерін аямайтын жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.С. Ж. Колумбаева, Р. М. Білдебаева, М. Ә. Шәріпова. Экология және тұрақты даму. Оқу құралы. - Алматы : Қазақ университеті, 2012. - 5 б.

2.Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауы// «Орталық Қазақстан». 2018. – 11 қаңтар.

УДК 303.1.

ISSUES IN TEACHING RESEARCH METHODS AND METHODOLOGY IN THE SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Shakenova Zh.Zh.

a teacher of English of Social and Humanitarian Sciences department of the Academy of Law Enforcement Agencies by the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Pedagogical Sciences (Foreign Language)

Түйіндеме

Бұл мақалада заманауи әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың қолданбалы зерттеулерінің философиялық-әдіснамалық негіздері қарастырылған. Позитивистік әдіснаманың сандық зерттеулері мен феноменалдық әдіснаманың сапалық зерттеулері салыстырылды. Аталған мақалада әдіс және ғылыми зерттеулердің әдіснамасы түсініктерінің мазмұны ашылып, әдістердің категориялары мен қасиеттеріне мінездеме берілген. Әдіснама мен әдістің мағыналары ажыратылып, әлеуметтік ғылымдарының әдіснамасы айырмашылықтары айқындалған. Сонымен қатар ғылыми әдіснаманың тарихи өзгерістерге ұшырауы зерттелініп, ғылыми жаңалықтың логикасы мен ғылыми ізденістің логикасының негіздемелеріне талдау жасалынған. Сапалық зерттеулер негізінде әлеуметтік-гуманитарлық пәндерінің оқытылу әдістемесі мәселелері кеңінен қарастырылған.

Аннотация

В статье раскрываются философско-методологические и теоретические основания прикладных исследований в современных социально-гуманитарных науках. Проведено сравнение позитивистской методологии количественных исследований и феноменологической методологии качественных исследований. Даны ответы на вопросы о том, что представляют собой метод и методология научных исследований, как классифицируются методы и каковы их свойства, чем методика отличается от метода, а социально-научная методология от методологии гуманитарных наук, какие исторические формы принимала научная методология, на какой методологической основе строится логика научного открытия и логика научного поиска, а также рассмотрены методические вопросы преподавания социально-гуманитарных дисциплин на основе качественных исследований.

Annotation

The article reveals the philosophical-methodological and theoretical foundations of applied research in modern social and humanitarian sciences. The positivistic methodology of quantitative research and the phenomenological methodology of qualitative research are compared. It considers the history of studies on research methods from antiquity till now, discusses several ideas of researchers from different times. The article also answers the questions about what the method and methodology of scientific research is, how the methods are classified and what their properties are, what the technique differs from the method, and the natural science methodology from the methodology of the humanities, what historical forms the scientific methodology has taken, what is the historical methodology the logic of scientific research, on what methodological basis is built the logic of scientific discovery and the logic of scientific search. Also the article focuses on the issues of teaching social-humanitarian disciplines based on qualitative research.

Key words: social, science, humanitarian, methods, method.

Тірек сөздер: әлеуметтік, ғылым, гуманитарлық, әдістер, әдіс.

Ключевые слова: социальный, наука, гуманитарные, методы, метод.

The social sciences are a group of academic disciplines that study human aspects of the world, in particular those involving social behavior and society. These disciplines, focusing on the study of human social behavior, are clearly distinct from the physical sciences, that study non-living systems, by virtue of their subject matter. The social sciences differ from the humanities not so much in the content of the subject matter but more in that they emphasize the use of the scientific method in the study of human beings.

The term "social science" did not appear until the nineteenth century, when the social sciences began to be recognized as distinct disciplines. However, the origins of their ideas and goals are located much further back in time. Human beings have always been curious about themselves, their nature and behavior as individuals and as groups, their relationship to the natural environment, and to God. However, it is more difficult to study these topics than to study the natural environment or even theorize about the nature of God since the nature of the social scientific inquiry is necessarily subjective. We are studying ourselves. Perhaps, therefore, it was inevitable that scholars first developed their understanding of God and nature before making inroads into the study of human beings. The idea that society may be studied in a standardized and objective manner, with scholarly rules and methodology, is comparatively recent. The term "social science" first appeared in the 1824 book "An inquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness" by William Thompson (1775-1833). [1] Since the mid-twentieth century, the term "the social science" has come to refer generally to all those disciplines which analyze society and culture, from anthropology to linguistics. Whilst there is an evidence of early sociology in the Islamic Golden Age, and whilst philosophers

such as Confucius had long since theorized on topics as social roles. Nineteenth century French thinker August Comte (1798-1857) was the first to apply the scientific method to the social world, and coined the term “sociology” to describe the scientific study of human society. His own sociological scheme was based on the philosophy he called “Positivism”, in which he described human society as having developed through three stages, the third of which he called the “positive” stage. He believed that if one could grasp this progress one could prescribe the remedies for social ills.[2] Another route was initiated by Emile Durkheim, studying “social facts”. [3] A third, championed by figures such as Max Weber, developed in which social phenomena were identified with and understood. [4] With the late nineteenth century, attempts to apply equations to statements about human behavior became increasingly common. Among the first were the “Laws” of philology, which attempted to map the change over time of sounds in a language. In the first half of the twentieth century, statistics became a free-standing discipline of applied mathematics. Statistical methods were used confidently, for example in an increasingly mathematical and scientific view of biology by such pioneers as Gregor Mendel and Charles Darwin. This encouraged psychologists, sociologists, economists, and other social scientists to apply these methods to their fields of inquiry. The first thinkers to attempt to combine inquiry of the type they saw in Darwin with exploration of human relationships, were Sigmund Freud in Austria and William James in the United States. Freud’s theory of the functioning of the mind, and James’ work on experimental psychology had enormous impact on those that followed. [5] The industrial revolution created a series of social, economic, and political problems. To manage the new enterprise, private and governmental, required more data. More data required a means of reducing it to information upon which to make decisions. Numbers and charts could be interpreted more quickly and moved more efficiently than long texts. Social scientists employ a wide range of methods in order to analyze a vast breadth of social phenomena: from census survey data derived from millions of individuals, to the in-depth analysis of a single agent’s social experiences; from monitoring what is happening in the world today, to the investigation of ancient historical documents. Social research methods may be divided into two broad schools: 1) Quantitative designs approach social phenomena through quantifiable evidence, and often rely on statistical analysis of many cases (or across intentionally designed treatments in an experiment) to create valid and reliable general claims. 2) Qualitative designs emphasize understanding of social phenomena through direct observation, communication with participants, or analysis of texts, and may stress contextual and subjective accuracy over generality. However, social scientists commonly combine quantitative and qualitative approaches as part of a multi-strategy design. Increasingly, quantitative and qualitative methods began to be integrated in the study of human action and its implications and consequences. Methods in the social sciences are by definition methods that are applied to their subject matter, i.e., the human being, and how this subject matter is conceptualized invariably affects subsequent notions concerning

the learning about and the teaching of these methods. Consequently, ideas concerning the learning about and teaching of qualitative research methods will be discussed below to how qualitative methods are themselves conceptualized. What Are the Key Issues for Qualitative Research Methods in the Social Sciences? The producers of knowledge who affiliate with this style of research are configured heterogeneously in their epistemological convictions, their methodological decisions as well as in their preferences for specific methods. It can be assumed that putting on specific "knowledge-production goggles" by choosing a specific (thematically selective and focused) methodology entails a number of a priori epistemological decisions-regardless of whether the respective researcher is aware of this or not. A relatively undisputed feature of the scientific mode of knowledge is that its protagonists are advised to (self-) reflexively and (self-) critically question their approach and to make it explicit and to face and expose themselves to such criticism. A discussion of learning about and teaching qualitative methods thus requires the (previous or parallel) clarification and explication of the respective qualitative-methodological model of knowledge production. [6]In this respect, qualitative styles of research can be sorted along one dimension whose one pole is marked by a strongly holistic-somewhat paradigm-like-conception, and whose other pole is more marked by situationally pragmatic and opportunistic methodological practices. [7]

To illustrate the properties of the former paradigmatic pole:

- 1.The concept of research in the social sciences and humanities necessarily defines certain object attributes (characteristics of a "concept of humankind") that are given, interesting, and are focused (in contrast to other attributes which are considered as uninteresting or unimportant). For protagonists of a qualitative approach it is of importance that the "'research objects' are in principle beings with a similar structure, i.e. bodily-socio-cultural-historically constituted/formed persons with (self-) reflexive abilities. In this framework, the "fit" between the research method and salient characteristics of the "research objects" becomes a prime criterion in the selection of a specific method and methodology.

- 2.The way in which knowledge is generated implies a specific methodological conceptualization of research concerning the goals of the scientific endeavor. Some orientations aspire to an approximation of "objective reality", while others consider different constructions of the world (depending on perspective) as sufficiently interesting and important so as to reconstruct them, to compare them, to analyze their interactive developmental dynamics, and the like.

- 3.The research model pertains to a "complete" cycle of knowledge which does not only comprise the testing of a theory/hypothesis (prototypically in the sense of efforts toward the possibility for falsification), but extends to the process of representing the research object(ive), the generation of theories/hypotheses, the elaboration of theories, and the "theoretical saturation."

- 4.The research model comprises a sophisticated concept of what constitutes knowledge generation and what constitutes data. It focuses on and reflects upon our comprehension of selected parts of the world, while paying attention to the fact that

the observer, on the one hand, has certain epistemologically relevant (personal, among others) system characteristics and, on the other hand, is a (participating) member of that segment of the world that is under scrutiny. [8]

At this pole of our first dimension qualitative research is mainly understood as a research style, approach, or paradigm. The other pole is characterized by a pragmatically oriented concept of qualitative research. Here, qualitative research is conceptualized as an application of selected methods in order to answer specific research questions (i.e., local/situational problem solving strategies). Qualitative methods are thereby removed from the network of the above-mentioned epistemological and other constitutive assumptions. Against the background of such a pragmatically oriented understanding of qualitative research, research methods may be applied within in the framework of a "complete" theory-generating cycle of knowledge production; or alternatively, they may remain limited in their application to part of the cycle. Where qualitative methods are employed as mere "heuristics" that are supposed to serve to gain initial insights into the area of interest before "serious" forms of hypothesis testing are used, the opposite extreme of the above paradigmatic pole has been reached. [9] Depending on whether one understands qualitative methods in this pragmatic or in the former paradigmatic sense, different demands and ideas will naturally ensue concerning how qualitative methods are to be learnt and taught. Individual researchers' conceptualizations of qualitative methods in the social sciences will often be located somewhere between these two extremes. [10]

Which forms of qualitative methods instruction are practiced and how effective are they, how are they evaluated by instructors and by students? The teaching of qualitative methods cannot do without an- implicit or explicit-theory of how knowledge about qualitative research is learnt, and the ways in which qualitative methods are in fact taught range from the use of textbooks to having the students participate in actual qualitative research, supervising and socializing them into qualitative research. [11] How have instructors and students experienced these different instructional styles? What does the choice of a specific style depend on? This might, for instance, include the number of students in a course, the type of course (lecture, lab course, etc.), the institutional requirements, how the protagonists themselves conceptualize learning processes, methods instruction, or the "essence" of qualitative research ("procedure" or "mindset"?), affiliation to a specific discipline, or maybe differences between the various qualitative methods and approaches. [12] Another question that is raised in this context concerns the didactics of qualitative as opposed to quantitative research methods: does the teaching and learning of qualitative research methods require a different type of instruction than does the teaching and learning of quantitative research methods? In this context, the roles and the interpersonal relations between teachers and students seem relevant: qualitative research often involves greater personal proximity between the protagonists, greater involvement, and more reflection about such interpersonal aspects than is common in quantitative social science research. This arises from the

social "proximity" that characterizes qualitative research: personal proximity between the subject and the object of research also involves greater density of personal contacts between the researcher and their collaborators and supervisors. The personal relationship between teachers and students is perhaps of great importance in the instructional context: the instructor may, for instance, become something of a "key person" who facilitates the acquisition of a particular style of doing research. [13]In how far do institutional contexts affect the ways in which qualitative methods are taught and learnt? Qualitative methods instruction occurs inside a variety of institutional and curricular frameworks, such as: at universities and universities of applied sciences, at "independent institutes" and in organizations for continuing education/further training which work on the basis of payments/royalties, in different disciplines—such as sociology, education, ethnology, health sciences, psychology, linguistics, etc., each according a specific status to qualitative as opposed to quantitative research methods, for different purposes, for example, in the course of the introductory or BA-studies as part of an obligatory, general education in methods (which is often unpopular with the students), in the context of a specialization (that is selected by the students themselves) during the advanced or MA part of their studies, or when conducting research for their diploma/MA thesis or dissertation, in different "schools" of qualitative methodology (e.g., in objective/structural hermeneutics, in-depth hermeneutics, grounded-theory methodology and many others). [14]Is the ability to conduct qualitative research linked or even transferred to the (vocational) practice of the social sciences? Is an education in qualitative methodology able to teach competencies and skills which extend beyond the knowledge of methods into social science practice—for instance in education, in institutions, or in organizations? [15]This includes such skills and abilities as the above: sensitivity towards others in various respects and contexts, ability to interpret (verbal) interactions, tolerance of ambiguity; willingness to consider other persons as equally capable and authorized ("assumptions about the model of humankind"); openness; systemic thinking; ability to deal with opaque and complex situations whose results are still open; restraint concerning one's norms and values; willingness to reflect upon oneself, and so on. For the education of teachers, for example, there exist pertinent approaches and considerations. Does a qualitative style of research only appeal to those who possess these skills at least in rudimentary form, or are such skills in fact taught and fostered in the course of conducting qualitative research? And does this happen during the process of conducting research, or do the instructors function as role models who possess these competences and who put these into use in research as in teaching? This includes such skills and abilities as the above: sensitivity towards others in various respects and contexts, ability to interpret (verbal) interactions, tolerance of ambiguity; willingness to consider other persons as equally capable and authorized ("assumptions about the model of humankind"); openness; systemic thinking; ability to deal with opaque and complex situations whose results are still open; restraint concerning one's norms and values; willingness to reflect upon oneself, and so on.

For the education of teachers, for example, there exist pertinent approaches and considerations[16].

List of used literature:

1. Babbie, Earl. Lessons learned from teaching qualitative methods/ Qualitative Research Journal, Special Issue, 2003- (http://www.latrobe.edu.au/aqr/journal/special_AQR2003.pdf).-2006.
2. Breuer, Franz, Qualitative und quantitative Methoden: Positionen in der Psychologie und deren Wandel. Ein Kommentar zu Texten von Jochen Fahrenberg und Jürgen Rost. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research.-2003-(http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-03/2-03breuer-d.htm)
3. Breuer, Franz, Schritte des Arbeitsprozesses unter unserem Forschungsstil. In Franz Breuer (Ed.), Qualitative Psychologie. Grundlage, Methoden und Anwendung eines Forschungsstils.-1998.-Opladen: Westdeutscher Verlag, - (http://www.qualitativeforschung.de/publishing/modelle/psychologie/index.php)
4. Collins, Allan; Brown, John S. & Newman, Susan E., Cognitive apprenticeship: Teaching the craft of reading, writing, and mathematics. In Lauren B. Resnick (Ed.), Knowing, learning, and instruction. Essays in honour of Robert Glaser, 2004.
5. Dausien, Bettina (2007). Reflexivität, Vertrauen, Professionalität. Was Studierende in einer gemeinsamen Praxis qualitativer Forschung lernen können. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 8(1).-2007.(http://qualitative-research.net/fqs/deb/07-1-D4Dausien-d.htm)
6. Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (Eds.) Handbook of qualitative research (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage.-2000.
7. Dieris, Barbara (2007). Was ist qualitative Forschung? - Eine studentische Lernerfahrung. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 8(1).-2007. (http://qualitative-research.net/fqs/deb/07-1-D4Dieris-d.htm).
8. Eakin, Joan M. & Mykhalovskiy, Eric (2005). Teaching against the grain: A workshop on teaching qualitative research in the health sciences. Conference report: A national workshop on teaching qualitative research in the health sciences. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research.-2005.(http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-05/05-2-42-e.htm).
9. Emerson, Robert M. Four ways to improve the craft of fieldwork. Journal of Contemporary Ethnography, 16(1), 1987.
10. Groeben, Norbert. Gibt es Wege aus der selbstverschuldeten Irrelevanz des qualitativen Offstreams? Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 7(4),(http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/4-06/06-4-34-d.htm).-2006.

11. Hammersley, Martin. Teaching qualitative method: Craft, profession, or bricolage? In Clive Seale, Giampietro Gobo & David Silverman (Eds.), *Qualitative research practice*.-2004

12. Hood, Jane C. Teaching against the text: The case of qualitative methods. *Teaching Sociology*, 34(3), 2006.

13. Karp, David A. Social science, progress, and the ethnographer's craft. *Journal of Contemporary Ethnography*, 28(6), 1999.

14. Knoblauch, Hubert (2007). Thesenzur Lehr- und Lernbarkeit qualitativer Methoden. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(1), -2007. (<http://qualitative-research.net/fqs/deb/07-1-D4Knoblauch-d.htm>).

15. Koob, Dirk (2007). Loriotals Symbolischer Interaktionist. Oder: Warum man selbst in der Badewanne gelegentlich soziale Ordnungen aushandeln muss. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(1), -2007. (<http://www.qualitative-research.net/fqstexte/1-07/07-1-27-d.htm>)

16. Roth, Wolff-Michael (2006). Textbooks on qualitative research and method/methodology: Toward a praxis of method. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7(1), Art. 11, -2006. (<http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-06/06-1-11-e.htm>)

СТУДЕНТТІҢ ТАНЫМДЫҚ - ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДЕҢГЕЙІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ӘДІСІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Болатбекова Н.Ж.

Еуразия гуманитарлық институты
«Педагогика» кафедрасының аға
оқытушысы, педагогика және
психология ғылымының магистрі

Түйіндеме

Мақалада білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында студенттің танымдық-шығармашылық деңгейін жетілдірудегі сын тұрғысынан ойлау әдісінің маңыздылығы қарастырылады. Студенттің танымдық әрекетін басқару мен ұйымдастырудағы сабақтар барысына тоқталып, шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын айқындайды.

Аннотация

В статье рассматривается важность критического мышления в улучшении познавательного и творческого уровня студента в учебной программе. Он фокусируется на том, как управлять и организовывать познавательную деятельность студента и определяет способы развития творческих способностей.

Annotation

The article considers the importance of critical thinking in improving the cognitive and creative level of the student in the curriculum. He focuses on how to manage and organize the cognitive activities of the student and determines the ways of developing creative abilities.

Тірек сөздер: білім берудің жаңа парадигмасы, студенттің танымдық-шығармашылық әрекеті, сабақ құрылымы, сын тұрғысынан ойлау әдістерінің алгоритмі.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер оның барлық салаларымен қатар жоғары оқу орнында білім беретін оқытушылар мен білім алушы студенттердің танымын жетілдіруге деген талаптану деңгейін туғызды. Жаһандану жағдайында оқытушылар мен болашақ маман иегерлерінің белсенділік әрекетінің көрінісі байқалады.

Білім беру үдерісін бүгінгі күн талабына сай жаңаша ұйымдастыру ғалымдардан оның философиялық, педагогикалық-психологиялық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін терең зерттеуді, заманауи талаптарына қарай білім

беру технологиялары мен әдістерін, дүниетанымның ұстанымдарын қайта қарастыруды, рухани-адамгершілік құндылықтарға бетбұрыс жасауды талап етеді.

Қазіргі кездегі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында жеке тұлғаның шығармашылық бағыттылығы мен шығармашыл тұлғасын қалыптастыру мәселесіне қызығушылықтың артуы осы міндеттерді шешудің бағдары ретінде қарастырылып отыр. Сондықтан да студенттердің танымын жетілдіру жолдарын әдіснамалық-теориялық тұрғыда негіздеу және оны жүзеге асыруды әдістемелік жүйемен қамтамасыздандыру өзекті мәселе [1, б.7].

Яғни қазіргі қоғам талабына сай әлеуметтік бейімділігі жоғары, мәдениетті, ұлттық тәлім-тәрбие алған, білімі мен біліктерін өмірде пайдалана алатын, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі тұр. Білім беру жеке тұлғаға бағыттталып, педагогикалық үрдісте шәкіртті үнемі даму үстіндегі әрекет иесі - субъект ретіндегі орынға қойып отырғаны белгілі. Осындай мәселелердің шешімін табуда болашақ мамандарды дамыта оқыту мәселесінің өзектілігі айқындалады [2, б.94].

Студенттің танымдық әрекетін басқару мен ұйымдастыру, әсіресе дәрістік сабақтарға арнайы әдістемелік кешендер және дидактикалық нұсқаулар қолдану өте тиімді.

Оқыту барысында нақты семинар немесе дәріс деп бөлмеген дұрыс, ең қолайлы термин «сабақ». Сабақ формасын таңдау-әр оқытушының құқығы мен міндеті. Бірақта барлық оқыту процесі оқытушы мен студент арасында тығыз байланыста және интерактивті жағдайда болуы керек.

Кредиттік технология негізінде оқыту ұсынады:

- белгілі бір негізгі білім бойынша шешім қабылдау дағдыларын дамыту, шығармашылық қабілеті мен қиялын жетілдіру;
- тұлғаның даму ерекшеліктері негізінде ойлауды жүйелі дамыту;
- жекелік және топтық жағдайда білімді меңгеру;
- түрлі білім саласы негізінде танымдық деңгейлерін синтездік бақылау;
- эмоционалды қарым-қатынас стилі;
- оқытушылардың позициялары мен рөлі-ұйымдастырушы және көмекші (аналитикалық, бағыт-бағдар беруші) ретінде.

Оқыту міндеттері:

- белсенді іс әрекетті (мобильді) тұлғаны қалыптастыру;
- жағымды позицияда тәрбиелеу;
- коммуникабельдікті дамыту;
- бизнес-мәдениетті меңгеру;
- кәсібилік;
- өз пікірі мен ұстанымының болуы.

Кез келген сабақ құрылымы саналы және жүйелі түрде оқытушының қандай мақсатқа жеткісі келетіндігі айқын болуы керек. Қойылған мақсатқа жетудің құралдары айқындалып, содан кейін ғана оқытушы мақсатқа жету үшін қандай әрекет жасауды айқындайды.

Әр сабақ-бүтін оқу үрдісінің тіркесі. Сондықтанда кез келген сабақ 3 деңгейге сәйкес болуы керек:

- 1.Қабылдау, түсіну, меңгеру.
- 2.Білімді үлгі бойынша қолдану.
- 3.Білімді жаңа ситуацияда қолдану.

Сабақтың нәтижелі өтуі оқытушының сабаққа дайындық деңгейіне байланысты. Дайындықтың өзі сабақтың пәнаралық байланыс бойынша бір ізділігін жоспарлайды.

Сабаққа дайындық барысында мынандай жағдайларды нақтылау керек:

- студент нені меңгеруі тиіс;
- оқылатын білім шеңберу қандай басқа пәндермен байланысты;
- материалды қалай ұстау керек;
- студенттерге нақты түсінікте, материалды жеңіл меңгеруі үшін

қойылатын сұрақтардың мәнділігі.

Сабақты төмендегідей жағдайда ұйымдастыруға болады:

- материалды ұсыну барысында «негізгі тірек» сөздерге назар аудару;
- аналитикалық жағдайларға баса назар аудару, түрлі факторлардың өзара байланысы;

- студенттердің қызығушылығын ояту;
- ашық сұрақтар қою;
- бағдарлы шолу мен қорытынды жасау.

Ол үшін студенттің шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесін сабақ барысында басты қағида ретінде ұстану керек. Себебі, жаңа пәндердің пайда болуы, оқу мазмұнына шығармашылық тапсырмалардың енуі, арнайы педагогикалық әдістемелер, технологиялардың қолданыла бастауы, жоғары оқу орындарында кредиттік білім беру жүйесі ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүргізілуіне үлкен мүмкіндік береді.

Шығармашылық педагогикасына байланысты философиялық ойларға, теориялық еңбектерге, зерттеулерге талдау жасау арқылы нақты жағдайларда шығармашылық іс-әрекеттің төмендегідей белгілерінің көрінетіндігі айқындалды:

- білім, білікті жаңа жағдайларда өз бетінше қолдана алуда;
- объектінің жаңа қызметін көре білуде;
- таныс әрекет түрлерін өздігінше құрастыру арқылы жаңалық жасауда;
- мәселені шешудің қалыптан тыс жолдарын ашуда.

Бұл шығармашылық күш-қуаты жаңа жағдайға сәйкес әрекет түрлерін өзгертуге, білім, білікті жаңа жағдайға тасымалдауға көмектесетін, ақылдың алғырлығы, ойдың оралымдылығы, өнертапқыштық, жаңалыққа ашықтық деп қорытынды жасауға негіз болды. Жеке тұлғаны адамзат баласының тәжірибесін өз әрекеті арқылы үйрену жағдайына қою-өзін-өзі тану, өзінің ішкі ақыл-ой, рухани күштерінің оянуына әкеледі.[3,б.28].

Шығармашылық - бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен

сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені адам туынды ғана емес, жаратушы да. Ол өзін-өзі жетілдіруге де, сонымен қатар өзінен-өзі жойылуға да қабілетті. Адамның өз болмысын тануға ұмтылысына көмектесіп, тереңде жатқан талап-тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін рухани күш беру - білімнің басты мақсаты. Бұл үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, талантын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет. Сонда ғана өз өміріне өзгеріс енгізе алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын таңдай алатын азаматтар тәрбиеленіп шығады. Шығармашылық сөзінің төркіні этимологиясы «шығару», «ойлап табу» дегенге келіп саяды. Демек, жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. «Шығармашылық» - жаңару рухани және материалдық құндылықтарды жасау жолындағы адам әрекетінің нәтижесі, жемісі. Демек, шығармашылық ұғымын бұрын болмаған жаңа нәрсені әрекет нәтижесінде тудыру, яғни жеке тұлғаның шығармашылығының туындысы деп және жеке тұлғаның қабілеті ғылым, өнер, білім, өндірісі, техника, тұрмыс мәдениеті, саясат және т.б салаларда жаңалық ашу, жаңаны жасау деп түсінеміз.

Студенттің шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын "шығармашылық теориясын" жасауға деген көптеген ізденістердің болғандығынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды.

Сондықтан шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты — бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сапаны қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен соны шешімдер іздестіру болып табылады [4, б.56].

Сонымен бірге студенттердің танымдық деңгейін дамытуда сын тұрғысынан ойлау әдісінің маңыздылығы зор екендігін байқауға болады. Сын тұрғысынан ойлауға американдық профессор Дэвид Клаустер төмендегідей анықтама береді. Оның анықтамасы бес пункттен тұрады:

1. Сыни тұрғыдан ойлау өзіндік және жеке ойлау болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлауда идеяның ерекше болуы міндетті емес, ойлау өзіндік сипатта болу қажет. Ең негізгісі - оқушы нені ойлау керектігін өзі шешу керек.

2. Берілген ақпарат сыни тұрғыдан ойлаудың соңы емес, бастапқы пункті болып табылады. Терең ойлау үшін фактілер мен идеялар, мәтіндер мен теориялар, мәліметтер мен концепциялар секілді көптеген шикізаттарды өңдеу керек болады. Тек сыни тұрғыдан ойлаудың арқасында дәстүрлі таным процесі жекелік сипат алып, саналы, үздіксіз әрі өнімді бола бастайды.

3. Сыни тұрғыдан ойлау сұрақтар қойып, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтаудан басталады. Америка педагогі әрі философы Джон Дьюи «сыни тұрғыдан ойлау оқушылар тек нақты бір мәселемен айналысқанда ғана пайда болады. Мәселелерге ерекше көңіл аудару оқушылардың табиғи әуесқойлығын оятып, оларды сыни тұрғыдан ойлауға итермелейді.»

4. Сыни тұрғыдан ойлау көңілге қонымды, дәлелге ұмтылады. Бұлай ойлайтын адам мәселені шешудің жолын өзі іздеп табады да, сол шешімді негізі бар саналы дәлелдермен нақтылай түседі.

5. Сыни тұрғыдан ойлау әлеуметтік ойлау болып табылады. Барлық ойлар ортаға салынғанда тексеріліп, өткірлене түседі, әрі шыдамдылық, басқаны тындай білу және өз көзқарасына деген жауапкершілік секілді өнімді ой алмасуға өте қажет болатын сапалы өңдеулер жүріледі. Сын тұрғысынан ойлау әдіснамалық жағынан философияға негізделіп құрылса, оны жүзеге асыруда жүздеген стратегиялар қызмет атқарады.

Сыни ойлау әдісінің сабақты жүргізу құрылымы дәстүрлі құрылымнан өзгеше болып келеді. Мұнда:

1. Ой шақыру стратегиясы немесе қызығушылығын ояту (мотивация)

2. Мағынаны тану (жаңа ақпарат)

3. Ой толғанысы немесе ой қорытындысы (рефлексия) деп аталатын үш құрылымынан тұрады. Әр кезеңде жеке, жұпта, топта, ұжымда жұмыс жасалады.

Оқу іс әрекетіне қызығу туғызу, ояту – evocation. Бұл саты- танымдық іс әрекетті қалыптастыруда маңызды. Яғни, студенттер сабаққа белсене араласады, осы тақырыпқа байланысты білетіндерін пәнаралық байланыс негізінде еске түсіреді. Өз білімін талдауға ынталы болады. Бұрыннан білетінін жаңамен байланыстырады. Студент өз білімінің, ұғымының арқасында жаңа ұғым жасайды. Бұрынғы білімінің негізінде жаңа білім алады.

Меңгерген білімін реализациялау сатысы – realization. Мағынаны ұғыну, сабақта студенттердің белсенділігін арттыру жалғаса береді. Өз білімдерін, түсініктерін жазады, айтады. Жауаптарды өз ақпараттарына сүйеніп іздейді. Өзінің жеке түсінігін береді. Студенттерде оқу әрекетіне деген қызығу туады және өз пікірлерін қалыптастыруға үйренеді.

Рефлексиялық саты – reflection. Өз іс әрекетін, оның нәтижелерін ұғыну, түсіну. Өз түсініктерін дамытып, ақпараттарды өңдейді.

Оқытушы бұл модель бойынша төмендегідей нәтижелерге жетеді:

1. Оқытуда мақсат қояды.

2. Студенттерді жаңа ақпаратпен қамтамасыз етеді.

3. Тақырыпты меңгеруге студенттерді белсене араластырады.

4. Пікірін алмасуға ынталы болады.

5. Жақсы пікір сайыс туындайды.

6. Оқу мотивациясы жоғарлайды.

7. Рефлексияға дем беріледі.

8. Студенттерге түрлі пікірлер айтуға мүмкіндік беріледі.

9. Студенттерге сұрақ қоюға, оны талдауға, өз түсінігін қалыптастыруға дайындалады.

10. Студенттердің ақыл- ой белсенділігі артады.

Сыни ойлау технологиясын пайдалану арқылы болашақ маманның танымдық деңгейі мен біліктілігін жетілдіруде негізгі күш болып табылатындығы сөзсіз. Студенттердің танымдық қызығушылығын қалыптастырудағы басты мақсат – қазіргі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайындағы оқушылардың жеке тұлғалық сапалық қасиеттерін дамыту, шығармашылық ойлауын дамыта отырып, заман талабына сай құзырлылығын қалыптастыру және рухани жан дүниесінің дамуына жағдай жасау.

Сабақ барысында студенттердің танымдық-шығармашылық қызығушылығын қалыптастыруда білім берудің жаңашылдық сипатына сәйкес, білім мазмұнын, ұйымдастыру формаларын, технологияларын, оған қатысушы субъектілердің бағытын, білімдік ортаны өзгерту арқылы ғана мүмкін болатындығына көз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2005 жылғы 9 желтоқсанның № 753 бұйрығымен бекітілген Эксперименттік режимде іске асырылатын кредиттік оқыту жүйесі туралы ереже Астана, 2010.

2.Байденко В.И. Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING). Москва-Астана, 2006.

3.Морозов А.В., Д.В. Чернилевский Д.В., Креативная педагогика и психология. М., Академический проект, 2004.

4.Н.Д. Хмел. Біртұтас педагогикалық процесті жүзеге асырудың теориясы мен технологиясы, Алматы – 2003.

УДК 372

ЖОО-ДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫН ӨТКІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫ.

Ахметов Т.С.

Қазақстан Республикасы Бас
прокуратурасының жанындағы Құқық
қорғау органдары академиясының
әлеуметтік-гуманитарлық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының кандидаты

Түйіндеме

Мақалада автор дене тәрбиесі дайындығын өткізуде педагогикалық өңдеулерге сараптама жүргізеді. Дене тәрбиесін ұйымдастырудағы жана жолдарының өзектілігі мен маңыздылығы дәйектенеді, негізгі ұғымдары ашылады. Студенттердің дене тәрбиесі дайындығын өткізу үшін педагогикалық жағдайлардың авторлық кешенін ұсынады.

Аннотация

В данной статье автором проводится анализ разработки педагогических условий для проведения физической подготовки студентов. Обосновываются актуальность и значимость нового подхода к организации физической подготовки, раскрываются основные понятия. Предлагается авторский комплекс педагогических условий для проведения физкультурной подготовки студентов.

Annotation

In this article the author analyzes the development of pedagogical conditions for physical training of students. The actuality and the importance of the new approach to the organization of physical training are justified, the basic concepts are revealed. The authors offer a set of pedagogical conditions for the physical education of students.

Тірек сөздер: дене тәрбиесі, педагогикалық жағдай, физикалық даярлау, спорт, ынталандыру.

Жаңа әлеуметтік-экономикалық саясат аясында дене шынықтыруды жеке тұлғаны дамытумен байланыстыру көп қырлы және әртүрлі болады. Ол адам ағзаларының физикалық және функционалдық жетілдіру, адамның эмоционалдық және ерікті саласын қалыптастыру, оның интеллектуалды қабілеттерін дамыту, «Физикалық және адамгершілік қасиеттеріне тәрбиелеу»

проблемаларын шешу болып табылады [1]. Біріншіден, әлеуметтік дамудың сыртқы қозғалтқыш күштері, екіншіден, жеке тұлғаның ішкі дамуының қолданыстағы күштері өзін-өзі ақтайтын өзгерістерге әкеледі. Соның салдарынан өздігінен жаңа әлеуметтік құндылықтарды меңгерудің, олардың интеллектуалдық және физикалық қабілеттерін ашатын, олардың жеке сәйкестігін бекітетін перспективалар ашылады.

Білім беру ойлауды өзгерту қажеттілігінің негізгі себебі әлеуметтік және ғылыми-техникалық дамудың соңғы жылдарда қалыптасқан білім беру жүйелеріне қайшы келуі болып табылады. Білім беру жүйесінде мақсаттар, міндеттер мен принциптер қойғанда, білім берудің мазмұнын қайта қарауға жаңа көзқарас қажет. Жаңа білім беру мен заманауи технологиялар және дене тәрбиесінде білім формалары, құралдар мен әдістердің өзгеруі қажет. Сонымен қоса, педагогикалық жағдайды, студенттің жеке басын барынша дамыту, оның қозғалу белсенділігі мен дене шынықтыру сабағын ғылыми тұрғыдан зерттеу маңызды.

Жеке даму үшін әртүрлі білім беру аспектілерін біріктіретін жүйелі тәсіл қолдану маңызды. Әрбір жеке қасиет ерекше қасиеттермен сипатталады және оларды оқу үдерісінде де, жоғары оқу орнында спортпен шұғылданатын студенттердің оқу сессияларында да жеке даму тұрғысынан ескеруге болады. Субьктілер әлеуеті мүмкіндіктерін ашқаннан кейін, спортшылардың жеке өсуін мен физикалық дамуын пайдалануға болады. Көптеген тренажерлердің жеке-дараланған көзқарасының негізгі ережелерін кеңінен қолдану барысында спорт пен педагогикалық ғылымдағы осы инновациялық технология жеткіліксіз зерттелген [2].

Кейбір қайшылықтарды анықтауға болады:

- жоғары оқу орындарында қолданыстағы кәсіби дағдылар мен дене шынықтыру жүйелері және олар жұмыс істейтін әлеуметтік-экономикалық жағдайы;

- студенттің қабілетін және физикалық белсенділіктегі жеке қажеттіліктерін анықтау және дамыту үшін жеке тұлғаны дене тәрбиесінің дәстүрлі тәжірибесі негізінен жеке тұлғаның физиологиялық қалыптасуына қатысты ұстанымдарды қолдану қажеттілігіне негізделуі;

- спортпен шұғылданатын студенттердің әлеуетін анықтау және жоғары оқу орнында жеке тәрбиесі, тренингтер және оқу процестерінде жеке бағдарланған әдістерді оқыту барысында ғылыми-әдістемелік қолдаудың болмауы.

Ғылыми көздерде дене шынықтыруды анықтамасы болмағандықтан авторлық анықтама береміз. Студенттердің жеке тұрғыдан дене тәрбиесіне бағытталған тәсілі бұл қол жеткізу жолы және қызметті ұйымдастыру, қимыл-қозғалыс жиынтығын және жеке қажеттіліктерді меңгеруге бағытталған, дене тәрбиесі саласында тәжірибе жинау үшін ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның мәдениетінің негізгі компоненттерін кешенді түрлендіруге оқытуды қолдану болып табылады.

Менің ойымша, дене тәрбиесін дамыту барысында студенттерді физикалық даярлаудың тиімділігі дене тәрбиесі және спорттық іс-шараларға студенттерді спорттық даярлаудың құрылымдық және функционалдық моделінің негізгі ережелерін іске асыруды қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлар жиынтығының дамуына байланысты.

Студенттерді физикалық даярлаудың құрылымдық және функционалдық моделі оқитын жастардың жеке сипаттамаларын ескере отырып, дене тәрбиесі жаттығуларының белгілі бір санын орындаудан тұратын «баламалы құрамдас бөліктің» айрықша ерекшелігін қамтуы керек. Орталық аппараттың дене тәрбиесі барысын осы модельге енгізу кезінде педагогикалық жағдайлар жүйесі болуы керек.

А.В. Стадник өзінің зерттеуінде дене тәрбиесі үшін келесі педагогикалық жағдайларды ұсынады:

- осы немесе басқа спорт түрлерімен айналысуға басымдық беруді ынталандыруды қамтамасыз ету;
- студенттердің жеке қасиеттерін ескере отырып, спорттық жаттығуларға дайындығын жүзеге асыру;
- диагностика блогында бағаланатын, спортпен шұғылданатын студенттің физикалық даму динамикасындағы физикалық жаттығулардың көлемін, қарқындылығы мен мазмұнын анықтау [3].

Бірақ, менің ойымша, бұл тәсіл өте біржақты. Дене тәрбиесін педагогикалық жағдайын анықтаған кезде, студенттерді өздерінің өз бетінше ойлауға, талдауға және қимыл-қозғалысын жетілдіруге, өздері таңдаған спорттық бағытта технологияны өздігімен жетілдіруде жеке шұғылдануына мүмкіндік беретін кең білімге ие болуына көмектесетін дидактикалық принциптерді ескеру қажет.

Мен студенттердің физикалық дайындығының тиімділігін қамтамасыз ететін келесі педагогикалық жағдайлар жиынтығын әзірлеп, сынадым:

- белгілі бір спорттық бағытта дене тәрбиесі дағдыларын дамытуға студенттерді ынталандыруды ашу;
- физикалық даму барысында жеке бағытталған әдісті пайдалану қажеттілігі;
- дене тәрбиесінің маңызды сипаттамаларын қалыптастыруға студенттердің спорттық белсенділігін бағдарлау;
- физикалық белсенділік кезінде студенттің жеке қасиетін қалыптастыру.

Дене тәрбиесі үшін педагогикалық жағдайды енгізудің тиімділігі оқудың өзіндік нәтижелері бойынша бағаланды (жалпы және арнайы дене шынықтыру жаттығуларының, сондай-ақ психофизиологиялық және морфофункционалдық сипаттамалардың орындалуы нәтижесінің оң динамикасы).

Осылайша, физикалық білім берудің педагогикалық жағдайлары мұғалімнің физикалық ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жеке дамуына бағытталуы керек, дене шынықтыру дайындығының белгілі құрылымдық-

функционалдык моделін іске асыруға бағытталған өзара байланысты кешен болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Курбаналиева А. Основы формирования нравственных качеств студента-спортсмена //Научно-практический журнал «Вестник физической культуры» . – 2003.-№5. – 23.

2. Бекболатов Т.С. Совершенствование технико-тактических действий высококвалифицированных борцов греко-римского стиля с учетом индивидуально-психологических особенностей. – Дисс....к.п.н.: 13.00.04. – Алматы, 2003.-122с.

3. Стадник А.В. Педагогические условия спортивной подготовки студентов // Физическая культура и спорт. 2009. – №4. – С.22.

II. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОГО ЗНАНИЯ В ВСУЗЕ: ПРОФИЛАКТИКА ЭКСТРЕМИЗМА СРЕДИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

УДК 343.136

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ СОВРЕМЕННОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ И ТЕРРОРИЗМУ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММНОЙ СТАТЬИ ГЛАВЫ ГОСУДАРСТВА «ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ» МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Ахметов Д.Т.

доцент кафедры общеобразовательных дисциплин Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, подполковник полиции

Баймуханов Е.М.

доцент кафедры общеобразовательных дисциплин к.п.н., Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, майор полиции

Аннотация

В представленной статье исследуются теоретические и практические аспекты применения политических идеи и течения в современном мире в вопросах противодействия современному экстремизму и терроризму. Рассматривая в статье вопросы противодействия, авторы тезисно акцентирует внимание на эволюции и современном состоянии имеющейся проблемы, путем анализа научных точек зрения и действующего законодательства Республики Казахстан. Данный политико-правовой институт является комплексным, поэтому его исследования являются достаточно сложными, при этом представляют несомненный научный интерес. На этой основе предлагается ряд рекомендаций по совершенствованию национально-государственную идеологию по противодействию современному экстремизму и терроризму.

Түйіндеме

Ұсынылған мақалада бүгінгі таңдағы экстремизм мен терроризмге қарсы тұру мәселелеріндегі әлемдегі саяси идеялар мен ағымдарды қолданудың теоретикалық және тәжірибелік аспектілері зерттеледі. Мақалада қарсы әрекет ету мәселелерін қарастыра отырып, авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына, ғылыми тұрғыдағы көзқарастарды сараптау жолымен бүгінгі таңдағы мәселелердің жағдайына және эволюцияға басты назар аударады. Аталған саяси-құқықтық институт кешенді болып табылады,

сондықтан оны зерттеу аса күрделі және ғылыми тұрғыда қызығушылық туғызады. Осы негізде бүгінгі таңдағы экстремизм мен терроризмге қарсы тұру бойынша ұлттық-мемлекеттік идеологияны жетілдіруде бірнеше ұсынымдар ұсынылады.

Annotation

In the given article are researched theoretical and practical aspects of the use of political ideas and current in the modern world in questions of counteraction to modern extremism and terrorism. Considering the issues of counteraction in the article, the authors emphasize the evolution and current state of the existing problem by analyzing the scientific points of view and the current legislation of the Republic of Kazakhstan. This political and legal institute is complex, therefore, its research is quite difficult, and is of undoubted scientific interest. On this basis, a number of recommendations are proposed for improving the national-state ideology to counter modern extremism and terrorism.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, идеология, противодействие, преступление.

В настоящее время в Республике Казахстан в рамках Послания Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [1], и «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» обусловила необходимость дальнейшей модернизации экономики, политики и сознания [2], направленную на ускоренную технологическую модернизацию экономики; кардинальное улучшение и расширение бизнес-среды; макроэкономическую стабильность; улучшение качества человеческого капитала и институциональные преобразования, безопасность и борьба с коррупцией [1]; [2].

В Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [1], Глава государства утверждает, что «...В условиях роста конкуренции и отсутствия стабильности в мире возрастает актуальность предложенной мной народу в 2012 году «Стратегии-2050»: новый политический курс состоявшегося государства [3]. Мы сумели своевременно предвидеть предстоящие сложности. Благодаря экономической политике «Нұрлы Жол» [4], и Плану нации «100 конкретных шагов» [5], мы достойно проходим первоначальный этап сложной глобальной трансформации. Это особенно важно в нынешних сложных условиях. Ситуация в мире динамично меняется. Это новая глобальная реальность, и мы должны ее принять. Эта модернизация - не план борьбы с текущими глобальными вызовами, а надежный мост в будущее, навстречу целям «Стратегии-2050». Она будет проводиться на базе Плана нации «100 конкретных шагов» [1].

Кроме этого в целях реализации названных стратегически важных нормативно-правовых актов нашей страны в настоящий момент проводится

опережающая модернизация общественного сознания, обновления – политической реформе и модернизации экономики в рамках Программной статьи Президента Республики Казахстан «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [6].

Таким образом, исходя из утверждения Главы государства «...о стремительной трансформации современного общества в мире» следует сделать следующий вывод, что современный мир переживает непростые времена это прежде всего связана с резкими изменениями экономических, политических, социальных, культурных, демографических факторов и национально-правовой нестабильности, сопровождающихся чередой острых кризисов и кровавых конфликтов, цветных революций и государственных переворотов, тяжелейшими гуманитарными катастрофами [7].

Одной из причин данного мирового трансформационного процесса является демонстративно-развитие экстремистских и террористических организации на мировой арене, одним из которых является появление Исламского государства [7].

Также это прежде всего связаны с войнами и вооружёнными конфликтами, дестабилизирующие ситуацию в регионах, в том числе: Гражданская война в Ираке, гражданская война в Сирии, войны в Афганистане (2001-2014 и 2015), война в Ливии, военная операция против ИГИЛ, кризис в Сербии и в Косово, вооруженный конфликт на востоке Украины — боевые действия на территории Донецкой и Луганской областей Украины начавшиеся в апреле 2014 года, религиозные столкновения в Нигерии, конфликты в Йемене и Пакистане, демографический взрыв в странах Африки и Ближнего Востока, превысивший возможности экономики этих стран обеспечивать трудовую занятость, усиливающаяся бедность, углубление социального неравенства, являющиеся почвой для распространения экстремистских течений, а также Европейский миграционный кризис возникши 2015 году с многократным увеличением потока беженцев и нелегальных мигрантов в Европейский союз (ЕС) из стран Северной Африки, Ближнего Востока и Южной Азии и неготовностью ЕС к их приёму и распределению [8], что в свою очередь привело к росту террористических преступлений [9].

На ряду с международными событиями последнего времени совершенные террористические акты в г. Актобе и в г. Алматы, в июне-июле 2016 г., показали, что на современном этапе развития Казахстанского общества все эти и другие причины формируют экстремистские идеи, а также агрессивный национализм и идею расового превосходства, требующих от государственных и правоохранительных органов в применении адекватных мер по противодействию в целом идеологии насилия [7].

Республика Казахстан в определенные периоды своего существования, целенаправленно воздействуя на общественные отношения при помощи специальных юридических средств и методов, целью которых является их стабилизация и упорядочивание, может столкнуться с чрезвычайными

ситуациями социального характера. Создавая угрозу безопасности личности, общества и государства, чрезвычайная ситуация социального характера вызванная с экстремистскими и террористическими преступлениями требует от последнего для своего урегулирования иного нормативного правового воздействия, чем то, которое действует в обычных условиях [10, с.13-21]; [11].

Так, став независимым государством, Казахстан до 1999 года придерживался той модели противодействия террористическим преступлениям, которая существовала в советский период. Однако, в связи с принятием Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму», в национально-правовом законодательстве появился практический новый феномен «терроризм» под которым в соответствии с п. 5 ст. 1 настоящего закона следует понимать – идеологию насилия и практика воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству [12].

Однако, сегодня ни об одном государстве в мире нельзя с уверенностью сказать, что оно «свободно» от проблем, связанных с угрозой экстремизма и терроризма. Эти страшные социальные явления глубоко пустили свои корни и достигли мегамасштабов, охвативших собой все международное сообщество [13].

Таким образом, следует отметить, что имеющиеся на сегодняшний день в нашей стране и в других странах нормативно-правовые акты в области противодействия экстремистским и террористическим преступлениям нельзя с уверенностью сказать, что оно эффективно предупреждает и предотвращает преступления указанной категории.

В связи с этим наиболее актуальным и первостепенным на современном этапе являются задачи совершенствования вопросов противодействия в предупреждении и пресечении экстремизму и терроризму, путем создания устойчивой государственно-национальной идеологии.

Такое нормативно-правовое воздействия применяется в условиях, предопределяющих возможное осложнение оперативной обстановки, в чрезвычайных ситуациях социального характера так называемых особых условиях. Данная обстановка вызывается явлениями природно-биологического, технического и социального характера, при этом создается потенциальная угроза нарушения общественного порядка и общественной безопасности, а также осложняется деятельность государственных органов по обеспечению охраны общественного порядка и общественной безопасности. Возникают трудности в предупреждении, раскрытии и расследовании уголовных правонарушений, проведении оперативно-розыскных мероприятий и т.п. Все это в совокупности создает угрозу безопасности личности, общества и государства. Поэтому государство вводит усиленные меры охраны

общественного порядка и обеспечения общественной безопасности на всей или части пострадавшей от факторов, вызвавших появление чрезвычайной ситуации, территории [10, с.13-21].

В этой связи, российский ученый-юрист А.Ф. Майдыков в своих исследованиях по поводу управления ОВД в экстремальных условиях утверждает, что «...можно заблаговременно не только определить наиболее узкие места, но и предотвратить наступление отдельных нежелательных событий, соответствующем образом подготовиться к ним, не допустить указанные выше недостатки, выйти из любого чрезвычайного происшествия с наименьшим ущербом» [14, с.4-5].

В связи с этим, как отмечалось ранее непосредственной целью настоящей статьи является создание и формирование в современном обществе устойчивой государственно-национальной идеологии в противодействии современному экстремизму и терроризму.

Ссылаясь на мнения ученых, исследуемые в статье явления будут более полно раскрыты, если мы обратимся к истокам слов «экстремизм» и «терроризм» [13]. Слово «экстремизм» происходит от французского *extremisme*, от *extreme* – «крайний», от латинского *extremus* – «крайний; конечный» [15]. Согласно словарю С.И. Ожегова, «экстремизм (полит.) – приверженность к крайним взглядам, к использованию крайних мер (включая теракты и взятие заложников) для достижения своих целей» [16, с. 399]. В большом энциклопедическом словаре дается следующая трактовка: «Экстремизм – приверженность к крайним взглядам, мерам» [17, с. 1213]. Как очевидно видно, что все приведенные словосочетания между собой схожи и отражают общую «крайность» анализируемого явления [13].

Происхождение слов «террор» и «терроризм» восходит к значению «страх», «ужас» в переводе с латинского. Истоки французского слова *terreur*, английского *terror* в латинском языке: *terror* – ужас, трепет, смятение. Возможные индоевропейские истоки *tre* – трепетать, дрожать, трястись [17, с. 809]. Дословный перевод раскрывает не само понятие террора, а лишь его прямое следствие на эмоциональном уровне. со временем в понятие «террор» стали вкладывать не только значение прямого насилия, но и сам процесс, который вызывает страх и ужас [13].

Из содержания указанного анализа следует отметить, мнение Н.Г. Канунниковой утверждающая, что «...указанные понятия, дополняя друг друга, обозначают опасные формы проявления противоправной деятельности человека либо группы лиц, объединенных в преступные сообщества и организации с целью причинения вреда личности, обществу и государству, насаждающие идеологию ненависти, страха, нетерпимости и т.п.» [13].

В данном случае основываясь на Послание «Первого Президента Республики Казахстан — Лидера нации» Н.А. Назарбаева, «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», политической стабильности и общественному консенсусу для искоренения

идеологии насилия можем достигнуть путем модернизации экономики, политики и сознания. По сути, эти три базовых направления являются системной триадой казахстанской модернизации [2].

В качестве одним из важных модернизации нашей страны является модернизация общественного сознания в рамках реализации Программной статьи Главы государства «Рухани жаңғыру», где непосредственно одним из механизмов государственного противодействия современному экстремизму и терроризму является идеология прагматизма и реализма [6].

Также указано, что в 2017 году исполнилось 100 лет со дня тех радикальных перемен на огромной части Евразии, что произошли в октябре 1917 года. Весь XX век прошел под знаком революционных потрясений.

Каждый народ извлекает свои уроки из истории. Это его право, и нельзя навязывать другим свою точку зрения. Но также никто не вправе навязывать нам свое субъективное видение истории.

А уроки XX века для нашего народа во многом трагические.

Во-первых, был сломан естественный путь национального развития и навязаны чуждые формы общественного устройства.

Во-вторых, нанесен страшный демографический удар по нации. Удар, который сказался на протяжении целого столетия.

В-третьих, едва не были утрачены казахский язык и культура.

В-четвертых, территория Казахстана превратилась во многих регионах в территорию экологического бедствия.

Мы должны ясно понимать уроки истории. Эпоха революций не прошла. Они сильно изменились по форме и содержанию. Но вся наша недавняя история говорит прямо и недвусмысленно: только эволюционное развитие дает нации шанс на процветание. В противном случае мы снова попадем в исторический капкан.

Эволюционное развитие как принцип идеологии должно быть одним из ориентиров и на личностном, индивидуальном уровне для каждого казахстанца [6].

Подводя итоги настоящей статьи на современном этапе в целях противодействия современному экстремизму и терроризму, как идеологии насилия, в качестве государственно-национальной идеологии Казахстана вместе с идеи Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева поддерживаем и предлагаем идеологию прагматизма и реализма, основанных на принципах эволюционизма.

Список использованной литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана»: глобальная конкурентоспособность»// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>

2. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 «Новые возможности развития

в условиях четвертой промышленной революции»//
<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1800002018>

3. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050#z0>

4. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 11 ноября 2014 года «Нұрлы Жол» - путь в будущее // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K14002014_2

5. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года План нации – 100 конкретных шагов // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100#z0>

6. Программная статья Президента Республики Казахстан «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» от 12 апреля 2017 года // Официальный сайт Президента РК // http://vkolibrary.kz/docs/ruhani_jangiru_rus.pdf

7. Ахметов Д.Т. Особенности развития правового института исключительного (военного и чрезвычайного) положения в Республике Казахстан на современном этапе развития // Вестник Евразийского Национального Университета им. Л.Н. Гумилева г. Астана № 3 (118) • 2017 С. 324-330.

8. Европейский миграционный кризис // <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

9. Терракты в Париже 13 ноября 2015 года // <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

10. Akhmetov D.T., Lakbayev K.S., Rysmagambetova G.M. State of emergency as a kind of special conditions: The international practice, the basics of preventing and combating // Man In India, Vol. 97, № 7, 2017, P. 13-21.// <http://www.serialsjournals.com/serialjournalmanager/pdf/1496124393.pdf>

11. Закон Республики Казахстан от 8 февраля 2003 года № 387 «О чрезвычайном положении» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000387_

12. Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000416_

13. Канунникова Н.Г. Зарубежный опыт противодействия международному экстремизму и терроризму // Юридическая наука и правоохранительная практика 2014 №3 (29). // URL:<https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-opyt-protivodeystviya-mezhdunarodnomu-ekstremizmu-i-terrorizmu>

14. Майдыков А.Ф. Предмет, задачи и система курса «Управление органами внутренних дел в экстремальных условиях» - М., 1989. – С.3-10;

15. Викисловарь. URL: <http://ru.wiktionary.org/> (дата обращения: 04.03.2018 г.).

16. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М.: ОНИКС, 2009.137 б с.

17. Большой энциклопедический словарь. М.: АСТ; Астрель, 2003. 1248 с.
.htmtp://psyfactor.org/lib/terror16-1.htmhttp://psyfactor.org/lib/terror16-1.htm.
Канунникова Н. Г

О ПРИЧИНАХ ЭКСТРЕМИЗМА В СВЯЗИ С НЕОБХОДИМОСТЬЮ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

Матвиенко Е.А.

начальник кафедры философии
Волгоградской академии МВД
России, к.филос.н., доцент

Аннотация

Предлагаемая статья посвящена предпосылкам успешной профилактики экстремизма в молодежной среде. Автор подчеркивает, что условием такого рода профилактики является понимание причин возникновения и распространения экстремизма. Акцентируется внимание на социально-экономических, политических, демографических, технологических, исторических причинах. Проанализирована особая роль и специфика экстремистских идеологий, в частности, религиозных. Религия играет в жизни верующего огромную роль, поскольку именно она определяет его базовые мировоззренческие ориентации. Показана опасность распространения идей радикального ислама в Российской Федерации и Казахстане, перспективы противодействия этому процессу. Автор утверждает, что совместными усилиями государства и гражданского общества можно если не победить экстремизм окончательно (поскольку порождающие его причины достаточно глубоки), то, во всяком случае, серьезно ограничить порождаемые им угрозы.

Annotation

The article concerning the preconditions of successful extremism's prevention among the youth. The author emphasizes that the condition of the such kind of prevention is the understanding of the reasons of genesis and spreading of extremism. We can name economical, social, political, demographic, technological, historical reasons. The special role and peculiar properties of extremist ideologies, in particular religious ideologies. The religion plays a key role in its adept's life because of it determines his basic world outlook. Illustrates the danger of spreading of the radical Islam in Russian Federation and Kazakhstan, the prospects for opposition to this process. The author claims that it is hard to destroy the extremism completely because of its reasons are deep enough. But the common activity of the state power and civil society let us to seriously limit the threats which extremism producing.

Ключевые слова: экстремизм, молодежь, причины экстремизма, идеология, исламизм

Противодействие всем формам экстремизма – одна из важнейших задач, стоящих сегодня перед правоохранительными органами большинства стран мира, в том числе - Российской Федерации и Казахстана. Такое противодействие, очевидно, включает в себя и профилактику всех

экстремистских проявлений. Адресатом профилактической работы должна стать прежде всего молодежь. Именно молодые люди вследствие целого ряда взаимосвязанных «факторов риска» являются главной мишенью для воздействия эмиссаров различных экстремистских организаций. К таким факторам можно отнести, в частности, отсутствие достаточного социального опыта, повышенную внушаемость, эмоциональность, максимализм, нередко - отсутствие возможности для карьерного роста, различные формы социальной депривации, высокую степень «включенности» в интернет-пространство и т. д.

Обозначенная задача крайне сложна для решения. Хотелось бы предостеречь от (распространенного в обывательской среде) безудержного оптимизма. Массовое общественное сознание склонно воспринимать экстремизм как феномен последних десятилетий, которое сформировался буквально на наших глазах, - соответственно, мы вполне можем стать и свидетелями его исчезновения. Для этого, как кажется, необходимо лишь приложить дополнительные целенаправленные усилия: ужесточить антиэкстремистское законодательство, повысить профессионализм правоохранительных органов, проводить больше профилактических мероприятий в молодежной среде – и успехи не заставят себя долго ждать...

Специалисты в области противодействия экстремизму прекрасно понимают, что, к сожалению, не все так просто. При всей важности и нужности предпринимаемых силовиками усилий они представляют собой лишь борьбу с симптомами той социальной болезни, которую представляет собой экстремизм. «Снимать» их жизненно необходимо, иначе болезнь быстро перейдет в терминальную фазу и цивилизованное общество просто перестанет существовать на определенной территории (яркие примеры – современные Ливия, Сомали, отчасти – Ирак и Афганистан).

Однако для успешного лечения недостаточно купировать симптомы - нужно выявить и устранить причины болезни. Иначе она будет обостряться вновь и вновь. И вот здесь государственная власть и экспертное сообщество сталкиваются с целым рядом серьезнейших проблем.

Первая из них заключается в том, что порождающий экстремизм причинный комплекс весьма сложен, он может включать в себя десятки взаимодействующих, усиливающих друг друга факторов.

К ним можно, прежде всего, отнести социально-экономические причины экстремизма. Речь идет о бедности, безработице, неравенстве, низкой социальной мобильности (в частности, отсутствии реально функционирующий социальных лифтов), о несправедливости общественного устройства в целом. И здесь совершенно не важно, что в целом уровень жизни во многих странах и регионах заметно растет. Значение имеют не абсолютные, а относительные его показатели. Люди сравнивают свои доходы не с доходами своих отцов и дедов, но с доходами своих более благополучных и успешных современников (будь то

в своей стране или за ее пределами). А благодаря развитию коммуникационных технологий такое сравнение стало сегодня как никогда зримым.

Все перечисленное особенно остро ощущается именно молодежью (и прежде всего – наиболее образованной ее частью). Мы полностью согласны с мнением Н.А. Назарбаева, что «в системе приоритетов молодежи образование должно стоять первым номером. Если в системе ценностей образованность станет главной ценностью, то нацию ждет успех» [1]. Однако опасной иллюзией является мнение, что повышение образовательного уровня населения безусловно помогает бороться с экстремизмом. Это соответствует действительности лишь в том случае, если получившие образование молодые люди имеют возможность, применив свои знания, занять в обществе достойное место. Если же этого не происходит – например, в условиях экономического кризиса, - образование, напротив, лишь подогревает экстремистские настроения молодежи.

Политические причины экстремизма связаны с допускаемые властью просчетами, поддерживаемой государством (не важно, юридически или фактически) дискриминацией различных групп населения, необоснованными и непродуманными репрессивными мерами, отсутствием возможности выражать свою точку зрения. Сегодня, когда повсеместно господствуют (или, по меньшей мере, декларируются) демократические ценности, пренебрежение общественным мнением, вполне возможное еще 100 лет назад, чревато для политической элиты серьезной угрозой роста экстремистских настроений.

Нельзя не упомянуть (не имея возможности коснуться их подробно) также и демографические (рост плотности населения, миграционные процессы), технологические (качественное изменение медийного пространства, новые технологии распространения информации, затрудняющие какой-либо контроль над этим процессом), исторические (например, стремление пересмотреть принятые ранее «несправедливые» территориальные решения, компенсировать причиненный ущерб и т.п.) причины экстремизма. Разумеется, предлагаемый перечень не носит исчерпывающего характера.

Наконец, важнейшую роль играют экстремистские идеологии. Они, с одной стороны, порождаются общественной практикой. С другой стороны, возникнув и распространившись, они превращаются в относительно независимый фактор роста экстремизма, приобретают способность существовать автономно от породивших их обстоятельств. Роль «идеологического обеспечения» особенно велика, если речь идет о наиболее распространенных сегодня формах экстремизма – религиозном и религиозно-политическом. Религия (соответственно, религиозная идеология) играет в жизни верующего огромную роль, поскольку именно она определяет его базовые мировоззренческие ориентации. Все основные религии в той или иной мере претендуют на обладание абсолютным знанием и в этой связи объективно содержат в себе возможность складывания фундаменталистских, а затем и

экстремистских течений (черно-белое восприятие мира и неспособность к компромиссу – важнейшие черты любой экстремистской идеологии).

Большую активность, в частности, проявляют сегодня разного рода исламистские структуры. Они действуют на Ближнем Востоке, в Северной (а отчасти и в Тропической) Африке, в Индии, Юго-Восточной Азии, Европе... К сожалению, проблема актуальна также и для большинства стран СНГ, в том числе для Казахстана и России. Более того, проявляется тревожная тенденция объединения исламистских организаций в своего рода «террористический интернационал» [см. например: 2; 3; 4].

Это подводит и ко второй сложнейшей проблеме, связанной с поиском причин экстремизма. Порождающий его причинный комплекс не только очень сложен, но и варьируется от страны к стране, от региона к региону. Именно поэтому сложно дать некие универсальные рецепты, направленные на противодействие экстремистским угрозам. Работ же, подробно и непредвзято анализирующих ситуацию в конкретных странах и регионах, пока явно недостаточно (хотя и можно, например, указать на интересные исследования Р.Г. Гаджибекова, И.П. Добаева, Д.Г. Мирзаханова, А.В. Резниковой, М.С. Туйганова и др. [5; 6; 7; 8; 9]). Научное сообщество должно прилагать максимальные усилия для скорейшего заполнения такого рода пробелов.

Очевидно, что без устранения глубинных причин экстремизма (определяемых применительно к конкретному месту и времени) борьба с ним вряд ли даст устойчивый положительный результат. Характер же порождающих экстремизм причин таков, что их полное и безоговорочное устранение в обозримой перспективе вряд ли возможно. Тем не менее, ослабить их влияние и тем самым понизить остроту экстремистской угрозы обществу вполне по силам – при условии тщательно продуманной, целенаправленной совместной работы государства и гражданского общества в каждой стране и при эффективном взаимодействии в этой сфере всех членов мирового сообщества.

Список использованной литературы

1. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания: Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.

Дата обращения: 27.02.2018.

2. Вайс М., Хасан Х. Исламское государство. Армия террора. - М.: Альпина нон-фикшн, 2016. - 348 с.

3. Гроза с Востока. Как ответит мир на вызов ИГИЛ? / Под ред. Ф.А. Лукьянова. - М.: Эксмо, 2016. – 320 с.

4. Россия – Средняя Азия. Политика и ислам в конце XVIII – начале XXI века. – М.: Изд-во МГУ, 2013. – 480 с.

5. Гаджибеков Р.Г. Внутренние факторы влияния на процессы политизации ислама в Российской Федерации: дис. ... канд. полит. наук. - Ростов-на-Дону, 2013. – 143 с.

6. Добаев И.П. Современный терроризм: региональное измерение. - Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ, 2009. – 170 с.

7. Мирзаханов Д.Г. Особенности политизации исламской общины Дагестана на современном этапе: дис. ... канд. филос. наук. -Махачкала, 2005. – 155 с.

8. Резникова А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма: Роль «исламского» фактора в Северокавказском регионе: дис. ... канд. филос. наук. - Ростов-на-Дону, 2005. – 160 с.

9. Туйганов М.С. К вопросу о политизации ислама в Казахстане: сущность и тенденции // Евразийский журнал региональных и политических исследований. - 2016. - № 1(16). - С. 54-62.

УДК 2.159

НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДВУХ ОСНОВНЫХ МИРОВЫХ РЕЛИГИИ В КАЗАХСТАНЕ

Кусаинов К.К.

ведущий научный сотрудник
управления исследования военного
искусства Научно-исследовательского
института военного искусства ВНИЦ
НУО, доктор философии (PhD),
полковник

Аннотация

В данной статье рассматриваются пути решения религиозного просвещения в ВСУЗе необходимые для студенческой молодежи.

Түйіндеме

Мақалада ЖОО-да студент жастарына қажетті діни білім беру мәселелері қарастырылған.

Annotation

In the article states the problems of religious education in the Higher Special Educational Institutions necessary for student youth.

Ключевые слова: общность, различия конфессии, контроль сознания, культовая зависимость, устойчивость.

В «Плане нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства», Президент определил основные связывающие звенья нашего общества и одним из них является на сегодня межконфессиональное согласие как один из элементов системы единства нашего народа, в разделе IV. «Идентичность и единство», пункт 86. «Разработка и реализация масштабного проекта Ассамблей народа Казахстана «Большая страна – Большая семья», который укрепит казахстанскую идентичность и создаст условия для формирования целостной гражданской общности» [1].

Данное направление должно послужить широкому внедрению просветительской работы в образовательной системе в профилактике экстремизма среди студенческой молодежи.

Именно от не осведомленности в вопросах религиозного просвещения и ее основ происходят конфликты, где по усмотрению лжерелигиозных представителей, а в некоторых случаях и светских представителей трактуются

основы религии, создавая различные отрицательные стереотипы о религии. Происходящие события в странах Среднего Востока, Индии, Бирме, Китая, в странах Европы, тому свидетельствуют [2]. Деятельность лжерелигиозных представителей, используя современные технологии СМИ и интернет ресурсы активно влияют на сознание современной молодежи.

Используя пропаганду через СМИ, представители различного рода религиозных сект представляют желаемое за действительное, укореняя в сознании студенческой молодежи тот стереотип, который порой не отвечает требованиям идеологии «Мэнгілік Ел». Молодежь в силу не знания, а порой наивности, воспринимает данную информацию за действительное. И основная задача в системе образования сегодня, это, прежде всего понимание потребностей современной молодежи, и ее интереса к религии. Поскольку представители религиозных конфессии применяют свою идеологию с учетом потребностей молодежи, и используя различные современные технологии якорения, нейролингвистические программы.

Поскольку все в мире взаимосвязано и то, что называется духовностью, имеет естественную часть этой связи. В целях объективности необходимо знать, что к несчастью, религии чаще служили расколу общества, чем объединению человеческого общества, чаще угнетали, чаще утрашали, чем воодушевляли к единству. И различное толкование истин той или иной религии, в собственной интерпретации различных представителей религии исходя, из их личных интересов, может привести к искаженному восприятию религиозных истин и тяжелым последствиям как для студенческой молодежи, как наиболее активной и прогрессивной части населения и людей преклонного возраста, как это получается на современном этапе. Часто религиозные учения используют для поддержания общественного мнение, в решении каких либо проблем. Религией злоупотребляют, чтобы манипулировать и разделять их, а не объединять в сочувственное единство. На протяжении веков во имя религии погибло огромное число людей для искоренения ложных религии и замены их истинной религией Как известно никакая религия не свободна от искажения. И в тоже время религия обладает способностью объединению общества эмерджентностью [2]. И чтобы сохранить истинную религию требуется постоянный контроль, прежде всего в сфере образования.

Важной задачей образовательной системы является это подготовка молодого поколения в плане информационного психологического просвещения с позиции психологии религии, с позиции удовлетворения основных человеческих потребностей. Поскольку первопричина обращения к религии молодежи, и в том числе людей преклонного возраста, связана с личными проблемами каждого индивида. Человек в своей истории всегда нуждался в вере, в поклонении силам природы, животным и тотемам. Восприятие религии основывается на вере. А вера это одна из составляющих духовности [3]. И именно, удовлетворение своих потребностей на уровне морально-материального понимания молодежи и приводит к различным религиям.

Потребность проявляется в таких случаях: как личный рост, несчастные случаи жизни, к пониманию окружения и потребности быть воспринятым в данном обществе и соответственно, из-за чувства одиночества. И здесь необходимо понимания прежде психологии и истории религии, поскольку некоторые обряды, которые считаются мусульманскими и православными, не отражены в основных источниках, они являются лишь приспособлением данных религии к народам и местности. Происхождение, ряда культовых обрядов отмечаются в ранних формах религии как тотемизм и фетишизм. И истолкование религиозных догм должно основываться на историко-географических и психологических познаниях, чтобы оно помогало обществу идти в ногу со временем. В связи с чем необходимо внедрение в системе высшего образования обязательной дисциплины как «Психология религии» в целях просветительской работы с студенческой молодежью. Данная дисциплина отражает содержание религии с позиции потребностей, как основной формирующей в вопросах религиозного познания. Именно потребности формируют сознание в семье, коллективе, и обществе в целом.

Отсутствие понимания данных вопросов в семье, образовательных организациях и приводит к последствиям, которые мы видим с вами в странах дальнего зарубежья.

Сегодня необходимо вовремя предостеречь от незнания - основных канонів религии мира студенческую молодежь в ВСУЗах с своевременным представлением подобной информации в СМИ в целях профилактики экстремизма среди молодежи.

Необходимо внедрять в сознание студенческой молодежи такие понятия как контроль сознания, культовая зависимость, устойчивость основываясь на психологии религии.

В первую очередь, с учетом психофизиологических потребностей студенческой молодежи, прежде всего на морально-материальном уровне.

В -вторую очередь, необходимостью исходить из физико-географических условий и исторических обстоятельств проявления религии.

В-третьих, формирование психологической устойчивости к манипулятивному воздействию религиозных деятелей, путем применения современных психологических технологий и интернет ресурсов [4].

На основе вышеуказанных факторов необходимо строить профилактические мероприятия по противодействию экстремизма среди студенческой молодежи. В основе, которого должен быть заложен принцип известного военного психолога Г. Щумкова «Кто оповещен, то защищен» Знание перечисленных факторов позволит в сознании молодежи противостоять негативным проявлениям религиозного характера. Поэтому предлагается попытка раскрыть общность доминирующих двух конфессий в Республике Казахстан, их нравственные особенности и культовые различия для понимания студенческой молодежью их происхождения.

Согласно таблице составленной по материалам зарубежной прессы и были определены основные критерии, по которым определяется различия религии и их эмерджентность указаны на примере 2 основных мировых религии в Казахстане.

	Религии	Ислам направления		Христианство Направления	
	Место зарождения	Аравийский полуостров		Аравийский полуостров	
	Основные направления в религиях	Сунниты	Шийты	Православие	Католики
	Заповеди	5		10	
	Паломничество	Хадж в Мекку	Хадж в Мекку	В лавры и монастыри приложиться к мощам Святых	В Рим, Иерусалим и святые места
	Брак	Мусульманин может жениться на женщине любой веры, мусульманка – выйти замуж только за мусульманина		Между христианами и не верующими	
	Наказания	Наказания за тяжкие грехи смертью, за мелкие грехи – палками, за воровство – отрезание кисти.		Усиленный пост, чтение покаянных молитв. Дела милосердные, возмещение ущерба	
	Женщина	«Неполная душа», молитва раздельно		Равноправие , «не может сделать духовную карьеру»	
	Посты	В лунный месяц Рамадан, в светлое время суток		4 многодневных + (Всего 130 дней)	Не обязательно
	Запреты в еде	Запрещено: есть животных, не имеющих шерсти, и не парнокопытных, рыб без чешуи, употреблять алкоголь.		Только на время постов запрещается животные белки	нет
0	Запреты в одежде	На людях женщины должны носить хиджаб, покрывало закрывающее волосы и фигуры.		Женщинам запрещены короткие юбки и непокрытая голова, в церкви то же, и для мужчин – запрет на головные уборы.	
1	Посвящение в религию	стрижка волос, обрезание в возрасте 5-7 лет		Крещение в любом возрасте , предпочтительно в младенчестве тройкратным погружением в купель, окроплением святой водой.	

2	Покаяния	В ходе поста и паломничества	В любое время в закрытой исповедальне, священник дает наставления и отпускает грехи
3	Основные праздники	Праздник жертвоприношения Курбан-байрам, общее количество праздников всего -10.	Рождество Христово, общее количество праздников всего - 22.

Из таблицы следует, что ряд выделенных религиозных обрядов имеют до религиозные происхождения (отмечены жирным шрифтом) связанные с физико-географическими условиями и хозяйственной деятельностью общества. Как отмечал древнекитайский мыслитель Конфуций «Политика это дочь истории, а история дочь географии». Поскольку условия жизни тропического климата определяли и вынуждали население и ее правителей того времени приспособляться к условиям полупустынь и оазисов региона. И для выживания в данных условиях необходимо было приспособлять и идеологию того времени.

Современные условия жизни нашего общества не всегда приемлемы к данным религиям и порой противоречат тем исконным канонам имеющих религии. Сегодня уже необходимо исходить из реальных условия жизни, пропагандируя психологию религии в сознании студенческой молодежи через современные технологии.

Данная статья не претендует на полноту представлений о данных конфессиях и это лишь видения автора.

Список использованной литературы:

1. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства (май 2015 год).
2. Фишер М.П. Живые религии. Международный фонд образования - М.: Республика, 1997. – 368 с.
3. Еромеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления - М.: Политиздат, 1990.-288с.
4. Пронин И.П. Работа психолога с членами новых религиозных движений // Вопросы психологии № 4 2004г. С 59-65.

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ
КЕЙБІР ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Ынтықбаев М.Қ.

Орталық Қазақстан академиясының
кафедрасының профессоры, заң
ғылымдарының кандидаты

Дүйсембеков А.М.

Орталық Қазақстан академиясының
2-курс магистранты

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасындағы діни экстремизмнің алдын алу, қоғамды діни экстремизмнен сақтану шаралары қарастырылған. Діни экстремизм тіркесі «дін» және «экстремизм» деген дербес екі сөздің бірігуі арқылы күрделі бір ұғымды беруші әлеуметтік-құқықтық түсінік. Сондықтан діни экстремизм ұғымы мазмұнын ашу үшін алдымен «экстремизм» ұғымына тоқталып, оның мәнін ашып, түсінік беру қажет. Діни экстремизм жаңа заманда жалпы экстремизмнің эволюциясы болып келеді. Авторлар діни экстремизмнің бүгінгі тандағы қауіпті ағым екендігін сипаттаған.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы предупреждения и безопасность общества в Республике Казахстан от религиозного экстремизма. При определении социально-правового понятия религиозный экстремизм отдельно рассмотрены такие понятия как: «религия» и «экстремизм». Вместе с этим, для раскрытия содержания религиозного экстремизма рассмотрены понятия и особенности данного явления. Современное время религиозный экстремизм является эволюцией развития общего экстремизма. В связи с этими положениями авторы при рассмотрении религиозного экстремизма указали на опасность данного явления как религиозного течения.

Annotation

The article considers the issues of prevention of religious extremism in the Republic of Kazakhstan and the ideas on how to protect society from religious extremism. The authors consider the meanings of “religion” and “extremism” notions in isolated and combined positions. In authors’ opinion, we firstly should regard the meaning and the definition of the word “extremism” in order to disclose the semantics of “religious extremism”. Religious extremism comes evolutes from common type of extremism. The authors consider religious extremism to be a phenomenon of a particular danger and concern.

Тірек сөздер: дін, ислам, жастар, философия, мораль, құқық, мәдениет, имандылық, діни сана, діни білім, дінтану, экстремизм, насихат, қоғам, мемлекет.

Діни экстремизм бүгінгі таңда әлемдегі ең қауіпті ағымдардың бірі екендігі баршаға аян. 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында сот және құқық қорғау жүйелерін институционалды тұрғыдан өзгерту жүзеге асырылуда.

Заңнамаға қылмыстық процестегі азаматтардың құқықтарын қорғау ісін күшейтуді, оның әсіре қатаңдығын бәсеңдетуді көздейтін нормалар енгізілді.

Азаматтардың конституциялық құқықтарына кепілдікті нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жұмыстарын жалғастыру қажет – деп атап өткен болатын [1].

Осыған орай ХХІ ғасырдағы бұл індет заңды қаталдатуға әкеліп отыр. Ал бұл дегеніміз әлемдік қауіпсіздіктің алдын алу болып табылады. Философия тарапынан қарасақ, дін - адам санасындағы өнер, философия, мораль, құқық және күнделікті өмірмен тығыз байланысты. Дін - әмбебап мазмұнды, қоғамдық сананың түгелдей дамып шыққан тарихи қайнар көзі. Дін-адамдардың Жаратушыға деген сенімі. Алайда дінді бүгінде саясатқа айналдырып, өз пайдасына жаратып, дау-жанжалдың құралы ретінде пайдаланғысы келетіндер аз емес. Мұндай ниет кез-келген елдің қауіпсіздігіне төнген қауіп. «Есігімізді ілмейміз, іргемізді түрмейміз» деген қонақжай, мейірбан қазақ халқын дұшпандардың басынуына жол бермеуіміз қажет. Жаңа діни ағымдарды насихаттаушылар өздерінің уағыздарымен жұрттың жүрегін жылытып, қайғырғанға жұбаныш айтып, жұмыссызға жұмыс беріп, қайырымдылық ас беріп, үмітсізге болашақта бақытты өмірді уәде етумен өз қауымдарына тартып, талмай миссионерлік жұмыстар жүргізуде [2]. Соның нәтижесінде Қазақстанда қазір 5000-ға жуық діни ағым ресми тіркеуден өткен. Бұл ағымдарға мүше болып кіргендердің ішінде туған-туыстарынан, отбасынан айырылған, жұмысынан босап, дос-жарандарымен түсінісуден қалған адамдар осы ағымдардың шырмауына түсті. Қазақстандағы дәстүрден тыс ағымдардың барлығы дәстүрлі діндердегі Құдай туралы, адамның сенімі туралы ілімдерді, жалпы адамгершілік принциптерін негізге алып, біраз өзгертулер кіргізумен оларды жаңа ілім ретінде жариялайды. Бұл ілімдерде баса назар аударатын нәрсе - оларда тіл, ұлттық мәдениет, патриотизм мәселелері құндылық болып саналмайды. Құдай алдында барлық адам бірдей, сондықтан оның жерді иемденуі, ұлт болуы, өзіндік ерекшелігінің болуы міндет емес. Мұндай көзқарас әлемдегі ешқандай елдің саясатына сәйкес келмейді. Барлық елде гуманистік принципті ұстана отырып, өз ұлтының тілін, мәдениетін, ерекшелігін сақтауға, сонымен қоса оларды дамытуға, қорғауға көңіл бөлінеді. Бұған қалай тосқауыл қою керек? Секталардан қалай сақтанамыз? Абай

атамыздың «Жастай берген тәрбие жас шыбықты игендей» демекші ең алдымен жанұядағы жастар тәрбиесіне көңіл бөлген жөн [3]. Миссионер Джон Моттың сөзін мысалға келтірсек «Христиандықты үгіттей жүріп біз көп жағдайда жасөспірімдердің ортасында болуға тырысуымыз керек. Тіпті біз бұл тәсілді Ислам елдеріндегі әрекетіміздің негізі етіп алуға тиіспіз. Өйткені Исламның үйіріп әкелетер ықпалы нақ осы жас кезден басталады. Сондықтан балаларды кәмелетке толғанша, ислами тәрбие алғанша христиан дініне бет бұрғызу керек. Міне, шіркеудің жүзеге асырар басты міндеті осы». Мына сөздерден кейін қалай ғана ойланбасқа? Неге жастар? Өйткені олар қоғамның ең осал тұсы болып табылады. Әсіресе студент жастар. Ата-анасына салмақ салғысы келмей күнін әзер кешіп жүрген студентке тегін ақша, тамақ үлестірсең неге кірмеске? Осыдан кейін қандай дінді таңдаймын десе де өз еркі білетін қазақ жастарына айтар ақыл, қолдан келер шара жоқ. Бар мақсаттары - қазақ жастарының санасын жаулап, мемлекетті өз ішінен шіріту. Сондықтан бұл мәселені мектеп қабырғасынан бастау керек.

Ең бастысы, енді мектептерде дінді шәкірттерге қалай танытамыз, діни танымын қалай қалыптастырамыз, шәкірттерге білімді кім береді деген сұрақ көлемінде ойлануға тиіспіз. Өйткені дінтану пәнін кез-келген тарихшы немесе мәдениеттанушы оқыта алмайды.

Ендеше, дінтану пәнінен кез-келген мұғалімнің сабақ беруіне, оқытуына болмайды деген пікірге келуге мәжбүрсің. Өйткені сол сабақ беруші мұғалімнің өзі кім? Маман ба, әлде белгілі бір діни ағымның соңына ерген жан ба? Діннен қаншалықты хабары бар? Дінді өз деңгейінде шәкірттерге жеткізуге қабілеті жете ме? Дінтанушы мамандардың арасында да діни танымы әртүрлі қалыптасқан жандар аз емес. Кейбір мамандардың ой-пікірі, діни көзқарасы қазақи діни танымға, қазақ халқының рухани, мәдени болмысына мүлде қайшы келеді. Соңғы кездері Араб, Түркі елдеріне барып діни сауатын ашып келіп жатқандар баршылық. Бұл әрине дұрыс. Бірақ келіп Араб мәдениетін талқылап, көптеген қазақ дәстүріне, әдет-ғұрпына тыйым салып, уәж айтуда. Ғасырлар бойы үзілмей, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан асыл байлығымызды көлеңкелеуге ешкімнің құқы жоқ.

«Ақыл-иманның, діннің тіреуі» дейді қазақ халқы. Ақылы жоқ адамның діни қайдан болсын? Өзге діннің жетегінде кеткендерден не үміт, не қайыр? Ең қарапайым, ең тұрпайы нәрселерді түсіну үшін ақыл керек. Өзімізде сол ақылдың өзі болмай тұрып дін секілді ең ұлық, ең рухани, ең пәк ұғымды қалай түсінбекпіз? Елбасымыздың «Тегіміз-Түрік, дініміз-Ислам, қасиетті кітабымыз Құран Кәрімді насихаттауды естен шығармауымыз керек» атты сөздерін жадымызда сақтап жүрелік!

Бүгінгі күні жастар болашағы біздерді ойландыратын мәселе. Қоғамдық сана формасының бірі - діни сана. Жастардың діни санасын, діни білімін қалыптастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Жастарды радикалдық діни ағымдар идеяларының кері ықпалынан сақтандыру бойынша кешенді шаралар белсенді түрде іске асырылуы керек.

Атап айтқанда, жалпы білім беретін мектептердің оқушыларына түрлі діни ағымдар туралы, әсіресе діни экстремистік, террористік ұйымдардың қызметі, олардың көздеген мақсаттары жөнінде түсіндіру жұмыстары жүргізілуі керек [4].

Діни экстремизмнің алдын алуға және тұрғындардың діни сауатын ашуға - облыс, қала және аудан әкімдіктерінің жанынан құрылған лекторлық (дәрістік) топтар болуы керек. Дінтанушы дәріскерлердің насихаттық жұмысы барысында жасөспірімдерді радикалдық бағыттағы діни ағымдардың кері әсерінен сақтандыруға үлкен көңіл бөлінеді.

Соңғы жылдардағы алыс-жақын мемлекеттердегі лаңкестік оқиғалар мен діни экстремизмнің көріністері өз елімізде қандастарымыздың, әсіресе оның ішінде жастарымыздың өзге дінге өту фактілері мен экстремистік парақшалардың көптеп таралуы көпұлтты және көпконфессиялы біздің аймақ үшін жан-жақты назар аударуды қажет ететін мәселеге айналып отырғаны баршамызға белгілі. Қалай десек те, қазіргі Қазақстанның өмірінде діннің алатын орны үлкен. Сондықтан жастарға дұрыс діни білім беру мемлекетіміздің, қоғамымыздың қауіпсіздігі болып табылады. Діни бірлікті сақтау - біздің басты мақсатымыз. Біз біртұтас ұлы ұлттың перзенті екенімізді мақтан тұтуға тиіспіз. Біздің жолымыз айқын. Жаңару арқылы жарқын болашаққа жетейік!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жана мүмкіндіктері» атты Жолдауы. 10.01.2018 ж.
2. Я.Ф. Трофимов., Б.Ғ. Нұрмағамбетов «Қазақстандағы діни ағымдар». Оқу-анықтамалық құрал. Қарағанды 2006.
3. Ғ. Есім. Дінтану негіздері. Алматы 2004.
4. Дін сұрақтары бойынша анықтамалық-әдістемелік құрал. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Діни істер комитеті. Астана 2008.

ДІН ТУРАЛЫ ЕЛІМІЗДЕГІ ТАРИХИ ОРЫН АЛҒАН АХУАЛДАР МЕН ЭКСТРЕМИСТІК ТОПТАРДЫҢ ҚАУІПІ

Нұрмағамбетов Б.Ғ.

Қазақстан Республикасы Бас
прокуратурасының жанындағы Құқық
қорғау органдары академиясының
әлеуметтік-гуманитарлық пәндер
кафедрасының меңгерушісі, саяси
ғылымдарының кандидаты, доцент

Калмурзина З.Ж.

Қазақстан Республикасы Бас
прокуратурасының жанындағы Құқық
қорғау органдары академиясының
әлеуметтік-гуманитарлық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы, заң
ғылымдарының магистрі

Түйіндеме

Аталған мақалада дін туралы еліміздегі орын алған ахуалдар мен экстремистік топтардың қауіпі қарастырылған. Сонымен қатар қоғамда діни экстремизмнің алдын алу мен діни білімді жетілдіру мәселелері баяндалады.

Аннотация

В данной статье рассматривается религиозная ситуация в стране, а также проблемы общественной опасности экстремистских групп. Кроме того, излагаются вопросы профилактики религиозного экстремизма и совершенствование религиозных знаний в обществе.

Annotation

The article focuses on the religious situations in our country and the danger of extremist groups. Also it deals with the issues of prevention the religious extremism in the society and improvement of religious knowledge.

Тірек сөздер: дін, діни сауаттылық, діни білім, радикалды топтар, экстремизм, терроризм.

Елімізде дін және дінаралық қатынас саласындағы ахуал соңғы екі онжылдықта айтарлықтай өзгерістерге ие болды. Қоғамдағы діннің орны нақтыланып, мәртебесі көтеріліп, қызмет аясы кеңіп, соның нәтижесінде діндарлар мен діни бірлестіктер саны арта түсті. Біздің елдің халқы көптеген

этностар мен жиырмаға жуық діни конфессиялардан тұрады. Түрлі наным, сенімді ұстанатын қазақ елі халқының келісімі мен ынтымақтастығы, оның саяси тұрақтылығының нығаюына, экономика мен әлеуметтік жағдайдың кемелденуіне бастайтын жол деуге болады. Полиэтностық және поликонфессиялық қазақстандық қоғам жағдайында сан алуан діни конфессия өкілдерінің бірі-бірімен үнқатысуы, сондай-ақ, олардың мемлекетпен арақатынасы дұрыс жолға қойылуы аса маңызды әлеуметтік мәселе. Осы орайда, өмір шындығында болмай қалмайтын қайшылықтар мен шиеленістер құқықтық негізде және зайырлылық пен ар-ождан бостандығы қағидаларын сақтау арқылы шешілуге тиіс. Бұл қағидаттар қазіргі әлемде құқықтық мемлекет пен демократияның ажырамас бөлігіне айналып отыр.

Дін қай қоғамда болса да, адамшылдық құндылықтардың қайнар көзі ретінде табылады. Тәуелсіздік жылдары азаматтық қоғамның және нарықтық экономиканың құрылуымен ғана емес, сондай-ақ діни серпілістің жүруімен де сипатталуында.

Діншілдік – қоғамдастықтар өмірін реттейтін іргелі сипаттаманың бірі. Түрлі саяси және мәдени дәстүрлері бар елдерегі діни ландшафтардың екпінді өзгеруі діни сана тасымалдаушыларының көші-қон ағындарына ғана емес, сонымен қатар конверсия нәтижесінде діни тұтастық дағдарысына әкеліп соқтыратын жаһандандудың бағытты ықпалымен де байланысты.

Посткеңестік кеңістікте жаңа діншілдік постсекулярлық даму ерекшелігі, жоғалтылған біртұтастық тренді ретінде көрініс берді және зерттеушілік және сараптамалық қоғамдастықтарды бөлген аксиологиялық өлшем тұрғысынан зерттелуде.

Заманауи Қазақстандағы діншілдік феноменін зерттеу әзірге жүйелілік деңгейге жеткен жоқ, сарапшылар арасында діни сананың мәні мен қалыптасу ағымдарын бағалауда айырмашылық бар.

Заманауи Қазақстан іс жүзінде тарихи қалыптасқан көп конфессиялығымен, көп этникалығымен сипатталады. Қазақстанда азаматтарға дүниетанымды таңдаудағы тең құқықтылық тек заң жүзінде ғана белгіленіп қоймай, іс жүзінде де берілген: қоғамда құндылықтарға басымдық беруде монополиялық құқық жоқ, барлық азаматтарға өз руханилығын іздеудегі талпыныстарын жүзеге асыруға жағдай жасалған.

Елдегі діни ахуалдың жағдайы мен қозғалысын сипаттай келе, оның тұрақты екенін атап өткен орынды. Қазіргі кезде Қазақстанда 18 конфессияға жататын 140-қа жуық этностар өмір сүруде. 2009 жылғы соңғы тұрғындарға санақ жүргізуге сәйкес, ең көп санды діни бірлестіктер: ислам (діндарлардың жалпы санының 70%-ы) және православие (26%). Пайыздық көрсеткіштер көрсетіп отырғанындай, жолын қуушылар саны бойынша ислам қоғамдағы негізгі дін болып табылады. Әрі қарай, иудаизм мен буддизм бірдей діндарлар арасалмағынан тұрады (0,1%-дан). Барлық қалған діндер діндарлардың жалпы санының шамамен 0,2% жолын қуушыларынан тұрады.

Дін саласындағы заңнаманың өзгеруі және соған сәйкес 2012 жылы діни бірлестіктердің қайта тіркелуі, Қазақстанның діни алаңында бұрын тіркелген 4551 бірлестіктердің 3088 діни бірлестіктері мен олардың филиалдары қалуына әкеп соқтырды. Олардың ішіндегі ең саны көптері Қазақстанның мұсылмандық діни қауымдары (ҚМДҚ) қамқорлығындағы мұсылман діни қауымдары – 2553. Олар республикадағы барлық діндарлардың үштен екі бөлігін, сондай-ақ діни ғимараттардың барынша басым санын құрайды. Олардың басым бөлігі (1463) оңтүстік облыстар еншісіне: Оңтүстік Қазақстан, Алматы, Қызылорда облыстарына тиесілі (салыстыру үшін: батыс облыстарда: Батыс Қазақстан облысы, Ақтөбе облысы, Маңғыстау облысы, Атырау облысы – 153, солтүстік облыстарда: Шығыс Қазақстан облысы, Павлодар облысы, Қостанай облысы, Ақмола облысы – 266, шығыс облыстарда: Шығыс Қазақстан облысы – 189, Астана қаласы – 7, Алматы қаласы – 28). Бұл ислам дінін ұстанатын қазақстандықтардың оңтүстік өңірлерде тұратынын ғана емес, сондай-ақ олардың діншілдік деңгейінің де барынша жоғары екенін көрсетеді.

Республиканың мұсылмандық дін қауымы басым бөлігін құрайтын қазақтардан өзге, өзбек, ұйғыр, татар, қырғыз, әзірбайжан, тәжік, түрік, шешен және де басқа этнос өкілдерінен тұратынын атап өткен орынды. 2011 жылдың басында Қазақстандағы ислам діни бірлестіктерінің саны 2811 болатын. 2012 жылдың 25 қазанында аяқталған қайта тіркеу нәтижелері бойынша олардың саны 2229-ды құрады. 2017 жылдың нәтижесі бойынша 2553 ті көрсетіп отыр. Ал жалпы тіркелген діни бірлестіктердің саны 3692-ге жеткен.

90-шы жылдардың басында елде Қазақстанды «миссионерлік тың» деп қарайтын, бұрын мұндағы «темір перде» жағдайында тарату мүмкіндігі болмаған шетелдік діни ұйымдарды насихаттаушылар белсенді жұмыс жүргізе бастады. Олардың қызметінің мақсаты Қазақстан тұрғындары басым бөлігінің діни дүниетанымына ықпал ету болатын. Жергілікті мұсылмандар арасында, ішінара айтқанда жастар арасында, пайымдау мен пікір бостандығын жоққа шығаратын, шарифаттың дәстүрлік және құқықтық нормаларын сақтауда фанатизмдік қатаңдықпен айшықталатын ханбалиттік мазхаб суннизмі идеялары белсенді таратыла бастады.

Дәстүрлі емес исламдық ағымдар арасында заманауи Қазақстан үшін барынша проблемалар туындатқан салафизм мен тыйым салынған «ислам тазалығы» доктринасын ұстанатын «Таблиғи жамағат», «Хизб-ут-Тахрир» ұйымдары болды. Олардың идеялары пайғамбарлар мен әулиелердің делдалдық мәнін ескермей, Жаратушыға тікелей жақындауға негізделген. Сонымен қатар, елде құраниттер, ахмадиліктер, тыйым салынған «Ата жолы» діни ағымы секілді жалған исламдық топтар мен ағымдар өз қызметін жүргізуде.

Дәстүрлі емес мұсылмандық қозғалыстар қызметінде бірқатар өлшемдер ерекшеленеді:

- қоршаған әлемді ұнатпау, яғни, өз ілімін дәстүрлі ілімге қарама-қарсы қою;

- өз қызметінде қоғам ішіндегі әлеуметтік байланыстардан бөлінуге бағытталған теріс әрекет;

- қандай да болмасын қоғамның дәстүрлі құндылықтарынан бұл құндылықтар өз мазмұны бойынша ресми дін институттарымен және тарихи оқиғалармен байланысты болуына орай, олардан бас тарту;

- саяси аспект, яғни мемлекеттік құрылыстың әлсіреуіне мүдделілік.

Қазіргі кезде осы топтардың ешбірі де Қазақстанның тұрақтылығы мен конституциялық құрылысы үшін қауіпті емес. Алайда өңірлік деңгейде жоғарыда айтылған ағымдар діни жағдайдың тұрақсыздануына ықпал етуі мүмкін.

Бәрінен де өздерінің діни байымдарын радикалдандыруға исламның сырттан енгізілген мағынасы мен түрлеріне бой алдыруға мұсылмандар, сондай-ақ жалған діни бірлесіктердің әдептері бейім. Осылайша, қоғамдағы күн артқан сайын ұлғайып отырған діншілдік оның әлеуметтік-саяси өмірге ықпалы оң және теріс те болуы мүмкін екенін көрсетеді, бұл өз кезегінде қоғамның жоғары рухани деңгейіне немесе жекелеген азаматтардың ешбір сынды қабылдамайтын тым ұшқары көзқарасына әкеліп соқтырады.

2011 жылға дейін Қазақстан экстремизм мен терроризмнің діни себеп-салдарлы резонансты көріністерінен тысқары болып келді. Алайда сыртқы ықпалдың жоғары әлеуеті, одан басқа, елдің әлеуметтік-саяси және экономикалық салалардағы ішкі проблемалары Қазақстан Республикасында радикалды топтар тарапынан құқық бұзу әрекеттерінің пайда болу мүмкіндігін туындатты.

Әдетте, экстремистер өздерін «таза исламның» жолын ұстаушылар ретінде көрсетеді, алайда оның идеологиясымен, әсіресе ханафиттік мазхаб және деструктивті діни ағымдар арасындағы догмалық айырмашылықтармен таныс бола бермейді. Радикалды исламшылардың ең кең тараған уәжі Қазақстан мұсылмандарының басым көпшілігі дінді дұрыс уағыздамайды деп түсіндіруден тұрады, сөйтіп өздерін оларға қарсы қояды (такфир тәжірибесі).

Әдетте, радикалдар, экстремистер, террористер әуел бастан бәріне дайын. Соның нәтижесінде, олардың өз әділдігін психологиялық және идеологиялық тұрғыда растау сәті туындағанда, олармен жұмыс істеу және оларды қайта иландыру мүмкін емес. Радикалдық дүниетаным нақты қалыптасқан кезеңде дәстүрлі діндердің адамның оң қасиеттерін тәбиелеуге, оның бойында рухани тұрақтылық, радикализмді уағыздаушылардың іс-әрекетін танып білу мүмкіндігін қалыптастыруға идеологиялық қабілеттілігі барынша көрініс беруі тиіс. Қазақстан азаматтарының санасын радикалдаудың алдын алу және жеңу үшін дәстүрлі діндердің әлеуетін толық мәнінде пайдалану қажет.

Мемлекет тұрғындары үшін исламның ерекші мәні болуына байланысты, әлемдік заманауи саясаттағы ислам рөлін талдауға жүгіну қажет. Өз мәні бойынша барынша бейбіт, ізгілікті ислам діні бүгінгі күні әлемдік деңгейдегі шиеленістерге тартылып отыр және оларды жариялау барысында негізгі басымдық басқыншылық фактілеріне берілуде. Әлемдік саясатты және

халықаралық қатынастарды ізгілендірудің, адамгершілік деңгейін жоғарылатудың орнына іс жүзінде біз исламды экстремизм және терроризмді қолдады деген айыптауларды және сол арқылы Еуропада «исламофобия» феномені туындап отырғанын көрудеміз.

Исламның төңірегіндегі және ішіндегі, ішінара айтқанда, елдегі бөлінушілік, түсініспеушілік көздері – радикалды идеология тасымалдаушыларының өз әділдігі мен даусыз дұрыстығына деген соқыр сенімдері мен нанымдары. Мұндай ағымдардың өкілдері діндарлардың қарама-қарсы тайталас топтарға бөлінуіне ықпал етуі немесе өздерінің басқыншылық әрекеттерімен қоғамдағы діни ахуалды тұрақсыздандыруы мүмкін.

Исламдағы бірыңғай немесе орта жол дәлелді түрде барынша дұрыс деп саналады. Осыған байланысты ислам дін басыларының алдында мұсылман жастарды дәстүрлі ислам қағидаларында тәрбиелеу міндеті тұр. Мұндай қағидаларға Қазақстанда ханафиттік мазхаб суннизмі жатады.

Қазіргі таңда жастар арасында дін жөніндегі ақпарат және бұл туралы білім фундаменти төмендеу. Терроризм құбылысы қазіргі уақытта халықаралық сипатқа ие болды. Бұл әртүрлі мемлекеттердің азаматтарының санының лаңкестік әрекеттеріне белсенді қатысуымен көрінеді. Таяу Шығыстағы, Сириядағы және Ирактағы оқиғаларға қарап, соңғы екі-үш жылда экстремистік және террористік идеологияның жаңа түрі пайда болуда. ИГИЛ мысалында халықаралық терроризмнің таралуындағы бірқатар үрдістер көрсетілген. Сарапшылардың пікірінше, Сирия мен Иракта ИГИЛ әрекеттерінде 80 елдің өкілдері қатусыда. Жалпы ұрандар мен жалауларға ұшыраған ұйым әлемнің түрлі аймақтарынан террористік топтарды біріктіреді. Террористер айтарлықтай қаржылық және материалдық ресурстарға ие болды. Атап айтқанда, ИГИЛ кәсіби ақпараттық агенттікке ие, белсенді және үгіт жұмысында Интернеттің және әлеуметтік желілердің мүмкіндіктерін белсенді пайдаланады. Хабар тарату және насихаттау көптеген тілдерде жүргізіледі және әртүрлі мақсатты топтарға бағытталған.

Заң тұрғысынан алғанда, сондай-ақ Қазақстанда ұйымдастырушылық және ақпаратпен, діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл тетіктері мен әдістері өңделген. Елде оннан астам ашық экстремистік және террористік ұйымдардың қызметіне тыйым салынған.

Бүгінгі таңда, біз жастар арасында дін жөнінде өте нашар білім бар екенін байқаймыз. Сондықтан, діни атрибуттармен, ұлттық дәстүрлерді сақтаумен байланысты әр түрлі қақтығыстар бар. Терроризм идеологиялары, бізде қандай да бір қате ислам бар деп санайды, бізді саналы түрде ғасырлық мәдениеттен, дәстүрлі құндылықтардан айырады. Қазақстанда 12 ғасырдан астам уақыттан бері исламның бар болуы, біздің халқымызға бейбіт өмір сүруге және әртүрлі халықтар мен мәдениеттермен өмір сүруге мүмкіндік берді және бұл біздің еліміз үшін тұрақты және гүлденген болашаққа кепіл болды.

Бүгін бай және кедей елдер, сондай-ақ зайырлы және діни мемлекеттер терроризмнен зардап шегеді. Осыған байланысты ел ішінде білім беру жүйесі,

бұқаралық ақпарат құралдары, ғылыми-өндірістік бірлестіктер арқылы иммунитетті дамыту қажет және терроризмге қарсы қоғамдық пікір қалыптастыру қажет. Бұл проблемаларды шешуде сыртқы халықаралық бастамалар да маңызды. Жақында Қазақстан және Ресей екі мемлекет басшылары - «Ислам - терроризмге қарсы» форумын құру идеясын ұсынды. Бұл өте маңызды шара, өйткені ол дін туралы дұрыс пікір қалыптастыруға, лаңкестердің адамгершілікке жатпайтын актілеріне байланысты орын алатын исламофобияны жеңуге көмектеседі.

Террористік ұйымдар үшін бірінші кезекте жастар шағын өзгерістер енгізеді. Олар тек дін негіздерін үйренеді және қажетті өмірлік тәжірибеге ие емес. Олар «таза ислам» деп аталатын насихатқа алданып, олардың идеологиясының құрбаны болып табылады.

Біздің елімізде, өкінішке орай, ыстық нүктеге кетіп, қазіргі уақытта ИГИЛ-ге қатысты соғыс әрекеттеріне қатысқан жастар бар. Осындай мінез-құлықтың түбегейлі себебі - дәстүрлердің үздіксіздігі, тіл мәдениеті жоқ отбасыларда нашар және жеткіліксіз тәрбиелеу. Содан кейін, мектептегі және университеттік білімде кемшіліктер орын алады. Өкінішке орай, діни лаңкестікке қарсы иммунитет түспейді. Сондықтан, жастар діни білімді интернеттегі кейбір шетелдік уағызшылардан алады. Осылайша, олардың санасына басқа да құндылықтар енгізілуде. Халықтың сана-сезімінде елеулі өзгерістер орын алып, олар қазіргі шындықты жоққа шығарады. Шетелдік діни уағыздаушылар мұсылмандарды жойып, діндер арасында соғыс жүріп жатқанын талдайды. Шын мәнінде, жауынгерлік жерлерде бандитизм, қылмыс, террор және зорлық орын алады.

Сирия аймағында және Иракта шамамен 400 қазақстандық бар. Олардың жартысы ерлер, ал екінші жартысы – олардың отбасы мүшелері - әйелдері мен балалары. Олардың өзімен бірге жақын адамдарын алып баруының қасіретті сынақтарға итермелеу маңыздылығын түсіну қажет. Өлген жауынгерлердің әйелдері зорлық-зомбылыққа ұшыраған және қызмет етіп жүрген құлға айналады, ал балалар төрт жастан бастап арнайы лагерьлерге адамдарды өлтіруді үйрену үшін жіберіледі.

Ойымды қорытындылай келе, дін туралы білім тек орта немесе жоғарғы оқу орындарында ғана емес, ең алдымен отбасы ішінде, кейін мектеп қабырғасында да ынта негізі болып қалануы тиіс білім болып табылады. Ел Президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің жыл сайынғы әр Жолдауында діни экстремизм қаупі туралы баса айтуда. Мемлекет басшысының айтуынша, діни экстремизм қаупі ерекше алаңдатушылық тудырып отыр. «Біз жаратушыға деген кіршіксіз сенімнің агрессиялы және қырып-жойғыш фанатизммен алмасуына жол бермеуіміз керек» деді, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында.

Сондықтан да, кесек іс, келісті мұра қалдырған ата бабаларымыз, өскелең ұрпаққа діннің тарихы, адам өміріндегі, мәдениет пен рухани өнегелік

саладағы діннің әлеуметтегі, қоғамдағы рөлі туралы, объективті ғылыми білімді берумен бірге, әлемдегі діни-саяси лаңкестік пен экстремизмнің таралу себептерін және тарихын, осы құбылыстарға қарсы тұру формаларын, олардың псевдодіни табиғатын оқушыларға түсіндіру қажет. «Таудай талап бергенше, бармақтай бақ бер» деген қазақтың сөзі бар. Талаптанған адам бақты еңбекпен бағындырады. Ал, сол талапкерлерге дінтану негіздерін жүргізетін ұстаз, әңгімелесу барысында радикалдық діни ағымға тап болған әлеуетті экстремисті де анықтай білетін қабілеті болуы керек, яғни бұл мәселені түсінуге көмектесуі тиіс. Дін туралы терең білімдері болмағандықтан, бұл ілім олар үшін тартымды екеніне қарамастан, жастардың әзірше өз ұстанымдары туралы нақты түсінігі жоқ.

Экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір жолы – олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру. Бұл жерде әрине күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары. Әйтсе де, жас өспірім балалар үшін ақпарат құралдарының беретін мәліметі де жеткілікті емес, экстремистік топтардың қауіпі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде «Дінтану» сабағымен қоса мамандар қауіпсіздік сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды, деструктивті ағымдарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек.

Діни экстремизмге жол бермеу, оның алдын алу шаралары осыған байланысты азаматтардың құқықтарын түсіндіру, оны оқыту, сондай-ақ, құқықтық оқудың мақсаты мен тәсілдерін айқындау қажеттілігі туындайды. Себебі, діни экстремизмнің негізгі мақсаты қазіргі демократиялық зайырлы мемлекеттік құрылымдарды құлатуға және оның орнына діни мұсылмандық мемлекет халифат құруға бағытталған.

Сондықтан да қазіргі таңда мұндай теріс пиғылды ұйымдарға алданып қалмау үшін терроризм мен экстремизмнің жолын кесуде үгіт-насихат жұмыстары аса қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы 1995
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана 2012, 14 желтоқсан
3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 20 маусымдағы №500 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдама.
4. Методическое пособие для сотрудников правоохранительных органов по вопросам государственно-конфессиональной политики и противодействию религиозному экстремизму и терроризму.
5. РГУ «Научно-исследовательский и аналитический центр по вопросам религии» Комитета по делам религий Министерства по делам религий и гражданского общества Республики Казахстан. Астана, 2016

6. Противодействие религиозному экстремизму и террористической деятельности в Казахстане (Методическое пособие). Объединение юридических лиц «Ассоциация центров исследования религий» Астана, 2015

7. <http://policy.jezkazgan.gov.kz/kz/3376.html>

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ДІНИ САУАТТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Айқынбаева Г.Қ.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университетінің доценті,
педагогика ғылымдарының
кандидаты

Телегенова Г.Т

психология магистрі

Түйіндеме

Бұл мақалада қазіргі таңдағы жастар арасындағы дінге бет бұру, олардың діни сауаттылық мәселесі қарастырылған. Жастардың діни санасындағы құндылықтық бағдарларының өзгеруі және жастардың діни бірегейлік деңгейін де ғылыми негізде саралауды қажет етеді. Жастардың дүниетанымына дәстүрлі құндылықтарды өркениеттік тұрғыдан сіңіру бүгінде маңызды болып отыр.

Аннотация

В этой статье рассматривается проблема обращения к религии среди молодежи, их религиозная грамотность в настоящее время. Изменения в ценностной ориентации молодежи в религиозном сознании и уровень религиозной самобытности молодежи должны быть научно дифференцированы. Цивилизационное сближение традиционных ценностей становится все более важным сегодня для мировоззрения молодежи.

Annotation

This article considers the issue of religious tolerance among young people today. Changes in the value orientation of young people in religious consciousness and the level of religious identity of young people need to be scientifically differentiated. Civilizational convergence of traditional values is becoming more and more important today for young people's outlook.

Тірек сөздер: жастар, дін, сауатты болу, діни сауаттылық

Тәуелсіз мемлекетіміз өркениетті әлемге танылып, Елдігіміздің берік іргетасы қаланып, қасиетті де киелі құндылығымыз – Тәуелсіздік-халқымыз үшін жаңа өрлеу жолын ашты. Қазақ елінің кемел келешегі бүгінгі жастардың салиқалы, сабырлы, білім мен еңбекке құштар, рухы биік, ұлттық дәстүрге адал, жан-жақты жетілген азаматтық ұстанымы айқындалған өркениетті және патриоттық бағыт-бағдарды ұстануын талап етеді.

Қазақстанның ұзақ мерзімді «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» көрегендік пен алысты болжайтын, стратегиялық ұтқырлықтың нақты дәлелі болып табылады. Еліміздің тұңғыш ұзақ мерзімді даму бағыты 1997 жылы 2030 жылға дейінгі Стратегиялық жоспар белгіленіп, бүгінде оның ең басым бағыттарына қол жеткізілді. Қазақстан – 2050 Стратегиясы заманауи өркениеттің нақты жағдайын сындарлы түрде есепке алып жасалынды. Қазақстанның 2050 жылға қарай өркениетті әлемнің озық дамыған 30 мемлекетінің қатарына қосылу елдік мақсат болып отыр. Жолдауда әрбір қазақстандықтың өмір сүру деңгейі мен адам капиталының сапалық тұрғыдан түбегейлі түрде арттыру, оның ішінде елдің қауіпсіздігі мен ұлтымыздың береке-бірлігін нығайтуға, сондай-ақ еліміздің діни жағдайына ерекше көңіл аударылды.

Қазақстан Республикасы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының қабылдануы еліміздегі жастарға қатысты саясаттың даму бағыт-бағдарын айқындап берді. Жастардың елдің үдемелі инновациялық дамуына қосар үлесін ғылыми тұрғыдан зерделеу мен әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан жан-жақты саралау керек.

Жастардың діни санасындағы құндылықтық бағдарларының өзгеруі және жастардың діни бірегейлік деңгейін де ғылыми негізде саралауды қажет етеді. Жастардың дүниетанымына дәстүрлі құндылықтарды өркениеттік тұрғыдан сіңіру бүгінде маңызды болып отыр. Әлеуметтік-демографиялық топ ретінде жастар қоғам өмірінде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси-мәдени өзгерістерге тәуелді. Жастардың қоғамдық санасы және құндылықтық бағдарларының толық қалыптаспауы мен жас ерекшелігіне тәуелді дүние көзқарасы қоғамның егде және ересек топтарының түсінбеушілігін тудырып жатады. Бұл адамзат қоғамына тән құбылыс.

Еліміз көпұлтты, зайырлы мемлекет болғандықтан түрлі дін ұстанатындар бар. Бірақ, бұл діндер мемлекеттің бірлігі мен ұстанымына, болашағына нұқсан келтірмеуі тиіс. Егер қоғамда адамдар арасында бүлік шығарып, қауіп төндіретін болса, заң арқылы тыйым салынады. Қазір дін мәселесі бүкіл әлемде алаңдатып отыр. Исламның атын жамылған дәстүрлі емес діни ағымдар, діни секталар елдердің арасында бүліктер шығарып, террорлық әрекеттер жасауда. Сөйтіп бейбітшіліктің шырқын бұзып жатыр. Дәстүрлі емес діни ағымдарға байланысты бізде Оңтүстікте жергілікті ақпарат насихат тобы құрылған. Онда теологтар, имамдар осы дәстүрлі емес діни ағымдар бойынша жұмыс істейді. Әр мешітке барып уағыз-насихатын жүргізіледі. Яғни облыс пен қала имамдары өзара ауысып, аудандарға, ауылдарға жамағаттармен кездеседі. Мектеп оқушыларына, студенттерге, мекемелерге, органдар мен түрмелерге де барып түсіндіру жұмыстарын жүргізеді. Сондай-ақ облыстық ішкі саясат басқармасының тапсырмасы бойынша «Тура жол» көмек көрсету орталығы атты қоғамдық бірлестік құрылған. Бірлестіктің негізгі мақсаты — осы теріс пиғылды, дұрыс емес жолдарды түсіндіру және терроризмге қарсы үгіт-насихат жүргізу.

Ислам — ол терроризм емес. Ислам — өте кіршіксіз таза дін. Ислам деген сөздің өзі бейбітшілік, тыныштық, амандық, есендік деген мағынаны білдіреді. Діни терроризм, жиһад дегендерді көбісі білімсіздіктен, Құран аяттарын дұрыс түсінбегендіктен өздерінің пайымы бойынша қабылдап жүр. Жалпы, мұсылмандар қандай аяттар болсын, хадистер болсын үлкен ғұламаларға, мазһаб иелеріне құлақ асып, соларға жүгінгені дұрыс. Ал діни секталар мен діни терроризмнің арбауында жүргендер өздерінің ұстаздарының түсінігімен қалыптасып кеткен. Біздің оңтүстікте уахабизм, салафизм сияқты дәстүрлі емес діни ағымдар бар. Мұның бәрінің түп негізі өзара бір саясат. Оның түбінде елдің болашағын, біздің бірлігімізді және ата-бабамыздың салт-дәстүрлерін жоққа шығару мүддесі жатыр. Ең қызығы, өзге ағымдағылар «Бізге нағыз шынайы дін елімізге 1990-шы жылдары тәуелсіздік алғаннан кейін ғана келді» деген сөздерді де айтады. Ол өте қате түсінік және білімсіздікпен айтылған. Сонда біздің баяғыда өткен небір данышпан бабаларымыз бен жырауларымыздың айтқандары қайда қалады? Бертіндегі ғалымдар мен ақындар, тіпті Абай атамыздың қара сөздері исламның шариғаттары мен таухидке бейімделіп келген.

Дінді ұстанушылардың екі деңгейі бар: тура жолда жүргендер және әртүрлі ағымдарға, яғни секталарға кіріп кеткендер. Діндер дәстүрлі және дәстүрлі емес деп бөлінеді. Дәстүрлі діндер деп - бірнеше ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрі, діни әдет-ғұрыптары, қоғамдық қатынас нормалары мен отбасылық қарым-қатынасы және белгілі бір ұлттың дәстүрлі өмір сүру формасы мен мәдени құндылықтарын жоққа шығармай, өз ілімдері тұрғысынан қабылдап, оған қарсы келмей ұрпақтан-ұрпаққа мұра етіп қалдыратын ерекше құбылыс. Бірақ, дәстүрлі діндерге деген әр қоғамда әртүрлі көзқарастар туындауы мүмкін, оған мысал Ресейде дәстүрлі дін саналатын православия Жапонияда да дәстүрлі саналмауы мүмкін немесе керісіншеде болуы да ықтимал. Ал дәстүрлі емес діни қозғалыстар- қоғамда тарихи-мәдени тұрғыда қалыптасқан құндылықтарды, салт-дәстүрлерді танымайтын, оны жоққа шығаратын негізгі діндерден бөлініп шыққан діни ағым.

Дәстүрлі діндерден ХІХ-ХХ ғасырларда екінші дүние жүзілік соғыстан кейін Батыс қоғамында көптеген өз алдына дербес «жаңа діни қозғалыстар» пайда бола бастады, олардың нақты санын анықтау мүмкін емес, себебі олар күннен- күнге көбеюде. Әлемде жүз алпыс миллионнан астам адам өздерін осы діни қозғалыстардың мүшесіміз деп санайды. Дәстүрлі емес жаңа діни қозғалыстар туралы ғылымда қалыптасқан ортақ бір атауы жоқ, діни-танымдық журналдарда, газеттер мен басқада бұқаралық ақпарат құралдарында және дінтанушы ғалымдардың еңбектерінде «тоталитарлық секталар», «іріткі салушы топтар», «дәстүрлі емес діни ғұрыптар», «жаңа діни қозғалыстар»- деген әртүрлі тіркестермен беріліп жүр. Қазіргі қоғамда бұл құбылысты «діни секта» деген жалпылама атау берілуде. Бұл зерттеуде дәстүрлі ұлттық құндылықтар мен діни көзқарастар тұрғысында қарастырылады. Діни секта термині дінтануда «дәстүрлі емес діни қозғалыстар», - деп әлеуметтік мағынада

қолданылса, ал құқықтануда бұл термин діни ұйым, діни бірлестік, конфессия, деноминация ретінде қабылданады. Заңнамада секта термині қолданылмайды.

«Өзге ағымға еріп кеткендер дәстүрлі дінге қайтып жата ма?» деген сұрақ туындауы мүмкін. Негізінде жоқ емес бар, біраз адам қате жолда жүргендерін түсініп қайтуда. Олардың көбісі теріс ағымдардың әрекеті саясат екенін білмейді. Саясат деп айтқан күнде де өз білгенімен қатып қалған. Санасына біздің ұстаздар мен теологтардың айтқаны дұрыс емес деген сияқты қарама-қарсы пікір қалыптастырған. Сондықтан олар «саясаттың құрбанысыңдар» десе сене қоймайды. Қарап тұрсаңыз, Сирияда мұсылмандар өзара қырылып жатыр. Ол енді саясат демей немене? Елімізде тек қана тыныштық орнағаны жақсы.

Мешіт қоғамдық орын болғандықтан ешкімге «Сен кірме, сен шық» деген секілді әңгіме айтылмайды. Мешіт бәріне ортақ. Шыны керек, дәстүрлі емес діни ағымнан келіп осында намаз оқитындар бар. Олармен дау туындамайды. Егер туындап жатса да оны имамдар мен теологтар мәселесін шешеді.

«Баланың өзге ағымға кетіп қалуына нендей нәрселер себеп болады? Бұл ретте ата-анасын кінәлауға болады ма?» деп сұрайтын болсақ, ең біріншіден, тәрбиеге байланысты. Мысалы, қазір көптеген ата-аналар балаларының тәрбиесіне немқұрайлы қарайды. Намаз оқи бастаса «қалай оқып жүр, қайда барып жүр екен» деп қызығушылық танытпай, қадағаламайды. Сондай жағдайдан кейін бала дәстүрлі емес діни ағымдағылардың қақпанына түсіп қалады. Ал олар бір-бірін тартады, сабағын үйретеді, қаржылай болмысын көмектеседі. Одан кейін ол бала не істейді? Әрине, уақыт өте келе ата-анасын ренжітіп «сендер кәпірсіңдер» деп шығатындар да бар. Бір күні Пайғамбарымызға (с.а.у) екі жасар баласы бар бір әйел келіп: «Иә, Алланың елшісі! Баламды неше жастан бастап тәрбиелейін?» деп сұрайды. Пайғамбарымыз: «Неше жаста?» дейді. «Балам екіде» деген кезде, «Онда сен екі жыл кешігіпсің» деген екен. Демек, баланы ананың құрсағында жатқан кезден бастап тәрбиелеу керек. Жастарды бірінші кезекте ата-анасы мен туған-туыстары тәрбиелеп, қадағалағаны жөн.

Мешітке ата-аналар «балам өзге ағымға еріп кетті» деп көмек сұрап, өз-өзін қоярға жер таппай келеді де. Негізінен келген дұрыс. Себебі балаға түсіндіру жұмыстарын жүргізіледі, және де сондықтан ол бала жас болғандықтан райынан тез қайтады.

Кері ағымдармен міндетті түрде күрес жүргізілгені дұрыс.

Қала имамдары және теологтар тарапынан діни сауатсыздықты болдырмау және теріс пиғылды діни ағымдардан алдын алу мақсатында уағыз-насихат жүргізіліп жатыр. Қазіргі кезде ғаламтор арқылы да Қазақстан мұсылмандар діни басқармасы және ҚМДБ өкілеттері де әртүрлі сұрақтарға жауаптар дайындау, уағыздарды жүктеу, діни бейнероликтерді жүктеу арқылы шығарып жатыр. Мұның бәрі де біздің еліміздің амандығы мен бірлігі үшін жасалып жатқан шаралар.

Дәстүрлі емес діни ағымдардың ішінде ең қауіпті деуге болатындары да бар. 2011 жылы 11 қазанда Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және

діни бірлестіктер туралы» Заңы қабылданды. Осы заңға сәйкес кейіннен «Хизбут-Тахрир», «Зікіршілер», «Таблиғи жамағаты», «Такфир-уал хижра» сияқты ұйымдарға заңды түрде тыйым салынды. Қазір де тыйым салынбаған діни секталар бар. Мәселен, уахабшылар, салафизм жолымен жүргендерге әлі қатаң түрде тыйым салынған жоқ. Жалпы, уахабшылар мен салафшылардың атауы бөлек болғанымен бұлар бір топтағылар. Исламда мақсатымыз Алла тағаланы тануға негізделген. Ал оларда ақида, фикх, намаз оқу саласында да өздерінше бөлек. Ата-бабамыздан келе жатқан салт-дәстүрлеріне бидғат деген атаумен қарсы келеді. Яғни салт-дәстүрді қолдамайды. Салтқа енген беташар, келіннің сәлем салуы, құран оқыған кезде бет сипау, құдайы тамақ беріп құран оқытуға қатаң түрде қарсы келеді. Олардың айтуынша Пайғамбарымыздың кезінде ондай болмаған дейді. Ал ғалымдар дәстүріміздің дұрыс екенін, астарында ешқандай жамандық жоқтығын, сондықтан шарифатқа қарама қайшылығы жоқ екенін айтқан. Сонымен қатар олар теледидар көруге, әуен естуге, тірі жандардың суреті бар киімдерді киюге, тірі жандардың суретін салуға болмайды деп көптеген нәрселерді шектейді.

Құранда «Әй, адам баласы! Шүбәсіз сендерді бір ер, бір әйелден жараттық. Сондай-ақ бір-біріңді тануларың үшін сендерді ұлттар, рулар қылдық» (Хужурат сүресі, 13 аят) делінген. Сол айтпақшы, әрқайсысымыздың түсінігіміз бен дәстүріміз, ақыл, ой-санамыздың түсінік шегі бар.

Қоғамға қауіп келтіретін ұйымдардан сақтануымыз үшін, қандай жағдай болмасын мешіттің имамдарынан немесе ұстаздарынан келіп сұрау керек. Құран Кәрімде «Егер білмесеңдер білім иелерінен сұрандар» (Нахыл сүресі 43 аят) деген. Ғаламтор желісіне де сақ болғаны жөн. Өйткені ғаламтор желісінде дұрысы да, бұрысы да бар. Егер ғаламтор желісіне кіретін болса, онда Қазақстан Мұсылмандары Діни Басқармасының және оның өкілеттерінің сайттары арқылы білуіне болады. Дүкендерден кітап оқулығын алған кезде кітаптың алғашқы бетінде Қазақстан Мұсылмандары Діни Басқармасының сараптауынан немесе діни агенттіктің сараптауынан өткен болуы тиіс.

Елімізде түрлі ұлттар мен сан қилы діни дәстүрді бір мақсатқа біріктіру үшін Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылуы арқасында ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытуға өзіндік үлесін қосуда. Әлемдік және дәстүрлі діндердің съездері түрлі дін басшыларының өзара сұхбаттастық ұстанымдарын жетілдіруге септігін тигізуде. Түрлі дін өкілдерінің бір шаңырақ астында ортақ үстелдің басында басқосуы еліміздің бұл саладағы зор жетістігі. Осы тұрғыда қазіргі таңда жастар арасындағы діни сауаттылық мәселесі өзекті болып қала бермек, ал олардың діни сауаттылығын дұрыс арнаға бұру, әрі оларды толғандырып жүрген сауалдарға жауап беру мешіт имамдарының еншісінде.

Қазіргі таңда жастардың әлеуметтенуі мына құндылықтарға негізделуі тиіс: ұлтжандылық, білім мен ғылым, кәсіпкерлік пен еңбексүйгіштік, бірлік пен ынтымақтастық, руханилық пен діни тағаттылық, ұлттық болмыс, асыл мұраттар, саламатты өмір салты, спорт, ізденгіштік, қайсарлық. Жастардың діни сауаттылығын қалыптастыру үшін халқымыздың көнеден келе жатқан

мәдениеті мен философиясын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрыпын, тыйымдарын, имандылық әдеп нормаларын, дәстүрлі діни ұстанымды тәрбиелеуіміз керек. Бұл діни сауаттылықты қалыптастырудың негізгі тұғырының бірі деп білеміз. Өзгенің дәстүрі мен жат жұрттық діни ұстанымға құмарлық – бұл өзінің төлтума, рухани дүниесінен жирену деген сөз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». // Егемен Қазақстан. 2012. Желтоқсан
2. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына 20 қадам». // Егемен Қазақстан. 2012. 10 шілде
3. Бейсенов Б. Зайырлы қоғамдағы діни жаңғыру және діни сана мәселесі. pps.kaznu.kz
4. Малғажыұлы Е. Таным тұғыры.– Алматы, 2013, 96б.
5. Мұхаммед Хадими. Ислам ахла.– Алматы, 2014. 220б.

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «ТЕРРОРИЗМ» И «ЭКСТРЕМИЗМ» .

Байсагатова Д.Б.

старший преподаватель кафедры
общеюридических дисциплин
Академии правоохранительных
органов при генеральной
прокуратуре Республки Казахстан,
младший советник юстиции
магистр юридических наук

Аннотация

В статье дано определение к терминам «терроризм» и «экстремизм». Приводится мнение ученых, определены соотношение и различие в терминологии «терроризма» и «экстремизма». Автором на основе проведенного анализа даны конкретные предложения по совершенствованию действующего уголовного законодательства для эффективных мер противодействия данному явлению.

Түйіндеме

Мақалада «терроризм» және «экстремизм» терминдерін анықтамасы берілген. Ғалымдардың пікірі келтірілген, «терроризм» және «экстремизм» терминологиясындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар анықталған. Талдау негізінде автор осы қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар мен осы құбылысқа қарсы әрекет етудің тиімді шараларын ұсынды.

Annotation:

The article defines the terms "terrorism" and "extremism". The opinion of scientists is given, the correlation and difference in terminology of "terrorism" and "extremism" are defined. The author, on the basis of the analysis, has given specific proposals for improving the existing criminal legislation for effective measures to counteract this phenomenon.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, финансирование терроризма, финансирование экстремизма.

Проблемы борьбы с современными вызовами и угрозами сопряженными с терроризмом и экстремизмом, становятся все более актуальными и принимают угрожающие масштабы, все больше стран мирового сообщества осознает важность данной проблемы и концентрируют усилия на его противодействие.

По-видимому, не будет преувеличением утверждение о том, что конец прошлого столетия и начало третьего тысячелетия проходят под знаком неуклонно возрастающей угрозы глобального терроризма. Прямые теле - радиорепортажи с места совершения убийств, похищений, диверсий и так далее, служащих лишь средством достижения определенных политических и геополитических целей; информация многочисленных новостных лент об актах вооруженного насилия, совершенных религиозными фанатиками и «пламенными» борцами за социальное, национальное и прочее освобождение; регулярно транслируемые на весь мир средствами массовой информации, выступления как государственных деятелей стран, подвергшихся террористической атаке, так и теоретиков и практиков «справедливого насилия» породили в массовом общественном сознании стойкие ощущения незащищенности личности и фатальной катастрофичности современного бытия [1, с. 5].

Сегодня выражение «международный терроризм» стало визитной карточкой современных социальных реалий. Не счесть числа конференции, симпозиумов, круглых столов, посвященных обсуждению этой темы, необозримо количество книг и статей, рассказывающих о его сути и мерах по предотвращению. И вместе с тем остается чувство неудовлетворенности тем, как эта проблема решается и в средствах массовой информации, и в научной литературе.

Создается впечатление, что разгул терроризма объясняется тем, что кучка преступников сумела создать межнациональные корпорации массового убийства, подчинив своей воле тысячи безгласных исполнителей [2, с. 4].

Действительно, международный терроризм, перешедший в сферу информационно-коммуникационного поля, сегодня не знает границ. Он не имеет ни национальной, ни религиозной принадлежности. Террористы и кибертеррористы – это бросившие вызов культуре, цивилизации, обществу преступники, компромисс с которым невозможен и которые должны предстать перед судом. Долг мирового сообщества государств защитить общество, защитить мир [3, с. 32].

Терроризм, согласно Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 г., определяется как:

а) какое-либо деяние, признаваемое как преступление в предусмотренном конвенцией договоре;

б) любое другое деяние, направленное на то, чтобы вызвать смерть какого-либо гражданского лица или любого другого лица, не принимающего активного участия в военных действиях в ситуации вооруженного конфликта, или причинить ему тяжкое телесное повреждение, а также нанести значительный ущерб какому-либо материальному объекту, равно как организация, планирование такого деяния, пособничество его совершению, подстрекательство к нему, когда цель такого деяния в силу его характера или контекста заключается в том, чтобы запугать население, нарушить

общественную безопасность или заставить органы власти либо международную организацию совершить какое-либо действие или воздержаться от его совершения и преследуемые в уголовном порядке в соответствии с национальным законодательством Сторон [4].

Модельный закон «О противодействии терроризму», принятый на тридцать третьем пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ Постановлением от 3 декабря 2009 г. №33-18 определяет терроризм, как идеологию насилия и практику воздействия на принятие решения органами государственной власти, органами местного самоуправления или международными организациями, связанные с устрашением населения и (или) иными формами противоправных насильственных действий [5].

Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 г. № 416 «О противодействии терроризму» также дает определение данному явлению: «терроризм – идеология насилия и практика воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству» [6].

По мнению профессора С.С. Молдабаева терроризм – это деяние, совершаемое общественно опасным способом, включающее посягательства на человека для достижения следующих целей: нарушение национальной, экономической общественной и иной безопасности государства, организаций и учреждений; оказание влияния на решения государственных, общественных организаций и органов, иностранных государств, международных организаций, создание паники и страха у населения, у круга лиц, от которых зависит решение поставленной террористами задачи, а также угроза ее совершения [7, с. 39].

Как указано в словарях Ожегова С.И. терроризм - это систематическое использование устрашения, особенно как средства принуждения [8, с. 241].

Даль В.И., в свою очередь определял терроризм как совокупность насильственных действий, осуществляемых организацией для создания обстановки незащищенности или для совершения правительственного переворота [9].

Современный словарь, содержащий основные термины и понятия, связанные с противодействием терроризма и экстремизма достаточно в полном объеме раскрывает дефиницию термина «терроризм» и указывает, что «... терроризм – сложное социально-политическое и криминальное явление, обусловленное внутренними внешними противоречиями общественного развития различных стран» [10, с. 50-51].

На наш взгляд, казахстанскому законодателю удалось в сжатой форме лаконично изложить основную суть терроризма, при этом учесть все его признаки, отраженные в Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом,

сепаратизмом и экстремизмом, адаптировав их применительно к отдельно взятому государству.

Следующее ключевое понятие нашего исследования – это экстремизм.

Термин «экстремизм» обозначает приверженность крайним взглядам и радикальным мерам, а также реализацию этих мер. Как правило, экстремизм проявляется в отрицании существующих политических и правовых норм, ценностей, процедур, основополагающих принципов организации политических систем, стремление к подрыву политической стабильности, низвержению существующей власти и действующих порядков [11, с. 10].

В международных правовых актах до 2001 г. не содержалось определения понятия «экстремизм», хотя термин употреблялся. Например, в Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1994 г. №49/60, где сказано, что «Генеральная Ассамблея ...глубоко озабочена тем, что во многих регионах мира все чаще совершаются акты терроризма, в основе которых лежит нетерпимость или экстремизм...» [12].

В Резолюции Совета Безопасности ООН от 28 декабря 2001 г. № 1373 (2001) также записано: «Совет Безопасности...будучи глубоко озабочен в различных регионах мира числом актов терроризма, мотивами которых являются нетерпимость или экстремизм...» [13, с.107].

В Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 24 сентября 2014 г. № 2178 указано, что боевики-террористы используют свою экстремистскую идеологию для пропаганды терроризма. Осуждает насильственный экстремизм, который может служить питательной средой для терроризма [14].

В данном документе экстремизм обозначен в качестве мотива, а значит и движущей силы, терроризма.

Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом впервые дает следующее определение понятия «экстремизм»: экстремизм – это какое-либо деяние, направленное на насильственный захват власти или насильственное удержание власти, а также на насильственное изменение конституционного строя государства, а равно насильственное посягательство на общественную безопасность, в том числе организация в вышеуказанных целях незаконных вооруженных формирований или участие в них, и преследуемое в уголовном порядке в соответствии с национальным законодательством Сторон [11].

Модельный закон государств-участников СНГ о противодействии экстремизму в ст. 1 дает определение понятию «экстремизм» - это посягательство на основы конституционного строя и безопасность государства, а также нарушения прав, свобод и законных интересов человека, гражданина, осуществляемых вследствие отрицания правовых и (или) иных общепринятых норм и правил социального поведения [15].

Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» дает следующее определение религиозного экстремизма: «разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к

насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан».

Следовательно, законодатель устанавливает следующие признаки религиозного экстремизма:

1) разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию;

2) применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан [16].

Термин «экстремизм» словарями определяется как «приверженность к крайним взглядам и мерам (обычно в политике)» [17, с. 41].

Несмотря на то, что приверженцы крайних взглядов и соответствующих мер существовали на всем протяжении истории человечества, широкое распространение данный термин получил лишь в первой половине XX века [18, с. 52].

Н.П. Клейменов и А.А. Артемов вводят понятие «криминальный экстремизм», который они определяют следующим образом: «это общественно опасная деятельность, выражающаяся в совершении преступлений по мотивам политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы» [19, с. 166].

Криминальный характер экстремизма предусмотрен и в УК РК. Так, ст. 39 УК РК гласит: «экстремистские преступления – деяния, предусмотренные статьями 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (частями второй и третьей) и 405 УК РК».

Некоторые авторы выделяют следующие виды криминального экстремизма: политический, идеологический, этнический, религиозный. Их дифференциация осуществляется по характеру ненависти или вражды [19, с. 167-174].

Следующий этап нашего аналитического исследования понятий «терроризм» и «экстремизм» - это их сопоставление и выяснение таким образом соотношения этих понятий. В юридической литературе существуют различные высказывания по этому вопросу.

Как справедливо отмечает С.С. Борисов и в законодательстве, и на практике, мы наблюдаем «смещение двух различных понятий и соответствующих им явлений - экстремизма и терроризма» [20, с. 36].

Завотпаев Р.Т. пишет, между терминами «экстремист» и «террорист» можно провести параллель разграничения только по совершению ими конкретного преступного деяния, то есть экстремист до тех пор остается экстремистом, пока не совершит акт терроризма и не перейдет в более «значимую» категорию в разряд террористов. Экстремист на протяжении развития истории является неизменным и основным спутником терроризма:

экстремизм есть душевный настрой человека на совершение актов терроризма [21, с. 50].

А.Б. Скаков рассматривает терроризм как крайнюю форму экстремистской деятельности, преимущественно реализуемую в политической сфере и проявляющуюся в насильственных действиях, имеющих целью создание атмосферы напряженности в обществе и обеспечения принятия выгодных террористам политических решений. Это позволяет прийти к выводу, что понятие экстремизма значительно шире понятия терроризма, а соответствующие деяния не всегда уголовно наказуемы [22, с. 126].

Если рассмотреть точку зрения А.Н. Смертина, то в научных кругах нет единого понимания и четких единых позиций в определении экстремизма и терроризма, соотношении этих понятий, не существует фиксированных объективных и субъективных признаков.

В Военном энциклопедическом словаре указано, что терроризм международный как правило, используются экстремистскими организациями в качестве способа политической борьбы для оказания давления на различные субъекты международной деятельности, прежде всего на власти того или иного государства [23].

Экстремизм и терроризм – это звенья одной цепи, где экстремизм – это подготовительная «теория», а терроризм – это исполнительная «практика». Экстремизм означает приверженность к крайним формам разрешения социальных конфликтов, поэтому он допускает и обосновывает необходимость применения насильственных методов, в числе которых и различные проявления терроризма [24, с. 110].

В приведенных выше высказываниях ученых прослеживается общее – это то, что эти два понятия «экстремизм» и «терроризм» не делимы.

Если говорить о последовательности появления этих явлений в обществе, то очевидно, что сначала появляется экстремизм в виде какой-то крайней, радикальной идеи, которая противостоит признанным обществом, государством морали, устоям, а вслед за этим следует терроризм.

Если охарактеризовать эти явления с позиции выполняемых ими ролей, то экстремизм можно представить в качестве главной движущей идеи, силы, цели, а терроризм в данном тандеме выполняет роль способа, средства, метода достижения поставленной цели.

Если рассматривать данные явления с позиции их структуры, то экстремизм составляет основное внутреннее содержание, в то время как терроризм является внешним проявлением этого явления.

Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что:

а) экстремизм и терроризм являются различными, хотя и тесно взаимосвязанными понятиями;

б) экстремизм как явление предшествует терроризму, является его главной движущей силой.

Разделяя данную позицию, законодателем сделана дифференциация этих явлений на уровне законов. Как уже отмечалось в отечественном законодательстве действует два самостоятельных закона: Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 г. № 416 «О противодействии терроризму» и Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 г. № 31-III «О противодействии экстремизму».

Вместе с тем, сам процесс законодательного разделения представляется незавершенным. Так, в УК РК предусмотрена уголовная ответственность за акт терроризма (ст. 255 УК РК), а затем за финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму (ст. 258 УК РК).

Однако, законодателем не предусматривается ответственность за совершение деяний, характеризующихся как экстремистские преступления. Уголовное законодательство предусматривает ответственность лишь за создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности (ст. 182 УК РК) и за дачу разрешения на публикацию в средствах массовой информации экстремистских материалов (ст. 183 УК РК).

Иными словами в современных условиях уголовный закон Республики Казахстан объединяет эти два понятия. Такое положение на наш взгляд является существенным упущением. Так, если экстремизм по времени предшествует терроризму, то целесообразно предусмотреть уголовно-правовые и криминологические меры по недопущению перерастания экстремизма в терроризм. Для этого необходим дифференцированный подход при выборе мер противодействия.

К примеру, в Российской Федерации предусмотрен дифференцированный подход, в соответствии с которым в УК РФ закреплены два самостоятельных состава уголовных правонарушений: статья 205.1 УК РФ «Содействие террористической деятельности» и статье 282.3 УК РФ «Финансирование экстремистской деятельности».

Таким образом, считаем необходимым в целях единообразия правоприменения предусмотреть в УК РК самостоятельные нормы, предусматривающие уголовную ответственность как за финансирование экстремистской деятельности и иное пособничество экстремизму, так и за финансирование террористической деятельности и иное пособничество терроризму.

В настоящее время, невзирая на то, что ООН выработано очень большое количество правовых документов, в которых используются термины «терроризм», «экстремизм» и иные производные от них дефиниции, четкого определения понятий терроризм и экстремизм нет.

Два понятия «экстремизм» и «терроризм» не делимы. Если говорить о последовательности появления этих явлений в обществе, то очевидно, что сначала появляется экстремизм в виде какой-то крайней, радикальной идеи,

которая противостоит общепризнанным обществом, государством морали, устоям, а вслед за этим следует терроризм.

Если охарактеризовать эти явления с позиции выполняемых ими ролей, то экстремизм можно представить в качестве главной движущей идеи, силы, цели, а терроризм в данном тандеме выполняет роль способа, средства, метода достижения поставленной цели.

Если рассматривать данные явления с позиции их структуры, то экстремизм составляет основное внутреннее содержание, в то время как терроризм является внешним проявлением этого явления.

Международные стандарты в сфере противодействия финансированию терроризма и экстремизма в виде толкования терминов, имеющих правовое значение в этой сфере, нет. С учетом того, что ООН государствам мира рекомендовано к применению такое большое количество нормативно-правовых актов, назрела необходимость создания документа, в котором нашли бы отражение толкование основных понятий, используемых в сфере противодействия терроризму и экстремизму, а также их финансированию.

Список использованной литературы

1. История развития законодательства о борьбе с терроризмом. Завотпаев Р.Т. Терроризм: исторический и уголовно-правовой аспекты: Учебное пособие.- Караганда, 2005.-97 с.
2. Л.Н. Митрохин Терроризм и религия /науч. Ред. В.Н. Кудрявцев; сост. Л.В. Брятова; Обществ.-консультативный совет по проблемам борьбы с международным терроризмом Российская академия наук.-М.: Наука, 2005.-199 с.
3. Ахметов Л.С., Веревкин А.В., Лифанова Т.Ю. «Терроризм и Экстремизм: История, теория и практика вопроса». Учебное пособие.-Астана , 2011.-204 с.
4. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 года // [Электронный ресурс]. - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1027029#pos=1;-145.
5. Модельный Закон «О противодействии терроризму». Межпарламентская Ассамблея государств-участников Содружества Независимых Государств // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/H070000352_
6. Закон Республики Казахстан «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 года // [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000416_
7. Молдабаев С.С. К вопросу о совершенствовании уголовного законодательства по борьбе с терроризмом // Государственное управление и государственная служба. 2012. №3. С. 38-40.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. д.ф.н, проф. Н.Ю. Шведовой.-14-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1983. – 816 с.

9. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Т.1-4. – М.: Рус.яз., 1978-1980. - Т.4. Р-V. 1980. – 683 с.
10. Словарь основных терминов и понятий в сфере борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма. Антитеррористический центр государств-участников СНГ, 2003. С. 66.
11. Экстремизм и его причины/ под.ред. Ю.М. Антоняна.-М.: Логос, 2011.-288 с.
12. Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма. Принята Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 49/60 от 09.12.1994. № // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/terrdecl
13. Резолюция 1373 (2001), принятая Советом Безопасности на его 4385-м заседании 28 сентября 2001 года. Сборник нормативных правовых актов по вопросам борьбы с международным терроризмом и экстремизмом/Сост. Ахметов Е.Б.-Алматы: «Раритет», 2007.-330 с.
14. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 24.09.2014 № 2178 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/548/01/PDF/N1454801.pdf?OpenElement>
15. Модельный Закон «О противодействии экстремизму». Межпарламентская Ассамблея государств-участников Содружества Независимых Государств от 23 ноября 2012 года № 38-16 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31400742#pos=10;-95
16. Комментарий к законам Республики Казахстан «О противодействии терроризму» и «О противодействии экстремизму» // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4808371-kommentarij-k-zakonom-respubliki.html>.
17. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: «А ТЕМП», 2004. – 944 с.
18. Антонян Ю.М. Экстремизм и его причины. – М.: Логос, 2011. – 288 с.
19. Артемов А.А., Клейменов М.П. Понятие и виды криминального экстремизма // Вестник Омского университета. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2010. – № 3 (24). – 237 с.
20. Борисов С.В. Уголовная ответственность за публичные призывы к осуществлению террористической деятельности или публичное оправдание терроризма / С. В. Борисов // Российский следователь. — 2007. — №19. — С. 10-12.
21. Завотпаев Р.Т. Терроризм әліппесі =Азбука терроризма = The alphabet of terrorism: оқулық. құрал – Караганды: "АРКО", 2006. – 80 б.

22. Скаков А.Б. Предупреждение преступности террористической и экстремистской направленности в Казахстане // Юридический журнал Предупреждение преступности. – 2014. – № 4 (52). – С. 124-127.

23. Военный энциклопедический словарь. Редкол.: А.П. Горкин, В.А.Золотарев и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, «РИПОЛ КЛАССИК», 2002. –1664 с.

24. Закарьяева Э.Р. Соотношение терроризма и экстремизма в историко-философском контексте / Межэтнический и межконфессиональный диалог как консолидирующая основа общества в борьбе против глобальных угроз терроризма и экстремизма: материалы Международной научно-практической конференции (г. Астрахань, 10 октября 2013 г.) / сост. и отв. ред. А.В. Сызранов, О.С. Попова. – Астрахань: Издатель: Сорокин Роман Васильевич, 2013. – 180 с.

III. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

УДК 34.096

О РОЛИ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ПРАВУ

Калистратова Н.С.

заместитель директора Института
прокуратуры Уральского
государственного юридического
университета (г. Екатеринбург)

Веревкин И.Е.

студент 2 курса Института
прокуратуры Уральского
государственного юридического
университета (г. Екатеринбург)

Түйіндеме

Мақала студенттердің заңды үйрену аясында ғылыми қызметтің ролін талдауға арналған. Ресей Федерациясындағы жоғары білімнің қазіргі мемлекеттік стандарттарына негізделген бакалавриат, магистратура және мамандар даярлаудағы әдістемелік әдістердің бірі – студенттерді ғылыми қызметке дайындау және өзін-өзі жүзеге асыру. Қойылымның тәртібі барысында, мәселені көтеру үшін студент ғылыми іс-шараға қатысуға мүдделі. Ғылыми іс-шара ғылыми қызметтік конференцияны өткізу жайлы жуық жоспар келтірілген. Студенттерге арналған конференцияға қатысудың практикалық маңызы туралы қорытынды көрсетілген.

Аннотация

Статья посвящена анализу роли научной деятельности в обучении студентов праву. С опорой на действующие в Российской Федерации государственные стандарты высшего образования, уровень бакалавр, магистр, специалист подчеркивается значение одного из методических приемов в обучении – подготовке и самореализации обучающихся в научной деятельности. В порядке постановки проблемы говорится о заинтересованности студента в участии в научном мероприятии. Приведен примерный план проведения научного мероприятия – научной студенческой конференции. Сделаны выводы о практической значимости участия в конференции для будущих профессионалов.

Annotation

The article is devoted to the analysis of the role of scientific activity in teaching law students. Based on the current state standards of higher education in the Russian Federation, the bachelor's, master's, and specialist levels emphasize the importance of one of the methodological methods in training – preparation and self-realization of students in scientific activity. In order to raise the problem, the student is interested in participating in a scientific event. An approximate plan for holding a scientific event, a scientific student conference, is given. Conclusions are drawn about the practical importance of participation in the conference for students.

Ключевые слова: научная работа, конференция, обучение праву, студент, методика преподавания.

В процессе подготовки специалистов – будущих юристов, работников правоохранительной системы, прокуроров, государственных служащих у начинающих преподавателей возникают вопросы: как учить, как заставить студента овладеть необходимым набором знаний, помочь ему освоить предмет глубже, чем возможно в рамках заявленного времени, т.е. каким методом, педагогическим приемом воспользоваться.

Одним из приемов, способствующих самостоятельному овладению знаниями, является участие студента, магистранта, аспиранта в научной работе.

Пункт 3 статьи 2 Федерального закона Российской Федерации от 29.12.2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» дано определение процессу обучения – это целенаправленный процесс организации деятельности обучающихся по овладению знаниями, умениями, навыками и компетенцией, приобретению опыта деятельности, развитию способностей, приобретению опыта применения знаний в повседневной жизни и формированию у обучающихся мотивации получения образования в течение всей жизни [2, ст. 7598].

Действующий в России федеральный госстандарт по направлению подготовки «Юриспруденция» (квалификация (степень) «бакалавр») определяет область профессиональной деятельности бакалавров как: разработку и реализацию правовых норм; обеспечение законности и правопорядка; правовое обучение и воспитание.

Действующий в России федеральный госстандарт по направлению подготовки «Юриспруденция» (квалификация (степень) «магистр») определяет область профессиональной деятельности магистров и включает в нее разработку и реализацию правовых норм; обеспечение законности и правопорядка, проведение научных исследований, образование и воспитание.

Утвержденный в 2017 г. Минобром России федеральный государственный образовательный стандарт высшего образования по специальности Судебная и прокурорская деятельность (уровень специалитет), в область профессиональной деятельности специалистов включает: обеспечение

верховенства закона, единства и укрепления законности, защиту интересов личности, общества и государства, разработку и реализацию правовых норм, обеспечение законности и правопорядка, проведение научных исследований, правовое обучение и воспитание.

Таким образом, основываясь на нормах российского стандарта, выпускник юридического вуза после получения диплома должен уметь разрабатывать и применять правовые нормы, обеспечивать законность и правопорядок, проводить научные исследования, транслировать полученные знания, обучать и воспитывать других.

Помимо этого, как справедливо отмечает К.М. Левитан «юрист должен обладать гражданской зрелостью и высокой общественной активностью, профессиональной этикой, правовой и психологической культурой, глубоким уважением к закону и бережным отношением к социальным ценностям правового государства, чести и достоинству гражданина, твердостью моральных убеждений, чувством долга, ответственностью за судьбы людей и порученное дело, принципиальностью и независимостью в обеспечении прав, свобод и законных интересов личности, ее охраны и социальной защиты, необходимой волей и настойчивостью в исполнении принятых правовых решений, чувством нетерпимости к любому нарушению закона в собственной профессиональной деятельности» [1, с. 127]. Несомненно, что сформировать все эти навыки и качества помогают студенческие научные мероприятия.

В современной системе образования существует довольно много противоречивых моментов. Одним из них является участие студентов бакалавров, магистров, специалистов в научной деятельности. С одной стороны на базе высших учебных заведений создаются студенческие научные общества, активные члены которых агитируют, организуют и принимают участие в конференциях, с другой стороны, часть студентов не видит для себя интереса и перспективы в науке, не считает, что именно наука является двигателем прогресса, и каждый способен принести в нее вклад. Но не все так плохо.

Каждое научное мероприятие преследует определенные цели. Безусловно, основной целью любого научного мероприятия (конференции, конкурса) является формирование будущего специалиста, становление его профессиональных навыков. Заинтересовать студента в участии, может быть сначала путем вовлечения его в организаторскую или самую простейшую работу по написанию научного доклада на занятие, превратив эту работу в научный доклад одна из методических задач педагога высшей школы.

Наиболее оптимальной формой работы для начала научной деятельности на наш взгляд является проведение студенческой научной конференции. Можно предложить следующий порядок работы. Прежде всего, любая конференция начинается с ее объявления. Заранее оговаривается тема конференции, время конференции, срок подачи материалов. Участники в установленный период направляют заявки с тезисами соответствующими тематике конференции. В назначенный срок работа начинается с пленарного

заседания, где оглашается тема конференции, ставятся основные цели и задачи конференции, определяется порядок работы, заслушиваются выступления ведущих ученых-профессоров, специалистов, преподавателей. Далее продолжается работа по секциям. Дробление на секции очень часто происходит по отраслям права, но бывает и деление по другим основаниям, например, по количеству участников, схожести тематики тезисов. Работа секции проходит в форме научно-практического занятия с заслушиванием докладов и выступлений студентов по поставленной в секции проблематике. Секретарями (соорганизаторами) – помощниками преподавателей ведущих секцию являются сами студенты, которые занимаются предварительным отбором работ соответствующих заявленным требованиям. Участники задают докладчику вопросы, обсуждают, спорят, желающие высказывают свои мнения. Ведущий секцию преподаватель дополняет и уточняет информацию. В заключение работы секции преподаватель подводит итоги, формулирует основные выводы. Конференция заканчивается подведением итогов, в форме общего собрания, на котором руководители секции докладывают о проведенной работе, сделанных выводах, отмечают лучшие представленные работы студентов. Организаторы конференции дают оценку проделанной работе, определяют, решены ли поставленные ей задачи и достигнута ли цель научной конференции.

Безусловно, первоначально студент подходит к анализу проблемы со стороны обывателя, что способствует появлению новых, невидимых с точки зрения профессионала путей решения правовой коллизии или же проблемной области права. В дальнейшем в процессе погружения и изучения выбранной темы (с помощью преподавателя-специалиста, или на старших курсах) студент начинает разбираться в проблематике и особенных аспектах, что помогает ему достойно и аргументированно излагать свою точку зрения на других конференциях, конкурсах.

Оценивая роль научной конференции в обучении студентов праву можно сделать следующие выводы.

Прежде всего, научная конференция учит студента научной, теоретической, исследовательской работе. Первоначально (обычно на первом курсе) это работа с источниками, монографиями, но иногда и работа с архивными материалами под руководством преподавателя. Обучаемый учится собирать материал, обрабатывать его, делать выводы, правильно оформлять свою работу.

Во-вторых, представляя свой доклад на секции, студент формирует и развивает свое умение выступать на публике, оттачивает ораторское мастерство, учится грамотно вести дискуссию.

В-третьих, научная и творческая атмосфера научной конференции, заставляет выходить на новый уровень, узнавать у своих коллег что-то новое, работать над собой, видеть себя в профессии, определить уровень своих знаний по сравнению с другими участниками, дает толчок к дальнейшим

исследованиям по теме доклада или стимул к проведению новых исследовательских работ.

В-четвертых, как правило, студенты являются активными помощниками в организации конференции, получая, таким образом, навык организационной, административной работы, что тоже немаловажно для будущего юриста.

Таким образом, в процессе участия в научной студенческой конференции, студент формируется как будущий профессионал, приобретает навыки и умения необходимые для будущего юриста.

Список использованной литературы:

1. Левитан К.М. Юридическая педагогика. М., 2016. С. 127.
2. Свод законов Российской Федерации. 2012. № 53. Ст. 7598 (с изм.).

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Рахимов Н.Б.

Қазақстан Республикасы Бас
прокуратурасының жанындағы Құқық
қорғау органдары академиясының
кәсіби біліктілікті арттыру
кафедрасының доценті

Түйіндеме

Бұл мақалада өткен ғасырдың 20-30 жж екінші жартысындағы қазақ тілінің құқықтық жағдайы зерттеледі. Автор, ғылыми еңбектерге, тарихи-заңдық деректерге сүйене отырып, қазақ тілі құқықтық мәртебесінің кеңестік мемлекеттік жүйенің алғашқы кезеңінде қалыптасуын негіздейді.

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию правового положения казахского языка в 20 годы и первой половине 30 годов XX века. Автор, опираясь на научные труды, историко-юридические материалы, обосновывает становление правового статуса казахского языка в начальный период советской государственной системы.

Annotation

This article is dedicated to research the legal position of the Kazakh language in twenties and first half of the thirties of the 20th century. Author, originating in scientific works, historical and legal materials, justifies the formation of the legal status of the Kazakh language in the initial period of the Soviet state system.

Тірек сөздер: қазақ тілінің құқықтық мәртебесі, ұлттық, тілдік саясат, тілдің қолданыс аясы.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік тіл қолданысының құқықтық негіздері еліміздің 1995 жылғы Конституциясында және 1997 жылы қабылданған арнаулы Тіл туралы заңында бекітілген. Бұл саяси-құқықтық құжаттарда қазақ тілі мемлекеттік деп танылып, республикамыздағы тілдердің мемлекеттік органдар, жеке ұйымдар қызметі, ғылым, білім, мәдениет және өмірдің өзге де маңызды салаларындағы қолданыс аясы реттелді. Тәуелсіздік пен егемендікке ие болған жаңа заманда қабылданған осындай заңнамалық актілер тіліміздің тынысын кеңейтіп, өз коммуникативтік мүмкіндіктерін біртіндеп арттыруына жол ашты. Дегенмен, оның құқықтық жағдайының орнығуы тек осы кезеңмен тұйықталып қалмайтыны анық.

Тарихымызға үңілсек, тілдік қатынастарды реттеуге бағытталған қадамдардың қазіргі ұлттық заңнамамыз орныққанға дейін де жасалғанын

байқай аламыз. Бұл қазақ тілі құқықтық мәртебесінің өзіндік қалыптасу және даму жолының болғандығы, ал оның эволюциясы осыдан сан жылдар бұрын басталғандығы туралы түсінікке жетелейді.

Бұл кезеңдерді білу мемлекеттік тіл төңірегіндегі проблемаларды жүйелі түрде талдап, оларды шешудің оңтайлы жолдарын табу үшін аса маңызды.

Тәуелсіздікке дейін еліміздегі көптеген түбегейлі экономикалық, әлеуметтік, саяси және мәдени өзгерістер Қазан төңкерісінен бастау алғандығы белгілі. Жетпіс жылға жуық мерзімді қамтыған бұл тарихи кезең Қазақстан үшін сан түрлі оқиғаларға толы болды. Олардың бір одақ құрамында өмір сүрген халықтар үшін берген айтарлықтай жетістіктері де, сондай-ақ бүгінгі күнге дейін әлі сезілетін керітартпа, зардапты жақтары да бар.

Қазақ тілі жерімізді мекендеген тайпалар мен руларды бір ұлтқа топтастыруда маңызды рөл атқарды. Ресей бодандығына кіргеннен кейін де ол ұзақ уақыт билік, төрелік жүргізудің, қоғам мүшелері арасындағы қарым-қатынастың бірден-бір құралы болды. Алғашында Патша үкіметінің қазақ жеріндегі отарлау саясаты баяу жүріп, ел басқарудың қалың бұқараға жақын дәстүрлі жүйесі мен тетіктері сақталды. Бұл кезеңде халық этникалық құрамы жағынан негізінен біртекті болғандықтан, тілдік мәселелер бой көрсете қоймаған еді.

Хандық билік жойылып, империялық саясаттың отаршыл мүддесіне сай басқарудың жаңа жүйесі орнатылған соң елдің шұрайлы жерлеріне империяның ішкі аймақтарынан өзге ұлт өкілдерінен тұратын шаруалар көптеп қоныстана бастады. Осының салдарынан 1897 жылғы бүкілресейлік халық санағының мәліметтері бойынша қазақтар өлкенің қазіргі шекарасында тұрған халықтың 81,7 пайызын, 1914 жылға қарай 65,1 пайызын құраған [1].

Бұл жағдай орыс тілінің біртіндеп тарала бастауына негіз қалады. Алайда осы кезеңдерде жергілікті халық сырттан келген өзге ұлт өкілдерімен тығыз қарым-қатынас жасамағандықтан және көшпелі мал шаруашылығының ерекшелігіне орай жеке қауым, ру болып тіршілік кешкендіктен, қостілділік айтарлықтай таралмай, қазақтардың басым көпшілігі біртілді болған.

Солдай дегенмен, патша шенеуніктері мен саясаткерлерінің түптің түбінде өздеріне бағынышты барлық халықтарды біртіндеп болса да тілдік ассимиляцияға ұшырату мақсатын көздегені айқын. Мұндай мақсат-міндет сол кездегі білім беру ісін ұйымдастырудан да байқалды. Мәселен, 1870 жылы Халық ағарту министрі болған Д.А.Толстой бұратана халықтарға білім берудің түпкі мақсаты сөзсіз оларды орыстандыру, сөйтіп орыс халқына қосып жіберу болуға тиіс деген пікірін ашық білдірген [2].

Патша билігінің жалпы саясаты тілдердің тең құқылығын еш мойындамай, тек орыс тілінің басымдықпен таралуына жағдай жасаған. Оның мемлекеттік мәртебесі заңнамалық деңгейде анықталған еді. Атап айтқанда, 1906 жылғы Ресей заңдарының жинағында орыс тілінің жалпымемлекеттік тіл болып табылатындығы және оның әскерде, барлық мемлекеттік және қоғамдық құрылымдарда міндетті түрде қолданылатындығы жөнінде ереже бекітілген [3].

Сөйтіп, Ресей империализмі дәуірінде орыс тілінен басқа тілдердің қандай да бір ресми мәртебесі танылмай, қоғамдық қызметін дамытатын заңдық кепілдіктер қалыптастырылмады.

Кеңестік Қазақстандағы тілдер мәселесіне арналған тарихи материалдардың мазмұнымен таныса отырып, сол кездегі ресми биліктің ұлттық тіл жөніндегі ұстанған саясаты бастапқыдан тек бір бағытта өрбімей, белгілі бір уақыт аралығында өзгеріп отырғандығын аңғаруға болады. Осыған байланысты саясаттану және әлеуметтік лингвистика ғылымдарында оны бірнеше кезеңдерге бөліп қарастырады. Мәселен, отандық социолингвист Б.Хасанұлы Қазақстандағы тіл құрылысының кеңес дәуіріндегі даму тарихын бір-бірінен дараланатын мынадай төрт түрлі кезеңге бөлген: бірінші кезең (Қазан төңкерісінің қарсаңынан бастап 1921 жылға дейінгі аралықты қамтиды) - В.И.Ленин бастаған революционерлердің әлемде алғаш рет тілдердің теңқұқылығын жариялап, бір тілдің (орыс тілінің) мемлекеттік тіл болуына қарсы күрес жүргізген кезі; екінші кезең (1921 жылдан 1938 жылға дейінгі аралық) - қазақ және орыс тілдерінің мемлекеттік дәрежеге ие болуы; үшінші кезең (1937-38 және 1987-88 ж.ж.) тіл теңдігі сөз жүзінде сақталғанымен, іс жүзінде тежеуге ұшыраған кез ретінде сипатталады; төртінші кезең - 1989 жылы Тіл туралы ҚазССР Заңы бойынша қазақ тілінің мемлекеттік деп жариялануы [4].

Қазақстандағы тіл саясатының қалыптасу тарихын ашып көрсетуге арналған ізденістер кейінгі ғылыми жұмыстарда да кездеседі. Мәселен, Г.А.Базарбаева социалистік режим орнағаннан бастап қазіргі уақытқа дейінгі тіл саясатының дамуын мынадай кезеңдерге бөліп қарастырған: 1) тең дәрежелі қазақ-орыс қостілділігі қалыптасқан уақыт (1920-1938 ж.ж. қамтиды); 2) орыс тілінің басымдыққа ие бола бастауы және қазақ тілінің шеттетілуі (1938-1987 ж.ж.); 3) қазақ тілі мәртебесінің жоғарылауы (1987-1995 ж.ж.); 4) қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесіне негізделген, орыс тілінің іс-жүзіндегі басымдығы танылатын үйлесімді тіл саясаты (1995 жылдан бүгінге дейін) [5].

Еліміздегі ұлттық саясат пен тілдік ахуалдың әр жылдардағы ерекшелігін зерттеген екі ғалымның көзқарастарында белгілі бір алшақтықтар болғанымен, олардың пікірлері бір мәселеде түйіскен: ол - кеңестік мемлекеттік аппарат құрылғаннан бастап 1938 жылға дейінгі уақытта басқа ұлттық тілдер сияқты қазақ тілінің де қоғамдық рөлі мен қызметтерінің артқандығы, ал бұдан кейінгі жылдары қолданыс аясының керісінше шектелгендігі.

Қазан төңкерісі нәтижесінде билікке келген большевиктер оған дейінгі тарихта бұрын-соңды болмаған халықтардың теңдігі мен өзін-өзі билеу құқығын жариялады. Марксизм идеяларымен қаруланған революционерлер еңбекші бұқараның мүддесін қанағаттандыруды көздеп, патша заманынан қалған сарқыншақтармен, ескінің қалдықтарымен тынбай күресті.

1917 жылдың қарашасында РСФСР Халық Комиссарлар Кеңесімен қабылданған «Ресей халықтары құқықтарының декларациясында» халықтардың теңдігі мен егемендігі, дербес мемлекет құруға дейін еркіндік беретін

халықтардың өзін-өзі билеу құқығы, ұлттық-діни артықшылықтар мен шектеулердің қандайын болса да жою, ұлттық азшылықтар мен этнографиялық топтардың еркін дамуы тәрізді ұлттық саясаттың негізгі принциптері көрініс тапқан [6].

Сонымен, жаңа ұлттық саясат барлық тілдердің қалыпты дамуы мен өркендеуіне жол ашты. Бұған сол тұста қабылданған нормативтік-құқықтық актілер айқын дәлел. 1918 жылдың 15 ақпанында Бүкілресейлік Орталық атқару комитетінің және Халық комиссарлары кеңесінің сот туралы №2 декреті қабылданып, онда барлық сот инстанцияларында бүкіл жергілікті тілдерде іс жүргізілетіндігі туралы ереже бекітілді.

Қазақ тілінің қоғамдық қолданысын кеңейтуге жол ашқан алғашқы заңнамалық актілер 1921 және 1923 жылдары қабылданды.

1921 жылдың 2 ақпанындағы Қазақ АКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің «Республиканың мемлекеттік мекемелерінде қазақ және орыс тілдерін қолдану туралы» декреті мен 1923 жылғы Қазақ АКСР Орталық Атқару Комитетінің «Қазақ тілінде іс қағаздарын жүргізуді енгізу туралы» декреті бойынша орыс тілімен бірге қазақ тілі өз тарихында тұңғыш рет мемлекеттік мәртебені иеленді.

Бұл орайда бір нәрсені ескере кеткен жөн. Бірінші аталған декретте ҚазССР көлемінде қазақ және орыс тілдері мемлекеттік тілдер болып табылды деген тікелей ереже жоқ. Бірақ 1923 жылғы нормативтік-құқықтық актіде 1921 жылғы декрет бойынша осы екі тілдің мемлекеттік деп танылғандығы жөнінде сілтеме берілген [7]. Оның үстіне осы құжаттардағы нормалар мазмұны жағынан тілдердің осындай ерекше мәртебесіне нұсқап тұр. Сондықтан бұл актілердің екеуі де қазақ тілінің мемлекеттік-құқықтық мәртебесін алғаш рет бекітті деген тұжырым мейлінше дұрыс сияқты.

1921 жылғы нормативтік құқықтық актінің 1-тармағында «Қазақ Автономиялы Советтік Социалистік Республикасының (әрі қарай - ҚАССР) шекарасын құрайтын Семей, Ақмола, Орынбор-Торғай, Орал және Бөкей губернияларының және Адай уезінің мемлекеттік мекемелерінде тең құқылы дәрежеде қазақ және орыс тілдері қолданылады» деп жазылған. Бұл тармақтағы ереженің қазақ тілі мен оның негізгі тұтынушысы - қазақ халқы үшін үлкен маңызы болды. Ол ел аумағындағы екі негізгі тілдің толық теңқұқылығын заңды түрде жариялады.

Қарастырылып отырған тармақта сол уақыттағы қазақ жерлерінің әлі толық қосылып бітпеген аумағы көрініс тапқан. Мәселен, бұл жылдары Қазақстанда екі мемлекеттік құрылым - 1920 жылдан бастап РСФСР құрамында құрылған Қырғыз (қазақ) кеңестік автономиялық социалистік республикасы мен одан бұрынырақ, 1918 жылы қалыптасқан Түркістан автономиялық кеңестік социалистік республикасы қатар өмір сүрді. Қазақтар тығыз қоныстанған оңтүстіктегі Жетісу, Сырдария облыстары алғашында Түркістан автономиялық республикасының құрамында болып, 1924 жылы жүргізілген

Орта Азия республикаларын ұлттық-территориялық жағынан межелеу нәтижесінде Қазақ АКСР-на қайтарылып берілді.

Жиырманшы жылдардың бастапқы кезеңдері қазақ тілінің өрісін кеңейтуді көздеген өзге де белсенді іс-қимылдарға толы болды. Олардың басы-қасында жаңа заман жағдайларында өсіп-жетілгенімен өмірінің соңғы сәттеріне дейін туған халқына адал қызмет еткен қазақтың ұлтжанды мемлекеттік қайраткерлері тұрғандығын атап өту керек.

Солардың бірі – Нығмет Нұрмақовтың жетекшілігімен 1923 жылдың 16 маусымында Әділет комиссариатының алқа мәжілісі өтеді. Онда сот органдарын қазақ тілінде іс жүргізуге көшіру тәртібі талқыланған. Осының нәтижесінде Қазақстанның Орталық атқару комитеті бекіткен «Қазақ тілін сот және тергеу органдарына енгізу туралы» нұсқау тиісті орындарға жіберіледі. Онда қазақ тілінің заңдық мәртебесін іске асыруға бағытталған мынадай нақты шаралар белгіленген: қазақ, орыс болыстары аралас аудандарда аралас аймақтар құра отырып, сот мәжілістері мен іс-қағаздарын міндетті түрде екі тілде жүргізу; кілең қазақтар қоныстанған және басқа ұлттар аралас тұратын жерлерде сот төрағасы мен тергеуші қызметіне міндетті түрде қазақ тілін меңгерген адамдарды тағайындау; мұндай аймақтардағы қазақ тілін білмейтін, қызметке жарамсыз барлық іс жүргізушілерді жұмыстан босатып, жетік білетіндермен алмастыру; барлық прокурор көмекшілерінің тізбесін қайта қарап, сот ісі қазақша жүретін аймақтарға тиісінше қызмет көрсету үшін прокуратура құрамына қазақ тілін білетін, білімді мамандарды енгізу; қызметінен босағандарды басқа аймақтарға тағайындау, ал мүмкін болмаған жағдайда Еңбек туралы заңға сәйкес олармен біржола есептесіп, жұмыстан босату [8].

Қазақстанда азамат соғысы аяқталғаннан соң үлкен қиыншылықтармен елдің шаруашылығы мен бұзылған өндірістік қатынастарын қалпына келтіру жұмыстары жүріп жатты. Осы орайда мемлекеттік кәсіпорындар қызметінде де тілдік қатынастарды құқықтық реттеуге ерекше мән берілді. Жоғарғы билік органдарының тікелей нұсқауымен жүргізілген «жергіліктендіру» (коренизация) науқаны мемлекеттік мекемелермен қатар, өнеркәсіп органдарында да ұлттық жұмысшы мамандар санының артуына жағдай туғызды. 1924 жылы Еңбек Халық Комиссариаты тиісті орындарға «орыс қызметкерлерін қазақ немесе қазақ тілі мен жазуын білетін қызметкерлермен алмастыру жөнінде» хат жіберген. Ал сол жылдың 5 шілдесінде «Мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындарда қазақ тілінде іс жүргізетін жұмысшылар мен қызметкерлердің санын молайту және қазақ тілі мен жазуын білетін мамандармен алмастыру тәртібін күшейту жөнінде» қаулы қабылдаған. Аталған екі құжатта қазақ тілінің мерейін көтеретін міндетті ережелер бекітілген. Атап айтқанда, сол кезде қызметкердің қазақ тілін білмеуі кәсіпорындағы қызмет орнын қысқартудың шарты ретінде танылған.

«Бұл уақыттарда қазақтарды өндіріске тарту мен аппарат құрамын жергілікті ұлт өкілдерімен толықтыру мәселесі «шовинизм мен ұлтшылдыққа

қарсы шешімді күрес жүргізу» ұранымен ашық та, батыл жүргізілген. Соның нәтижесінде жиырмамыншы жылдардың соңында «Ембімұнайдағы» қазақ жұмысшыларының саны 51,6%, Қарсақпайда – 48%, «Одақалтында» («Союззолото») – 39%-ға, «Қазақкөмірде» - 58%-ға жеткен (қазіргі өндіріс жағдайымен салыстырып көріңіз). Бірақ осының өзіне БКП(б) Өлкелік комитеті жүргізген рейдте қанағаттанбаушылық білдіріліп, «Ұлыдержавалық шовинизм қазақтарды өндіріс пен аппаратқа тарту ісін тежеп отыр», - деп танылып, 15 баптан тұратын қаулы қабылданған. Онда көптеген нақты шаралармен қоса, тіпті, қазақ тілін үйренуден бас тартқандарға жаза қолдану қажеттілігі де ескерілген» [9].

Тілші ғалым Б.Хасанұлының пікірінше, осы кезеңде Қазақстан аумағында мемлекеттік дәрежеге екі тілдің ие болғандығын үш түрлі құжат дәлелдейді. Олардың алғашқы екеуі – біз осыған дейін тоқталған 1921 жылғы және 1923 жылғы декреттер болса, үшінші құжат ретінде Кеңестік Ресей құрамындағы Қазақ АКСР-нің конституциясы көрсетілген [10]. Демек, ендігі кезекте қазақ тілінің құқықтық мәртебесі конституциялық деңгейде бекітілді.

1926 жылдың 18 ақпанында Қазақ Орталық Атқару Комитеті қабылдаған Қазақстанның бірінші конституциясының жобасында әр ұлт өкілінің барлық жағдайда өз ана тілін пайдалану құқығы таныла отырып, оның 13-бабында былай деп жазылды: «Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасында қырғыз (қазақ – автор) және орыс тілдері мемлекеттік тілдер болып танылады. Республиканың жоғарғы орталық органдарынан тарайтын барлық декреттер, қаулылар мен өзге заңнамалық және аса маңызды үкіметтік актілер бір мезгілде осы тілдерде қабылданады және жарияланады [11].

Конституцияның жобасы қабылданар кезде қазақ тілінің мемлекеттік мәртебеге ие болуы әбден заңды еді. Елдің осы Негізгі Заңы қабылданған сәтте қазақтар Республика халқының шамамен алпыс пайызға жуығын құрып, титулды ұлт ретінде қарастырылды. Ал орыс тілінің де мұндай дәрежеге көтерілуі де түсінікті жағдай. Қазақстан автономиялы республика түрінде құрылып, сол кездегі Ресей Социалистік Федерациясының құрамында болды.

Шамамен 20-жылдардың соңы мен 30-жылдардың басында тіл саясатындағы орталықтандыру әдісінің күшейгендігін байқауға болады. Бұл кезеңде КСРО халықтарының өмірінде тағы да бірқатар ірі оқиғалар болды. Солардың бірі – жазу жүйесін өзгерту, реформалау ісі. 1926 жылы Баку қаласында өткен I Бүкілодақтық түркологиялық съезде барлық түркі тілдерін сатылап латын жазуына көшіру туралы шешім қабылданды [12].

Көптеген халықтардың тілдері қолға алынған игі шаралар нәтижесінде мемлекеттік органдар, шаруашылық жүргізу салаларында тұрақты қолданысқа енді. Бірақ, осымен бір мезгілде тамыры тереңге жайыла бастаған тоталитарлық жүйе ұлт зиялыларын қоғамдық-саяси қызметтен шеттетіп, кейін әр түрлі негізсіз таңылған айыптар бойынша қуғын-сүргінге ұшыратты.

Күштеп ұжымдастыру жылдары, сол кездегі басқа халықтар тәрізді, қазақ ұлты да ауыр қайғы азабын бастан кешірді. Ойластырылмай жүргізілген

жұмыстың салдарынан қазақ елі ашаршылық жылдары орны толмас қазаға ұшырады: 2 млн. 200 мың адамынан, яғни қазақ этносының 49 пайызынан айырылды [13] Мұндай шығынның зардапты салдары ұзақ уақыт бойы сезіліп, қазақтар көпке дейін өз жерінде азшылықты құрады.

Осындай қиыншылықтар мен қайғылы жағдайлар орын алған кезде де қазақ тілінің қолданысын реттеп, беделін көтерген заңдық құжаттар қабылданды. Олардың арасында өзінің пәрменділігі жағынан бәрінен бұрын Қазақ Орталық Атқару Комитеті мен Халық Комиссарлар Кеңесінің 1933 жылғы «Қазақ тілін білетін мамандарға жасалатын жеңілдіктер жөнінде» деген бірлесіп шығарған қаулысы көзге түседі. Оның маңыздылығы, С.Оразалиновтың айтуынша, мынадан көрінді: «онда алғаш жұмысқа кірген мамандардың негізгі жалақысына 5%, қазақ тілінде еркін сөйлейтіндерге 10%, іс жүргізе білетіндерге 15% үстеме төлеу белгіленген. Сондай-ақ, жоғары оқу орындарында қазақ тілінде дәріс оқитын ұстаздардың жалақысына 25% қосымша қосылған. Ал тілді толық меңгерген мамандарға КСРО-ның шеңберінде ғылыми іс сапарға немесе 3-6 ай мөлшерінде біліктілігін көтеру курстарына баруға жағдай жасалған және бұл уақытта маманның отбасын пәтермен, тағы да басқа жағдайлармен қамту қарастырылған [14].

Тілге қатысты бірді-екілі ережелер 1936 жылғы КСРО Конституциясында да көрініс тапты. Егер 1918 жылғы РСФСР Конституциясында және 1924 жылғы бірінші бүкілодақтық Негізгі Заңда ұлттар, тілдер теңдігі туралы ғана жарияланып, одаққа мүше болған республикалардағы тілдер қызметіне қатысты ештеңе айтылмаса, 1936 жылғы Конституцияда бұл мәселеге жекелеген баптар арналған. Мысалы, оның 40-бабында «КСРО Жоғарғы Кеңесімен қабылданған заңдар одақтас республикалардың тілдерінде жарияланады...» делінсе, 110-бапта сот ісі әрбір Одақтас немесе Автономиялық республиканың, автономиялық облыстың тілінде жүргізілетіндігі жөнінде бекітілген. Осы Конституцияның 121-бабында КСРО азаматтарының білім алу құқығы бекітіле отырып, «осы құқық (басқа кепілдіктермен бірге) мектептерде ана тілінде оқыту арқылы қамтамасыз етіледі» деп көрсетілді [15].

Дәл осы жылы бұған дейін автономиялы республика дәрежесінде өмір сүріп келген Қазақстан, оған қарағанда, құқықтық жағдайы анағұрлым жоғары Одақтас Республика ретінде қайта құрылды. 1937 жылы Қазақ КСР-нің өз Конституциясы қабылданды.

Тілдер мәртебесі бұл құжатта да, КСРО Конституциясындағыдай, шектеулі түрде анықталып, екі-үш-баптың көлемінде реттелген. Бірақ, 1926 жылғы Қазақ АКСР Конституциясының жобасымен салыстырғанда, 1937 жылғы Қазақ КСР Конституциясында қазақ және орыс тілдерінің мемлекеттік мәртебесін бекіткен нормалар жоқ. Оның 25-бабы заң шығару саласындағы тіл қолданысына арналып, заңдарды жариялау қазақ және орыс тілдерінде жүзеге асырылатындығын белгіледі. Келесі 88-бап, жоғарыдағы КСРО Негізгі Заңына ұқсас, сот ісін жүргізу саласындағы тілдер қызметін реттеген. Бұл бапта қазақ және өзге тілдердің құқықтық жағдайы келесідей анықталды: «Қазақ КСР-

індегі сот ісі қазақ тілінде, ал орыс немесе ұйғыр, немесе өзбек халқы көп тұратын аудандарда, ауданның көпшілік халқының тілін білмейтін тұлғалардың іс материалдарымен аудармашы арқылы толығымен танысуын, сондай-ақ сотта ана тілінде сөйлеу құқығын қамтамасыз ете отырып, сәйкесінше орыс, ұйғыр немесе өзбек тілдерінде жүргізіледі»[16].

Сонымен, жоғарыда келтірілген деректерді негізге ала отырып, жиырмасыншы жылдардан бастау алған тілдерді жан-жақты дамыту ісі тоталитарлық режимнің әбден орныққан тұсында да жалғасқандығын көреміз. Бұл кезеңнің соңына қарай, бір жағынан, КСРО халықтарының зиялы қауымына қатысты жаппай қуғын-сүргін басталып, ұлттық мәдениеттердің еркін дамуы тежеуге ұшыраса, ал екінші жағынан, тілдердің қоғамдық қызметтерін кеңейтуге бағытталған шаралар жүргізіліп жатты.

Пайдаланған әдебиет:

1. Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін. Очерктер. –А., 1994. 275 б.
2. Сонда –А., 1994. 249 б.
3. Свод Основных Государственных Законов Российской Империи. Т. 1. СПб., 1906.
4. Хасанұлы Б. Ана тілі – ата мұра (Қазақ тілінің жер жүзі тілдері жүйесіндегі алатын орны). – А., 1992. 205-209 бб.
5. Базарбаева Г.А. Становление и развитие языковой политики в Республике Казахстан. //Автореф. -А., 2002. 8-б.
6. Корольков Н.Н. Образование и развитие СССР. -М., 1982. 22-б.
7. 1923 жылғы декреттің орыс тіліндегі нұсқасы «В осуществлении постановлений Всекиргизского съезда Советов и декретов КазЦИКа и СНК: а) о признании государственными языками на территории К[А]ССР киргизского (казахского – автор) и русского языков... КЦИК постановил:...деген сөйлемдермен басталады. Осындағы а)- тармақшасына берілген сілтемеде «Имеется в виду декрет СНК КАССР о порядке употребления казахского и русского языков в государственных учреждениях республики» делініп, 1921 жылғы декреттің екі тілдің мемлекеттік мәртебесін бекіткендігі жөнінде айтылады. Қараңыз: В братском единстве народов СССР. Документы и материалы 1920-1937 г.г. -А., 1972. 128-б.
8. Қабдөшев Б. «Қазақ үкіметі: Нығмет Нұрмақов». //Жас Алаш, №5. 2006,
9. Оразалинов С. «Қазіргі кезеңдегі тіл саясаты және мемлекеттік тілді мемлекеттік органдарға енгізу проблемалары». //Тіл және қоғам. 2004. №1. 18-б.
10. Хасанұлы Б *** 206-б.
11. 1926 жылғы Қазақ АКСР Конституциясының жобасын мына кітаптардан қараңыз: Сапарғалиев Г., Булғакбаев А. Собрание,

законодательства Казахской Автономной Советской Социалистической Республики (1920-1938 год). –А., 1969.; Қазақстан: мемлекеттілік кезеңдері. Конституциялық актілер – Қазақстан: этапы государственности. Конституционные акты. //Құраст. Ж.Бәйішев. –А., 1997.

12. Алпатов В.М. 150 языков и политика. *** 69-б.

13. Мусин Ч. Қазақстан тарихы. Оқулық, 2-ші басылым. –Алматы, 2003. 239-б.

14. Оразалинов С. Қазіргі кезеңдегі тіл саясаты және мемлекеттік тілді мемлекеттік органдарға енгізу проблемалары. //Тіл және қоғам. 2004. №1. 19-б.

15. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик. 5 декабря 1936 г. Қараңыз: Сборник Законов СССР. Т. 1. –М., 1968.

16. Конституция (Основной закон) Казахской ССР (1937 г). Қараңыз: Сборник Законов Казахской ССР и Указов Президиума Верховного Совета Казахской ССР (1937-1971 г.г.). –А., 1971.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫ-АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Мендыбаева Т.Д.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу
орталығының ғылыми қызметкері

Тулкинбаева Ш.Ж.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу
орталығының ғылыми қызметкері, құқық
қорғау қызметінің магистрі, полиция
майоры

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан халқына «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты 2018 жылдың 10 қаңтарындағы Жолдауын жүзеге асырумен байланысты мәселелер қарастырылған. Ғылыми мақалада қылмыстық саясатты жандандыру аясында, маңызды бағыттарының бірі болып пробациялық бақылауда тұрған тұлғалардың электронды мониторингін енгізу және қолдану болып табылады.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, связанные с реализацией Послания народу Казахстана "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции" от 10 января 2018 года. В научной статье отмечено что, в рамках модернизации уголовной политики, одним из важных направлений является внедрение и использование электронного мониторинга лиц, состоящих на пробационном контроле.

Annotation

Issues related to the implementation of N. Nazarbayev's Message to the people of Kazakhstan "New opportunities for development in the conditions of the fourth industrial revolution" of the 10th of January 2018 are considered in the article. It is marked, that in the framework of modernization of criminal policy, one of the important directions is introduction and using of electronic monitoring of persons who are on probation control.

Тірек сөздер: мемлекеттік саясат, цифрландыру, оқытудағы қиындықтар, электронды-сандық технологиялар, пробациялық бақылау.

Қазақстан Республикасы Президенті – Елбасы Н. Назарбаев «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты 2018 жылдың 10 қаңтарындағы өз Жолдауында әлем терең және қарқынды: технологиялық, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер дәуіріне кіруде деп айтқан [1]. Қазақстан жаңа технологиялық қалыптарды қабылдауда және ауқымды өзгерістер мен жаңашылдықтарға дайын. Бұған азаматтардың өмір сапасын арттыруға, мемлекет пен қоғам өмірінің экономикалық және әлеуметтік-саяси саласын дамытуға бағытталған электронды-ақпараттық қайта қалыптасуын дамытуға мүмкіндік береді.

Біздің еліміздегі ақпараттық технологияның дамуы, бүгінгі күнде ақпараттық қоғамға ауысу жүзеге асырылатынын, мемлекеттік басқару жүйесі жетілдірілетінін, «ашық және мобильді үкіметі» институтының құралғанын, корпоративті құрылым үшін ғана емес, сондай-ақ ел тұрғындары үшін де ақпараттық инфрақұрылысқа қолжетімділікті өсіру жүзеге асырылатынын көрсетеді.

Қазақстан халқына Қазақстан Республикасы Президентінің жоғарыдағы Жолдауының «Жемқорлықпен күрес және заңның үстемдігі» тоғызыншы мақсаты мемлекеттік органдардағы процестерді, соның ішінде олардың халықпен және бизнеспен қарым-қатынасын цифрландыру маңызды болып саналатынын белгілейді [1]. Сонымен қоса, әділ сот тиімділігі мен сапасын арттыруға, сот және құқық қорғау жүйесінің ашықтығына жетуге, демократиялық құқықтық мемлекеттің қалыптасуын қамтамасыз етудің қажетті талаптары секілді судьялардың тәуелсіздігі мен соттардың өзіндігіне кепілдікті күшейтуге, Қазақстан Республикасы заңнамаларын адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық нормаларымен және халықаралық стандарттарымен сәйкес келтіруге, нәтижесінде мемлекет пен қоғам қарым-қатынас сапасын жоғарлатуға әкелуге тиісті мақсаттарды көздейтін сот және құқық қорғау жүйесін институциялық қайта қалыптастыру жүзеге асырылуда.

Сот төрелігінің жүйесін ақпараттандыру және құқық қорғау органдарындағы сандық технологияларды дамыту маңыздылығын түсіне отырып, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен мемлекеттік органдары мемлекеттік саясаттың түйінді бағыттарының бірі ретінде осы саланы дамытуға белсенді қатынасуда.

Қылмыстық саясатты жандандыру аясында, маңызды бағыттарының бірі болып пробациялық бақылауда тұрған тұлғалардың электронды мониторингісін енгізу және қолдану болып табылатынын ескерген жөн.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 7 қарашадағы №1180 қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының қылмыстық-атқару жүйесінің пробация қызметі шартты түрде, бас бостандығын шектеуге сотталғандарға, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарға тиісті бақылауды қамтамасыз ету және олардың жүрген жері туралы ақпарат алу үшін, сондай-ақ ішкі істер органдарының полиция қызметкерлері шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарға тиісті

бақылауды қамтамасыз ету және олардың жүрген жері туралы ақпарат алу үшін және сот әкімшілік қадағалау белгілеген адамға қатысты жүрген жері туралы ақпарат алу және тиісті әкімшілік қадағалау үшін пайдаланатын электрондық бақылау құралдары дербес бақылау құралдарынан, техникалық құралдардан және мониторинг құрылғыларынан тұрады [3].

Бақылау жүйесі білезіктен және стационарлық және универсалды танымал станциясынан құралады. Пробациялық бақылаудағы сотталған электронды білезік көмегімен оператормен және кері байланыса алады. Станцияда GPS арқылы ПМ жүйесіне сотталғанның жүрген жері туралы деректерді үнемі беріп отыратын ауқымды дабыл қабылдағыштары орнатылған. Электронды құрылғылар сотталғандардың жүрген жерін қадағалауға, оның жүрген жерін тәулігіне 24 сағат бойы анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қоса, құрылғыны өздігінен шешуге немесе қайта бағдарламалауға болмайды, егер осындай әрекет ету жағдайларында пультке бірден белгі барады. Егер сотталған ол үшін тыйым салынған аумаққа (мектеп, ішу орындарында және т.с.с.) кірген болса, тиісті дабыл диспетчерге немесе тікелей сотталғандардың электронды мониторингісін жүзеге асыратын қызметкерге түседі.

Бас бостандығын шектеуге сотталғандарды және шартты сотталған тұлғаларға қатысты электронды қадағалау құралдарын қолдану бойынша жұмысын ұйымдастыру тәртібі Пробация қызметінің жұмысын ұйымдастыру ережелерімен анықталған. Пробациялық бақылауы жүзеге асырылатын сотталғандардың жүрген жері туралы ақпараттарды алу және тиісті бақылауды қамтамасыз ету үшін пробация қызметін қолдана алатын қадағалау электрондық құралдарының түрлері белгіленген.

Пробациялық бақылау жүзеге асырылатын сотталғандарға электронды қадағалау құралдарын қолдану туралы шешімін пробация қызметінің бастығы немесе оны алмастырушы сотпен сотталғанға белгіленген шектеулерге сәйкес, оның жеке басын сипаттайтын мәліметтері негізінде, сондай-ақ тиісті құрылғы орнатылуының техникалық мүмкіндіктеріне қарай қабылданады. Бұған қоса, электронды қадағалау құралын қолдану туралы шешімі сотталғанның жеке есепке тұру кезінде сияқты, әрі қарайғы пробациялық бақылауды жүзеге асыру кезінде де қабылдана алады.

Электронды қадағалауды пайдалану үшін жауапты пробация қызметінің қызметкері қаулы шығарғаннан кейін қажетті құрылғыны орнатуды жүзеге асырады, сотталғанға электронды қадағалау құралының қолданылу ерекшеліктерін түсіндіреді, оларды қолдану бойынша ескертпені қол қойдырып ұсынады [5].

Әрі қарай, электронды қадағалау құралын қолдану үшін жауапты пробация қызметінің қызметкері пробациялық бақылау орнатылған тұлғалардың электронды қадағалау құралының жұмысындағы ақаулықтар жағдайында оның себептерін анықтау және оларды жою бойынша шараларын сақтауы туралы мониторинг пультін қолданумен ақпараттар жинауды жүзеге асырады.

Бүлдіру (залал келтіру) фактілері, электронды қадағалау құралдарын рұқсатсыз шешу, сотпен белгіленген шектеулерді бұзу туралы ақпараттар алған кезде, пробация қызметінің бастығына немесе оны алмастырушыға баянатпен жеткізеді, және акт толтырады. Егер сотталған бұзу фактісін мойындамаған жағдайда, пробация қызметі электронды қадағалау құралының көмегімен алынған бұзушылықтарға жол беру фактілері туралы мәліметтермен танысу жолымен тексеріс жүргізеді [6].

Ішкі істер органдары қызметінің түрлі салаларына компьютерлерді енгізуді кеңейтумен біз ақпараттық технологияның дамуының жаңа сатысына – қағазсыз информатика сатысына, барлық ақпараттық процесстердің автоматтану деңгейінің тағы үлкен ұлғаюымен нықтап жақындадық. Ақпаратты компьютерлік өңдеу ПО интеллектуалдық және аналитикалық салаларын, әсіресе пробация қызметін одан әрі жетілдіруге септігін тигізеді. Бүгінгі күні, компьютер оқиғаларды тіркеуге, қылмыстардың орны, уақыты, жасау құралдары мен тәсілдері туралы, алынған іздер, күдікті тұлғалар мен жәбірленушілердің тұрғылықты жері туралы мәліметтерді алуға, аумақ, кәсіпорын, жас және әлеуметтік топтар бойынша қылмыстылық құрамын анықтауға, жұмыста талап етілетін нақты қызметкерді, есепті және т.б. қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осыған орай, ПО ақпараттық қамсыздануы жекелеген бағыттардың немесе құқық қорғау саласында жұмыс жасайтын түрлі басқару субъектілерінің қызметтердің ақпараттық қамсыздануынан жасалады [6, 20-21б.].

Пробация қызметінің есебінде тұратын тұлғалар туралы ақпарат қылмыстық-атқару жүйесі органдарының ақпараттық деректер қорына қосылады. Деректер қорына қосылатын ақпараттың көлемі, оларды қосу және қолдану тәртібі қылмыстық-атқару жүйесі саласындағы уәкілетті органмен белгіленеді.

Қылмыстық-атқару жүйесі органдарының ақпараттық деректер қоры жеке тұлғалардың мемлекеттік деректер қорымен және прокуратура органдарының ақпараттық жүйелерімен байланыстырылған. Қылмыстық-атқару жүйесі органдарының ақпараттық деректер қорына қосылған ақпараттарды қорғау Қазақстан Республикасы заңнамаларына сәйкес жүзеге асырылады.

Пробация қызметі мен пробация қызметінің есебінде тұрған тұлғалардың жүріс-тұрыстарын бақылау бойынша полиция бөлімшесінің қарым-қатынас Ережелеріне сәйкес сот үкімінің түскен күнінен бастап тәулік мерзімінде (демалыс және мереке күндерін есепке алмағанда) қоғамнан шеттетумен байланысты емес жазаларға сотталғандарды олардың деректерін ақпараттық деректер қорына енгізумен есепке қоюды жүзеге асырады. Сотталғанның тұрғылықты мекен-жайының өзгергендігі жағдайында тұлғаларға бақылауды жүзеге асыратын пробация қызметінің қызметкері оларға тиісті өзгертулерін уақытылы енгізеді. Пробация қызметі сотталғандардың тексерісін қолданыстағы ішкі істер органдарының автоматтандырылған ақпараттық-іздігіру жүйесімен және Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының

Құқықтық статистика және арнайы есепке алу бойынша комитетінің ақпараттық жүйесімен жүргізеді [7].

Пробацияның аймақтық қызметтері есептегі тұлғаларды есепке қойған сәттен Интеграциялық деректер қорына енгізу үшін Ақпараттық-аналитикалық орталықтың аймақтық бөлімшелеріне берілетін тұлғаға қатысты ақпараттық-ізвестіру карточкасын толтырады. Сотталғанға қатысты дерекқор қорына келесі ақпараттар енгізіледі: пробация қызметінің есебінде тұратын есепке алынушы тұлғаның жеке бас деректері (А.Т.Ә., туған күні, жынысы, ұлты, азаматтығы, туған жері, тіркеу мекен-жайы, нақты тұрғылықты мекен-жайы, жұмыс орны, қызметі); соттылығы туралы мәліметтер; пробация қызметімен сотталғанға қатысты толтырылатын құжат түрі мен нөмірі (жеке немесе бақылау ісі); пробация қызметінің есепке алу күні; тұлғаға қатысты сәйкестендіру деректері (қан тобы, резусы, дене пішіні, бойы, сыртқы ерекшеліктері); жеке бас ерекшеліктері (жүрісі, сөйлеу мәнері, мінезі, өзін ұстау қылықтары, әдеттері мен қызығушылықтары, айрықша икемділіктері); жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтер (қылмыстық құқық бұзушылық квалификациясы, қылмыс түрі, оның жасалу тәсілі, қол сұғушылық заты, орны, қылмысқа қатынасы, фабуласы); тұлғаға қатысты ақпараттық-ізвестіру карточкасын толтырған лауазымды тұлға туралы мәліметтер (қызметкердің А.Т.Ә., карточка толтыру күні).

Сот үкімінің, қаулысының түскен күнінен тәулік мерзімінде Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің «Қолданушы мемлекеттік органдардың - Бүркіт» бірыңғай ақпараттық жүйесіне енгізу үшін Қазақстан Республикасының аумағынан тыс шығуға шектеу қоюға тапсырма толтырады. Тапсырма «Қолданушы мемлекеттік органдардың - Бүркіт» БАЖ енгізу үшін Қылмыстық-атқару жүйесі департаментінің Пробация қызметін басқару бойынша бөліміне жолданылады [7].

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, пробациялық бақылауы орнатылған тұлғалардың электронды мониторингін іске асыру өзімен бірқатар позитивті өзгерістерге ұшырататыны анық:

1) сотталғандар жағынан қылмыстардың қайталанып жасалудың және криминалды жұқтырулардың қаупі төмендейді;

2) осы тұлғаларды бақылау сұрақтары, сондай-ақ олармен профилактикалық жұмыстар жүргізу мәселелерінде пробация қызметінің жұмыс сапасы айтарлықтай жоғарылайды.

Пробациялық бақылау белгіленген есептегі тұлғалардың электронды мониторингін қолдану кезінде: кестеге сәйкес белгіленген қозғалыссыз дөңгелек немесе келтірілетін алаңдық аймақта есептегі тұлғалардың болу режимдерін сақтау мониторингі; есептегі тұлғалардың жүріп-тұру қозғалыстары мен жүрген жерін анықтау, кестеге сәйкес белгіленген жерлерде болу режимдерін сақтау мониторингі; есептегі тұлғалардың жүріп-тұрудағы шектеу режимдерін сақтауы туралы ақпараттарды автоматтандырылған жинағы және өңделуі және байланыс каналдары арқылы оларды мониторинг

орталығына сақтау және кейінгі өңдеу үшін басқарушылық шешімдер қабылдау мақсатында беру; есептегі тұлғалар туралы және олармен жүріп-тұру шектеу міндеттерінің сақталуы туралы, сондай-ақ, жүйеде қамтылған оның қызмет жасауын, заңдық рұқсатсыз кірулерден ақпараттарды қорғауды, оның кешенді талдауын және түрлі есептер алуын қамтамасыз ететін басқа ақпараттарға қол жетімділік шегінің икемділігі қамтамасыз етілуі қажет.

Пробация қызметінің тәжірибелік жұмысында электронды-ақпараттық технологияларды қолдану бойынша кәсіби дағдыларын қалыптастыру пробация қызметінің мамандарын даярлау, қайта даярлау және біліктіліктерін арттыру кезінде жоғары кәсіби білім жүйесі аясында жүзеге асырылуы қажет.

Осы мақсаттарда болашақ мамандар ЖОО-да оқу кезеңінен бастап қадағалаудың электронды құралдарының, сондай-ақ басқа да қазіргі заманғы электронды-ақпараттық технологияларының түрлерінің бағдарламалық қамсыздандудың болуы мен қызмет етуімен оқыту үшін оқу полигондарымен немесе мамандандырылған бөлмелермен қамтамасыз етілуі болу қажет.

Білім беру процессінің тәжірибелік бағыттылығын күшейту, ішкі істер органдарының қолданыстағы автоматтандырылған ақпараттық-іздістіру жүйесіне және ақпараттық бағдарламаларына білім алушылардың қол жетімділігі туралы сұрақтарын шешу болып табылады.

ПО кәсіби қызметтерінің жекелеген жақтарын модельдеу үшін оқыту мазмұнын, кәсіби даярлау талаптарын, оқу процессінің максималды қолданылуы білім алудың негізгі мақсаты – болашақ маманның кәсіби өкілеттіктерінің негіздерін қалыптастыруға жетуді қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келгенде, айта кететіні, пробация қызметінде электронды-ақпараттық технологияларды қолдану қоғамнан шеттетумен байланысты емес жазаларға сотталған тұлғаларды бақылаудың тиімділігін арттырудың болашақты бағыттары болып табылады. Пробация қызметінің есебінде тұрған тұлғалардың мониторингісінің техникалық құралдары бола тұра, осы жүйе қылмыстың қайталану деңгейі мен қарқынын төмендетуге оң әсерін тигізеді, қылмыстық құқық бұзушылық жасау үшін мүмкіндіктерді төмендетеді, бірақ әрі қарайғы құқыққа қайшы мінез-құлықтардың мүмкіндіктерін жоққа шығармайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаевтің 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауы // <http://www.akorda.kz>.

2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 7 қарашадағы №1180 «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының қылмыстық-атқару жүйесінің пробация қызметі мен полиция қызметкерлері пайдаланатын электрондық бақылау құралдарының тізбесін бекіту туралы» қаулысы // <http://adilet.zan.kz>.

3. «Қазақпарат» халықаралық ақпараттық агенттігі
[//http://www.new.inform.kz/ru/na-6-tysyach-osuzhdennyh-nadenut-elektronnye-braslety-mvd-rk_a3068468](http://www.new.inform.kz/ru/na-6-tysyach-osuzhdennyh-nadenut-elektronnye-braslety-mvd-rk_a3068468).

4. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 15 тамыздағы №511 «Пробация қызметінің жұмысын ұйымдастыру ережелерін бекіту туралы» бұйрығы [//http://adilet.zan.kz](http://adilet.zan.kz).

5. Андреев Н.Д., Антонов В.В. Совершенствование системы информационного обеспечения сотрудников ОВД: Монография – Уфа: УЮИ МВД России, 2007 ж. – 280 с.

6. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 18 тамыздағы №511 «Пробация қызметтерінің есебінде тұрған адамдардың мінез-құлқына бақылау жасау жөніндегі пробация қызметтері мен полиция бөлімшелерінің өзара іс-қимыл жасасу қағидасын бекіту туралы» бұйрығы [//http://adilet.zan.kz](http://adilet.zan.kz).

УДК 2.291

ПОНЯТИЕ «ИСЛАМИЗМ» И «ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИСЛАМ»: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аймухамбетов Т.Т.

старший преподаватель

кафедры религиоведения

ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,

магистр социальных наук

Аннотация

В данной статье проанализирован и произведен исторический анализ появления таких понятий, как «исламизм» и «политический ислам». Был произведен анализ взаимодействия культур и мировых конфессий и их влияние на политические, экономические процессы. Непосредственно для понимания данных категорий были определены исторические факты, определяющие самобытность культуры ислама в культурном, экономическом и политическом аспекте.

Түйіндеме

Бұл мақалада «исламизм» және «саяси ислам» сияқты түсініктердің тарихи анализі берілген әрі талқыланған. Мәдениет пен әлемдік конфессия арақатынасының анализі және оның саяси, экономикалық үрдістерге әсері берілген. Бұл категорияны тікелей түсіну үшін ислам мәдениетінің өзіндік ерекшелігі мәдени, экономикалық және саяси аспектісін анықтайтын тарихи фактілер айтылған.

Annotation

This article analyzes and produces a historical analysis of the emergence of such concepts as "Islamism" and "political Islam." An analysis was made of the interaction of cultures and world religions and their influence on political and economic processes. Directly for understanding these categories were certain historical facts that determine the identity of the culture of Islam in the cultural, economic and political aspects.

Ключевые слова: Ислам, христианство, политика, исламизм, мир.

Сегодня мир ислама — это более 1,5 миллиарда человек всех рас и национальностей, одна из крупнейших международных организаций — Организация исламского сотрудничества, объединяющая в своих рядах более 57 государств, различных по своему политическому устройству — от теократических до светских государств. Мир ислама — это мощная

экономическая база, со своим развитым банковским сектором (исламский банк развития был создан в 1975 году) и промышленным производством, большими сырьевыми ресурсами. Особенностью мира ислама является и его постоянный демографический рост, «именно ислам стал единственной религией мира, доля приверженцев которой значительно выросла за 100 лет (1900-2000гг.) с 13, до 95% от общего населения земного шара» [1, с.7]. Наконец, ислам выступает одной из целостных культурно-цивилизационных парадигм развития человечества, так называемого «альтернативного» пути развития. При этом парадигмальные установки ислама носят мирный характер, характер сотрудничества и диалога, сами мусульмане провозглашают свою религию «религией мира, справедливости и милосердия»: «Мир нуждается в мире и спокойствии. Однако очевидно, что мир может быть длительным только в том случае, если он справедливый и не ущемляет ничьих интересов» [2, с.31].

Тем не менее, отношение к исламу продолжает оставаться «настороженным», а порою даже враждебным. В сознание людей внедряются идеи об «исламской угрозе», «исламском терроризме», исламский фундаментализм отождествляют с исламским экстремизмом и радикализмом. Упорно разрабатываются различные концепции вроде «исламизма» или «политического ислама», с одной стороны, и идеи внутреннего разделения, разобщенности самих мусульман, - с другой стороны. Отметим еще раз, что западная политическая элита сконструировала к сегодняшнему дню вполне устойчивую исламофобскую понятийно-категориальную парадигму, которая подразумевает фатальный антагонизм между «цивилизационным» Западом, отождествляющимся с прогрессом и демократией, и исламом - «архаичным», «средневековым», не способным к модернизации и развитию. Разрабатывается и внедряется в массовое сознание концепция «столкновения цивилизаций и культур» и якобы только Запад с его демократией способен спасти мир от конфликтов [3]. Опасная с точки зрения региональной и глобальной безопасности такая политика двойных стандартов Запада, а отчасти и России разрушает принципы толерантного сосуществования разных этносов и религий, межкультурного и межконфессионального диалога, ведет к перманентной войне, так называемого еврохристианского мира с миром ислама. Бесконечная война на Ближнем Востоке, Афганистан и Ирак, Балканы и Кавказ, когда локальные войны грозятся перерасти в мировой конфликт, провоцирование конфликтов в Африке, евро-американский диктат и навязывание западных цивилизационных и культурных стереотипов, все это показывает, что мир в своей бездуховности и безудержном стремлении к благам материальной цивилизации напрочь забывает гуманистические принципы взаимного диалогового сотрудничества, совместного цивилизационного созидания свободного и толерантного мира для всех народов и рас, культур и религий. Если обратиться к истории вопроса, то мусульманские народы, аккумулировав знания и культуру Востока и Древней Греции, продолжили развитие общечеловеческой цивилизации и выступили в свое время, учителями Европы,

передав ей знания Древней Греции, Индии и Персии, а также свои научные и технические достижения. Универсальная и энциклопедическая по своему содержанию философия тюрка аль-Фараби (879-960гг.) - «Второго учителя» оказала внимание на всю философию и науку Запада. Труды выдающегося математика, астронома, географа аль-Хорезми (783-850 гг.) легли в основу развития математики Нового Времени. Великий ученый энциклопедист, выходец из Бухары Бируни (073-1050гг.) заложил основы геодезии и минералогии, впервые измерил радиус и длину окружности Земли, его труды были основой гелиоцентрической концепции Коперника, его революционного переворота. Европейская медицина развивалась благодаря трудам великого перса ибн-Сины (980-1123гг.), знаменитый труд «Каноны медицины» которого 300 раз переиздавался в Европе. Великий каирский ученый Ибн аль-Хайсам (965-1039 гг.) впервые рассчитал высоту атмосферы Земли, разработал законы оптики и за семь веков до Ньютона открыл закон всемирного тяготения. Великий философ и поэт, математик и астроном, физик Омар Хайям (1048-1123 гг.) предвосхитил неевклидовую геометрию, был автором современного солнечного календаря, заложил основы математической науки Нового Времени. Философия араба великого кордовского мыслителя Мухаммеда Ибн Рушда (1126-1198 гг.), творения которого до конца XVIII столетия в Европе публично сжигали на кострах, стала источником рационализма и западного либерализма. Великий хоросанец Джалал ад-Дин Мухаммад Руми (1207-1273 гг.) - поэт и философ намного веков предвосхитил теорию эволюции. Социологическая наука Европы была во многом заимствована из наследия великого андалузца ибн-Халдуна (1394-1449 гг.). «Планетные таблицы» и карты звездного неба великого Улугбека (1394-1449 гг.) - правителя Самарканда до сих пор используются современной астрономической наукой.

Действительно, мусульманская цивилизация в лице этих и многих других ученых внесла огромный вклад в развитие мировой цивилизации, но приходится констатировать, что христианоцентризм, европоцентризм, а в настоящее время и американоцентризм как доминирующие социально-политические идеологии проводят искусственную политику исламофобии. Ислам для массового сознания рисуется ими в «темных красках», в своей неокOLONIALной политике Запад продолжает манипулировать сознанием и проводить политику «разделяй и властвуй».

И сейчас, очевидно то, что евро-американская политическая элита не готова или не желает проводить политику взаимной комплиментарности, взаимодополняющего сосуществования двух мировоззренческих культур, равноправного диалога и сотрудничества, права на самостоятельный, самобытный путь развития. Отсюда - "конфликт цивилизации", "оси зла", "враги демократии", "исламская угроза", "исламский терроризм" и другая риторика, позволяющая манипулировать сознанием масс для проведения враждебной политики против мусульманского мира. Это связано с пробуждением Ислама, с выходом из пассивного состояния и бездействия

пространство общего научного развития и общечеловеческого развития, а также социальной политическое и экономическое освобождения. К манипуляции сознанием в отношении внедрения стереотипов "исламской угрозы", "исламского терроризма" можно отнести и события 11 сентября 2001 года, и неуловимого Бен Ладена и "Аль Каеду" (созданных в свое время ЦРУ США), которое положили начало тотальной войне с миром Ислама. Перманентные войны, малые и большие, с перекройкой границ и статусов государств, зависимых от одной единственной супердержавы, оправдываются на каждой новой стадии необходимостью все углубляющейся "борьбы с исламским терроризмом". Одной из причин, естественно, является удовлетворение экономических интересов евро-американской финансовой элиты, заключающейся в обеспечении свободного доступа к энергоресурсам мусульманских стран, где сосредоточено до 40% мировых нефтяных запасов. Но, главная причина, это не желание принять и уважать выбор собственного, независимого пути развития, выбранного мусульманскими странами. Несомненно, что волевое начало, подкрепленное демографическим и экономическим возрождением мира ислама, пугает остальной мир. Но исламская экспансия в мировом масштабе возможна лишь при условии консолидированного политического, интеллектуального, духовного и экономического творчества, которого, к сожалению, в мире Ислама в настоящее время нет и не предвидится в ближайшей перспективе, как не было и пресловутого панисламизма. И вот пугало "исламской угрозы" успешно эксплуатируется, внедряя в сознание исламофобию, консолидируя политические силы и страны, заинтересованные в переделе территорий, обильных углеводородами. В противовес политике исламофобии, естественно говорить о возрождении ислама, об исламской концепции миропорядка, об исламе как об одном из самостоятельных путей развития человеческой культуры. При этом политика мира ислама должна строиться на принципах уважения, взаимного сотрудничества и диалога. В рамках построения многополярного мира, который, скорее всего, должна пониматься в нескольких аспектах. Во-первых, как необходимое сохранение самобытных национальных и этнических культур, во-вторых, взаимное признание, признание на право реализации различных путей развития человечества, в том числе, и духовно-религиозного, который представляет ислам. В-третьих, многополярность - это многообразие и разнообразие культур, религий, путей развития, как необходимого условия единства человечества. Не может человечество быть единым в своем развитии, если оно выберет только один, какой-то исключительный путь развития. Единообразие не может быть основой бытия человеческой культуры. Точно также, глобализация это не унификация развития всего мира по одному какому-то образцу. Глобализация - это, прежде всего учет и уважение разных позиций, их взаимное стремление объединиться в решении острых проблем современности, стоящих перед сообществом государств и народов, культур и религий.

Таким образом, проблемы ортодоксальности и модернизации, политизации ислама, противодействия радикальным и экстремистским исламским организациям зависят от мировоззренческих и идеологических установок, с которыми мы подходим к их решению. Правильное понимание истин ислама как религии, его идеологии даст возможность движения к миру и согласию. Влияние религиозных разногласий на общественно-политическую ситуацию есть то новое, с чем может столкнуться казахстанское общество. Поэтому важно проанализировать разногласия внутри самого ислама, теологических разногласий между салафитами (ваххабитами) и традиционалистами, салафитами и последователями суфизма. Исследования требуют процессы вовлечения традиционных исламских институтов в политический процесс, влияния на общественно-политическую ситуацию и принятие политических решений. Необходимо отметить, что противодействие религиозному экстремизму является общенациональной государственной задачей, в которой наряду с государственными и общественными структурами непременно должна участвовать и отечественная гуманитарная наука. Прежде всего, давать глубокий мониторинговый анализ и экспертизу религиозной ситуации в стране, во-вторых, участвовать в религиозоведческом просвещении населения, в-третьих, содействовать органам государственного образования и духовным учебным заведениям в образовании и воспитании подрастающего поколения в духе следования нравственным идеалам религии.

Список использованной литературы

1. Жданов Н.В. Исламская концепция миропорядка. - М.: Междунар.отношения, 2003. - 568 с.
2. Сейид Мухаммад Хатами. Диалог цивилизаций: путь к взаимопониманию. - Алматы: Дайк-Пресс, 2002. - 464 с.
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций/С. Хантингтон: Пер. С англ. Т. Ведимеева, Ю. Новикова. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. - 603 с.

УДК 343.8

К ВОПРОСУ О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ИСПОЛНЕНИЯ И ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ АРЕСТА

Кузьменкова С.В.

адъюнкт научно-педагогического
факультета учреждения образования
«Академия МВД Республики
Беларусь», майор милиции

Түйіндеме

Мақала жазалау түрін орындау және жазалаудың кейбір ерекшеліктеріне арналған. Көптеген жарияланымдар мен нормативтік-құқықтық актілердің талдауы негізінде мақала жазалауды қамауға алу түрінде орындау және орындау тәртібін жетілдіруге байланысты мәселелерді қарастырады.

Мақала авторы қамауға алу түріндегі қылмыстық жазаның орындалуына және қызмет етуіне ұйымдастырудың негізі сотталғандардың әртүрлі мөлшерде одан әрі саралау туралы ұсынысын негіздейді деген тұжырымға келді. Қамауға алу түріндегі жазаны орындаудың және берудің ұтымды тәртібін ұйымдастырудағы оңтайлы сәт: қамауда ұстау үйлерінің ішкі тәртіп ережелерін әзірлеу; сондай-ақ қамауға алуға сотталған кәмелетке толмағандарға қамауға алудың прогрессивті нысандарын енгізу.

Аннотация

Статья посвящена некоторым особенностям исполнения и отбывания наказания в виде ареста. На основе анализа ряда опубликованных работ и нормативных правовых актов в статье рассматриваются вопросы, связанные с необходимостью совершенствования порядка исполнения и отбывания наказания в виде ареста.

В статье автор приходит к выводу, что организационные основы исполнения и отбывания уголовного наказания в виде ареста обосновывает предложение по дальнейшей дифференциации разнокамерного содержания осужденных. Оптимизирующим моментом в организации рационального порядка исполнения и отбывания наказания в виде ареста должно стать: разработка Правил внутреннего распорядка арестных домов; применение эффективных мер взыскания, а также введение прогрессивных форм отбывания ареста в отношении несовершеннолетних, осужденных к аресту.

Annotation

The article is devoted to some peculiarities of execution and serving of punishment in the form of arrest. Based on the analysis of a number of published

works and normative legal acts, the article deals with issues related to the need to improve the order of execution and serving the sentence in the form of arrest.

In the article the author comes to the conclusion that the organizational bases for the execution and serving of criminal punishment in the form of arrest justify the proposal for further differentiation of the different-sized content of convicts. The optimizing moment in the organization of a rational order of execution and serving of punishment in the form of arrest should be: elaboration of the Rules of internal order of arrest houses; the application of effective measures of recovery, as well as the introduction of progressive forms of arrest in relation to minors sentenced to arrest.

Ключевые слова: наказание, арест, исполнение, отбывание, условия, осужденный.

Исполнение и отбывание наказания – сложный и многоаспектный процесс, предусматривающий использование различных средств, методов и форм правового воздействия на осужденных. Характеристика организационных основ отбывания и исполнения ареста дает возможность уяснить, каким образом данное наказание воплощается в жизнь, какие механизмы должны быть задействованы для того, чтобы обеспечить нормальный процесс исполнения и отбывания ареста каждым осужденным.

Организационные основы исполнения и отбывания наказания в виде ареста регламентируются уголовно-исполнительным законодательством Республики Беларусь. Так, осужденные к аресту в соответствии с ч. 1 ст. 59 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Беларусь (*далее – УИК*) содержатся по принципу изолированного и раздельного содержания различных категорий осужденных. Изолированно от иных категорий лиц, отбывающих арест, и раздельно размещаются осужденные мужчины, осужденные женщины, несовершеннолетние осужденные, а также осужденные, ранее отбывавшие наказание в исправительных учреждениях и имеющие судимость.

К сожалению, уголовно-исполнительное законодательство Республики Беларусь не предусматривает при отбывании ареста изолированное и раздельное размещение следующих категорий осужденных: а) лиц, осужденных к аресту впервые (ранее не осуждались и не отбывали арест) от осужденных к аресту которые уже осуждались и отбывали арест (независимо от погашения судимости к моменту совершения преступления, за которое лицо было повторно осуждено к аресту); в) лиц, ранее отбывавших лишение свободы; г) осужденных к аресту за уклонение от отбывания исправительных работ, общественных работ, штрафа; д) осужденных к аресту сотрудников правоохранительных органов.

Очевидно, что состав указанных категорий, осужденных к аресту, является неоднородным и, как следствие этому, несовместимым между собой, что и объясняет необходимость раздельного их содержания. Необходимость отдельного содержания осужденных к аресту за уклонение от отбывания

исправительных работ, общественных работ, штрафа объясняется тем, что если осужденных к аресту содержать в общих камерах, то арест превратится для других осужденных в «краткосрочные курсы повышения преступной квалификации» [1, с. 48].

Раздельное содержание осужденных позволяет предотвратить распространения влияния криминальной субкультуры на лиц, впервые осужденных к аресту. По мнению Д.А. Корецкого и В.В. Тулегенова тюремная субкультура является особым видом криминальная субкультуры, сформированная в результате слияния различных субкультур как криминального, так и не криминального характера, являющихся компромиссом между микросредой осужденных и обществом и направленная на сохранение ценностей преступного мира и выживание лиц, преступивших уголовно-правовые запреты [2, с. 30].

В соответствии с ч. 1 ст. 54 УИК Молдовы, сотрудники правоохранительных органов отбывают наказание на общих основаниях, но отдельно от других осужденных. Уголовно-исполнительное законодательство Республики Беларусь, как уже отмечалось, не содержит упоминаний об отдельном содержании сотрудников правоохранительных органов. Полагаем, что по логике и психологически данная категория осужденных должна содержаться отдельно от других осужденных к аресту.

Для осуществления раздельного содержания осужденных арестный дом как учреждение должен быть организован таким образом, чтобы при наличии такого большого количества классификационных оснований это условие могло быть реализовано на практике. Разделяя осужденных на относительно однородные категории с точки зрения характера и степени общественной опасности совершенных осужденными к аресту преступлений и опыта преступной деятельности, законодатель создает тем самым предпосылки для предупреждения негативного влияния более опасных для общества преступников на менее опасных и менее педагогически запущенных осужденных [3, с.50].

В этой связи полагаем, что необходимо в ч. 1 ст. 59 УИК предусмотреть раздельное содержание следующих категорий осужденных к аресту: осужденных к аресту впервые; осужденных к аресту за уклонение от отбывания наказаний, не связанных с изоляцией или ограничением свободы; осужденных к аресту сотрудников правоохранительных органов».

В ч. 2 ст. 59 УИК законодатель устанавливает, что на осужденных, отбывающих наказание в арестных домах, распространяются условия содержания, установленные для осужденных к лишению свободы, отбывающих наказание в условиях общего режима в тюрьме. Вместе с тем уголовно – исполнительное законодательство говорит и о том, что предусмотренное положение все же имеет свои отличительные черты.

Так, к аресту не предъявляются требования свойственные порядку и условиям отбывания лишения свободы. Так, например, осужденные к лишению

свободы, отбывающие данное наказание в тюрьме на общем режиме, не лишены права на свидания с родственниками и иными лицами, на получение посылок (передач), на телефонные разговоры, на приобретение продуктов питания и предметов первой необходимости, несмотря на то, что тюремное заключение по изоляции очень строгое. Но все-таки это лишение свободы человека на относительно длительный срок и осужденного не следует вообще лишать указанных прав. Полагаем, что общее сходство условий общего режима в тюрьме и условий режима отбывания ареста касается лишь покамерного содержания.

Что касается предоставления осужденным, отбывающим арест, указанных прав, то, учитывая краткосрочный характер ареста, краткосрочный характер ареста, целесообразно скорректировать режимные ограничения в отношении ареста. Следует отметить, что уменьшение изоляционных требований к содержанию осужденных к аресту нивелирует его специфические черты, на которые должен делаться упор, что, в свою очередь, оказывает негативное влияние на эффективность данного наказания. Полагаем, что ограничение осужденных, кроме несовершеннолетних осужденных, в краткосрочных свиданиях, расходовании денежных средств, имеющихся на их лицевых счетах, за исключением как на приобретение предметов первой необходимости, передачах (посылках), не следует рассматривать в качестве самостоятельных элементов кары. Это элементы изоляции, они создают стену строгой изоляции и в комплексе воздействуют на осужденного, оказывая на него карательно-воспитательное воздействие.

Исходя из того, что наказание в виде ареста выступает средством моральной встряски правонарушителя, изоляционные условия отбывания данного наказания предполагают быть достаточно жесткими. Поэтому предлагается дополнить ч. 2 ст. 59 УИК следующими положениями: «осужденным, кроме несовершеннолетних, не предоставляются краткосрочные свидания, за исключением свиданий с адвокатами и иными лицами, имеющими право на оказание юридической помощи; не разрешается получение посылок, передач и бандеролей, а также расходование денежных средств, имеющихся на их лицевых счетах, за исключением на приобретение предметов первой необходимости и одежды по сезону».

Полагается, что арест предполагает содержание осужденного в условиях строгой изоляции, то есть функционально должен выполнять роль «шоковой» кары в виде изоляции от общества. Очевидно, что условия отбывания наказания в виде ареста на законодательном уровне не урегулированы, что требует детального исследования данной проблемы и внесения соответствующих дополнений в главу 9 УИК, а также разработки Правил внутреннего распорядка арестных домов.

Эффективность процесса исполнения уголовного наказания в виде ареста зависит от количества и характера взысканий и поощрений, поскольку поведение осужденного во многом выражает его отношение к отбыванию

наказания, правильности соблюдению режимных требований. Следует отметить, что значительное количество налагаемых взысканий свидетельствует об их неэффективности, поскольку у осужденных часто отсутствует чувство опасения перед применением мер дисциплинарного воздействия. Это, прежде всего, касается такого взыскания как объявление выговора. Представляется, что это взыскание не влечет правоограничений в отношении наказанного лица и поэтому не воспринимается осужденными как мера карательная. Между тем, от разумного и взвешенного применения наказаний в отношении осужденных к аресту зависит восприятие осужденными не только режима отбывания наказания, но и других средств исправительного воздействия.

Необходимо подчеркнуть, что в сравнении с правами лиц, содержащихся в исправительных колониях, право на ежедневные прогулки является специфическим по отношению к режиму строгой изоляции, характерному для ареста. Оно обусловлено покамерным размещением и необходимостью сохранения здоровья осужденных путем пребывания их на свежем воздухе. Как правило, осужденные, содержащиеся в камерах, ценят возможность нахождения на свежем воздухе, о чем свидетельствует предусмотренная в законе мера поощрения в виде «увеличения дополнительно времени прогулки содержащимся в тюрьме на один час в течение месяца», а следовательно, и взыскание в виде лишения права пользования ежедневной прогулкой может эффективно стимулировать дисциплинированность осужденных к аресту.

Поэтому предлагается исключить из ч. 2 ст. 61 УИК меру взыскания как выговор и предусмотреть такую меру взыскания для осужденных к аресту (кроме несовершеннолетних осужденных) как лишение осужденного права на очередную ежедневную прогулку.

Также необходимо отметить, что политика государства в отношении несовершеннолетних всегда отличалась особым подходом, связанным с заботой о детях и защите детства.

Полагаем, что именно уголовное наказание служит важным средством борьбы с преступностью, в том числе с преступностью несовершеннолетних. Важнейшая цель правосудия в отношении несовершеннолетних – попытаться избежать дальнейшей криминализации личности и способствовать социальной реабилитации подростка, а не его отчуждению от общества.

Система организации правосудия по делам несовершеннолетних и характер применяемых мер воздействия (включая уголовно-правовые меры) должны в максимальной степени благоприятствовать процессу позитивного развития личности и нейтрализации факторов приобщения подростка к криминальному опыту в период отбывания наказания и после его отбытия [4, л. 98].

Вместе с тем следует отметить, что невозможность продолжения обучения несовершеннолетними, осужденными к аресту, не соответствует международно-правовым требованиям отбывания наказания несовершеннолетними правонарушителями.

Возникает вопрос: «А если несовершеннолетние, осужденные к аресту, – это учащиеся школ, гимназий, профессиональных училищ, что зачастую так и происходит в силу их возраста, то тогда как быть в этом случае?» В связи с тем, что действующее уголовное законодательство не предусматривает обучение осужденных к аресту, то следует обратить внимание на опыт западных стран, где допускается такая форма его отбывания как «арест в конце недели», когда осужденный отбывает арест по выходным дням. В частности, такие страны как Испания, Италия, а также Республика Франция предусматривают указанную форму отбывания ареста, только в последнем случае используется тюремное заключение сроком до шести месяцев, что по существу своему представляет свойственный нам арест, который исполняется в режиме полусвободы.

Представляется, что и для нашей страны отбывание несовершеннолетними осужденными, которые учатся или работают, наказания в виде ареста по выходным дням являлось бы положительным опытом, который бы нашел бы свое эффективное применение в дальнейшем. Еще в 80-х, как уже ранее отмечалось, И.М. Гальперин указывал, что «суть ареста заключается в изоляции осужденного от общества путем помещения его в специальное учреждение на весь срок наказания или на нерабочее время, выходные или праздничные дни» [5, с. 146].

Учитывая криминогенный потенциал несовершеннолетних лиц, осуждаемых к аресту со стороны взрослых, полагаем, что такой порядок отбывания ареста допустимо вводить в отношении несовершеннолетних на период, когда они обучаются, а также для уже работающих несовершеннолетних, осужденных к аресту. Это очень важно, поскольку большинство преступлений в несовершеннолетнем возрасте совершается вследствие безответственного и неконтролируемого использования ими свободного от учебы или работы времени (времени досуга). В свою очередь, при таком порядке отбывания ареста для осужденного сохраняется обычный ритм его работы или учебы в коллективе, но в то же время в выходные дни он находится в условиях строгой изоляции от общества, что оказывает на него шоково-воспитательное воздействие. Поэтому, с учетом психологии несовершеннолетних, их неугомонного характера, неумения нормально распоряжаться свободным временем, которое приводит к забавам оборачивающихся в качестве преступления, следует рассмотреть, скорее всего, в порядке эксперимента, отбывание ареста по выходным дням несовершеннолетними осужденными по рекомендации экспертов, психологов о том, что эти лица будут соблюдать установленный порядок, добровольно, без принуждения, без эксцессов являться на выходные дни в арестный дом для отбытия наказания.

Формы контроля в будние дни за поведением данной категории осужденных, могут быть разные (мобильный телефон с включением функции геолокации – поиск точного географического местоположения человека по номеру телефона в режиме реального времени; график рабочего времени;

расписание учебных занятий и различных секций; постоянный контроль на дому, со стороны участковых инспекторов милиции и др.).

В случае если период отбывания наказания в виде ареста приходится на период летних каникул, то в данной ситуации возможно сокращение срока наказания до минимума т.е. один месяц, но с отбыванием в арестном доме.

Следует отметить, что данное рассуждение – это не изменение порядка отбывания наказания, а введение прогрессивных форм отбывания ареста, которые практикуются в зарубежных странах.

Таким образом, полагаем, что необходимо сохранить и обеспечить процесс обучения несовершеннолетних, не завершивших обучение по программе общего среднего образования, в течение всего периода отбывания ареста.

Таким образом, проведенный анализ организационных основ исполнения и отбывания уголовного наказания обосновывает предложение по дальнейшей дифференциации разнокамерного содержания осужденных. Оптимизирующим моментом в организации рационального исполнения и отбывания наказания в виде ареста должно стать: разработка ПВР арестных домов; применение эффективных мер взыскания; введение прогрессивных форм отбывания ареста в отношении несовершеннолетних, осужденных к аресту.

Список использованной литературы:

1. Бриллиантов, А. Новые законодательные подходы к уголовному наказанию / А. Бриллиантов // Законность. – 2004. – № 3. – С. 10–13.
2. Корецкий, Д.А. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение / Д.А. Корецкий, В.В. Тулегенов. – СПб.: Изд. Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», – 2006. – 243 с.
3. Уголовный кодекс Украины / науч. ред. В.Я. Таций, В.В. Сташис; пер. В.Ю. Гиленченко. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 393 с.
4. Яковлев, В.В. Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Яковлев Виталий Валерьевич. – СПб., 1999. – 189 с. Библиогр.: РГБ ОД 61:00-12/447-0
5. Уголовный закон. Опыт теоретического моделирования / Г.З. Анашкин [и др.]; отв. ред. С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1987. – 278 с.

УДК 342.4

**ПРАВОВОЙ СТАТУС ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН: ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА, ЭВОЛЮЦИЯ И
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА**

Джаксыбаев А.С.

докторант Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан

Түйіндеме

Саяси режимнің формасына тәуелсіз кез-келген мемлекет осы мемлекет заңдарының қатаң және біркелкі сақталуына мүдделі болып табылады. Мемлекеттік механизмнің әрекет етуінің табиғи шарттарындағы саяси және қоғамдық өмір барлық құқықтық қарым-қатынас субъектілерінің заңдар мен мемлекеттің басқа құқықтық актілерін сақтауын қадағалау бойынша функцияларға ие болатын органның болуына деген қажеттілікті қалыптастырды. Көптеген басқа елдерде секілді біздің еліміздегі мұндай орган прокуратора болды.

Мақала тәуелсіз Қазақстанның прокурорлық қадағалау жүйесінің қалыптасу, әрекет ету, эволюциясы мен даму сұрағын зерттеуге арналған. Сонымен бірге мақалада мемлекеттік басқару органдары жүйесіндегі ерекше орын алған жоғары қадағалау органы ретінде прокуратура органдарының құқықтық күйі сұрағы қарастырылған.

Аннотация

Любое государство вне зависимости от формы политического режима заинтересовано в том, чтобы законы этого государства находили строгое и единообразное соблюдение. Политическая и общественная жизнь в естественных условиях действия государственного механизма сформировала потребность в наличии такого органа, который бы обладал функциями по надзору за соблюдением всеми субъектами правоотношений законов и других правовых актов государства. Таким органом в нашей стране, как и во многих других странах, является прокуратура.

Статья посвящена изучению вопроса становления, функционирования, эволюции и развития системы прокурорского надзора независимого Казахстана. Также в статье рассмотрен вопрос правового статуса органов прокуратуры как высшего надзорного органа, занявшего особое место в системе органов государственного управления.

Annotation

Any state despite the form of its political regime is interested in strict and uniform keeping its laws. Political and public life in the natural conditions of government machinery formed a need in such an authority that would have functions to supervise keeping the laws and other state legal instruments by all parties to a legal relationship. Prosecutor's office is the very authority in our country as well as in many other countries.

The article is concerned with the study of the matter of formation, functioning, evolution and development of the system of prosecutor's supervision in the independent Kazakhstan. Also the article considers the issue of legal status of the prosecutor's office as the supreme supervision authority which holds a special place in the system of state control authorities.

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, прокуратура Республики Казахстан, система прокуратуры, высший надзор прокуратуры, правовой статус прокуратуры, эволюция прокурорского надзора, юридическая природа прокурорского надзора.

Постановлением Верховного Совета Казахской ССР 6 декабря 1991 года «Об образовании единой системы органов прокуратуры Казахской ССР, обеспечении их самостоятельности и независимости» образована единая система органов прокуратуры, подчиненная Генеральному Прокурору Казахской ССР[1].

Данный акт является отправной точкой в истории образования прокуратуры независимого Казахстана. Первым Генеральным прокурором Республики Казахстан является Ж.А. Туякбай, занимавший должность с 1990 по 1995 годы.

Постановлением Верховного Совета Республики Казахстан №1146-ХІІ от 17 января 1992 года был введен в действие Закон Республики Казахстан «О прокуратуре Республики Казахстан»[2], который стал первым нормативным правовым актом в сфере прокурорского надзора с момента обретения суверенитета. Он сохранил органы прокуратуры в том виде и формате, в котором она функционировала в годы советского власти.

Так, ст.1 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре Республики Казахстан» было провозглашено, что «Прокуратура Республики Казахстан - подотчетный Верховному Совету Республики Казахстан государственный орган, осуществляющий в пределах своей компетенции высший надзор за точным и единообразным исполнением законов Кабинетом Министров Республики Казахстан, другими органами государственного и хозяйственного управления и контроля, предприятиями, учреждениями, организациями, независимо от подчиненности, принадлежности и форм собственности, воинскими частями, местными Советами народных депутатов, исполнительными и распорядительными органами, органами местного

самоуправления, политическими партиями и иными общественными объединениями, должностными лицами, а также гражданами»[2].

Направлениями деятельности были определены следующие вопросы:

«- надзор за исполнением законов всеми участниками правовых отношений, указанными в статье 1 Закона (общий надзор).

- надзор за исполнением законов органами дознания и предварительного следствия;

- надзор за соответствием законам судебных актов.

- надзор за исполнением законов в местах содержания задержанных и предварительного заключения, при исполнении наказаний и иных мер принудительного характера, назначаемых судом.

- участие в судебном рассмотрении дел;

- в установленном законом случаях расследование преступлений»[2].

Органы прокуратуры наделялись правом проводить расследование по делам о преступлениях, совершенных работниками правоохранительных органов и судьями, а также иных преступлениях, отнесенных уголовно-процессуальным законом к их подследственности.

Прокурор был вправе, независимо от стадии следствия и дознания, принять в производство органов прокуратуры дело о любом преступлении. Прокуратура осуществляла свою деятельность, основываясь на тех же принципах (централизации, независимости системы, неотвратимости наказания). В качестве нового принципа выступил принцип гласности, обусловленный началом проведения демократических реформ.

Законом была предусмотрена правовая гарантия прокурорского надзора, которая определила ряд положений, защищающих его независимость и обязательность исполнения актов и требований прокурора.

Положение о прокурорском надзоре нашло свое отражение в Конституции Республики Казахстан от 28 января 1993 года, где данному вопросу уделена глава 17 [3].

В Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 года правовой статус прокуратуры как высшего надзорного органа был определен в ст.83 раздела XII [4].

Вместе с тем, Конституцией было введено положение, согласно которому органы прокуратуры не могут самостоятельно производить расследование по преступлениям. Так, в ст.84 было указано: «дознание и предварительное расследование по уголовным делам осуществляются специальными органами и отделены от суда и прокуратуры» [4].

6 октября 1995 года вышли Указы Президента Республики Казахстан, имеющие силу закона «О специальных государственных органах Республики Казахстан, осуществляющих дознание и следствие» за № 2512 и «Об образовании Государственного следственного комитета Республики Казахстан» за № 2513, которыми был учрежден новый специальный орган, взявший на себя

функции предварительного следствия органов прокуратуры и органов внутренних дел [5].

Таким образом, органы прокуратуры были лишены полномочий по расследованию преступлений, однако, сохранили все функции по надзору за следствием и дознанием.

21 декабря 1995 года вышел Указ Президента Республики Казахстан, имеющий силу Закона «О Прокуратуре Республики Казахстан», в котором органы прокуратуры предстали исключительно как надзорный орган, а прежняя формулировка «расследование преступлений» была заменена на формулировку «осуществление уголовного преследования».

В соответствии со ст.1 Закона «О Прокуратуре Республики Казахстан», «...Прокуратура принимает меры по выявлению и устранению любых нарушений законности, опротестовывает законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции и законам Республики, представляет интересы государства в суде, а также в случаях, порядке и пределах, установленных законом, осуществляет уголовное преследование» [6].

Исходя из данного положения, вытекают направления (отрасли) и прокурорского надзора:

- выявление и принятие мер к устранению нарушений Конституции, законодательных актов и актов Президента Республики;
- осуществление надзора за законностью оперативно-розыскной деятельности, дознания и следствия, административного и исполнительного производства;
- представление интересов государства в суде;
- принесение протестов на законы и другие правовые акты, противоречащие Конституции и законам Республики;
- в порядке и в пределах, установленных законом, осуществление уголовного преследования.

Под уголовным преследованием понимались следующие полномочия:

- право участвовать в осмотре места происшествия, назначать экспертизы, а также осуществлять другие действия, необходимые для решения вопроса о возбуждении уголовного дела;
- возбуждать уголовное дело или отказывает в его возбуждении;
- передавать в соответствующий орган возбужденные прокуратурой уголовные дела для производства дознания или предварительного следствия;
- в предусмотренных законом случаях санкционировать действия должностных лиц, осуществляющих следствие, дознание, а также оперативно-розыскную деятельность;
- участвовать при производстве отдельных следственных действий;
- вносить представление для получения согласия на привлечение к уголовной ответственности лица, обладающего правом неприкосновенности;
- направлять дело в суд.

Как видно, уголовное преследование прокурорами осуществлялось через возбуждение уголовного дела, поддержание государственного обвинения в суде, а также отдельные элементы надзора за законностью следствия и дознания.

9 августа 2002 года Указ Президента Республики Казахстан «О Прокуратуре Республики Казахстан» получил статус Закона. В данном формате органы прокуратуры функционировали до 2007 года, когда были введены определенные изменения в правовую среду государства.

Указом Президента «О мерах по укреплению национальной безопасности, дальнейшему усилению борьбы с организованной преступностью и коррупцией» за № 3731 от 5 ноября 1997 года Государственный следственный комитет был упразднен, а его полномочия разделены между Комитетом национальной безопасности и Министерством внутренних дел Республики Казахстан [5].

Законом Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» № 254 от 21 мая 2007 года, ст.84, установившая положение об отделении следственных подразделений от прокуратуры, была исключена [6].

17 июля 2009 года Законом Республики Казахстан №187-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности» в ч.3 ст.191 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206 внесены дополнения, согласно которым предварительное расследование могло производиться и прокурорами [7].

С данного момента органы прокуратуры получили возможность участвовать в уголовном процессе, не только координируя и надзирая за следственными органами, но и самим, производя расследование по любым категориям преступлений.

Прокуратура сохранила свои функции и при принятии новых редакций Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов Республики Казахстан (Уголовный кодекс от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК, Уголовно-процессуальный кодекс от 4 июля 2014 года № 231 V ЗРК).

В 2017 году законодательство о прокуратуре претерпела ряд изменений. 10 марта 2017 года в основной закон страны был внесен ряд изменений, которые в том числе коснулись и системы органов прокуратуры [8].

Пункт 1 ст.83, определяющей роль прокуратуры, был изложен в следующей редакции: «Прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование» [9].

Данная формулировка давала более краткое определение роли прокуратуры, нежели предыдущее изложение.

30 июня 2017 года был принят новый Закон Республики Казахстан «О Прокуратуре»[10], который оптимизировал вопросы надзора и полномочия прокуратуры, определил основные направления деятельности, которыми явились:

«- высший надзор за соблюдением законности в пределах и формах, установленных законом;

- представительство интересов государства в суде по гражданским, уголовным и административным делам;

- осуществление уголовного преследования».

К двум имеющимся формам надзора (проверка, анализ состояния законности) добавлена третья - оценка правовых актов.

Установлены права проверяемых субъектов, более четко изложены полномочия (права и обязанности) прокуроров, более конкретно определены границы и пределы высшего надзора, сокращены основания для назначения прокурорами проверок, из системы актов прокурорского надзора были исключены такие виды актов как «предостережение» и «предписание».

Данные изменения были призваны не для осуществления глобальных реформ в вопросах прокурорского надзора, а для оптимизации и рационализации его отдельных направлений.

Таким образом, можно прийти к выводу, что прокуратура - это орган с уникальными полномочиями, занимающий особое место в системе государственного управления.

Уникальность прокуратуры выражена в том, что это единственный орган, который осуществляет правозащитные, правоохранительные и надзорные функции во всех сферах общественной жизни.

Основанная почти триста лет назад как «око государево», прокуратура стала одним из важнейших институтов Российской империи, затем Советского союза, в составе которых находились земли Казахстана.

В системе государственного управления Казахстана прокуратура, обладая высшими надзорными функциями, выполняет роль одного из элементов системы сдержек и противовесов, выступает гарантом соблюдения законности, является фактором недопущения межведомственного противостояния правоохранительных и специальных органов, а также координатором в вопросах борьбы с беззаконием преступностью.

Список использованной литературы:

1. Ведомости Верховного Совета Казахской ССР [Текст]:, 1991 г., № 48-50, - С. 613

2. <http://online.zakon.kz>

3. https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_Республики_Казахстан_1993_года

4. Ведомости Парламента Республики Казахстан [Текст]: 1996 г., № 4- С. 217

5. <http://adilet.zan.kz>

6. Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан [Текст]:, 1995 г., № 24,- С. 156, <http://adilet.zan.kz>

7. «Казахстанская правда» [Текст]: от 22 мая 2007 года № 76 - 25321, Ведомости Парламента РК [Текст]: 2007 год - май, №10-2491- С. 68

8. О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан [Текст]: Закон РК от 10 марта 2017 года №51-VI// газета «Казахстанская правда» - 2017 - № 51 – С. 28430.

9. Конституция Республики Казахстан [Текст]: от 30 августа 1995 года// сборник Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1996 г., № 4,- С. 217

10. О Прокуратуре: Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI., // газета «Казахстанская правда» от 03.07.2017 г., № 125 (28504)

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМ ИДЕЯСЫ ҚОҒАМ МЕН МЕМЛЕКЕТТІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ КЕПІЛІ

Бақтыбеков М.Б.

Қазақ инновациялық гуманитарлық
заң университетінің докторанты,
құқықтану магистрі

Түйіндеме

Конституционализм қоғам мен мемлекеттің дамуына қажетті саяси құқықтық ойларды топтастыратын және олардың Конституцияда бекітіліп жүзеге асуын қамтамасыз ететін идея. Демократиялық мемлекеттің құндылықтары мен институттарының шынайы түрде жүзеге асуына жүйені бекітеді, олардың бір бірімен өзарабайланыста жүруі арқылы ортақ мақсаттар мен мүдделерге жетуге мүмкіндік береді. Осы жинақтаушы теориялық идеяны негізге ала отырып қоғам мен мемлекеттің дамуындағы кездесетін сұрақтарды оңды шешуге болады. Зерттеу жұмысында «конституционализм» ұғымы талданып, оның теориялық мазмұны мен мәні қарастырылды.

Аннотация

Конституционализм позволяет сформировать политико-правовую мысль в ходе развития общества и государства, закрепляет их в Конституции и тем самым обеспечивает реализацию этих идей. Обеспечивает систему реального осуществления ценностей и институтов демократического государства, способствующих взаимосвязанности при достижении целей и интересов нашего государства. Основываясь на данной теоретической идее можно эффективно решить возникающие вопросы государства и общества. В исследовательской работе были проанализированы понятие «конституционализма», его теоретическое содержание и сущность.

Annotation

Constitutionalism allows the formation of political and legal thought in the course of the development of society and the state, consolidates them in the Constitution and thereby ensures the realization of these ideas. Provides a system of real implementation of the values and institutions of a democratic state, contributing to their interconnectedness in achieving the goals and interests of our state. Based on this theoretical idea, it is possible to effectively solve emerging issues of the state and society. In the research work, the concept of "constitutionalism", its theoretical content and essence was analyzed.

Тірек сөздер: Конституционализм, Конституция, Конституциялық құрылым, Конституционализм теориясы мен тәжірибесі.

Қазақстан өзін демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде жариялай отырып, мақсаттарға қол жеткізуде оның элементтері мен институттарын халықаралық қауымдастықтың талаптарына сай халықтың еркімен жүзеге асыруда. Қазақстан Республикасы «өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп өзінің Конституциясының 1-бабы 1-тармағында бекітіп отыр [1].

Алға қойған мақсаттарға жетуде мемлекеттік және құқықтық жүйесін дамытып, қоғамдық тұрақтылық пен конституциялық дамуды қалыптастырды. Әсіресе тарихтың сын сағаттарда, егемендікті жариялау барысында өзінің конституциялық құрлысын бекітіп, бірнеше саяси-құқықтық маңызы бар құжаттарды қабылдай білді. «Қазақ КСР мемлекеттік егемендігі туралы Декларация» 25 қазан 1990 жылы, «Мемлекеттік тәуелсіздік туралы» ҚР Заңы 16 желтоқсан 1991 жылы, Қазақстан Республикасының Конституциясы 28 қаңтар 1993 жылы және қазіргі Конституциямызды және өзге де саяси құқықтық тарихи құжаттарды. Бұндай актілерде Қазақстан Республикасының мемлекеттілігінің негіздері, идеялары қалыптасты.

Мемлекеттің қалыптасуы мен қоғамның дамуы үшін конституцияда айқындалған идеялар мен қағидалар, ережелер мемлекеттің ұстанымы мен бағыттарын айқындап, теориялық тұрғыдан жолын ашып, қоғамның жүйелі дамуын қамтамасыз етеді. Ол үшін институционалды құқықтық институттар қажет, бұлар конституционализм жүйесін құрайды.

Конституционализм құқық саласының арнайы ұғымы, бұнда қоғам мен саяси институттардың, құндылықтар мен мүдделердің қалыптасуы мен құрылуындағы өзара байланыс пен жүйе анықталады.

Конституционализмнің тірегі мемлекеттің негізгі заңы Конституция болады. Қоғам үшін маңызды мәселелер мен институттар Конституциямен бекітіліп одан ары қарай конституциялық құқықтық қатынастар ретінде жүйелі дамуының негізі болады. Конституционализм орнаған мемлекетте оның дамуы бір жүйеге келіп Конституцияның шын мәнінде жүзеге асуына алғышарттар қалыптасады.

«Конституционализм - бұл мемлекеттік және қоғамдық өмірді конституцияға сай ұйымдастыру практикасы мен теориясы» деп беріледі [2, 173 б.]. Әр елде бұл теория мен практика қалыптасу жағдайы мен қоғамдық құрлысының ерекшеліктеріне байланысты өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. М.К. Маликовтың пікірі бойынша «Конституционализм, конституциялық құрлыстағы саяси-құқықтық теория мен практиканың батыстық либералдық-демократиялық құндылықтарға негізделген нұсқасында көрсетеді». Иа бұл шынайы, себебі мемлекетті құру мен саяси құқықтық ойлардың қалыптасуында батыстық мектептердің (қоғамның) жетістіктері біршама жүйелі десек болады.

Бұл ойдың жалғасы ретінде А.С. Ибраева өзінің еңбегінде «либерализм өзімен өзі жүретін «бостандық елесі» ғана емес, ол қоғамдағы әлеуметтік

проблемаларды ғылымның көмегімен шешетін институционалды-құқықтық талаптарды дайындау. Либерализмнің негізін қалаушылар мен жолын ұстанушылар шын мәнінде либерализмнің талаптарына сай болу үшін қоғам қандай принциптерді ұстанып қызмет ету керек екендігін ізденіп отырды. Адамгершілікке, өзін-өзі ұйымдастырушылыққа, үндестікке негізделген қоғамда жақсылық пен жамандық үшін оның сауалы ретінде қоғамның әділдік қағидасы болу керек. Әділдік қағидасы демократиялық қоғамның ең басты артықшылығы болады. Әділдік принципі құқықта жүзеге асады. Құқық барлық адамдарға қолданылатын тең әлеуметтік өлшем, масштаб. Құқық адамзаттың ортақ әмбебап әлеуметтік тілі болады, тұлғалардың арасындағы қарымқатынастарды реттейді, либерализмнің талаптарының көрінісі болады және шынайы өмірде бостандық ұғымын жүзеге асырады» деп сипаттайды.

Либерализм талаптары мен шарттарын жүзеге асыруда белгілі бір институционалды құқықтық жағдайлар қажет, олар Конституционализм жүйесінде қалыптасады және құралады.» [3; 61-62 бет.]. Бұл жерден біз Конституционализмді, қоғам үшін қажетті демократиялық құндылықтарды қалыптастыратын институционалдық ғылыми теориялық жиынтық ұғым ретінде көре аламыз.

«Конституционализм бұл конституциялық құрлысты бекітудің қажеттілігін негіздейтін және демократияның негізгі құндылықтары туралы білімдерді жүйелейтін, оның мәні мен сыртқы көрінісін, жүзеге асыру деңгейі мен әдістерін, конституция теориясын және конституциялық дамудың жекелей мемлекеттегі және әлемдік қауымдастықтағы тәжірибесін қамтитын саяси құқықтық теория деп қаралады» [3; 63 бет]

Кравец И.А. пікірінше «конституционализм» термині «конституция» терминінен бастау алады, бірақта қазіргі күнде заң, саясаттану, тарих ғылымдарында ол көптеген интерпритациялық мағанасында өзгеше мәнге ие болады. Конституцияның қазіргі мағнасы Жаңа кезеңде демократиялық мемлекеттің негізі мен теориясының қалыптасу барысында пайда болды. «Конституция» термині латын тілінен алғанда constitution (бекітемін, жазамын, норма, ереже) мағанасын береді және Ежелгі Рим уақытынан бар екендігі белгілі. Ол кезеңдерде рим императорларының актілерінің ортақ атауы ретінде қолданылды. Орта ғасырларда қала мемлекеттері басшыларының, князьдардың актілері де осы атаумен қолданылған болатын. Қазіргі конституцияның қолданылуы Жаңа кезеңдегі жазылған конституциялардың АҚШ, Европа кейін өзге елдерде қабылануымен байланысты деп анықтайды [4].

Демократиялық, құқықтық мемлекетті құруда идеялық бастамалардың тәжірибелік негіздерінің бірі Конституция болады. Ол өзінің ерекше қасиеттері мен мәні арқылы қоғамның дамуына бағыттаушы, үйлестіруші, түзетуші маңызға ие және алдағы уақыттағы мақсаттары мен перспективаларын анықтайды.

Конституция бұл бүкілхалықтық келісім құжаты немесе шарты, қоғамды құру мен халықтың арманын, мақсатын айқындайтын және мемлекетті құрудың

негіздерін бекітетін, және онда қоғамның барлық субьектілеріне ортақ ережелер анықталады, осы арқылы демократиялық және құқықтық идеялар мен принциптер жүзеге асырылады, конституциялық процесс пен прогрестегі қиындықтар мен міндеттер еңсеріледі. «Конституция мемлекеттің негізгі құқықтық және қоғамдық-саяси құжаты ретінде дұрыс және тиімді қолданылса құқықтық мемлекеттің талаптарына сай келетін құқықтыққатынастар мен нормалардың, құрлымдар мен институттардың құрылуына әкеледі және оның жолындағы көптеген қиындықтар мен кедергілерді еңсеруде оның қауқарын (күшін) қамтамасыз етеді» [5; 5 бет].

Конституцияның мүмкіндігі кең, ол билік пен мемлекеттік құрлымдардың, қоғамның маңызды сұрақтарын айқындап береді. Олар: мемлекеттің басқару нысаны, елдің мемлекеттік құрлысы, билікжүргізу әдістері, экономикалық, әлеуметтік, рухани қатынастардағы мемлекеттің негізгі саясатын, жеке тұлға мен қоғамның өзге де субьектілерінің құқықтық мәртебелерін, мемлекеттік аппарат пен құрлымдардың өкілеттіктері т.с.с мәселелер.

Конституционализм термині алғаш рет XVIII-XIX ғасырда американдық саяси құқықтық ойларда айтыла бастады. Американдық революциялық қайраткерлер мен конституцияның негізін қалаушылар жазылған конституцияның өзге заңдармен нормативті актілерден үстем болатындығын атап өтті. Бірақ та бұдан кейінгі заңдық, саяси және тарихи зерттеулерде бұл термин кең мағанада қолданылып мемлекеттегі конституциялық құрлысты бекіту мен демократияға көшудің процесстерін сипаттауда қолданылып кең мағанаға ие болды. Сонымен бірге қазіргі конституционализм концепциясын құқықтың үстемдігі (заңның басқаруы) мен жазылған конституциядағы негізгі құндылықтар мен ережелердің байланысымен қарастырады.

Әлемдік саяси құқықтық мәдениетте конституционализм қоғамның дәстүрлік жүйеден индустриалдыға өтуінде пайда болды. Феодалдық қатынастардың жойылуы мен буржуазиялық демократиялық революциялар мен реформалар арқылы жаңа кезеңнің басымдылықтары анықталды. XVII-XVIII ғ. ағылшындық, американдық, француздық буржуазиялық революциялар қазіргі конституционализмнің негізін қалап, адам құқықтарын табиғи және ажыратуға болмайтын деп жариялап, билік шектелетін және құқықтық нормалармен байланысты болады деп көрсетті. Қазіргі кезеңде конституционализм белгілі бір тоқырауға ұшырағанымен ол әлі де демократиялық мемлекеттерді құруда маңызды фактор болып отыр. Ол акпараттық қоғамға (постиндустриалды қоғамға) өтуде демократиялық дамудың нормативті негізі ретіндегі мәнін сақтап отыр.

Қазіргі саяси құқықтық әдебиеттерде конституционализм ұғымы әртүрлі анықталады. Бірінші, конституционализм Конституциямен шектелген мемлекеттік басқару деп қаралса, екіншіде, мемлекет пен қоғамның және олардың өзара байланысын реттейтін негізгі заңы, конституция туралы ғылым

ретінде қарастырылады; үшінші, бұл басқарудың конституциялық әдістеріне негізделген саяси жүйе деп каралады [6].

Американдық мемлекет танушылар конституционализмді конституциялық дамудың жиынтығы ретінде қарастырады, ондағы элементтер: халықтық келісім, шектелген үкімет, ашық қоғам, тұлғаның жеке басына қол сұғылмаушылық, қоғамдық бақылау, биліктің бөлінуі т.б. болады.

Конституционализм ұғымын беріп қана қоймай оның сипаттамасын, белгілерін және қамту аумағын көрсету де маңызды, бұл оның теориялық ұғымының шекарасын айқындап, кейін конституционализм тәжірибесінде қолданылу мәселелеріндегі проблемалық сұрақтарды шешеді.

Конституционализм, бір жағынан, конституциялық құқықтағы идеялық ұғым. Ол қоғамның дамуы мен конституциялық құрлыстың қалыптасуындағы негізгі ұстаным болады. Оның қоғамның талаптарына сай қалыптасуы мен дамуы Конституцияның оның қағидаларының сақталуына мүмкіндік береді. Конституционализм бұл саяси құқықтық теория, идея, концепция деуге болат. Осы арқылы қоғамның Конституцияға деген, ондағы құндылықтарға деген таным түсінігі, жүйесі, мәдениеті мен санасы қалыптасып бекиді. Оның көрінісі қоғамда Конституцияның қабылдануы ғана емес «де юре» оның өміршең болуы «де факте» жүзеге асуы, формализм түрінде қалмауы. Конституционализм идеясын жүзеге асыратын институттар мен механизмдердің уақыт талаптарына сай жұмыс істеуі.

Конституционализмнің екінші жағы, осы теориялардың тәжірибесі, конституциялық қатынастарда орындалуы немесе бекітілуі, идеяларды жүзеге асыру. Сонымен қатар бұны нормативтік ұғым деп жатады, себебі онда идеялар мен теориялар құқықтық нормалардың мазмұнына енеді және жүзеге асырылады. Осы кезде әрбір мемлекеттік құрлымдар мен органдар, қоғамның өзге де субъектілері осы нормалардың жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Кейбір әдебиеттерде Конституционализмді институционалдық ұғым деп көрсетеді, бұл арқылы оның демократиялық қоғамдағы маңызды құндылықтар мен институттарды жинақтайтын, топтастыратын жинақтаушы ұғым ретінде бүтіндей қарастырылуын айтуға болады.

Сонымен, Конституционализмнің мынадай ерекше мәнін атап өту керек деп ойлаймыз:

1. Заман талабына сай, адамзат өркениетінің дамуындағы ең жақсы ойлардың, идеялардың осы құқықтық теорияда тоғыса білуі немесе бекітілуі мен қоғаммен қабылдануы.

2. Осы бекітілген идеялар мен теориялардың шын мәнінде орындалуы, оның формализмнен аулақ болуы, шынайылығы.

3. Конституциялық тәжірибеде олардың жүзеге асуы.

Қазақстандық қоғам, оның саяси, экономикалық, әлеуметтік негіздері белгілі бір трансформациядан өтіп отыр. Осы үздіксіз даму процессінде еліміздің тұрақтылығы мен үйлесімді қызмет жасауында конституционализм институтының маңызы жоғары.

Конституционализм объективті түрде адамзаттың дамуында қалыптасқан, қоғамның дамуында маңызды процесстер мен негізгі құндылықтарды Конституция ережелерімен негіздей отырып, жүйелі дамуды қарастыратын ұғым.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж.
2. Юридический энциклопедический словарь. Под общ.ред. В.Е.Крутских. Москва.:ИНФРА-М, 2000 - 450 с.
3. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан. М.Т. Баймаханов, З.К. Аюпова, А.С. Ибраева, Г.С.Джусупова. Алматы: КазГЮА; 2001 -287 с.
4. Кравец И.А. Российский Конституционализм: проблемы становления, развития, и осуществления. Издательство Р.Асланова «Юридический центр пресс» 2005 // <http://www.rumvi.com/products/ebook>
5. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан. М.Т. Баймаханов, З.К. Аюпова, А.С. Ибраева, Г.С.Джусупова. Алматы: КазГЮА; 2001 -287 с.
6. Матаева М.Х. Конституционная история Казахстана и стран Центральной Азии. XX век (сравнительно-правовое исследование) –Астана: Елорда, 2007 – 416 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМНЫҢ МӘДЕНИ ӨМІРГЕ ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бирманова А.И.

1 курс PhD докторанты,
Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ

Түйіндеме

Мақалада адамның мәдени құқық жүйесіндегі адамның мәдени өмірге қатысу құқығының орны талданады. Халықаралық актілерді және доктринальды қайнар көздерді талдау арқылы осы құқықтың мәні қарастырылады. Мақалада мәдени өмірге қатысудың конституциялық құқығының түсінігі мен мазмұны айтылады. Мақала Қазақстан Республикасындағы адам және азаматтардың мәдени құндылықтарға қол жеткізу, мәдени өмірге қатысу және мәдениет мекемелерін пайдалану сияқты конституциялық құқықтарын талдауға арналады. Автор азаматтардың мәдени өмірге қатысудың әртүрлі нысандарын қарастырады. Мемлекеттің әлеуметтік мәдениет саласын басқарудағы рөлі ашылады, мемлекеттік мәдени саясат векторын қалыптастырудың негізгі ерекшеліктері талданады.

Аннотация

В статье анализируется место права человека на участие в культурной жизни в системе культурных прав человека. Рассматривается сущность данного права через анализ доктринальных источников и международных актов. В статье говорится о понятии и содержании конституционного права на участие в культурной жизни. Статья посвящена анализу конституционного права человека и гражданина на участие в культурной жизни и пользование учреждениями культуры, на доступ к культурным ценностям в Республике Казахстан. Автор рассматривает различные формы участия граждан в культурной жизни. Раскрывается роль государства в управлении социокультурной сферой, анализируются основные особенности формирования вектора государственной культурной политики.

Annotation

This article examines the place of the right to participate in the cultural life in the system of cultural rights. We consider the essence of this cultural right through the analysis of the doctrine and international acts. The article talks about the concept and content of the constitutional right to participate in cultural life. This paper analyses the constitutional human and civil rights to participate in cultural life and cultural institutions, and access to cultural materials in the system in the Russian Federation. The author considering various forms of citizen participation in cultural

life. Reveals the role of the state in managing the socio-cultural sphere, analyzes the main features of the formation of the vector of state cultural policy.

Тірек сөздер: мәдени құқық, мәдени өмірге қатысу құқығы, мәдени құндылықтарға қол жеткізу құқығы, мәдениет мекемелерін пайдалану мүмкіндігі, мәдени құқықтарды жүзеге асыру.

Халықаралық құқықтың жалпы танылған қағидаттары мен нормаларын ұстана отырып, Қазақстан Республикасы азаматтарының ең маңызды мәдени құқықтарының жүйесіне мәдени өмірге қатысу құқығын жатқызады. Бұл дегеніміз мемлекет өз азаматтарына осы құқықтар мен бостандықтарды пайдалану үшін тиімді құралдарын беруді өз мойнына алады.

Демек адамды, оның мәдени өмірін, құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың жүзеге асырылуына жағдай жасау мемлекеттің, кез келген мемлекеттік органның, лауазымды адамның міндеті болып табылуы тиіс.

Бүгінгі күні қай мемлекеттік органның құзыретін қарастырсақ да, ол жерде адам құқықтарын қорғау мәселесі маңызды орын алатынын көреміз. Осыған сүйенетін болсақ, мемлекеттік органдар жүйесінің - адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау механизмінің маңызды бөлігі болатыны түсінікті болатын шығар.

Әсіресе, адам құқығы мен бостандығы басты нысанаға айналып, қоғамдық өмір мен мемлекеттік құрылыс және құқықтық бастаулары мен құндылықтары биігінен қаралып, адам құқығы мен бостандығы нағыз демократиялық сипаттарды иелене бастады. Адам құқықтары мен бостандықтары жалпы құқықтық мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылады.

Адам құқығы мен бостандықтары қазір бүкіл әлем жұртшылығының назарын өзіне аударуда. Адам құқығы мен бостандығы жайлы өзге мемлекеттердің ұстанымы әр түрлі болғанымен, халықаралық құқық ізгіленіп, барлық мемлекеттерді құқыққа оң көзбен қарап, адам құқығы мен бостандықтарына ерекше мән беруді талап етуде.

Ол үшін, алдымен адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауды халықаралық құқықтық стандартқа сәйкестендіріп жүзеге асыру керек, бірақ ұлттық құқықтық жүйеміздегі құндылықтарды да ұмытпауымыз керек. Қазіргі әлем елдері әлеуметтік-экономикалық даму барысында адам құқығы мен бостандықтарына мән беруді бірінші орынға қойып отыр.

Елімізде әлеуметтік, құқықтық мемлекет орнату үшін алдымен, адамның мәдени өмірге деген құқығы мен қызығушылықтарын арттыратын ізгі ұстанымдарды, адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарды мойындау және жүзеге асыру қажеттігі туындап отыр.

Бұларды жүзеге асыру барысын бақылауды Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы адам құқықтары Комиссиясына жүктеп, қоғамдық ұйымдар мен мемлекеттік емес ұйым өкілдерін қатыстырып, шешіп отырған жөн. Мемлекет өз тарапынан адам құқығы мен бостандықтарын қолдай

отырып, бірте-бірте олардың ісіне араласуды сиретіп, бостандық беру аясын кеңейтуге ұмтылғаны дұрыс. Осыларды жүзеге асыру барысында адам құқығы мен бостандығының тіреніштері құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті де қатар жоғары деңгейге жеткізіп отырғанды ұмытпаған жөн. Ол ұлттық сана, ұлттық мәдениет шеңберінде қаралып, ұлттық намыс, ұлттық патриотизм, имандылық басты орында тұруы тиіс.

Демократиялық қоғамда адамның мәдени құқығының жет қалып қоймауы біздің бабаларымыздан мирас болып келе жатқан құндылықтарымызға назар аударып, оны танып-білу, жаңа дәуірге пайдаланудың берері мол. Тәуелсіз мемлекетіміздің іргетасын өз халқымыздың мәдени болмысы менадамның мәдени құқықтарын қалау тиістілігін ұмытпағанамыз жөн. Мемлекеттік, құқықтық жүйе бейбіт өмірдің, теңдіктің, әділдіктің тірегі, адам құқығы мен бостандығының қорғаушысы болуға тиіс.

Әлемдегі жүріп жатқан жаһандану процесі мен болып жатқан оқиғалар әрбір этнос немесе ұлтты өзін-өзі қорғап, сақтануға мәжбүр етуде. Міне, осындай жағдайда қай халық болмасын өзінің рухани құндылықтарынан нәр алып, оны суалтпаса, рухани-мәдени құндылықтарын, тілін, дінін сақтаса, онда алапат кесепаттан аман қалады. Ата-бабаларымыздың өркениет талабына жауап беретін құндылықтары - оның ең бастысы адам құқығы мен бостандықтарын, демократияға толы қағида-принциптерін ұрпақтар бойына сіңірсек биік мұраттарға қиналмай жетеміз. Адамның мәдени өмірге белсенді қатысуын мәдени құқықтың шарыққа шығуы деп санауға болады. Адамның басқа құқық санаттарының ішіндегі мәдени құқық біздің елімізде кенже қалып отыр десек те болады, тіпті ол құқықтың жүзеге асырылуы мен қорғалуы туралы заңнама актілерінің толық қамтылмағанын баян етуге болады.

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау қағидасын Қазақстан Республикасында жүзеге асыру конституциялық құқықтық тұрғыдан алғанда, жаңадан қалыптасып, дамуды бастан кешіруде. Болашақта бұл бағытта әлі көптеген реформалық қадамдарды жүзеге асыру қажет. Қазіргі кезеңдегі әлемдегі дамыған елдердің барлығы мемлекет ісінде осы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау қағидасына сүйеніп жұмыс жасайды. Ол мемлекет ісіндегі адамның ерікті өмір сүруі үшін құқықтары мен бостандықтарына қарсы озбырлықты тыюдың негіздерін құруға тиіс.

Еліміздегі адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласы бүгінгі күннің талаптарына сай болмай отыр. Мұның көптеген себептері бар және олар ғылыми әдебиеттерде де, бұқаралық ақпарат құралдарының беттерінде де ашық айтылып келе жатыр. Сол себептердің бірден-біреуі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау жүйесіндегі үйлесімділіктің төмендігі. Осыған тікелей қатысты басты мәселелердің бірі - тұлға құқықтарын қорғау барысында соттық қорғау мүмкіндігіне көңіл бөлініп, құқықтарды соттық емес қорғау мүмкіндігінің кенжелеп қалып жатуы. Шынымен де адам құқықтарын сот арқылы қорғау әдебиеттерде әмбебаптық құрал ретінде қарастырылады, бірақ оның бірқатар кемшіліктерінің бар екендігі, ал адам құқықтарын қорғаудың

соттан тыс механизмі соттық қорғау механизмін толықтырып отыруы тиіс екендігі ұмытылып жатады.

Мемлекет әр баланың тынығуға және мәдени демалуға, өз жас мөлшеріне лайықты түрлі ойындар мен көңіл көтеру шараларына қатысуға, мәдени өмірге еркін араласып, өнер мен айналысуға құқығы бар екенін мойындайды.

Мемлекеттер әр баланың мәдени және шығармашылық өмірге жан-жақты қатысу құқығын құрметтеп қолдайды және оның мәдени шығармашылық қызметімен айналасуына, тынығуына, мәдени демалуына тиесілі және тең дәрежелі мүмкіндік туғызуға жәрдемдеседі» (Бала құқықтары туралы конвенцияның 31-бабы) делінген [1]. Демек, БҰҰ мүше ел ретінде біздің еліміз балалардың мәдени өмірге тығыз атсалысуына толық мүмкіндікті қамтамасыз етуі қажет. Бала күнінен мәдени құқықтарын бойына сіңіріп, мәдени өмірге етене араласқан бала болашақта мәдени тұлға, отансүйгіш тұлға, патриот маман, әділ қызметкер болып қалыптасады.

Осы 31-баптың 2-тармағында (мәдени шығармашылық қызметімен айналасуына, тынығуына, мәдени демалуына) «тиесілі және тең дәрежелі мүмкіндік беру» туралы айтылған [1]. «Тиесілі» деген балалардың түрлі қажеттіліктерін ескере отырып олардың тынығуына, ойын-сауығын, бос уақытын және ойынын қамтамасыз етуге жеткілікті ресурстарды бөлу қажеттілігін түсіндіреді. Бүкіл әлемде балалар кездесу үшін орындардың және рекреациялық құрылыстарды айқын жеткіліксіздігінен зардап шегуде. Көп жағдайда, балалардың мәдени өрісін дамытатын, шығармашылық қабілеттерін арттыратын орталықтардың ақшалай қаражатқа келіп тірелетіні сөзсіз. Елімізде балалардың қабілеттіктерін анықтайтын және оны ары қарай дамытатын тегін мемлекеттік орталықтар жұмыс жасаса, болашағымыз сауатты, білімді, мәдениетті, халқының жанашыр ұрпақтары көп болар еді.

Мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған қолдау авторлық құқық саласындағы кәсіби және кәсіби емес шығармашылық қызметкерлерге тең құқықтары мен сабақтас құқықтар, зияткерлік меншік құқықтарын, шеберлігін құпияларды қорғау, олардың жұмысының нәтижелерін кәдеге жарату еркіндігін қамтамасыз ету.

Конституция шығармашылық еркіндігіне, зияткерлік меншікке қатысты олардың шығармашылық қызметінің нәтижелері туралы азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді жүйесін құруды көздеуге кепілдік етеді. Осы саладағы заңнамамыз айтарлықтай жаңартылып, жана әлеуметтік-экономикалық жағдайдың пайда болу тенденцияларына жауап береді. Негізгі ережелерге: патент құқығы, өнертабыстарды, пайдалы модельдер мен өнеркәсіптік үлгілерді құру, қорғау және пайдалану байланысты қатынастар, тауар таңбалары, қызмет көрсету белгілері және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы, электрондық компьютерлер мен деректер базалары үшін бағдарламаларды құқықтық қорғау туралы құқықтық актілер. «Зияткерлік меншік» термині Конституцияда шығармашылық қызметтің нәтижелеріне қорғалатын құқықтардың жалпы термині ретінде қолданылады. Бұл термин

Азаматтық кодекс арқылы қабылданады (991-бап). Зияткерлік меншік зияткерлік қызметтің нәтижелеріне айрықша құқықтар деп түсініледі, яғни, зияткерлік меншік материалдық емес объектілер бойынша, ал меншік құқығы меншік құқығына жатады [2]. Дәстүрлі түрде, олардың іс-әрекеттерінің көлеміне байланысты эксклюзивті құқықтардың екі негізгі тобы бар.

Біріншісі «өнеркәсіптік меншік» («өнеркәсіптік» құқық) құқығын қамтиды, олар өндірісте қолданылатын рухани белсенділіктің өнімдеріне эксклюзивті құқықтар деп түсініледі. Оларға заңды тұлғаларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызметтерді (сауда маркасын, тауар белгісін, қызмет көрсету белгіні және т.б.) жеке айналдыру құралдары қолданылады.

Өнеркәсіптік меншік құқықтарын қорғау патентті қорғау жүйесіне негізделген, ол патент иесіне айрықша құқықтарды қамтамасыз етеді. өнертабыстар мен өнеркәсіптік үлгілер бойынша патенттері, сондай-ақ пайдалы модельдерге арналған сертификаттар, сауда белгілері, тауарлардың шыққан жерлерінің атаулары патенттер мен сауда белгілері Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес беріледі. Патент басымдылықты, қорғалатын объектінің авторлығын және оның иесінің айрықша құқықтарын куәландырады. Өнертабыс авторы, пайдалы модель, өнеркәсіптік дизайн - жеке тұлға - азамат. Бұдан басқа, тауар белгісі туралы куәлік енді заңды тұлғаға ғана емес, кәсіпкерлік қызметпен айналысатын азаматқа да берілуі мүмкін.

Эксклюзивті құқықтардың екінші тобы авторлық құқықты және оларға іргелес құқықтарды қамтиды. Авторлық-құқықтық қорғаудың дәстүрлі объектілері әдеби, ғылыми және көркем шығармалар болып табылады. Әдебиет пен көркем шығармаларды қорғайтын Берн конвенциясы – 1886 жылы Швейцарияда, Берн қаласында қабылданған авторлық құқық саласындағы халықаралық келісім болып табылады. 1998 жылы 10 қарашада «Қазақстан Республикасы Әдеби және көркем туындыларды қорғау жөніндегі Берн конвенциясына қосылуы туралы» Заң қабылдады [3].

Ал сабақтас құқықтар объектілерінің ауқымына актерлар, әншілер, музыканттар, бишілер мен музыкалық және көркем туындыларды өзге орындаушылардың қызметін, сондай-ақ директоры және дирижерлер орындау кіреді. Қатысты құқықтарды ұстаушылардың тағы бір тобы фонограммаларды, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарын өндіруші болып табылады. Жазуды, эфирлік және, оларды өндіруге арналған осы ұйымдардың эксклюзивті құқығын қорғайтын заң фонограммасы немесе жұмыс хабар жүргізулер туралы жазылған авторлар мен орындаушылардың құқықтарын мүлтіксіз сақталуы оларды талап етеді.

Әр адамның мәдени өмірге қатысу құқығы көп жағдайда мәдениет мекемелерінің қол жетімділігі арқылы қамтамасыз етіледі. «Мәдениет туралы» Қазақстан Республикасының заңнамасының негіздерінде айтылғандай, әркімнің мәдени құндылықтарға, мемлекеттік кітапханаға, мұражайға, архивтік қорларға, мәдени іс-шараларға қатысатын барлық салаларға қол жеткізу құқығы бар.

Кітапхананың барлық пайдаланушылары (жеке және заңды тұлғалар) кітапханаларға және олардың қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес кітапханаларды еркін таңдауға құқылы. Оларда азаматтар білім деңгейін, мамандықты, дінге деген көзқараспен шектелмей ақша қаражатын пайдалануға мүмкіндік алады. Халыққа арналған кітапханаларда азаматтар ақысыз алуға құқылы: кітапхана қорларын уақытша пайдалануға арналған кітаптар, журналдар, газеттер және т.б.; каталог жүйесі арқылы кітапхана жинақтарының құрамы туралы толық ақпарат; ақпарат көздерін іздеу және іріктеу бойынша консультациялық көмек.

Заңнамада кітапхана пайдаланушыларының арнайы топтарының құқықтары қарастырылған. Осылайша, ұлттық азшылықтарға жататын адамдар мемлекеттік кітапханалар жүйесі арқылы өздерінің ана тілінде кітаптарды, басқа да құжаттарды алуға құқығы бар. Көрмейтін және көзі нашар көретін адамдар кітапханаға қызмет көрсетуге және арнаулы мемлекеттік кітапханаларда және басқа да қоғамдық кітапханаларда арнаулы бұқаралық ақпарат құралдарында құжаттарды алуға құқылы. Кәріліктің не мүгедектіктен кітапханаға келуге мүмкін емес тұлғалар, қызмет түрінде хат-немесе өтпелі арқылы қоғамдық кітапханалар кітаптар мен басқа да құжаттарды алуға құқылы. Ақырында, балалар мен жасөспірімдер кітапханаларын пайдаланушылар кітапханаларға, мемлекеттік балалар және жасөспірімдер кітапханаларына, оқу орындарының кітапханаларына өз жарғыларына сәйкес кітапханалық қызмет көрсету құқығына ие болады.

Қазақстан Республикасының «Ұлттық мұрағат қоры және мұрағаттар туралы» Заңына сәйкес, Қазақстан Республикасы жеке және заңды тұлғаларының мемлекеттік және ведомстволық мұрағаттар мен олардың филиалдарында сақталатын, пайдалану үшін ашылған Ұлттық мұрағат қорының құжаттарын тегін пайдалануға құқығы бар. Жеке және заңды тұлғалардың жекелеген санаттарына құжаттарды пайдалануды шектеу (15-бап) заңда белгіленген [4].

Адамның мәдени өмірге қатысу және мәдени институттарды пайдалану құқығын жүзеге асыру, сондай-ақ мәдени құндылықтарға қол жеткізу құқығын пайдалануға ие бола алады: кітапханалар, театрлар, концерт залдары, мұражайлар, көркем галереялары, кинотеатрлар, түрлі мәдени мекемелер қызмет көрсетулері (драмалық, музыкалық, балалар театрлары, мемлекеттік және қалалық кітапханалар, кәсіпорындар кітапханалары, мекемелер, ұйымдар және т.б.).

Мәдениет мекемелерін пайдалану мүмкіндігі театрларға, концерт залдарына, мұражайларға қолжетімді бағамен жүргізіледі, яғни халыққа мәдени қызмет етудің мемлекеттік ең төменгі стандарттарын белгілеу (4 бап) Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» Заңында бекітілген [5]. Мемлекеттік мәдениет ұйымдары көрсететін қызметтердің қолжетімді болуын қамтамасыз етудің ең төмен әлеуметтік стандарты және мемлекеттік мәдениет ұйымдары өткізетін мәдени ойын-сауық іс-шараларына мүгедектердің қол жеткізуін

қамтамасыз етудің ең төмен әлеуметтік стандарты «Ең төмен әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес мәдениет саласындағы ең төмен әлеуметтік стандарттар болып табылады. Заңнамаға сәйкес, мектепке дейінгі балаларға, студенттерге, мүгедектерге ең төменгі әлеуметтік стандарттар міндеті көзделген.

Қоғамның мәдени өмірге қатысу құқығы мәдениет мекемелерін пайдалану және мәдени құндылықтарға қол жеткізу мүмкіндігін қамтиды. Әр адамға шығармашылықтың әдеби, көркем, ғылыми, техникалық және басқа да түрлерінің еркіндігі кепілдік беріледі.

Бала дүниеге келген сәттен бастап, оны ана тілін үйретуге, одан әрі мәдени құқық ерекшеліктерінің сабақтарын алуға, азамат ретінде, оның патриоттық тәрбие қалыптастыру үшін өте маңызды болып табылады.

Мәдени құқықтарды жүзеге асыру арқылы адамның рухани дамуына кепілдік береді, әрбір адамға саяси, рухани, әлеуметтік және мәдени прогрестің пайдалы қатысушысы болуға көмектеседі.

Мәдени өмірге және шығармашылық, әдеби, көркем, ғылыми және өзге де шығармашылық түрлерінің бостандығына қатысу құқығы кез келген адамның ғылыми, әдеби немесе көркем шығармаларының нәтижесінде туындайтын рухани және материалды мүдделерін қорғауға мүмкіндігін қамтиды. Мәдени құқықтарды жүзеге асырудың мазмұны мен кепілдіктері ЮНЕСКО-ның бірқатар ұсынымдарымен әзірленді және толықтырылды. Олар өз мәдениетін дамыту әрбір адамның құқығы мен міндеті екенін атап өтті. Мәдениет дәстүрлерін сақтау мен дамытуға барлық құқықты барлық ұлттар, ұлттық азшылықтар, этникалық топтар пайдаланады. Әрбір адам білімге қол жеткізуге және барлық халықтардың өнер және әдебиетін, ғылымын бөлісуге, оның артықшылықтары білуге және мәдени өмірін байытуға өз үлесін, мүмкіндігін қамтамасыз етілуі тиіс [6].

Біз сонау заманнан бергі ойшылдардың адам құқықтары жөніндегі тезистері, тұжырымдамалары көп кездеседі, бірақ мәдени өміріне қатысу құқығы туралы, мәдени құндылықтарына қол жеткізу құқықтары туралы зерттелген ойлар толық ашық көрсетілмеген.

Адамның мәдени құқықтары мәселелерінің өзектілігі ғасырлар бойы болды. Шамамен ХІХ ғасырда, білім беру және мәдени жұмыстар тек жоғарғы сыныптағыларға қол жетімді болды, адамдардың көпшілігі сауатсыз болды және мәдени мұрасын қорғай алмады. мемлекеттердің басым көпшілігі қатал діни және саяси саясат ұстанылды. Жиырмамыншы ғасырдың 36-37 жылдарындағы мәдени өмірге араласу мүмкін емес болды, қуғын-сүргін қаупінің болуы, әсіресе шығармашылық бостандығы өткір проблема болды. Ресей империясы ұзақ уақыт бойы рухани және мәдени құқықтарды жүзеге асыруға шектеу қойды. Осылайша, Александр ІІІ тұсында қабылданған заңдар, төменгі қабаттағы адамдардың білімді болуына тыйым салды [7,78]. Көптеген өнер туындылары тарих сахнасынан өшірілді, өртелді, жойылды, оның себебі, халқымыздың мәдени, рухани дүниесінен біржола айыру еді.

Қазан төңкерісі мәдени құқықтарды біріктіруде біршама рөл атқарды. Кеңес мемлекетінің көптеген, жеке және саяси құқықтарды бұзу болғанына қарамастан, Кеңес Одағы жалпыға бірдей білім беру құқығын бекіткен мемлекеттің бірі болды, және онда мәдени құндылықтарға қол жеткізу құқығына мүмкіндік жасады. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін империалистік жүйе құлап, бүкіл әлеуметтік құрылым қайта жандана түсті. Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары танылды, оларды қамтамасыз ету туралы халықаралық келісімдер қабылданды. Халықаралық қатынастардың белсенді қатысушысы бола отырып, кеңестік мемлекет көптеген келісімдерге қатысты. Екінші жағынан, іс жүзінде, бұл қатысу формальды және жалған болды, іс жүзінде, мәдени өнімдерді пайдалануға (жазушылардың шығармалары, шетелдік кино) цензура болды және жарық көре алмады. Материалдарды сақтау және тарату заңмен қудаланды, себебі көптеген Еуропа елдерінде, цензура жұмысын жалғастырды.

Отандық құқықтағы бетбұрыс еліміз тәуелсіздік алғаннан кейінгі сәт болды. Білім алу құқығы, мәдени өмірге қатысу құқығы, мәдени құндылықтарға қол жеткізу құқығын қамтамасыз ету тәртіптері Конституциямен, Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» Заңымен реттеледі. Осылайша, демократиялық реформалардың бастауы ХХ ғасырдың 90-жылдары кең арналған мәдениет саласын жүзеге асыру үшін іргелі негіз болды. Негізгі рухани және мәдени құқықтарын, оларды іске асыру тетіктерін, сондай-ақ заңды кепілдіктер және құқықтық жауапкершілігін нығайту шаралары ұйымдастырылды.

Қазақстан Республикасы азаматтарына, көркем-әдеби, ғылыми және ғылыми-техникалық шығармашылық бостандығын, зияткерлік меншікті қорғау, олардың авторлық, зияткерлік қызметтің басқа түрлерімен байланысты туындайтын рухани және материалды мүдделеріне кепілдік береді. Бұл мәдени құқықтар мәселесі. Әрбір азамат өзінің интеллектуалды, шығармашылық белсенділігінің нәтижелеріне құқылы. Сондықтан, Қазақстан ғылыми қарым-қатынастарды құруға, ғылымның дамуына ықпал етуге міндетті. Еліміздің әрбір азаматы мәдени мұраны қорғауға, мемлекеттік және тарихи ескерткіштерді және басқа да құрылыстарды сақтауға, халқымыздың мәдени құндылықтарын құрметтеуге, қайтаруға және естен шығармауға міндетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы [Электрондық ресурс].—Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400_.

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_.

3. Қазақстан Республикасының «Әдеби және көркем туындыларды қорғау жөніндегі Берн конвенциясына қосылуы туралы» Қазақстан

Республикасы Заңы 1998 жылғы 10 қараша N 297-І.[Электрондық ресурс].—
Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs>

4. «Ұлттық мұрағат қоры және мұрағаттар туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 22 желтоқсандағы № 326-І Заңы [Электрондық ресурс].Қолжетімділік тәртібі: <http://gosarchive-astana.kz>

5. Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 15 желтоқсандағы N 207 «Мәдениет туралы» Заңы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000207_.

6. Конвенция ЮНЕСКО об охране и поощрении разнообразия и культурного самовыражения. Париж, 20.10.2005. URL: [Электронный ресурс].—Режим доступа:http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/cult_diversity.pdf.

7. Титов Ю.П. Хрестоматия по истории государства и права России: учеб. 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект. 2010. - 291 с.

УДК:37.035.7

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ВОЕННОЙ ПОДГОТОВКИ В ГРАЖДАНСКИХ ВУЗАХ С XVII ВЕКА ПО НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

Денисов А.Е.

адъюнкт кафедры 19 (педагогика)
Военного университета МО РФ
(г. Москва), доцент учебного
военного центра при УГАТУ

Аннотация

В данной статье с учетом уже накопленного отечественного опыта проводится историко-педагогический анализ становления и развития процесса формирования военно-профессиональной направленности у студентов учебных военных центров. По принципиальным отличиям, обусловленным общим ходом социально-экономического, социально-политического, социально-культурного и военно-политического развития России, на основе источников, освещающих вневойсковую отечественную подготовку, выделяются основные исторические этапы развития системы военной подготовки. Определяются основные тенденции в разные исторические этапы, которые указывают на то, что исследуемый процесс развивался систематически, являясь следствием государственной политической линии и социальной установки.

Түйіндеме

Осы мақалада жиналған отандық тәжірбиенің арқасында әскери-оқу орталықтарының студенттерінің әскери-кәсіптік бағытының құрылу барысының қалыптасуы және дамуының тарихи-педагогикалық талдауы жүргізілді. Экономикалық, әлеуметтік және әскери-саяси дамуынан туындаған басты айырмашылықтарына қарай отандық дереккөздері бойынша әскери дайындығының жүйесінің дамуының негізгі тарихи кезеңдері белгіленген. Әр кезеңде мемлекеттік саясатының және әлеуметтік нұсқауының жүйелілігін көрсететін басты бағыттары анықталған.

Annotation

In this article, taking into account the already accumulated national experience, a historical and pedagogical analysis of the formation and development of the process of formation of military-professional orientation in students of military training centers is carried out. According to the fundamental differences caused by the General course of socio-economic, socio-political, socio-cultural and military-political development of Russia, on the basis of sources covering non-military domestic training, the main historical stages of the development of the military

training system are identified. Identifies the main trends in different historical stages, which indicates that the investigated process was developed systematically as a result of the state's political lines and attitudes.

Ключевые слова: Система военной подготовки; исторический этап; военно-профессиональная направленность; система образования; учебный военный центр; педагогическая наука; структура общества.

Историко-педагогический анализ становления и развития процесса формирования военно-профессиональной направленности у студентов учебных военных центров осуществлялся в данной статье в интересах учета уже накопленного отечественного опыта формирования военно-профессиональной направленности личности в российской военно-педагогической традиции.

Проблема формирования военно-профессиональной направленности личности не нова, она имеет давнюю историю, продиктованную необходимостью подготовки не просто воина, но вовлеченного в свое дело человека, независимо от исторического контекста и конкретных боевых задач. Вместе с тем данная проблема не может рассматриваться в отрыве от уровня развития системы военной подготовки, а также военной педагогики

Анализ источников, освещающих исторический опыт вневоинской подготовки отечественных военных кадров (Л.М. Кунбутаев, А.А. Тарасов, Н. Юлин, Н.А. Машкин., Ф.М. Волков., Н.Н. Ефимов, В.В. Тарасов, С.В. Чернеев, В.Г. Григорьянц, А.В. Кузнецов, Т.Э. Петрова, Л.Н. Ховрина), позволяет выделить в процессе возникновения и развития системы военной подготовки (далее также - СВП) основные этапы, связанные с развитием системы образования России, общим развитием ее общества, переходом от одной структуры общества, присущей данной ступени развития военной подготовки, к другой [1].

По принципиальным отличиям, обусловленным общим ходом социально-экономического, социально-политического, социально-культурного и военно-политического развития России, к основным историческим этапам развития СВП относятся:

первый – этап зарождения и возникновения системы военной подготовки (с начала становления русского государства и до рубежа XVII - XVIII вв.);

второй – этап раннего (дореволюционного) становления системы военной подготовки (с рубежа XVII-XVIII вв. и до 1914-1917 гг.);

третий – этап восстановления системы военной подготовки и ее развертывания в советское время (с середины 20-х до конца 80-х годов XX века);

четвертый – этап реформирования сложившейся в советское время системы военной подготовки (конец 80-х – начало 90-х годов XX века);

пятый – этап современного развития системы военной подготовки в гражданских вузах (начало XXI века по настоящее время).

Первый исторический этап – этап зарождения и возникновения системы военной подготовки.

Этап зарождения и возникновения СВП характеризуется постепенным накоплением знаний в гражданской и военной областях деятельности государства и общества того времени, а также постепенным ростом их потребности в отдельной категории людей (служащих), имеющих соответствующую профессиональную подготовку в этих развивающихся областях. Фактически, исходя из дошедших до нашего времени исторических реалий и их общепринятой трактовки.

СВП берет свои истоки еще со времен зарождения древнерусского государства. В эти времена, когда военные столкновения, борьба за территорию являлись частью мировоззрения, знания, глубоко самобытные, передавались из поколения в поколение, неся за собой образовательную и воспитательную функции [2]

Стоит отметить исторические изыскания исследователей в гражданской и военной сфере, о том, что в летописях сохранилась информация о применении восточными славянами войска в VI-VII вв. [3]. Восточные славяне издревле располагали основами военного дела и успешно использовали свои знания на практике. Во времена ожесточенных боев с Византией в VI-VII вв. наши прародители располагали осадным оружием, был также установлен факт использования сооружений оборонительно типа по всему периметру населенных пунктов для обороны.

В IX-X вв. происходила оборона территории Киевской Руси за счет оборонительной системы, укрепления возводились исходя из географического положения и рельефа местности.

Чтобы передавать накопленные знания более широкому кругу людей в X веке были открыты первые русские школы, в которых осуществлялось не только обычное обучение грамоте, но и «книжное обучение», считавшееся более высокой степенью образования. Также в 988 году при взаимодействии двух культур, Русь переняла образовательные византийские идеи. Появилась необходимость в получении «книжного» образования и в грамотной молодежи, этими двумя факторами определялась княжеская власть. Повелением князя Владимира «у именитых людей забирали детей и отдавали на учение книжное».

Первым, кто открыл школы в то время, был князь Владимир, произошло это в Киеве. Позже, его сыном Ярославом, в Новгороде, были основаны школы такого же образца, по типу тех, что были открыты Владимиром в Киеве. Выпускники таких школ получали знания ничуть не хуже, чем на западе и были способны вести споры "с тогдашними интеллектуалами Европы" [4]. Образовательные учреждения именно такого образца подготавливали русскую знать к государственной и духовной деятельности. Именно они стали прообразом структуры профессионального образования. Существование русской знати прекратилось с приходом времен татаро-монгольского ига и времен феодальной раздробленности. Изучая информацию из древнерусских

летописных источников можно узнать, что ни Дмитрий Донской, ни Василий Темный не были обучены грамоте, о чем свидетельствуют записи о Василии Темном "не был ни книжен, ни грамотен"[4]. На данном этапе светского образования, как такового, не было. Русская православная церковь была основной системой просвещения. Здесь учили грамоте и прививали обучающимся определенный минимум знаний. Церкви, в которых обучали знаниям, появились со второй половины XIV в. Оттуда выпускались писцы, подьячие, обучались дети без знатного происхождения, растущие в небогатых семьях. Люди знатного происхождения оставались неграмотными, так как в их среде становиться писцами и подьячими считалось в то время крайне унижительным.

Просветительско-образовательная деятельность продолжалась вестись и в городах. Здесь проходила подготовка купечества, ремесленников, мастеровых, а также проходила подготовка последних по военному делу. Военские знания находят свое отражение в летописях, государственных указах, художественных произведениях.

Основные принципы образования, как общего, так и начального, сложились до XVII в. Дальнейшая система, так называемого в те времена повышенного профессионального образования (обращаясь к современной терминологии - среднее профессиональное образование), складывалась исходя из укрепления и усиления государства, а именно, его становления в плане экономики и военной мощи. В данный период появляется сильная потребность в людях профессионально подкованных, которые могут служить в установленных условиях тогдашних приказов, в приказных избах и т.п. Но для того, чтобы получать различные выгоды от работы на государственной службе (сюда входит освобождение от тягла и получение государственного жалования) необходимо было быть грамотным. Выгоды государственной службы послужили отличной мотивацией для получения образования людьми различных сословий того времени.

С середины XVII в. при приказах создавались школы, которые давали в основном только общее образование. В них из детей приказных, посольских подьячих, стрельцов, лекарей и т.д. готовили будущих приказных. Когда в перечень изучаемых предметов стали вносить иностранные языки и точные науки, в этих школах стали получать повышенное профессиональное образование.

Структурирование и открытие большого разнообразия школ способствовало развитию системы высшего профессионального образования. В 1685 году в Москве открывают Славяно-греко-латинскую академию – это было первое российское высшее учебное заведение.

По замыслу царя Федора Алексеевича было построено первое высшее учебное заведение, представлявшее собой учреждение классического университетского типа, но преимущественно с богословской направленностью. Обучающиеся в этом заведении были представителями различных сословий.

Дети князей, купцов, родственники патриарха. Но следует отметить тот факт, что преобладающее большинство оставалось за детьми духовенства. Сравнивая количество университетов в Западной Европе и России, то к тому времени, когда в России только учредили самый первый университет, на западе их насчитывалось более чем 100. В эпоху Петра Великого, в эпоху реформ, происходило активное заимствование опыта западноевропейской системы высшего образования, отечественная система высшего образования преломлялась и приобретала свой вид. В результате этих реформ на рубеже XVII-XVIII вв. в России было положено начало различным отраслям высшего образования: университетского, технического, естественнонаучного. Вместе с этим было положено начало и военно-профессиональное образование, из системы среднего профессионального образования. В новой отечественной системе образования были открыты самые первые профессиональные образовательные учреждения для подготовки как гражданских, так и военных кадров. Несмотря на возраст сложившейся системы, около 300 лет, она до сих пор является основой современной системы профессионального образования России.

К первым открытым учебным заведениям можно отнести школу "цифири и землемерия", также открытую в 1701 году школу математических и навигационных наук. Последняя в 1715 году в городе Санкт-Петербурге стала подготовительным отделением новой академии. 1712 год был знаменателен тем, что открылись инженерная и артиллерийская школы, в дальнейшем исторически сложилось так, что при Екатерине Великой свершилось преобразование этих школ в "Артиллерийский и инженерный шляхетский кадетский корпус", произошло это слияние в 1762 году [4]. В дальнейшем было открыто множество таких же образовательных заведений и все они стали частями целой системы подготовки кадров. Данные заведения (первые открытые школы) представляли собой систему первичной ступени военной подготовки в гражданских и военных вузах. В 1724 году Петербургская академия наук и существующая при ней гимназия получили статус высшего учебного заведения, оно являлось образцом европейского типа и давало классическое университетское образование. Для обучения в университете нанимались иностранцы, также происходил набор иностранных студентов. Сформировалась целая структура, система профессионального образования, примером тому может служить навигацкая школа, которая была основана в 1701 году и была гражданским образовательным заведением, в нынешнем своем виде являясь высшим военным учебным заведением, что говорит о тесном контакте военного и гражданского образования. Выводом из сложившейся ситуации стало то, что с помощью реформ получилось сократить отставание от стран Западной Европы в различных отраслях, а также появилась возможность обучать необходимых стране специалистов гражданских и военных специальностей. Первый этап развития системы образования характеризует универсальный характер подготовки специалистов как в

гражданской, так и в военной сфере. Лишь в дальнейшем, из-за роста заведений с военной направленностью, появилась необходимость в разделении структур на гражданскую и военную школы. Была сформирована система военной подготовки на основе потенциала российских университетов.

Второй исторический этап – этап раннего (дореволюционного) становления системы военной подготовки.

Этап рубежа XVII-XVIII вв. по 1914-1917 гг. считается ранним этапом становления СВП и описывается частым применением стремительно расширяющейся структуры вузов России для тренировки и обучения офицерских кадров, общего командного профиля, а также специалистов сложных технических профилей. Примером использования элитных кадров военного профиля является императорская гвардия. Набор в неё происходил с 1755 года на базе Московского университета, созданного Елизаветой Петровной. Предусматривалась система поощрений лучших студентов. Так, за безупречную учебу воспитанники Московского университета, и обучающиеся в его гимназии в 1755 году получали досрочно воинское звание, с 1770 года поощрения появились и в только что открытом благородном пансионе. В 1757 году директор Московского университета И.И. Мелиссино рекомендовал Елизавете Петровне лучших студентов. В свою очередь, Елизавета Петровна пожаловала "для лучшего одобрения и поощрения учащегося юношества в науках", таким образом прапорщиком стал Б. Салтыков, произведены в капраны гвардии П. Аргамаков, Д. Бабарыкин, Г. Потемкин, А. Шереметьев, немаловажным было и то, что им также было предоставлено право выбора места службы, они могли выбрать любой полк [5].

Во времена правления Александра I были предприняты дополнительные меры по привлечению студентов университетов на военную службу. Рескрипт от 14 мая 1807 года предусматривал, что "студенты, окончившие учение в университетах, приехав в Санкт-Петербург, должны явиться в один из Кадетских сухопутных корпусов, куда будут они немедленно приняты унтер-офицерами, и, пробыв в оных определенное время для приучения их к воинской службе, будут выпускаемы и определяемы в полки офицерами". С 1806-1807 для выполнения цели по подготовке студентов к военной службе в Московском университете стали проводиться курсы военных наук, которые состояли из научных основ по артиллерии, фортификации и военному искусству. В полках не хватало инженерных кадров, для этой цели создавались специальные вузы с военным уклоном: Горный институт, впоследствии ставший Горным кадетским корпусом, и Санкт-Петербургский институт инженерных путей, который с 1849 года является непосредственной частью кадетского корпуса.

Военная подготовка для обучающихся университетов стала обязательной в 1853-1856 гг., во время Крымской войны. При университетах в столице были введены занятия по тактико-строевым уставам ("Строевой устав пехотной службы, ротный и батальонный"), проводить эти занятия повелел Николай I 29 декабря 1854 года. В этом же году были проведены практические курсы,

проведенные кадровыми офицерами, по артиллерии и фортификации. В дальнейшем ученики описанных университетов, в частности, Московского, были участниками боевых действий во время Русско-турецкой и Русско-японской войн 1877-1878 гг. и 1904-1905 гг. соответственно.

В период первой мировой войны, в 1914 году, Николаем II был принят указ, согласно которому студенты призывались в армию для замещения офицерских должностей. Студенты, замещающие офицерские должности, в обязательном порядке проходили краткие курсы по соответствующему профилю [5].

Первая мировая война и революции в России сильно повлияли на СВП, развитие которой было прервано, но, в то же время, этап её формирования как единой и целой системы создания кадров для вооруженных сил был завершен. Отличительные особенности этого периода военного образования заключались в том, что начали формироваться виды занятий: лекции, практические занятия. Также появились научные поездки, экскурсии, экзамены, стала организовываться научная деятельность.

Третий исторический этап – этап восстановления системы военной подготовки и ее развертывания в советское время.

Особенностью становления, организации и формирования СВП в период существования советского государства (с середины 20-х до конца 80-х годов XX века) явилась необходимость начать с самого начала, заново создавать систему высшего образования, также, как и организацию военной подготовки обучающихся, в частности, в высших учебных заведениях. Потребность в наращивании военного потенциала, потребности общества советского времени, обуславливают скорое восстановление и строительство СВП. С введением военной реформы в 20-е годы, было положено начало реорганизации и восстановления структуры военной подготовки, в частности, в гражданских вузах.

«В целях сокращения срока непрерывной службы в кадровом составе Рабоче-крестьянской Красной армии (далее - РККА) граждан, окончивших высшие учебные заведения и техникумы, а также облегчения подготовки из них среднего начальствующего состава и квалифицированных работников предприятий военного времени, признать необходимым ввести в вузах и техникумах высшую допризывную подготовку, начиная с 1926 - 1927 учебного года». – из постановления ЦИК и СНК Союза ССР, от 20 августа 1926 года [6].

Высшим учебным заведениям времен Союза ССР отводилось особое, значимое место в структуре обучения мобилизационного запаса средних командиров (начальников) для Вооруженных Сил (далее - ВС) СССР. В 1926 году, во время проведения реформы ВС СССР, в командно-начальствующий состав (комначсостав) запаса производился набор из студентов вузов и техникумов. В этом же году была организована и составлена высшая допризывная подготовка, состоящая из 180 теоретических часов, а также двух месяцев практики на военных сборах, утвержденная постановлением ЦИК и

СНК СССР для учащихся высших учебных заведений и техникумов. Люди, закончившие допризывную подготовку, а также окончившие вузы или техникумы, в дальнейшем отправлялись на службу в РККА сроком на 9 месяцев, срок 12 месяцев был установлен для Рабоче-крестьянского Красного Флота (далее - РККФ). По итогам завершения службы и сдачи экзаменов производились увольнения в запас. Так формировался средний комначсостав ВС СССР.

Во второй половине 20-х годов прошлого века стали организовываться военные учреждения непосредственно при гражданских вузах. Стоит отметить, что эти образования появились в СССР раньше, чем в других государствах. В начале 1926 года и по 1927 год были сформирована и начата подготовка по военным дисциплинам при 135 вузах (ссузах), было охвачено 238 факультетов, включены около 80000 студентов Советского союза. К числу первых образовательных учреждений, появившихся по такой программе и существующих по сей день можно отнести МГИМО МИД СССР (МГИМО), МВТУ им. Н.Э. Баумана, МГУ им. М.В. Ломоносова и другие. В 1930 году решением СНК СССР и ЦК ВКП(б) в системе ЦУДорТранс НКПС СССР в пяти городах Союза были организованы автомобильно-дорожные институты (сокращённое название): в Москве (МАДИ), Ленинграде (ЛАДИ), Саратове (САДИ), Харькове (ХАДИ) и Омске (СибАДИ) для подготовки высококвалифицированных инженеров, дорожников, мостовиков, механиков и автомобилистов. В это же время стал подниматься вопрос о решении важной задачи – подготовки офицеров запаса для Вооруженных Сил СССР. Проблема заключалась в идентичности гражданских специальностей, по которым велось обучение в автодорожных институтах, и военно-учетных специальностях.

На 22 июня 1941 года военные факультеты существовали при следующих гражданских высших учебных заведениях (количество обучаемых студентов на военных факультетах):

- Московский институт инженеров связи (300);
- Харьковский гидрометеорологический институт (200);
- Московский институт физической культуры (200);
- 2-й Московский медицинский институт (300);
- Харьковский медицинский институт (300);
- Саратовский медицинский институт (300);
- Московский педагогический институт иностранных языков (240);
- Институт востоковедения, город Москва (200);
- Московский нефтяной институт (300);
- Московская государственная консерватория (30).

В дальнейшем автомобильно-дорожные институты были введены и в гуманитарные учебные учреждения. Основной замысел подобного введения заключался в подготовке младшего командного состава, командиров Красной Армии, а в итоге и Советской Армии, которые были бы в состоянии в военное время прибыть на службу из запаса и занять должность младшего командира.

Изначально в этих учреждениях на кафедрах с военным уклоном подготавливались младшие офицеры общего профиля. В будущем, в связи с возникшей необходимостью развития разных родов войск, а также развитием техники и вооружения, обучение и подготовка стала реализовываться по уже определенным военным специальностям, к которым можно отнести и военных политработников.

В какой-то мере люди, прошедшие описанную подготовку в вузах СССР до 1941, заняли должностные места младших командиров уже во время Великой Отечественной войны при мобилизации лиц, находящихся в запасе. Придя к общему мнению, что данная подготовка является удачным введением, после войны система получила дальнейшее развитие в учебных заведениях СССР, подготовка младших офицеров запаса продолжилась.

Согласно постановлению ЦИК и СНК от 20 августа 1926 года [6] в техникумах и вузах появилась программа по допризывной военной подготовке, немалый вклад в развитие этой программы внес М.В. Фрунзе. Ранее, до введения постановления от 20 августа 1926 года, обучение младшего командного состава осуществлялось во Всеобуче. В скором времени после этого был принят Закон об обязательной военной службе, который позволял проводить в институтах, техникумах и т.д. высшую вневойсковую подготовку. В 1926 году образовались самые первые военные кафедры, которые до 1939 года назывались военными кабинетами и существовали при крупных вузах СССР, таких как МВТУ, МГУ и др. Полученный в 20-е и 30-е годы опыт оказался бесценен в годы Великой Отечественной войны, так были обучены и подготовлены кадры различных профилей: пехотного (командного), химического, артиллерийского, танкового и многих других. В 30-х – 40-х гг. более 200 тысяч человек командного состава из запаса прошли повторную подготовку и были призваны на службу в армию и флот.

В 1937 году вновь повысились требования к подготовке военных кадров, произошло увеличение количества военных училищ, в связи с этим был предпринят шаг по возвращению к первичной военной подготовке студентов, основанной на организации непосредственной подготовки студентов к действительной военной службе и ограничение их срока службы до одного года. Формирующаяся системы претерпела изменения в связи с началом войны. Были образованы новые формирования, требовалось огромное количество командных кадров для восполнения состава армии. Благодаря опыту, полученному в довоенное время и специалистам, подготовленным с помощью учебных военных заведений, появившихся в 30-х и 40-х гг., в период с 22 июня по конец июля 1941 года получилось призвать более 650 тысяч офицеров запаса. Однако это не решило проблемы нужд армии в командных кадрах, специалистах, поэтому СНК СССР принял постановление от 13 апреля 1944 года [7], в котором говорилось о возобновлении военной подготовки при гражданских высших учебных заведениях. Главной задачей было восполнение резервов офицерского состава командными кадрами и специалистами.

В дальнейшем наблюдался только рост как качества подготовки, так и количества офицерского состава, пик пришелся на 60-е и 70-е гг. XX века, когда около 30% закончивших обучение призывались на офицерские должности. Программа подготовки состояла из 450 часов, заключающихся в теоретическом обучении, а также учебных сборов, проходящих в войсках, сроком 1 месяц. Проводимые стажировки, рост материально-технического обеспечения позволили военным формированиям (военным кафедрам) удерживать качество обучения на высоком уровне.

Итогом данного этапа стала развернутая система вневойсковой подготовки, построенная на основе гражданских вузов и преобразованная в военные кафедры, достижение высокого уровня подготовки офицерского состава по специальностям. В 80-е годы ежегодно проходили обучение 100 тысяч офицеров запаса, которые были необходимы как для резерва, так и для кадров ВС СССР. Принцип количественной подготовки обучающихся в вузах позволил реализовать массовый резерв офицерских кадров на случай войны [8].

Четвертый – этап реформирования сложившейся в советское время системы военной подготовки.

В конце 80-х – начале 90-х гг. XX века был замечен кризис отечественной школы военной подготовки студентов, данный этап преобразования системы сложился в советское время. Первой отличительной особенностью этого периода было то, что прекратился призыв офицеров из запаса, они перестали получать необходимый опыт военной подготовки. Стали появляться ненужные кадры, которые были реализованы исключительно для резерва. Вторая отличительная особенность – массовое сокращение образовательных учреждений с военными кафедрами, проводившихся под предлогом улучшения качества образования. Примером этой ситуации служит сокращение военных кафедр в 12 медицинских вузах России, согласно приказу министра здравоохранения № 264 от 6 июля 1992 года. Идея заключалась в том, что необходимо подготавливать преимущественно специальности инженерно-технической направленности. В перечне, утвержденном постановлением Правительства Российской Федерации № 690 от 20 июля 1993 года, значилась всего 81 кафедра [9].

При этом предусматривалось, что СВП будет готовить офицеров запаса преимущественно по специальностям инженерно-технического профиля, а подготовка по редким и наукоемким специальностям ликвидировалась. Неподготовленность и поспешность такого решения стали очевидны: вскоре перечень был дважды дополнен, и сейчас в него входят военные кафедры 252 ведущих вузов страны, имеющих хорошо оснащенную материально-техническую базу и солидный научно-педагогический потенциал. В-третьих, с переходом в 1990 году на добровольный принцип военного обучения студентов, закрепленный впоследствии Законом РФ «Об образовании», появились трудности с комплектованием военных кафедр обучаемыми [10]. И все же к 1993 году положение с набором на первый курс военного обучения

стабилизировалось. Однако изменения и дополнения, внесенные Государственной Думой 7 апреля 1995 года в Закон РФ «О воинской обязанности и военной службе», фактически приравнивали выпускников военных кафедр к выпускникам вузов, не имеющим военного образования, - те и другие теперь должны после окончания вуза пройти срочную службу на должностях рядового и сержантского состава [11].

Кризис 1990-х годов, ставший следствием политических и социально-экономических изменений, негативно отразился и на патриотическом сознании россиян. Были поставлены под сомнение культурные ценности, а идеологические – разрушены. В свете этого, важнейшую роль стала играть государственная политика в сфере военной подготовки.

Пятый исторический этап – этап современного развития системы военной подготовки в гражданских вузах.

Этап современного развития СВП в гражданских вузах характеризуется кардинальными изменениями вследствие экономических, политических и социальных преобразований. Так, 22 августа 2002 года Президент Российской Федерации утверждает программу перехода Вооруженных Сил Российской Федерации, других войск, воинских формирований и органов к единой системе воспитания, в которой заявлена основная цель воспитания военнослужащих – формирование и развитие у военнослужащих качеств патриота и гражданина, высоконравственной личности, а также профессионала своего дела. При этом в процессе обучения офицеров требуется не только сформировать готовность к выполнению приказа, но и нести ответственность за отданный приказ подчиненным. Состоявшийся офицер должен быть мотивирован на самосовершенствование, повышение профессионализма, а также развитие собственных педагогических качеств, среди которых важно заботливое и уважительное отношение к подчиненным [12].

В 2004 году был издан приказ министра обороны №70, утвердивший Концепцию воспитания военнослужащих Вооруженных сил Российской Федерации [13]. В данной концепции отдельно выделяется необходимость формирования у офицера гордости за выбранную профессию.

В начале XXI века, как следствие экономических, политических и социальных процессов, в гражданских вузах России появились учебные военные центры (далее также – УВЦ), основной функцией которых, в общих чертах, явилась подготовка военных кадров по определенной военно-учетной специальности. В процессе военной подготовки граждан используется научный потенциал профессорско-преподавательского состава гражданского вуза и современная материальная база, позволяющая обеспечивать качественную подготовку специалиста по наиболее востребованным, наукоемким военно-учетным специальностям. Фактически военная подготовка военных кадров в учебных военных центрах при гражданских вузах, является прообразом подготовки офицерских кадров на военной кафедре (военных факультетах).

В связи с проводимым с 2002 г. по 2010 г. масштабным сокращением

военных училищ, обусловленным реформированием военного образования и Вооруженных сил Российской Федерации в целом (далее – ВС РФ), вся система военного образования оказалась в стадии кризиса. Эти события совпали с кадровым кризисом в военно-промышленном комплексе, обусловленном острой нехваткой специалистов, обладающих, с одной стороны, достаточными знаниями, чтобы соответствовать стремительному развитию промышленности, а с другой стороны – понимающих свою связь с ВС РФ, соответствующих требованиям, предъявляемым именно к военному профессионалу.

Одним из новых подходов к созданию и совершенствованию кадрового потенциала ВС РФ становится подготовка офицеров на базе гражданского учебного заведения. Кроме того, вплоть до 2008 года, ВС РФ пополнялись за счет «двухгодичников» – выпускников военных кафедр гражданских вузов.

Инициатива создания на базе гражданских школ военных структур, готовящих не только офицеров запаса, но и кадровых офицеров для ВС РФ была оглашена в 2001 году на IV межрегиональной научно-практической конференции в г. Санкт-Петербурге, а само преобразование началось с Постановления Правительства РФ от 27 мая 2002 года № 352 «О федеральной программе «Реформирование системы военного образования в Российской Федерации на период до 2010 года». Целью данной программы являлось приведение количественных и качественных параметров системы военного образования в соответствие со структурой, численностью и задачами ВС РФ [14].

С 2004 по 2008 гг. был проведен эксперимент по подготовке офицеров по отдельным воинским учетным специальностям из числа студентов гражданских вузов, с последующим их обязательным поступлением на военную службу по контракту. Эксперимент проходил на базе существующих в вузах, выигравших конкурс на право заключения контрактов по подготовке офицеров, факультетах военного обучения (военных кафедрах) с выполнением научно-исследовательских работ. Благодаря проведенному эксперименту были внесены изменения в нормативно-правовые акты в области образования, военной службы и обороны для обеспечения такой формы военного образования.

Фактически становление УВЦ началось с 2008 года. В соответствии с распоряжениями Правительства Российской Федерации от 24 декабря 2008 года № 1951-р [15] и от 11 ноября 2009 года № 1695-р [16] осуществляется формирование сети вузов, в основе которой лежит принцип взаимодействия фактической подготовки военнослужащих по широкому спектру специальностей (с различными уровнями образования), самого образовательного процесса и научных исследований. В соответствии с распоряжением Правительства Российской Федерации от 6 марта 2008 года №275-р «Об учебных военных центрах, факультетах военного обучения и военных кафедрах при федеральных государственных учреждениях высшего профессионального образования», при 37-ми гражданских вузах страны создаются учебные военные центры [17].

Подготовка офицерских кадров в УВЦ осуществляется в соответствии с федеральными законами как в области обороны и безопасности государства, так и в области образования.

УВЦ организует мероприятия по вручению выпускникам офицерских погон и отправку их к месту дальнейшего прохождения службы через военные комиссариаты по месту нахождения вуза.

Каждый учебный военный центр обладает своей материальной базой для обучения и воспитания обучающихся, обеспечения условий проживания и питания. Высшее учебное заведение, используя свою инфраструктуру, размещает учебные военные центры таким образом, чтобы обеспечить их изолированное положение от остальных своих подразделений, а также обеспечить возможность поддержания внутреннего порядка и дисциплины в соответствии с требованиями общевоинских уставов.

УВЦ как институт военного образования все еще находится в фазе развития, нормативно-правовая база, касающаяся деятельности УВЦ, нуждается в доработке. При этом необходимо учесть, что особенностью УВЦ является двойственный характер их подчинения (Министерству обороны Российской Федерации и Министерству образования и науки Российской Федерации). С одной стороны, УВЦ входят в структуру гражданских вузов, являясь неотъемлемой составной частью государственной образовательной системы, обеспечивающей получение гражданами высшего образования. С другой, УВЦ – составная часть военной организации государства, обеспечивающая получение гражданами военного образования. При этом проблема тесного сотрудничества УВЦ и органов военного управления, а также военного командования представляется не решенной ввиду сложностей с адаптацией в войсках у выпускников УВЦ, что свидетельствует о ряде педагогических проблем, одна из которых – формирование военно-профессиональной направленности студентов учебных военных центров.

По мнению автора исследования, период с 1991 года по настоящее время можно назвать новейшим этапом развития военной педагогики, который характеризуется разработкой новой военной доктрины, освобождением от идеологических ограничений, подробным изучением и осмыслением зарубежного опыта, педагогических технологий и тенденций. Проведение ряда реформ в сфере военного образования привело к необходимости разработки системы многоуровневого военного образования. Сокращение сроков службы по призыву и увеличение числа военнослужащих на контрактной основе предъявляет новые требования к педагогической культуре офицеров, их практическим навыкам работы с личным составом.

В современной военной педагогической науке наметились тенденции к интенсификации и оптимизации военно-педагогического процесса, повышению его эффективности посредством повышения организованности, четкости и результативности, выбором наиболее действенных форм, методов и средств обучения. Кроме того, стремление к гуманизации военно-педагогического

процесса ставит на особое место личность военнослужащего, его удовлетворенность своей жизнью, поэтому личная вовлеченность каждого в военную профессию становится задачей военной педагогики [18].

Таким образом, историко-педагогический анализ становления и развития формирования военно-профессиональной направленности у студентов учебных военных центров позволил выделить исторические этапы такого процесса, а также основные тенденции в разные исторические этапы, которые указывают на то, что исследуемый процесс развивался систематически, являясь следствием государственной политической линии и социальной установки.

Список использованной литературы

1. Алехин, И.А. Развитие теории и практики военного образования в России XVIII – начала XX века: автореф. дис ... д-ра. пед. наук / И.А. Алехин. М.: ВУ, 2004. – 48 с.

2. Фильков С.М. Система военной подготовки в гражданских вузах: теория и практика функционирования и совершенствования: Монография. – М., 2002. – 229 с.

3. Бирюков П. И. Инженерные войска [Текст]: учеб. пособие по военной истории/Прийменко П.П., Беляшников В.Н., Машин В.Н., Мишин В.Н., Малевицкий Я.Ф. – М.: Воениздат, 1982. – С. 14-25.

4. Петрова Т.Э. Социология студенчества в России: этапы и закономерности становления: Дис. ... д-ра социолог. наук. – М., 1997. – С.19-21.

5. Московский университет и армия / Ф.М. Волков, Н.Н. Ефимов, В.В.Тарасов и др. - М.: МГУ, 1997. – С.5-21.

6. Постановление ЦИК и СНК союза ССР от 20.08.1926 «Об утверждении положения о порядке прохождения высшей допризывной военной подготовки и действительной военной службы в рабоче-крестьянской красной армии гражданами, обучающимися в высших учебных заведениях и техникумах и окончившими их» // Справочно-правовая система «Консультант плюс»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

7. Постановление СНК СССР от 13.04.1944 N 413 "О военной подготовке студентов высших учебных заведений" // Справочно-правовая система «Консультант плюс»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 16.10.2017).

8. Г.А. Кабакович Социально-экономические аспекты подготовки военных специалистов в гражданских вузах // Военная мысль. - 1995. - №6. - С.65-73.

9. Постановление Правительства РФ от 20 июля 1993 года. N 690 «Об утверждении перечня военных кафедр при государственных образовательных учреждениях высшего профессионального образования» (утратило силу с 03.11.2000): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru> (дата обращения: 16.10.2017).

10. Федеральный закон от 29.12.2012 N 273-ФЗ (ред. от 29.07.2017) "Об образовании в Российской Федерации" // Справочно-правовая система «Гарант»: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

11. Федеральный закон от 28.03.1998 N 53-ФЗ (ред. от 27.11.2017) "О воинской обязанности и военной службе" // Справочно-правовая система «Гарант»: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

12. Программа перехода Вооруженных Сил Российской Федерации, других войск, воинских формирований и органов к единой системе воинского воспитания (утв. Президентом РФ 22 августа 2002 года) // Справочно-правовая система «Гарант»: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

13. Приказ Министра обороны Российской Федерации от 11.03.2004 №70 «Об органах воспитательной работы Вооруженных Сил Российской Федерации» // Справочно-правовая система «Консультант плюс»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

14. О федеральной программе «Реформирование системы военного образования в Российской Федерации на период до 2010 года»: постановление Правительства РФ от 27.05.2002 № 352 // Справочно-правовая система «Консультант плюс»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

15. О реорганизации государственных учреждений среднего и высшего профессионального образования: Распоряжение Правительства РФ от 24.12.2008 №1951-р (ред. от 18.12.2010) // Справочно-правовая система «Консультант плюс»: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

16. О создании филиалов федеральных государственных образовательных учреждений высшего профессионального образования, находящихся в ведении Минобороны России (с изменениями и дополнениями): Распоряжение Правительства РФ от 11 ноября 2009 г. N 1695-р (с изм. и доп. от 18.12.2010) // Справочно-правовая система «Гарант»: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru> (дата обращения: 12.10.2017)

17. Об учебных военных центрах, факультетах военного обучения и военных кафедрах при федеральных государственных образовательных учреждениях высшего профессионального образования: Распоряжение Правительства РФ от 6 марта 2008 г. № 275-р // Справочно-правовая система «Гарант»: [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.base.garant.ru> (дата обращения: 12.10.2017).

18. Алехин, И.А. Перспективы военного образования в России / И.А. Алехин, Т.С. Сливин / Мир образования - образование в мире. 2013. №2. – С.32-36.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ТЕРІС ҚЫЛЫҚТАРДЫҢ СТАТИСТИКАСЫ ЖӘНЕ ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ ТӘЖІРИБЕСІ

Нұрхан А.С.

ҚР Бас прокуратурасы
жанындағы Құқық қорғау
органдары академиясының
докторанты

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасының 2014 жылғы Қылмыстық кодексі қолданысқа енгеннен кейінгі үш жыл ішіндегі тіркелген қылмыстық теріс қылықтар жайлы статистикалық мәліметтер талданады. Аталған кезең ішінде қылмыстық теріс қылықтардың қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы құрылымындағы үлес салмағы тұрақты болып қалып, 10–11,5 пайыз аралығын құраған. Қылмыстық теріс қылықтардың ең кең тараған түрі болып ұсақ-түйек жымқыру сақталып келеді, оның қылмыстық теріс қылықтардың құрылымындағы үлесі 28 бен 38 аралығында құбылып отырған. Жазатағайындау тәжірибесін талдау негізінде автор қылмыстық теріс қылықтар жасауға кінәлі деп танылған адамдардың 98 пайызына айыппұл мен қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазалар тағайындалады деп қорытады. Түзеу жұмыстарының сирек қолданылуын автор сотталғандар арасында жұмыссыздардың үлес салмағының жоғары болуымен түсіндіреді.

Аннотация

В статье анализируются статистические данные о зарегистрированных уголовных проступках за первые три года действия Уголовного кодекса Республики Казахстан 2014 года. За указанный период времени удельный вес уголовных проступков в общей структуре правонарушений оставался стабильным, и составил 10–11,5 процентов. Самым распространенным видом уголовного проступка остается мелкое хищение, доля которого в структуре уголовных проступков колеблется в пределах от 28 до 38 процентов. На основе анализа практики назначения наказания автор заключает, что к 98 процентам лиц, признанных виновными в совершении уголовного проступка, назначаются наказания в виде штрафа и привлечения к общественным работам. Редкое применение исправительных работ автор объясняет высоким удельным весом среди осужденных безработных.

Annotation

The article analyzes statistical data on registered misdemeanors within the first three years upon the adoption of the 2014 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. During this period, the share of misdemeanors in the overall structure of violations of law remained stable and amounted to 10-11.5 per cent. The most

common form of misdemeanors is petty stealing, the share of which in the structure of misdemeanors ranges from 28 to 38 per cent. Based on the analysis of the practice of imposing punishments, the author concludes that 98 per cent of those found guilty of committing a misdemeanor are sentenced to penalties and community services. The author explains the rare use of correctional labor by a high proportion of unemployed among the convicted.

Тірек сөздер: Қылмыстық теріс қылық, жазалар жүйесі, қылмыстық құқық бұзушылық, жазаның түрлері, жаза тағайындау тәжірибесі.

2014 жылғы ҚР Қылмыстық кодексі қолданысқа енгізілгеннен кейінгі үш жыл ішіндегі қылмыстық теріс қылықтар туралы статистикалық мәліметтерді талдауға кіріспес бұрын, елімізде қалыптасқан қылмыстық теріс қылықтарды тіркеу тәжірибесіне тоқталып өту керек.

2014 жылғы ҚР Қылмыстық-процестік кодексі қылмыстық процестен қылмыстық істі қозғау және тергеуге дейінгі тексеру сатыларын алып тастады[1]. Қылмыстық құқық бұзушылықтың белгілері бар екенін көрсететін жеткілікті негіздер болған жағдайларда қылмыстық қудалау органдарының лауазымды адамдары әрекетті сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде тіркейді. Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі (СДТБТ) – сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау себептері, олар бойынша қабылданған процестік шешімдері, жүргізілген әрекеттер, қылмыстық іс жүргізудің жылжуы, қылмыстық процестің арыз иелері мен қатысушылары туралы мәліметтер енетін автоматтандырылған деректер базасы болып табылады [2]. СДТБТ-да тіркелген сәттен бастап, сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталды деп саналады. Қазіргі кезде СДТБТ-да жария сектор да көзделген, оның көмегімен адвокаттар, қорғаушылар, жәбірленушілер мен күдіктілер процестік құжаттармен танысу мүмкіндігіне ие болады.

Қазақстанда енгізілген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арыздарды, хабарларды немесе рапорттарды қабылдау және тіркеу жүйесінің артықшылықтарының қатарында оның қылмыстық процестің басталу сәтін нақтылайтынын, тергеп-тексеру барысын он-лайн режимінде бақылап отыру мүмкіндігін беретінін, қылмыстық процеске қатысушылардың ақпаратқа қолжетімділігін қамтамасыз ететінін, есепке алу-тіркеу тәртібін күшейтетінін атауға болады. Қылмыстық құқық бұзушылықтарды есепке алудың жана жүйесінің сөзсіз жетістіктерінің қатарына біз, айтылғандардан тыс, криминологиялық көрсеткіштердің объективтілігін қамтамасыз етуін жатқызар едік.

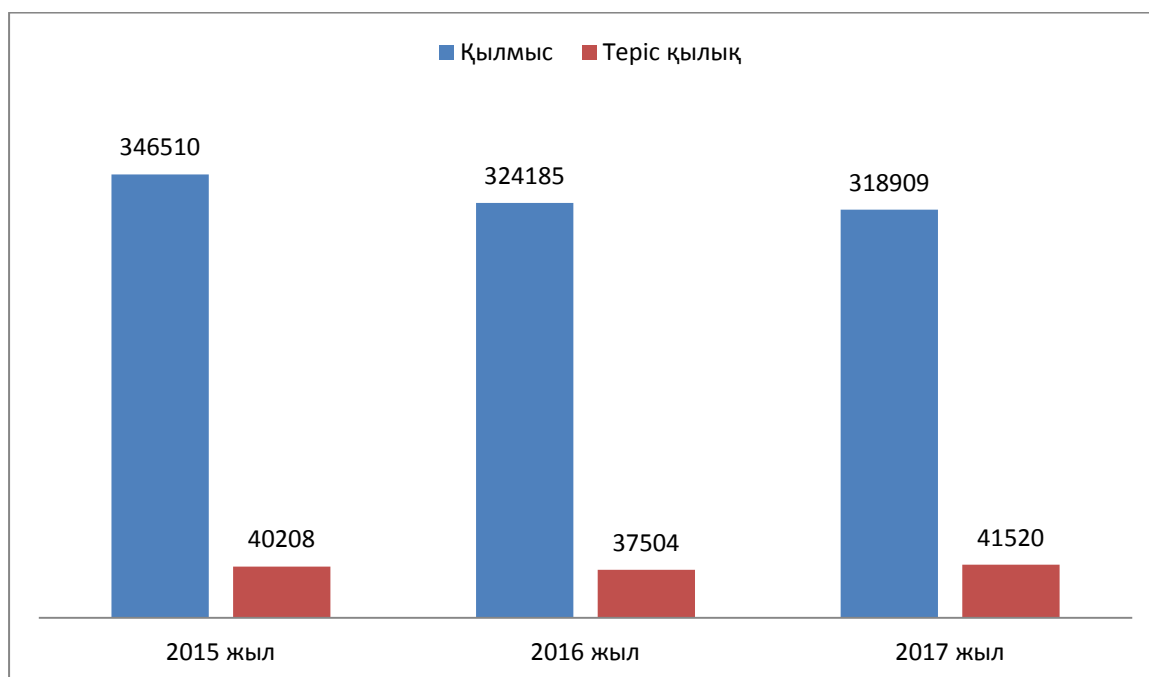
2015 жылы СДТБТ-да республика көлемінде 386 718 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелсе, олардың 40 208 қылмыстық теріс қылықтар болған. 2016 жылыдың нәтижелері бойынша тиісті көрсеткіштер, сәйкесінше, 361 689 қылмыстық құқық бұзушылықты және 37 504 қылмыстық теріс қылықты, ал 2017 жылы 360 429 қылмыстық құқық бұзушылықты және 41 520 қылмыстық

теріс қылықты құраған. 2014 жылғы ҚР Қылмыстық кодексі қолданылып келе жатқан алғашқы екі жылдың ішінде қылмыстық теріс қылықтардың қылмыстық құқық бұзушылықтардың жалпы құрылымындағы үлес салмағы 10 пайыздан аспаған, тек 2017 жылы сәл жоғарылап, 11,5 пайызға жеткен [3].

Кесте 1.

2015-2017 жылдары тіркелген қылмыстық теріс қылықтар саны және олардың тіркелген қылмыстармен ара қатынасы

Қылмыстық теріс қылықтардың статистикасын талдаған кезде біз қылмыстық заңның тек қана қылмыстық теріс қылықтарды көздейтін баптарын басшылыққа алдық. Олардың кейбіреуі бойынша жаңа қылмыстық заң қолданысқа енгеннен кейінгі кезеңде бірде-бір қылмыстық іс тіркелмеген (мысалы, «Ұрып-соғу» (ҚР ҚК 109-бабы); «Қорлау» (ҚР ҚК 131-бабы); «Ақпараттық ресурстарға қол жеткізу құқығын заңсыз шектеу» (ҚР ҚК 159-бабы); «Бағалы қағаздар нарығы кәсіби қатысушыларының көрінеу жалған мәліметтер беруі» (ҚР ҚК 227-бабы); «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар режимін бұзу» (ҚР ҚК 342-бабы) және т.б.).

Қылмыстық теріс қылықтардың ең көп тараған түріне ҚР ҚК 187-бабымен көзделген бөтен мүлікті ұсақ-түйек жымқыру жатады. «Ұсақ-түйек жымқыру» ұғымымен отандық заңнамада бөтен мүлікті жымқырудың ұрлық, алаяқтық, иемденіп алу және талан-тараждау сияқты тәсілдері қамтылады.

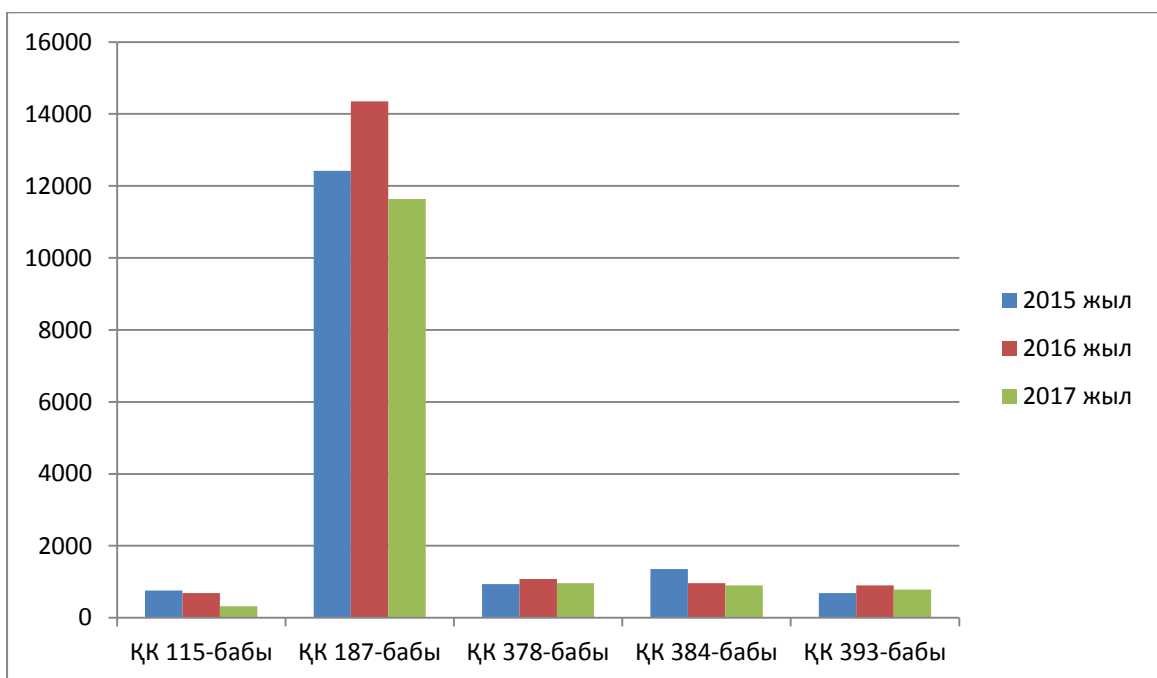
2015 жылы СДТБТ-да 12 422 ұсақ-түйек жымқыру оқиғасы тіркелген, бұл тіркелген қылмыстық теріс қылықтардың жалпы санының 30,9 пайызын құрайды. 2016 жылы 14 346 ұсақ-түйек жымқыру оқиғасы тіркеліп, олардың қылмыстық теріс қылықтардың құрылымындағы үлес салмағы 38,3 пайызға жеткен. Осылайша, 2016 жылы оның алдындағы жылмен салыстарғанда ұсақ-

түйек жымқырудың абсолюттік өсімі 1924, ал өсу қарқыны 15 пайыз болған. 2017 жылдың мәліметтеріне қарағанда тіркелген ұсақ-түйек жымқыру оқиғаларының саны 11 637 құрап, олардың қылмыстық теріс қылықтардың құрылымындағы үлес салмағы 28 пайызға дейін төмендеген. Жалпы заманауи Қазақстан үшін пайдакүнемдік қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл мәселесі өте өзекті болып табылады, себебі тіркелетін қылмыстық құқық бұзушылықтардың төрттен үшін тұрақты түрде меншікке қарсы қолсұғушылықтар құрайды, ал олардың ішінде ең жиі ұшырасатыны – ұрлық, оның меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардағы үлес салмағы 70-75 пайызды құрайды.

Кесте 2.

2015-2017 жылдардағы қылмыстық теріс қылықтардың динамикасы

Таралу деңгейі бойынша ұсақ-түйек жымқырудан кейін тұрған қылмыстық теріс қылықтар: «Құжаттарды заңсыз алып қою, құжаттарды, мөртабандарды, мөрлерді жымқыру, жою, бүлдіру немесе жасыру» (ҚР ҚК 384-бабы); «Билік өкілін қорлау» (ҚР ҚК 378-бабы); «Шығарып жіберу туралы шешімді орындамау» (ҚР ҚК 393-бабы); «Қорқыту» (ҚР ҚК 115-бабы); «Кәмелетке толмаған адамды тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді орындамау» (ҚР ҚК 140-бабы); «Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасын бұзу» (ҚР ҚК 241-бабы); «Тағылық» (ҚР ҚК 294-бабы); «Жануарларға қатыгездік жасау» (ҚР ҚК 316-бабы) және т.б.

Қылмыстық теріс қылықтарды, әдетте, ер адамдар жасайды, әйелдердің үлес салмағы 11 пайызды ғана құрайды, кәмелетке толмағандардың үлесі мүлде мардымсыз – 0,4 пайыз. Қылмыстық теріс қылық жасаған адамдардың шамамен 84 пайызы жұмыссыз болып табылады, екінші орында жұмысшы мамандықтарының иелері тұр, олардың үлес салмағы 7 пайызды құрайды.

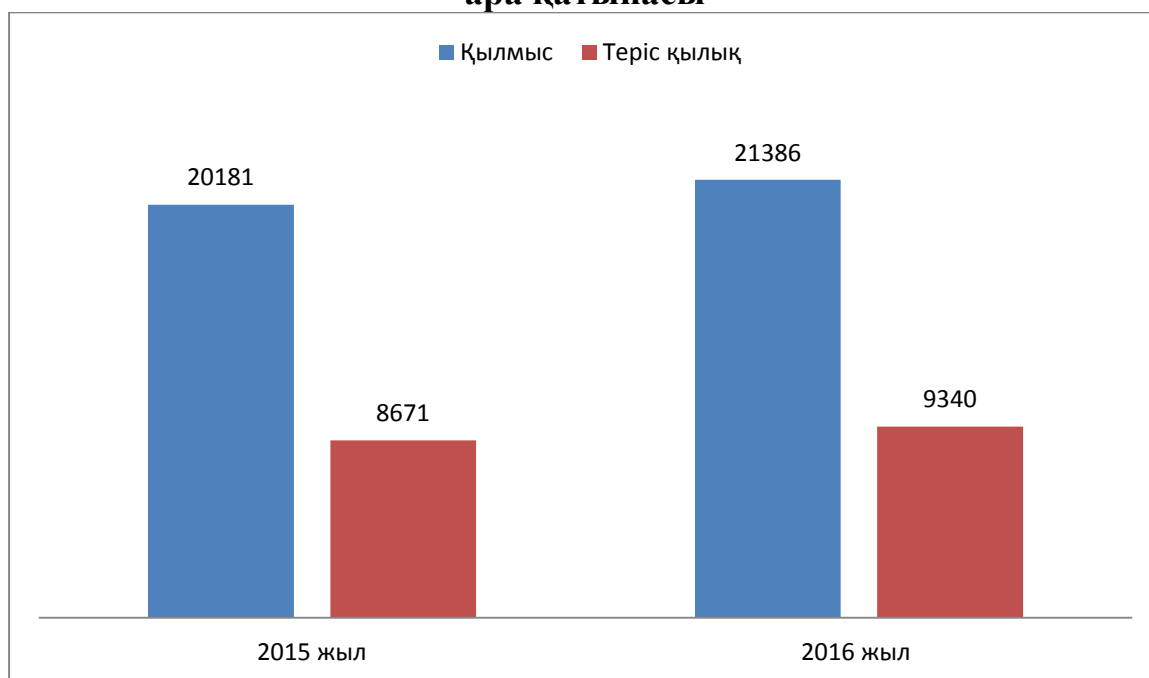

Қылмыстық теріс қылықтардың төрттен үшінен астамын (79%) алкогольдік мастық күйіндегі адамдар жасаса, олардың үштен бірінен астамын (21%) есірткілік мастық күйіндегі адамдар жасаған. Қылмыстық теріс қылықтарды жасағандардың шамамен үштен бірі бұрын құқық бұзушылықтар жасаған адамдар, ал жартысынан астамының криминалдық тәжірибесі бар.

Қылмыстық теріс қылықтар үшін сотталғандардың құрамы қылмыс үшін сотталған адамдардың құрылымынан көп ерекшеленбейді. Олардың арасында да қоғамның маргиналдық топтарының (жұмыссыз, маскүнем, нашақор) өкілдерінің үлес салмағы жоғары.

Кесте 3.

**2015-2016 жылдары қылмыстық теріс қылықтар үшін
сотталғандардың саны және қылмыс үшін сотталғандар санымен
ара қатынасы**

2015 жылы қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін 28 852 адам сотталған, олардың ішінен 8 671 адам қылмыстық теріс қылық үшін сотталған. 2016 жылы бұл көрсеткіштер, сәйкесінше, 30 726 пен 9 340 адамды құраған.

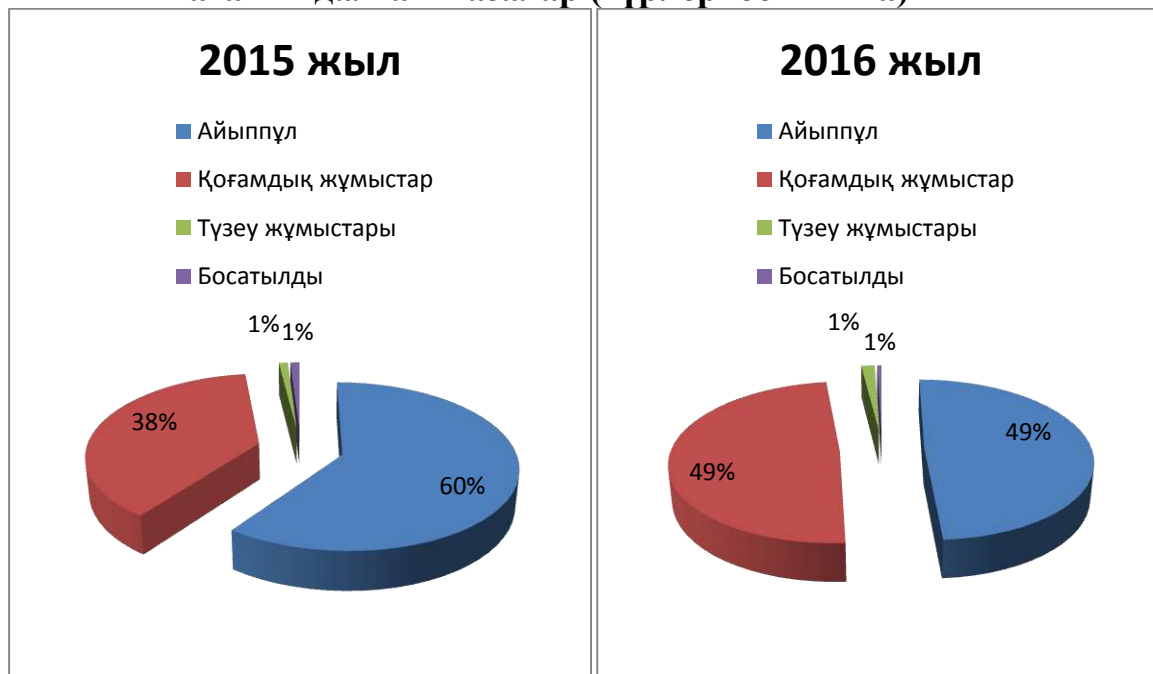
2015 жылы қылмыстық теріс қылықтар үшін сотталған 8671 адамның 5183-не – айыппұл, 48-не – түзеу жұмыстары, 3305-не – қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі негізгі жаза түрлері тағайындалған. Қалған 135 адамды сот не қылмыстық жауаптылықтан босатқан, не рақымшылық немесе өзге де негіздер бойынша жазадан босатқан. Қамаққа алу түріндегі жаза туралы норманың қолданылуы тоқтатыла тұруына байланысты және қазіргі кезде бұл жаза түрі тек қана әскери қызметшілерге айыппұл немесе түзеу жұмыстарының орнына ғана қолданылатын болғандықтан, ресми статистикада бұл жаза түрі туралы мәліметтер көрініс таппаған.

2016 жылы қылмыстық теріс қылықтар үшін сотталған 9340 адамның 4569-на – айыппұл, 46-на – түзеу жұмыстары, 4580-не – қоғамдық жұмыстарға

тарту жазалары тағайындалған. Қалған 145 адамды сот не қылмыстық жауаптылықтан босатқан, не жазадан босатқан.

Кесте 4.

2015-2016 жылдары қылмыстық теріс қылықтар үшін тағайындалған жазалар (түрлері бойынша)

2014 жылғы ҚР Қылмыстық кодексі қолданысқа енгеннен кейінгі екі жыл ішінде қылмыстық теріс қылықтар үшін тағайындалған жазалардың құрылымында айтарлықтай өзгерістер орын алған – 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда айыппұлдың үлес салмағы 11 пайызға төмендеп, қоғамдық жұмыстарға тартудың үлес салмағы соншаға артқан, түзеу жұмыстарының жазалар құрылымындағы үлес салмағы бір деңгейде сақталып қалған және 1 пайызға да жетпейді.

Егер 2014 жылғы ҚР Қылмыстық кодексі қолданысқа енгеннен кейінгі алғашқы жылы сотталғандардың басым бөлігіне айыппұл тағайындалса, 2016 жылы айыппұл мен қоғамдық жұмыстарға тарту жазалары қолданылу жиілігі бойынша бір-біріне теңескен. Дегенмен, айыппұл мен қоғамдық жұмысқа тартудың жазалар құрылымындағы жиынтық үлес салмағы өзгеріссіз қалған – 98 пайыз. Түзеу жұмыстары түріндегі негізгі жаза бүгінгі күні қылмыстық теріс қылықтар үшін мүлде қолданылмайды деуге болады.

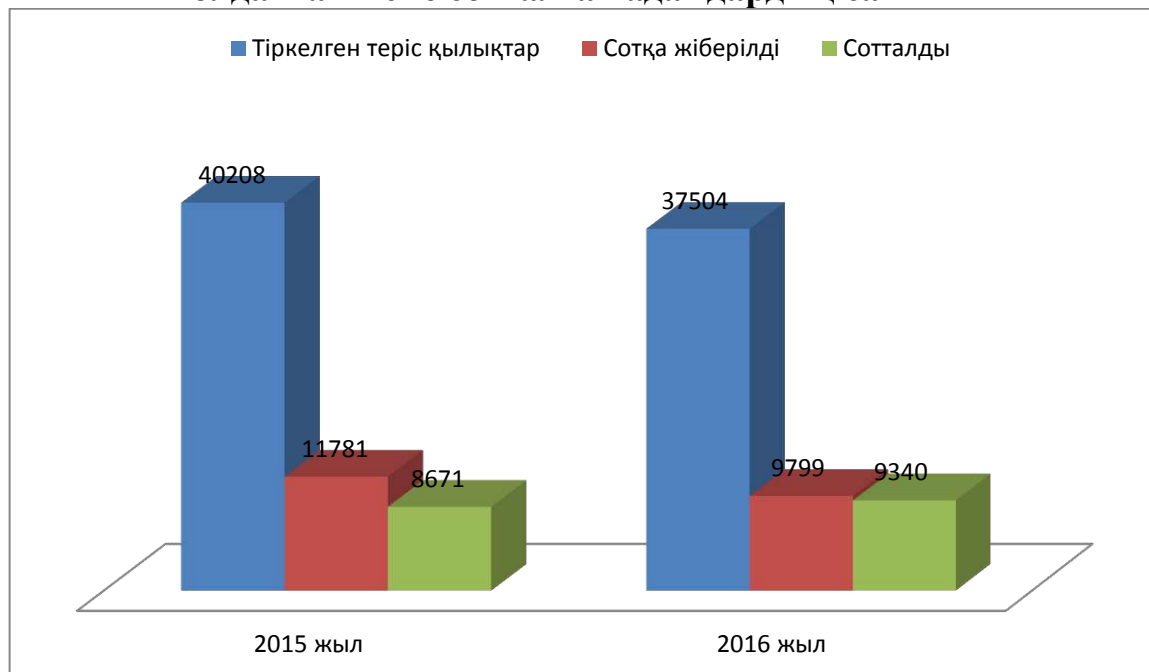
Қоғамдық жұмыстарға тарту жазасын тағайындау тәжірибесіндегі оң өзгерістер жұмыс берушілердің сотталған адамдар орындаған жұмыстар үшін бюджетке қаражат аудару міндетінен босатылуының арқасында мүмкін болып отыр. Ал түзеу жұмыстары түріндегі жазаның сирек қолданылуы қылмыстық теріс қылық жасаған адамдардың арасында жұмыссыздардың үлес салмағының жоғары болуымен түсіндіріледі.

Заманауи Қазақстанда жаза қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың жалғыз нысаны болып табылмайды. Қылмыстық теріс қылықтар жөніндегі

істердің үлкен бір бөлігі бойынша оларды жасаған адамдар сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында қылмыстық жауаптылықтан босатылады.

Кесте 5.

2015-2016 жылдары қылмыстық теріс қылық жасаған, істері сотқа жолданған және сотталған адамдардың саны

Келтірілген мәліметтер елімізде әрбір сотталған адамға шаққанда шамамен 4,3 тіркелген қылмыстық теріс қылықтан келетінін көрсетеді. Бұл жерде біз «иірім әсері» деп аталып кеткен феноменді байқай аламыз. Неміс криминологы Г.И. Шнайдердің пікірінше, «иірім әсері» қылмыстар мен қылмыскерлерді әлеуметтік бақылау сатыларында есепке алу барысында орын алады [4, 111]. Ресей ғалымы В.В. Лунеев қылмыстылық туралы статистикалық мәліметтерді талдау негізінде әрбір сотталған адамға 3-4 тіркелген қылмыстан келетінін анықтаған [5, 89]. Қазақстандағы статистикалық көрсеткіштер аталған дәліздің аясына кіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
2. «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арыздар мен хабарларды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі №89 Бұйрығы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744>
3. Официальный сайт КПСиСУ ГП РК. Информационный сервис «Правовая статистика». Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» // <http://service.pravstat.kz>
4. Шнайдер И.Г. Криминология. – С.111.

5. Лунеев В.В. Контроль над преступностью: надежны ли показатели? // Государство и право. - 1995. - № 7. -С. 89.

УДК 347.963

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА В СФЕРЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мурзагалиева А.М.

докторант Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
младший советник юстиции

Аннотация

В статье предлагаются способы совершенствования прокурорского надзора в сфере инвестиционной деятельности. Эффективность прокурорского надзора напрямую зависит от тактики и методики надзора. Предложены критерии развития практики прокурорского надзора. Рассмотрены акты прокурорского надзора и повышения качества. Прокурорский надзор осуществляется в целях соблюдения законности, и в том числе в сфере инвестиционного законодательства, в целях укрепления законности и правопорядка. В этих целях должны использоваться новейшие правовые средства для повышения эффективности выполнения обязанностей.

Түйіндеме

Мақалада инвестициялық қызмет саласында прокурорлық қадағалаудың жетілдіру жолдары ұсынылған. Прокурорлық қадағалаудың тиімділігі қадағалау тактикасы мен әдіснамасына тікелей байланысты. Прокурорлық қадағалау тәжірибиесінің даму критериялары ұсынылған. Прокурорлық қадағалау актілері және олардың сапасын көтеру мәселелері қаралған. Прокурорлық қадағалау заңдылық сақтау мақсатында жүзеге асырылады, сонын ішінде инвестициялық заңнама аясында заңдылық және тәртіп сақшылық сақтау мақсатында. Міндеттерді орындалуының тиімділігін жоғарлату үшін жаңа құқықтық ресурстарды пайдалану қажету туанды отыр.

Annotation

In the article suggests ways to improve the prosecutor's supervision in the Investment activity. Efficiency of the prosecutor's supervision depend of supervision methods. Proposed criteria of development of prosecutor's supervision. Examined of prosecutor's supervision acts. Prosecutorial supervision is carried out in order to strengthen the rule of law in the investment activity. News legal means should be used to improve the efficiency of work.

Ключевые слова: прокурорский надзор, эффективность прокурорского надзора, инвестиционная деятельность, акты прокурорского надзора, осуществление контроля и надзора.

Автор в процессе проведения исследования на тему «Теоретические, правовые и организационные вопросы прокурорского надзора за законодательством в сфере регулирования иностранных инвестиций» предлагает ряд решений по совершенствованию прокурорского надзора в указанной области.

Для начала назрела необходимость выделения прокурорского надзора в сфере инвестиционной деятельности в отдельное направление. Обоснованием тому, служат следующие факторы: а) приоритетное направление современной экономической политики является индустриализация и улучшение инвестиционной стратегии; б) отсутствие конкретных данных о ходе осуществления инвестиционной деятельности иностранными инвесторами; г) специфика предмета и определяемых задач данного прокурорского надзора; д) недостаточность информации органов прокуратуры по сбору, анализе статистических данных государственных органов о нарушениях в инвестиционной деятельности.

Значение деятельности органов прокуратуры повышается при взаимодействии с государственными органами и осуществление надзора за их деятельностью. Однако, правовое положение прокурора по осуществлению надзора за органами сужено. Упразднено полномочие по выезду на проверки на объекты, то есть в сами государственные органы и в хозяйствующие субъекты. Вместе с тем, плановых, периодических проверок уполномоченный орган не осуществляет. Проверки возможны при достижении определенного рубежа или совершении конкретных действий, в остальном случае проверки не предусмотрены. Контроль за реализацией работ ведется лишь по представленным полугодовым отчетам, без наглядного подтверждения. Сказанное наводит на намерение внесения предложений о рассмотрении возможности осуществления прокурорского надзора в инвестиционной деятельности на законодательном уровне.

Принимая во внимание, важность осуществления проверок с выездом, предполагается необходимость в разработке и принятии специального нормативного акта или внесении поправок в действующее законодательство, регламентирующее осуществление прокурорского надзора в инвестиционной деятельности с правом выезда на проверки, взаимодействия органов прокуратуры с уполномоченным органом в сфере инвестиций.

В этом свете депутат Сената Парламента Республики Казахстан Р. Тусупбеков отмечает «ограничение законом пределов и форм полномочий органов прокуратуры негативно отразится на своевременном и адекватном реагировании на нарушения конституционных прав и свобод граждан,

интересов государства и общества. Подобные ограничения в условиях быстро изменяющихся реалий и криминогенной обстановки не позволят использовать органы прокуратуры как действенный и оперативный инструмент Главы государства. Не сужая существующий объем полномочий прокуратуры, необходимо на законодательном уровне упорядочить ее деятельность путем совершенствования механизмов взаимодействия с другими уполномоченными органами и применением новых информационных технологий, что позволит исключить дублирование проверок бизнеса и систематизировать контрольно-надзорные функции государственных органов. В этой связи необходимо исключить из проекта Закона положения об установлении законом ограничений пределов и форм высшего надзора» [1].

Судья Верховного суда Республики Казахстан Е. Абдрасулов предлагает «передача в Республике Казахстан функций по контролю (надзору) за соблюдением, исполнением и применением законов по блоку экономических отношений специальному контролирующему органу будет более эффективным, чем прокурорский надзор в этой области. Преимуществом данного органа в отличие от прокуратуры будет то, что в нем будут работать только специалисты, имеющие в одинаковой степени экономическое и юридическое образование.

Это означает, что профессиональная подготовка сотрудников контролирующего органа будет основана на глубоких познаниях в области микро- и макроэкономической деятельности, финансов, бюджетных, налоговых, инвестиционных, кредитных, банковских и др. отношений, что даст возможность не обращаться к помощи и привлечению специалистов соответствующих компетентных органов при осуществлении надзорных проверок. В случае же создания высшего контрольного органа с высокопрофессиональным составом сотрудников-экономистов будут возможны комплексные контрольно-аналитические мероприятия по выполнению всеми соответствующими субъектами поручения Главы государства по технологической модернизации экономики, «индустриализации с упором на развитие конкурентоспособных экспортных производств в приоритетных отраслях, выявлению резервов экономии материальных и топливно-энергетических ресурсов, законному и эффективному использованию средств бюджета при реализации государственных программ, инвестиционных проектов и т.д.». Кроме того, будет совершенствоваться аудит эффективности государственных расходов, который представляет собой направление деятельности высшего контрольного органа, предполагающее анализ результативности и экономности использования государственных средств, оценку возможных резервов их роста и обоснованности расходования» [2].

Предложения Е. Абдрасулова основаны на практике Республики Беларусь. В частности, Конституцией Республики Беларусь в разделе посвященном прокуратуре, предусмотрен контролирующий орган «Комитет государственного контроля».

Из правового положения данной нормы вытекает, что «государственный контроль за исполнением республиканского бюджета, использованием государственной собственности, исполнением актов Президента, Парламента, Правительства и других государственных органов, регулирующих отношения государственной собственности, хозяйственные, финансовые и налоговые отношения, осуществляет Комитет государственного контроля»[3].

Органы прокуратуры Республики Беларусь непосредственно осуществляют прокурорский надзор в сфере инвестиционной деятельности. В Республике Беларусь надзор за соблюдением законодательства при заключении и исполнении инвестиционных договоров выступает приоритетным направлением органов прокуратуры. Декрет Президента Республики Беларусь «О создании дополнительных условий для инвестиционной деятельности в Республике Беларусь» от 06.08.2009 № 10 предусматривает деятельность прокурора в инвестиционной сфере. Более того, контроль за соблюдением условий инвестиционных договоров выполняют государственные органы, исполкомы, заключившие от имени Республики Беларусь инвестиционные договоры, иные уполномоченные органы [4].

В Российской Федерации контроль и надзор за инвестиционной деятельностью ведется совместно. Так, Е.Е. Черных, В.А. Трофимов указывают: «на современном этапе в старее организационно завершилось формирование трех составляющих системы контроля (включая прокурорский надзор) за инвестиционной деятельностью. В нее входят прокурорский надзор со стороны Генеральной прокуратуры РФ; внутренний финансовый контроль во главе с территориальными органами прокуратуры РФ и внешний контроль (во взаимодействии с прокурорским надзором), осуществляемый международными правозащитными организациями» [5].

Как мы видим, осуществление контроля и надзора ведется совместно со всеми государственными органами. И создание отдельного органа для контроля и надзора будет дублированием полномочий и развитием признаков бюрократизма, в условиях сокращения оного.

И поэтому, полагаем, осуществление прокурором надзора за инвестиционной деятельностью будет являться эффективным и целесообразным.

С использованием наработанной практики надзорной деятельности необходимо усилие направить на совершенствование прокурорского надзора в сфере инвестиционной деятельности. В указанных целях предлагается развитие по следующим критериям:

- развитие и становления практики прокурорского надзора в инвестиционной деятельности, с целью соблюдения законности, пресечение и предупреждение правонарушений;

- внедрение в практику прокурорского надзора достижения науки, IT-tech технологий для получения современной информации и статистических данных в сфере инвестиций;

- использование разработанных новейших методов и приемов выявления и устранения нарушений;
- проведение тщательного и качественного анализа надзорной деятельности в сфере инвестиций, с информирование нижестоящих прокуратур;
- в случаях выявления упущений в работе нижестоящих прокуратур принятие мер для устранения;
- организация методической помощи, по осуществлению надзорной деятельности за инвестиционной деятельностью, нижестоящим прокуратурам;
- поощрение инициативы, проявление активности у нижестоящих прокуроров по вопросам осуществления надзора в сфере инвестиций (особенно, в инвестиционно-активных областях).

Эффективность прокурорского надзора напрямую зависит от тактики и методики надзора. Его совершенствованию будут способствовать перечисленные действия:

- при осуществлении проверочных действий комплексно;
- применение новейших методов и тактик проверок;
- организация проверок аккумулирующие усилия контрольно-надзорных и других органов.

Как известно, действует информационная система мониторинга CRM, которая обеспечивает эффективность реализации и мониторинга инвестиционных проектов в РК. Сосредоточена информация об инвесторах, инвестиционных проектах, производственных площадках и информационных запросах потенциальных инвесторов. Ожидается функционирование системы по предоставлению данных, предоставляющих возможность максимального объема привлечения инвестиций, неотрывного мониторинга процесса. Планируется общий доступ к активным проектам, справочным и маркетинговым материалам, усовершенствован обмен информацией и согласований.

Данная информационная система доступна только для самих сотрудников уполномоченного органа, казахстанских и иностранных инвесторов и предпринимателей. Как мы видим, доступ другим лицам и государственным органам ограничен.

При осуществлении прокурорского надзора информационные данные системы имели бы ценность для проведения анализа и выявления нарушений.

В этой связи, полагаем, на момент осуществления проверки уполномоченного органа, необходимо рассмотреть вопрос о допуске к системе прокурора, осуществляющего проверку.

При осуществлении прокурорской деятельности важную роль играют правовые акты. Исходя из норм закона, систему правовых актов прокуратуры составляют: акты прокурорского надзора: протест, санкция, указание, представление, постановление; прокурорского реагирования: ходатайство, заявление, обращение, разъяснение закона; регулирующие вопросы

организации и деятельности прокуратуры: приказы, распоряжения, положения, инструкции, регламенты и другие.

Акты прокурорского надзора, внесенные в законном порядке, являются обязательными для рассмотрения органами, организациями и должностными лицами, которым они адресованы. В случаях не рассмотрения актов прокурорского надзора последует ответственность, предусмотренная законом.

В сфере осуществления надзора за инвестиционной деятельностью необходимо рассмотрения вопроса о повышении качества правовых актов прокуратуры. Для разрешения, которого предлагаем развития направления:

- повышения качества актов прокурорского надзора;
- совершенствование порядка внесения актов прокурорского надзора;
- акты прокурорского надзора должны быть остры и актуальны на момент вынесения;
- на систематической основе обобщение практики внесения актов прокурорского надзора на выявленные нарушения инвестиционного законодательства;
- мониторинг внесенных актов прокурорского надзора по исполнению предъявленных требований.

Прокурорский надзор осуществляется в целях соблюдения законности, и в том числе в сфере инвестиционного законодательства, в целях укрепления законности и правопорядка. При котором, должны использоваться правовые средства для повышения эффективности выполнения обязанностей.

Кроме того, необходимо особо обращать внимание на недопущение ошибок, упущений, недоработок в деятельности сотрудника, осуществляющий надзор за инвестиционной деятельностью. На максимальном уровне, должны быть, рационально использованы резервы - рабочее время, оптимизация и рационализация труда, опыт прокурорский практики, научные труды, HI-tech технологии, ноу-хау.

На веб-сайте Премьер - Министра Республики Казахстан опубликована следующая информация «в МФЦА в рамках направления развития финтех в Казахстане определены основные 3 задачи: по регулированию рынка криптовалют, созданию регуляторной «песочницы» для развития, тестирования и поддержания новых технологий в финтех сфере и созданию условий для поддержания финтех-стартапов в Казахстане. МФЦА должен стать единой точкой сбора инновационных решений, новых идей по всему миру и платформой взаимодействия мировых компаний в части развития финансовых технологий. Для стимулирования идей и разработки новых инновационных решений по финтех планируется создание и запуск хаба на базе МФЦА с акселерационной программой для профильных стартапов. Финтех-хаб МФЦА нацелен на изучение и развитие семи технологических направлений: платежные системы нового поколения, онлайн кредитование (платформы P2P), блокчейн и криптовалюта, безопасность и биометрическая идентификация, робо-эдвайзинг, повышение финансовой доступности и искусственный интеллект» [6].

Казахстан нацелен на развитие финансовых технологий и внедрение в экономику страны. Прокурорский надзор, также, должен идти в ногу со временем, с развитием новейших технологий.

Список использованной литературы:

1. Тусупбеков Р. Суд и прокуратура в новых конституционных реалиях // <http://www.kazpravda.kz/articles/view/cud-i-prokuratura-v-novih-konstitutsionnih-realiyah1/>.

2. Абдрасулов Е. К вопросу о статусе и полномочиях Верховного суда и органов прокуратуры в проекте Закона РК «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» // «Zakon.kz» // <http://sud.gov.kz>.

3. Конституция Республики Беларусь // pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty.

4. Декрет Президента Республики Беларусь «О создании дополнительных условий для инвестиционной деятельности в Республике Беларусь» от 06.08.2009 № 10 // sov.minsk.gov.by/docs/stroat/decret10.doc

5. Черных Е.Е., Трофимов В.А. Об определении понятия «прокурорский надзор за инвестиционной деятельностью» // Вестник Нижегородской академии МВД России, 2011, №3 (16).

6. www.primeminister.kz.

УДК 343.9

**ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА - ЭЛЕМЕНТ
КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ
ОБЩЕСТВА**

Ажибаев М.Г.

докторант 2 года обучения
Академии правоохранительных
органов при Генеральной
прокуратуре Республики Казахстан,
юрист 1 класса

Түйіндеме

Патриотизмді тәрбиелеу - бұл күрделі процесс, адамның тек қана жеке қасиеттерінде негізделмеген, сонымен бірге мемлекеттік органдардың ведомстволық бағыныстылығымен жұмыс істеуде. Патриотизм прогресстың қозғауш қуаты болып табылады, сол сияқты біз Сингапурға ұқсастығымызды дәлелдейміз. Патриотизм адамның әлеуметтік сезімдей, Отанды сыртқы және ішкі қатерлерден қорғауға оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін арнайы ойды оятады. Негізгі қатерлерінің бірі қылмыстылық болып табылады, ол бір ғана мақсатпен әр түрлі тыске жасырады – қылмыс жасауға көптеген рекруттарды қатыстырып өзінің жоспарларын орындау, қылмыстылықпен күресу әрбір қазақстандықтың міндеті.

Аннотация

Воспитание патриотизма - это сложный процесс, основанный не только на личных качествах человека, но и на проводимой работе в данном направлении со стороны органов государственной власти. Патриотизм является движущей силой прогресса, о чем нам наглядно свидетельствует пример Сингапура. Патриотизм как социальное чувство, является двигателем чувств человека побуждающим его вставать на защиту Родину от внешних и внутренних угроз для обеспечения безопасности. Одной из основных угроз является преступность, маскирующаяся под разными оболочками с одной лишь целью - реализовать преступные планы путем вовлечения в свою деятельность как можно большего числа новых рекрутов, борьба с которой является задачей каждого казахстанца.

Annotation

The education of patriotism is a complex process based not only on the personal qualities of a person, but also on the work carried out in this direction by state authorities. Patriotism is the driving force of progress, as exemplified in Singapore. Patriotism as a social feeling is the engine of a person's feelings

encouraging him to stand up for the defense of the Motherland from external and internal threats to ensure security. One of the main threats is crime masquerading under different shells with only one goal: to realize criminal plans by involving as many new recruits as possible in their activities, combating which is the task of every kazakhstani.

Ключевые слова: патриотизм, безопасность, гражданин, преступность

Глава государства на заседании Совета Безопасности Республики Казахстан 21 февраля текущего года отметил: «Национальная безопасность должна обеспечиваться не только в сфере обороны или внутренней политики, она должна быть обеспечена повсеместно, включая экономику, воспитание подрастающего поколения и другие сферы» [1].

Казахстан многонациональное и многорелигиозное государство, которое стремится занять достойное место в мировом сообществе, основываясь на своих, исторически сложившихся мультикультурных отношениях в обществе. Государство постоянно стремится к созданию единой идеологии на любви к своей Родине каждого гражданина. Несомненно, это сложный процесс, в котором многое зависит от способности власти сплотить под своим началом всех жителей страны.

В этих целях государством постоянно разрабатывается ряд программных документов, направленных на развитие и укрепление патриотизма, целью которых является воспитание чувства гордости за свою страну, готовность к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

Большую роль в данном вопросе играет глава государства Н. Назарбаев, внесший огромный вклад в становление независимого Казахстана. В своей книге «В потоке истории» он пишет следующее: «Только сейчас казахское самосознание впервые имеет возможность понимания своего «Я» в прошлом, настоящем и будущем – потоке истории... Но это лишь возможность, которая должна стать действительностью, фактом массового сознания не только казахов, но и всех казахстанцев» [2, с.25].

Конечно, формирование патриотизма - это ежесекундная работа не только со стороны государства, но и как следствие работа над собой каждого человека в отдельности и с окружающими нас людьми: на работе, дома, в образовательных и медицинских учреждениях и т.д.

Профессор К. Бурханов отметил: «Каждый гражданин благодаря самосознанию может способствовать реализации государственной идеологии, которая необходима обществу. Необходимо отметить, что существует проблема формирования государственного самосознания как у подрастающего поколения»[3].

Мы полностью поддерживаем мнение криминолога Кудрявцева В.Н., который указывает, что «... нравственное формирование личности должно

соответствовать реальной действительности, в которой этот человек живет и развивается, ее прогрессивным тенденциям. Отклонения в ту или другую сторону, ведут к искажению представлений человека о социальных ценностях, своем месте в обществе, интересах, целях и допустимых средствах их достижения» [4, с.28-29].

Воспитание патриотизма важный элемент существования государства. Без чувства патриотизма человек становится «легкой добычей» различного рода проповедников, экстремистских и террористических идей, лидеров преступных сообществ, вербующих сторонников для совершения преступлений под различными благовидными предложениями. В итоге деятельность подобных лиц, вносит хаос и разруху, исчезают целые народы, расплытаясь, как беженцы по всему миру.

Патриотизм по словарю Ожегова: «преданность и любовь к своему отечеству, к своему народу»[5].

Патриотические чувства порождаются не инстинктом, а возникают под влиянием социально-экономических условий жизни людей.

Важным элементом патриотического воспитания является осознание чувства долга перед Родиной по защите ее интересов, ее границ и суверенитета от каких-либо посягательств как снаружи, так и внутри страны.

В 2006 году Указом Президента Республики Казахстан была утверждена Государственной программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006-2008 годы. В рамках данной Программы предполагалось «проведение воспитание гражданина, обладающего позитивным, созидательным мировоззрением, которое выражается в чувстве ответственности, способности делать осознанный выбор и принимать самостоятельные решения, нацеленные на благо Отечества, общества, своей семьи, самого себя; формирование постоянно совершенствующейся личности, обладающей прочным нравственным стержнем, но при этом способной адаптироваться к меняющимся условиям и восприимчивой к новым идеям»[6].

Однако вопрос воспитания патриотизма всегда имеет особую актуальность. По мнению обывателей, патриотическое воспитание есть не что иное, как готовность к выполнению гражданином воинского долга, что значительно сужает саму сущность патриотического воспитания.

В нынешних социально-экономических условиях люди больше склоняются к обеспечению материального благополучия любой ценой. Этому также способствуют средства массовой информации, фильмы, выходящие на широкий экран, где нередко открыто, демонстрируются сцены совершения различного рода преступлений, а «матерый» преступник представляется «Робин Гудом», совершающим добрые поступки либо борцом за право отстаивать свои религиозные убеждения.

В этом случае патриотическое воспитание должно выступать тем противовесом, который будет сдерживать подобные идеи от их широкого распространения в обществе.

Информационные войны, атаки (кибертерроризм) в обществе, с агрессивным использованием социальных сетей, Интернета и СМИ могут значительно изменить баланс сил в борьбе с преступностью. Это может привести к увеличению количества сочувствующих лиц, поддающихся различной пропаганде [7].

Важную роль в профилактике правонарушений играют идеологические меры, устраняющих или ограничивающих криминогенные факторы путем формирования у граждан нравственных качеств, ориентированных на общечеловеческие ценности, законопослушное поведение, нетерпимость к противоправному поведению, повышающих общую, бытовую и правовую культуру[8].

Насильственная преступность ежегодно уносит тысячи жизней, а сотни оставляет морально и физически израненными. Другой вид преступности - корыстный наносит вред имущественным правам граждан, организаций, государства. Оба эти вида подрывают веру людей в справедливость и способность власти обеспечить гарантированную Конституцией защиту от различных проявлений беззакония и насилия, что автоматически ведет к снижению или даже утрате патриотических чувств у людей.

Еще одним важным моментом является то, что преступность создает свои «организации», которые способны конкурировать с государственной властью, ведь развитие организованной преступности можно оправдать тем, что преступный образ жизни оказывается более «удобным» для индивида и не требует от него каких-либо усилий. Создается криминальная культура, которая нередко способствует сращиванию государственного аппарата и криминальных структур.

Как результат появляются личности, которые в случае стечения каких-то неблагоприятных для них обстоятельств, могут совершать правонарушения различного характера. А что если такому человеку государством было доверено оружие, руководство обороной или защита государственной границы, другая ответственная работа, то фактически доверие народа может быть использовано им для совершения преступлений в целях, к примеру, личного обогащения.

Конечно, нельзя отрицать тот факт, что воспитание патриотизма не является «лекарством» от преступности, наглядным примером тому служат последние громкие коррупционные скандалы в Министерстве обороны и Комитете национальной безопасности Республики Казахстан, убийство 14 пограничников их сослуживцем на Арканкерегене, «Хоргосское дело» по факту деятельности на границе с Китаем организованной преступной группы из сотрудников правоохранительных и специальных органов вымогавших денежные средства у предпринимателей и других лиц за пересечение казахстанско-китайской границы.

В данном контексте заслуживает внимания мнение А. Лапина, который считает, что «выявление реальных и потенциальных криминальных угроз должно производиться с учетом конкретных исторических условий

жизнедеятельности личности, существования общества и государства, от внутреннего и международного положения страны, от уровня экономического развития государства, научно-технических возможностей, материального и культурного уровня населения, развития законодательной базы и правовой культуры в целом»[9].

В своей программной статье от 12 апреля 2017 года «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» – «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Президент отметил: «Особое отношение к родной земле, ее культуре, обычаям, традициям – это важнейшая черта патриотизма. Это основа того культурно-генетического кода, который любую нацию делает нацией, а не собранием индивидов». [10, с.45]

Таким образом, воспитание патриотизма предполагает участие каждого гражданина страны в этой деятельности, начиная с самого себя. Ведь каждый хочет жить в стране, где человеческая жизнь, его права и свободы являются высшими ценностями и гарантированно защищены государством от различного рода преступных посягательств. Тем самым патриотизм выступает тем инструментом, который призван сдерживать человека в рамках общепринятых нравственных ориентиров.

Список использованной литературы

1. http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/zasedanie-soveta-bezopasnosti-pod-predsedatelstvom-glavy-gosudarstva-9
2. Н.А. Назарбаев. В потоке истории, Алматы 2002. – 238 с.
3. Политика и общество // Круглый стол в Мажилисе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Жигер Байтелесов. Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009, <https://articlekz.com/article/10988>
4. В.Н. Кудрявцев. Причинность в криминологии.// Монография.- Москва, 2007. – 198 с.
5. Толковый словарь русского языка Ожегова С.И., https://www.myfilology.ru/media/user_uploads/Tutorials/Tolkovy_slovar_Ozhegova.pdf
6. http://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000200_
7. Н.Ш. Жемпиисов. О перспективах формирования стратегии «непрямых действий» в противодействии преступности, <https://vestnikacademy.kz/wp-content/uploads/pdf/2017/06/04.pdf>
8. Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 года №271-4, http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_
9. А.А. Лапин Криминологическая Безопасность в Стратегии Национальной Безопасности России, Вестник РУДН, 2015, № 1, стр. 34, <https://cyberleninka.ru/article/v/kriminologicheskaya-bezopasnost-v-strategii-natsionalnoy-bezopasnosti-rossii>

10. Нурсултан Назарбаев – Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру (статья, интервью, выступления, экспертные комментарии и справочноаналитические материалы) – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2017, <http://www.kisi.kz/uploads/33/files/UVDk2ZAK.pdf>

УДК 343.92

ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ВИДОВ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Аяганова С.С.

докторант 2 курса Академии
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики
Казахстан, квалификационный класс 5
категории

Түйіндеме

Мақала авторы құқықтық әдебиетте анықталған трансұлттық ұйымдасқан қылмыс түрлерінің жіктелуін қарастырады.

Трансұлттық санатқа жататын қылмыстардың белгілі бір түрлеріне, құқық бұзушылықтардың кейбір белгілерін, қылмыс санаттарының белгілерін және заманауи шындықты ескере отырып, талдау жүргізілді.

Зерттеу трансұлттық ұйымдасқан қылмыс түрлерін жіктеу кезінде пайда болатын негізгі проблемалық аспектілерді анықтайды.

Аннотация

Автор статьи рассматривает классификации видов транснациональной организованной преступности, выделенные в юридической литературе.

Проведен анализ, некоторых видов преступлений, относящихся к категории транснациональных, с учетом отдельных характеристик правонарушений, признаков категорий преступлений и современных реалий времени.

В рамках исследования выделены основные проблемные аспекты, возникающие при классификации видов транснациональной организованной преступности.

Annotation

The author of the article considers classifications of transnational organized crime types, identified in the legal literature.

An analysis has been made of certain types of crimes belonging to the transnational category, taking into account certain characteristics of offenses, signs of categories of crimes and modern realities of time.

The study identifies the main problematic aspects that arise when classifying transnational organized crime types.

Ключевые слова: транснациональная организованная преступность, виды транснациональной организованной преступности, классификация, международная преступность.

При изучении транснациональной организованной преступности (*далее - ТОП*) одним из значимых вопросов является определение содержания данного понятия, так как до настоящего момента ни в юридической литературе, ни в практической работе правоохранительных органов нет четкого представления о том, какие виды преступлений следует отнести к категории ТОП.

Транснациональный характер может носить практически любое деяние, предусмотренное Уголовным кодексом Республики Казахстан, вместе с тем, есть преступления, которые непосредственно относятся к транснациональным.

На Конгрессе ООН по предупреждению преступности, транснациональные преступления были разделены на «пять основных групп»:

- террористические преступления транснационального характера (захват воздушных судов и другие незаконные действия, направленные против безопасности гражданской авиации; захват заложников; преступления против лиц, пользующихся международной защитой; пиратство и др.);

- организованные на международной основе клановые преступления с главной целью получения доходов (незаконный оборот наркотиков; торговля людьми; организация нелегальной иммиграции; контрабанда оружием и похищенными транспортными средствами; распространение порнографии и эксплуатация проституции и др.);

- экономические преступления, предусматривающие осуществление операций и транснациональных действий в двух или нескольких странах (легализация преступных доходов; коррупция; фальшивомонетничество);

- транснациональная незаконная торговля предметами искусства, представляющими культурное и религиозное достояние нации;

- действия, которые путем загрязнения нарушают экологический баланс и состояние окружающей среды в более чем одной стране» [1].

В юридической литературе встречается несколько классификаций видов ТОП, так А.Л. Репецкая рассматривая основные направления деятельности транснациональных преступных организаций, выделяет такие виды, как: «незаконная деятельность по производству и распространению наркотиков; контрабанда людей или торговля ими; нелегальный рынок оружия; кража и контрабанда автомобилей; распространение детской порнографии по сети Интернет; проникновение в компьютерную сеть с целью кражи или мошенничества; пиратство в области программного обеспечения компьютеров; кража предметов культуры и произведений искусства; нелегальная торговля флорой и фауной; торговля радиоактивными материалами; торговля органами человеческого тела для трансплантации» [2, с.12].

Ю.А. Воронин наиболее характерными видами нелегальной деятельности ТОП считает: «индустрию наркобизнеса, торговлю радиоактивными и ядерными материалами, контрабанду незаконных мигрантов, отмывание «грязных» денег, мошеннические действия с чеками и кредитными карточками, а также кражи и контрабанду автомобилей» [3, с.39].

Аналитик исследовательской службы Конгресса США Д. Вагли в своем докладе от 20 марта 2006 года в содержание ТОП включает такие преступные деяния, как: «наркотерроризм, «ядерная контрабанда», торговля людьми, преступления в сфере интеллектуальной собственности и отмывание денег» [4].

На наш взгляд, предложенные перечни являются весьма краткими, содержание которых можно объяснить только субъективным взглядом авторов. Действительность свидетельствует о том, транснациональный характер приобретает более широкое число правонарушений.

Анализ международных нормативных актов ООН позволяет выделить 19 видов и разновидностей транснациональных преступлений, среди них: «незаконный оборот наркотиков, незаконная торговля оружием, незаконный оборот химических и ядерных материалов, международный терроризм, торговля людьми, особенно женщинами и детьми, торговля человеческими органами, угон и контрабанда автомобилей, нелегальная миграция, коррупция, хищение и незаконный экспорт культурных ценностей, незаконная торговля объектами флоры и фауны, компьютерные преступления, хищение интеллектуальной собственности, пиратство, легализация доходов, полученных преступным путем, фальшивомонетничество, подделка ценных бумаг и другие» [1].

Таким образом, правомерно классифицировать ТОП непосредственно по видам деятельности является затруднительным. Следует принимать во внимание определившуюся в международном праве тенденцию к расширению перечня преступлений, входящих в группу ТОП, в связи с глобализацией и обусловленными ей, современными реалиями. Согласно статистическим данным, каждые 5 лет появляется новый вид транснациональной преступной деятельности: в 90-е годы появился такой вид преступлений, как торговля человеческими органами, в конце 90-х - незаконный оборот видов животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения; в начале 2000-х годов - преступность с кредитными карточками, в конце первого десятилетия 2000-х годов - кибератаки на сайты государственных организаций, с целью получить значимую экономическую, политическую и другую информацию с серверов.

Во втором десятилетии 2000-х годов субъекты ТОП расширили спектр своей деятельности, в рамках которой, традиционные виды преступности сочетаются с манипуляциями на финансовом и биржевом рынках, подделкой высокотехнологичной продукции. Так, все более широкое распространение приобретают электронные деньги, при этом в своем отчете Европол предупреждает, что с каждым днем все активнее криптовалюта используется

как инструмент для отмывания денег, которое нередко выходит за пределы одного государства [5].

Вместе с тем, определенной корректировки требует и содержательная часть классификация ТОП. Так, к числу наиболее опасных сфер указанной категории преступлений, различные исследователи относят незаконный оборот наркотиков, т.е. индустрию наркобизнеса, но следует отметить, что не каждый состав незаконного оборота наркотиков будет являться формой проявления ТОП, а лишь факты, связанные с межгосударственным оборотом. В первую очередь это контрабанда наркотиков, психотропных веществ и их прекурсоров - как на стадии приготовления (выращивание, транспортировка до границы), так и на стадии оконченого преступления (перевозка через границу), а также последующего сбыта в стране-потребителе.

Также, наркопреступления, следует относить к категории преступлений транснациональных, а не международных, т.е. против мира и безопасности человечества, в соответствии с целью данного вида правонарушений, которая заключается не в причинении вреда интересам государства, а в получении экономической выгоды, так как указанная характеристика является неотъемлемым признаком ТОП.

В данном контексте следует рассматривать и другие составы преступлений, при отнесении их к категории транснациональной организованной преступности.

Так, несмотря на то, что терроризм в качестве самостоятельного вида ТОП выделяется некоторыми учеными [6, с. 11–12; 7, с.8], а также нормативно правовыми актами ООН, на наш взгляд существуют основания не относить его к категории ТОП.

Терроризм – это исключительно опасное преступление, возникшее в результате конфликта политических интересов противостоящих государств, имеющее целью ограничение суверенитета другого государства, где объектом является мир и безопасность человечества, а пострадавшими, как правило, становятся гражданские лица одной определенной страны. Согласно указанным характеристикам, терроризм следует относить к категории международных преступлений.

Таким образом, категория ТОП представлена целым комплексом различных видов противозаконной деятельности. Однако, при определении классификации ТОП по видам, возникает ряд проблемных вопросов, связанных с глобализацией и обусловленным ей появлением новых видов преступлений.

Список использованной литературы:

1. Официальный сайт ООН // <http://www.un.org/ru/index.html>.
2. Репецкая А.Л. Транснациональная организованная преступность – автореф. дис. доктора юрид. наук. - М, 2001 – 48 с.
3. Воронин К.А. Транснациональная организованная преступность Екатеринбург, 1997. – 123 с.

4. John R. Wagley. Transnational Organized Crime: Principal Threats and U.S. Responses. CRS Report for Congress. March 20, 2006.
5. Официальный сайт Европола // <https://www.europol.europa.eu/>.
6. Долгова А.И. Терроризм и организованная преступность. – М., 2002. – 136 с.
7. Terrorism and Organized Crime: Reflections on an Illusive Link and its Implication for Criminal Law Reform : paper presented at the Annual Meeting Of the International Society for Criminal Law Reform (Montreal, 2004, August 8–12). – Vancouver, 2004. – 40 p.

УДК 343.2/.7

**К ПРОБЛЕМНЫМ ВОПРОСАМ ФОРМИРОВАНИЯ
УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА
(ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

Леонов Д.Н.

докторант Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
юрист 1 класса

Аннотация

Автор статьи рассматривает исторические аспекты становления уголовного законодательства Казахстана. В рамках исследования выделены основные проблемы, которые влияли на развитие законодательства на различных этапах государственности.

Как показал анализ, уголовное законодательство времен XX века, значительно отличалось от действующего, в первую очередь это отражается в используемых наказаниях, их репрессивности. Причинами этому служат социальные, экономические, политические факторы.

С учетом исторического опыта, законодатель на современном этапе развития пришел к выводу о необходимости либерализации наказаний, их смягчения и демократизации, в связи с чем, уголовные законы современного Казахстана являются достаточно гуманными и соответствуют реалиям времени.

Түйіндеме

Мақаланың авторы Қазақстанның қылмыстық заңнамасы қалыптасуының тарихи аспектілерін қарастырады. Зерттеу шеңберінде заң шығарудың мемлекеттіліктің әртүрлі кезеңдерінде дамуына ықпал ететін негізгі мәселелер белгіленді.

Талдау көрсеткендей, XX ғасырдың қылмыстық заңдары қолданыстағы заңдардан айтарлықтай ерекшеленді, ең алдымен қолданылған айыппұлдарда, олардың репрессивтілігіне әсер етті. Мұның себептері әлеуметтік, экономикалық, саяси факторлар.

Тарихи тәжірибені ескере отырып, заң шығарушы дамудың қазіргі кезеңінде жазаны либерализациялау, оларды азайту және демократияландыру қажеттілігі туралы қорытындыға келді, сондықтан қазіргі Қазақстанның қылмыстық заңдары әжептәуір гуманистік және уақыттың шынайылығына сәйкес келеді.

Annotation

The author of the article considers the historical aspects of the development of the criminal legislation of Kazakhstan. The study identified the main problems that influenced the development of legislation at various stages of statehood.

An analysis of the criminal legislation of the 20th century has shown, first of all it is reflected in used penalizations, their repressiveness. The reasons for this are social, economic, political factors.

In the light of historical experience at the current stage of development the legislator found that liberalization of the penalties for crime, mitigation and democratization is needed, therefore, the criminal laws of modern Kazakhstan are reasonably humane and correspond with the realities of time.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, гуманизация, уголовное право, уголовное законодательство, уголовная политика.

Фактором стимулирования развития законодательства является необходимость разрешения проблем и противоречий, происходящих в обществе, стране и в мире в целом. При этом, основной проблемой выступает то, что законодатель должен учитывать множество параметров: исторические уроки, криминогенную обстановку, мнение общества, достижения науки, возможности внедрения норм и т.д.

В настоящее время нашим государством проводится работа по обновлению и совершенствованию законодательства, с учетом происходящих современных тенденций на внутригосударственном и международном уровне.

Отметим, что исторический аспект оказывает значительное влияние на становление и прогнозирование действующего уголовного законодательства, в связи с чем, выделим его в данной работе.

Ввиду сложившихся обстоятельств на современном этапе государство отходит от репрессивности наказаний, которые были присущи в XX веке, уголовное законодательство того времени было пронизано жесткими, безальтернативными наказаниями.

Так, в период 1920-1930-х годов XX века не соблюдался принцип личной ответственности, согласно которому лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно-опасные деяния, в отношении которых установлена вина.

Ю.П. Титов в своей работе отмечает, что «УК вводил аналогию: «В случае отсутствия в УК прямых указаний на отдельные виды преступлений, наказания или меры социальной защиты применялись согласно статьям УК, предусматривавшим наиболее сходные по важности и роду преступления, с соблюдением правил Общей части сего Кодекса» [1, с. 358].

Таким образом, в тот период времени аналогия закона получила широкое распространение, которая, согласно, действующих УК РК и Конституции, не допустима.

Следующим этапом развития уголовного законодательства стал период Великой Отечественной войны, основной особенностью законодательной системы стали временные нормы, предусматривающие ответственность за преступления в военное время. Здесь же продолжалось применение закона по аналогии, к гражданам применялись военные преступления, т.е. использовалось своего рода уравнивание преступлений.

Прежде всего, введение временных норм связано с тем, что в условиях войны интересы социалистического хозяйства были тесно связаны с интересами обороны страны, это стало основанием для криминализации многих преступлений и усилением борьбы с преступностью.

К примеру, уход с военных предприятий приравнивался к дезертирству и наказывался жесткими санкциями – до 8 лет лишения свободы [2, с. 31].

Существенный толчок в развитии законодательство получило во второй половине XX века, когда были выработаны основные институты уголовного закона - ответственности, наказания, суда и т.д. Первым кодифицированным источником уголовного права Казахстана стал Уголовный кодекс Казахской ССР 1959 года.

Здесь следует отметить, что приоритет государственных преступлений оставался, это подтверждается задачами уголовного законодательства.

Так, в части 1 статьи 1 Уголовного кодекса Казахской ССР указано, что «уголовное законодательство Казахской ССР имеет задачей охрану конституционного строя Республики Казахстан, его политической и экономической систем, собственности, личности, прав и свобод граждан и всего правопорядка от преступных посягательств» [3].

В действующем Уголовном кодексе нашей республики приоритеты защиты изменены, и согласно статье 2 УК РК первостепенными задачами Уголовного кодекса являются защита прав, свобод и законных интересов человека и гражданина.

В конце XX века назрела необходимость принципиального пересмотра существующего уголовного законодательства, прежде всего это связано с изменениями в политической и экономической сферах.

Свое развитие получила организованная преступность, увеличилось количество совершаемых корыстных и экономических преступлений, кроме того, появились новые виды посягательств: отмывание денежных средств, захваты заложников, преступления в сфере информатизации [4, с. 37].

Указанное стало следующим шагом процесса обновления законодательной базы и введения Уголовного кодекса в 1997 году.

В данный период времени уголовное законодательство стало отходить от репрессивности, и получила распространение демократизация уголовных норм.

Множество преступлений стали неактуальными ввиду развития экономических отношений и были характерными для советского времени, к ним относятся такие составы как: «Систематическое невыполнение планов и заданий по поставкам продукции» (ст.151 УК КазССР), «Разукомплектование машин» (ст.155 УК КазССР), «Самовольное сенокошение» (ст.157 УК КазССР) и др. В тоже время в уголовном законодательстве появились новые составы преступлений: «Незаконное предпринимательство» (ст.190 УК РК 1997 года), «Лжепредпринимательство» (ст. 192 УК РК 1997 года) и др.

Однако, несмотря на наличие положительных моментов УК РК имел свои недостатки и пробелы, эти несовершенства устранялись путем внесения изменений и дополнений, всего в УК РК они вносились более 80 раз.

При этом, эти изменения затрагивали как проблемные вопросы, так и совершенствование законодательства.

К примеру, в 2010 году УК РК дополнен статьей 183-1 «Транспортировка, приобретение, реализация, хранение нефти и нефтепродуктов, а также переработка нефти без документов, подтверждающих законность их происхождения», в 2011 году статьей 226-1 «Рейдерство», в другом случае некоторые нормы были исключены: статья 211 «Нарушение правил сдачи государству драгоценных металлов и драгоценных камней», статья 223 «Обман потребителей».

Следует учесть, что УК РК 1997 года стал своеобразным образцом для создания нового уголовного законодательства, при этом, на этапе становления государственности, он был достаточно эффективным инструментом борьбы с преступностью и выполнил свою задачу.

Основной целью уголовного законодательства независимого Казахстана являлось решение проблем с обеспечением прав и свобод граждан, с репрессивностью наказаний.

Для этого законодателем в УК РК 2014 года предусмотрен широкий спектр мягких видов наказаний, переработан институт условно-досрочного освобождения и др.

Кроме того, в УК РК заложены основы для борьбы со всеми новыми уголовными правонарушениями, при этом созданный баланс уголовных наказаний свидетельствует о его гуманности.

Вместе с тем, сам процесс совершенствования уголовного законодательства непрерывен, ввиду изыскания преступными элементами новых способов и форм совершения преступлений, трансформации в экономических и политических областях правоотношений, общественной жизни.

Важным элементом развития уголовного законодательства в настоящее время являются разрабатываемые системы стратегии борьбы с преступностью и проводимая уголовная политика.

Уголовное законодательство Казахстана на современном этапе развития следует курсу уголовной политики заложенной в Концепции [5]. Вместе с тем,

исполнение данного документа завершается, и практически все его положения выполнены. Однако, заданная тенденция уголовной политики будет продолжаться, а уголовное законодательство развиваться, ввиду требований времени, выработки новых подходов в борьбе с преступностью и соблюдения международных стандартов.

Список использованной литературы:

1. История государства и права России. Учебник/Под.ред. Ю.П. Титова. - М.: ООО «ТК Велби», 2003.- 544 с.
2. Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть: Учение о преступлении / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. М.: Зерцало, 2002. – с. 404
3. Уголовный кодекс Казахской ССР, утвержден законом Казахской ССР от 22 июля 1959 года. Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K590002000_
4. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник для ВУЗов / Под ред. д.ю.н. В.С.Комиссарова, д.ю.н. Н.Е. Крыловой, д.ю.н. И.М. Тяжковой. – М.: Статут, 2012. – 879с.
5. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» от 24 августа 2009года №858. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>

УДК 343.7

**К ВОПРОСУ О КРИМИНАЛИЗАЦИИ
ЛЖЕПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УГОЛОВНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Хасанов Т.Т.

магистрант Академии
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
квалификационный класс 1
категории

Аннотация

В данной статье автор с учетом анализа теоретических позиций, опыта зарубежных стран, в частности Российской Федерации по вопросам противодействия деяниям, подпадающим под признаки лжепредпринимательства, приходит к выводу о необходимости криминализации лжепредпринимательства в уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Түйіндеме

Автор бұл мақалада теориялық ұстанымдарды анализдеп, шет мемлекеттердің тәжірибесін ескере келе атап айтқанда Ресей Федерациясының жалған кәсіпкерлік белгілеріне жатанын қылмыстарға қарсы күрес сұрағы бойынша, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында жалған кәсіпкерлікті криминализациялау керек деген шешімге келеді.

Annotation

In this article, the author taking into account the analysis of theoretical positions, the experience of foreign countries in particular the Russian Federation, on countering acts that fall under the signs of pseudo-entrepreneurship, comes to the conclusion that it is necessary to criminalize pseudo-entrepreneurship in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Ключевые слова: лжепредпринимательство, криминализация, декриминализация, обналичивание денежных средств, подставное лицо.

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 3 июля 2017 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной

системы» из Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее - УК РК) была исключена ст.215 (лжепредпринимательство) [1].

Данное решение было инициировано лицами, которые встали на защиту контрагентов лжепредпринимателей. К примеру, по словам лидера партии «Ак жол» А.Перуашева, на протяжении последних 6-7 лет и бизнес-сообщество, и партия «Ак жол», и Национальная палата предпринимателей настойчиво требовали отменить ст.192 УК РК 1997 года (Лжепредпринимательство), по которой налоговые недоимки взимались не с самих мошенников, а с добросовестных предпринимателей. По его мнению в период кризиса это серьезно подорвало финансовое положение многих предприятий, а некоторые были доведены до банкротства[2].

Средства массовой информации изобилуют «восторженными» комментариями декриминализации лжепредпринимательства, причем в большей степени представителей бизнес-сообществ. Они пишут, что следует отметить, что одним из основных аргументов для исключения ст.215 УК РК послужило дублирование состава данной статьи в других статьях УК РК, к примеру, ст.216 УК РК (Совершение действий по выписке счета-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров), ст.219 УК РК «Незаконное получение кредита или нецелевое использование бюджетного кредита) [3].

По мнению некоторых правоприменителей «декриминализация лжепредпринимательства не повлечет негативных последствий, так как уголовная ответственность за уклонение от уплаты налогов остается» [4].

Заместитель председателя правления национальной палаты предпринимателей «Атамекен» Р. Журсунов называет эту реформу исторической. «Главной ключевой задачей было исключение статьи по лжепредпринимательству. Она дублировала другие статьи: уклонение от уплаты налогов, получение кредитов, незаконная иная предпринимательская деятельность... Также были внесены изменения в статью 216 УК РК о корректировке выписки счета-фактур [5].

В свою очередь, мы обращаем внимание на то, что статистические данные о количестве выявленных фактов лжепредпринимательства и, соответственно, огромные суммы ущерба, причиненного ими государству свидетельствуют о том, что имелся устойчивый спрос на услуги лжепредпринимательских структур со стороны субъектов реального сектора экономики, что, на наш взгляд, не должно было вызывать к ним сочувствия в силу того, что в основе этого спроса был незаконный интерес. Указанные материальные потери контрагентов – это те суммы, которые ими должны быть уплачены в законном порядке.

Да, действительно ст.215 УК РК, предусматривающая ответственность за лжепредпринимательство, охватывала деяния образующие составы правонарушений, предусмотренные статьями:

- 216 «Совершение действий по выписке счета-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров»

- 219 «Незаконное получение кредита или нецелевое использование бюджетного кредита»;

- 245 «Уклонение от уплаты налога и (или) других обязательных платежей в бюджет с организаций»;

- 214 «Незаконное предпринимательство, незаконная банковская или коллекторная деятельность».

Это обстоятельство и породило критику и, как следствие, последующую декриминализацию. Однако, декриминализация лжепредпринимательства не только исключила указанные выше дублирование иных норм УК РК. В результате декриминализации перестали быть уголовно наказуемыми и такие деяния, входившие в состав лжепредпринимательства, как «создание субъекта частного предпринимательства либо приобретение акций (долей участия, паев) других юридических лиц, предоставляющее право определять их решения, без намерения осуществлять предпринимательскую деятельность в целях извлечения иной имущественной выгоды, или в целях содействия совершению таких действий, а равно руководство им, если эти деяния причинили крупный ущерб гражданину, организации или государству». Авторами декриминализации проигнорированы такие криминогенообразующие признаки лжепредпринимательства, как «обман, введение в заблуждение путем манипуляций в сфере предпринимательства и извлечение для себя незаконных имущественных выгод и, как результат, тем самым ослабление экономических основ государства».

На первый взгляд, само по себе создание субъекта частного предпринимательства без намерения осуществлять предпринимательскую деятельность никакой общественной опасности не представляет. Однако это мероприятие может быть использовано недобросовестными лицами для создания так называемых «фирм-однодневок» на подставных лиц, которые впоследствии будут использованы для реализации преступных намерений.

Российские ученые после декриминализации этой формы девиантного экономического поведения (лжепредпринимательства) стали отмечать возникновение существенного правового пробела, поскольку использование лжеорганизаций стало весьма распространенным приемом при совершении самых разнообразных уголовных правонарушений (на рынке ценных бумаг, в сфере кредитования, налогообложения и др.).

А.Н. Лясколо справедливо отмечает, что «фирмы-однодневки продолжают широко применяться в отечественной предпринимательской практике, как правило, в следующих целях:

1) незаконное обналичивание и транзит денежных средств;

2) хищение денежных средств, перечисленных в качестве оплаты поставки товаров, выполнения работ, оказания услуг, в том числе в рамках государственных (муниципальных) контрактов;

3) хищение денежных средств, предоставленных банком в качестве кредитных ресурсов;

4) оптимизация налогообложения посредством:

– создания фиктивных расходов и получения вычетов по косвенным налогам без соответствующего движения товаров (работ, услуг);

– увеличения добавленной стоимости товаров, уменьшения налоговой нагрузки на производственные подразделения;

5) легализация (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенных преступным путем» [6, с. 23–28].

В связи с этим, в Российской Федерации, уже через год после декриминализация лжепредпринимательства, ввели в главу 22 Уголовного кодекса Российской Федерации (далее - УК РФ) ст. 173-1 (Незаконное образование (создание, реорганизация) юридического лица) и 173.2 (Незаконное использование документов для образования (создания, реорганизации) юридического лица).

Статья 173.1 УК РФ (Незаконное образование (создание, реорганизация) юридического лица) предусматривает ответственность за «образование (создание, реорганизация) юридического лица через подставных лиц, а также представление в орган, осуществляющий государственную регистрацию юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, данных, повлекшее внесение в единый государственный реестр юридических лиц сведений о подставных лицах».

Понятие «подставное лицо» раскрывается в примечании к ст.173.1 УК РФ. Под подставными лицами в настоящей статье понимаются «лица, являющиеся учредителями (участниками) юридического лица или органами управления юридического лица, путем введения в заблуждение которых было образовано (создано, реорганизовано) юридическое лицо» [7].

Как утверждает Н.А. Егорова, данная норма, по замыслу законодателя, призвана пресечь широкомасштабное распространение организаций, создаваемых в целях совершения отдельных экономических преступлений, фактически не осуществляющих заявленную в учредительных документах хозяйственную деятельность. «Популярность» (причем не только в России) так называемых «фирм-однодневок» обусловлена возможностью совершения с их помощью противоправных действий (обналичивания денежных средств, уклонения от уплаты налогов, мошенничества в сфере кредитования, «отмывания» денег, полученных преступным путем, финансирования терроризма и т.д.) [4] путем придания таким действиям внешне легального вида [8].

Данное уголовно-правовое положение дополняется составом уголовного правонарушения, закрепленного в ст.173.2 УК РФ (Незаконное использование документов для образования (создания, реорганизации) юридического лица), предусматривающей ответственность за:

«1. предоставление документа, удостоверяющего личность, или выдача доверенности, если эти действия совершены для внесения в единый государственный реестр юридических лиц сведений о подставном лице, -

2. Приобретение документа, удостоверяющего личность, или использование персональных данных, полученных незаконным путем, если эти деяния совершены для внесения в единый государственный реестр юридических лиц сведений о подставном лице» [7].

Вкупе, составы, закрепленные в этих двух статьях УК РФ, дополняя друг друга, ставят заслон на пути реализации преступных намерений в виде мошеннических действий в сфере предпринимательства.

Создание ложного предприятия негативно воспринимается во всем мире. Например, по утверждению Е.В. Батуриной и А.Н. Литвиненко в государствах, следующих английской модели права (Великобритания, США, Канада, большинство офшорных зон и бывших английских колоний), суды могут признать компанию притворной (sham), если установят, что она не обладает признаками независимого юридического лица [9].

Сегодня существуют также сайты, посвященные фиктивной деятельности юридических лиц, где можно встретить следующие дополнительные признаки «фирмы - однодневки»:

— учредителем фирмы значится либо умерший человек, либо лицо, волеизъявление которого было фиктивным (регистрация по утерянному или похищенному паспорту, по паспорту лица, отбывающего наказание, связанное с лишением свободы и т.п.);

— организация не находится по юридическому адресу, который к тому же может быть адресом так называемой «массовой регистрации»;

— организация не платит налогов и не сдает отчетность, а если и сдает, то «нулевую»;

— осуществляемые хозяйственные операции имеют «бумажный» характер, поскольку не связаны с реальным производственным процессом и движением товарно-материальных ценностей [10].

В этой связи при определении реальности либо притворности существования юридического лица в европейских государствах был введен термин *substance* («содержание», «существо» – англ.). Этим термином определяется степень наполнения юридической оболочки компании реальным содержанием. По утверждению В. Тухтина «сейчас в Европе нельзя получить одобрение у налоговых органов на ту или иную схему работы, не доказав определенного *substance* у самой компании и у ее контрагентов» [11].

В результате проведенного исследования мы приходим к заключению о том, что во исполнение положений послания Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в части социально-экономической модернизации уголовного законодательства ст.215 УК РК, предусматривавшую ответственность за лжепредпринимательство, было необходимо подвергнуть не полной, а лишь частичной декриминализации. Частичная декриминализация должна была

устранить, упоминавшиеся выше, дублирование составов правонарушений, предусмотренных другими статьями уголовного закона.

В то же время в ту часть диспозиции ст.215 УК РК, которая не содержала в себе дублирование диспозиций других статей уголовного закона, на наш взгляд, необходимо было внести дополнения и изменения. Считаем необходимым, с учетом изложенного, поставить вопрос о криминализации лжепредпринимательства и изложить предлагаемую норму в следующей редакции:

«Лжепредпринимательство, то есть создание через подставных лиц субъекта частного предпринимательства либо приобретение акций (долей участия, паев) других юридических лиц, предоставляющее право определять их решения, без намерения осуществлять предпринимательскую деятельность в целях извлечения иной имущественной выгоды, или в целях содействия совершению таких действий, а равно руководство им, если эти деяния причинили крупный ущерб гражданину, организации или государству-,».

Предлагаемые изменения и дополнения, по нашему мнению, позволят эффективно противодействовать такому негативному деянию как лжепредпринимательство.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2017 года № 84-VI. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы».
2. <https://kapital.kz/business/26442/otmena-stati-za-zhepredprinimatelstvo-biznes-vzdohnet-polnoj-grudyu.html>
3. Олеся Кириловская. Конец лжепредпринимательству и другие изменения в Уголовный кодекс \\ <https://www.kursiv.kz/examination/blog/konec-zepredprinimatelstvu-i-drugie-izmenenia-v-ugolovnyj-kodeks/>
4. <http://abctv.kz/ru/news/lzhepredprinimatelstvo-likvidiruetsya-kak-klass>
5. «Лжепредпринимательство ликвидируется как класс». // <http://abctv.kz/ru/news>
6. Лясколо А. Н. Уголовная ответственность за незаконные операции по обналичиванию и транзиту денежных средств // Российский следователь. 2014. № 17. с. 21–29.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации/ <http://kodeks.systems.ru/uk-rf/>
8. Егорова Н.А. Незаконное образование (создание, реорганизация) юридического лица: проблемы квалификации и правовой регламентации ответственности Научная библиотека КиберЛенинка: <http://cyberleninka.ru/article/n/nezakonnoe-obrazovanie-sozdanie-reorganizatsiya-yuridicheskogo-litsa-problemy-kvalifikatsii-i-pravovoy-reglamentatsii#ixzz4Id7DCN4j>
9. Что такое фирма-однодневка / / Адвокатское бюро Шмелева А.Ф.— URL:<http://advocatshmdevnarod.ru/odnodnevkahtml>

10. Батурина Е.В., Литвиненко А.Н. Фиктивное предпринимательство: проблема несоответствия экономико-правовой регламентации реальной хозяйственной практике \ \ Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России № 4 (52) 2011

11. <https://femiruwe.wordpress.com/2011/05/12>

УДК 343.13

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

Джумабеков А.М.

магистрант Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан,
юрист 2 класса

Талкибаев А.Б.

старший преподаватель кафедры
специальных юридических
дисциплин Академии
правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, магистр
юридических наук, младший
советник юстиции

Түйіндеме

Қазіргі уақытта, ғылыми және практикалық жұмысшылармен қылмыстық-процесстік заңнаманы жетілдіру бағытында процесс прокурорының институтінің өзектілігі белгіленеді. Бүгінде процесс прокуроры қылмыстық процестің негізгі қатысушысы болып келеді.

Аталған бағытта зерттеу жұмыстары санының төмендігіне қарамастан, авторлармен процесс прокуроры институтындағы мәселелерді анықтау мақсатында әрекет етуліде. Зерттеу өзектілігі, процесс прокуроры қызметінің тиімділігін жақсартуымен байланысты.

Авторлармен процесс прокурорының ұғымы мен өкілеттіктерін белгілейтін нормативтік құқықтық актілері толығырақ қаралуда. Сонымен қатар, мақалада Қазақстан мен Украина қылмыстық-заңнамаларына салыстырмалы талдау жүргізілген.

Талдау нәтижесімен, авторлар заңнаманы жетілдіру бағытында белгілі тұжырымдар ұсынып, мәселелерді шешуге қатысты өздерінің көзқарасын білдірді.

Аннотация

В настоящее время научными и практическими работниками отмечается актуальность института процессуального прокурора в рамках

совершенствования уголовно-процессуального законодательства. Сегодня процессуальный прокурор стал основной фигурой уголовного процесса.

Несмотря на малочисленность исследований в данном направлении авторами делается попытка установить имеющиеся проблемы института процессуального прокурора. Актуальность исследования вызвана необходимостью повышения эффективности деятельности процессуального прокурора.

Авторами подробно рассматриваются нормативные правовые акты определяющие понятие и полномочия процессуального прокурора. Кроме того, в статье проводится сравнительный анализ действующего уголовно-процессуального законодательства Казахстана и Украины.

По результатам проведенного анализа авторы делают определенные выводы по совершенствованию законодательства и предлагают свое видение решения проблемы.

Annotation

Currently, scientific and practical workers highlight the topicality of the Institute of Procedural Prosecutor in the framework of improving the criminal procedural law. At present, the procedural prosecutor became the central figure of the criminal process.

Notwithstanding a lack of studies in this field, the authors attempt to identify the existing problems of the Institute of Procedural Prosecutor. The relevance of the study is caused by the need for increasing the efficiency of the procedural prosecutor.

Authors consider general documents in detail that define the concept and authority of the procedural prosecutor. Moreover, the comparative analysis is conducted in the article based on the current criminal procedural legislation of Kazakhstan and Ukraine.

According to the results of the analysis, the authors draw certain conclusions for the improvement of legislation and offer their own vision for resolving the issue.

Ключевые слова: концепция, Уголовно-процессуальный кодекс, процессуальный прокурор, досудебное расследование, инструкция.

Президентом нашей страны Н.А. Назарбаевым в 2009 году подписан Указ «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период 2010 до 2020 года» (*далее - Концепция*).

Концепция является основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных планов законопроектных работ Правительства Республики Казахстан и проектов нормативных правовых актов Республики. В ней определены стратегические направления дальнейшего совершенствования всех отраслей национального права, правоохранительной и судебной систем, а также правовых основ внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности.

Особое место в данном документе уделено уголовному процессу. В нем отмечается, что приоритетом развития уголовно-процессуального права остается дальнейшая последовательная реализация основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека [1].

Как известно, одним из результатов указанной работы является принятие Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан 4 июля 2014 года (*далее* – УПК РК), который в настоящее время продолжает совершенствоваться.

Новый УПК РК был принят на основе передового опыта европейских стран и стал очередным этапом в развитии национального законодательства. В новом кодексе введены уникальные институты, которые ранее не существовали в отечественном уголовном процессе.

Так, в уголовно-процессуальное законодательство введены прогрессивные нормы: негласные следственные действия, институт процессуального соглашения, институт следственного судьи, протокольная форма досудебного расследования и т.д.

Одной из широко обсуждаемых новелл в юридической литературе является институт процессуального прокурора.

Согласно норм УПК РК, «процессуальный прокурор - прокурор, на которого руководителем прокуратуры возложен надзор за применением законов по конкретному уголовному делу»[2].

Деятельность процессуального прокурора, кроме норм УПК РК, отдельно закреплена приказами Генерального Прокурора Республики Казахстан от 29 декабря 2014 года №163 «Об утверждении Инструкции по организации надзора процессуальным прокурором» (*далее* – Инструкция) и от 19 февраля 2018 года №19 «Об утверждении Инструкции по организации надзора за законностью уголовного преследования».

Важно отметить, что процессуальный прокурор осуществляет надзор по уголовному делу с момента начала досудебного расследования и участвует в суде первой инстанции в качестве государственного обвинителя.

В силу положений Инструкции (пп.30-31) «процессуальный прокурор несменяем, но в случае перевода, увольнения, изменения поднадзорности уголовного дела в ходе досудебного расследования или других обстоятельств, не позволяющих ему осуществлять дальнейший надзор по уголовному делу или поддержание государственного обвинения», а также по основанию, предусмотренному п.16 Инструкции, «по решению руководителя прокуратуры он заменяется другим процессуальным прокурором».

В случае временной нетрудоспособности, трудового отпуска, болезни, либо других обстоятельств, временно препятствующих осуществлению надзора по уголовному делу, на период отсутствия процессуального прокурора, по решению руководителя органа прокуратуры определяется другой процессуальный прокурор.

В случае выявления фактов непринятия мер процессуальным прокурором по существенным нарушениям конституционных и иных прав человека и гражданина, а также отмены утвержденных (санкционированных, согласованных) им процессуальных решений вышестоящим прокурором или нарушения требований Инструкции, руководитель прокуратуры производит замену процессуального прокурора [3].

После поступления из органов уголовного преследования уведомления о начале досудебного расследования, руководитель органа прокуратуры определяет конкретного процессуального прокурора, который будет непосредственно осуществлять надзор за этим уголовным делом.

Процессуальный прокурор пользуется общими полномочиями прокурора, осуществляющего надзор за законностью досудебного расследования, а также уголовное преследование, предусмотренными уголовно-процессуальным законодательством.

Кроме того, «процессуальный прокурор пользуется исключительными полномочиями руководителя органа прокуратуры, к которым относятся: заключение соглашения о сотрудничестве, отмена незаконных решений органа расследования, изъятие дела у одного органа и передача другому, внесение представления на лишения иммунитета, продление сроков расследования, рассмотрение жалоб на действия и решения лица, осуществляющего расследование, отстранение последнего от расследования дела, а также, утверждение постановления о возвращении дела на дополнительное расследование» [2].

Вместе с тем, по нашему мнению, существуют проблемные вопросы правовой регламентации рассматриваемого нами института.

Как известно, институт процессуального прокурора заимствован у Украины, которая в свою очередь «оглядывалась» на уголовно-процессуальное законодательство стран Евросоюза.

Так, согласно ч.2 ст.36 УПК Украины от 13 апреля 2012 года «полномочия прокурора, который осуществляет надзор за соблюдением законов во время досудебного расследования, осуществляются в форме процессуального руководства досудебным расследованием» [4].

Законодатель конкретизировал конституционную функцию прокуратуры по надзору за соблюдением законов во время проведения досудебного расследования, закрепленную в п.2 ст.121 Конституции Украины. На сегодняшний день надзор осуществляется в форме процессуального руководства. Содержание руководства заключается в том, что прокурор непосредственно в полном объеме или частично участвует в расследовании, несет ответственность за результаты расследования, то есть фактически выступает «хозяином» уголовного дела [5].

Из приведенной нормы, можно сделать вывод, что полномочия прокурора в Украине выглядят шире. На такого прокурора возложена полная ответственность по организации всех необходимых условий для всестороннего

расследования, помощь следователю при осуществлении процессуальных действий и надзор за соблюдением действующего законодательства. Кроме того, прокурор руководит досудебным расследованием с момента регистрации правонарушения независимо от категории уголовного дела.

Таким образом, в Украине отсутствует разделение между понятиями прокурор и процессуальный прокурор, а есть только прокурор, осуществляющий руководство досудебным расследованием, что отличается от национального законодательства.

В своем докладе Когамов М.Ч. отметил, что «необходимые организационные условия, вплоть до выделения дополнительной штатной численности (полное сосредоточение на курируемом деле) и большую самостоятельность в свете вышеизложенного надо придать процессуальным прокурорам. Работая в одной связке со следователем, его начальниками, он должен взять на себя практически все вопросы, которые в определенной части пока остаются в компетенции руководителя прокуратуры» [6].

Полагаем согласиться с мнением о повышении процессуальной самостоятельности и увеличении штатной численности процессуальных прокуроров. Более того, считаем, что с целью полноценной защиты прав личности, общества и государства, в настоящее время, представляется возможным объединить функции прокурора, осуществляющего надзор за законностью досудебного расследования с функциями процессуального прокурора. В результате каждый прокурор в ходе досудебного расследования будет обладать всеми полномочиями, предусмотренными сейчас только для назначаемого процессуального прокурора и независимо от категории уголовного дела.

Второй проблемой правовой регламентации деятельности процессуального прокурора, на наш взгляд, является порядок назначения процессуального прокурора не из числа прокуроров, осуществляющих надзор за соблюдением законодательства на досудебной стадии уголовного процесса.

Так, в случае расследования уголовного дела, требующего навыков надзора за законностью в отдельных сферах общественно-правовых отношений, процессуальный прокурор может назначаться из числа сотрудников других структурных подразделений прокуратуры [3].

Действительно круг общественно-правовых отношений при досудебном расследовании может быть достаточно широким, однако необходимо обратить внимание на то, что в Инструкции не учитываются непосредственные обязанности сотрудника, то есть, сотрудник одновременно может быть задействован в производстве проверок, либо участвовать по гражданским или административным делам в суде и т.д. Следует полагать, что вновь возложенные обязанности процессуального прокурора на такого сотрудника могут влиять на эффективность расследования.

Мы считаем, что уточнение положений Инструкции улучшит качество исполнения должностных обязанностей сотрудниками при назначении процессуальными прокурорами.

В этой связи, предлагается дополнить п. 4 Инструкции, согласно которой: «в случае расследования уголовного дела, требующего навыков надзора за законностью в отдельных сферах общественно-правовых отношений, процессуальный прокурор может назначаться из числа сотрудников других структурных подразделений прокуратуры», следующим положением: «имеющих стаж работы либо прошедших обучение в сфере надзора за законностью досудебного расследования, а также с учетом текущей нагрузки».

Как показывает практика, институт процессуального прокурора играет неопределимую роль в обеспечении законности уголовного процесса, а введение предлагаемых положений будет способствовать эффективной защите прав граждан.

Список использованной литературы:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>

2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 года №231-V ЗРК, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

3. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 29 декабря 2014 года № 163 «Об утверждении Инструкции по организации надзора процессуальным прокурором» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0010055>

4. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13.04.2012 № 4651-VI, <http://uazakon.ru/upk/36/default.htm>

5. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072 с.

6. Когамов М.Ч. Процессуальная самостоятельность следователя: пределы контрольно-надзорного вмешательства (выступление с докладом на международной конференции на тему: «Модернизация процессуального законодательства – гарантия эффективности правосудия и правоохранительной деятельности». Алматы, Ак-Булак, 3-5 марта 2016 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУІНДЕ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ашимов Қ.М.

ҚР Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау
органдары академиясының
магистранты

Түйіндеме

Мақалада қылмыстық сот өндірісінде татуласу институтын жүзеге асыру нысанының бірі ретінде медиация институтын жүзеге асырудың теориялық және тәжірибелік аспектілері, медиация институтының ұлттық құқық жүйесіне заң жүзінде енгізудің әдістері зерттеліп, елімізде медиация институтының одан әрі жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірленген.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты внедрения института медиации как формы реализации института примирения в системе уголовного правосудия, методов юридического внедрения института медиации в национальной правовой системе и рекомендаций, направленные на совершенствование института медиации в стране.

Annotation

The article considers theoretical and practical aspects of the introduction of the mediation institute as a form of implementation of the institution of reconciliation in the criminal justice system, methods of legal introduction of the institution of mediation in the national legal system and recommendations aimed at improving the institution of mediation in the country.

Тірек сөздер: медиация, әділеттілікті қалыптастыру, құқықтық саясат тұжырымдамасы, жәбірленушінің құқығы, татуласу рәсімі, қылмыстық іс жүргізу, кәсіби және қоғамдық медиаторлар.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында [1] және 2006-2011 жылдарға арналған Азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасында [2] Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастыққа интеграциялануымен байланысты қолданыстағы ұлттық құқықтық жүйеге халықаралық гуманитарлы-құқықтық стандарттарды енгізу қажеттілігі аталып, процессуалдық заңнамаға және құқық қолдану тәжірибеге қалыптастыру әділсот элементтерін –атап айтқанда,

медиацияны, қылмыстық құқық бұзушылықтарды соттан тыс реттеуді енгізу мәселелерінің өзектілігі арта түсті.

КСРО құрамында болған кезде қазақстандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасы негізінен жазалаушы көзқарасқа негізделген болатын. Қылмыскерлердің олар абақтыда бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп шыққаннан кейін де өмір бойы кетпейтін «қорлық таңбалануы» және олардың абақтыға дейінгі әлеуметтік деңгейге қайтаруға болмайтындығы, азаматтардың істерді сотта қарау нәтижелеріне қанағаттанбаушылығы біртіндеп ресми әділеттілікке сенімін кетіре бастаған.

Сонымен қатар, қоғамдық келісім және татуласу идеясы заңгерлер назарынан тыс қалған мәселелер еді.

Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгенге дейін жүзеге асырылған батыс елдерінің демократиялық түбегейлі өзгерістері сол елдерде шынайы азаматтық қоғам институттарын құруға мүмкіндік беріп, құқық бұзушыға өзі жасаған қылмыстың салдарларын жоюға тікелей қатысып, ең бастысы қылмыстан жәбірленген тұлғалардың мүдделеріне назар аударып, олардың құқықтарын қалыпқа келтуіге мүмкіндік туғызатын жаңа концепцияның алғышарттарына айналды.

Нәтижесінде 1985 жылғы 29 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы Қылмыстар мен билікті теріс пайдалану құрбандарына қатысты қолданылатын негізгі әділсот қағидаттарының декларациясы қабылданды [3]. Сол кезден бастап қылмыстық әділет саласында идеологиялық тұрғыдан түбегейлі өзгерістер орын алып, басымдықтар ауысып, қылмыскерді жазалау емес, қылмыстан жәбірленген адамдардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру басымдық ретінде көзделген еді. Шетелдік заңгерлердің терминологиялық сөз айналымына «қалыпқа келтіру әділеттілігі» деген жаңа ұғым енгізілді. Ол өз кезегінде жазалаушы әділсотқа қарама-қайшы ұғым болып табылады. Қылмыстық қудалауға балама ретінде дауларды дәстүрлі қылмыстық сот өндірісі рәсімдерінен тыс шешу рәсімдері қолданысқа енгізілді.

Отандық қылмыстық сот ісін жүргізудің тараптарды өзара татуластыру барысында криминалды дауларды шешіп, татуластыру институтын жүзеге асыру нысандарының бірі ретінде медиация институтын қолдану әлеуеті мол.

Қылмыстық жауапкершіліктен босату негіздерінің бірі ретіндегі татуласу институты кеңестік кезеңдегі қазақстандық заңнамада да орын алған. Алайда бұл институттың аясы тек жеке айыптау істеріне жатқызылған төрт қылмыс құрамдарымен ғана шектелген еді. 1997 жылғы 13 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 67-бабында көзделген татуласу институтының аясын айтарлықтай кеңейткен [4].

Бастапқы кезде бөтен ұғым ретінде көрінген «медиация» сөзі 2011 жылғы 28 қаңтарда елімізде алғаш рет азаматтырдың және заңды тұлғалардың туындаған дауды реттеу әдісін реттеуді таңдау құқығы ретінде заңнамалық негізге ие болды [5].

Медиация – дауларды осы дауды шешуге мүдделі емес үшінші бейтарап тұлғаның – тараптарға дау бойынша белгілі бір оң шешімді қабылдауға жәрдемдесетін медиатордың қатысуымен дауларды реттеудің балама технологияларының бірі (ағылш. alternative dispute resolution, ADR), осындайда тараптар дауда реттеуге бағытталған шешімді қабылдау үрдісін және дауды шешу шарттарын белгілеу үрдісін толық бақылап отырады.

Қылмыстық процесте медиация қылмыстың құрбаны мен әділсоттың өзара татуластыру ретінде түсіндіріледі. Батысты ол «қалыпқа келтіру әділсот» ретінде кеңінен таралған үрдіс. Негізінен медиация батыс елдерінде кәметке толмаған құқық бұзушылыққа қатысты қолданылады.

Түрлі шет елдерде, соның ішінде Еуропа елдерінде де – мысалы, Аустрияда және Германияда қылмыстық істердегі медиация бағдарламаларын жүзеге асыру тәтіртібі сол елдердің қылмыстық заңнамасында көзделген. Оған сәйкес, прокурор қылмыстық істерді жәбірленуші мен құқық бұзушы арасында делдалдықты ұйымдастыру үшін жолдауға құқылы болса, тараптар өзара татуласқан кезде қылмыстық іс қысқартылуы мүмкін [6].

Қылмыстық істерде медиация жаңадан қолданыла бастаған елдерде осы бағыттағы бағдарламаларды жүзеге асыру енді ғана басталған.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың медиация институтының мәнін ерекше атап өтуі татуласудың ең жоғары әлеуметтік мақсат, ал медиацияны –қазіргі кезде татуласуға қол жеткізудің аса пәрменді институты деп түсінуіне негізделеді.

Алайда, татуласу институтын реттейтін материалды және процессуалды құқық нормаларының келіспеушілігі, оны жүзеге асырудың тиісті нысанының және бақылау тетіктерінің болмауы құқық қолдану аясын айтарлықтай қиындатты. Нәтижесінде татуласу институтының мол әлеуеті жеткілікті деңгейде жүзеге асырылмай қалды. Сонымен қатар, сот тәжірибесі татуласу институтын қолдану деңгейі айтарлықтай жоғары екендігін және татуласуға байланысты тоқтатылған істер санының арта түскендігін көрсетті.

2017 жылы ақталмайтын негіздер бойынша тоқтатылған істердің жалпы санынан 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 68-бабында көзделген негіздер бойынша тоқтатылған істердің жалпы саны 95,5% құрады. Ол медиация институтының әлеуеті зор екендігін және бұл институттың әлі де жетілдіруді талап ететін сала екендігін білдіреді.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қылмыс жасаған тұлға жеке бас бостандығын бәрінен де артық бағалайды және түрмеге отыру қауіп-қатері қылмыстылықты тежейтін фактор болып табылады деген презумцияға негізделген. Ал іс жүзінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның осындай тежеуіш нәтижесі өте аз екендігі анықталды. Оған қоса, тәжірибе көрсеткендей, түрмедегі қамау қылмысты жасаған адамдарға да, жалпы бүкіл қоғамға да кері әсер етеді, себебі сотталушылар үшін түрмелер «қылмыстылықтың мектебіне» айналған, ал түрмеден босағаннан кейінгі оңалту және бейімдеу жүйесінің

жеткілікті деңгейде дамымағандығы да түрмеде жаза мерзімін өтеп шаққан сотталушының қоғамға қайта оралуына ықпал етпейді.

1970 жылдардан бастап кейбір мемлекеттер осы мәселені шешу жолдарын іздестіре бастаған; нәтижесінде мәселенің шешімі бас бостандығын айырумен байланысты емес жаза түрлерін қолдану керек деген тұжырым қалыптасқан еді.

1976 жылы Еуропа Кеңесінің Министрлер Комитеті «Түрмеде қамауда ұстау жазасына балама шаралар» атты № 10 Резолюцияны қабылдады [7]. Сол Резолюцияда Комитет мүше мемлекеттер үкіметтеріне жазаның балама түрлерін қолданысқа енгізуді және оларды Қылмыстық кодекске енгізу мүмкіндіктерін қарастыру жөніндегі ұсыныс жасады. Сонымен қатар, Комитет мүше мемлекеттерге қылмыс жасаған тұлғаның белсенді түрде қайта әлеуметке оралуға бағытталған қоғамдық жұмыстар бағдарламаларын қарастыруды да ұсынған болатын.

Еуропа Кеңесі және БҰҰ өз тарапынан осындай тәжірибенің бүкіл әлемде енгізілуіне бағытталған тиісті құжаттарды әзірлеп, қабылдай бастады.

Атап айтқанда, 1981 жылы Еуропа кеңесінің Парламент Ассамблеясы Кеңеске мүше мемлекеттерге «бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларды неғұрлым тиімді және жаза қағидатына қайшы келмейтін шаралармен ауыстыру керек» деген ұсыныс жасады. 1985 жылы Милан қаласында өткізілген Қылмыстылықтың алдын алу және құқық бұзушыларға қарау жөніндегі Жетінші конгрессінде Кеңеске мүше мемлекеттер тұтқындар санын азайтуды, бас бостандығынан айыру жазасына балама жазаларды және құқық бұзушыларды әлеуметтік қайта интеграциялауды артық көретін және көздейтін № 16 Резолюциясын қабылдаған [8].

Тәуелсіздік алған кезден бастап басқа факторлармен қоса, елімізде жүзеге асырылып жатқан қылмыстық саясатты ынталандыру және ізгілендіру, бейқылмыстандыру шараларының оң нәтижесі деп білуге болады. Өйткені бәрімізге белгілі, адамға қорлау шаралары арқылы емес, түсіндіру, түзетілуге мүмкіндік беру сынды шараларды жүзеге асыру арқылы ықпал етуге болады. Оған дәлел – елімізде көне заманнан бері қолданған қорлау жазаларының ешқандай да болмасын оң нәтиже әкелмегендігі.

2013 жылы өткізілген Қазақстан Республикасы судьяларының VI съезінде ҚР Жоғарғы сотының төрағасы Қ. Мәми сот дауларын шешудің балама әдістерін кеңінен тәжірибеге енгізу және де түрлі жанжалдарды сотқа дейінгі тәртіпте реттеу институтын дамыту қажеттілігіне ерекше назар аударады [9].

Қазіргі кезде соттарға келіп түсетін өтініштер мен талап арыздар санының өсуі, тұрғын халықтың құқықтық сауаттылығының арта түскендігінің дәлелі; сонымен қатар, осы жайт тұрғын халықтың тәуелсіз Қазақстанда құрылған сот жүйесіне деген сенімінің арта түскендігін білдіреді. Ал өз кезегінде, халықтың сотқа шағымдануының арта түсуі судьялар жүктемесінің арта түсуіне ықпал етеді. Айта кетерлік жайт, соңғы 4 жылда бірінші инстанциядағы соттарда бір айда судья қарайтын істер саны орташа алғанда 38-

ден 56 іске дейін өскен. Кейбір өңірлерде бұл көрсеткіш одан да жоғары. Сондықтан да қазіргі кезде медиация институтын қолданып, аралық соттарды кеңінен сот тәжірибесіне енгізу мәселесіне ерекше назар аудару өзекті мәселелер қатарында.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабына сәйкес, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмысты жасаған адамдар жәбірленушіге қылмыс салдарынан келтірілген залалды толықтай өтеп, жәбірленушімен татуласып, жәбірленуші сотталушымен татуласқанын көрсетіп, оны қылмыстық жауаптылықтан босату туралы өтініш берген жағдайда, қылмыс жасаған адам қылмыстық жауаптылықтан босатылады. Ал ауыр қылмыс жасаған (адамның қайтыс болуымен немесе жәбірленушінің денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты болмаған жағдайда) кәмелетке жасы толмаған адам жәбірленушімен татуласса және келтірілген зиянның есесін толтырса, қылмыстық жауаптылықтан боса тылуы мүмкін.

Осындайда айта кетерлік жайт, медиация рәсімін ересек адамдар мен кәмелетке толмағандарға қатысты қолдану негіздерін реттейтін нормалар біркелкі емес: жалпы негіздер бойынша медиация басқа ережелерді қоспағанда (келтірілген зиянды өтеу, жәбірленушімен татуласу) қылмыстық теріс қылық немесе қазаға ұшыратумен байланысты емес, онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған адамдарға ғана қолданылса, кәмелетке толмағандарға қатысты медиация ауыр қылмысты жасаған кезде де қолданылады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 68-бабының 2-тармағында көзделген ережелер [10] Қазақстан Республикасы Конституциясының ережелеріне қайшы келеді [11] Ата заңның 14-бабында «заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең. Тегіне, жынысына, т.б. негіздерге байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды» делінген.

Алайда, ҚР ҚК-нің 68-бабының 2-тармағында адамдарды жасы мен жынысы бойынша алалау байқалады. Біздің пайым дауымызша, ҚР ҚК-нің 68-бабының 2-тармағын Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы болғандықтан өзгерістер енгізу керек. Яғни, медиация рәсімі адамдарға олардың жынысына не кәмелет жасына толған немесе толмағандығына байланыссыз бірдей негізде қолданылуы тиіс.

Ал енді «википедия» атты еркін энциклопедияда берілген «кемсіту» сөзінің мағынасын қарастырсақ.

Кемсіту (лат. *discriminatio* «ажыратамын», «айыра танымын») — адамдарды олардың белгілі бір әлеуметтік топқа қатысты болғандығына байланысты белгілі бір құқықтарынан айыру. Ол басқа негіздермен қатар, топтардың бірінің мүшелерін басқа топ мүшелері үшін қол жетімді болған мүмкіндіктер мен артықшылардан айыру [12].

ҚР ҚК-нің 68-бабының 2-тармағында «қазаға ұшыратумен немесе адамның денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты емес ауыр қылмысты алғаш рет жасаған кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер,

елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, егер олар жәбірленушімен, арыз беруші мен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін. Қылмыстық жауаптылықтан босату кезінде кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шаралары қолданылады» делінген [10].

Біздің пайымдауымызша, заң нормалары адамдардың кез келген санаттары үшін бірдей негіздермен қолданылуы тиіс. Сондықтан да кәмелет жасына толмағандарға қатысты олар ауыр қылмыс жасаған кезде медиацияны қолдануға болады деген негіздерді жойып, медиация рәсімін басқалармен бірдей негізде қолдану орынды болар. Себебі осы баптың ережелері кәмелетке толмағандарға және ҚР ҚК-нің 2-бабында аталған өзге де адам санаттарына жеңілдікті белгілеу арқылы өзге адамдарға қатысты кемсітушілікті көздейді және бұл тармақтағы норманы *көз алдында болып жатқан, кәмелетке толмағандар жасаған теріс істерге біле тұра жол берушілік* деп санауға болады. Сондықтан да біздің пайымдауымызша, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің аталған 68-бабының 2-тармағы нормасына өзгерістер енгізу қажет.

Сонымен қатар, медиация институты Қазақстанда аса дамымаған институт болғандықтан қылмыстық іс жүргізу барысында бұл рәсімге тек біраз уақыт қана беріледі, ал ашу мен ызаға булыққан жәбірленуші тарап көптеген жағдайларда эмоцияға берілгендіктен дұрыс шешім қабылдай алмай, келісімге келмеушілікте орын алады. Психологиядан мәлім болғандай адам эмоцияға берілген сәтте есті, дұрыс шешім қабылдай алмайды және сол арқылы өздерінің онсыз да мәз емес жағдайын онан әрі мүшкіл етеді, татуласуға рұқсат бермей өздеріне де пайда тигізбей, кешірім бермеу арқылы айыпталушы тарапқа да зиян келтіріп жатады. Сол себепті біздің ойымызша бұл мәселеде озық шетелдік тәжірибені қолданған жөн деп санаймыз.

Мысалы, Чехияда медиация рәсіміне біздің еліміздегідей бірнеше сағат емес, бір жылға дейінгі уақыт беріледі және тек осындай бірталай уақыт өткеннен кейін ғана тараптар келісімге келмеген жағдайда ғана қылмыстық іс жүргізу онан әрі жалғасып, басты сот отырысы тағайындалады. Осындай тәжірибе қазақстандық қылмыстық іс жүргізуге де енгізілсе деген ұсыныс білдіргіміз келеді, яғни қылмыстық құқық бұзушылық жасалғаннан кейін алдын ала тергеу кезінде тараптарға медиацияға келу үшін жарты жылдан кем емес уақыт берілсе және бұл уақыттың ішінде тараптар өзара тиімді шешімге келмеген жағдайда ғана басты сот отырысы тағайындалып қылмыстық іс жүргізу онан әрі жалғасса және аталған рәсімдерді көздейтін тиісті нормалар қылмыстық процестік заңнамаға енгізілсе деген ойдамыз.

Қазіргі кезде медиацияның әлеуеті зор екендігін білеміз және қылмыстық сот өндірісінде тараптарды медиация шеңберінде кәсіби және қоғамдық медиаторлар татуластырады. Алайда қазіргі кезде сотта қызмет ететін медиаторларға штатты кесте шеңберінде тұрақты жалақы тағайындалмаған,

заңға сәйкес медиаторлардың еңбегі тараптардың берген ақысынан төленеді. Осындайда айта кетерлік жайт медиатордың алдына келетін қос тарапта да көптеген жағдайда қаржы тапшы болатындығы мәлім: әдетте айыпталушы тарап қаржының жоқтығынан, жұмысы болмағандықтан қылмыс жасайды, оның үстіне алдын ала тергеу кезінде уақытша ұстау изоляторында болады, ал жәбірленген тараптың өзінің психологиялық күйзелісте бола тұра және жанына азап келгендіктен де ол өз қаражаты есебінен өзіне зиян келтірген тарапқа жеңілдік болсын деп ақша төлеуге көптеген жағдайда ниеті болмайтындығын да ескерген жөн. Сондықтан да бұл институттың елімізде толыққанды жүзеге асырылуы үшін мемлекеттік барлық ресми түрде қызмет ететін медиаторларға (қоғамдық медиаторларға да, кәсіби медиаторларға да) қаражат есебінен тиісті түрде штат кестесі шеңберінде жалақы тағайындалса деген ойдамыз. Себебі ол медиаторлардың еңбегіне ынталандырушы фактор болып табылады және медиаторларға өз қызметін лайықты түрде, тәуелсіз әрі сапалы атқаруына мүмкіндік туғызады.

Қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде Қылмыстық процесілік кодекске сәйкес айыпталушы тарапқа бірден қорғаушы шақыртылады және оның қорғаушыға жүгіне алатын құқығының бар екендігі туралы айтылады. Медиаторлар қылмыстыкіс жүргізудің тек соңында ғана – басты сот отырысы өтіп жатқан кезде ғана қатысады. Біздің пайымдауымызша ол мүлде дұрыс емес тәжірибе, себебі осындайда медицина институтының әлеуеті едәуір азаяды және жәбірленген тарапта медиацияны қолдану не қолданбау туралы ойлануға уақыт та шектеулі болады, ол өз кезегінде айыпталушы тараптың кешірімге ие болу құқығын шектейді дежәбірленуші тараптың бұзылған құқығын қалыпқа келтіруге ықпал ететін материалдық қаражатты алу құқығын да жүзеге асырмауға ықпал етеді. Сол себепті елімізде медиация институты енгізілгендіктен оның әлеуетін барынша мол жүзеге асыру мақсатында шетелдік тәжірибені пайдалана отырып қылмыстық құқық бұзушылық жасалған сәттен бастап бірден күдіктіге де, жәбірленушіге де медиаторды шақырту туралы норма енгізілуі тиіс деп санаймыз. Егер де қылмыстық құқық бұзушылық шеңберінде медиацияға келу туралы шешім қабылданса қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу мен қылмыстық іс тоқтатылуы тиіс. Сонымен қатар, медиатор шақыртылғанға қарамастан тараптар өзара келісімге келмей, жәбірленуші кешірім бермеген кезде ғана айыпталушы тарапқа адвокаттың шақыртылуы туралы тиісті норма енгізілсе деп санаймыз.

Медиация әділсотқа азаматтардың жекелеген санаттарын, соның ішінде қоғамның әлісіз топтары өкілдерінің де қол жеткізу аясын кеңейтеді. Алайда оған уәкілетті мемлекеттік органдар медиацияны мемлекетте және қоғамда кеңінен насихаттаудан бас тартуда және жұртшылық медиация туралы қол жетімді нысанда білетіндей етуге бағытталған ешқандай да іс-шаралар қолданбайды. Бұл жаңа институттың пәрменділігі мен нәтижелілігін насихаттайтын әлеуметтік жарнамалар, ақпараттық бейне роликтер жоқ. Медиация туралы ақпарат теледидар мен радио арқылы кеңінен жария

етілмейді.

Көптеген жағдайларда БАҚ-да медиация туралы жарияланымдар коммерциялық жарнама ретінде бағаланып, олар тек ақылы негізде ғана жарияланады. Сондықтан да біздің пайымдауымызша медиация туралы БАҚ арқылы да, интернет желісі арқылы да кеңінен насихатталып, бұл тақырыпта шығатын бейнероликтерді мемлекеттік тапсырыс шеңберінен, яғни ақысыз негізде көрсетуді және баспасөз БАҚ-да тегін жариялануды көздейтін тиісті нормалар енгізу керек деп санаймыз.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, медиацияны қолдану аясы шектелмеген. Яғни бір адам бір емес бірнеше рет қылмыс жасаған кезде де оған қатысты медиация рәсімі қолданыла алады. Осындайда медиация тек түрмеде отырған адамдар санын азайтып, мемлекеттік бюджетке түсетін салықты азайтудың құралы деп қана санамай, қылмыстық теріс қылық жасаған адамның түзетілуіне мүмкіндік беретін рақымшылдық шарасы деп түсінілуі тиіс. Сондықтан да қылмыстық заңнамаға «бір адамға қатысты медиация тек бір рет қана қолданылады» деген шектеу енгізілсе деп санаймыз. Ол кезегінде бір рет дұрыс жолдан тайып кеткен адамға кешірім беру шарасы болумен қатар, екінші рет қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты тежеуші фактор болар еді деп білеміз. Себебі қазіргі кезде қылмыскерлер, әсіресе қолында қаражаты бар ауқатты адамдар медиация институтының бар екендігін біле тұра «әйтеуір кешірімді ақшаға сатып аламыз ау» деген ниетпен өз іс-әрекеттеріне шектеу қоймай кетеуі де әбден ықтимал.

Медиацияны енгізу барысында «жәбірленушінің құқықтары» және «жәбірленушінің қажеттіліктері» категорияларының мәні бірдей болып, олар өзара тығыз байланыста болуы тиіс. Яғни, заң шығарушы жәбірленушіге қылмыстық процесте белгілі бір құқықтар берген кезде жәбірленушінің шынайы қажеттіліктерін де ескеруі тиіс, яғни жәбірленушіге берілген құқықтар жәбірленушінің шынайы қажеттіліктерін жүзеге асырып, олардың қажеттіліктеріне сай болуы тиіс.

Сонымен қатар, қылмыстық істер бойынша сот тәжірибесі кейбір жағдайларда жәбірленушіге (жәбірленушілерге) айыпталушылардың бас бостандығынан айыру жерлерінде ұсталғаннан гөрі олардың бостандықта болып, жұмыс істеп, ақшалай көмектесіп тұрғаны пайдалырақ екендігін көрсетеді. Оған дәлел ретінде көптеген қылмыстық істер бойынша апелляция сатысында беріліп жатқан жәбірленушілердің «айыпталушыны босатып, ол жәбірленушінің отбасына ақшалай көмек көрсетсін» деген сипатта беріліп жатқан апелляциялық шағымдары. Сондықтан да кейбір қылмыстық істер бойынша жәбірленушілердің оларға ақша қаражаты қажет болғандыққа байланысты медиация рәсіміне бастамашылық ету құқығы енізілсе деген ұсыныс білдіргіміз келеді.

Атап айтқанда, егер де сот қабылдаған шешіммен жәбірленуші тарап келіспеген жағдайда оның жоғары тұрған инстанцияға (яғни қалалық сотқа) қаралған іс бойынша шығарылған шешімге көңілі толмағандықтан медиацияға

келу туралы ұсыныс білдірген өтініш беру құқығы енгізілсе және осындай өтініш бойынша «істі медиацияға бастамашылық енгізілгенге байланысты қайта қарау» (мысалы, жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша істі қайта қарау сатысы сынды) деп аталатын жаңа саты енгізілсе орынды болар деп санаймыз. Ол өз кезегінде жәбірленушінің материалды қаражат арқылы жанына келтірілген азаптың орнын толтыру құқығының жүзеге асырылуына ықпал етер еді.

Мысалы, 2016 жылы Астана қаласында жол көлік оқиғасының нәтижесінде жүргізуші А. есімді азамат жол жүру ережелерін өрескел бұзып, Б. есімді жаяу жүргіншіні қағып өлтірген. А. есімді азаматқа Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 345-бабының 3-тармағы бойынша екі жыл алты ай мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза тағайындалған. Апелляция сатысына жәбірленуші ретінде қатысқан Б. есімді азаматтың жұбайы К. соттан Б. есімді азаматты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның күшін жойып, асыраушысынан айырылып қалғандығына байланысты, әрі асырауында екі кәмелетке толмаған баланың бірнеше несиелерінің бар болғандығына байланысты соттан ай сайын несиені төлеуге жәрдемдесіп тұруға мүмкіндік туғызатын жаза түрін тағайындауды, яғни бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны шартты түрде мерзімінен бұрын босату түріндегі жазаға ауыстыруды және айыпталушыға тиісті қаражатты төлеттіруді сұраған.

Алайда апелляциялық сатыдағы сот алқасы жәбірленушінің апелляциялық шағым арызын қанағаттандырусыз, ал бірінші инстанциядағы соттың шешімін өзгертусіз қалдырды. Нәтижесінде бір рет дұрыс жолдан тайып кеткен адамға өз кінәсінің зардабын жойып, жәбірленуші тарапқа материалдық көмек келтіру құқығы берілмеді, ал жәбірленуші тараптың өзіне келтірілген жан азабына қоса материалдық қиыншылықтары да шиеленісе түсті және оның кінәлі тараптан материалды көмек алу құқығы да шектелді. Осындай жағдайларда медиация рәсімінің қос тарап үшін де тиімді шешім қабылдауға ықпал ететін әлеуеті зор екендігі айқын.

Медиация институтын қолдана отырып жүзеге асырылатын қалпына келтіру әділсоттылығы жәбірленуші мен айыпталушының құқықтарының оңтайлы қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі. Отандық қылмыстық іс жүргізуге медиация мүмкіндіктерін пайдалана отырып қалпына келтіру әділсоттылығының енгізілуі қылмыстық процесте тараптардың құқықтарының қорғалуын көздейтін әділсотты жүзеге асырудың балама түрі.

Сонымен, қылмыстық іс жүргізудегі *медиация* – жәбірленушінің күдіктімен (айыпталушымен) татуласудың ерікті әрі құпиялы нысаны, оның мәні – бейтарап делдал тұлғаны тарту арқылы қылмыстық құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан туындаған даулы жағдайдың оң шешімін табудың және жәбірленушінің бұзылған құқықтарын қалыпқа келтірілуін қамтамасыз ету нысаны. Қазіргі кезде елімізде медиацияны құқықтың кез келген саласында да, әсіресе қылмыстық іс жүргізуде қолданудың әлеуеті мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
2. «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 25 шілдедегі N 154 Жарлығы
3. Қылмыстар мен билікті теріс пайдалану құрбандарына қатысты қолданылатын негізгі әділсот қағидаттарының декларациясы// БҰҰ Бас Ассамблеясының 1985 жылғы 29 қарашадағы № 40/34 қарарымен қабылданған. БҰҰ-ның ресми сайты <http://www.un.org>
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі// күшін жойған Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі. Күші жойылды - Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Кодексі
5. 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңы <http://adilet.zan.kz>
6. «Проблемные вопросы развития медиации в уголовном судопроизводстве Казахстана» Татиева К.Т. «Предупреждение преступности» № 3 (43) 2012.
7. Еуропа Кеңесінің Министрлер Комитетінің «Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға балама жазалар туралы» резолюциясы Еуропа Кеңесінің Министрлер комитетімен 1976 жылғы 9 наурызда қабылданған. Еуропа Кеңесінің ресми сайты <http://evolutio.info>
8. Еуропа Кеңесінің Кеңеске мүше мемлекеттер тұтқындар санын азайтуды, бас бостандығынан айыру жазасына балама жазаларды және құқық бұзушыларды әлеуметтік қайта интеграциялауды артық көретін көздейтін № 16 Резолюциясы Еуропа Кеңесінің ресми сайты <http://evolutio.info>
9. – 2013 жылы өткізілген Қазақстан Республикасы судьяларының VI съезінде ҚР Жоғарғы сотының төрағасы Қ. Мәми
10. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz>
11. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. <http://adilet.zan.kz>
12. «Википедия» еркін энциклопедиясы <https://ru.wikipedia.org>

ҚОЛДАНЫСТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА БОЙЫНША АВТОМОБИЛЬДІ НЕМЕСЕ ӨЗГЕ ДЕ КӨЛІК ҚҰРАЛЫН ЖЫМҚЫРУ МАҚСАТЫНДА ҚҰҚЫҚҚА СЫЙЫМСЫЗ ИЕЛЕНІП АЛУДЫҢ САРАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Молдашев Н.Е.

ҚР Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау
органдары академиясының 2-курс
магистранты

Түйіндеме

мақалада автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу үшін жауапкершілікті көздейтін нормаларға талдау жасалып, автордың автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сыйымсыз иеленіп алу үшін жауапкершілікті көздейтін нормаларды енгізу қажеттілігі туралы өзіндік пікірі келтірілген және құқық бұзушылықтың жалпы және факультативті объектісіне қатысты ойы тұжырымдалған.

Аннотация

В данной статье рассматривается уголовная ответственность за неправомерное завладение автотранспортным либо иным транспортным средством без цели хищения, также автором проводится общий анализ объекта и правонарушения данного преступления.

Annotation

In this article, criminal liability for unlawful seizure of a motor vehicle or other vehicle without the purpose of theft is considered, and the author conducts a community analysis of the object and the offense of the crime.

Тірек сөздер: қылмыстық заңнама, құқыққа қайшы әрекет, автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сыйымсыз иеленіп алу, қылмыстық жауапкершілік, қоғамдық қауіпсіздік, бөтеннің мүлкі, қоғамдық қатынастар, бөтеннің мүлкін айдап әкету

Әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар жағдайында көліктің мәні мен маңызы арта түсуде. Күн сайын қарқынды дамып келе жатқан тауарлар мен қызметтер нарығы жүк және қоғамдық автомобиль көлігін қолдану аясын кеңейтуде.

Елдің автоматтандырылуының басқа жағымсыз салдарларының ішінде біздің пайымдауымызша жолда болатын апаттар санының күрт өсуін атап өтуге болады. Ал ЖКО-ның (жол-көлік оқиғаларының) өсуіне ықпал ететін

себептердің бірі – жымқыру мақсатымен және жымқыру мақсатынсыз жүзеге асырылатын көлік құралдарын айдап кету; ал жымқыру мақсатымен жасалатын көлікті айдап кетулердің екі есе жағымсыз салдарлары бар, себебі олар біріншіден, адамның денсаулығына қауіп төндіреді, екіншіден, Конституцияда қорғалатын меншікке қауіп төндіреді [1].

Ресми дерекке көз жүгіртсек, 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында автомобильдерді айтап кеткен, оның ішінен кейін тек ғана табылған; 2017 жылдың бірінші алты айында ... көлік құралдарына іздеу жарияланып көлік құралдарын айдап кетумен байланысты тек ... қылмыстар ғана ашылған. Олардың ішінен қылмыс ұрлық деп сараланса – немесе өзге де көлік құралын ұрлау мақсатынсыз заңсыз иелену деп сараланған. Өткен жылдағы көрсеткіштермен салыстырғанда бұл қылмыстардың ашылуы арта түскен; ұрлықтардың –ға, ал айдап кетулердің - ... ға,.

Көбінесе аталған қылмыстар (әсіресе ол автомобильдерді ұрлауға қатысты) ашылмай қалады, атап айтқанда, 2017 жылдың бірінші жарты жылдығында тіркелген қылмыстардың ішінен қылмыстар ашылмай қалған.

Осындай жағдайларда автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық-құқықтық нормалардың тиімділігін арттыру мәселе лері аса өзекті болып табылады. Аталған заң нормаларына енгізілген көпте ген өзгертулер мен толықтыруларға қарамастан қазіргі кезге дейін аталған көлік құралдарын жымқырумен байланысты емес заңсыз қол сұғушылықтар үшін жауапкершілікті көздейтін нормалардың заңнамалық құрылымында көптеген қайшылықтар мен біркелкі емес тұжырымдамалар орын алуда, олар өз кезегінде заң нормаларын қолдану барысында көптеген қиындықтарды тудырады.

Қазіргі кезде тәжірибе жүзінде автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында көптеген құқыққа сынымсыз иеленіп алулар орын алса да заң жүзінде, ҚР Қылмыстық кодексінде аталған қылмыс үшін жауапкершілікті көздейтін нормалар жоқ, ол өз кезегінде жасалған қылмысты саралау кезінде қайшылықтар туғызады, себебі Қылмыстық кодексте тек автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сынымсыз иеленіп алу үшін ғана жауапкершілік көзделген [2].

Ал соңғы кезде, әсіресе автомобильді пайдалану аясы күрт асып, жұмыссыздық пен инфляция көрсеткіші өсіп кеткен кезде автомобильдерді дәл ұрлау мақсатымен айдап кетулер көбейген, ал заң жүзінде өзгерген қоғамдық қатынастарды реттейтін тиісті норма көзделмеген және жасалған қылмыстар көптеген жағдайда бір қылмыстан – ҚР ҚК-нің 200-бабында көзделген құқық бұзушылықтан ҚР ҚК-нің 188-бабында көзделген «Ұрлық» қылмысына сараланады. Осындайда ҚР ҚК-нің 200-бабында көзделген құқық бұзушылық жасалған кезде меншік иесінің меншік құқығы, атап айтқанда, өз меншігін белгілі бір уақытта пайдалану құқығы бұзылады, ал ҚР ҚК-нің 188-бабында көзделген құқық бұзушылық жасалған кезде адамның жалпы меншік құқығы

бұзылады. Осындайда жасалған қылмыс дұрыс сараланбаған кезде меншік құқығына да лайықты түрде қорғау жүзеге асырылмайтындығы сөзсіз, себебі көптеген жағдайда автомобильді не өзге де көлік құралын айдап кетушінің шынайы ниетін дұрыс анықтау аса маңызды құқықтық мәселелер қатарында екендігі сөзсіз, себебі сол кезде ғана құқығы бұзылған тұлғаның құқығы толық көлемде қорғалады. Ал қолданыстағы Қылмыстық кодексте автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сынымсыз иеленіп алуды көздейтін тиісті норма жоқ, ол отандық қылмыстық заңнаманың олқылығы деп білуге болады, себебі жалпы меншік құқығына қол сұғушылық орын алғандығына қарамастан қылмыскер тек меншік құқығының құрамдас бөліктерінің біріне ғана – бөтеннің мүлкін уақытша пайдалану құқығын бұзғандығы үшін ғана жазаланады және осындайда қылмыскер айдап кеткен көлік құралын өз пайдасына не үшінші тұлғалардың пайдасына айналдыру мақсаты болмады деген тұжырыммен жауапкершілікке (неғұрлым жеңіл жаза түрі бойынша) тартылады; ол көптеген жағдайларда қылмыс жасалған кездегі басқа адамның құқығына деген қол сұғушылық көлемі мен бұзылған құқықтың арасындағы сәйкессіздікке әкеп соғады, атап айтқанда құқығы бұзылған адамға мемлекет тарапынан толық көлемде қорғау көрсетілмейді. Сол себепті, мақала авторының пайымдауынша, қолданыстағы Қылмыстық кодекске **автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сынымсыз иеленіп алу үшін жауапкершілікті көздейтін жаңа бапты енгізу орынды болады**, себебі қоғамдық жағдайлар өзгерумен қатар сол қоғамдық қатынастарды реттейтін заңнама да өзгеріп тұруы орынды әрі қисынды құбылыс.

Оған қоса, қолданыстағы Қылмыстық кодексте 200-баптың диспозициясымен қамтылатын іс-әрекетті саралау барысында қайшылықтар байқалады. Атап айтқанда, көлік құралдарын айдап кету іс-әрекетін түсіндіру барысында ҚР ҚК-нің 270-бабының диспозициясында қайталау (яғни, тавтология) байқалады: «Әуе немесе су кемесін не жылжымалы теміржол составын айдап әкету, сол сияқты айдап әкету мақсатында осындай кемені немесе составты басып алу» [2].

Түсіндірме сөздікке назар аударсақ, «айдап әкету» сөз тіркесі сөздікте былай деп түсіндіріледі: «автомобильді немесе өзге де көлік құралын құқыққа қайшы түрде иелену» [3, 47 б.].

Сонымен қатар, қолданыстағы Қылмыстық кодексте мағынасы бойынша ұқсас құқыққа қайшы іс-әрекеттер әр-түрлі сараланады және мағынасы бойынша бірдей құқыққа қайшы іс-әрекеттерде аталған құқыққа қайшы қол сұғушылықтардың жалпы объектісі әр түрлі түсіндіріледі. Атап айтқанда, ҚР ҚК-нің 200-бабының мағынасы бойынша айдап кету іс-әрекеті «автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу (айдап кету)» деп түсіндіріледі және бұл құқыққа қайшы іс-әрекетті жасаған кезде құқық бұзушының ниеті жалпы объектіге – *бөтеннің мүлкіне* бағытталған, себебі бұл құқық бұзушылықтың саралануы «Меншікке қарсы

қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 6 тарауда келтірілген, ал 270-баптың мағынасы бойынша «Әуе немесе су кемесін не жылжымалы теміржол составын айдап әкету, сол сияқты айдап әкету мақсатында осындай кемені немесе составты басып алу»; осындайда бұл қылмысты жасау барысында құқық бұзушының ниеті жалпы объектіге – *қоғамдық қауіпсіздікке* бағыттал ған деген оймен бұл құқық бұзушылық құрамының саралануы «Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 10 тарауда келтірілген, себебі айдап әкету ең алдымен көлік құралдарын қауіпсіз пайдалану саласындағы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғады.

Әуе, теңіз, өзен кемелерін және көлікті айдап әкетудің қоғамдық қауіптілігі ең алдымен олардың көлік қатынастарын қамтамасыз ету саласында қалыптасатын қатынастарды өрескел бұзып, айдап кетілетін көлік құралдарының жолаушылар мен экипаж мүшелерінің өмірі мен денсаулы ғына нақты қауіп төндіретіндікте, сонымен қатар көлік құралдарын айдап кеткен кезде апаттар, күйреулер де жиі кездеседі.

Осындайда айта кетерлік жайт, заң шығарушы *«Автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сынымсыз иеленіп алу»* құқық бұзушылық құрамын 6 Тарауға, яғни, «Уголовные правонаруше ния против собственности» тарауында белгілеуі және заң шығарушының ең алдымен меншік иеленуші үшін мүліктің асқан құндылығына бірінші кезекте назар аударуы құқыққа қайшы қол сұғушылықтың негізгі тікелей объектісі ретінде меншік қатынастарын айқындағандығын білдіреді. Осындайда қоғамдық қауіптілік, адамның жеке басына қол сұғылмаушылығы, жеке бостандығы, өмірі мен денсаулығы факультативті объектілер ретінде белгіленгендігін байқауға болады [2].

Біздің ойымызша, жалпы көлік құралдарын айдап кету қылмысының негізгі тікелей объектісі ретінде - көлік құралдарының қатерлі қауіп көзі ретінде қауіпсіз қозғалуы мен оларды қауіпсіз пайдалану саласындағы қоғамдық қатынастар танылуы тиіс, яғни, қарастырылып отырған қылмыс құрамы «Көлік» қылмысы ретінде танылып, «Меншікке қарсы» қылмыстар дың қатарынан шығарылуы тиіс. Бұл көзқарасымызды біз төмендегідей дәлелдейміз:

Біріншіден. Көлік құралдарын айдап кету үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін норманың мәні және қылмыстық заңда пайда болуының негізгі себебі бұл - еліміздің дамуының ең басты стратегиялық бағыттарының бірі болған көлік құралдары қозғалысының және оларды пайдаланудың қауіпсіздігін қорғау болғандығы белгілі. Бұл норманың пайда болуының басты мақсаты жоғарыда көрсеткеніміздей ең алдымен көлік құралдары қозғалысының және оларды пайдаланудың қауіпсіздігін қылмыстық құқықтық шаралар арқылы қорғау болды. Бірақ, тұлғалардың және мемлекеттік меншіктің маңыздылығы да заң шығарушымен жоққа шығарылмай, бұл игіліктер осы қылмыстың тікелей қосымша объектісі ретінде қарастырылуы тиіс.

Қазақстан заң шығарушыларының қоғамдық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі болып табылып, онымен жалпы және дара нысанындағы қатынасқа түсетін көлік құралдары қозғалысының және оларды пайдаланудың қауіпсіздігі саласындағы қоғамдық қатынастардың неліктен, қандай себептер мен меншік қатынастарынан төмен деңгейге қойғандығын түсіну әрине қиын. Сол себепті біздің ойымызша, қарастырылып отырған қылмыстың объектісі ретінде, осы қылмыстың әлеуметтік мәні болып табылатын қоғамдық қатынастар танылуы тиіс.

Біздің пікірімізше, бұлар көлік құралдарының қозғалысы және оларды пайдаланудың қауіпсіздігіне байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар, яғни қоғамдық қауіпсіздіктің бір элементі ретінде қарастырғандағы қозғалыстың қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастар.

Екіншіден. Негізгі тікелей объект деп бұл қоғамдық мүддені қорғау үшін қылмыстық заң нормасы шығарылатын және осы басты белгісі бойынша қылмыстық кодекстің тиісті тарауына орналастыруға негіз болатын объектіні айтамыз [4, 61 б.]. Басқа сөзбен айтқанда тікелей объект дегеніміз - бұл нақты қылмыстық қол сұғушылық кезінде міндетті түрде зардап шегетін немесе осындай зиян келтіру қаупіне міндетті түрде душар болатын қоғамдық қатынас. Яғни, тікелей объект - бұл нақты қылмыспен негативті өзгертілген немесе қауіп төндірілген объект. Көлікті айдап кету кезінде бастапқы кезде көлік құралдарын иелену, пайдалану және билік ету құқығы бұзылса, көлік құралы орнынан қозғалған кезден бастап көлік құралын қауіпсіз қолдану және пайдалану саласындағы ережелер бұзылады. Көлік құралын қауіпсіз пайдалану өз кезегінде көптеген техникалық және әлеуметтік факторларға тәуелді. Жалпы алғанда көлік құралын қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз етуді көлік құралдарын пайдалану кезінде орын алуы мүмкін зиянды салдардың болмауына кепілдік бере алатындай деңгейде ұйымдастыру деп түсініуіміз керек. Көлік құралдарын пайдалану кезінде орын алуы мүмкін зиянды салдардың болмауына кепілдік бере алатындай деңгейде ұйымдастыру жұмысы қазіргі кезде мемлекет тарапынан қатаң бақыланып, әкімшілік - құқықтық шаралар арқылы мемлекетпен тікелей бақылануда, оған дәлел кез келген автокөлік құралын пайдалану кезінде міндетті түрде төмендегі талаптар сақталуы тиіс:

1) Қазақстан Республикасының кез-келген азаматы автокөлік жүргізушісі болуы үшін міндетті түрде төмендегі талаптарға сай болуы қажет:

а) автокөлікті жүргізу құқығына ие болуы үшін ол 18 жасқа толуы керек.

б) автокөлікті жүргізу құқығына ие болуы үшін ол дені және есі дұрыс болуы тиіс, яғни нақты адамның дәрігерлік сараптамалық комиссияның қорытындысы болуы тиіс.

в) автокөлікті жүргізу құқығына ие болуы үшін ол арнайы оқу - жаттығу курстарынан тәлім алып, оларды қанағатандырлық деңгейде бітіріп шығуы тиіс.

г) ақырында жоғарыда көрсетілген талаптардың барлығына сай автокөлікті жүргізу құқығына ие болуға үміткер мемлекеттік автоинспекцияда

емтихан тапсырып, оларды қанағаттандырарлық деңгейде өтіп, оның автокөлік құралын жүргізуге деген құқығы бар деген құжатқа ие болуы тиіс.

2) Кез - келген автокөлік құралы жол қозғалысына тек міндетті түрде төмендегі талаптарға сай болғанда ғана жіберіле алады:

а) көлік құралы міндетті түрде мемлекеттік автоинспекция органдарында тіркелуі тиіс.

б) көлік құралы міндетті түрде жыл сайын техникалық тексеруден өтуі тиіс.

в) көлік құралының қозғалтқышының, кузовының жеке дара номерлері болады. Оларды өзгертуге тиым салынады.

Яғни, көлік құралын айдап жүру үшін жай жүргізуші күәлігі бар кез келген адам емес, сонымен қатар көлік құралын жауапты қолдануды күшейту мақсатымен, көлік құралын пайдалануды ұйымдастыру шараларының бұзылмауы қатаң түрде бақыланады.

Дәл осылай аса бағалы мүлік мысалға аса бағалы кір жуатын машинаны пайдалану кезінде осындай талаптар неге қойылмайды? Оның себебі - көлік құралының оның қатерлі қауіп көзі ретіндегі құқықтық мәртебесі бөлек. Сәйкесінше жоғарыда көрсеткеніміздей, оған қойылатын талаптар да мүлдем өзгеше.

Үшіншіден. Көлік құралы - қарастырылып отырған қылмыстың заты болып табылатындығы белгілі. Өз кезегінде көлік құралы - бұл қатерлі қауіптің көзі. Бірақ көлік құралының қатерлі қауіп көзі болып табылуының өзіндік проблемалық мәселелері бар, ең алдымен осыларды қарастырып кеткеніміз жөн.

Қатерлі қауіп көзі дегеніміз - әрекет деген көзқарас, яғни «әрекет концепциясы» қазіргі кезде кең таралған. Осы концепцияны жақтаушылардың пікірлеріне сәйкес «қатерлі қауіп көзі бұл - жүзеге асыру кезінде ол адам тарапынан толық игеріліп, бақылануы мүмкін емес немесе осындай қасиеттерге ие шаруашылық, өндірістік маңызы бар заттарды қолдану немесе сақтаумен байланысты әрекет», «қатерлі қауіп көзі - бұл үнемі әрекет немесе әрекеттердің жүйесі, бірақ ешқашан да зат емес, әрекеттің болмауы бұл жерде мүмкін емес» [5, 100 б.].

Сонымен қатар, автордың пайымдауынша, көлік құралын айдап кету құқық бұзушылығы меншікке қарсы қылмыстар қатарында емес қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтар қатарында болуы тиіс, себебі бұл құқық бұзушылық тек жол жүру ережелерінің бұзылуымен және бөтеннің меншігін уақытша иеленумен ғана байланысты емес, сонымен қатар, соңғы кезде айдап кетілетін көлік құралдарының апаттарға ұшырау фактілерінің көбейіп кетуімен байланысты: бөтеннің мүлкін айдап кеткен кезде айдап кетушінің мазасы кетіп, тынышсызданады, сол себепті жол жүру кезінде жүргізушінің зейіні әлсірейді, ішкі күйзеліске ұшырау кезінде көлікті айдайды, ал жүргізушінің осындай психологиялық күйге енуі басым көпшілік жағдайларда жол жүру ережелерін бұзуына, көлікті дұрыс айдамауына әкеп

соқтырады; сондықтан да көлік құралын айдап әкеткен кезде тек сол көлік құрамының меншік иесінің мүддесін ғана көздеу және айдап әкетілген көлік құрамының келтіретін жағымсыз салдарларын – яғни жолдағы адамдардың денсаулығы мен өміріне асқан қауіп төнетіндігін назардан тыс қалдыру біздің пайымдауымызша әбестік болар, сол себепті де аталған құқық бұзушылық құрамын «Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылық» етіп таныған орынды болар деген ойдамыз. Сонымен қатар, меншік қатынастары *қосымша объекті* ретінде қарастырылса да болады. Айдап кетудің кез келген түрі жасалған кезде тұлға денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласын дағы қоғамдық қатынастар *факультативті объекті* ретінде қарастырыла алады.

Сонымен қатар, қолданыстағы Қылмыстық кодексте тек автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу үшін жауапкершілікті көздейтін нормалар ғана кездеседі. Ал соңғы кезде автокөлік нарығы күрт өсіп, бұрынғыдай «автомобильдер молшылық белгісі емес, жүру құралына» айналған кезде автокөлікті дәл осы ұрлау, онан кейін өзгеге сатып, пайда табу мақсатымен де жасалатын қылмыстар саны арта түскен, сондықтан да заман талабына сай Қылмыстық кодекске «Автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу» деп аталатын баппен қоса «Автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатында құқыққа сыйымсыз иеленіп алу» деген қосымша бап енгізілсе дұрыс болады деп санаймыз. Осындайда енгізілетін бап бойынша сараланатын іс-әрекет үшін көзделетін жауапкершілік түрі де қатаңдау болуы тиіс, себебі бұл жағдайда құқық бұзушы қос объектіге қатар қол сұғады: қоғамдық қауіпсіздікке және бөтеннің мүлкіне, алайда бұл қылмыс та «Қоғамдық қауіпсіздікке қарсы құқық бұзушылықтар» тарауында енгізілуі тиіс, себебі ең алдымен жасалған құқық бұзушылық қоғамның қауіпсіздігіне нұқсан келтіреді, ал факультативті объект ретінде бөтеннің мүлкі танылып, ол үшін де құқық бұзушы қосымша жауапкершілікке тартылуы тиіс деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы // <http://adilet.zan.kz>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (жаңартылған) Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қазақстан Республикасының заңы.
3. С.И. Ожегов Толковый словарь русского языка. М., изд-во «Оникс»
4. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: Оқулық. - Алматы: Жеті жарғы, 2008. - 288 с.
5. Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности - М: Госюриздат, 2012. - 269 с.

«ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ПРАВ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА»

Есенбекова Ж.Б.

магистрант Университета
«Туран-Астана» по специальности:
«Юриспруденция» группа МП ЮП-
17-02

Аннотация

Исследовательская работа проведена магистрантом Университета «Туран Астана» по специальности «Юриспруденция» Есенбековой Жибек Бауржановной на тему юридическая ответственность должностных лиц за нарушения прав участников уголовного процесса. По итогам предлагается ряд рекомендаций, направленных на укрепление законности и обеспечение прав граждан.

Түйіндеме

Зерттеу жұмысын «Тұран Астана» университетінің «Заңтану» мамандығы бойынша магистранты Есенбекова Жібек Бауыржанқызы қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын бұзғаны үшін лауазымды тұлғалардың заңды жауапкершілігі тақырыбында өткізді. Нәтижесі бойынша азаматтар құқықтарын қамтамасыз ету және заңдылықты нығайтуға бағытталған бірқатар ұсыныстар жасалды.

Annotation

The research work was carried out by a postgraduate student of the University "Turan Astana" on the specialty "Jurisprudence" Yessenbekova Zhibek Baurzhanovna on the topic of legal responsibility of officials for violations of the rights of participants in criminal proceedings. As a result, a number of recommendations are proposed, which are aimed at strengthening the rule of law and ensuring the rights of citizens.

Ключевые слова: уголовный процесс, нарушения прав участников уголовного процесса.

«Равенство прав не в том, что все ими пользуются, а в том, что они всем предоставлены» - Луций Анней Сенека (младший)

Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г., принятая в виде резолюции Генеральной Ассамблеей ООН, а также Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 года (*ратифицирован*

Парламентом Казахстана 28 ноября 2005 года) предусматривают ряд обязательств государств участников по соблюдению прав и свобод человека.

Согласно п.3 ст.4 Конституции и Закона «О международных договорах» от 30 мая 2005 года Казахстан принял на себя обязательства привести национальное законодательство в соответствие с международными стандартами.

В рамках этой работы принята Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 годы.

Промежуточным итогом ее реализации можно отметить положительные отзывы Комитета по правам человека, в части принятия Казахстаном следующих шагов:

- 1) расширение перечня мер пресечения, не предусматривающих лишения свободы;
- 2) закрепление в новых УК и УПК 2014 года обязанности автоматически регистрировать заявления о пытках или ином жестоком обращении и расследовать их как уголовные преступления;
- 3) создание во всех регионах 19 ювенальных судов и снижение доли детей, вступающих в конфликт с законом.

Минимальной совокупностью представлены заключительные замечания Комитета, на заседании от 11 июля 2016 года по итогам рассмотрения второго периодического доклада Казахстана (22-23 июня 2016г.).

Основная масса нарушений прав человека наблюдается в процессе привлечения лица к уголовной ответственности, поэтому работа по совершенствованию закона о порядке производства по уголовным делам, направленного на защиту от необоснованного обвинения и осуждения, незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина продолжается.

Защита прав подозреваемого и обвиняемого в Казахстане базируется на принципах - основополагающих началах, определяющих характер уголовного процесса, его идеологическую и политическую направленность.

Современная система принципов уголовного процесса отвечает вопросам полноты и всесторонности в вопросах защиты конституционных прав граждан.

Гарантиями соблюдения принципов выступают требования о признании процессуального действия или решения незаконным, отмене вынесенных в ходе такого производства решений либо признании собранных при этом материалов не имеющими силы доказательств или состоявшегося производства по делу недействительным (ч.2 ст.9 УПК).

По УПК получили развитие такие универсальные права подозреваемого и обвиняемого как: судебная защита прав и свобод человека и гражданина, уважение чести и достоинства личности, неприкосновенность личности; охрана прав и свобод граждан при производстве по уголовным делам, неприкосновенность частной жизни, тайна переписки, неприкосновенность жилища, презумпция невиновности, недопустимость повторного осуждения и уголовного преследования, осуществление правосудия на началах равенства

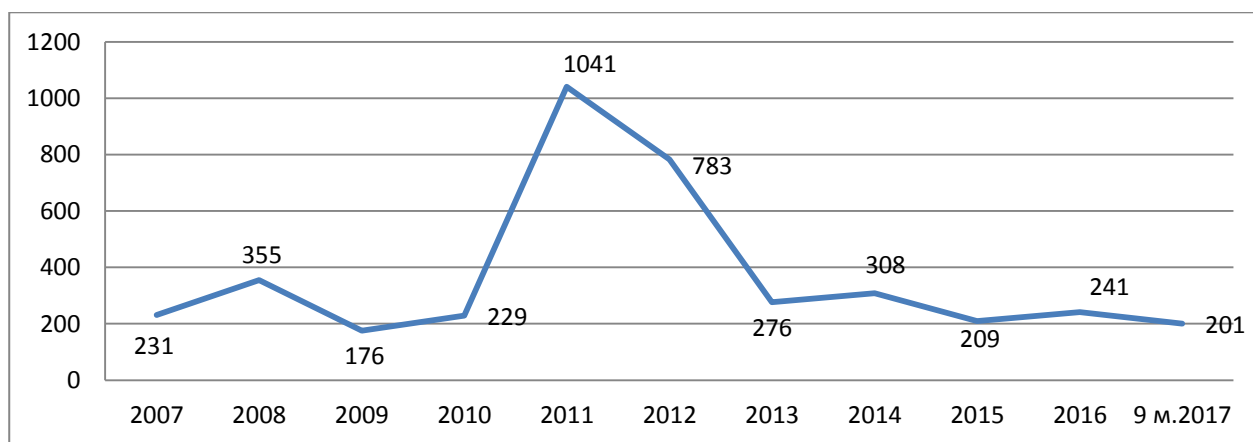

перед законом и судом, независимость судьи, обеспечение права на квалифицированную юридическую помощь.

В связи с введением новелл в уголовный процесс (*институтов суда с участием присяжных заседателей, медиации, процессуальное соглашение и т.д.*) подозреваемый и обвиняемый были наделены соответствующими правами.

Однако согласно сведениям Комитета по правовой статистик и специальным учетам при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан за последние десять лет органами уголовного преследования допущено 4050 нарушений конституционных прав граждан.

Рис. №1 Динамика нарушений конституционных прав граждан

Наибольшее количество нарушений (*оправдательные приговора, прекращения уголовных дел по реабилитирующим основаниям*) допускалось в 2011, 2012 годах (*1014, 783 лиц соответственно*).

Рост обусловлен декриминализацией ряда преступлений, связанных с оборотом наркотических средств (*хранение без цели сбыта в небольшом количестве*) и нарушениями правил дорожного движения (*повлекшие средней тяжести вред здоровью*).

Если не считать периоды, на которые приходился значительный рост (*2011-2012 г.г.*), то ежегодное значение нарушенных конституционных прав в среднем составляет 247 нарушений в год.

Основными причинами принятия решений об оправдании лиц, прекращения дел по реабилитирующим основаниям являются недоказанность вины, изменение показаний в суде, недостаточная квалификация сотрудников, допустивших нарушения норм УПК.

К примеру, прокурором Сузакского района Южно-Казахстанской области возбуждено уголовное дело в отношении гр.Б. за дачу ложных показаний против одного из братьев гр.Ш., совершивших против него самоуправство.

Несмотря на то, что гр.Б. фактически был заявителем и в его действиях усматриваются признаки преступления, предусмотренного ст. 351 УК (*редакция 1997 года*) уголовное дело было возбуждено по ст. 352 ч. 2 УК.

Более того, в ходе расследования уголовного дела по факту ложного доноса в возбуждении уголовного дела было отказано.

Таким образом, при наличии неотмененного постановления, ему предъявлено обвинение по ст.352 ч.2 УК РК.

Данное обстоятельство явилось основанием для вынесения районным судом оправдательного приговора в отношении гр.Б.

Имеются факты не только незаконного привлечения невиновных лиц к уголовной ответственности, но и их незаконного задержания и содержания под стражей.

В результате нарушаются права граждан на личную свободу.

Так, начиная с 2007 по 2014 годы (66, 56, 55, 50, 67, 153, 80, 79) наблюдается наибольшее количество незаконно задержанных лиц (*всего 606*), в отношении которых уголовные дела были прекращены самим органом по реабилитирующим основаниям.

С 2007 по 2017 годы необоснованно содержалось под стражей – 1 017 лиц, права которых были реабилитированы. Освобождено из служебных помещений фактически задержанных – 7 184 лица.

Общее количество незаконно задержанных лиц составило – 8 820.

В целях недопущения нарушения прав граждан, законодательством предусмотрена ответственность должностных лиц за их нарушение.

Из пяти основных видов ответственности (*материальная, дисциплинарная, гражданско-правовая, административная и уголовная*) за нарушение прав граждан, виновное лицо, может быть, подвергнуто материальной, дисциплинарной и уголовной ответственности.

Институт возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс, заимствован гражданским законодательством Республики Казахстан из норм ранее действовавшего союзного законодательства, а также Гражданского кодекса Казахской ССР.

При этом, произошло его значительное усовершенствование в направлении закрепления дополнительных гарантий возмещения вреда и детализации механизма возмещения.

На сегодняшний день нормы, регулирующие порядок компенсации вреда, введены не только в гражданское, но и в уголовно-процессуальное и административное законодательство.

Виды и процессуальный порядок возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов дознания, следствия, прокуратуры и суда, а также вопрос возмещения морального вреда реабилитированным лицам регламентирован Уголовно-процессуальным и Гражданским кодексами.

За 2017 год судами Республики с вынесением решения по первой инстанции рассмотрено 61 гражданское дело, в том числе с удовлетворением иска – 46 или 75%, с отказом -15.

Из них удовлетворено 44 иска в г.Астане (8), Актюбинской (8), Северо-Казахстанской (7), Карагандинской (6), Костанайской (3), Восточно-

Казахстанской (3), Алматинской (1), Атырауской (1), Западно-Казахстанской (1), Южно-Казахстанской (2), Павлодарской (1), Акмолинской (1) и Кызылординской (1) областях и г.Алматы (1).

Значительное число удовлетворенных требований по г.Астана объясняется тем, что иски предъявляются по месту нахождения Министерства финансов, как органа являющегося администратором бюджетной программы Правительства Республики Казахстан.

В апелляционном порядке пересмотрено 51 дело вышеуказанной категории, с отменой и изменением 9 судебных актов.

В кассационном порядке пересмотрено 39 дел, с отменой и изменением 5 судебных актов, все по жалобам сторон.

Общая сумма, взысканная с государства по искам о возмещении вреда, причиненными незаконными действиями органов уголовного преследования составляет 105 млн. тенге.

Следующим видом ответственности за нарушение прав граждан является дисциплинарная.

За последние 10 лет к дисциплинарной ответственности за нарушение конституционных прав граждан привлечено 5295 должностных лиц правоохранительных органов.

Следует отметить, что в последнее время дисциплинарная практика не соразмерна допускаемым нарушениям.

К примеру, в 2016 году допущено 241 нарушение прав, при этом к дисциплинарной ответственности привлечено 203 должностных лица.

Кроме того, вследствие внесенных изменений в статью 80 Закона РК «О правоохранительной службе» от 4 июля 2014 года, за допущенные грубые и систематические нарушения конституционных прав граждан руководитель территориального правоохранительного органа может быть уволен.

Однако фактов увольнения начальников по отрицательным мотивам за неприятие адекватных мер к руководителям территориальных правоохранительных органов не имеется, что не способствует повышению доверия населения.

Следующий вид ответственности за нарушение прав граждан является уголовная.

Так, за последние 10 лет по статье 414 УК (*заведомо незаконное задержание, заключение под стражу или содержание под стражей*) в производстве находилось всего – **254 дела** (2007 г. – 2, 2008 г. – 2, 2009 г. – 1, 2010 г. – 3, 2011 г. – 3, 2012 г. – 4, 2013 г. – 3, 2014 г. – 7, 2015 г. – 128, 2016 г. – 76, 10 г. мес. 2017 г. – 21), из которых – **18 дел** направлено в суд (2008 г. – 1, 2010 г. – 2, 2011 г. – 1, 2012 г. – 3, 2013 г. – 2, 2014 г. – 3, 2015 г. – 3, 2016 г. – 1, 10 г. мес. 2017 г. – 2), прекращено по реабилитирующим основаниям – **228 дел** (2007 г. – 1, 2008 г. – 1, 2010 г. – 1, 2012 г. – 1, 2013 г. – 1, 2014 г. – 4, 2015 г. – 125, 2016 г. – 75, 10 мес. 2017 г. – 19).

Из указанного следует, что удельный вес расследования дел по факту незаконного привлечения к уголовной ответственности за 10 лет составил всего **6,8%** или по **1315** такому лицу не проводилось расследование.

Основным вопросом для принятия решения судом по факту «имело ли место нарушение прав гражданина» со стороны должностного лица органа уголовного преследования является предоставление соответствующих доказательств. Как правило, пострадавшее лицо не может их представить.

Для улучшения ситуации предлагается внедрить «кабинеты допроса», по примеру США, оснащенных камерами видеонаблюдения, исключающих доводы о применении пыток очевидна.

К примеру, в Турецкой Республике суд, просматривая записи допросов участников процесса, обращает внимание не только на то, что говорит допрашиваемый, но также и на поведение лица ведущего допрос.

С учетом изложенного, предлагается:

1. внести поправки в Уголовно-процессуальный кодекс, предусматривающие ведение обязательной видеозаписи допросов и оснащение всех мест лишения свободы устройствами для видео- и аудиозаписи;

2. принять эффективные меры для обеспечения того, чтобы всем задержанным лицам с момента лишения свободы по закону и на практике предоставлялись все основные правовые гарантии защиты от пыток и жестокого обращения.

3. должностные лица соблюдали вышеуказанные требования, а выполнение этой процедуры тщательно контролировалось, и применялись меры наказания в случае фальсификации данных.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года;
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 ноября 2003 года «О подписании Республикой Казахстан Международного пакта о гражданских и политических правах и Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах»
3. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период 2010-2020 годы» от 24 августа 2009 года;
4. Гражданский Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года;
5. Гражданский Кодекс Казахской ССР от 28 декабря 1963 года;
6. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года;
7. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики от 4 июля 2014 года;
8. Закон Республики Казахстан «О международных договорах Республики Казахстан» от 30 мая 2005 года;
9. Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе» от 6 января 2011 года;

10. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» от 21 декабря 2017 года.

11. В.Н. Григорьев, А.В. Победкин, В.Н. Яшин. Уголовный процесс: Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2006г.;

12. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. – СПб.: «Наука», ООО «Издательство “Альфа”» 2007 г.

13. Официальный сайт Комитета правовой статистики при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ДОЛЖНИКОВ ПО АЛИМЕНТНЫМ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМ

Джумагулов Е.А.

магистрант Университета
«Туран-Астана»

Аннотация

Исследовательская работа проведена магистрантом Университета «Туран Астана» по специальности «Юриспруденция» Джумагуловым Ерланом Амангельдиновичем на тему юридическая ответственность должников по алиментным обязательствам.

По итогам предлагается ряд рекомендаций, направленных на укрепление законности и обеспечение прав детей.

Түйіндеме

Зерттеу жұмысын «Тұран Астана» университетінің «Заңтану» мамандығы бойынша магистранты Жұмағұлов Ерлан Амангелдіұлы алименттік міндеттемелер бойынша заңды жауапкершілік тақырыбында өткізді.

Нәтижесі бойынша балалар құқықтарын қамтамасыз ету және заңдылықты нығайтуға бағытталған бірқатар ұсыныстар жасалды.

Annotation

The research work was carried out by the postgraduate student of the University "Turan Astana" on the specialty "Jurisprudence" Dzhumagulov Yerlan Amangeldinovich on the topic of legal responsibility of debtors for alimony.

As a result, a number of recommendations are proposed, which are aimed at strengthening the rule of law and ensuring the rights of children.

Ключевые слова: исполнительное производство, алименты, права детей.

Отсутствие юридической ответственности порождает хаос, ее наличие приводит к порядку и стабильности.

Так что же такое юридическая ответственность?

Под ответственностью понимается применение мер государственного принуждения к виновному лицу за совершение противоправного деяния.

Юридическая ответственность – правоотношение, в которое вступает государство, в лице его компетентных органов, и правонарушитель, на которого возлагается обязанность претерпевать соответствующие лишения за совершенное им противоправное деяние.

Юридическая ответственность возникает вследствие правонарушения или общественного опасного деяния и представляет собой особое правоотношение.

Факт правонарушения ставит субъекта (правонарушителя) в определенную юридическую связь с государством, в которой государство в лице компетентных органов выступает как уполномоченная сторона, а правонарушитель – как обязанная.

При этом и уполномоченная сторона, и обязанная стороны действуют в рамках закона, и реализация юридической ответственности осуществляется на основе права, конкретных санкций правовых норм, предусматривающих ответственность именно за данное правонарушение [1].

Конституция Республики Казахстан гласит: «решения, приговоры и иные постановления судов имеют обязательную силу на всей территории Республики» [2].

Аналогичные требования предусмотрены международным законодательством. В частности, ст.6 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также практика Европейского суда по правам человека определяют, что исполнение судебного решения является неотъемлемой частью судебного разбирательства. Без реального исполнения теряется смысл принципа справедливого разбирательства и понятия «право на суд» [3].

Поэтому исполнение судебных актов представляет собой важнейший участок работы, который отражает эффективность правосудия в государстве.

Для лиц, выигравших процесс и защитивших свои права в судебном порядке, важен конечный результат исполнения судебного решения. Каждое неисполненное судебное решение суда способствует зарождению сомнений в торжестве справедливости, относительно эффективности работы всей судебной системы. В настоящее время исполнительное производство в Казахстане выведено в самостоятельный институт.

Из пяти основных видов ответственности (*материальная, дисциплинарная, гражданско-правовая, административная и уголовная*) за неисполнение судебного акта по алиментному обязательству, должник, может быть, подвергнут административной и уголовной ответственности [4, 5].

Вместе с тем, практика привлечения за неисполнение судебных актов свидетельствует о неэффективности принимаемых уполномоченными органами мер. Для этого государству необходимо проводить дальнейшие реформы в данном направлении.

Основной упор, делая на социально-значимые категории дел.

К примеру, за 5 лет в Казахстане число производств о взыскании алиментов увеличилось в 2 раза (*с 135 586 до 279 386*). Причиной такого роста являются увеличение количества рожденных детей (на 450 тыс.) и количество расторгнутых браков (на 8 тыс.).

В 2014 году Казахстан вошел в первую десятку стран по количеству разводов (по версии британского журнала «Economist»).

Только в 2017 году в органах исполнительного производства находилось 279 386 документов о взыскании алиментов на содержание 370 480 детей. Из

указанного количества окончено производством 51 873 документов, в т.ч. в связи с реальным исполнением – 7 107, возвратом - 33 073, прекращением - 11 693.

Периодически не получают алименты свыше 160 тысяч детей, по 25 тысячам производств алименты не выплачиваются свыше 3-х месяцев.

По сведениям Министерства юстиции общий долг по алиментам превысил 1,8 млрд. тенге [6].

Если должник имеет непостоянный доход, то алименты могут определяться в твердой сумме. Если же он его не имеет и не старается искать работу, то задолженность определяется исходя из среднереспубликанской заработной платы. Детям, находящимся на дневной форме обучения, алименты могут выплачиваться до 21 года.

В соответствии с п.1 ст.36 Закона «Об исполнительном производстве..» уполномоченный орган в целях необходимых для осуществления задач по принудительному исполнению исполнительных документов ведет Единый реестр должников (ЕРД).

Сведения о должниках размещаются на официальном интернет - ресурсе уполномоченного органа. ЕРД формируется и ведется посредством автоматизированной информационной системы по исполнительному производству. [7].

Анализ ситуации позволяет выделить несколько направлений, по которым возникают проблемы при взыскании алиментов:

Первая. Неэффективная система уголовного наказания

В статье 136 Уголовного кодекса *(в редакции до 1 января 2015 года)* предусматривалось злостное уклонение от уплаты средств на содержание детей или нетрудоспособных родителей. В качестве наказания предусматривался штраф, обязательные либо исправительные работы (для лиц, не имеющих основного места работы) либо ограничение свободы до 2-х лет.

Эта категория относилась к делам частного обвинения и предполагала самостоятельное осуществление взыскателем сбора доказательств по неуплате алиментов должников, что отнимало силы и время.

С принятием в 2014 году нового Уголовного кодекса эти преступления перешли из частного в частно-публичное обвинение. С этого времени уголовные дела возбуждаются органами внутренних дел.

Из 288 рассмотренных судами дел в 2014 году осуждено - 162 лица (оправдано 110 лиц), прекращено по нереабилитирующим основаниям - 1286 дела, по реабилитирующим - 1.

В 2015 году – рассмотрено с вынесением приговора 145 уголовных дел, прекращено всего 190 дел. Осуждено 124 лица, оправдано - 35.

Как показывает статистика, дел в судах стало меньше. Это обусловлено тем, что дела прекращают на стадии следствия.

В 2015 году из 8487 фактов уклонения от уплаты алиментов, 7882 тысячи прекращены за отсутствием состава. В основном, 73% - в связи с отсутствием у

виновных дохода. Всего осуждено 140 лиц, лишение свободы применено только в отношении 1-го лица (июнь, 2016 года) [8].

Основной причиной прекращения уголовных дел является несостоятельность должников, отсутствие реальной возможности погасить задолженность.

В соответствии с требованиями Нормативного постановления Верховного суда от 19 декабря 2003 года №12 это исключает возможность привлечения лица к уголовной ответственности.

Вторая. Недостаточная работа судoisполнителей

С 1 января 2016 года взыскание алиментов передано на исполнение частным судoisполнителям (*далее - ЧСИ*). В настоящее время их число составляет 1200. До 2019 года их количество будет увеличено до 1500 человек. Лицензию ЧСИ получили свыше трех тысяч (3220) граждан.

Однако в 2015 году не были охвачены услугами ЧСИ 13 районных центров страны, имелись факты неравномерного распределения исполнительных производств у ЧСИ.

По итогам прокурорских проверок установлено множество фактов, когда исполнительные производства длительное время остаются без движения и внимания. Контроль за их взысканием производится не систематически, а время от времени.

На сегодня не существует эффективных методов выявления доходов должника. Многие должники в сговоре с работодателем умышленно занижают суммы зарплаты с целью выплаты мизерных сумм алиментов.

Третья. Отсутствие взаимодействия уполномоченных органов.

Эта проблема также имеет несколько аспектов:

По статистике из оставшихся на начало 2015 года 227,5 тысяч исполнительных документов, только 53 789 находятся на периодическом исполнении. Это означает, что только каждый четвертый (24%) должник имеет постоянный заработок. Остальные 76% - платят алименты от случая к случаю.

1. На сегодня нет алгоритма взаимодействия судoisполнителей и органов соцзащиты по вопросам трудоустройства должников.

2. Законодательно не регламентирован порядок исполнения судебных актов о взыскании алиментов с осужденных, находящихся в местах лишения свободы. Обмен информацией между МВД и МЮ не налажен.

3. По данным Комитета по защите прав детей Министерства образования и науки в 2015 году лишены родительских прав 975 (в 2014 г. - 745) родителей в отношении 1314 (1132) детей. В организациях для детей сирот находятся 6 594 детей, оставшихся без попечения родителей, 5773 имеют потенциальное право на получение алиментных платежей.

Статистика судебных актов и сведений о фактическом получении детьми алиментных платежей не ведется.

4. Согласно статистическим данным в 2015 году в производстве МВД находилось 3 430 розыскных дел (с учетом остатка 2014 года) в отношении лиц, скрывающихся от уплаты алиментов, разысканы лишь 1 621 человек.

В территориальных органах МВД розыском должников по алиментам занимается отделение миграционной полиции. Основным их направлением являются вопросы миграции, второстепенным – розыск должников.

Фактически, в нарушение закона, розыск места работы и имущества должника ложится на плечи взыскателя, что дает слабые результаты ввиду ограниченных правовых возможностей.

Четвертая. Недостаточные меры правового воздействия в отношении должников

Принудительный труд допускается только по приговору суда либо в условиях чрезвычайного или военного положения [2]. Поэтому судoisполнитель не обладает правом принуждения должника трудоустроиться. Это позволяет недобросовестному и трудоспособному должнику не искать работу для того, чтобы исполнить решение суда.

В итоге, из-за отсутствия мер правового воздействия на должника, многие дети не получают предусмотренные законом алименты.

В законодательстве Казахстана (о браке и семье) нет механизмов, разрешающих конфликты между бывшими супругами.

По данным социологических исследований, чем теснее общение отцов с детьми, тем реже случаются факты неплатежей алиментов.

К примеру, в Испании существует институт совместной опеки. Ее суть в сохранении отношений ребенка с родителями после развода. Они сами определяют порядок содержания ребенка. Совместная опека невозможна при разводе из-за алкоголизма, пьянства, наркомании либо насилия.

По статистике примерно третья часть всего населения США хотя бы раз в жизни имела дело с психологом. Американцы большое внимание уделяют психологической стороне вопроса о супружеской жизни. Любые ситуации разбираются со всех сторон.

На протяжении всей жизни решают большинство своих проблем только с помощью психологов и других специалистов, которые могут решить некоторые вопросы. В Казахстане же этого пока нет. Всего в стране насчитывается 490 семейных психологов, что конечно явно недостаточно. Для изменения ситуации, государству необходимо в целом пересмотреть подходы к данной проблеме.

Таким образом, нужен комплексный подход со стороны всех уполномоченных государственных органов.

Злостные неплательщики должны видеть неотвратимость наказания за уклонения от уплаты алиментов.

Поэтому предлагается по опыту Белоруссии рассмотреть создание в Казахстане алиментного фонда, внести изменения и дополнения а также проработать вопрос о введении в Уголовный Кодекс в качестве основного

наказания принудительных работ, предусмотрев их в санкциях статей 139, 430 УК РК.

Поправками в УИК возложить исполнение данного наказания на службу КУИС МВД РК.

Список использованной литературы:

1. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А., Общая теория юридической ответственности: Монография. Спб; Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. -950с.-1000 экз – ISBN 978-5-94201-514-5;
2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года;
3. <http://www.zakon.kz>
4. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года;
5. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года;
6. www.adilet.gov.kz
7. Закон Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» от 2 апреля 2010 года;
8. Pravstat.prokuror.kz
9. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики от 4 июля 2014 года;
10. Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан;
11. Официальный сайт Министерства юстиции Республики Казахстан;
12. Официальный сайт Министерства образования и науки.

САЛЫҚ ТӨЛЕУШІНІҢ МҮЛКІН ШЕКТЕУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қозыбаева Д.А.

Қазақстан Республикасы Бас
прокуратурасы жанындағы Құқық
қорғау органдары академиясының 1-
курс магистранты

Түйіндеме

Мақалада салық төлеушілердің салық міндеттемесін орындамағаны үшін мүлікке шектеу қойып, одан әрі өткізу тәртібі мен оларды реттейтін отандық салық заңнамасының олқылықтары туралы сөз қозғалған. Автордың ерекше назары азаматтардың мүліктік құқықтарының сақталуына және заңды жетілдіру негіздеріне аударылған.

Аннотация

В статье затронуты вопросы ограничения в распоряжении имуществом налогоплательщика за неисполнение налоговых обязательств, порядок его дальнейшей реализации и пробелы регулирующего отечественного налогового законодательства. Особое внимание автора обращено на защиту имущественных прав граждан и совершенствование законодательства.

Annotation

The article reveals the issues of limitation in the disposal of the taxpayer's property for non-fulfillment of tax obligations, the procedure for its further implementation and the gaps in the domestic tax legislation that regulates it. The author focuses on the protection of property rights of citizens and improvement the legislation.

Тірек сөздер: салық төлеуші, мүлікке билік етуін шектеу, мүлік тізімдемесінің актісі.

Отандық Салық Кодексінің (*бұдан әрі-Кодекс*) талаптарына сәйкес мерзімінде орындалмаған салық міндеттемесінің орындалуын қамтамасыз ету және салық берешегін мәжбүрлеп өндіріп алу тетіктері бірнеше тәсілдер мен шараларды белгілеген.

Мерзімінде орындалмаған салықтық міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі ретінде салық төлеушінің мүлікке билік етуін шектеу негіздері Кодекстің 116, 120 баптарымен реттеледі.

Атап айтсақ, Кодекстің 120-бабының талаптарына сәйкес, салық төлеушінің (салық агентінің) мүлікке билік етуін шектеу:

1) салықтық берешекті өтеу туралы хабарлама алынған күннен бастап он бес жұмыс күні өткен соң салықтық берешек өтелмеген жағдайда;

2) мониторингке жататын ірі салық төлеушіні қоспағанда, салық төлеуші есепке жазылған салықтар және бюджетке төленетін төлемдер мен өсімпұл сомасы туралы, сондай-ақ бюджеттен қайтарылған және қайтаруға расталмаған қосылған құн салығының асып кету сомасы туралы мәліметтер қамтылған тексеру нәтижелері туралы хабарламаға шағым жасаған жағдайда жүргізіледі.

Ол үшін уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша (*Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 30.12.2008 жылғы №637 бұйрығының 18-қосымшаға сәйкес*) салық органымен Кодекстің 120-бабының 4 тармағында көзделген тәртіпте салық төлеушінің мүлікке билік етуін шектеу туралы шешім жасалады.

Шешім салық төлеушіге табыс етілген күннен бастап он жұмыс күні өткен соң мүлік тізімдемесінің актісі жасақталуы тиіс (*Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 30.12.2008 жылғы №637 бұйрығының 19-қосымшаға сәйкес*).

Билік ету шектелген мүліктің тізімдемесі салық төлеушінің (салық агентінің) бухгалтерлік есепке алу деректері негізінде айқындалатын баланстық құны немесе нарықтық құны мүлік тізімдемесінің актісінде көрсетіле отырып жүргізіледі.

Кодекстің 121, 124 баптарымен салық төлеушінің билік етуі шектелген мүлікті өткізудің алғашқы тәртіптері реттелген.

Бұл ретте, салық заңнамасы салықтық берешекті мәжбүрлеп өндіріп алудың реттілігін тізбелеген:

- 1) банктік шоттардағы ақша есебінен;
- 2) дебиторлар шоттарынан;
- 3) билік ету шектелген мүлікті өткізу есебінен;
- 4) жарияланған акцияларды мәжбүрлеп шығару түрінде.

Салық төлеушінің банктік шоттарында және оның дебиторларының банктік шоттарында ақша болмаған немесе жеткіліксіз болған (немесе банктік шоттары болмаған) жағдайларда, салық органы оның келісімінсіз салық төлеушінің билік ету шектелген мүлкіне өндіріп алуды қолдану туралы қаулы шығаруға міндетті.

Салық төлеушінің билік ету шектелген мүлкіне өндіріп алуды қолдану туралы қаулы уәкілетті орган бекіткен нысан бойынша екі данада жасалады, оның біреуі мүлікке билік етуді шектеу туралы шешімнің және мүлік тізімдемесі актісінің көшірмелері қоса беріле отырып, уәкілетті заңды тұлғаға жіберіледі (*Кодекстің 124-бабының 1 тармағы*).

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 25.12.2014 жылғы №585 бұйрығымен, төлеушінің билік етуі шектелген мүлкін және (немесе) мемлекеттік кірістер органдары ұстаған тауарларды өткізу саласындағы уәкілетті заңды тұлға ретінде - «Оңалту және активтерді басқару компаниясы» акционерлік қоғамы айқындалған (*бұдан әрі - Компания*).

Салық берешегі есебіне салық төлеушінің билік етуі шектелген мүлікті өткізу тәртібі Салық төлеушінің билік етуі шектелген мүлкін – салық берешегі есебіне, төлеушінің – кедендік төлемдер және салықтар бойынша берешектің, өсімпұлдардың есебіне өткізу қағидасымен белгіленген (*ҚР Үкіметінің 02.06.2011 жылғы №618 қаулысымен бекітілген*).

Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің уақтылы және толық көлемде түсуін қамтамасыз ету салық органдарымен қамтамасыз етілетіні анық.

Аумақтық мемлекеттік кірістер органдарының құзыретіне мүлікке билік етуін шектеу туралы шешімді шығару, уақтылы құжаттарды жасақтау (*тізімдеме актісі, қаулы*) және оларды Компанияға жолдау, борышкердің мүлкін электрондық аукционда сатылуына бақылау жасау жатқызылған.

Алдын ала жүргізілген талдау нәтижесі мүлікке билік етуін шектеу және оны одан әрі өткізу өндірісінің сұрақтары заңнамалық және заңға тәуелді деңгейде реттелген.

Алайда, құқық қолдану тәжірибесінде Компанияға құжаттарды жолдау және салық берешегі есебіне мүлікті өткізумен байланысты проблемалар жоқ емес.

Талдаудың мақсаты - салық берешегін өндіру тиімділігінің төмендігін негіздейтін объективтік және субъективтік себептерді анықтау болды.

Ол үшін қолданыстағы заңнама зерделеніп, ондағы олқылықтарға назар аударылды.

Атап айтсақ, жоғарыдан көрініп тұрғандай Кодекспен салықтық берешекті өтеу туралы хабарламаны жолдау кезінен мүлік тізімдемесін жасауға дейінгі мерзім мен тәртіп дәл реттелген.

Алайда, салық төлеушінің билік ету шектелген мүлкіне өндіріп алуды қолдану туралы қаулы шығарудың нақты мерзімі заңнамамен реттелмеген.

Яғни, бұның өзі құжаттарды Компанияға жолдау және мүлікті одан әрі өткізу процесінің ұзаруына ықпал ететін басты себептердің біріне айналып отыр.

Аталған заңнама олқылығы бұл бағыттағы қызметтің құқықтық реттелуінде белгілі бір қиындықтарға әкеліп соқтыратыны сөзсіз.

Осыған орай, Кодекстің тиісті бабын мүлік тізімдемесінің актісі жасалғаннан кейін салық төлеушінің билік етуі шектелген мүлкіне өндіріп алуды қолдану туралы қаулыны шығару мерзімін нақты белгілейтін нормамен толықтыру қажеттігі туындап отыр.

Тағы бір жағдай, тәжірибеде мүлікке билік етуін шектеу туралы шешімдер біріктірілген салық ақпараттық жүйесі арқылы шығарылып, уәкілетті органдардың тиісті базаларына автоматты түрде түседі және тіркеледі.

Заң нормасына сүйенсек, салық органы мүлікке билік етуді шектеу туралы шешімді салық төлеушіге табыс еткен күннен бастап бес жұмыс күнінен кешіктірмей мұндай шешімнің көшірмесін уәкілетті мемлекеттік органдарға

құқықтық ауыртпалықтарды тіркеу үшін жібереді (*Кодекстің 120-бабының 6 тармағы*).

Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 30.12.2008 жылғы «Салықтық және кедендік әкімшілендірудің кейбір мәселелері туралы» №637 бұйрығына сәйкес белгіленген шешімнің нысанында, тек салық берешегінің сомасы ғана толтырылып, ауыртпалық салынған мүлік туралы мәлімет мүлдем көрсетілмейді.

Сол себептен, қалыптасқан салық берешегі сомасына қарамастан ауыртпалықтар барлық уәкілетті органдарда және барлық мүліктерге (*жылжымалы және жылжымайтын*) қатысты тіркеледі.

Сондай-ақ, ауыртпалықтар салу шеңберіне дара кәсіпкерлердің жеке мүліктері де енгізіліп кетеді (*тұрғын үйлер, жер учаскелері, жеке көлік құралдары және т.б.*).

Бұдан әрі, салық төлеушінің мүлкіне билік етуді шектеу туралы шешім салық төлеушіге табыс етілген күннен бастап он жұмыс күні өткен соң салық органы уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша мүлік тізімдемесінің актісін жасау арқылы салық төлеушінің қатысуымен билік етуі шектелген мүлікке тізімдеме жүргізеді (*Кодекстің 120-бабының 7 тармағы*).

Бұл нормаға сүйенсек, салық органдары мүлік тізімдемесіне салық төлеушінің жеке шотында бар салықтық берешек сомасына қарамай, барлық мүліктерді енгізуге құқылы.

Яғни, Кодексте мүлік тізімдемесінің актісі тек салық төлеушінің жеке шотында бар салықтық берешек сомасы көлемінде жасалатыны туралы нақтыланбаған.

Осындай жағдай, салық берешегі сомасының аумағынан шығып негізсіз тізімделген мүліктерге қатысты азаматтардың билік ету құқықтарын шектеуге алып келуі мүмкін.

25.12.2017 жылы №120-VI Қазақстан Республикасының Заңымен қабылданып, 2018 жылғы 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген жаңа Кодексте қозғалып отырған мәселеге қатысты бірқатар нормалар арналған.

Мысалы, Кодекстің 120-бабының 8 тармағына сай, салықтық берешек өтелмеген және екі аукцион өткізілгеннен кейін билік ету шектелген мүлік өткізілмеген жағдайда, салық органы бастапқы тізімдеме актісінің күшін жою және мүлік тізімдемесінің жаңа актісін жасау күнгі салықтық берешек сомасы туралы салық төлеушінің (салық агентінің) жеке шотындағы деректерді ескере отырып, мүлік тізімдемесінің жаңа актісін жасау арқылы салық төлеушінің (салық агентінің) басқа мүлкіне тізімдеме жүргізуге құқылы делінген.

Сонымен бірге, салық органы тізімдеме актісінде көрсетілмеген мүлікке құқықтық ауыртпалықтарды тоқтату үшін – мүлік тізімдемесінің актісі жасалған күннен бастап, осындай актінің көшірмесін қоса бере отырып, бес жұмыс күнінен кешіктірмей уәкілетті мемлекеттік органдарға хабар жібереді деген норманы көздеген (*Кодекстің 120-бабының 10 тармағы*).

Түйіндеп айтқанда, мүлік тізімдемесінің бастапқы актісін жасау барысында емес, екі рет аукцион өткізілгеннен кейін жаңа актіні жасау кезінде салық төлеушінің салықтық берешек сомасының көлемі ескеріліп, соның аясында жасалатыны көрсетілген.

Бұндай жағдайда, Кодекстің 120-бабының 10 тармағында белгіленген нормалар тиімді жұмыс жасауы үшін, бастапқы тізімдеме актісін, сол күнгі салықтық берешек сомасы туралы салық төлеушінің жеке шотындағы деректер көлемі негізге алынып, тек тиісті мүлікті тізімге алу қажеттігін көздейтін норманың болуы қажет еді.

Соңғы мәселе шеңберінде Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасының тәжірибелерін анықтау мақсатында, олардың салық заңнамасы зерттелді.

Мысалы, Ресей Федерациясының Салық кодексінің 77-бабының 10 тармағына сай, «тыйым салу өндірісі кезінде мүлікке тыйым салу хаттамасы жасалады. Осы хаттамада немесе оған жалғанған тізімдемеде мүліктер аталып, тізімделеді. Тыйым салынуға тек салықтарды, өсімпұл мен айыппұлдарды төлеу жөніндегі міндеттемені орындауға жеткілікті және қажет мүліктер жатады», - деп көрсетілген.

Тектес талаптар Беларусь Республикасы Салық кодексінің 54-бабының 4 тармағында белгіленген.

Аталып өткен шетел заңнамасы салық төлеушінің мүлкіне тыйымды қалыптасқан салық берешегі көлемінде салатынын айқын көздесе, отандық заңнама бұл қатынасты екі кезеңдік рәсім, яғни бірінші мүлікті шектеу туралы шешім шығару және одан кейін мүлік тізімдемесі актісін жасау арқылы реттеген.

Екі жағдайда да салық төлеушінің мүлікке билік етуі тек қалыптасқан салық берешегі аясында шектелетіні туралы Кодекс нормаларында қаралмаған.

Осыған орай, аталып өткен шетел тәжірибесін ескере отырып, отандық салық заңнамасына да қажетті өзгерістерді енгізу керек деген тұжырымға келеміз.

Қазақстан Республикасының басты заңы Конституцияның 6-бабында, Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді.

Дегенмен, жоғары аталып өткен заң олқылықтары Конституциямен кепілдік берілген азаматтардың меншікке қатысты құқықтарына нұқсан келтіру мүмкіндігін туындатып отыр.

Сондықтан, заңнаманы талдау барысында анықталған, оның ішінде салық берешегінің сомасына қарамастан салық төлеушінің барлық мүлкіне ауыртпалықтар салу; тек салықтық берешекті өтеу туралы хабарламаны жолдау кезінен мүлік тізімдемесін жасауға дейінгі мерзім мен тәртіптің реттелуі сияқты осал тұстар егжей-тегжейлі құқықтық жетілдіруді қажет етіп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған
2. Қазақстан Республикасының Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы №120-VI ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 30.12.2008 жылғы «Салықтық және кедендік әкімшілендірудің кейбір мәселелері туралы» №637 бұйрығы
4. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 25.12.2014 жылғы «Салық төлеушінің және (немесе) үшінші тұлғаның кепілге салынған мүлкін, сонымен қатар салық төлеушінің (салық агентінің), төлеушінің билік етуі шектелген мүлкін және (немесе) мемлекеттік кірістер органдары ұстаған тауарларды өткізу саласындағы уәкілетті заңды тұлғаны айқындау туралы» №585 бұйрығы
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 02.06.2011 жылғы «Салық төлеушінің және (немесе) үшінші тұлғаның кепілге салған мүлкін, сондай-ақ салық төлеушінің (салық агентінің) билік етуі шектелген мүлкін – салық берешегі есебіне, төлеушінің – кедендік төлемдер және салықтар бойынша берешектің, өсімпұлдардың есебіне өткізу қағидаларын бекіту туралы» №618 қаулысы.
6. «Налоговый Кодекс Российской Федерации» 1998 жыл 16 шілде 146-ФЗ (Бірінші бөлім)
7. «Налоговый кодекс Республики Беларусь» 2002 жыл 19 желтоқсан №166-3. (Жалпы бөлім)

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ЭКСТРЕМИЗМА

Беккужинов А.А.

магистрант Академии
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики
Казахстан, юрист 2-го класса

Түйіндеме

Мақалада халықаралық және отандық заңнамадағы «экстремизм» терминінің мағынасы ашылады. Сондай-ақ, аталған көріністің белгілері, түрлері, пайда болуының себептері және лаңкестікпен қарым-қатынасы қарастырылады.

Аннотация

В статье раскрывается определение термина «экстремизм» как в международном, так и в отечественном праве. Рассматриваются признаки, виды, а также причины возникновения данного явления и его взаимосвязь с терроризмом.

Annotation

The article reveals the definition of the term "extremism" in both international and domestic law. The features, types, as well as the causes of the emergence of this phenomenon and its relationship to terrorism are considered.

Ключевые слова: экстремизм, понятие, признаки, терроризм, международное право.

Экстремизм это одно из наиболее опасных явлений безопасности мирового сообщества, представляющий угрозу, как совершаемыми преступлениями, так и разрушением общепризнанных норм морали, права и человеческих ценностей, представляющий собой некий своеобразный способ разрешения социальных противоречий, сложившихся в тех или иных областях общественной жизни.

Прямые или косвенные деструктивные последствия экстремистской деятельности затрагивают все основные сферы общественной жизни - политическую, экономическую, социальную. Все это выдвигает целый ряд новых требований к организации и содержанию противодействия экстремистской деятельности на всех уровнях и во всех аспектах этой работы, в сфере профилактики экстремизма, борьбы с носителями потенциальных угроз, а также в области минимизации последствий их деятельности.

Для многонационального Казахстана экстремизм особенно опасен, поскольку угрожает мирному сосуществованию различных этнических и

социальных групп, пытается посеять недоверие и разлад среди населения страны, посягает на основные принципы государственного устройства.

Если говорить о понятии экстремизма, то в этом вопросе мнения ученых и практикующих юристов разошлись, и на сегодняшний день единого определения не существует. Для простого гражданина, как правило, под термином «экстремизм», скрываются толпы исламских фанатиков, одержимых идеей «джихада», образ которых широко пропагандируется террористической организацией Исламское государство.

Некоторые ученые связывают экстремизм с терроризмом и прочими актами насилия, другие же под этим видят способ радикального отрицания общепринятых норм, третьи предполагают, что экстремисты руководствуются антигуманными взглядами, чувствами и мыслями, их призывы рассчитаны на примитивное сознание, нацеленные на создание агрессивно настроенной социальной прослойки населения.

Термин «экстремизм» (от лат. *extremis* – крайний) означает приверженность в политике к крайним взглядам и действиям. Основным его содержанием являются поиск и разработка альтернативных типов и вариаций организации социума, которые строятся на основе существенно трансформированных заимствований из марксизма, анархизма, утопического социализма [1; 101].

В международных правовых актах термину «экстремизм» четкое определение было впервые дано в Шанхайской конвенции по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом в 2001 году.

Из вышеназванного документа следует, что экстремизм – какое-либо действие, направленное на насильственный захват власти или насильственное удержание власти, а также на насильственное изменение конституционного строя государства, а равно насильственное посягательство на общественную безопасность, в том числе организация в вышеуказанных целях незаконных вооруженных формирований или участие в них, и преследуемое в уголовном порядке в соответствии с национальным законодательством Стороны [2].

Позднее, 9 июня 2017 года в ходе Астанинского саммита главами государств-членов Шанхайской организации сотрудничества была подписана Конвенция по противодействию экстремизму, в которой дано более лаконичное определение понятия экстремизм.

Так, экстремизм - идеология и практика, направленная на разрешение политических, социальных, расовых, национальных и религиозных конфликтов путем насильственных и иных антиконституционных действий.

В отечественном законодательстве определение экстремизма дано в Законе от 18 февраля 2005 года №31-III «О противодействии экстремизму» обозначив его как организацию и (или) совершение:

физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий от имени организаций, признанных в установленном порядке экстремистскими;

физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий, преследующих следующие экстремистские цели:

насильственное изменение конституционного строя, нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни (политический экстремизм);

разжигание расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм);

разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм) [3].

Разделение экстремистских проявлений по политическому, национальному или религиозному признаку является условным, ибо все они взаимно влияют друг на друга, и в «чистом» виде их практически не встретить.

Основными видами экстремистской деятельности являются:

1) религиозный экстремизм – это оборотная сторона любой религии, ее темная, опасная сторона, направленная на жесткое неприятие идей другой религиозной конфессии, агрессивное отношение и поведение к иноверцам, пропаганда незыблемости, «истинности» одного вероучения; стремление к искоренению и устранению представителей иной веры вплоть до физического истребления, проявление крайней нетерпимости к представителям различных конфессий либо в противоборстве внутри одной конфессии (внутриконфессиональный и межконфессиональный экстремизм) и зачастую используется в политических целях, в борьбе религиозных организаций против светского государства или за утверждение власти представителей одной из конфессий. Религиозный экстремизм обычно предусматривает не только распространение какой-либо религии, но и создание государственных или административных образований, в которых эта религия стала бы официальной и господствующей. При этом нередко преследуются и чисто экономические и политические цели. Таким образом, религиозный экстремизм несет в себе элементы экстремизма политического. Не менее часто здесь действует принцип, согласно которому представители какого-либо народа или нескольких народов заведомо считаются потенциальными сторонниками определенной религии, а все остальные — ее противниками.

2) политический экстремизм означает незаконную деятельность политических партий и движений, а также должностных лиц и рядовых граждан, направленную на насильственное изменение существующего

государственного строя, уничтожение существующих государственных структур и установление диктатуры тоталитарного порядка, разжигание национальной и социальной вражды;

3) религиозно-политический экстремизм - деятельность, направленная на насильственное изменение государственного строя или насильственный захват власти, нарушение суверенитета и территориальной целостности государства, на возбуждение в этих целях религиозной вражды и ненависти;

4) националистический экстремизм - почти всегда несет в себе элементы экстремизма политического и достаточно часто — религиозного [4; 178-188].

Причинами возникновения экстремизма служат множество явлений, к примеру, социальные противоречия, вызванные кризисными явлениями в экономике, раскол общества на группы с различными социально-экономическими положениями. В качестве других примеров можно привести углубление национальных, родовых, религиозных и иных конфликтов, а также разрушение исторических, нравственных и культурных традиций общества, деформация культурных потребностей значительной части населения. Некоторые формы экстремизма имеют исторические корни [5; 56-60].

В своей крайней форме экстремизм проявляется в виде терроризма, и являются звеньями одной цепи, где первое является подготовительной частью или «теория», а второе исполнительская часть или «практика».

Таким образом, можно утверждать, что оба понятия не делимы между собой.

Анализируя судебную-следственную практику, законодательство и юридическую литературу, к признакам экстремизма как правового явления можно отнести следующее: осуществление определенной деятельности, противоправность, отрицание инакомыслия и нетерпимость к сторонникам иных взглядов, идеологическая направленность.

Первый признак подразумевает, что экстремизм характеризуется целенаправленными действиями на нарушение конституционных основ, возбуждение расовой, социальной, религиозной розни.

Указанные действия могут выражаться в создании какого-либо движения или сообщества, а также в их деятельности.

Второй признак подразумевает, что подобная деятельность должна быть запрещена законом.

Третий признак означает, что приверженцы экстремистского движения не приемлют чужого мнения или идей и могут крайне агрессивно отреагировать на них.

Четвертый признак заключается в том, что экстремизм характеризуется определенной идеологической направленностью, то есть экстремисты дают обоснование своей деятельности, будучи убежденными в своей «истине».

А.Г. Хлебушкин выделяет еще такой признак, как «специальная вредоносность», которые выражается в причинении вреда основам государственного строя [6; 34].

Все вышеперечисленные признаки имеют место, тесно взаимодействуют между собой, вытекают один из другого и имеют неразрывную связь.

Таким образом, особая общественная опасность экстремизма очевидна и заключается не только в дестабилизации социально-политической ситуации в Казахстане, вовлечении в экстремистскую деятельность отдельных лиц, но и в негативном влиянии на граждан, вовлеченных в эту деятельность, оторванных от гражданского общества в целом.

Список использованной литературы:

1. Кафтан В.В. «Противодействие терроризму». М., 2017.
2. ЗРК «О ратификации Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом» от 18 апреля 2002 года № 316.
3. ЗРК «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 года №31-III.
4. Волченков В.В., Михайлов Б.П. «Противодействие преступлениям террористической и экстремистской направленности». М. Учебно-методическое пособие. 2013 год.
5. Гаджиева М.Ш. «Интолерантность и экстремизм – границы, за которыми кончается жизнь». Материалы региональной студенческой научно-практической конференции. 2013.
6. Хлебушкин А.Г. Экстремизм: уголовно-правовой анализ. Саратов. Монография. 2007.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ПРАВ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ.

Кулмуханов Р.Н.

Магистрант 2-го года обучения
Академии правоохранительных
органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан

Аннотация

В статье рассмотрены некоторые проблемы правового регулирования трудовых прав сотрудников органов прокуратуры. Особое внимание автора обращено на проблему отсутствия системности норм, регулирующих трудовые отношения.

Түйіндеме

Мақалада прокуратура органдары қызметкерлерінің еңбек құқықтарын құқықтық реттеудің кейбір мәселелері қаралған. Автордың ерекше назары еңбек қатынастарын реттейтін нормаларда жүйеліліктің жоқтығына аударылған.

Annotation

In the article some problems of the legal regulation of the labor rights of employees of the prosecutor's office are considered. The author pays special attention to the problem of the lack of systemic norms governing labor relations.

Ключевые слова: трудовые права, органы прокуратуры, рабочее время, правовое регулирование.

Законы пишутся для обыкновенных людей, поэтому они должны основываться на обыкновенных правилах здравого смысла.

Т. Джефферсон

Практика показывает, что правоотношения организованы и урегулированы только в той мере, в которой совершенны и легко применимы нормативные правовые акты в этой сфере.

В данной статье отражена проблема правового регулирования прав сотрудников прокуратуры в области труда, выраженная в нецелесообразной «тавтологии» норм.

Вопросы, связанные с определением отраслевой принадлежности трудовых отношений сотрудников правоохранительных органов вызывают значительный теоретический и практический интерес многих ученых.

Трудовые права сотрудников органов прокуратуры Республики Казахстан, как и любая отрасль права, регламентируется особой совокупностью юридической норм.

Но данная совокупность видится несколько размытой и неунифицированной, что приводит к определенной путанице, как при простом чтении, так и профессиональном применении.

Итак, согласно ст.2 Закона Республики Казахстан «О Прокуратуре», компетенция, организация и порядок деятельности прокуратуры определяются Конституцией и законом.

Правовое регулирование труда в органах прокуратуры определено в ст.47 указанного закона, где говорится, что трудовые отношения:

1) сотрудников прокуратуры регулируются Трудовым кодексом Республики Казахстан и Законом Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан» с особенностями, предусмотренными Законом Республики Казахстан «О правоохранительной службе»;

2) военнослужащих прокуратуры регулируются Трудовым кодексом Республики Казахстан и Законом Республики Казахстан «О воинской службе и статусе военнослужащих»;

3) иных работников прокуратуры регулируются Трудовым кодексом Республики Казахстан, Законом Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан».

Из чего можно заключить, что трудовые правоотношения сотрудников прокуратуры не сведены к единому правовому акту, а охватываются аж несколькими законами (Трудовой кодекс РК, Закон РК "О государственной службе Республики Казахстан", Закон РК "О правоохранительной службе").

Если взять хотя бы норму, регулиющую рабочее время сотрудников, то обнаружится, что она в равной степени содержится как в Трудовом кодексе, так и в законах «О правоохранительной службе» и «О государственной службе в Республике Казахстан».

Например, в статье 32 закона «О государственной службе в Республике Казахстан» данная норма изложена следующим образом:

Статья 32. Рабочее время

1. Продолжительность рабочего времени государственных служащих определяется в соответствии с трудовым законодательством Республики Казахстан с учетом особенностей, предусмотренных настоящим Законом.

Аналогичное изложение наблюдается и в законе «О правоохранительной службе»:

Статья 40. Рабочее время в правоохранительных органах

1. Продолжительность рабочего времени для сотрудников устанавливается в соответствии с трудовым законодательством Республики Казахстан с учетом особенностей, предусмотренных настоящим Законом.

Из содержания данных норм видно, что их правовой опорой в конечном итоге является Трудовой кодекс, и абсолютно не понятно в чем выражена необходимость «тавтологии» этих норм в нескольких законодательных актах.

Подобный подход изложения правовых норм противоречит целям трудового кодекса нашей страны, который преследует цель унификации норм, расположенных в различных нормативных правовых актах, регулирующих трудовые отношения, сведения их в единый нормативный правовой акт с учетом принципа единства трудового законодательства.

Зарубежной практике известно несколько подходов к данному вопросу.

Первый вариант, используемый преимущественно в странах англо-саксонской системы права (например, Великобритания, Канада), состоит в том, что положения, регулирующие государственную службу, не консолидированы в едином законе, а установлены в целом ряде нормативно-правовых актов. К примеру в Канаде, помимо Закона о гражданской службе 1908 г., действуют также Законы о найме на государственную службу 1967 г., об управлении финансами, о трудовых отношениях на государственной службе, о государственной тайне, о пенсионном обеспечении.

Такое решение вопроса объясняется сугубо прагматическим подходом к правовому регулированию государственной службы. Однако он приводит к тому, что законодательство о государственной службе в этих странах слабо структурировано и не системно. Это влечет за собой возникновение трудностей при применении, особенно с точки зрения единых принципов государственной службы.

В отличие от других стран англо-саксонской правовой системы, США уже значительное время идут по пути создания единого законодательного акта, регулирующего вопросы государственной службы, в том числе трудовых прав их работников. В связи с этим многие разрозненные положения о государственной службе были унифицированы в Титуле 5 Свода Законов США.

Следующий подход, часто применяемый в странах романо-германской системы права, заключается в создании единого специального комплексного закона о государственной службе (например, в Германии, Италии, Франции). В основу регулирования государственной службы в этих странах взяты нормы Конституций и комплексных законов (к примеру, Закон Франции о правах и обязанностях чиновников от 13.07.1983 г., Рамочный Закон Германии о праве чиновников от 01.07.1957 г. в новой редакции от 27.02.1985 г., Рамочный Закон Италии о государственной службе от 29.03.1983 г. и т.д.).

Преимуществом такого варианта решения проблемы является структурированность и системность законодательства, к тому же тесная связь с принципами регулирования государственной службы.

Но наиболее привлекательным в сегменте обсуждаемого вопроса выглядит законодательство Российской Федерации.

Федеральный Закон «О системе государственной службы Российской Федерации» содержит в себе всего 19 статьей, и определяет лишь правовые и

организационные основы системы государственной службы Российской Федерации, в том числе системы управления государственной службой Российской Федерации.

Единого Закона «О правоохранительной службе Российской Федерации» в России нет. А понятие "правоохранительная служба" из законодательства исключено вообще. При этом, условия прохождения правоохранительной службы регулируется Федеральными законами, действующими в отношении только указанных органов (Федеральные законы: «О полиции», «О прокуратуре» и др.).

Как мы видим, такая базовая трудовая норма, как рабочее время, в РФ регулируется исключительно трудовым законодательством, без бессмысленного ее повторения в отраслевых законах.

Учитывая вышеизложенное, полагаем, что общество уже давно нуждается в точных, совершенных и действенных правовых решениях. Принятие таких решений в значительной степени обусловлено наличием детальной и качественной правовой регламентации, толкования и систематизации.

К этому же призывает статья 24 Закона РК «О правовых актах», которая гласит, что текст нормативного правового акта излагается с соблюдением норм литературного языка, юридической терминологии и юридической техники, его положения должны быть предельно краткими, содержать четкий и не подлежащий различному толкованию смысл. Текст нормативного правового акта не должен содержать положения декларативного характера, не несущие смысловой и правовой нагрузки.

Итак, принимая во внимание, что государственная служба является лишь одной из разновидностей трудовой деятельности граждан, и трудовые права государственных служащих мало чем отличаются от трудовых прав представителей других профессий (за исключением некоторых особенностей), видится целесообразным в части общераспространяемых норм (к примеру, рабочее время для всех - 8 часов) руководствоваться исключительно Трудовым кодексом, как единым фундаментальным документом.

Оно так и есть. Но как отмечалось выше, не совсем ясным остается факт отражения в специальных законах целой статьи, посвященной рабочему времени, которые, по сути своей бессодержательны, поскольку сразу же отсылают к трудовому кодексу.

В этой связи, эффективнее будет исключить из специальных законов какие-либо отсылочные нормы на Трудовой кодекс, и руководствоваться статьей 144 Трудового Кодекса, которая уже предусмотрела логичную отсылку на особенности, предусмотренные в специальных законах.

Список использованной литературы:

1. Трудовой кодекс Республики Казахстан
2. Закон Республики Казахстан «О Прокуратуре»

3. Закон Республики Казахстан «О государственной службе в Республике Казахстан»

4. Закон Республики Казахстан «О правоохранительной службе»

5. Веб-сайт: www.norma.uz, ссылка:

https://www.norma.uz/raznoe/analiz_opyta_pravovogo_regulirovaniya_gosudarstvennoy_slujby_zarubejnyh_stran_i_predlojeniya_po_ego_uchetu_pri_podgotovke_zakoproekta_o_gosudarstvennoy_slujbe

6. Википедия - свободная энциклопедия, ссылка:

<https://ru.wikipedia.org/wiki>

7. Федеральный Закон РФ от 13.07.2015 №262-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части уточнения видов государственной службы и признании утратившей силу части 19 статьи 323 Федерального закона "О таможенном регулировании в Российской Федерации"

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЗОБНОВЛЕНИЯ СРОКОВ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ ПРОШЛЫХ ЛЕТ

Ерікұлы М.

магистрант Академии
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики
Казахстан

Абулгазин Е.С.

доцент кафедры специальных
юридических дисциплин Академии
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики
Казахстан, кандидат юридических наук

Түйіндеме

Мақалада адам өлтірумен байланысты өткен жылдардағы сотқа дейінгі өндірісті тоқтату және қайта жаңғырту мәселелері қарастырылады. Адам өлтіру қылмыстарын ашу қазіргі кезде де өзекті болып отыр. Сондай-ақ, жаңа ҚР Қылмыстық-процесстік кодексіні қолданумен қылмыс қудалау органдары тәжірибеде кездестіретін аспектілері осы мақалада көтеріледі.

Аса ауыр санаттағы ашылмаған қылмыстар бойынша статистикалық мәліметтер көрсетілген. Қолданыстағы ҚР Қылмыстық-процесстік кодексіне өзгертулер мен толықтырулар енгізу мәселелері қарастырылады.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, связанные с приостановлением и возобновлением сроков досудебного производства связанного с убийствами прошлых лет. Раскрытие убийств прошлых лет актуально и в наше время. Также в статье описываются некоторые аспекты с которыми сталкиваются на практике органы уголовного преследования, которые возникли с введением в действие нового уголовно-процессуального кодекса РК.

Показаны статистические данные по количеству преступлений связанных с нераскрытыми преступлениями особо тяжкой категории. Рассматриваются вопросы необходимости внесения изменения и дополнения норм в действующий уголовно-процессуальный кодекс РК.

Annotation

The article deals with issues related to the suspension and resumption of the periods of pre-trial proceedings related to the murders of the past. The disclosure of the murders of past years is also relevant to our time. The article also describes some

aspects faced in practice by the criminal investigation bodies that arose with the enactment of the new criminal procedure code of the Republic of Kazakhstan.

The statistical data on the number of crimes related to unsolved crimes of an especially grave category are shown. The issues of the necessity of introducing and supplementing the norms into the current criminal procedural code of the RK are considered.

Ключевые слова: нераскрытые убийства, прерывание и возобновление сроков досудебного производства, орган уголовного преследования.

Убийство - противоправное умышленное причинение смерти другому человеку является наиболее тяжким из всех преступлений против личности.

Исторически сложилось так, что убийство всегда негативно воспринималось в обществе, а сами убийцы карались самым суровым образом.

В Русской правде, одном из древнейших источников права на территории постсоветского пространства, убийство именовалось «смертоубийством» или «разбоем». Термин убийца, также имеется и в нормах обычного права казахов и именуется как «жауыз», «жаналғыш» [1].

Несмотря на изменение истории, развития современных инновации в обществе убийство, как преступление и противоправное социальное явление со времен Каина и Авеля продолжает будоражить сознание людей, как одно из противоправных деяний времен и народов.

С точки зрения материального и процессуального права убийство, как преступление обличено в законодательные рамки уголовного и уголовно-процессуального кодексов.

К сожалению не все убийства раскрываются по горячим следам, или же вследствие определенных обстоятельств они остаются нераскрытыми, что позволяет преступникам избежать ответственности.

Так, согласно данным Комитета по правовой статистике и специальных учетов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан всего по состоянию на декабрь 2017 г. значатся нераскрытыми 64 убийств [статистические сведения КПКУ ГП РК за 2016-17 годы].

По всем указанным выше уголовным делам сроки досудебного производства прерваны в связи с не установлением лица совершившего уголовное правонарушение (п.1, ч. 7, ст. 45 УПК РК).

Действующий УПК РК заменил институт приостановления предварительного следствия на прерывание срока досудебного расследования.

Вопросы прерывания срока досудебного расследования являются актуальными как для теории, так и для практики, особенно по тяжким и особо-тяжким преступлениям [2].

В предыдущем УПК РК 1997 г., институт прерывания срока предварительного следствия отсутствовал. В нем рассматривался вопрос о

приостановлении предварительного следствия и его возобновлении (ст. 50, 265, 266, 268 УПК РК).

В соответствии с новым УПК РК, приостанавливать течение срока производства по уголовному делу вправе только суд (ч. 1-6 ст. 45 УПК РК).

В этой связи, орган уголовного преследования в лице следователя или дознавателя, не вправе приостанавливать срок досудебного расследования. В их компетенцию входит лишь прерывание сроков следствия (ч. 7 ст. 45 УПК РК).

В чем же принципиальная разница между этими понятиями, и какое значение они имеют для правоприменительной практики, в том числе по убийствам прошлых лет?

Приостановление производства по уголовному делу - это временное прекращение процессуальных действий органом ведущим уголовный процесс, вызванное объективными (т.е. независящими от следователя, суда и лиц участвующих в уголовном процессе) обстоятельствами, которые препятствуют дальнейшему развитию процесса и в отношении которых нельзя определить, когда они будут устранены и когда наступит возможность возобновить производство по делу.

В случае отсутствия оснований послуживших приостановлению производства по делу, окончание срока завершения следствия смещалось на величину времени, в течении которого следствие было приостановлено.

При этом согласно ч. 7 ст. 196 УПК РК редакции 1997 года, при возобновлении приостановленного или прекращенного дела, дополнительное следствие могло производиться в срок не более одного месяца с момента поступления дела к следователю. Дальнейшее продление срока производилось на общих основаниях в порядке, предусмотренном указанной статьей.

Прерывание срока - это когда время с начала наступления чего-либо останавливается, а после устранения того или иного события, либо факта послужившего основанием прерывания, начинает течь заново.

Если исходить из буквального смысла, языкового толкования норм ч.7-9 ст. 45 УПК РК и примененной в ней терминологии следует, что после того, как закончились обстоятельства, послужившие основанием для прерывания срока досудебного расследования, выносится постановление о возобновлении досудебного расследования и срок следствия возобновляется.

Кроме того, на практике возникает много вопросов связанных с применением п.1 ч.7 ст. 45 УПК РК, согласно которому следователь вправе прервать срок досудебного расследования в связи с «не установлением лица, совершившего уголовное правонарушение».

В криминалистике и в оперативно-розыскной деятельности преступления совершенные неустановленным лицом, называются неочевидными, и такие преступления считаются нераскрытыми. Поскольку оно не раскрыто, то проводятся розыскные меры (мероприятия) по установлению лица, совершившего уголовное правонарушение. При этом следователь должен вынести постановление о розыске неустановленного лица, совершившего

уголовное правонарушение с указанием органа, которому поручается проведение оперативно-розыскных мероприятий.

К сожалению, принятие нового УПК РК в 2014 году, повлекло нарушения сроков досудебного расследования по уголовным делам, связанным с убийствами прошлых лет.

Одним из примеров может послужить уголовное дело по факту убийства четырех лиц, сопряженного с разбоем, имевшего место в городе Темиртау, Карагандинской области в марте 2000 года [3]. Данное уголовное дело вот уже на протяжении 18 лет числится как нераскрытое убийство. Вместе с тем, в ходе проведения ОРМ на территории Российской Федерации, а именно в исправительном учреждении Калининградской области установлен гр. М., который дал признательные показания в совершении указанных выше преступлений. Ранее, в 2006 г. в отношении М. выносилось постановление о прекращении уголовного преследования и постановление о приостановлении уголовного дела.

Очевидно, что точку в данном уголовном деле можно было поставить, возобновив уголовное дело, проведением специальных ОРМ в отношении других подозреваемых лиц, на которых указывает гр. М., но в данном случае орган уголовного преследования и прокуратура столкнулись с определенными проблемами. Так, при подготовке проекта постановления об отмене приостановления уголовного дела возникли вопросы, связанные с продлением сроков досудебного расследования.

Согласно ч.2 ст. 192 УПК РК срок досудебного расследования может быть продлен по мотивированному ходатайству следователя, начальника органа дознания ввиду сложности дела районным и приравненным к нему прокурором – на разумный срок, но не более чем до трех месяцев.

Особой сложности дела или при решении вопроса о направлении материалов уголовного дела в иностранное государство для продолжения уголовного преследования – прокурором области и приравненным к нему прокурором и их заместителями на разумный срок, но не более чем до двенадцати месяцев.

Дальнейшее продление срока досудебного расследования допускается лишь в исключительных случаях и может быть осуществлено Генеральным Прокурором Республики Казахстан, его заместителями на разумный срок, но не более срока, установленного частью первой настоящей статьи.

Согласно п. 6 ст. 192 УПК РК, постановление о продлении срока досудебного расследования начальник следственного отдела, дознания, прокурор обязаны представить прокурору района, области и приравненным к ним прокурорам не позднее пяти суток, Генеральному Прокурору Республики Казахстан, его заместителям – не позднее десяти суток до истечения срока досудебного расследования.

Изучением вышеуказанного уголовного дела (в 5 томах) установлено, что общий срок расследования по делу составил 11 месяцев 29 дней. Фактически до

истечения 12 месячного срока расследования осталось всего 2 дня. В этой связи высока вероятность нарушения сроков досудебного расследования до продления срока, предусмотренного п. 6 ст. 192 УПК РК.

Вместе с тем, в ч. 7 ст. 196 УПК РК редакции 1997 года указывалось, что при возвращении дела для производства дополнительного следствия, а также при возобновлении приостановленного или прекращенного дела дополнительное следствие могло производиться в срок не более одного месяца с момента поступления дела к следователю. Дальнейшее продление срока производилось на общих основаниях в порядке, предусмотренном этой же статьей. К сожалению, условия данной нормы не были предусмотрены в ныне действующем УПК РК.

Вопросы возобновления сроков предварительного расследования предусмотренные УПК РК редакции 1997 года были прозрачны, соответствовали требованиям времени, экономили время органов уголовного преследования.

Учитывая изложенное, приходим к выводу о том, что назрела необходимость внесения изменений в ст.ст. 45, 192 УПК РК в части приостановления сроков досудебного расследования.

Предлагаем ч.7 ст. 45 УПК РК изложить в следующей редакции: «сроки досудебного расследования прерываются в случаях..., а также сроки досудебного расследования приостанавливаются по особо тяжким преступлениям». П. 7 ст. 192 УПК РК изложить в следующей редакции: «при возвращении дела для дополнительного расследования, а также при возобновлении приостановленного или прекращенного дела по особо тяжким преступлениям досудебное расследование производится в срок не более одного месяца с момента поступления дела к следователю».

Список использованной литературы

1. Официальный интернет ресурс <https://kk.m.wikipedia.org>.
2. Статья прерывание срока досудебного расследования: теория и практика Г. Нам <https://www.zakon.kz>
3. Сведения из уголовного дела № 00770050 от 10.03.2000 г. по ст.96 ч.2 п. «а» УК РК по факту убийства семьи.

КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА: ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ

Касенова А.М.

докторант 1 года обучения
Академии правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан

Аннотация

В статье проведен анализ института конфискации имущества в отечественном уголовном законодательстве, а также зарубежных стран. Исследованы вопросы о целях конфискации как института уголовного права, определено ее место среди средств и способов борьбы с преступностью.

Түйіндеме

Мақалада отандық қылмыстық заңнамада, сондай-ақ шет елдердің заңнамасында мүлікті тәркілеу институты қарастырылады. Зерттелген мәселелері туралы тәркілеу институты ретінде қылмыстық құқық анықталды, оның арасында құралдары мен тәсілдерін қылмысқа қарсы күрес.

Annotation

The article analyzes the confiscation of property in the domestic criminal legislation, as well as foreign countries. The questions about the purposes of confiscation as an institution of criminal law are investigated, its place among means and ways of struggle against criminality is defined.

Ключевые слова: дополнительное наказание, конфискация имущества, коррупционные преступления, предупреждение преступности.

Представляя собой исключительно дополнительный вид наказания, конфискация имущества является одним из наиболее эффективных правовых инструментов противодействия наиболее опасным видам уголовных правонарушений.

Главная цель конфискации имущества как дополнительного вида наказания заключается: «... в установлении широких пределов индивидуализации наказания, обеспечения избирательности воздействия на преступника с учетом как характера и степени общественной опасности совершенного преступления, так и личностных свойств виновного» [1, с. 21].

Посредством применения конфискации имущества, по нашему мнению, решаются основные задачи уголовного права: а) обеспечения индивидуализации наказания, б) усиления карательного содержания назначаемой виновному меры наказания; в) установления меры основного наказания пропорционально степени тяжести присоединяемого лишения

имущества; г) лишения виновного средств, основанных на преступном промысле [2, с. 96-97].

Таким образом, конфискация имущества – это эффективная мера в борьбе с преступным обогащением.

В современном мире конфискация имущества призвана служить уголовно-правовым средством противодействия, прежде всего, коррупционным правонарушениям. Ведь эффективность борьбы с коррупционными проявлениями в совокупности с другими мерами государственного принуждения определяется возмещением ущерба от коррупционных преступлений и правонарушений.

Как совершенно справедливо отмечает председатель «Группы государств против коррупции Совета Европы» (ГРЕКО) Д. Кос, «...практика показывает, что наиболее эффективный инструмент борьбы со взяточничеством, то есть то, после чего брать взятку не хочется точно, - это конфискация нелегальных доходов. Таким образом, в дополнение к другим санкциям конфискация должна активно использоваться» [3, с. 12-13].

Следует отметить, что одним из нововведений УК РК 2014 г. предусмотрено концептуальное положение о безусловном применении конфискации имущества за коррупционные преступления. Это обусловлено необходимостью исполнения международных обязательств, взятых на себя Казахстаном, в частности, предусматривающие безусловную конфискацию имущества при данных преступлениях.

Конфискация имущества согласно ст. 48 УК РК – это «...принудительное безвозмездное изъятие и обращение в собственность государства имущества, находящегося в собственности осужденного, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, а также имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения» [4].

В п. «g» Конвенции ООН против коррупции от 31 октября 2003 г., которая ратифицирована Казахстаном в пункте g) говорит, что «конфискация – это окончательное лишение имущества по постановлению суда или другого компетентного органа, а имущество означает любые активы, будь то материальные или нематериальные, движимые или недвижимые, выраженные в вещах или в правах, а также юридические документы или акты, подтверждающие право собственности на такие активы или интерес в них» [5].

Что касается понятия имущества, то в той же Конвенции в пункте d) говорится о том, что «имущество это любые активы, будь то материальные или нематериальные, движимые или недвижимые, выраженные в вещах или в правах, а также юридические документы или акты, подтверждающие право собственности на такие активы или интерес в них».

В п. «d» ст. 1 Конвенции об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности от 8 ноября 1990 г. конфискация имущества определена как «наказание и мера, назначенная судом

в результате судопроизводства по уголовному делу или уголовным делам и состоящая в лишении имущества» [6].

Таким образом, конфискация имущества своей репрессивностью является гораздо более значимой и имеет очень значительный карательный потенциал в части влияния на дальнейшую судьбу человека.

В законодательстве зарубежных стран существуют различные подходы к определению конфискации имущества.

Аналогичные отечественному законодательству по содержанию нормы о конфискации имущества закрепляют практически все Уголовные кодексы СНГ, лишь с отдельными небольшими отличиями. Наибольший интерес в данном вопросе представляет законодательство стран дальнего зарубежья.

Рассмотрим законодательство зарубежных стран, разделяя их на группы.

К первой группе необходимо отнести законодательство Англии и США, где конкретным образом не определено место конфискации, в том числе и за счет отсутствия единого кодифицированного законодательства.

В английском законодательстве конфискация используется в борьбе с экономической преступностью. Так, статья 50 Закона о таможенных и акцизных сборах 1979 г наряду с такими наказаниями, как штраф и тюремное заключение, предусматривает дополнительную ответственность в виде конфискации товаров за незаконный ввоз товаров, облагаемых таможенной пошлиной, неоплаченной в соответствующем порядке, а также товаров, ввоз которых был ограничен или запрещен. Конфискуются также и незаконно вывозимые товары, которые в соответствии с таможенными правилами подлежат налогообложению при правильно заполненной таможенной декларации [7, с. 9].

В Своде законов США, а именно в его разделе 18 «Преступления и уголовный процесс, говорится о конфискации как о дополнительной мере. Она может быть присоединена к любому из наказаний, именуемых в данном разделе «санкционированными», а именно; штраф, probation, тюремное заключение. Законодательство США подразделяет конфискацию на уголовную и гражданскую. Конфискация в уголовном порядке назначается решением суда при завершении уголовного судебного процесса, либо в качестве части соглашения сторон по признанию обвиняемым его виновности по предъявленным обвинениям. Для назначения конфискации в уголовном порядке государство должно доказать без всякого сомнения, что назначенная к конфискации собственность получена от незаконном деятельности, либо связана с незаконной деятельностью [8, с. 345].

Вторая группа включает законодательство стран, в которых наиболее четко регламентируется вопрос применения конфискации имущества и законодательство которых относит конфискацию к числу дополнительных наказаний. К таким странам следует отнести Францию и Голландию.

Так, в УК Франции конфискация предусматривается в качестве дополнительного наказания, В соответствии со ст. 131-21 «наказание в виде конфискации является обязательным для предметов, квалифицированных законом

или регламентом в качестве опасных или вредных». Конфискация также может налагаться на вещь, которая служила или была предназначена для совершения преступления. Так, например, ст. 311-1 - 311-13 УК устанавливают диспозиции и санкции за лишение имущества, а ст. 311-14 перечисляет, какие могут быть назначены дополнительные наказания. Среди таких наказаний в п. 4 данной статьи есть указания на конфискацию. «Конфискация предмета, который использовался или предназначался для совершения деяния или предмета, являющегося его результатом, за исключением предметов, которые могут быть возвращены» [9, с. 204].

Заслуживают внимания конфискованные меры в уголовном законодательстве Голландии. Следует отметить, что на конфискацию имущества голландский законодатель опирается как на весомое средство в борьбе с организованной преступностью. Несмотря на то, что в системе наказаний конфискация отнесена к дополнительным мерам, это не мешает правоприменителю назначать ее не только в сочетании с основными наказаниями, но и отдельно. Согласно ст. 33а УК конфискации подлежат следующее: предметы, принадлежащие осужденному, или предметы, которыми он может пользоваться полностью или частично для своей выгоды и полученные исключительно или в основном посредством уголовного правонарушения; предметы, в отношении которых было совершено правонарушение; предметы, использованные для совершения и подготовки преступления; предметы, изготовленные и предназначенные для совершения преступления. При этом под термином «предметы» понимают любую материальную собственность или любые имущественные права (ч. 4 ст. 33а) [10, с. 151].

Третью группу составляют страны, в уголовном законодательстве которых конфискации отводится роль «иной меры». При этом уголовные кодексы Швейцарии, Шотландии отнесли конфискацию в раздел «Иные меры», уголовные кодексы Норвегии, ФРГ - в раздел «Другие правовые последствия», уголовные кодексы Италии, Литовской Республики - в раздел «Меры безопасности».

Так, УК Швейцарии 21 декабря 1937 г. относит ее в третьем разделе к иным мерам и устанавливает, что «судья распоряжается о конфискации предметов, которые служили для совершения преступного деяния, или были для этого определены, или были получены в результате совершения преступного деяния, если эти предметы угрожают безопасности людей, нравственности или общественному порядку. Судья может предписать привести в негодность конфискованные предметы или уничтожить их» (ст. 58) [11, с. 28].

В уголовном законодательстве Германии меры имущественно-конфискационного характера входят в систему правовых последствий преступлений, предусмотренные разделом третьим УК ФРГ. По УК Германии конфискации могут подлежать не только предметы, указанные в § 73, но и

денежная сумма. Так, согласно § 73а, если конфискация определенного предмета невозможна вследствие его свойств или по другой причине, или невозможна конфискация предмета, его заменяющего, то суд назначает конфискацию денежной суммы, которая соответствует стоимости предмета. Конфискацию денежной суммы суд может назначить наряду с конфискацией имущества, если его стоимость ниже извлеченной субъектом материальной выгоды. В случаях, оговоренных нормами об отдельных (наиболее опасных) преступлениях, даже если добытое происходит не из конкретного, а из любого возможного преступления (при достаточно высокой степени вероятности происхождения из преступления), установлена расширенная конфискация (§ 73d) [12, с. 67].

Таким образом, законодательное определение конфискации имущества как вида уголовного наказания за совершение уголовных правонарушений, в том числе коррупционных преступлений соответствует международным критериям, определенными международными конвенциями для данного уголовно правового института и не может являться проблемой для эффективного его назначения.

Отечественный законодатель достаточно четко определил, что конфискация имущества устанавливается за преступления, совершенные из корыстных побуждений, и может быть назначена только в случаях, предусмотренных соответствующими статьями Особенной части настоящего Кодекса.

Также законодатель упомянул и том, что конфискации, подлежит имущество, полученное в результате совершения уголовного правонарушения, и любые доходы от этого имущества, за исключением имущества и доходов от него, подлежащих возвращению законному владельцу, а также имущество, полученное в результате совершения уголовного правонарушения, и доходы от этого имущества были частично или полностью превращены или преобразованы и имущество, переданное осужденным в собственность других лиц (п.1,2,5 ст. 48 УК РК).

Причина неиспользования конфискации имущества в практике борьбы с преступностью, прежде всего, лежит в уголовно-исполнительном регулировании данного вида наказания. Кроме того, имеют место проблемы и в области уголовно-процессуального регулирования.

В этой связи, необходимо комплексное изучение данного уголовно-правового института.

Список использованной литературы:

1. Жунусов Б.Ж. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. – Караганда, 1998.
2. Пимонов В.А. Конфискация имущества как вид наказания по уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002.
3. Кос Д. О пользе конфискации / Д. Кос; беседовала О. Павликова // Профиль. – 2011. – № 9.

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан 3 июля 2014 г. [Электронный ресурс]. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=0;0
5. Конвенция ООН против коррупции от 31 октября 2003 г. [Электронный ресурс]. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30040863#pos=0;200
6. Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности (Страсбург, 8 ноября 1990 года) [Электронный ресурс]. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30243379#pos=0;0
7. Решетников Ф.М. Налоговые преступления и проступки./ Серия «Законодательство зарубежных стран». Вып.6. М.,1995.
8. Свод законов США. В переводе с англ. СПб. 1999.
9. УК Франции. / В кн.: «Уголовное законодательство современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии)». Ред. И.Д. Козочкин. М., 1998.
10. Уголовный кодекс Голландии. /Ред Б.В. Волженкин, пер с англ. И.В. Мироновой. СПб.,2001.
11. Уголовный кодекс Швейцарии. М., 2000.
12. Уголовный кодекс ФРГ. В переводе на русс. М., 1999.

ПРОБЛЕМЫ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЧЕСТНОСТИ В ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ РАБОТАХ ОБУЧАЮЩИХСЯ УНИВЕРСИТЕТОВ

Нурпеисова А.Х.

докторант Школы Высшего
Образования Назарбаев Университет

Аннотация

Проблема академической честности является одной из ключевых ценностей в образовательном процессе. В данной статье проводится сравнительный анализ проведения исследований в рамках докторских диссертаций в высших учебных заведениях Республики Казахстан, а также зарубежный опыт европейских стран. Практика показывает, что лагиат является составной частью академической честности.

Түйіндеме

Академиялық адалдық мәселесі білім беру үдерісіндегі басты құндылықтардың бірі болып табылады. Осы мақалада Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында докторлық диссертациялар шеңберінде, сондай-ақ еуропалық елдердің шетелдік тәжірибелерімен салыстырмалы талдау жүргізіледі. Тәжірибе лагиат академиялық адалдықтың ажырамас бөлігі болып табылатынын көрсетеді.

Annotation

The problem of academic honesty is one of the key values in the educational process. In this article, a comparative analysis of research in the framework of doctoral dissertations in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, as well as best practice of European countries is conducted. The study reveals that plagiarism is an integral part of academic honesty.

Ключевые слова: академическая честность, академическое мошенничество, плагиат, конфиденциальность в исследовании.

В настоящее время проблема академической честности, как один из наиболее важных факторов качества обучения, становится важной в высших учебных заведениях. С развитием информационных технологий, а также открытый доступ к коллосальному объему информации, в свою очередь, подталкивает каждого студента на копирование информации без цитирования самого автора. Иными слова данные действия приводят к плагиату в исследовательской работе. Когда мы затрагиваем речь о б академической честности, первое, что приходит на ум у многих студентов - это плагиат. Создатели ресурса TurnItIn проклассифицировали случаи плагиата, поделив их

на две группы [1]. В первую попали заимствования без указания источника. К ним относятся:

- "Призрачный автор" – автор выдает выполненную другим человеком работу за свою, не меняя ее содержание. У нас такой вид "творчества" распространен в двух формах: во-первых, использование материалов из интернета, а во-вторых, существует множество "консультационных фирм", готовых написать работу на практически любую тему на заказ. Следующие три формы плагиата являются модификациями "автора-призрака":

- "Фотокопия" – автор копирует значительную часть текста (но не весь текст) из одного источника, не внося в него изменений. - "Подвернувшийся материал" – делается попытка скрыть плагиат путем копирования из нескольких разных источников, текст которых не меняется, но автор пишет свои переходные фразы между частями текста.

- "Плохая маскировка" – остается смысл текста источника, но некоторые формулировки меняются на близкие по смыслу. Последняя форма плагиата, включенная в эту группу, несколько неожиданна. Она называется

- "Украл у себя" и предполагает заимствование текста из собственных более ранних работ. Например, студент может сдавать одну и ту же свою работу преподавателям, ведущим разные дисциплины. В результате нарушается условие ожидаемой от работы оригинальности, а студент упускает возможность получить дополнительные знания по еще одной теме. Ко второй группе относятся работы с указанием источников, тем не менее являющиеся плагиатом. Их подразделяют на:

- "Забытую ссылку" и "Дезинформатор", связанные с неправильным или ошибочным оформлением ссылок на источник.

- "Слишком идеальное перефразирование". Оно имеет место, когда дословная цитата не взята в кавычки. Таким образом, у читателя создается неверное впечатление о том, что автор привел свою оригинальную интерпретацию взглядов, изложенных в источнике.

- "Идеальное преступление" совершается, когда автор правильно приводит некоторые цитаты, а остальные перефразирует. В результате читатель ошибочно думает, что перефразированный текст является авторским анализом цитируемых мыслей.

- "Обильное цитирование" происходит с соблюдением всех правил цитирования и перефразирования. Подвох в том, что работа практически не содержит оригинальных результатов авторского исследования. Для обозначения этого случая используется более корректное, нежели плагиат, слово "компиляция". Этот вид плагиата достаточно сложно обнаружить, поскольку он на первый взгляд выглядит так же, как любой другой тщательно проработанный и подготовленный материал.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в ходе мероприятия, посвященного 70-летию юбилею НАН затронул проблему плагиата в научных работах отечественных ученых[2]: "Казахстанские ученые

активно патентуют свои результаты, однако подавляющее большинство патентов не востребовано. Финансирование науки осуществляется в основном за счет государства. К сожалению, в научных работах нередко содержится плагиат, о чем мне частенько пишут"

Однако, не стоит так узко рассматривать наделенное столь важными принципами понятие. Плагиат является составной частью академической честности. Академическая честность - совокупность ценностей и принципов, выражающих честность студента в обучении при выполнении письменных работ (контрольных, курсовых, эссе, дипломных, диссертационных), ответах на экзаменах, в исследованиях, выражении своей позиции, во взаимоотношениях с академическим персоналом, преподавателями и другими студентами, а также оценивании [3].

Мельниченко отметил, что под академической честностью подразумевается определенная совокупность правил поведения человека в академической среде [4]. Университет штата Аризона отмечает пять принципов нарушения политики академической честности [5]:

1. Обман (мошенничество) по академической оценке или заданию.
2. Плагиат.
3. Академический обман, например, фабрикация данных или информации.
4. Способствовать нарушениям политики академической честности.
5. Фальсификация результатов научных исследований или фактов.

В данной статье автор подробно рассмотрит проблемы академической честности, с которыми сталкиваются PhD студенты. Учитывая важность академической честности в науке, глава государства на встрече предложил разработать кодекс этики казахстанских ученых: "Предлагаю создать при академии наук коллегиальный орган по этике, он мог бы разработать кодекс этики. Надо статьи публиковать на английском языке. Они должны быть доступны в электронном формате и включены в мировые базы данных. Это нужно для вхождения в глобальное научное пространство" [2]. Печально, что об этом заговорили только в 2017 году, когда колоссальные средства из бюджета выделяются на развитие науки. Требования для докторантов публиковать статьи в журналах с высоким индексом цитирования, зачастую приводит к написанию статьи с нарушением политики академической честности. В Казахстанских вузах только создаются кодексы (правила) академической честности. Однако опрос, проведенный среди докторантов вузов РК подтверждает тот факт, что академическое мошенничество не является столь опасным для студента сегодня. Проведем сравнительный анализ написания диссертации докторантов в республике Казахстан и зарубежный опыт.

Срок обучения докторанта казахстанского вуза составляет 3 года. Возможно ли написать докторскую диссертацию за такой короткий период

времени? Опыт РК показывает, что да, это возможно! На первом году обучения у докторанта утверждена тема, которую невозможно изменить полностью.

На примере Казахско-Русского Международного университета рассмотрим основные моменты Положения о докторантуре [6]. Требования к научно-исследовательской работе обучающегося по программе доктора философии (PhD): научно-исследовательская работа докторанта должна:

1) соответствовать основной проблематике специальности, по которой защищается докторская диссертация;

2) быть актуальной, содержать научную новизну и практическую значимость;

3) основываться на современных теоретических, методических и технологических достижениях науки и практики;

4) базироваться на современных методах обработки и интерпретации данных с применением компьютерных технологий;

5) выполняться с использованием современных методов научных исследований;

6) содержать научно-исследовательские (методические, практические) разделы по основным защищаемым положениям.

Однако, стоит заметить, что в требованиях к ни слова достоверности предоставления фактов и информации. Хотя, в требовании к уровню подготовки и квалификационной характеристики выпускника докторантуры отмечают, что выпускник докторантуры должен иметь представление:

– об основных этапах развития и смене парадигм в эволюции науки;

– о предметной, мировоззренческой и методологической специфике естественных (социальных, гуманитарных, экономических) наук;

– о научных школах соответствующей отрасли знаний, их теоретических и практических разработках;

– о научных концепциях мировой и казахстанской науки в соответствующей области;

– о механизме внедрения научных разработок в практическую деятельность;

– о нормах взаимодействия в научном сообществе;

– о педагогической и научной этике ученого-исследователя;

Получается, что квалифицированный доктор PhD должен быть осведомлен о педагогической и научной этике ученого-исследователя, хотя при написании диссертации вопросы академической честности в требованиях не обсуждаются.

Зарубежный опыт показывает обратное. Срок обучения по программе PhD составляет от трех лет, тем самым у докторанта есть возможность качественно провести исследование. Докторант допускается к проведению исследования только в том случае, если успешно защитит план диссертации Комиссии по Этике Исследования (Ethics Committee). Правила академической честности четко расписаны в Кодексе Этики (Code of Ethics). Докторант

прописывает свои обязательства по проведению исследования, нормы конфиденциальности сбора данных и участников, соблюдение всех правил академической честности.

Брайман и Белл (2007) [7], представляют наиболее важные принципы, связанные с этическими нормами в диссертации:

1. Участники исследования ни в коем случае не должны подвергаться вреду.

2. Уважение достоинства участников исследования должно быть приоритетным.

3. до начала исследования должно быть получено полное согласие от участников.

4. Необходимо обеспечить защиту конфиденциальности участников исследования.

5. Должен быть обеспечен достаточный уровень конфиденциальности данных исследований.

6. Необходимо обеспечить анонимность отдельных лиц и организаций, участвующих в исследовании.

7. Следует избегать любого обмана или преувеличения в отношении целей и задач исследования.

8. Необходимо заявлять о присоединении в любых формах, источниках финансирования, а также о любых возможных конфликтах интересов.

9. Любой тип коммуникации в отношении исследования должен проводиться с честностью и прозрачностью.

10. Следует избегать любого типа вводящей в заблуждение информации, а также представления первичных данных на необъективном уровне.

Более того, Утюпин в своей работе подробно описывает вопрос PhD-диссертаций: " В Казахстане существует отличная от многих стран СНГ и Европы практика, оставшаяся нам в наследство от СССР. Докторские диссертации в полном текстовом формате в Казахстане не публикуются в открытых источниках ни университетами, ни АО "Национальный центр государственной научно-технической экспертизы" (НЦГНТЭ), тем самым не имея возможности цитирования в научном мире, что нивелирует ее научную ценность для общества. К сожалению, НЦГНТЭ фактически монополизировал процесс анализа докторских диссертаций на наличие плагиата. В то время как в странах ЕС университетам дается право воспользоваться той системой, которую они считают эффективной, и позволяется работающим в стране системам подключаться к национальному репозитарию диссертаций" [8].

В заключении академическая честность как одна из ключевых ценностей в образовательной среде должна соблюдаться и популяризироваться для качественного проведения исследования. Игнорирование данной ценности выражается в академическом мошенничестве, что, в свою очередь, приводит к снижению качества образовательного процесса.

Список использованной литературы:

1. Студенческий плагиат. TTU SFU Survival Guide Wiki http://ru.tti.wikia.com/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%B%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%B0%D1%82
2. Назарбаев напомнил ученым о плагиате в научных трудах. (22 февраля 2017). <https://365info.kz/2017/02/nazarbaev-napomnil-uchenym-o-plagiate-v-nauchnyh-trudah/>
3. Кодекс (правила) академической честности (2017) Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова
4. Мельниченко А. (2015) Политика академической честности: опыт университетов США. Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» Ссылка <http://kpi.ua/ru/node/8562>.
5. What is academic integrity? Arizona State University Retrieved from <https://provost.asu.edu/academic-integrity> on 20.03.2018
6. Положение о докторантуре Казахско-Русского Международного университета, 2017 <http://krmu.kz/departament-pvo/polozheniya-i-pravila-dpvoik/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%20%D0%9A%D0%A0%D0%9C%D0%A3.pdf>
7. Bryman, A. & Bell, E. (2007) “Business Research Methods”, 2nd edition. Oxford University Press.
8. Утюпин Д. (2017) К академической честности и прозрачности <https://www.zakon.kz/4853112-k-akademicheskoyj-chestnosti-i.html>

**ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ УРОВНИ
ИЗОБЛИЧЕНИЯ ВО ЛЖИ ПРИ РАСКРЫТИИ И
РАССЛЕДОВАНИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИИ,
СВЯЗАННЫХ С НЕЗАКОННЫМ ОБОРОТОМ
НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ**

Жакиянов К.Т.

магистрант 1 курса

Академии правоохранительных
органов при Генеральной

прокуратуре Республики Казахстан

Аннотация

Актуальность статьи связана с проблемой изобличения во лжи и установлением истины при раскрытии и расследовании уголовных дел, в оперативно-розыскной деятельности, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. Известно, что помощь в установлении истины дают вещественные доказательства и показания всех участников расследования (свидетеля, потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого). Их показания позволяют объединить все факты по делу, и тем самым помогают связать все обстоятельства, подлежащие доказыванию, в единое целое. Ложные показания становятся основной проблемой не только для расследования, но и серьезным препятствием для суда в вынесении справедливого приговора. Во все времена, и наше не является исключением, ложные показания часто создавали непреодолимые трудности для вынесения справедливых приговоров.

Түйіндеме

Мақала тақырыбының өзектілігі психотропты заттар мен олардың түрлері, есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық істерді тергеудегі шындықты дәлелдеу және жалғандықты әшкерелеу мәселесіне байланысты.

Тергеу барысында шындықты дәлелдеуде тергеудің барлық қатысушылары (куәгер, жәбірленуші, күдікті, айыпталушы) және заттық айғақтар шындықты анықтауға көмектеседі. Олардың куәлары барлық фактілерді біріктіруге мүмкіндік береді және дәлелдеуге болатын барлық жағдайларды біртұтастылыққа әкеледі. Жалған айғақтар тек тергеуде ғана емес, әділ шешім шығару үшін сотқа кедергі келтіретін басты мәселе болып табылады. Барлық уақытта да қазіргі кезде де жалған куәлік ету әрқашан әділ үкім шығаруға қиындық тудырады.

Annotation

The relevance of the topic of the article is related to the problem of exposing

oneself in lies and establishing the truth when disclosing and investigating criminal cases, in operational search activities related to the illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. It is known that assistance in establishing the truth gives material evidence and testimony of all testimony of witnesses in the investigation (witness, victim, suspect, accused person). Their testimony admit to combine all the facts on the case, and in such a way help to connect all the circumstances that are to be proved, into a unified whole. False testimony becomes a main problem not only for investigation, but also a serious obstacle to the court in making a right verdict. At all times and ours is no exception, false testimony often created insurmountable difficulties for making fair verdicts.

Ключевые слова: истина, ложь, информация, показания, мимика, жесты.

Проблемой установления истины при раскрытии и расследовании реальных уголовных дел, в оперативно-розыскной деятельности, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов является весьма актуальной и активно обсуждается в юридической и психологической литературе, как теоретиками, так и практическими работниками.

Проблема проявляется не только в своевременном определении ложности показаний, но и в доказывании, что они были даны ложно.

С ложью, как таковой, мы встречаемся и на каждодневном, бытовом уровне. Но особо следует отметить те ситуации, когда ложь и обман могут восприниматься человеком как пути к спасению, например, если он стоит перед угрозой потери свободы. Часто именно это обстоятельство становится главной причиной дачи ложных показаний при раскрытии и расследовании уголовных дел, в оперативно-розыскной деятельности, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов.

Техническое и теоретическое оснащение правоохранительных органов не всегда защищает от несправедливых приговорах, основанных на лживых показаниях. Следует учитывать то, что преступники тоже становятся грамотнее и изворотливее в этой сфере. Как отмечают многие специалисты в области права, все сложнее для правоохранительных органов становится задача выявления ложных показаний в ходе предварительного следствия. Это приводит к тому, что ложь уже на начальном этапе расследования может привести следователя к формированию неправильных версий, а преступнику поможет уйти от ответственности.

Особая значимость данной проблемы связана не только в своевременном определении ложности показаний, но и в доказывании, что они были даны ложно. По признанию многих практикующих юристов преступник, прикрывая свое участие в совершении преступления, редко добровольно сознаётся в том, что солгал. Если вовремя не распознать ложь, не изобличить во лжи, следствие

может пойти по заданной преступником версии, что может стать причиной для неверного раскрытия дела, в котором невиновный пострадает, а виновный уйдет от ответственности.

Изобличение во лжи строится на основе психологических знаний о познавательных процессах человека. По мнению С.В. Асямова, «в сознании лгущего человека параллельно сосуществуют два образа, два события: вымышленное, которое он хочет выдать за действительное, и реальное, о котором он рассказывать не намерен. Перед мысленным взором лжеца постоянно стоит правдивая картина случившегося, она яркая, устойчивая и детальная. И ему приходится все время ее подавлять, замещать выдуманными образами, несравненно более слабыми и размытыми. Ему приходится как бы изгонять из памяти то, что произошло (и поэтому хорошо запомнилось), и запоминать то, что лишь придумано (и поэтому запоминается трудней); приходится лавировать между правдой, которую нельзя говорить, правдой, которую можно говорить, и ложью, которой надо заменять утаиваемую правду». К признакам лжи С.В. Асямов относит:

- «сообщения различных сведений по одному поводу;
- неопределенность, некорректность сведений, содержащихся в показаниях;
- наличие совпадений в мельчайших деталях показаний различных лиц об одном и том же;
- «проговорки» в высказываниях, указывающие на отрицаемую данным лицом осведомленность в обстоятельствах события, по поводу которого оно допрашивается;
- бедность эмоционального фона показаний;
- упорное подчеркивание собеседником своей добропорядочности и незаинтересованности в исходе дела;
- уклонение от ответа на прямой вопрос;
- сокрытие очевидных фактов, которые не могли не быть известны этому лицу».

Обычно исследователи выделяют следующие уровни изобличения во лжи: вербальный (словесный), невербальный (мимика, поза, жесты) и психофизиологический. Рассмотрим их подробнее.

Вербальный уровень. На этом уровне осуществляется проверка логической согласованности информации и соответствия невербальным компонентам взаимодействия. Большинство исследователей, исходя из анализа содержания информации, указывают на следующие признаки лжи:

Противоречие высказываний другой, собранной по данному вопросу информации, а также противоречие внутри самой информации. Человеку сложно продумать ложь во всех деталях. Он, чаще всего, стремится запомнить то, что на его взгляд, является наиболее важным. При этом ряд обстоятельств лжец вообще не в состоянии осмыслить. К тому же известно, что одна ложь порождает другую, что тоже осложняет осмысление.

Признаками того, что человеку становится всё труднее и труднее лгать могут быть проявления нерешительности в высказываниях: «может, так а может этак...», «мне надо подумать...». Для многих характерно в подобной ситуации отвечать вопросом на вопрос или повторение вопроса следователя вслух с просьбой о повторении вопроса. Есть и более сложные признаки, например, маскировка сути вопроса информацией, не относящейся к делу. Можно приводить и описание других признаков. Главное, на наш взгляд, чтобы обнаружив любо из этих признаков следователь, как можно скорее воспользовался простым и эффективным приёмом выявления лжи – уточняющими вопросами с упором на детализацию фактов. Примером такого вопроса может быть: - «Правильно ли я вас понял, что...?», «Уточните...».

Неопределенность, неконкретность сведений. Причиной этого признака является забывание того, что не было пережито в реальности и потому поверхностно закрепилось в памяти. Изложение обстоятельств дела лжецом будет лишено активного компонента, в том числе и на грамматическом уровне.

Чрезмерная, нарочитая точность описания событий (особенно отдаленных по времени) – следствие заучивания заранее подготовленной ложной информации. Обычно, лжец при этом указывает на точность мелких деталей в своих объяснениях.

Совпадение в мельчайших деталях сообщений нескольких опрашиваемых. Известно, люди, которые наблюдали одно и то же событие, не дают его одинаковых описаний. Это связано с индивидуально-психологическими различиями между ними. Внимание каждого из участников более или менее одинаково привлекают наиболее яркие признаки, детали же ими воспринимаются максимально индивидуально, что должно оказывать влияние на характер передаваемой информации.

Отсутствие в описании несущественных подробностей и деталей (с учетом естественного для опрашиваемого стиля изложения и интеллектуальных особенностей). Конструирование ложного описания не существовавших событий или их признаков приводит к односторонней селекции деталей, пропадают типичные для лжеца речевые обороты и т.п. Работник уголовного розыска в прошлом, а в настоящем пенсионер, рассказывал нам, как при допросе малообразованный и косноязычный подозреваемый вдруг стал приводить термины из метафизических рассуждений И. Канта, а именно «категорический императив» он назвал «категорическим партактивом». Вместо «моторных навыков» этот человек произнёс словосочетание «матерные навыки». Не типичные для данного человека (с учетом уровня общего развития и образования) выражения, термины и фразеологические обороты можно считать свидетельством заучивания информации, возможно, подготовленной другим человеком

Различное объяснение одних и тех же событий на разных этапах общения. Если это различие необъяснимо ничем, кроме желания обмануть, то причину этому можно найти в забывании человеком деталей своих прошлых

вымышленных объяснений, которые побуждали его давать новые истолкования событиям.

Исключительно позитивная информация о самом себе и отсутствие малейших сомнений в трактовке событий. Человека, говорящий правду, не останавливается перед изложением того, что может его невыгодно характеризовать (возможна частичная маскировка «негатива»). Правдивые люди обычно не скрывают и возникающие у них сомнения в объяснении некоторых фактов, что обычно несвойственно лжецу. Неуместные, неоднократные ссылки на свою добропорядочность и незаинтересованность и, главное, излишнее афиширование своих добродетелей («Я самый порядочный человек в своей деревне!»), не может не вызвать сомнений в правдивости информации.

Настойчивое, неоднократное повторение по собственной инициативе каких-либо утверждений (не обусловленное нейтральными причинами). Можно вспомнить старинную восточную пословицу, которая гласит: «Ты сказал мне в первый раз, и я поверил. Ты повторил - и я усомнился. Ты сказал в третий раз - и я понял, что ты лжешь».

«Проговорки» или оговорки в ходе общения, которые являются неосознаваемыми причинами сообщения достоверной информации, связанными с конфликтным соперничеством в сознании человека правдивых и ложных вариантов объяснения или описания события.

Бедность или неадекватность эмоционального фона высказываний. Это может свидетельствовать об отсутствии реальных эмоций в момент развертывания «реального» события. Следует добавить, что иногда встречается не бедность эмоций, а, наоборот, утрированная и нарочитая эмоциональность.

Уклонение от ответа на прямой вопрос, попытки создать впечатление, что этот вопрос не понят или «забыт».

Соккрытие того, что не может быть не известно данному человеку или забывчивость относительно высоко личностно значимых событий. Конечно, кроме того, что можно объяснить психологической защитой.

Можно добавить, что существует и множество других признаков лжи, которые проявляются в речи. Это, прежде всего, признаки, связанные с произвольным оформлением речи. Например, покашливание, прочистка горла, произвольная смена интонаций и тембра, появление дрожи в голосе можно рассматривать как признаки чрезмерного напряжения собеседника, возможно, вызванного ложью. Логически и эмоционально необоснованные паузы, слишком быстрые ответы на вопросы также можно расценивать как внешние проявления лжи.

Лжец, как правило, следит за своими словами и выражением лица, т.е. пытается их контролировать. Но, как показали исследования, ему сложнее контролировать голос. Известно, что голос связан с областями мозга человека, отвечающими за эмоции. В случае лжи возникающие эмоции вызывают

трудно скрываемые изменения в голосе.

К наиболее распространенным признакам обмана в голосе относят:

- паузы, они могут быть слишком продолжительными или слишком частыми;
- заминки перед словами, особенно если это происходит при ответе на вопрос;
- употребление междометий; изменение тона голоса (низкого или высокого).

Добавим к уже предложенным вербальным признакам лжи признаки выделенные американскими психологами-криминалистами.

«Люди, говорящие правду, стараются ответить на вопрос прямо, те же, кто ее скрывает, пытаются в своих ответах говорить о разных побочных обстоятельствах.

Говорящим неправду для ответа на вопрос обычно требуется больше времени: им нужно время для принятия решения, что именно сказать.

Повтор вопроса – это обычный способ выгадать дополнительное время, чтобы продумать ответ на поставленный вопрос.

Многие говорящие неправду люди отличаются отрывочной речью, предложения у них часто остаются незаконченными.

Разного рода клятвы и заверения часто используются лгунами в их попытках придать большую убедительность своей лжи.

Люди, говорящие неправду, стараются использовать обтекаемые формулировки, например, «вероятно, это не так».

Говорящие неправду люди активно стараются убедить противную сторону в своей невиновности, тогда как не лгущие обычно ведут себя пассивно.

Непоследовательность в утверждениях относится к одним из наиболее достоверных признаков лживости».

Особенности речи, как мы убедились, являются чрезвычайно информативным показателем эмоционального состояния человека. Разработан даже так называемый «определитель стресса по голосу», в основе действия которого лежат измерения физиологических параметров речевой волны. В отличие от классических полиграфов, анализаторы стресса по голосу, действуют бесконтактно, и человек может не подозревать, что его речь проверяется. Подобные приборы позволяют фиксировать изменения в голосе, плохо поддающиеся сознательному контролю и показывают состояния человека, которые явно не проявляются в поведении.

Как уже говорилось, проблема выявления лжи является чрезвычайно сложной из-за множественности факторов, которые подлежат анализу. Часто опытный следователь может достаточно точно определить ложь, но окажется в затруднении, если его спросить, как он это сделал.

Многие из приведенных признаков носят косвенный характер, поэтому мы считаем необходимым ввести в деятельность по выявлению лжи некоторые

правила, использование которых, на наш взгляд, позволит более объективно подходить к оценке получаемой информации.

Не следует сразу делать однозначные выводы – надо постараться проверить информацию, в достоверности которой усомнились.

Следует учитывать обстановку, в которой происходит общение, и других обстоятельств, требующих внесения соответствующих корректив в характер оценки поведения партнера по общению

Невербальный уровень поведения человека информативен в силу своей высокой степени достоверности. Он практически не осознается людьми и его невозможно полностью контролировать. Отдельные жесты, позы можно, конечно, симитировать, но существует масса поведенческих признаков, которые не поддаются сознательному контролю и, следовательно, их невозможно фальсифицировать.

К невербальному уровню оценки правдивости собеседника относят информацию о его позе, жестах, мимике, направленности взгляда и др. Можно привести в этой связи афоризм Ф. Ницше: «Люди свободно лгут ртом, но рожа, которую они при этом корчат, все-таки говорит правду». О лживости собеседника могут сигнализировать отдельные движения, их еще называют

«жестами неискренности». К ним относятся:

- защита рта рукой (ладонь закрывает рот, большой палец прижат к щеке);
- прикосновение к носу (легкое, почти неуловимое прикосновение к ямочке под носом или потирание кончика носа и т. п.) — это более утонченная форма жеста, чем прикрытие рта;
- потирание века;
- почесывание, потирание уха;
- оттягивание воротника рубашки — говорящий осознает, что вы ему не верите;
- частое приглаживание волос;
- почесывание шеи под ухом указательным пальцем выдают сомнения или неуверенность.

Добавим, что если перечисленные жесты совершаются молчащим человеком, то это может свидетельствовать о том, что в тот момент ему в голову пришла мысль, как вас обмануть.

Лжец чаще всего ведет себя во время беседы беспокойно. Это беспокойство практически незаметное. Жесты, свидетельствующие о лживости собеседника, часто воспринимаются как привычки Известный исследователь лжи П. Экман писал: «Имеющий глаза, чтобы видеть, и уши, чтобы слышать, может убедиться, что ни один смертный не может сохранить тайны. Если его губы молчат, то он говорит кончиками своих пальцев; признаки лжи сочатся из каждой поры на его коже».

В современной деятельности сотрудников правоохранительных органов успешное раскрытие и расследование уголовных дел, в оперативно-розыскной

деятельности, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов зависит от многих факторов. Среди них одним из немаловажных является выявление лжи при даче показаний лицами, имеющих отношение к расследуемому обстоятельству.

Следователь должен обладать не только знаниями законодательства, чтобы оперировать статьями того или иного кодекса для произведения впечатления на допрашиваемого, но и обладать знаниями в области психологии.

Проведение допроса должно сопровождаться не только законными основаниями и требованиями. Следователь должен установить контакт с допрашиваемым лицом и вовремя суметь уличить во лжи, если такой факт имеет место быть. Для этого необходимо знать определенные признаки лжи и мотивы, которые могут послужить причиной для дачи ложных показаний. Умело используя эти знания, следователь сможет пресечь попытки лица ввести следствие в заблуждение и подтолкнуть допрашиваемое лицо к даче правдивых показаний.

Список использованной литературы

1. Альбрехт, У. Мошенничество. Луч света на темные стороны бизнеса,- Д. Венц, Т. Уильямс. СПб., 1995. С. 70.
2. Асямов С.В. Стратегия выявления лжи, Щит, 2006, № 1.
3. Митричев В., Холодный Ю. Полиграф как средство получения ориентирующей криминалистической информации.
4. Черкасова Е.С. Опрос с использованием полиграфа как криминалистический метод // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Право. 2010. Т. 6. № 1. С. 107.
5. Семенцов В.А. Новое следственное действие – проверка показаний на полиграфе // Российский юридический журнал. 2010. № 5. С. 134.
6. Экман П. Психология лжи. Обмани меня если сможешь. – СПб.: Питер, 2015. – 384с.: - (серия «Сам себе психолог»)
7. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык 2004 – 584с
8. Конституция РК от 30 августа 1995 года, с изменениями и дополнениями
9. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.
10. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V
11. «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)
12. Гражданский кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 368 с.

*Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың
«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласына
және «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында дамудың
жаңа мүмкіндіктері» атты жыл сайынғы Жолдауына арналған*
**«ӘСКЕРИ, АРНАУЛЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ
ЖАҢА ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ»**
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары

2018 жылғы 6 сәуір

Әрлендіру және қалыптау
Смагулова Д.А.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының баспасында шығарылған.
100 дана.